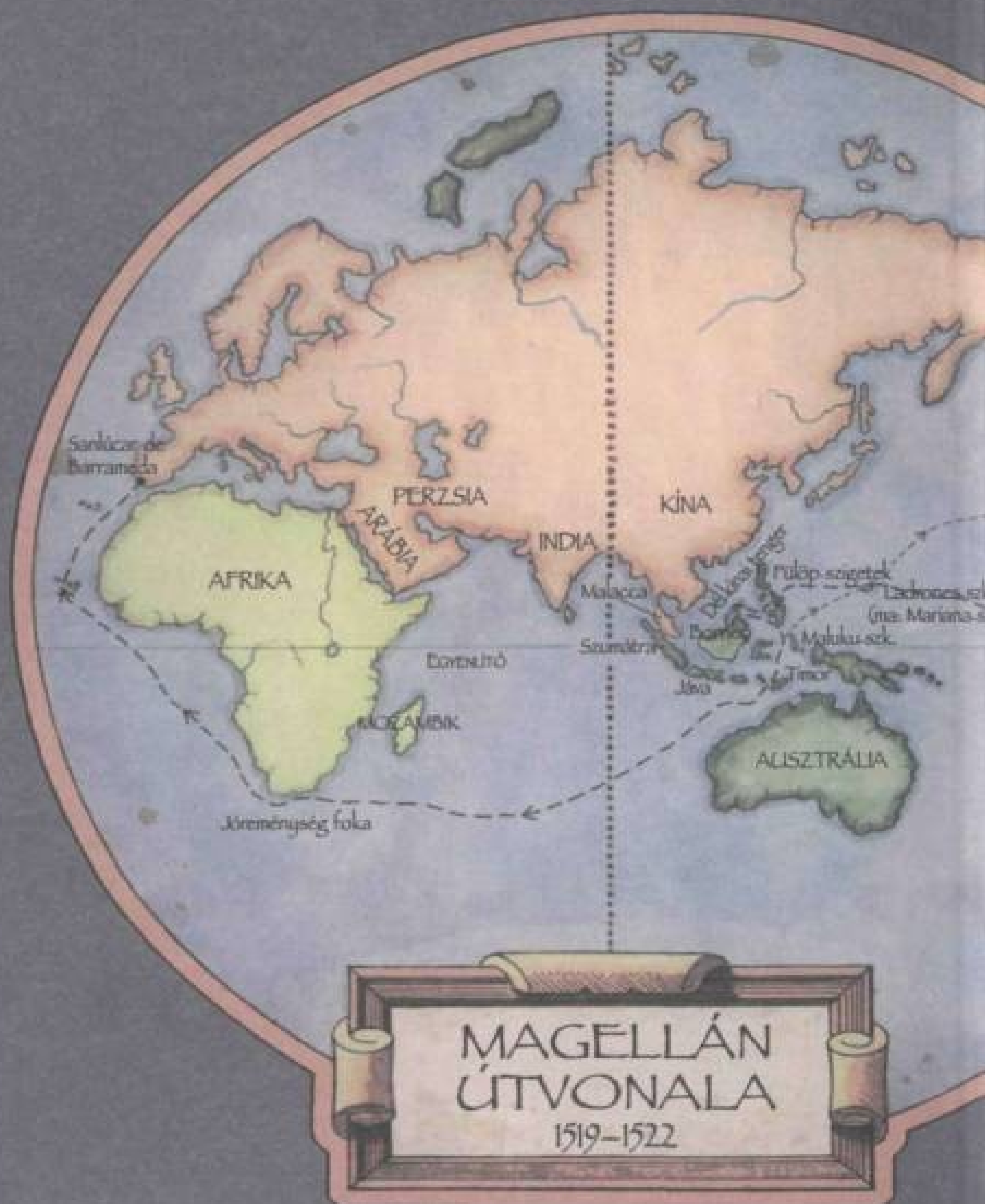

Sanlúcar de
Barrameda
PERZSIA
ARÁBIA
KÍNA
INDIA
AFRIKA
Malacca
Szumátra
Borneo
Maluku-szk.
Timor
Jáva
Egyenlítő
MOZAMBIK
AUSZTRÁLIA
Jóreménység foka
MAGELLÁN
ÚTVONALA
1519–1522


GRÖNLAND
IZLAND
A Trinidad útvonala
(1522)
Sanlúcar de Barrameda
Azori-szk.
Kanári-szk.
Bermuda-szk.
Kuba
CSENDES-ÓCEÁN
Zöld-foki-szk.
PANAMA
Tiburón-szk.
Saint Augustini-fok
BRAZÍLIA
Pukapuka-szk.
Valparaíso
Santa Luzia-öböl
PATAGÓNIA
La Plata folyó
Puerto
San Julián
Magellán-szoros
Magellán hajóhadának
útvonala
1494-ben a pápa által
kijelölt demarkációs vonal,
a keleti földgömb hosszú-
sági választóvonalával

Laurence Bergreen

Magellán a Föld körül



GENERAL PRESS KIADÓ
ALAPÍTVA 1988-BAN

A mű eredeti címe Over the Edge of the World

Fordította ERDÉLYI ANDRÁS

Szerkesztette GRABNER MÁRIA

A borítótervet
GREGOR LÁSZLÓ
készítette

ISSN 1585-6860
ISBN 963 9598 01 1

Kiadja a GENERAL PRESS KIADÓ
1138 Budapest, Népfürdő' u. 15/d
Telefon: 359-1241, 350-6340 Fax: 359-2026

www.generalpress.hu
generalpress@generalpress.hu

Felelős kiadó: LANTOS KÁLMÁNNÉ
Irodalmi vezető: BESZE BARBARA
Művészeti vezető: LANTOS KÁLMÁN
Felelős szerkesztő: BENDA LUCA
Készült 24,5 nyomdai ív terjedelemben,
2,0 volumenizált 80 g-os Enso Creamy papíron.
Kiadói munkaszám: 994

Nyomdai előkészítés: SCRIPTOR KFT.
Nyomta és kötötte: Reálszisztéma Dabasi Nyomda Rt.
Felelős vezető: Mádi Lajos vezérigazgató

Fivérem és apám emlékére

Hogyan kelt át egy Hajó a Vonalon,
viharoktól űzve a Déli-sark felé;
s a hideg birodalmából hogyan vett irányt
a Nagy Csendes-óceán trópusi Övébe;
és mily különös dolgok estek meg vele;
és miként talált vissza saját honába a Vén Tengerész.
(Samuel Taylor Coleridge: *A vén tengerész dala)*

Főszereplők

I. Károly király (később V. Károly, a Német-római Császárság uralkodója)
Mánuel király (Portugália királya) Juan de Aranda
Juan Rodriguez de Fonseca (Burgos érseke)
Cristobal de Haro (bankár, befektető)
Ruy Faleiro (kozmográfus)
Beatriz Barbosa (Magellán felesége)
Diogo Barbosa (Magellán apósa)

Az **Armada de Molucca**
(a Sevillából való indulás idején):

Trinidad
Fernando Magellán (főparancsnok)
Estêvaõ Gomes (főkormányos)
Gonzalo Gómez de Espinosa (*alguacil* vagy tábori rendőrtiszt)
Francisco Albo (kormányos)
Pedro de Valderrama (káplán)
Ginés de Mafra (tengerész)
Enrique de Malacca (tolmács)
Duarte Barbosa (létszámfeletti)
Alvaro de Mesquita (Magellán rokona, utas)
Antonio Pigafetta (krónikás, utas)
Cristóvão Rebêlo (Magellán törvénytelen fia, utas)

San Antonio
Juan de Cartagena (kapitány és főinspektor)
Antonio de Coca (a flotta könyvelője)
Andrés de San Martín (asztrológus és kormányos)
Juan de Elorriaga (fedélzetmester)
Gerónimo Guerra (írnok)
Bemard de Calmette, aki
Pero Sánchez de la Reinaként is ismert (káplán)

Concepción
Gaspar de Quesada (kapitány)
João Lopes Carvalho (kormányos)
Juan Sebastián Elcano (fedélzetmester)

Juan de Acurio (első tiszt)
Hernando Bustamente (borbély)
Joãozito Carvalho (kadét)
Martin de Magalhães (utas)

Victoria
Luis de Mendoza (kapitány)
Vasco Gomes Gallego (kormányos)
Antonio Salamon (fedélzetmester)
Miguel de Rodas (első tiszt)

Santiago
Juan Rodriguez Serrano (kapitány)
Baltasar Palla (fedélzetmester)
Bartolomé Prieur (első tiszt)

Megjegyzés a dátumokhoz

A Julianus-naptárban időeltolódások vannak, melyek a Julius Caesar óta eltelt időszak következményei. A keresztény egyházak szerte a világon, beleértve Spanyolországot is, módosításokkal ugyan, de ezt a naptárat fogadták el.

Hatvan nappal Magellán föld körüli útjának befejezése után, 1582-ben Spanyolország, Franciaország és más európai országok áttértek a Gergely-naptárra, melyet XIII. Gergely pápa bocsátott tó, azzal a céllal, hogy korrigálja a Julianus-naptár növekvő hibáit. Több mint két évszázadig tartott, amíg egész Európa áttért a Gergely-naptárra, a protestáns országok ugyanis ellenálltak a változtatásnak. Az évszázadok folyamán fölgyülemlett késés helyesbítésére tíz napot egyszerűen el kellett felejteni, ennek folytán a Julianus-naptárban szereplő 1582. október 5. hirtelen 1582. október 15-évé változott – a Gergely-naptárban.

Ezen kalendáriumbonyodalmak mellett Magellán utazásának is megvoltak a maga időrögzítési gondjai. A különböző eseményeket az expedíció két hivatásos krónikása, Antonio Pigafetta és Francisco Albo rögzítette, olykor egynapos eltéréssel. Az ellentmondás emberi hibából is származhat, de lehet, hogy a két krónikás más-más naplóvezetési módszerének a következménye. Albo, aki kormányos volt, a hajónaplók vezetésénél alkalmazott szokásos módszert követte, márpedig eszerint az adott nap nem éjfélkor, hanem délben kezdődik. Pigafetta a naplóvezetésnél nem tengerészeti kereteket használt. Így aztán előfordulhat, hogy egy adott reggelen megtörtént eseményt egynapos különbséggel jelölt a két krónikás.

Végezetül a nemzetközi dátumvonal (naptárvonal, naptári délkör) Magellán utazása előtt még nem létezett. (Ma Guam szigetétől nyugatra terjed ki a Csendes-óceánon.)

Ahogy a föld körüli út végéhez közeledtek, Albo és Pigafetta meglepetten észlelték, hogy számításaik pontatlanok, és föld körüli utazásuk végül is egy nappal tovább tartott, mint ahogy gondolták.

PROLÓGUS

Lidérces felbukkanás
Oh, valóság ez, vagy álmodom?
Fény villan ott, a *fároszon.*
Üzen a *szirt s a hegyorom:*
Hazámat újra láthatom![1]

A spanyolországi Sanlúcar de Barrameda kikötő közelében 1522. szeptember 6-án viharvert hajó jelent meg a horizonton.

Ahogy a hajó közelebb úszott, a parton összesereglett bámészkodók egyre tisztábban látták, hogy a tengeri fuvallat rongyos vitorlákat csapkod, az árbocozat szétrohadt, a színeket fakóra szívta a nap, s a hajó oldalába a viharok mély barázdákat szántottak. Kis révhajót küldtek a különös jövevény elé, hogy a zátonyok között a kikötőbe vezesse. Akik a fedélzetén tartózkodtak, a leglidércesebb tengerészlázálommal találták magukat szembe. A kísértethajó legénysége mindössze tizennyolc tengerészből és három fogolyból állt – a kóros alultápláltságtól csontvázszerű jelenés valamennyi. Többségüknek jártányi ereje se volt, de még beszélni se tudtak. Nyelvük földuzzadt, testüket fájdalmas kelések borították. Kapitányuk halott, akárcsak a tisztek, a vitorlamesterek és a kormányosok; tulajdonképpen csaknem az egész legénység odaveszett.

A révhajó óvatosan maga után csalogatta a viharvert hajót a kikötőt őrző sziklazátonyok között, és a *Victoria* lassan ráúszott a szelíden kanyargó Guadalquivir folyóra, mely Sevilla felé vitte; a város felé, ahonnan a hajó három évvel korábban útnak indult. Senki nem tudta, mi

[1] A fejezetek elején szereplő versrészleteket Samuel Taylor Coleridge *A vén tengerész dala (The Rime of the Ancient Mariner)* című költeményéből Erdélyi András fordította.

történt vele azóta, így tehát felbukkanása nagy meglepetést keltett azokban, akik a parton a horizontot kémlelték. A *Victoria* maga volt a rejtély, és a fedélzetéről letekintő kísérteties ábrázatok az ismeretlenbe tett hosszú utazás sötét titkairól árulkodtak. A hányattatások ellenére a *hajó* és megfogyatkozott legénysége valami olyan teljesítményt hajtott végre, amire eddig egyetlen hajó sem volt képes. Addig haladtak nyugat felé, mígnem elérték a Keletet, majd folytatva ugyanezt az útirányt, valóra váltottak egy olyan álmot, mely egyidős az emberiséggel – a történelem során először körülhajózták a földgolyót

Három évvel korábban a *Victoria* egy közel kétszázhatvan tengerészt és öt hajót számláló flottához tartozott; a flottaparancsnok egy bizonyos Fernão de Magalhães volt, akit ma Fernando Magellánként ismerünk. Ez a portugál nemesember és hajós otthagyta hazáját, hogy Spanyolországnak szolgáljon, azzal a megbízatással, hogy felkutassa a Föld fölfedezetlen részeit, és a spanyol korona részévé nyilvánítsa. Expedíciója a felfedezések korának legnagyobb és legjobban fölszerelt vállalkozásai közé tartozott. A fényes flottából mára csupán a *Victoria* és tönkrement maroknyi legénysége maradt meg; egy szellemhajó, melyet több mint kétszáz túlvilágra költözött tengerész emléke kísért. Sokan közülük gyötrelmes halált haltak, voltak, akiket a skorbut vitt el, másokat halálra kínoztak, s akadtak, akik a tengerbe vesztek. Magellánt, a főparancsnokot brutálisan meggyilkolták. Dicsőséges neve ellenére a *Victoria* nem a győzelem hajója volt, hanem a pusztulásé és a kíné.

És mégis, a kevés túlélőnek micsoda történet volt a tarsolyában! – a lázadás, a távoli partokon lezajlott orgiák és az egész glóbusz fölfedezésének története. Egy olyan történet, mely megváltoztatta a történelem menetét és az emberiség gondolkodásmódját. A felfedezések korában sok expedíció katasztrófával

végződött, és hamar feledésbe merült, ez az egy azonban, az útját kísérő szerencsétlenségek ellenére, minden idők talán legfontosabb tengeri utazásának bizonyult.

A föld körüli út a nyugati világ kozmológiai elképzeléseit – a világegyetem s benne az ember helyének meghatározását –, akárcsak földrajzról alkotott fogalmait, örökre megváltoztatta. Bebizonyította egyebek között, hogy a Föld kerek, hogy Amerika nem India része, hanem külön kontinens, és hogy a földfelszín legnagyobb részét óceánok borítják. Az utazás döntő bizonyítékát adta annak, hogy a Föld végső soron egységes világ. Ám azt is bebizonyította, hogy Földünk a szüntelen természeti és emberi konfliktusok világa. Ezeknek a felfedezéseknek az emberéletekben és szenvedésekben kifejezhető ára jóval nagyobb volt, mint amire az expedíció indulásakor bárki is számított. A kísértethajó utasai túléltek egy expedíciót, mely a világ végéről tért vissza, ám ami ennél is fontosabb, kiálltak egy utazást, mely az emberi lélek legsötétebb rejtekeibe vezetett.

ELSŐ KÖNYV

A BIRODALOM KERESÉSE

ELSŐ FEJEZET

A kutatás

Csontváz-kezével megragadja,
„Volt egy hajó” – hörög az ősszakáll.
„Eressz utamra, senkiházi!”
S a toprongy némán magába száll.

Tordesillasban 1494. június 7-én VI. Sándor pápa kettéosztotta a világot; a nyugati részt a Spanyol Királyságnak, a keletit a Portugál Királyságnak juttatta.

A dolgok másként is alakulhattak volna, ha a pápa nem spanyol származású – Rodrigo de Borja, született Valencia mellett –, de történetesen az volt. Jogot tanult, és akkor vette föl a Borgia nevet, amikor anyai nagybátyja, Afonso Borgia, III. Kálixt néven megkezdte rövid pontifikálását. Ahogy a családfája sejtetni engedi, VI. Sándor meglehetősen világias pápa volt, Európa leggazdagabb és legtörekvőbb emberei közé tartozott, kedvelte számtalan szeretőjét és törvénytelen sarját, és elegendő energiát fordított arra, hogy világi szenvedélyeinek hódolhasson.

Tekintélyének teljes súlyát latba vetette, hogy a hozzá folyamodó Aragóniái Ferdinánd király és Kasztíliai Izabella királynő kedvébe járjon. A katolikus uralkodópár intézményesítette 1492-ben az inkvizíciót, azzal a szándékkal, hogy országát a zsidóktól és a móroktól megtisztítsa. Ferdinánd és Izabella jelentős befolyást gyakorolt a pápaságra, s a királyi párnak minden oka megvolt, hogy kedvező római fogadtatásra számítson. Azért mentek Rómába, hogy a genovai hajós, Kolumbusz Kristóf által újonnan fölfedezett és spanyol

felségterületnek nyilvánított Újvilág védelmében a pápai áldást megszerezzék. Félő volt, hogy hasonló követelésekkel áll elő Portugália, Spanyolország fő riválisa a kereskedelmi útvonalak ellenőrzéséért folyó versengésben, továbbá Anglia és Franciaország is.

Ferdinánd és Izabella esedezve kérte VI. Sándor pápát, hogy támassza alá Spanyolország Újvilágra vonatkozó jogcímét. Az egyházfő azzal válaszolt, hogy pápai bullákat – hivatalos rendeleteket – bocsátott ki, melyek a spanyol és portugál területek közé új demarkációs vonalat húztak a földgolyón. A választóvonal az Északi-sarktól a Déli-sarkig terjedt, s az Atlanti-óceánon Észak-Afrika partjaitól távol elhelyezkedő Zöld-foki-szigetektől száz mérföldre (valamivel több mint háromszáz angol mérföld) nyugatra húzódott. Az ismeretlen szigetcsoportot Antonio és Bartolomeo da Noli portugál felségjel alatt hajózó genovai tengerészek fedezték föl 1460-ban, s attól kezdve a szigetek a portugál rabszolga-kereskedelem előretolt bástyájaként szolgáltak.

A pápai bullák a Spanyol Királyság számára kizárólagos jogokat garantáltak a földteke azon részeire, amelyek a vonaltól nyugatra fekszenek, a portugálok pedig értelemszerűen a keleti részeket kapták meg. Abban az esetben azonban, ha bármelyik királyság olyan földet fedezett volna föl, melyet keresztény uralkodó kormányoz, a szóban forgó területre a pápai bulla értelmében egyikük sem támaszthatott volna igényt. A rendeletek ahelyett, hogy a spanyol-portugál nézetkülönbségeket elsimították volna, őrült versengést indítottak el a két ország között az új területekért, illetve a kereskedelmi útvonalak ellenőrzésének megszerzéséért, s persze mindkét oldalról megpróbálták a demarkációs vonalat a saját javukra módosíttatni. A választóvonal meghatározása körüli huzavona tovább folytatódott, amikor a két ország diplomatái egy észak-nyugat-spanyolországi kisvárosban, Tordesillasban

tárgyalóasztalhoz ültek, hogy valamiféle egyezségre jussanak.

Tordesillasban a spanyol és portugál diplomaták kitartottak a pápai felosztás gondolata mellett, okkal, hiszen az elképzelés szemlátomást mindkét fél érdekeit jól szolgálta. Ugyanakkor a portugáloknak sikerült spanyol kollégáikat meggyőzniük arról, hogy a választóvonalat 270 tengeri mérfölddel nyugatra tolják; így a vonal a Zöld-foki-szigetektől 370 mérfölddel nyugatra, modern számítás szerint 46' 30' Ny-ra került. Ez a változtatás a határvonalat az Atlanti-óceán közepén, nagyjából a Zöld-foki-szigetek és a spanyol karibi szigetek között félúton húzta meg. Az új határvonal a portugáloknak vízi úton bőséges hozzáférési lehetőséget kínált az afrikai kontinenshez, és ami ennél is fontosabb, lehetővé tette számukra, hogy jogot formáljanak az újonnan fölfedezett országra: Brazíliára. De a választóvonal körüli torzsalkodások – és a birodalmi követelések, melyek a vonal elhelyezkedésétől függöttek – hosszú évekig elhúzódtak. VI. Sándor pápa 1503-ban meghalt, a pápai trónon II. Gyula követte őt, aki 1506-ban hozzájárult a változtatásokhoz, és ennek folytán a szerződés elnyerte végső formáját.

A véget nem érő kompromisszumok következtében azonban a szerződés jóval több problémát okozott, mint amennyit megoldott. A vonal elhelyezkedését lehetetlen volt pontosan meghatározni, a kozmológusok ugyanis ekkor még nem ismerték a földrajzi hosszúság szerinti helymeghatározást – erre még további kétszáz évet kellett várni. További bonyodalmakat okozott, hogy a szerződés nem részletezte, kiterjed-e a demarkációs vonal az egész földgolyóra, vagy csak a nyugati féltekét felezi meg. És végül: az óceánok és kontinensek elhelyezkedéséről túl sok ismeret nem állt rendelkezésre. Tudós és tanult koponyák ez idő szerint abban már jobbára egyetértettek, hogy a Föld kerek, de ha ránézünk az 1494-ben készült térképekre, akkor

planétánkról, mai ismereteinkhez képest legalábbis, igencsak furcsa képet kapunk. Az akkori térképkészítők a geográfiát a mitológiával elegyítették, fantomkontinenseket alkottak, miközben létező földrészeket egész egyszerűen figyelmen kívül hagytak, így aztán a végeredmény egy olyan világkép lett, mely a valóságban soha nem létezett. Kopernikuszig általánosan elfogadott tétel volt, hogy a Föld a világmindenség abszolút központja, tökéletesen gömb alakú bolygókkal körülvéve – beleértve a Napot is –, melyek tökéletes körforgásban, változatlan röppályán keringenek körülötte; mondván, legjobb, ha úgy tekintünk Földünkre, mint ezeknek az űrpályáknak a kellős közepére.

Még a legigényesebb térképek is a korszak kozmológiájának korlátjairól árulkodnak. A nagy földrajzi felfedezések korában a kozmológia speciális elméleti szakterület volt, mely úgy határozta meg saját magát, mint a világ képének ábrázolásával foglalkozó tudományt, s az óceánok és szárazföldek tanulmányozását, valamint a Föld világűrben elfoglalt helyének meghatározását tekintette feladatának. A kozmológusok tekintélyes egyetemi katedrákat foglaltak el, és az európai uralkodók udvaraiban nagy tiszteletnek örvendtek. Jóllehet sokan közülük képzett matematikusok voltak, gyakran az asztrológiába is belebonyolódtak, abban a hitben, hogy a csillagászat egy legitim ágát gyakorolják. Ezzel persze belopták magukat olyan európai uralkodók szívébe, akik egy bizonytalan világban tétovaságaikra a csillagjóslás révén kerestek megnyugtató válaszokat. A 16. század folyamán a kozmológia alapjául az ókori görög és egyiptomi matematikusok és csillagászok számításai és elméletei szolgáltak, még akkor is, ha ezeket a hagyományos feltevéseket az új felfedezések aláaknázták. Ahelyett, hogy tudomásul vették volna: egy valódi tudományos forradalom küszöbén állnak, a kozmológusok a kihívásra olyan módon reagáltak, hogy a klasszikus tételeket

megpróbálták módosítani vagy elferdíteni. Különösen vonatkozott ez az Kr. e. 2-1. sz. – ban élt görög-egyiptomi csillagász és matematikus, Klaudiosz Ptolemaiosz rendszerére.

Ptolemaiosz hatalmas összefoglaló munkáját, melyet arab közvetítéssel *Almagesztként* ismerünk, 1410-ben fedezték föl újra, miután hosszú évszázadokon át tudomást sem vettek róla. A klasszikus tanok nyomban kiszorították a szó szerinti – ugyanakkor mágikus – *Biblia*-magyarázatokat, ám annak ellenére, hogy Ptolemaiosz szigorú matematikai megközelítése jóval igényesebb, mint a kozmoszról alkotott szerzetesi fantazmagóriák, még az ő világképe is hiányos, és súlyos hibákat tartalmaz. Ptolemaiosz nyomdokain haladva az európai kozmológusok egész egyszerűen kihagyták térképeikről a Csendes-óceánt, mely a Föld felszínének egyharmadát borítja, az amerikai kontinensről pedig hiányos rajzolatokat készítettek, melyek többnyire inkább úti beszámolókon és szóbeszédeken, semmint közvetlen megfigyeléseken alapultak. Ptolemaiosz „feledékenységei” akaratlanul is ösztönözték a felfedezéseket, már csak azért is, mert az ókori csillagász számításai alapján készült térképek a valóságosnál kisebbnek, következésképpen hajózhatóbbnak ábrázolták a világot. Ha Ptolemaiosz hibátlanul becsülte volna föl a világ méretét, akkor lehet, hogy a nagy felfedezések kora soha nem köszönt ránk.

A zavaros helyzet közepette kétfajta térkép került forgalomba: egyfelől egyszerű, de pontos térképek, melyek a kormányosok tényleges megfigyelésein alapultak, másfelől a kozmológusok jóval részletesebben kiagyalt elmeszüleményei. A gyakorlatias változatok egyszerűen megmutatták, hogyan kell egyik ponttól a másikig hajózni, míg a kozmológusok az egész világmindenséget próbálták műveikbe belesűríteni. A kozmológusok saját matematikai számításaikra hagyatkoztak, ezzel szemben a kormányosok a

tapasztalatot és a megfigyelést vették alapul. Az utóbbiak kikötőket és partvonalakat ábrázoltak; a kozmológusok világtérképei viszont álmodozó spekulációkkal voltak tele, melyek a tényleges hajózáshoz többnyire használhatatlanok voltak. A tordesillasi szerződést egyik megközelítés sem tudta átültetni a gyakorlatba.

Minden bizonnyal volt egy olyan elvárás, hogy a kormányosok és a kozmológusok szorosan együttműködjenek, a valóságban azonban a dolog nem így festett. A kormányosok szerződtetett munkaerők voltak, akik alacsonyabb társadalmi réteghez tartoztak. Sokan közülük írástudatlanok voltak, s az ismerős partvonalakat és kikötőket ábrázoló egyszerű térképekre, illetve saját ösztöneikre hagyatkoztak. A kozmológusok lenézték a kormányosokat; megátalkodottan tudatlan aljanépnek tartották őket, „bunkóknak”, akikből „hiányzik az értelem”. A kormányosok ezzel szemben – mint tapasztalt hajósemberek, akik az életüket kockáztatják a tengeren – hajlottak arra, hogy a kozmológusokban mihaszna álmodozókat lássanak. Az ismeretlen távolba induló óceáni felfedezők viszont mindkét csoport szakismereteire rászorultak; inspirációt a kozmológusoktól merítettek, de a végrehajtásnál a kormányosokra kellett hagyatkozniuk.

Jóllehet a tordesillasi szerződés arra ítéltetett, hogy hibás vélelmeinek súlya alatt összeomoljon, a régi kozmológiai gondolkodásmódot mégiscsak kimozdította a holtpontról. A világ gyökeres félreértelmezésén alapuló képzelgés indította Spanyolországot és Portugáliát arra, hogy a két ország egymással versengve létrehozza globális világbirodalmát. A tordesillasi szerződésről még csak azt se lehetne állítani, hogy a homokba húzott választóvonalat; hiszen a vonalat a vízre rajzolta.

A tordesillasi szerződésen fölbátorodva Ferdinánd és Izabella keresték a módját, hogyan tudnák a Spanyol

Királyságnak juttatott világrészeket minél jobban kiaknázni. A siker azonban illékonynak bizonyult: Kolumbusz Kristóf Újvilágba tett felfedezőútjai nem találtak rá az Indiába vezető ígéretes tengeri útvonalra. A Kolumbusz utáni nemzedék I. Károly királlyal az élen újra nekirugaszkodott a spanyol világbirodalom kiépítésének. A király és tanácsadói felismerték, hogy India fölbecsülhetetlen értékű kereskedelmi javakat kínál, s ezek között is a legértékesebb árucikk a fűszer.

A fűszerek ősidők óta döntő szerepet játszottak a civilizációk gazdasági életében. Ahogy manapság az olaj, úgy hajdanán az európaiak fűszerkereslete diktálta a világgazdasági folyamatokat, döntő befolyást gyakorolt a világpolitika alakulására, és kibogozhatatlanul összefonódott – akárcsak ma az olaj – a felfedezés, a hódítás, az imperializmus fogalomkörével. A fűszereknek azonban megvolt a maguk ragyogása és aurája; már a nevük puszta kiejtése – fehér és fekete bors, mirha, tömjén, szerecsendió, fahéj, kasszia, szegfűszeg, hogy csak néhányat említsünk – csodálatot és vágyakozást ébresztett a misztikus Kelet iránt.

Az Ázsiába vezető szárazföldi útvonalakon a fűszerkereskedelmet arab kereskedők uralták, akik a fahéj, a bors, a szegfűszeg és a szerecsendió valódi származási helyének ügyes eltitkolásával az árakat jócskán felhajtották – saját meggazdagodásukra, természetesen. Virtuális monopóliumot tartottak fel olyan módon, hogy makacsul ragaszkodtak az állításhoz: az értékes árucikkek Afrikából származnak, miközben a fűszereket valójában India, Kína, és különösen Délkelet-Ázsia különböző területeiről hozták be. Monopóliumuk megőrzése érdekében mítoszokat találtak ki mindenféle szörnyekről, hogy a fűszerek begyűjtésének rendes módozatait eltitkolják, olyan látszatot keltve, mintha valami lehetetlenül veszedelmes eljárásról lenne szó.

A fűszer-kereskedelem az arab étosz központi eleme volt. Mohamed, az iszlám prófétája, is fűszerkereskedő

családból származott, és hosszú éveken át ő maga is mirhával, tömjénnel és más fűszerekkel kereskedő karavánokat kísért. Az arabok kifinomult eljárásokat fejlesztettek ki, melyekkel zamatos fűszerekből olajkivonatokat sajtoltak, s ezeket orvosi és más gyógyászati célokra használták. Varázsitalokat, szirupokat készítettek; egyebek között a *julabot,* melyből maga a „szirup” szó származik. A középkorban az arab fűszerismeret egész Nyugat-Európában elterjedt, s a patikák a szegfűszeg-, bors-, szerecsendió-főzeteikre alapozva élénk kereskedelmet folytattak. Az aranyra éhes Európában (mellesleg az arany is többnyire az arabok kezén volt) a fűszerek értékesebbé váltak, mint valaha, mi több, a fűszer lett a legkurrensebb árucikk s egyúttal az európai gazdaság legfőbb komponense.

Annak ellenére, hogy ilyen fontos szerepet kapott a gazdasági életben, az európaiak a fűszerellátás szempontjából továbbra is teljes egészében az arab kereskedőktől függtek. Az arabok tudták, hogy ezeket az egzotikus növényeket az európai éghajlat nem tűri meg. A 16. században az Ibériai-félsziget túl hideg volt – a „kis jégkorszak” szorításában jóval hidegebb, mint manapság – és túl száraz ahhoz, hogy fahéjat, szegfűszeget vagy borsot lehessen termeszteni. Egy indonéziai uralkodó állítólag azzal kérkedett egy kereskedőnek, aki Európában akart fűszernövényeket meghonosítani, hogy „a palántáinkat elvihetik ugyan, de az esőnket soha nem tudják magukkal vinni”.

A hagyományos rendszer szerint a fűszerek a damaszttal, a gyémántokkal, az ópiummal, a gyöngyökkel és más ázsiai árucikkekkel együtt lassú, költséges kerülőutakon, Kínán és az Indiai-óceánon keresztül, majd a Közel-Keleten és a Perzsaöblön át érték el Európát. Az európai kereskedők rendszerint Itáliában vagy Dél-Franciaországban vették át az árut, és innen szállították végső rendeltetési helyére. A hosszú út során a fűszerek legalább tizenkét különböző kézen mentek át,

s az árra persze mindenki rátette a maga hasznát. A legtöbbet ezen az árun kerestek.

1453-ban, amikor Konstantinápoly elesett, s a törökök elmetszették a hagyományos szárazföldi fűszerutakat Ázsia és Európa között, az egész nemzetközi fűszer-kereskedelem a feje tetejére állt. Az óceánon megnyíló fűszer-kereskedelmi útvonalak ígérete ettől kezdve valamennyi európai tengeri ország számára új gazdasági lehetőségekkel kecsegtetett. Akik hajlandóak voltak kockáztatni, azok jutalmul az óceáni fűszer-kereskedelemmel együtt a világgazdasági befolyás ellenállhatatlan lehetőségeivel számolhattak.

A fűszerek vonzereje józan, megfontolt pénzembereket az ismeretlen világba induló különösen merész expedíciók támogatására ösztökélt, ifjú embereket pedig életük kockáztatására csábított. Spanyolországban a kockázatvállalás legfőbb és talán egyetlen oka a Fűszer-szigeteken való meggazdagodás ábrándja volt – függetlenül attól, hogy a „fűszer-sziget” valójában hol helyezkedett el. Ha egy tengerész éveket áldozott az életéből arra, hogy oda-vissza utazgasson, s minden alkalommal sikerült legalább egy kis zsákot teletömnie szegfűszeggel vagy szerecsendióval – törvényesen vagy sem –, abból már vehetett magának egy kisebb házat, s még arra is maradt pénze, hogy hátralevő életében legyen mit a tejbe aprítania. Egy közönséges tengerész tehát minden további nélkül szerényebb jólétre tehetett szert, egy kapitány viszont már jóval többre számíthatott a nagy felfedezések korában – nem csupán hatalmas gazdagságra és hírnévre, hanem címekre is, melyeket továbbadhatott örököseinek, sőt idegen országok fölötti uralkodói jogokra is.

Portugália volt az első európai ország, mely a tengert a fűszerekért kihasználta, s ennek révén világbirodalmat épített ki. A lázas kutatás már 1419-ben elkezdődött, amikor Henrik herceg, I. João (János) és angol

feleségének Lancaster Filippának harmadik fia Sagresban, Portugália legdélibb szegletében egy erős sziklaszirten fölállította udvarát. Henrik herceg, a Tengerész – így ismerték őt, noha ritkán fordult elő, hogy ő maga is tengerre szállt; inkább másokat bátorított az óceán meghódítására. A portugál hajósok ez idő tájt oly mértékben tudatlanok és babonásak voltak, hogy csak a legmerészebbek és legképzettebbek merészkedtek ki az Óceánra, ahogy akkoriban az Atlanti-óceánt nevezték.

Henrik herceg fiatal katonaként az arabok ellen harcolt, és eltökélt szándéka volt, hogy kiűzi őket az Ibériai-félszigetről és Észak-Afrikából. Esküdt ellenségeitől ugyanakkor sokat tanult: megismerte kereskedelmi útvonalaikat, belekóstolt az arab tudományokba, ismereteket szerzett térképkészítési módszereikről, s ami a legfontosabb, navigációs technikáikról. Amikor Henrik herceg Sagresba költözött, az európaiak keveset tudtak a nyugat-afrikai Bojador-fokként jelölt, É 27° alatti óceáni térségről. A korabeli hiedelmek szerint ettől a ponttól délre szörnyek uralták a vizeket, dühöngő viharok tették lehetetlenné a hajózást, és az elkerülhetetlen ködök sűrű vattafelhőbe burkolták az erre tévedő hajókat. Mindezen veszélyekkel dacolva Henrik herceg bátran így felelt: „Nincs az a veszedelem, melyet a busás jutalom reménye fölül ne múlna."

Célkitűzéseihez hajósok, hajóácsok, csillagászok, kormányosok, kozmográfusok, térképészek egész hadát vonzotta a sagresi akadémiára – keresztényeket és zsidókat egyaránt –, ahol ezek a szakemberek Henrik irányítása alatt együtt készültek a nagy vállalkozásra: a világ fölfedezésére. Új hajótípust fejlesztettek ki, a kicsi, jól manőverezhető karavellát, melyet háromszögű *lateen* vitorlájáról lehetett fölismerni (a *lateen* elnevezés a latin szóból eredt), az araboktól kölcsönözve a technikát. Az európai hajók, mint például a gályák, mindeddig evezősökre voltak utalva, vagy rögzített vitorlákkal közlekedtek. Sekély merülésüknek és mozgatható

vitorláiknak köszönhetően Henrik karavellái könnyen széliránybа álltak, hamar irányt változtattak, jól kihasználták a változó szeleket, zegzugos vonalban közelítve egy adott pont felé. Lenyűgöző mozgékonyságával és tengerre való alkalmasságával a karavellák a fölfedezések legkedveltebb hajófajtájává váltak.

Az óceán azonban még így is rendkívül kockázatosnak bizonyult. Henrik herceg tizenkét év alatt nem kevesebb, mint tizennégy expedíciót küldött a Bojador-fokhoz, de mind kudarcot vallott. Rávett egy portugál felfedezőt, Gil Eannest, hogy rugaszkodjon neki még egyszer, és 1434-ben Eannesnek végül sikerült végrehajtania azt, amiről korábban oly sokan azt állították, hogy lehetetlen; biztonságosan áthajózott a Bojador-fokon. A következő évben Eannes Alfonso Goncalves Baldayával együtt visszatért a Bojador-fokhoz; ötven mérfölddel túlhaladtak rajta, fölfedeztek egy nagy öblöt, és népes tevekaravánnal tértek vissza. Az öbölbe torkolló folyót Eannes Rio de Qurónak, az Arany folyójának nevezte el, Baldaya pedig továbbhajózott dél felé, és fókaprémek ezreivel tért vissza; ez volt az első kereskedelmi szállítmány, amely Afrikának ebből a térségéből Európába érkezett. Az ezt követő utazásokon a portugál hajók aranyat, állatbőröket, elefántagyarakat hoztak – és rabszolgákat.

Minden kapitány, akit Henrik herceg fizetett, köteles volt az árapálymozgásokról, az áramlatokról, a széljárásokról pontos följegyzéseket készíteni és a partvonalakat térképeken rögzíteni. Ezek a térképek utazásról utazásra egyre szélesebb képet tártak a portugálok elé az óceánokról és az Ibériai-félszigeten túli világról.

Jóllehet Portugáliát Európa-szerte a nagy felfedezések korának zászlóshajójaként tartották számon, a portugál királyok gyakran okoztak csalódást hősies

tengerészeiknek. 1488-ban, II. João uralkodása idején Bartolomeu Dias elérte Afrika legdélibb csücskét, és megkerülte azt a pontot, melyet ma Jóreménység fokaként ismerünk; a portugál kereskedelem és hódítás számára új lehetőségeket tárva fel. Hőstettéért Dias a visszatérése után jutalmat remélt, de gyakorlatilag semmit nem kapott. Tíz évvel később, amikor már Mánuel király ült a trónon, Vasco da Gama végigkövette Dias útját, ő is megkerülte Afrika csücskét, és a délkeleti oldalon, Mozambiknál kötött ki. Készleteit itt feltöltötte, majd továbbhajózott kelet felé, megnyitva ezzel az India felé vezető óceáni útvonalat. Da Gama indiai alkirályi kinevezést kapott, Mánuel király viszont „Guinea urává, továbbá Etiópia, Arábia, Perzsia és India kormányzásának és kereskedelmének legfőbb urává” kente föl saját magát – noha mindezt Vasco da Gamának köszönhette. Európa többi uralkodója lekicsinylően „fűszereskirályként” emlegette Mánuelt, és Vasco da Gamának is olyan híre támadt, hogy érdemtelenül jutalmazták őt a koronának tett szolgálataiért. Idővel azonban Da Gama azon felfedezők sorához csatlakozott, akik hiú és talányos uralkodójuktól elidegenedtek.

Mánuel király mit sem törődött azokkal, akik életüket a portugál birodalom ügyéért kockára tették, sokkal inkább foglalkoztatta őt a riválisoktól való mélyen gyökerező félelme. Uralkodása kezdete óta, 1495-től nagy kereskedelmi sikereket könyvelhetett el, mindenekelőtt az Indiából a királyi pénzesládákba ömlő gazdagság révén, melyet Da Gamának és más portugál felfedezőknek köszönhetett. Mánuel mindezt magától értetődően a saját járandóságának tekintette, azonban nem volt kalandor, és amit a felfedezői a portugál birodalomért tettek, azt ő szigorúan csak kereskedelmi szempontból értékelte. Ő maga nem szívesen bocsátkozott csatába, inkább a palotájában időzött, hűséges maradt feleségéhez és az egyházhoz, és figyelmét főként az ország belügyei kötötték le.

Keményebb politizálása főként a Portugáliában élő zsidókat érintette, akik tudósokként, művészekként, kereskedőkként, orvosokként és csillagászokként szereztek érdemeket. 1496-ban, amikor Mánuel király bejelentette szándékát, hogy Ferdinánd és Izabella lányát feleségül óhajtja venni, a spanyol királyi pártól azt a választ kapta, hogy a házasság csak azzal a feltétellel jöhet létre, ha Portugáliát „megtisztítja” a zsidóktól, miként azt Spanyolország korábban tette. Mánuel azonban nem akarta elveszíteni a lakosságnak ezt az értékes részét, ezért inkább a kikeresztelkedést bátorította – ha kellett, sok esetben a kényszerű áttérést a keresztény hitre. „Új keresztényekként” (az elnevezés senkit sem tévesztett meg) a portugál zsidók továbbra is megtartották magas kormányzati pozícióikat, királyi kereskedelmi koncessziókhoz jutottak – különösen Brazíliában. Ezen engedmények ellenére Portugáliában az antiszemitizmus 1506-ban Lisszabonban tömegmészárláshoz vezetett. Mánuel szigorúan megbüntette a felelősöket, de a történteket nem lehetett jóvátenni, és sok zsidó Hollandiába vándorolt ki.

Portugália a zavargások idején is megőrizte ambícióját, hogy a fűszer-kereskedelmet elhódítsa az araboktól, és megkaparintsa a Fűszer-szigeteket. Ezen törekvés jegyében vakmerő tengerészek kértek kihallgatást a királytól, hogy az egzotikus és veszedelmes új világ fölfedezéséhez támogatást szerezzenek. Nemcsak a kalandvágy vonzotta őket. Többségük megcsömörlött a portugál udvari élet intrikáitól, gyanakvásaitól, kétszínűségétől, irigységeitől.

A legkitartóbb kérelmezők közé tartozott egy hosszú és változatos életúttal rendelkező portugál kisnemes, Fernão de Magalhães, azaz: Fernando Magellán. A róla szóló legtöbb beszámoló szerint 1480-ban született egy távoli hegyi faluban, Sabrosában, a családi birtokon. Gyermekkorát Északnyugat-Portugáliában töltötte, látótávolságra az Atlanti-óceán hullámverésétől. Apja,

Rodrigo (Rui) de Magalhães a családfáját 11. századi francia keresztes lovagig, De Magalhãesig vezethette vissza, aki elég érdemeket szerzett ahhoz, hogy Burgundia hercege földbirtokkal jutalmazza. Maga Rodrigo portugál kisnemesi rangra tett szert, és Aveiro kikötőjének elöljárójaként szolgált.

Magellán anyjáról, Aida de Mesquitáról már kevesebbet tudunk, és ez tág teret kínál az izgalmas találgatásokhoz. *A Mesquita* név mecsetet jelent, és elég gyakori volt a portugál *konvertiták* körében, akik igyekeztek álcázni zsidó származásukat. Elképzelhető, hogy Mesquita felmenői zsidók voltak, s ha ez igaz, akkor a zsidó származási szabályok értelmében maga Fernão is zsidó volt. A család mindazonáltal kereszténynek vallotta magát, és Fernão Magellán soha nem tekintette magát másnak, mint hithű katolikusnak.

Ezen alapos áttekintés ellenére Magellán felmenőit illetően még mindig maradnak kétségek. 1567-ben Magellán leszármazottai marakodni kezdtek az örökségen, és így vetődött fel a kérdés, vajon a nagynevű örökhagyó pontosan hol is foglal helyet a családfán. A nehézségek a portugál származástan sajátosságaiból fakadtak; egészen a 18. századig például a fiúk általában apjuk vezetéknevét vitték tovább, de a nők gyakran más családnevet választottak maguknak. Apjuk vagy anyjuk nevét vagy akár valamelyik szentnek a nevét vették föl. Voltak olyan gyerekek, akik nagyapjuk nevét vagy anyjuk vezetéknevét vitték tovább, de még az is előfordult, hogy más családi nevet viseltek. Ezek a szabálytalanságok még ma is megnehezítik annak pontos meghatározását, hogy a felfedezőt a Magellán-családfa melyik ága mondhatja joggal magáénak.

Tizenkét éves korában Fernando Magellán a testvérével, Diogóval együtt Lisszabonba költözött, ahol mindketten apródok lettek a királyi udvarnál. Fernando Portugália legkitűnőbb oktatásának előnyeit élvezhette a vallástól kezdve az íráson, matematikán, zenén és

táncon keresztül a lovaglásig és a hadtudományokig, sőt, hála Tengerész Henriknek, algebrát, geometriát, csillagászatot és navigációt is tanulhatott. Kiváltságos helyzeténél fogva Fernandóhoz idejekorán eljutottak a portugálok és a spanyolok indiai felfedezésének hírei, és a fiatalembernek a portugálok óceáni felfedezéseinek titkairól is tudomása volt. Segédkezett az Indiába induló flották felkészítésénél, így megismerkedett az ellátmány, a vitorlázat és a fegyverzet szakkérdéseivel is.

Magellán szemlátomást arra rendeltetett, hogy kapitánnyá váljék, ám patrónusa, João (János) király 1495-ben váratlanul meghalt. I. Mánuel követte őt a trónon, aki bizalmatlan volt az ellenzékkel szövetkező ifjú Magellánnal szemben. Az ígéretesen induló udvari karrier ezen a ponton megrekedt. Magellán szerény pozícióban megmaradhatott ugyan az udvarnál, de nem sok kilátása maradt arra, hogy jelentősebb portugál expedíció élére kerüljön.

Egy évtizeden át tartó névtelen udvari szolgálat után 1505-ben végre Fernando és Diogo Magellán dupla megbízatást vehetett át egy Indiába induló, huszonkét hajóból álló mamut-flotta fedélzetére, melynek főparancsnokául Francisco de Almeidát nevezték ki. Fernando Magellán a következő nyolc évet azzal töltötte, hogy az állandó portugál jelenlétet próbálta megalapozni Indiában; egyik kereskedelmi posztról a másikra, egyik csatából a másik ütközetbe vetődött; megszámlálhatatlan sebet szerzett, s ha mást nem is, azt mindenképpen megtanulta, hogyan kell ellenséges környezetben életben maradni.

Ebből a szempontból, külhoni pályafutásának első szakaszában Magellán figyelemre méltó bátorságról és szívósságról tett tanúbizonyságot, de a külföldi szolgálat végül mégis vegyes kalandként zárult. Vagyona nagy részét egy kereskedővel együtt vállalkozásba fektette, a kereskedő azonban hamarosan meghalt, s az ezt követő zűrzavarban Magellán csaknem mindenét elvesztette.

Kárpótlásért Mánuel királyhoz fordult, ő azonban elutasította kérelmét. A korona szolgálatában idegen földön eltöltött gyötrelmes évek, az átélt veszedelmek, a sebesülések, az udvari kapcsolatai semmivel sem nyomtak többet a latban, mint a szerény udvaronci állás sok-sok évvel korábban, amikor útnak indult.

Lisszabonba visszatérve, még mindig tele becsvággyal, Magellán új életszakasznak vágott neki. Kereste az alkalmat, hogy a korona számára hasznossá tegye magát, s így keveredett bele az észak-afrikai portugál dominanciáért folytatott küzdelembe. 1513-ban, úgy tűnt, jó alkalom kínálkozik arra, hogy korona iránti hűségét és hasznavehetőségét bizonyítsa. A marokkói Azamor városa váratlanul megtagadta, hogy megfizesse az éves sarcot Portugáliának. A marokkói kormányzó, Muláj Zajjam hatalmas, jól fölszerelt hadsereggel vette körül a várost. Mánuel király azzal válaszolt a kihívásra, hogy királyságának valaha látott legnagyobb tengeri haderejét küldte a lázadás leverésére: ötszáz hajót, ötvenezer katonát, vagyis e kis nemzet teljes haderejét.

A portugál becsületet megvédeni hivatott vitézlő sereg soraiban ott volt Fernando Magellán, sőt korosodó harci ménje is – ennyi hozzájárulást engedhetett meg magának drasztikusan megcsappant költségvetéséből. Bátran vetette magát a csatába, csakhogy lovát az arabokkal vívott harcban sajnálatosan elveszejtette. Ami tehát Magellán számára oly fényesen indult, csaknem tragédiával végződött; irháját az ostrom forgatagából épp hogy csak ki tudta menteni. Tágabb szemszögből nézve kedvezőbb volt az összkép, hiszen Portugália a várost visszaszerezte, ám Magellánt ez kevéssé vigasztalta. Lova odaveszett a haza és a király szolgálatában! És amit a portugál hadsereg kárpótlásként fölkínált, az a derék paripa valódi értékének mindössze töredéke volt.

Egész karrierjét végigkísérő forrófejűségével és meggondolatlanságával Magellán közvetlenül Mánuel

királyhoz írt levelet – a szolgálati út megkerülésével számos, hatáskörét féltékenyen őrző minisztert eleve megsértett –, és lováért teljes kártérítést követelt. Mánuel semmivel sem mutatott több nagyvonalúságot, mint az előző alkalommal, amikor Magellán a csődbe jutott beruházásra kért kompenzációt. Az újabb kérelmet apró kellemetlenségként hamar lesöpörték az asztalról.

Magellán hősiesen reagált; ahelyett, hogy felháborodva otthagyta volna a csatamezőt, makacsul a posztján maradt, valahogyan szerzett egy új lovat, és részt vett a csetepatéban az arabok ellen, akik a várost őrző portugál katonákat a sivatagi pusztából ismétlődő támadásokkal nyugtalanították. Magellán rettenthetetlen harcosnak bizonyult: naponta kézitusába bocsátkozott az ellenséggel. Az egyik ütközetben egy arab lándzsás súlyosan megsebesítette: összezúzta a térdét, és a sérülés következtében Magellán élethosszig sánta maradt. Irracionális idealizmusával és lojalitásával, fájdalmas sebeivel, az észlelt igazságtalanságok elleni csillapíthatatlan harci éhségével, bátorságával és ugyanakkor forrófejűségével egyre inkább egy hús-vér Don Quijote alakját öltötte magára.

A vágyott elismerés ízére végül csak ráérezhetett, amikor vitézségéért és háborús sérüléseiért szállásmesteri rangot kapott. A kinevezés följogosította őt arra, hogy részesüljön a hadizsákmányból, ám éppen ez volt az, ami számára végzetesnek bizonyult. Egy soron következő csatában több mint kétszázezer kecskét, tevét és lovat zsákmányoltak az araboktól, és Magellán úgy döntött, hogy a lefoglalt állatállomány egy részét átengedi a törzsi szövetségeseknek. A tranzakciót követően őt és tiszttársait megvádolták azzal, hogy négyszáz kecskét eladtak az ellenségnek, és a hasznot zsebre vágták.

A vádak abszurdak és felháborítóak voltak. Magellánnak mint szállásmesternek a hadizsákmányból részesedés járt, ugyanakkor nem valószínű, hogy bármit

is kapott volna. A vádakra nem volt hajlandó válaszolni, ehelyett engedély nélkül elhagyta Marokkót, Lisszabonba utazott, és megjelent Mánuel király színe előtt. Nem magyarázkodott a Marokkóban történtek miatt, viszont a királyi költségvetésből folyósított járandóságának, a *moradiának* az emelését követelte. Tovább súlyosbítva amúgy sem rózsás helyzetét, kioktatta a királyt, emlékeztetve arra, hogy ő, Fernando Magellán, nemesember, akinek egész eddigi élete a korona szolgálatában telt, s bizonyítékként a király előtt föltárta sebeit. Egy kicsivel nagyvonalúbb *moradia* elegendő lett volna ahhoz, hogy igazolást kapjon teljesítményeire, s visszanyerje önbecsülését. Féltékeny vetélytársai mindeközben arról suttogtak Magellán háta mögött, hogy sántasága nem egyéb jól megfontolt színlelésnél, mellyel szánakozást akar kicsikarni.

Mánuel király döntése gyors volt és határozott: az arcátlan és hóbortos Magellánnak haladéktalanul vissza kell térnie Marokkóba, ahol is felségsértés, korrupció és engedély nélküli eltávozás vádjaival fog szembesülni. Magellán engedelmeskedett. A bizonyítékok megvizsgálása után egy marokkói bíróság az összes vádat ejtette ellene, s egy ajánlólevéllel, melyet közvetlen parancsnokától kapott, visszatért Lisszabonba. Emberfölötti konokságról téve tanúbizonyságot, újra fölkereste felséges királyát, hogy megnövelt moradiáját követelje – nagyobb vehemenciával, mint valaha.

Kérelmét Mánuel ismét elutasította.

Magellán bal lábbal és méltatlanul megtépázott jó hírnévvel lépte át a középkorúság küszöbét. Alacsony volt, sötét bőrű, a nélkülözés szélén egyensúlyozott, egyszóval semmi nem emlékeztetett nemesi mivoltára, amire egyébként magában igen sokat adott. És még mindig az után sóvárgott, hogy a portugál haza szolgálatában szerezzen érdemeket, hogy hímévre tegyen szert, s ezáltal a korszak fontos emberei, a felfedezők sorába emelkedjék, hogy új kereskedelmi utat

nyisson India felé, s ennek révén meggazdagodjék. Úgy festett, pusztán ostobaságát tetézte, amikor a *moradiája* emelésének elutasítását követően a királytól egy egész expedíció támogatásához kért támogatást, de a leendő felfedező teljesen másként látta a dolgokat. Újabb tervet tárt a király elé, bevallottan kissé homályosat és kockázatosat, de azt ígérve, hogy a királyi kincstárat India gazdagságával fogja feltölteni.

Tudomásul vette, hogy a király meggyőzéséhez segítségre van szüksége, ezért Ruy Faleiro matematikus, csillagász és tengerészeti szaktekintély személyében prominens támogatót vitt magával. Faleiro röviden szólva a reneszánsz ember kvint-esszenciáját testesítette meg: kozmológus volt. A korabeli dokumentumok *bachillerként* említik őt, ami egyetemi hallgatót (talán oktatót) jelent. A kelet-portugáliai hegyi városkában, Covilhában született Faleiro briliáns, de ingatag ember volt; mint a korszak sok tudósa, valószínűsíthető, hogy ő is a kon*vertiták* közé tartozott. Bátyjával, Franciscóval, aki maga is elismert tudós, és számos hajózási tanulmány szerzője volt, gyakorta szorosan együttműködött, és valószínűleg a Faleiro testvérek jelentősen ki akarták venni részüket az expedícióból.

A lenyűgöző ajánlólevelek ellenére, melyeket Ruy Faleiro a vállalkozáshoz magával hozott, Mánuel királlyal neki is megvolt a maga külön, kellemetlen története. A király elutasította Faleiro „törvényszéki asztronómusi” kinevezésre vonatkozó kérelmét, sőt, ami ennél is rosszabb, a coimbrai egyetem új csillagászati fakultásának élére éppen egyik riválisát nevezte ki. Így aztán amikor Magellán és Faleiro tervükkel bejelentkeztek az udvarnál, a királynak már megvoltak az előítéletei mindkét emberről: az önfejű és dacos Magellánról, illetve az izgága Faleiróról, hiszen a múltban mindkettejük kérelmeit elutasította már.

Abban az időszakban, amikor Magellán utazási tervével előállt, Mánuel király betöltötte 51. életévét, és

személyes válságok gyötörték. Kínozta a tudat, hogy hosszú uralkodása a végéhez közeledik; imádott felesége gyermekágyi lázban meghalt, ezért úgy döntött, hogy fia javára leköszön a trónról. Ám amikor a fiatalember hálátlannak bizonyult, Mánuel hirtelen megváltoztatta elhatározását: megtartotta a trónt, sőt meglepő fordulattal feleségül vette fia menyasszonyát, Eleonórát, a spanyol Károly király húszéves húgát. Mindeközben Eleonórának, a pletykák szerint, továbbra is viszonya volt a fiúval, João herceggel – a bizarr helyzet véget nem érő botrányok és gúnyolódások sorozatára adott okot az udvarnál. Az uralkodó tehát, akihez Magellán ambiciózus kérelmét benyújtotta, mélyen gyanakvó, boldogtalan és ellentmondásoktól gyötört ember volt – olyan, aki a hírnévtől, a hatalomtól mindenki mást féltékenyen igyekezett távol tartani.

Magellán három ízben kérte a királyi jóváhagyást egy olyan indiai utazáshoz, mely a mesés, de kevéssé ismert Fűszer-szigetekhez tengeri utat kutatna föl. A király, aki harminc év óta bizalmatlanul és ellenszenvvel viseltetett iránta, háromszor utasította el a kérelmet.

Magellán végül 1517 szeptemberében egy utolsó, kétségbeesett kísérletet tett a portugál udvar támogatásának elnyerésére. ügyetlenül föltette a kérdést, vajon szolgálatait fölajánlhatja-e másutt. Legnagyobb meglepetésére a király azt a választ adta, hogy Magellán belátása szerint, szabadon dönthet, más szóval azt csinál, amit akar. És amikor Magellán letérdepelt, hogy az etikettnek megfelelően uralkodójának kezet csókoljon, Mánuel mindkét kezét a palástja mögé rejtette, és hátat fordított kérelmezőjének.

E megalázó elutasítás teremtette meg Fernando Magellánt.

Miután a portugál királytól a végső visszautasítást elszenvedte, hirtelen rátalált saját életútjára, s ettől kezdve saját ambíciói és a történelem sodrása mentén gyorsan haladt előre. 1517. október 20-án a dél-

spanyolországi Sevillába, Andalúzia legnagyobb városába érkezett. Ruy Faleiro és valószínűleg Francisco decemberben csatlakoztak hozzá; a három portugál expatrióta szorosan összetartó csapatot alkotva egy lármás és dinamikus új világban kereste boldogulását. Érkezése után néhány nappal Magellán aláírt egy hivatalos dokumentumot, mely formálisan Kasztília s az ifjú uralkodó, I. Károly alattvalójává tette őt. Már nem Fernão de Magalhãesnak hívták; Spanyolországban Hernando de Magallanesként vált ismertté – magyarosan Fernando Magellánként emlegetjük.

Magellán spanyolországi emigrációjára bőségesen akadt példa. Kamaszkori eszményképe, Kolumbusz Kristóf Genovából jött Spanyolországba, hogy Indiába tervezett felfedezőútjához támogatást szerezzen, amit sokéves csüggesztő várakozás után Károly király nagyszüleitől, Ferdinándtól és Izabellától végül meg is kapott. Magellán meg volt győződve arról, hogy képes véghezvinni azt, amire a genovai hajós vállalkozott, de amit tulajdonképpen sohasem hajtott végre: nyugat felé hajózva az óceánon elérni a mesés Indiát.

Spanyolország és Portugália között olyan feszült volt a viszony, hogy egy ilyen expedíció könnyen nemzetközi konfliktushoz vezethetett. Portugália tudvalevően féltve őrizte birodalmi titkait; csaknem úgy titkolózott, mint az arabok. A portugál király 1504. november 13-án közzétett rendelete kimondta, hogy aki felfedezésekről vagy felfedezőutak terveiről értesüléseket szivárogtat ki, az halállal büntethető. 1500 és 1550 között a portugál felfedezésekről – Portugáliában legalábbis – egyetlen könyvet sem publikáltak. Magánszemélyek az egész 16. század folyamán nem birtokolhattak olyan írásos anyagot, amely az indiai kereskedelemmel vagy bármely ahhoz kapcsolódó témával foglalkozott. A portugál térképeket titkosították, és államtitokként kezelték. Ha Magellán hazája zászlaja alatt hajózik, föld körüli útja a történelem számára alighanem elvész.

Szerencsére a spanyolok másféle birodalomépítési stratégiát követtek. Megszállott gyűjtők voltak – legyen szó törvényekről, családfáról, pénzügyi dokumentumokról s ugyanilyen alapos gyűjtőszenvedéllyel követték nyomon Magellán utazását. A portugálokkal és az arabokkal szemben a spanyolok közzétették hőstetteiket, hogy a világ különböző részeire vonatkozó követeléseik határait ilyen módon is kicövekeljék. Hozzájött ehhez, hogy a nagy földrajzi felfedezések kora Európa-szerte egybeesett a könnyen kezelhető és terjeszthető nyomtatott könyvek fölfedezésével, és ezeket kiegészítették a hivatásos írástudók kézzel írott példányai, melyek a nobilitások könyvtárait gazdagították. Mindezek a beszámolók segítettek az Újvilág fölfedezéséről szóló hírek terjesztésében és nemcsak a térképek, hanem az egész világról alkotott népszerű elképzelések újraformálásában is.

Magellán a portugálok legféltettebb és legértékesebb titkaiból számosat magával hozott: titkos expedíciókkal kapcsolatos információkat, a portugálok indiai tevékenységével kapcsolatos értesüléseket és az Európán túli világra vonatkozó portugál navigációs ismereteket. Személye ritka kincsnek számított: egy felfedező, aki a Tengerész Henrik herceg által megalapozott királyi tradíciókon nevelkedett. Támogatóra azonban neki is szüksége volt.

A Habsburg I. Károly, Kasztília, Aragónia és León uralkodója (V. Károlyként 1519-től 1556-ig német-római császár) meglehetősen tudatában volt magasztos kiváltságainak. Magellánhoz képest mindössze egy évvel korábban érkezett Spanyolországba, de legalább annyira idegen volt itt, mint a Portugáliából jött felfedező. Egy Habsburg, aki Flandriában nőtt föl, sört ivott, és flamandul beszélt. A spanyol nyelvet és a spanyol szokásokat igyekezett minél gyorsabban elsajátítani. Klasszikus Habsburg testi adottságokkal rendelkezett –

magas volt, szőke, hatalmas, előreugró állkapoccsal –, termetével legtöbb alattvalója fölébe magasodott. Szakállt növesztett, hogy elrejtse előreugró állát, és a legjobb úton volt ahhoz, hogy remek lovas váljék belőle. Állítólag még bikaviadalokon is részt vett, hogy bátorságát fitogtassa.

Hírnév és dicsőség iránti vágyakozása, ahogy Spanyolországba érkezett, rögvest nyilvánvalóvá vált, s a tanácsadók körében jó táptalajra talált. A magas egyházi méltóságot viselő udvaroncok zöme még Ferdinánd és Izabella uralkodása idején került a hatalomba, és az ifjú, 16 éves királyban valamennyien kiváló eszközt láttak saját ambícióik kiteljesítéséhez. Alig két évvel Spanyolországba érkezése után a családtagok színfalak mögötti mesterkedéseinek köszönhetően Károlyt német-római császárrá választották. A rangemelkedés azt jelentette, hogy végül is V. Károlyként, a Német-római Birodalom uralkodójaként koronázták meg, ám ahhoz, hogy ezt a címet elnyerje, hatalmas összegeket – lényegében kenőpénzt – kellett kifizetnie a németföldi választófejedelmeknek. Indiára és az Újvilágra ennek folytán úgy tekintett, mint személyes ambícióinak anyagi erőforrásaira. Az afféle felfedező, mint Magellán, igen hasznos lehetett egy olyan ifjú király számára, aki dicsőségre áhítozott, és pénzre volt szüksége.

Magellán nem is időzíthette volna jobban Spanyolországba érkezését, kilátásai azonban egészében véve elég vegyes képet mutattak. Jóllehet különleges ismeretekkel és tapasztalatokkal rendelkezett a portugál birodalom titkairól, a spanyol udvar számára mégis ismeretlen személynek számított. Spanyolul nehézkesen beszélt, és ezen a nyelven többnyire az írott kommunikációra hagyatkozott. Feladta Portugália iránti hűségét, Spanyolországban azonban kívülálló maradt, amolyan próbaidős, és gyanakodva néztek rá. Ilyen körülmények között ahhoz, hogy tervezett utazásához a pénzügyi támogatást megszerezze, emberfölötti

erőfeszítésre, rendkívüli ügyességre és igen nagy adag szerencsére volt szüksége. A Spanyol Királyság feudális társadalmát a hatalmas, rettegett és nepotikus klérus uralta. Magas rangú papi személyek törvénytelen gyerekei – gyakorta „unokaöcsként” vagy „unokahúgként” hivatkoztak rájuk – játszották a közéleti kulcsszerepeket. Kegyetlenség, képmutatás és zsarnokság jellemezte a társadalmi rendet, melybe Magellán belecsöppent, de az adott pillanatban mégiscsak feltalálta magát azzal, hogy a spanyol udvar világkereskedelmi ambícióit kihasználva befurakodott az ország hatalmi struktúrájába.

Röviddel sevillai megérkezése után megismerkedett Diogo Barbosával, egy hozzá hasonló portugál expatriótával, aki tizennégy évvel korábban telepedett le a városban, és egyéb rangjai mellett a Szent Jakab Lovagrend lovagparancsnoka kitüntető címet viselte. Diogo unokaöccse portugál zászló alatt hajózott, és a tengeri utakról szóló beszámolók Magellánra minden bizonnyal hatással voltak. Ezzel egyidejűleg Magellán udvarolni kezdett Diogo lányának, Beatriznek; a kapcsolat gyorsan kibontakozott, és egy éven belül házasság lett belőle. Magellán egyszerre fontos támogatóra lelt Sevillában, és anyagi bázisra is, hiszen Beatriz hozománya nem kevesebb mint 600 ezer *maravédire* rúgott. Házasságkötésükkor Beatriz már alighanem terhes volt; hamarosan megszülető gyermeküknek a Rodrigo nevet adták.

A Barbosa család útmutatásai alapján Fernando Magellán fölkészült rá, hogy vakmerő vállalkozásához a hatalmas Casa de Contrataciónttól, vagyis az Indiai Kereskedelmi Hivataltól jóváhagyást szerezzen. Az Izabella királynő által 1503. január 20-án Sevillában alapított Casa a korona nevében expedíciókat szervezett az Újvilágba, és aprólékos adminisztratív feladatait a spanyolokra oly jellemző bürokratikus elszántsággal hajtotta végre.

Alapításakor a Casa de Contratación a sevillai hajójavító műhelyek közelében, az Atarazanasban vagy arzenálban kapott helyet, de fontosságát hangsúlyozandó Izabella királynő magába a királyi palotába, az Alcázar Realba költöztette át az intézményt. A Casa hamar kiterjesztette szerepkörét az adók beszedésétől kezdve a felfedezésekkel kapcsolatos összes adminisztrációig, beleértve a szállítmányok regisztrációját és a hajók felszerelésére és fegyverzetére vonatkozó szabályok meghatározását is. Néhány éven belül a Casa már a kapitányoknak is elkezdett közvetlen utasításokat adni, és büntette a csempészetet, ami persze folyamatosan zajlott. Hamarosan tengerjogi bíróságként is funkcionált; az Újvilágba tartó összes utazás szerződéses vitáiban és biztosítási követeléseiben ítélkezett. Még a kozmográfiába is beleszólt: elkészítette és folyamatosan korszerűsítette a *padrón reált,* a királyi térképet, amely a Spanyol Királyságból induló összes hajó számára alappéldányként szolgált. 1508-tól a Casának már *piloto mayoqa,* azaz főkormányosa is volt, aki a magukat továbbképezni kívánó tengerészek számára alapított hajózási iskolát igazgatta. (Az első *piloto mayor* Amerigo Vespucci, Amerika névadója volt.)

A Casa de Contrataciónt egyetlen ember felügyelte, aki nem volt sem tengerész, sem felfedező. Juan Rodriguez de Fonsecának hívták, ő volt Burgos érseke, korábban Izabella királynő káplánjaként szolgált, s még mielőtt a Casát létrehozták volna, ő már Kolumbusz utazása körül fontoskodott. A hatalmát féltékenyen őrző, hideg, számító bürokrata Fonseca megkerülhetetlenné tette magát az Újvilágba induló valamennyi expedíció ügyében. Aki Spanyolországtól támogatást remélt, annak mindenekelőtt az ő áldását kellett megszereznie – ami, ahogy felfedezők tucatjai tanúsíthatták, átok is volt egyben.

Kolumbusz és Fonseca gyűlölték egymást, és elkeseredett küzdelmet vívtak. Fonseca mindenáron el

akarta érni Ferdinándnál és Izabellánál, illetve utódjaiknál, hogy hagyják figyelmen kívül a Kolumbuszhoz hasonló független vállalkozók követeléseit, és gyakoroljanak teljes ellenőrzést az Újvilágba induló valamennyi spanyol expedíció fölött. Ez természetesen azt jelentette, hogy Fonseca tartotta volna kézben az expedíciókat, és a kereskedelemből származó hasznot teljes egészében ő aratta volna le. A vita hevében Kolumbusz szó szerint rátámadt Fonseca könyvelőjére, megrugdosta és ütlegelte, mintha magát az érseket csépelte volna. Mindazonáltal Fonseca mégiscsak fokozatosan ráerőltette akaratát Kolumbuszra, s arra az időszakra, amire Magellán megjelent a színen, a kereskedelmi privilégiumok fölötti hatalmi egyensúly a felfedezők oldaláról döntő mértékben a korona javára billent. Magellánnak és a hozzá hasonló felfedezőknek arra kellett alapozniuk, amit a korona garantált számukra – ez persze még így is minden képzeletet fölülmúló gazdagság volt –, de arról le kellett mondaniuk, hogy saját kereskedelmi birodalmat hozzanak létre. Expedíció a Fűszer-szigetekre nem indulhatott Fonseca és a Casa de Contratación jóváhagyása nélkül.

Amikor Magellán a Casa de Contratación képviselőit fölkereste, és kinyilvánította előttük, hogy meggyőződése szerint a Fűszer-szigeteknek a spanyol féltekén belül kell elhelyezkednie, pontosan azt mondta nekik, amit azok hallani akartak. Peter Martyr krónikás, akinek a Casa legmagasabb köreibe volt bejárása, alig tudta leplezni kárörvendő mohóságukat. „Ha a dolgok kedvezően alakulnak, elragadhatjuk a keletiektől és a portugál királytól a fűszerek és a drágakövek kereskedelmét.”

A tordesillasi szerződés rendelkezései azonban továbbra is komoly akadályokat gördítettek a tervezett expedíció elé. A Casa korifeusai nem látták tisztán, miként tudja Magellán a portugál érdekek keresztezését

elkerülni, ha addig akar nyugat felé hajózni, amíg a Keletet el nem éri. Elébe menve e kifogásnak, Magellán eleve úgy terjesztette be javaslatát, hogy hivatkozott a tordesillasi szerződés azon záradékára, mely Spanyolországnak vagy Portugáliának szabad utat enged ahhoz, hogy a másik birodalomhoz tartozó földterületek felé hajózzék. A klauzulát persze sokféleképpen lehetett értelmezni, és Magellán könnyen „behajózhatott” egy Portugáliával való konfliktusba, ha ebből a záradékból akart előnyre szert tenni.

És itt jött a másik kérdés: Magellán nemzeti hovatartozása. Az elképzelés, hogy egy portugál származású kapitány spanyol expedíciót vezessen portugál felségvizeken át, a Casa de Contratación igen tisztelt tagjainak zömét enyhén szólva nyugtalansággal töltötte el; ha a portugálok értesülnek az expedícióról, a két ország közötti amúgy is feszült viszony alighanem a töréspontig jut el. A Casa legújabb tagjai azonban kissé másként ítélték meg a helyzetet. Juan de Aranda, egy ambiciózus kereskedő félrevonta a portugál hajóst, és fölajánlotta neki, hogy a haszonból való 20 százalékos részesedés fejében, ami persze elképesztően gazdaggá tenné őt, hajlandó az expedíció mellett szót emelni. Magánemberként Magellán rosszallással fogadta, hogy Aranda beleavatkozik a terveibe, a kereskedő ajánlata azonban mégiscsak azzal a reménnyel kecsegtetett, hogy az expedíciót életben lehet tartani – tehát elfogadta az ajánlatot.

Aranda olyan lelkesen írt Magellán nevében, hogy a Casa de Contratación rendreutasította őt, ami arra figyelmeztetett, hogy nincs joga az expedíció feltételeiről a saját nevében tárgyalni. Ennél is rosszabb volt, hogy Magellán társa, Ruy Faleiro mélységesen fölháborodott, amikor megtudta, hogy Aranda befurakodott az expedícióba, és olyan kirohanást rendezett, ami Magellánt meghátrálásra késztette. Faleiro dühkitörése több volt egyszerű fölháborodásnál; komoly mentális

egyensúlyvesztés jelei mutatkoztak nála. Aranda a maga részéről megpróbált Faleirónál mentegetőzni, és a súlyos nézeteltérés ellenére Magellán számára sikerült audienciát kieszközölnie Károly királynál Valladoid városában – a név arab eredetű –, Észak-Spanyolországban. Ez az a város, ahol annak idején Ferdinánd és Izabella házasságot kötött, és ahol Kolumbusz Kristóf meghalt; Magellán idején Kasztília fővárosa volt. 1518. január 20-án Magellán Ruy Faleiróval és annak fivérével, Franciscóval együtt elindult Sevillából Valladoidba.

Magellán fővárosba érkezése a királyi udvar legbelső köreinek válságos periódusával esett egybe. Kasztília kormányzója, Ximenes de Cisneiros kardinális, miközben a tapasztalatlan Károly király segítségére igyekezett, éppen azokban a napokban halt meg – mérgezésre gyanakodtak. A kardinális volt az a személy, aki az újonnan érkezett ifjú király biztonságát Spanyolországban a leginkább garantálhatta volna; a rend fenntartásáról 32 ezer katonával gondoskodott, most azonban, hogy sajnálatosan elhalálozott, az ifjú Károly súlyosan nélkülözte óvó irányítását. Ettől kezdve minden egyes döntésénél a flamand miniszterek egy csoportjára volt kénytelen hagyatkozni. Guillaume de Croy, Chievres elöljárója, az összes közül talán a legtehetségesebb, hosszú ideig Károly házitanítójaként szolgált, és féltékenyen őrizte a fiú fölötti befolyását. Az ifjú király belső köréhez tartozott még Ximenes utódja, Sauvage kancellár, és Adrian Florensoon Boeyens utrechti kardinális. Az utóbbi később VI. Adorjánként a pápai trónra emelkedett, ám ennek ellenére nem lehet azt mondani, hogy túl nagy tiszteletet vívott volna ki környezetében. Egy 19. századi történetíró szerint: „Alacsony származása és gyönge jelleme alapján előmenetele mindig is csodálkozást keltett.” Ezek voltak tehát azok az emberek, akiktől az idegen kultúrájú,

idegen anyanyelvű, kiforratlan király közvetlenül függött, amikor államügyekben döntéseket kellett hoznia.

Aranda mindenesetre összehozott egy találkozót Magellán számára a király flamand minisztereivel, hogy azok fontolóra vehessék a Fűszer-szigetekre indítandó expedíció tervét. Magellán alaposan felkészült a megbeszélésre, mely élete legfontosabb találkozójának ígérkezett. Kezdésnek szívfájdító leveleket mutatott barátjától, Francisco Serrãótól, egy portugál felfedezőtől, aki részletesen ecsetelte a Fűszer-szigetek mérhetetlen gazdagságát.

Serrão odisszeája 1511-ben kezdődött, amikor elvállalta az egyik hajó parancsnokságát a három közül, melyet India portugál alkirálya egy kelet felé vezető útvonalon a Fűszer-szigetekre küldött. Hajótöréseket és kalóztámadásokat túlélve Serrão és jó néhány társa a következő évben megérkezett a fűszer-szigeteki Ternatéba. Minden valószínűség szerint ők voltak az első európaiak, akik a mesés szigetek földjére léptek. Serrão gondosan ápolta a kapcsolatot Ternate kicsiny uralkodó osztályával, különösen a rádzsával, és megpróbálta Ternate és Portugália között a kereskedelmet kiépíteni, de a remélt transzóceáni kereskedelem, amire számított, csak lassan bontakozott. Serrão azonban nem adta föl. A száradó szegfűszeg illatától elbódulva és újonnan szerzett bennszülött feleségétől elkényeztetve lelkendező leveleket írt Magellánnak a Fűszer-szigetek rendkívüli szépségéről és gazdagságáról, és meghívta barátját, hogy minderről saját szemével győződjék meg. „Új világra leltem itt, mely gazdagabb és nagyszerűbb, mint Vasco de Gamáé – írta. – Kérlek, csatlakozz hozzám, hogy te is megtapasztald ezt a sok gyönyörűséget.”

Magellánban minden szándék megvolt, hogy meglátogassa Serrãót a sziget-Paradicsomban. „Ha Isten is megsegít, hamarosan látjuk egymást, akár Portugáliából, akár Kasztíliából kelek útra, ügyeim alakulásától függően. Légy türelemmel, hiszen mi már

megtanulhattuk, hogy vágyaink nem rögtön teljesülnek, s el kell telnie bizonyos időnek, amíg dolgaink jobbra fordulnak.” Ám ha Magellán valamit egyszer megígért, akkor mindent meg is tett azért, hogy ígéretét valóra váltsa.

Serrão a leveleiben valós elhelyezkedésükhöz képest jóval keletebbre helyezte a Fűszer-szigeteket; egyértelműen a tordesillasi szerződésben kijelölt spanyol félteke kellős közepén határozta meg helyüket. Ez a „tévedés” lehet, hogy szándékos volt, s éppen azt a célt szolgálta, hogy a kívülállók előtt leplezze a Fűszer-szigetek valós földrajzi elhelyezkedését, ám a geográfiai szemfényvesztés kétségkívül csillapította Spanyolország elvi aggodalmait: Magellán tervezett expedíciója eszerint mégsem sértené a szerződést, legalábbis minden jel erre mutat.

Hogy tovább dramatizálja küldetését, Magellán közszemlére tette rabszolgáját, Enriquét, azt állítva, hogy a régóta nála szolgáló bennszülött a Fűszer-szigetekről származik. (Ez nem volt egészen pontos állítás, de Enrique mindenesetre eljátszhatta a tolmács szerepét.) Magellán állítólag egy másik rabszolgát is hozott magával a Távol-Keletről, egy szemrevaló nőszemélyt Szumátráról, aki számos nyelven beszélt. Magellán izgatottan ecsetelte, hogyan fog végighajózni a távoli kontinens (melyet ma Dél-Amerikaként ismerünk) partvonala mentén, egészen addig, amíg a földrész véget nem ér, s ily módon lehetővé válik számára, hogy nyugatra forduljon, és a túloldalról közelítse meg a Fűszer-szigeteket. Hivatkozott a Portugália szolgálatában eltöltött hét esztendejére, a birodalom közigazgatásában és a kereskedelem fölvirágoztatásában szerzett tapasztalataira. S hogy érvelésének további nyomatékot adjon, egy mappát vagy földgömböt (a korabeli dokumentumokban szereplő megjelölés kétértelmű) is a miniszterek elé tárt, melyre a tervezett útvonalat fölrajzolta. A térkép egy sorsdöntően fontos része

zavaros volt ugyan, de ábrázolt egy vízi utat, mely Dél-Amerikán keresztül vezetett a Fűszer-szigetek irányába. Jóllehet annak érdekében, hogy a király minisztereinek támogatását elnyerje, Magellán kis híján elárulta a szoros létezését, félelmei továbbra is megmaradtak, hogy valaki ellopja a térképét s az útitervét, és elindít egy rivális expedíciót, mielőtt ő a sajátját megszervezhetné.

„Magellánnak volt egy jól megfestett glóbusza, mely az egész világot ábrázolta – írta Bartolomé de Las Casas történetíró és misszionárius, aki jelen volt a felfedező és az ifjú király találkozóján. – És a glóbuszon megjelölte a tervezett útvonalát.” A kereskedelmi útvonalakról szóló megbízható információk olyannyira kényesek és értékesek voltak, hogy a kormányok minden térképet hétpecsétes titokként őriztek, hiszen ezek a nemzetbiztonság fontos részét képezték. Az, hogy Magellán a spanyol király elé tárt egy olyan térképet, amelyet valószínűleg Portugáliától lopott, konzekvenciáit tekintve megfelelt annak, mint ha a legújabb korban, a hidegháború kellős közepén valaki nukleáris titkokat adna el.

Geográfiai jártassága ellenére Magellán elképzelése az általa fölfedezendő világról fatálisan téves volt. Ahogy a korszak legtöbb felfedezőjének, úgy neki is a földgömb méretéről és a földrészek elhelyezkedéséről alkotott elképzelései a ptolemaioszi világképen alapultak. Ha lett volna fogalma a Csendes-óceán méretéről, áramlatairól, viharairól, sziklazátonyairól, kicsi a valószínűsége, hogy rászánta volna magát az expedícióra. Viszont a Csendes-óceánra vonatkozó adatok ismerete nélkül felfedezőútjának hosszúságát a valóságos távolságnak mindössze felére becsülte. Bizakodva úgy számolt, legfeljebb két évre van szüksége, hogy a Fűszer-szigeteket elérje, és értékes kincsekkel megrakott hajóival Spanyolországba visszatérjen. Mindössze annyit kell tennie, vélekedett, hogy Dél-Amerika körül vagy a kontinensen át egy utat kell találnia, és máris ott áll India

kapujában. Lényegében ugyanabba a hibába esett, amit mind a négy utazása során Kolumbusz követett el újra és újra. És ezt a hibát csak nagyon nagy szenvedések és sok-sok emberélet árán lehetett korrigálni azon a felfedezőúton, melyért most Magellán kardoskodott.

Miután előadta tervét az ifjú királynak, aki túl tapasztalatlan volt ahhoz, hogy megítélje az ügyet, felszólították, hogy javasolt expedícióját tárgyalja meg nagyobb részletességgel Fonsecával és Las Casasszal.

„Megkérdeztem tőle, milyen úton óhajt haladni – írta Las Casas –, és azt felelte, hogy el akar jutni a Santa Maria-fokig, melyet mi Rio de la Platának nevezünk, és onnan fölfelé a partvonalat követve addig haladna, amíg a szorost el nem éri.” Magellán tévedett, mivel a Rio de la Plata csak egy folyó volt, és nem szoros, mindenesetre ezen a téves alapon sikerült meggyőznie a spanyol udvart arról, hogy expedícióját támogassák.

Las Casasnak továbbra is maradtak kételyei a szoros létezését illetően. „De tegyük föl, hogy nem talál semmiféle szorost, amin keresztül át tudna jutni a másik tengerre – akkor mihez kezd?” – kérdezte. Magellán erre azt mondta, hogy ha meg tudja állapítani a szoros elhelyezkedését, „ugyanazt az utat választaná, amit a portugálok”. Jóllehet szavai nagyon is úgy hangoztak, hogy a felfedező minden további nélkül kész áthágni a tordesillasi szerződést, a király és tanácsadói túlságosan izgatottak voltak már ahhoz, hogy elforduljanak tőle. „Ez a Fernando Magellán igen bátor és derék ember lehetett a nagy dolgok kigondolásában – adott hangot csodálatának Las Casas –, noha megjelenése távolról sem mondható impozánsnak, mivel alacsony termetű volt, és elég jelentéktelen, úgyhogy az emberek arra gondoltak, hiányzik belőle a körültekintés és a bátorság, ezért könnyen fölébe kerekedhetnek.”

Magellán esetében azonban a külső jegyek igencsak megtévesztők voltak. Koncepciója kellően nagyszabású és hasznot ígérő volt ahhoz, hogy Károly királyt és nagy

hatalmú tanácsadóit meggyőzze: érdemes támogatni a tervét.

A valladolidi találkozó után az expedíció potenciális vezetői haladéktalanul benyújtottak egy követelési listát a koronához; kéréseiket tiszteletteljes csomagolásban terjesztették elő, de attól még ezek kemény követelések voltak. Kizárólagos koncesszióra tartottak igényt a Fűszer-szigeteken, méghozzá tíz teljes éven át, 5 százalékos bérleti és hozadéki részesedést követeltek „mindazon földeken, melyeket fölfedezünk”, továbbá kereskedelmi privilégiumot kötöttek ki maguk számára azokra az árucikkekre, amelyek után a királynak adóznak. Arra az esetre, ha több mint hat szigetet fedeznének föl, egy általuk kiválasztott szigetet saját maguknak óhajtották megtartani, és arra is engedélyt kértek, hogy az újonnan fölfedezett területekre szerzett jogaikat továbbadhassák leszármazottaiknak és örököseiknek.

Magellán ragaszkodása ahhoz, hogy tízéves kivételes utazási jogot kapjon a Fűszer-szigetekre, abszurdnak tűnhetett egy gyorsan változó világban, de mégsem volt alaptalan. Okkal aggódott amiatt, hogy Spanyolország újabb expedíciókat küld a Fűszer-szigetekre, azon nyomban, hogy ő kihúzza a lábát; expedíciókat, melyek az ő ötleteit és titkait fogják fölhasználni, és adott esetben learatják a babérokat, ha ő kudarcot vallana. Igaza volt, hogy ragaszkodott ehhez a feltételhez, még akkor is, ha betartását kikényszeríteni nem állt módjában.

1518. március 22-én Károly király valladoidi királyi trónjáról szerződést kínált Magellánnak és Faleirónak „a Fűszer-szigetek felfedezésével kapcsolatosan”. A dokumentum egy királyi statútum volt, mely felhatalmazást adott a Spanyol Királyság nevében az új világ felfedezésére. „Amennyiben baccalaureus Ruy Faleiro és Fernando Magellán, a Portugál Királyságban született nemesurak megtisztelő szolgálatot kívánnak

nyújtani nekünk, és kötelezik magukat a birodalmunkhoz tartozó óceán-tengeri térségben, a demarkációs vonalainkon belül szigetek, szárazföldek és gazdag fűszerek fellelésére – kezdődött a levél –, a következő szerződés rögzítését rendeljük el.”

Az első klauzulában Károly király láthatóan beleegyezik Magellán tíz évre szóló exkluzív kikötésébe: „Mivel igazságtalan lenne, hogy útját mások keresztezzék, és tekintettel arra, hogy a vállalkozás véghezvitelének terhei a kegyelmed vállán nyugszanak, ezért óhajom és akaratom szerint ígéretet teszek arra, hogy az elkövetkező tíz évben ugyanennek a térségnek a fölfedezésére másnak engedélyt nem adok.” A király persze nem tartotta meg ígéretét. Amitől Magellán tartott, az bekövetkezett: hat évvel a spanyolországi indulás után Károly király újabb expedíciót menesztett a Fűszer-szigetekre. Végül is túl nagy volt a tét ahhoz, hogy a korona egyetlen ember szerencséjére és ügyességére hagyatkozzék.

Károly király utasította Magellánt és Faleirót a tordesillasi szerződés értelmében Portugália területi jogainak tiszteletben tartására: „Úgy kell irányítaniuk a felfedezőutat, hogy a Portugál Király Őfensége, az én legkedvesebb nagybátyám és testvérem határait meg ne sértsék, illetve érdekeit tiszteletben tartsák, legalábbis a saját demarkációs vonalainkon kívül.” A király emlékeztette Magellánt a kényes diplomáciai és családi helyzetre, melyet tovább bonyolít Spanyolország és Portugália versengése a tengerek és a világkereskedelem fölötti uralomért. A portugál uralkodó, Mánuel király Károlynak nem egy, hanem két nagynénjét vette feleségül, először Izabellát, másodszor Máriát. És most éppen azon volt, hogy néhány héten belül Károly húgát, Eleonórát vezesse oltárhoz. A családi kötelékek a maguk komplex érzelmi és hivatalos szövevényeivel Spanyolországot és Portugáliát távol tartották ugyan az egymás elleni háborúktól, ám nem csillapították a két

nemzet közötti ádáz versengést; a küzdelem a színfalak mögött vagy a diplomácia birodalmában zajlott, de legalább olyan hevesen.

Károlynak föltett szándéka volt, hogy megelőzi a nála idősebb portugál királyt. Függetlenül attól, hogy a szerződés milyen fordulatokat használt, a türelmetlen ifjú mindenképpen Spanyolország érdekei szerint kívánta értelmezni a tordesillasi szerződés feltételeit, ragaszkodva ahhoz, hogy a Fűszer-szigetek a spanyol féltekén helyezkednek el. És noha ezt nem lehetett bizonyítani, legalább ennyire lehetetlen volt a cáfolata is. Ahhoz, hogy Károly terve sikerüljön, Magellánnak feladata „csupán” az volt, hogy megfelelő érvet adjon Spanyolországnak ahhoz, hogy a Fűszer-szigeteket magának követelhesse.

Magellán szemszögéből nézve a szerződés igen kedvezőnek látszott, hiszen csaknem mindent megadott, amit Magellán akart. Sőt, a földadományokra vonatkozó klauzula történetesen jóval nagyvonalúbb volt, mint amire a portugál számíthatott. „Az a szándékunk, hogy az összes szárazföldet és szigetet, melyet fölfedez, kegyelmednek adományozzuk, és valamennyi, kegyelmed által fölfedezett föld és sziget hasznai és kamatai, származzanak azok akár adókból, akár más jövedelemforrásból, egyhuszad részben kegyelmedet illetik. Emellett a fent nevezett szárazföldek és szigetek helytartói vagy kormányzói tisztségét is kegyelmednek adományozzuk, mely címek örök időkre fiaira és örököseire szállnak át, feltéve, hogy a legfőbb hatóságot mi, illetve az utánunk jövő királyok gyakorolják.”

Magellán tehát ott láthatja majd nevét a világ összes újrarajzolt térképén, és ezeknek az új területeknek nemcsak a fölfedezője, de a birtokosa is ő lesz: Magellán-szigetek, Magellán-országok, egész birodalmak viselik majd Fernando Magellán nevét, és lesznek törvényes örököseié. A világ vagy legalábbis annak jelentős része az övé lehet.

Fonseca szempontjából azonban a szerződés már távolról sem volt ennyire kedvező, tekintve, hogy az túl sok pénzt és hatalmat biztosított Magellánnak. Hónapokra volt szüksége Fonsecának ahhoz, hogy fölocsúdjék, de végül is elégtételt vett: sikerült megkaparintania az expedíció fölötti ellenőrzést, melyet a szerződés megtagadott tőle.

Károly király ezenkívül öt hajóra is ígéretet tett Magellánnak: két 130 tonnásat, két 90 tonnásat és egy 60 tonnásat, legénységgel, tüzérséggel ellátva. A flotta az *Armada de Molucca* nevet kapta – a Fűszer-szigetek indonéz elnevezése után.

A hajók többnyire feketék voltak – szurokfeketék. Baljós színük onnan eredt, hogy a hajótestet, az árbocokat, a csarnakzatot, vagyis a vitorlák kivételével gyakorlatilag minden kiálló részt, szurokkal kentek be. A hajók tatja, mintegy harminc lábbal[2] tornyosult a hullámok fölé, s ennek folytán, aki a tatfedélzeten állt, az úgy érezhette, hogy szinte uralja a tengert. A magasság megnövelte a hajók kilengését; még viszonylag nyugodt vizeken is játékfiguraként dobálták az embereket.

A hajók a korszak technikai fejlettségéhez képest igen összetett szerkezetek voltak – a reneszánsz technológia csodái; jól képzett mesteremberek sok ezer órán át dolgoztak a megalkotásukon. Szükségszerűségből viszonylag kisméretűek voltak. Számolni kellett ugyanis a sevillai kikötő egyik hátrányával, nevezetesen a Guadalquivir folyó sekély vizével; a hajóknak viszonylag kicsiknek és könnyűeknek kellett lenniük ahhoz, hogy a keskeny vízi úton kijuthassanak az Atlanti-óceánra. Így Magellán zászlóshajója, a *Trinidad* 100 tonnát nyomott, a *San Antonio,* amely az ellátmányt vitte, 120 tonnát; a *Concepción* 90 tonnát; a *Victoria* 85 tonnát, és a *Santiago,* melyet felderítésre szántak, mindössze 75 tonnát.

---

[2] 1 láb = kb. 30 cm

A karavella típusú *Santiago* kivételével a hajókat *naó*nak minősítették, ami egyszerűen csak annyit jelent, hogy hajó. Egyetlen illusztráció sem maradt fenn róluk, így elég nehéz pontosan meghatározni a külsejüket, de a Magellán korából származó beszámolók említik félelmetes tatfelépítményeiket, többszintes fedélzetüket és a pazar o*bras muertast,* mely a tisztek szálláshelyeit díszítette. Mindegyik hajó háromárbocos volt, az egyikük háromszögű vitorlával fölszerelve.

Jóllehet a szerződés értelmében Magellán hajóinak költségeit két esztendeig Károly királynak kellett állnia, a valóságban a király erősen el volt adósodva. A Casa de Contratación a befolyásos antwerpeni bankdinasztiát, a Fugger-bankházat képviselő Cristobal de Haróhoz fordult. A Haro név az északközép-spanyolországi Haro városából eredt. Haro (a város) egy bortermelő vidék központjaként virágzott, ugyanakkor egy aranyművesekből és bankárokból álló zsidó közösségnek adott otthont egészen a 14. századi rekonkviszta kitöréséig, amikor is a zsidóknak el kellett hagyniuk otthonaikat. Az üldözöttek közül sokan *konvertitákká* váltak, s keresztény hangzású neveket vettek föl – közéjük tartozott Cristobal de Haro.

Évekig a Fuggerek képviselőjeként dolgozott Lisszabonban, fűszerekkel kereskedett, titkos portugál expedíciókhoz kölcsönzött pénzeket, és a korszak nagy felfedezőivel, közöttük Bartolomeu Diasszal kötött barátságot. Vagy a titkos portugál expedíciókban való jártasságának köszönhetően, vagy a felfedezésekről szóló szívfájdító híresztelések révén értékes információk birtokába jutott egy állítólagos szoros létezéséről, mely az amerikai földrészen át India felé vezet – s ez ugyanazt a lehetőséget csillantotta föl, mely Magellánban a Kelet fölfedezése iránti ellenállhatatlan vágyat fölébresztette. Egy elkeseredett vita után, melyet Mánuel királlyal folytatott, Haro Lisszabonból Sevillába utazott, fölújította

Magellánnal való ismeretségét. Kölcsönösen lázba hozták egymást, hogy neki kell vágni a szoros fölkutatásának, ezúttal már nem titokban, hanem azzal a szándékkal, hogy az átjáró végre rákerülhessen a térképekre.

Egy pénzügyi támogatásra vadászó felfedező számára Cristóbalnál ideálisabb barátot álmodni se lehetett; a Fugger-ház, melynek dolgozott, elegendő pénzzel rendelkezett ahhoz, hogy tíz vagy annál is több expedíciót finanszírozzon; aligha kétséges, hogy a bankdinasztiának több pénze volt, mint Károly királynak. Ám azzal, hogy Harót bevonják a vállalkozásba, a királynak és tanácsadóinak számolniuk kellett azzal, hogy nyereségük jelentős részéről le kell majd mondaniuk. A fűszer-kereskedelemmel járó kockázatokat és a hosszú óceáni utazás bizonytalanságait alapul véve az olyan pénzembereknek, mint Haro, csakis egyetlen okuk lehetett arra, hogy tőkéjüket kockára tegyék: a rendkívüli profit csábítása. Egy Indiából visszatérő sikeres vagy akárcsak részben sikeres expedíció 400 százalékos haszonnal kecsegtetett! A gyakorlatias Haro Magellán felfedezőútjának hasznát óvatosabb becsléssel 250 százalékra taksálta. Ehhez képest a kölcsönt 14 százalékos kamatra folyósította.

Az expedíció hivatalos költségvetése 8 751 125 *maravédi*vel számolt; ez tartalmazta az öt hajót, az ellátmányt, az előlegben kifizetett járandóságokat és a hajók felszerelését. Magellánnak 50 000 maravédi[3] volt előirányozva, és havonként további 8000. Havi fizetését királyi rendeletre közvetlenül a feleségének, Beatriznek utalták.

Az expedíció teljes költségvetéséhez 6 454 209 maravédivel járult hozzá a király, ennek az összegnek azonban a túlnyomó részéről Haro gondoskodott, magas kamattal persze. Jóllehet hozzájárulását a nagy vállalkozáshoz a királyi dokumentumok szerény 1 616 781 maravédiben jelölik meg, az összeg megtévesztő.

---

[3] Egy maravédi ma kb. 24 Ft. Magellán korában kis értékű pénz volt.

Tekintve, hogy a Haro képviselte Fuggerek portugál expedíciókat is finanszíroztak, hozzájárulásuk teljes összegét úgy leplezték el, hogy a királynak további pénzeket kölcsönöztek.

A hivatalos ügymenet utolsó részeként Károly király mind Magellánnak, mind Faleirónak kapitányi címet adományozott. Az ilyen utazások veszélyei miatt a nagy felfedezések korában korántsem volt szokatlan a társkapitányi kinevezés, ám ebben az esetben az intézkedés akaratlanul is későbbi, a tengeren kibontakozó elkeseredett viták magvait hintette el. A hatalom, mellyel a király kettejüket fölruházta, mindenre kiterjedő volt, és kétségbevonhatatlan.

> *„Elrendeljük, hogy minden fedélzet- és vitorlamester, kormányos, tengerész, kadét és matróz és bármilyen más személy, aki a nevezett flottához. tartozik, bármely személyek, akik a fölfedezésre kerülő szárazföldeken és szigeteken tartózkodnak […] a nevezett flotta kapitányaiként kötelesek tisztelni és elfogadni kegyelmeteket. Ennek folytán engedelmességgel tartoznak, és kötelesek végrehajtani kegyelmetek parancsait, büntetés vagy büntetések terhe mellett, melyeket a mi nevünkben kegyelmetek fognak kiszabni.”*

A szöveg nem hagyott kétséget afelől, hogy Magellán és Faleiro teljhatalommal rendelkeztek a tengeren.

> *„Felhatalmazzuk kegyelmeteket, hogy a személyekre és javakra kiszabott ítéleteiket végrehajtsák […] Ha az utazás során akár a tengeren, akár a parton bármiféle vita vagy konfliktus adódna, kegyelmetek fognak igazságot szolgáltatni gyorsított eljárásban, haladéktalanul és a törvényre való tekintet nélkül.”*

Magellán nem győzött csodálkozni, milyen gyorsasággal állt össze a terve a Fűszer-szigetek meghódítására. Károly király Spanyolország tekintélyét és jó hírnevét tette kockára, a támogatók a tőkéjüket kockáztatták, de Magellán ennél is többet tett föl a vállalkozásra: magát az életét.

MÁSODIK FEJEZET

A hazátlan ember

Balról jött föl a nap,
A tengerből ébredt!
Égett és fénylett,
S *jobbra, a habokba tért meg.*

Amikor Magellán látványos küldetésének híre Portugáliába eljutott, Mánuel király megrémült. A hajós mindannyiukat elárulta, és a királyi udvarnál nem értették, miért tette ezt. João de Barros udvari történetíró, aki Magellánt futólag ismerte, az események mögött démoni erőt sejtett. „Mivel az ördög örökké úgy mesterkedik, hogy az emberi lelkeket romlásba vigye, ezúttal Magellánra vetette ki hálóját, hogy királyától és hazájától elidegenítse, és tévútra vezesse őt.” Magdián viselkedésének valódi okát az udvarnál senki nem merte kimondani, azt tudniillik, hogy az uralkodó a felfedezőt nem egyszer, hanem négy ízben utasította vissza és alázta meg!

Mánuel király mindent elkövetett azért, hogy Magellán nevét besározza, de közben őt és Faleirót megpróbálta Portugáliába visszacsábítani. Mozgósította a spanyol udvarhoz rendelt portugál nagykövetet, Álvaro da Costát, aki felkereste a két szám-űzöttet, és azt ígérte nekik, hogy expedíciós kérelmüket Mánuel király kész újra fontolóra venni. Da Costa nyíltan beszélt a szörnyű következményekről, ha ragaszkodnak tervükhöz, és spanyol zászló alatt tengerre szállnak: Isten és a király ellen vétkeznek, és minden személyes megbecsüléstől megfosztják magukat. És ezzel nincs vége a bajoknak; családjuk és valamennyi örökösük is megszenvedi

tettüket, arról nem beszélve, hogy a Spanyolország és Portugália közötti törékeny békét teszik kockára, méghozzá éppen akkor, amikor Mánuel király Károly húgát, Eleonórát készül oltár elé vezetni.

Magellánt nem ingatta meg a nagykövet esdeklése. Tisztában volt azzal, ha Portugáliába visszatérne, börtön várna rá, felségárulás miatt elítélnék, és kivégeznék. Csekély diplomáciai jártasságát összeszedve azt válaszolta, hogy Mánuel királyhoz fűződő alattvalói kötelmeit ő már hivatalosan fölbontotta, és Károly király szolgálatára esküdött föl. Senki mással szemben nincsenek kötelezettségei.

Magellán konokságától csalódottan Alvaro da Costa magához Károly királyhoz folyamodott. „Fenségednek a felfedezésekhez temérdek vazallus áll rendelkezésére, nem kellene éppen ezeket a bajkeverőket igénybe vennie” – érvelt. Károly elbizonytalanodva tanácsadóihoz fordult, ők azonban megerősítették korábbi álláspontjukat: a Fűszer-szigetek a spanyol féltekén helyezkednek el, és Magellán expedíciója nem sérti a tordesillasi szerződést. Károly király a tanácsadóira hallgatott, így Magellán és Faleiro a portugál nyomás ellenére továbbra is élvezhették támogatását.

Da Costa megpróbálta szépítgetni a diplomáciai kudarcot. Azt írta Mánuel királynak, hogy Magellán és Faleiro tulajdonképpen visszatérnének Portugáliába, csak éppen Károly nem engedi őket. Da Costa valószínűleg azt hitte, hogy levelét bizalmasan kezelik, ám a levél tartalma kiszivárgott – Károly király legnagyobb felháborodására. Végső soron Da Costa hamis állításai sokat ártottak Portugália érdekeinek, és csak arra voltak jók, hogy a spanyol király még határozottabban támogassa két csatasorba állított felfedezőjét. Portugália Magellánnal szembeni fellépése megerősítette abban Károly tanácsadóinak hitét, hogy nagy fontosságú stratégiai mesterkedésbe bonyolódtak. Ám a két szomszédos ország közötti viszony sokkal áttételesebb

volt, mint amilyennek a felszínen látszott. A diplomáciai feszültség ellenére Mánuel király véghezvitte tervét, és az 1518. július 16-án kelt szerződés értelmében feleségül vette Eleonórát, Károly húgát. Ahelyett, hogy a küzdelem véget ért volna, az egybekelés a konfliktust a tengerre terelte. Spanyolország és Portugália most már nem annyira az Ibériai-félszigeten folytatta fej fej melletti versengését, hanem az óceánokon is: a világkereskedelmi útvonalak megkaparintásáért. Egyszerre voltak riválisok és szövetségesek, attól függően, ahogy az államérdekek, illetve a szívügyek gyorsan változó ritmusban váltogatták egymást.

Mégy nappal azután, hogy Mánuel király nyélbe ütötte menyegzőjét, a spanyol uralkodó utasította a Casa de Contrataciónt, hogy Magellán fűszer-szigeteki expedíciója ügyében haladéktalanul lépjen előre. Magellán és Fareiro megkapták a pénzt az előkészületeikhez, és Sevillába rendelték őket, hogy készítsék fel hajóikat az útra.

Az arany városa, a vizek városa. „Quien no ha visto Sevilla – tartja a mondás –, no ha visto maravilla.” „Aki nem látta Sevillát, az csodát se látott még.” Sevilla évszázadokon át Andalúzia kiemelkedő városa volt, és rabul ejtette Spanyolországot. „Sevillát, mint minden városok anyját, a dicsőség és kiválóság középpontjába helyezem, vagy inkább Isten helyezte őt erre a helyre – írta egy korabeli történetíró –, mivel ez a legnépesebb és legnagyszerűbb főváros.” Virágzásának és tekintélyének csúcspontját Sevilla éppen a nagy felfedezések korában érte el. A Quadalquivir folyónál elterülő város részint kegyhely, részint kereskedelmi központ volt; a római, vizigót, muzulmán, zsidó és keresztény kultúra olvasztótégelye. Hírneve világszerte visszhangzott, hajók vitték hírét térképeken homályosan jelölt célállomások felé. Európában csak Velence, Nápoly és Párizs mondhatta magát nagyobbnak; a százezres népességű

Sevilla Genovával és Milánóval – mindegyikük virágzó kereskedelmi központ – volt egy sorban; míg London, Nagy-Britannia legnagyobb városa mindössze feleannyi alattvalóval dicsekedhetett, mint a lármás Sevilla.

A város mindenekelőtt kereskedelmi központként funkcionált, „mindenféle nyereséget hozó vállalkozáshoz jó lehetőséget kínál, ugyanannyit hoznak ide, mint amennyit eladnak, mivel kereskedők mindenre akadnak” – írja egy 16. századi megfigyelő. „Közös hazája ez a végtelen glóbusznak, árvák anyja, bűnösök köpenye, ahol minden szükséglet fellelhető.” Egyedül Sevilla gondoskodhatott Magellán számára a megfelelő technológiáról, munkaerőről, motivációról és anyagi forrásokról ahhoz, hogy nekivághasson az ismeretlen földek meghódításáért és az értékes fűszerekért a világnak.

Sevilla egyben a hit városa is volt, a római Szent Péter-bazilika és a londoni Szent Pál-katedrális után ez a város adott otthont a világ harmadik legnagyobb templomának. Több mint egy évszázada folytak már a sevillai katedrális építési munkálatai, amikor 1519-ben Magellán útnak indult a Fűszer-szigetek felé, s harangtornyával, bolthajtásaival, kamráival és királyi káptalantermével, valamint a gótikus, görög-római és arab építészet fantasztikus egyvelegével az impozáns bazilika Sevilla virágzásának méltó szimbólumává lett. A katolikus hit lángja a Semana Santa, vagyis a nagyhét idején lobogott a legfényesebben, virágvasárnaptól húsvét vasárnapjáig, amikor penitenciát tartó, komor, szinte már ijesztő vallási körmenetek foglalták el a város szúk, kanyargó utcáit és tágas tereit. A bűnbánatot gyakorlók mezítláb haladtak az éles köveken és az utcákon szétszórt üvegszilánkokon, fakeresztet cipeltek, és lábuk vérzett, sebeikkel Jézus szenvedéseit igyekeztek fölülmúlni. A hitbuzgóság megnyilvánulása volt ez a középkorban, a Mindenható iránti feltétlen engedelmességé; a halálos szenvedés fölötti uralom

megismeréseként és az emberiség bűnös mivoltának tudatosításaként. Mint ilyen, jó előgyakorlatnak bizonyult a felfedezőút megpróbáltatásaihoz és kínjaihoz.

Ahogy Magellán és Faleiro megérkezett Sevillába, hogy az utazáshoz szükséges előkészületeket megtegye, a Spanyolország és Portugália közötti ellenségeskedés odáig fajult, hogy híre ment: a két portugál parancsnok élete veszélyben forog. Állítólag Vasconcellos püspök, Mánuel király bizalmasa merényletet próbál szervezni ellenük. Magellán hajlott arra, hogy elengedje a füle mellett a halálos fenyegetést, Károly azonban annyira komolyan vette az ügyet, hogy testőröket rendelt Magellán és Faleiro mellé, újabb audiencián fogadta s a Szent Jakab Lovagrend lovagjaivá ütötte őket, és ismét megerősítette az eredeti megbízatás feltételeit. Miután minden úton-módon demonstrálta, hogy a két portugál mellett áll, a király sürgette őket: amint lehet, induljanak útnak! Szorított az idő, és egy birodalom volt a tét.

„Gondok merültek föl" – írta Magellán Károly királynak 1528. október 23-án, a készülődés kellős közepén. Sok kapitánnyal ellentétben Magellán beleavatkozott a mindennapi előkészületekbe, még a szállítmány berakodásánál is jelen volt, mintha közönséges tengerész lett volna, és nem maga a flottaparancsnok – s a bajok talán éppen ezzel kezdődtek. A tengerészekkel és a dokkmunkásokkal való közeli kapcsolat ellenére, vagy talán éppen amiatt, Magellán úgy érzékelte, hogy nem kapja meg azt az együttműködést és tiszteletet, amihez egyébként hozzá volt szokva. Elkeseredésében ahhoz a személyhez fordult, akiről leginkább feltételezte, hogy rendet tud teremteni.

Nincs kizárva, hogy Magellán problémái hiányos spanyoltudásából származtak; időről időre tolmácsot kellett igénybe vennie, és a kommunikációs hiányosságok nyilván még inkább felhívták a figyelmet idegen mivoltára. Még a Károly királynak küldött levél megírásához is egy írnok segítségére volt szüksége,

„mivel még mindig nem vagyok tisztában a helyes spanyol írásmóddal”. Magellán folytatta az ügy részletezését: „Az apály miatt partra kellett vontatnom az egyik hajót. Hajnali háromkor fölkeltem, hogy ellenőrizzem, helyén vannak-e a csarnakzatok, és amikor eljött a dologidő, utasítottam az embereket, húzzanak föl négy zászlót a címeremmel arra az árbocra, ahol a kapitány címereinek van a helye, miközben Felséged címerei a *Trinidad* nevű vezérhajó csúcsára kerültek.” A zászlók szokatlan egymás mellé helyezése, mely kiemelte, hogy spanyol felségjel alatt portugál kapitány hajózik, meglehetősen nagy és szószátyár tömeget vonzott a partra. „Mivel ebben a világban soha nincs hiány irigy emberekben, elkezdtek fecsegni. Arról beszéltek, rosszul tettem, hogy címeremet fölhúzattam az árbocra.” A tömeg azt hitte, hogy a négy zászló, melyen Magellán címere díszlett, a portugál király felségjele. Zúgolódni kezdtek, mígnem egy hivatalos személy utasította Magellánt, hogy távolítsa el a sértő felségjeleket. „Fölkerestem az illetőt, és elmagyaráztam neki, hogy ezek nem a portugál király zászlai, hanem az enyémek, és hogy én Felséged alattvalója vagyok.” Magellán azonban nem volt hajlandó a zászlókat levonatni. Újabb spanyol tiszt kereste fel őt, és megismételte a követelést. Nem, a zászlók maradnak! – felelte Magellán.

Amíg Magellán a tisztnek mindezt elmagyarázta, az előző katona, aki kérdőre vonta őt, „minden figyelmeztetés és minden hatósági jogkör nélkül följött a lépcsőn, és fölszólította az embereket, hogy fogják el a portugál kapitányt, aki a portugál király zászlait a hajókra fölvonni merészelte”. Tudni akarta, hogy Magellán miért döntött e zászlók mellett, ő azonban ezúttal, érthető módon, nem volt hajlandó magyarázkodni.

Ez volt az a pillanat, amikor elszabadult a pokol. A pökhendi alak „tiszteket hívott, hogy embereimmel együtt letartóztassanak”. S ami ennél is rosszabb:

„Akadtak olyanok, akik szándékot mutattak embereim bántalmazására, ahelyett, hogy segítségünkre siettek volna, hogy tehessük dolgunkat Felséged szolgálatában.” Ekkor azonban a két tiszt, aki Magellántól a zászlókra magyarázatot követelt, hajba kapott azon, hogy ebben a helyzetben mi a teendő. A *Trinidad* javításán dolgozó munkások hamar odébbálltak, akárcsak számosan a matrózok közül, még jobban földühítve Magellánt, aki segítség nélkül maradva, tehetetlenül nézte, hogy a helyi tisztek lefegyverzik a tengerészeit, sőt többet közülük le is tartóztatnak és börtönbe hurcolnak. A csetepatéban Magellán egyik kormányosát, aki a feladatát végezte volna, leszúrták. Jóllehet Magellán sérülés nélkül megúszta, méltósága és tekintélye komoly csorbát szenvedett. S hogy még rosszabb legyen a helyzet, az összetűzés nyílt színen zajlott, egy portugál kém figyelő szeme előtt, aki a kínos esetnek nyomban hírét vihette Lisszabonba.

„Mivel hiszek abban, hogy Felséged nem hagyja olyan emberek bántalmazását, akik elhagyják királyságukat és szeretteiket, csak hogy Felségedet szolgálhassák – írta Magellán a legalázatosabban arra kérem Felségedet, olyan döntést hozzon, amely Felséged érdekeit a legjobban szolgálja. Bármi lesz is Felséged parancsa, a legteljesebb megelégedéssel fogom tudomásul venni, mert úgy vélem, az engem ért támadás nem Ferdinand Magellán ellen, hanem Őfelsége kapitánya ellen irányult.”

Magellán az incidens miatti felháborodása teljességgel érthető volt. Egy menekült, aki Károly király védelmét élvezi ugyan, de valójában a csőcselék és néhány fontoskodó alak kénye-kedvének van kiszolgáltatva. Ha itt, a sevillai öbölben nem képes rendet tartani, hogyan lesz rá képes a veszedelmes tengeri utazás során, amikor feltérképezetlen vizeken hajóznak a Fűszer-szigetek felé? És ha egy újabb zavargás tör ki valahol a távoli partoknál, ahol már nem

fordulhat segítségért a királyhoz, akkor mihez fog kezdeni?

Károly király Magellán levelének kézhezvétele után néhány napon belül intézkedett, ismét kiállt Magellán mellett, megbüntette a támadókat – azokat, akik a *Trinidad* fedélzetére merészkedtek, és a kormányost leszúrták –, és parancsot adott a matrózok letartóztatására. Az utazás előkészületei tovább folytatódtak, de a zászló-incidens Magellánnak komoly figyelmeztetésül szolgált, hogy emberei, különösen a spanyolok, legalább akkora veszélyt jelentenek, mint maga a tenger.

1519. április 6-án a király újabb parancsot küldött egy másik tisztnek, Juan de Cartagenának – és ez a parancs az egész expedíció legellentmondásosabb tényezőjévé vált. Az utasítás úgy szólt, hogy Cartagena a flotta főinspektoraként álljon szolgálatba a két portugál parancsnok irányítása alatt. Fizetése jelentősen meghaladta Magellánét és persze mindenki másét is a flottánál: 110 ezer maravédire rúgott. Lényegében ő lett az, aki az expedíció összes kereskedelmi ügyletében a végső szót kimondhatta; hiszen ő volt a királyi kincstár fő számvevője és képviselője. „Főkönyvet kell vezetnie, melyben minden rakományt föl kell jegyeznie. A bejegyzéseket kézjegyével kell ellátnia, minden egyes kereskedelmi tételt külön föl kell tüntetnie; és különösen azokat kell számon tartania, melyek az egyes személyek tartozékai, mivel később ennek alapján kell majd a nyereséget felosztani, annak érdekében, hogy ne történhessen csalás.”

De ez nem minden! Cartagena feladatköréhez tartozott „gondosan figyelemmel kísérni a flotta csereüzleteit és üzletkötéseit, hogy azok a kincstár lehető legnagyobb hasznára menjenek végbe”. Valamennyi számlakönyv minden egyes bejegyzését ellenőriznie kellett, és jóváhagyása esetén aláírásával kellett ellenjegyeznie. Minden lépésnél „a legnagyobb

gondosságot és éberséget” kellett tanúsítania. Nyilvánvalóan Cartagena érdeke is ezt kívánta, hiszen saját tőkéjét ő maga is befektette a vállalkozásba. A királynak ez az intézkedése azt jelentette, hogy Magellán minden kereskedelmi döntésénél Cartagenának tartozik közvetlen felelősséggel. A „kincstár lehető legnagyobb hasznára” kitétel fölhatalmazta Cartagenát arra, hogy bármely pillanatban közbeléphessen, és megakadályozhassa, hogy Magellán saját vagyonát gyarapítsa, még akkor is, ha a felfedező úgy vélné, hogy erre a királlyal kötött szerződés följogosítja őt. Kimondatlanul, de ez az új intézkedés fölülírta a korábbi megállapodást.

És volt még valami! Cartagenának a felfedezőút folyamán a király „szeme- és füleként” kellett működnie. „Teljességében és részleteiben tájékoztatni fog minket arról, hogy rendelkezéseink és felhatalmazásaink milyen módon valósulnak meg az említett földterületeken. Miként jut érvényre igazságszolgáltatásunk; milyen bánásmódban részesülnek az említett földek bennszülött népei; […] és a szóban forgó kapitányok és tisztek” – ez különösen Magellánra és Faleiróra vonatkozott – „miként tartják szem előtt utasításainkat és szolgálják érdekeinket.” Ha a társkapitányok bármilyen formában hanyagságot tanúsítanának, szólt a királyi parancs, Cartagenának azonnal írásos jelentést kell tennie a Casa de Contrataciónnak. Ez az utasítás olyannyira nyomatékosnak tűnt, hogy a kasztíliai, aki Magellánnal és Faleiróval szemben eleve bizalmatlanul viseltetett, könnyen arra a következtetésre juthatott, az egész felfedezőút során a döntéseknél a végső szó kimondása valójában nem a két portugált, hanem őt illeti meg.

És Cartagena pontosan erre a következtetésre is jutott. Miközben aláaknázta Magellán tekintélyét, Károly király továbbra is aggódott a Spanyolország és Portugália közötti nyílt konfliktus lehetősége miatt, és megpróbált a személyes diplomácia eszközeivel élni. 1519. február 28-

án Barcelonából levelet írt Mánuelnak, melyben megvallotta, hogy „a Felségedhez közel álló személyektől kapott levelekből arról értesültem, hogy bizonyos félelmeket táplál a Fernando Magellán és Ruy Faleiro parancsnoksága alatt Indiába küldött flottánk miatt, mely sérelmes lehet a felséged királyságához tartozó indiai részekre nézve” – fogalmazott Károly, meglehetősen enyhe kifejezéseket használva, majd így folytatta: „Megnyugtatása érdekében arra gondoltam, hogy levélben tájékoztatom, a mi kívánságunk mindig is az volt és az is maradt, hogy teljes mértékben tiszteletben tartsuk a demarkációs vonalat, melyről a katolikus király és királynő, az én uralkodóim és nagyszüleim teljes egyetértéssel megállapodtak.” Károly esküdözött: „Az első intézkedésünk és parancsunk az volt, hogy az említett parancsnokokat súlyos büntetések terhe mellett köteleztük a demarkációs vonal tiszteletben tartására és arra, hogy a felséged királyságához tartozó szárazföldi térségek és tengerek határait semmilyen módon nem sérthetik meg.”

1519. május 8-án az indulás lázas előkészületei közepette Károly király Magellánnak és Faleirónak kiadta az utazásra vonatkozó utolsó instrukcióit, melyek olyannyira részletesek voltak, hogy a két parancsnok arra gondolhatott, valamelyik hajón maga a király fog velük utazni.

Magellán és Faleiro utasítást kaptak, hogy minden szárazföldet és iránypontot jegyezzenek föl, és ha bármilyen lakott területhez érnek, „győződjenek meg arról, van-e bármi az adott szárazföldön, ami számunkra hasznosítható”. A parancs előírta, hogy a bennszülött népekkel kötelesek emberségesen bánni, már csak azért is, hogy a flotta élelem-utánpótlását és ivóvízszükségletét biztosíthassák. Magellán felhatalmazást kapott arra, hogy a portugál féltekén bárki arabot elfogathasson – ez a rendelkezés

közvetetten ugyan, de a tordesillasi szerződés áthágását tette lehetővé –, és ha úgy látja jónak, a foglyot eladhassa rabszolgának. Ezzel szemben amikor a spanyol féltekén halad át, köteles az arabokkal jól bánni és vezetőikkel szerződéseket kötni. Magellán csak akkor róhat ki rájuk büntetést, mintegy figyelmeztetésként, ha ellenséges magatartást tanúsítanak. Ez az expedíció azonban nem rabszolgaszerzésre irányult. Magellánnak fűszereket és szárazföldeket kellett fölkutatnia, és semmi mást. Amikor pedig eléri a Fűszer-szigeteket, „kössön békeszerződést és kereskedelmi megállapodást az adott ország királyával vagy uralkodójával”, még mielőtt az áru berakodását a hajókra megkezdené! – szólt a parancs.

A király egyfelől figyelmeztette Magellánt, hogy legyen óvatos az indiánokkal[4] („ne bízzon a bennszülöttekben, és tartsa szem előtt, ha fegyvertelenül megy bárhová is, könnyen végzetes események történhetnek”), másfelől a parancs kötelezte, hogy korrekt módon kezelje őket. „Semmilyen formában nem csaphatja be őket, és nem szegheti meg a velük kötött megállapodásokat… Nem tűrheti el, hogy a legénység bármilyen módon sértse vagy bántalmazza őket […); aki ilyet tesz, azt meg kell büntetnie.”

És itt jött egy kényes kérdés; Magellán és Faleiro kénytelenek voltak tudomásul venni, hogy legénységük tagjai nem érintkezhetnek a bennszülött nőkkel. „Soha nem tűrheti el, hogy bárki megérintsen egy nőt, és erre nagyon oda kell figyelnie, mivel a beszámolók tanúságai szerint ezek a dolgok újra és újra fő okozói lehetnek a lázadásoknak, és nagy károkat okozhatnak.” Ezt a rendeletet eleve lehetetlen volt betartatni, mint ahogy egy másik záradékot is, mely a fegyverhasználati tilalomra vonatkozott; eszerint az expedíció tagjai az újonnan fölfedezett szárazföldeken fegyverüket nem

---

[4] Így nevezték az Indiát kereső első földrajzi felfedezők az Újvilág bennszülöttjeit. *(A szerk.)*

süthetik el, nehogy ezzel az indiánok jóindulatát, amire rá lesznek utalva, elveszítsék.

A király arról is részletesen rendelkezett, mit kell tennie Magellánnak, ha valamelyik hajója elszakadna a flottától:

> *„Egy hónapig az előzetes megállapodás szerinti helyen kell maradniuk, és jelet kell hagyniuk maguk után, mely a következőkből áll: a folyó mindkét partján a földön öt kőből keresztet kell formálni, és botokból, vesszőkből egy másik keresztet is készíteni kell. Valami írást is kell hagyniuk a földbe temetve egy arra alkalmas helyen, mely a hajó érkezésének és távozásának időpontját tartalmazza.”*

A rendeletek kisebb, ám fontos ügyeket is szabályoztak. Például: a tengerészek bármilyen tartalmú levelet írhattak haza; cenzúra – a felfedezőút jövőbeli történészeinek szerencséjére – nem volt. Másfelől viszont a király megtiltotta az istenkáromlást a hajók fedélzetén (újabb rendelkezés, amelynek betartatását Magellán eleve lehetetlennek ítélte), mint ahogy a kártyajátékra és kockavetésre is tilalmat rendelt el. Mivel ezek a szerencsejátékok mindenütt előfordultak, valószínűtlen, hogy a hajó fedélzetén Magellán túl sokat foglalkozott volna ezeknek a játékoknak a tiltásával, de az lehetséges, hogy a legénység toborzásakor sikerült kiszűrni a hivatásos szerencsevadászokat és hamiskártyásokat, s így a flotta legénysége alighanem megúszta a „megkopasztási” az út folyamán.

Magellánon és Faleirón kívül a rendeletek egy példányát Cartagena is megkapta, méghozzá főinspektori minőségében. Könnyen lehet, hogy a saját szerepét amúgy is túlságosan föl-magasztosító Cartagena úgy értelmezte a rendeleteket, mintha

Spanyolország királya ilyen módon Magellánnal azonos sorba emelte volna őt.

Mánuel király tett még egy kísérletet az Armada de Molucca aláaknázására. Elküldte Sevillába egy ügynökét, Sebastian Álvarest, azzal az utasítással, hogy térítse el Magellánt a szándékától. 1519. július 18-án Alvares titkosan jelentette, hogy a Casa de Contratación tisztjei „ki nem állhatják” Magellánt. A minden hájjal megkent kém homályosan beszélt, de provokatívan; ecsetelve a Casa de Contratación és Magellán közötti vitát a tengerészek fizetéséről. És beszámolt saját erőfeszítéseiről, miként próbálta Magellánt lebeszélni az expedícióról: „Felkerestem Magellánt a szálláshelyén, ahol élelmiszeres kosarak és dobozok rendezgetése közben találtam rá” – olyan csemegékről volt szó, melyeket inkább az expedíció vezetői, semmint a legénység tagjai élveznek majd. Alvares előre kigondolt érveléssel kezdte, hogy a „gyalázatos, hűtlen cselekedettől” Magellánt eltérítse. „Nyomást gyakoroltam rá, azt színlelve, hogy ebben az elfoglaltságában látva az az érzésem, gonosz terve már megmásíthatatlan, és hogy ez a mai az utolsó beszélgetésünk, de ezúttal emlékezetébe kívánom idézni, hányszor beszélgettem vele korábban mint jó portugállal és jó baráttal. Megpróbáltam megértetni vele, hogy nagy hibát készül elkövetni… Azt mondtam, látnia kell, hogy ez az út legalább annyi veszélyt rejt magában, mint Szent Katalin kereke.” A gyakorta fölidézett legenda szerint, az ádáz pogány Maxentius császár Kr. u. 305-ben elfogott egy keresztény hitre tért fiatal alexandriai nőt, akit Katalinnak hívtak. Állítólag ötven filozófus próbálta meggyőzni őt, hogy keresztény hite balgaság, de Katalin, ifjú kora ellenére, lerombolta érveiket, és valamennyiüket keresztény hitre térítette. Maxentius a szerencsétlen filozófusokat halálra ítélte, és Katalint börtönbe csukatta, ahol azonban a fiatal nőt

meglátogatta a császár felesége. Katalin őt is megtérítette. Ezután a császár úgy döntött, hogy a szűznek meg kell halnia. Fölállíttatott egy borotvapengékkel telerakott kereket, Katalint a kerék abroncsához kötöztette, ám ahelyett, hogy a szörnyű alkotmány darabokra szeletelte volna, a kerék szilánkokra tört, s a késpengék és a szilánkok a bámészkodóknak okoztak sérüléseket. Végső kétségbeesésében az uralkodó Katalint lefejeztette. Ha Magellán el akarja kerülni Katalin sorsát, érvelt Álvares, akkor „visszatér szülőhazájába, és ismét Felséged szolgálatába áll, aminek hasznait mindig is élvezni fogja”.

Magellán azt felelte, hogy ő Spanyolországnak kötelezte el magát, és elhatározásán semmi sem változtathat.

Álvares válasza egy Magellánnál gyöngébb lelket alighanem megingatott volna. „Azt mondtam neki, hogy az ilyen becstelen úton szerzett dicsőség se nem bölcs, se nem kifizetődő (…) és bizonyos lehet abban, hogy ennek a kasztíliai városnak a fő elöljárói, amikor róla beszélnek, hitvány alaknak tartják, alacsony származásúnak, mivel igaz királyának és uralkodójának szolgálatából kilépett, és egy ilyen vállalkozásba belebocsátkozott.” Továbbá: „Biztos lehet abban, hogy Felséged államában bárhová menne is, mindenütt árulónak fogják tartani.” Álvares minden egyes gyalázkodó kifejezése csak tovább erősítette ellenfele eltökéltségét, hogy véghez kell vinnie küldetését. Még Álvares is elámult Magellán elszántságán. „Úgy látszott, hogy igaz szívből beszél, mintha amit mond, az legalábbis a becsületével és a lelkiismeretével összeegyeztethető lenne.”

Eltökéltsége ellenére azonban Magellánnak komoly lelkiismeret-furdalása volt amiatt, hogy szülőhazáját elhagyta. „Nagy siránkozásba fogott – állapította meg Álvares –, de semmilyen méltányolható okot nem tudott

fölhozni arra, hogyan hagyhatja el királyát, akinek oly sok jót köszönhet. Azt mondtam neki (…) mérlegelje visszatérését Portugáliába.” Amikor a bűntudattól gyötört Magellán gondolatai elkalandoztak, Álvares nagy megelégedéssel észlelte, a szegény tengerész abban az illúzióban ringatja magát, hogy Károly király az expedíció főparancsnokává nevezte ki őt, „miközben tudtam, hogy másokat küldtek ellenében, akikről neki nincs tudomása, és csak akkor fog ráébredni erre, amikor már késő lesz ahhoz, hogy a becsületét helyreállítsa”.

Lelki gyötrelmeivel Magellánt magára hagyva, Alvares megpróbálta saját magát és Mánuel királyt meggyőzni arról, hogy az expedíció soha nem valósulhat meg. Arra számított, hogy az egykor briliáns Faleiro rosszabbodó lelkiállapota a gyanús portugál ügylet hasznára válik. „Két alkalommal beszéltem Ruy Faleiróval – jelentette Álvares az uralkodónak. – Úgy fest, hogy ez az ember megháborodott… Úgy látom, ha Fernando Magellánt sikerülne eltávolítani, Faleiro követné őt, bármit tenne is Magellán.”

Ha a flotta valamiképp mégis útra kelne, Álvares szerint az öt hajó aligha élné túl a tengeri viharokat. „A hajók nagyon megviseltek és toldozott-foldozottak; a dokkban javítás közben láttam mindegyiket. Tizenegy hónapja javították őket, most vízen vannak, és a hézagolásukat vízben végzik. Néhányszor fölmentem az egyik fedélzetére, és biztosíthatom Felségedet, hogy nagy gondban lennék, ha egy ilyen tákolmánnyal el kellene hajóznom akár csak a Kanári-szigetekig.” Ezek a szigetek mindössze néhány napos hajóútra estek az Ibériai-félszigettől, és ha a hajók valóban alkalmatlanok egy ekkora távolság megtételére, hogyan juthatnának el Indiába?

Álvares tovább hencegett, hogy ismeri a flotta tervezett útvonalát. Amikor a hajók átszelik az Atlanti-óceánt, már amennyiben képesek erre, Brazília „jobb kézre esik majd”, miután áthajóztak a spanyol, illetve

portugál féltekét elválasztó demarkációs vonalon. Álvares tévesen tájékoztatta a királyt arról, hogy a flotta ezután nyílt vízen hajózik, majd tovább, nyugat-északnyugati irányban a Fűszer-szigetek felé tart. „Innentől kezdve nincs szárazföld jelölve a térképeken, amit magukkal vihetnének – jegyezte meg Álvares rosszindulatú élcelődéssel. – Imádkozzunk a mindenható Istenhez, hogy ugyanazt az utat járják be, amelyet a Corte Reals választott!” [Portugál felfedezők, akiknek a flottája nyom nélkül eltűnt.)

Az összes probléma közül, melyről Álvares beszámolt Ruy Faleiro megrendült lelkiállapota volt a legsúlyosabb. Portugáliából való távozása óta, de lehet, hogy már előtte is, a kozmográfus elvesztette lelki egyensúlyát. Egyik ismerőse így beszélt Faleiróról: „Keveset alszik, és szinte magánkívül jár-kel.” Mások az ingerlékenységére tettek megjegyzéseket, vagy egyszerűen csak kijelentették: megháborodott. A tények azt mutatják, még ha töredékesen is, hogy Faleiro mániákus depressziótól szenvedett. Magellán nem nyilatkozott társa egészségi állapotáról, de körülötte a spanyol tisztek mind szóvá tették, hogy Faleiro megbomlott lelki egyensúlya egy ilyen hosszú és emberpróbáló utazáson komoly veszélyt jelenthet Mi lesz, ha megtébolyodik, visszaél társadmirálisi hatalmával, és az egész expedíciót veszélybe sodorja?

Még Károly király is megjegyzést tett Faleiro állapotáról, és 1519. július 26-án kibocsátott egy királyi leiratot, miszerint a kozmográfus nem utazhat el Magellánnal. Ehelyett a kozmográfus Sevillában marad, és fölkészül egy másik expedícióra, mely Magellán útját követi majd. A Magellánnak garantált tízéves kizárólagosság ilyen nyilvánvaló megsértése valószínűleg inkább Faleirónak tett gesztus volt a király részéről, annak érdekében, hogy a megrendült egészségű felfedező megőrizhesse megmaradt csekély méltóságát,

hiszen mindennek tükrében arra alig maradt esélye, hogy tengerre szálljon.

Magellán megkönnyebbültnek látszott, hogy a lelki egyensúlyát vesztett Faleirótól megszabadult; egyetértett a döntéssel, különösen úgy, hogy a flotta megtarthatta a kozmográfus értékes, korszerű navigációs berendezéseit. Faleiro kincsestára harmincöt iránytűből állt, további tizenöt műszerrel kiegészítve, melyeket Magellán Sevillában vásárolt; egy fából készült csillagászati magasságmérőből (az ún. Jákob botja), melyet maga Faleiro konstruált; hat, viszonylag egyszerűbb, fémből készült asztrolábiumból, huszonegy fakvadránsból és tizennyolc homokórából, melyek közül néhányat Magellán saját magának vásárolt. Aztán ott voltak a térképek, huszonegy mindösszesen, többségük szigorúan titkos, és valamennyi rendkívül értékes. Ha illetéktelen személy akár egyet is megérintett, kemény megtorlással kellett számolnia; akár halállal is bűnhődhetett. A térképeket hét lakat alatt őrizték, és fegyveres őrök vigyáztak rájuk. Közülük hatot maga Faleiro rajzolt. Tizennyolcat Nuno Garcia kozmográfus készített hetet ezek közül Faleiro irányításával, további tizenegyet pedig Magellán instrukciói szerint. Ez az összes értékes dokumentum az Armadánál maradt és Magellán rendelkezésére állt. A flotta nagy mennyiségű előkészített, üres pergament is magával vitt, és szárított bőröket, melyekből szükség esetén az újabb térképekhez ugyancsak pergament lehetett előállítani. Így tehát a Magellán-Faleiro páros, a lisszaboni napok óta az expedíció hajtóereje, kettévált. Faleiro leválasztása igazából inkább Fonseca műve lehetett, semmint Károly királyé. A Casa de Contratación fejeként Fonseca régóta kereste a módját, miként lehetne megakadályozni, hogy a flotta két portugál parancsnok irányítása alatt induljon útnak, és Faleiro betegsége kapóra jött számára. Van egy történet arról, hogyan ugrasztotta össze a két portugált, amikor a királyi lobogót Faleiróra bízta,

jelezve, hogy nem Magellán lesz a flotta főparancsnoka. Magellán annyira dühbe gurult ettől, hogy Faleiro eltávolítását követelte a vállalkozásból, Fonseca legnagyobb gyönyörűségére, természetesen.

Fonseca a felfedezőjelöltet egy jó kapcsolatokkal rendelkező spanyol kozmográfussal és csillagásszal, Andrés de San Martínnal helyettesítette, aki régóta pályázott egy magasabb szerepkörre a Casa köreiben. San Martín tekintélyes szolgálati beosztást kapott, s hozzá fényes fizetést – előlegben 30 ezer maravédit és külön 7500-at költségtérítésre –, de nem emelkedett Faleiro kimagasló rangjára. Faleiro ragyogó szelleme, szenvedélyessége és misztikus aurája elkápráztatta a spanyolokat. San Martín viszont, bármennyire is magasan képzett csillagász és asztrológus volt, és kétségtelenül élvezte a spanyol felsőbb körök bizalmát, egyebet nem tudott fölmutatni.

Eggyel kevesebb portugál parancsnok eggyel több kasztíliai tisztet jelentett, és Faleiro helyére a nyilvánvaló jelölt Cartagena, a főinspektor volt. Fonseca szemszögéből nézve az előléptetés bizonyos számszerű logikát követett, amennyiben az expedíciónak ettől kezdve egy spanyol és egy portugál vezetője lenne, Magellán azonban másként ítélte meg a helyzetet. Egyedüli főparancsnoknak saját magát tekintette, és Cartagenában, a főinspektorban, semmiképpen sem volt hajlandó társparancsnokot látni. Fonseca érsek nyilvánvalóan másként vélekedett erről, hiszen Cartagenát Faleiro utódjának nevezte ki, méghozzá a *persona coryunta* megkülönböztetéssel. A cím különféle értelmezésekre adott lehetőséget, de legalábbis azt jelentette, hogy Magellánnak minden ügyben konzultálnia kell Cartagenával. A maximális hatásköri értelmezés szerint viszont kettejük között társparancsnoki mellérendeltség áll fönn, azzal a kicsiny többlettel, hogy főinspektori minőségében Cartagena Magellán hivatalos ellenőre.

Habár semmiféle tengeri tapasztalattal nem rendelkezett, és olyan képesítése sem volt, amely a kapitányi kinevezését alátámasztotta volna, Juan de Cartagena a Spanyolország által valaha is útjára bocsátott egyik legnagyobb tengeri expedíció vezető pozíciójában találta magát. Ez a bizarr helyzet leginkább az őt kinevező személlyel, Fonseca érsekkel való kapcsolatából fakadt. Cartagenát Fonseca unokaöccseként tartották számon, de ahogy azt mindenki pontosan tudta, ez a meghatározás jó adag eufemizmust tartalmazott, hiszen Cartagena a valóságban Fonseca törvénytelen fia volt. Nem ő az egyetlen példa erre a sajátságos nepotizmusra. A flotta könyvelője, Antonio de Corca például Fonseca fivérének volt az „unokaöccse”. Fonseca azonban további két közeli „barátot” és „szolgálót” is kinevezett a flottához tartozó két hajó kapitányának; Luis de Mendozát, aki a *Victoria,* és Gaspar de Quesadát, aki a *Concepción* parancsnoki posztját kapta meg. Nem meglepő, hogy a Fonseca által kinevezett mindhárom kapitány – Cartagena, Quesada és Mendoza – az első pillanattól kezdve megvetette és lenézte Magellánt. Íme tehát ez volt Fonseca bosszúja Magellánon. Függetlenül attól, ami a szerződésben szerepelt, Fonsecának, azáltal, hogy vér szerinti fiát és közeli szövetségeseit az Armada csaknem minden fontos posztjára kinevezte, sikerült veszélyeztetnie Magellán tekintélyét és potenciálisan az expedícióból származó részesedését is. A flotta legfontosabb ügyeiben és természetesen a pénzügyi kérdésekben Magellán helyett ők fogják együttesen kimondani a végső szót. A személyi juttatások és a források elosztása az ő kezükben lesz, és nem Magellánéban. Főparancsnoki rangját Magellán megtarthatta ugyan, de hatalma jócskán megfogyatkozott. Fronseca úgy vélte, a főparancsnok teljességgel ki lesz szolgáltatva kasztíliai kapitányai kénye-kedvének Az intézkedés gyakorlatilag

lehetetlenné tette, hogy Magellán és kapitányai, akár a legkedvezőbb körülmények között és az egymás iránti legteljesebb jó szándékot feltételezve is, dűlőre juthassanak. Ha pedig hiányzik a kölcsönös bizalom és tisztelet – márpedig az alaphelyzetből sokkal inkább ez következett –, akkor Magellán a tekintélyét veszélyeztető, véget nem érő kihívásoknak lesz kitéve, más szóval: zendülésnek.

Miután Fonseca kifundálta Faleiro eltávolítását, ármányos mesterkedéseivel Juan de Arandát vette célba, aki annak idején Magellánt a kasztíliai udvarnál bemutatta. Nyomozást rendelt el Juan de Aranda Magellánnal és Faleiróval kötött üzleti megállapodásaival kapcsolatosan. Eskü alatt tett vallomásában Magellán részletezte az Arandának kifizetett munkadíjat, melyet a felfedezőknek tett szolgálataiért utaltak ki, és a megállapodást, melynek alapján Arandának 8 százalékos részesedés járt. 1519. június 15-én maga Aranda is megjelent a Legfelsőbb Tanács előtt, és minden szempontból tisztázta magát. A spanyol korona érdekeit szolgálta, amikor Magellánnal és Faleiróval megállapodást kötött, s az expedícióból való részesedését a korszak szokásainak megfelelően állapították meg.

Ezen kedvező jelek ellenére a Legfelsőbb Tanács elítélte Arandát, kimondva, bűncselekményt követett el azzal, hogy Magellántól pénzt vett át; az ítéletet a Legfelsőbb Tanács elnöke írta alá, aki történetesen éppen Fonseca volt. Két héttel később a spanyol korona is foglalkozni kezdett az Aranda elleni vádakkal, és az expedícióval kapcsolatos minden további ügyletből kizárta őt. Röviden szólva kegyvesztetté vált. Fonseca ugyanazzal az ecsettel Magellánt és Faleirót is befeketíthette volna, őket azonban nem vonták eljárás alá, amiből viszont az következett, hogy a két férfit a botrányban ártatlannak nyilvánították. A megingott lelkiállapotú Faleiro, illetve a kapzsi Aranda eltávolítása

után Magellán megkönnyebbüléssel vegyes félelmet érzett, és azon törte a fejét, vajon mi lesz a nagy hatalmú Fonseca legújabb mesterkedése az Armada de Molucca ellen.

Ahogy közeledett az indulás ideje, Magellán minden figyelmét a hajók élelmiszer-ellátmányának bonyolult és rendkívül költséges ügyleteire összpontosította. Az előkészületek hosszú hónapjai alatt Magellán öt hajója a Puerto de las Muelasként ismert dokkban horgonyzott, a kikötő ugyanis ki volt kövezve malomkövekkel. Itt, a Malomkő-dokkban vették föl a hajók az összes technikai felszerelést, fegyverzetet, élelmiszer-ellátmányt és a felfedezőútra szánt egyéb berendezést. Ez volt az egyetlen kikötő, ahol a bor és a tengerészek élelmezéséhez szükséges alapanyagok berakodását engedélyezték. A dokk és környéke élettől lüktetett, a vizet folyamatosan jövő-menő kis hajók kavarták, az utcák ellátmánnyal megrakott kordékkal voltak teli, melyeket a vámhivatal inspektorai ellenőriztek, hogy megbizonyosodjanak: tarifáikat a kereskedők lerótták a megfelelő hatóságoknak.

Magellán ugyanolyan gondossággal felügyelte az ellátmány berakodásának minden apró részletét, mint ahogyan a hajók felszerelését ellenőrizte, és jó oka volt erre. Az élelmiszer-ellátmány igen jelentős beruházást emésztett föl: 1 252 909 maravédire rúgott az értéke, közel annyiba került, mint maga az egész flotta, és ez az összeg csupán az első, legfeljebb a második kikötésig fedezte az utazás szükségleteit. Azzal számoltak, hogy a tengerészek a legtöbb kikötőben szert tesznek majd további élelemre, és persze maga az óceán is gondoskodik bizonyos élelmiszer-utánpótlásról.

A Sevillában berakodott élelmiszer négyötöde két tételből állt: borból és sós kétszersültből. A legfontosabbnak a bort tekintették; ez vámmentes áru volt, és egy tiszt a fedélzeten ellenőrizte, hogy nem

savanyodott-e meg, vagy nem szennyeződött-e be. A bort hordókban tárolták, melyeket nagyon gondosan kezeltek, valamennyit parafa dugóval zárták, és szurokkal pecsételték le. Előre elkészített külön terv szerint, akkurátusan helyezték el a hordókat a hajók rakterében, hogy maximálisan kihasználják a fedélzet alatt rendelkezésre álló korlátozott teret A bort gyakran friss vízzel elegyítették, hogy ezáltal valamelyest tartósítsák.

A sós kétszersültet, a legénység szörnyűséges étrendjének másik legfontosabb alkotóelemét, forró vízzel dagasztott és kétszer kifőzött gabonalisztből készítették. Így keletkezett a rágós, törékeny kétszersült, a *biscocho,* melyet eladás előtt egy hónapig tároltak. A sós kétszersült a nyirkos tengeri körülmények között óhatatlanul is megromlott: fölpuhult, megrohadt, és ehetetlenné vált – ezt hívták *mazamorrának.* A mazamorrát a tengerészek addig főzték, amíg péppé nem változott; így jött létre a *calandra,* állítólag valami olyan szörnyűséges kreáció, amit még az éhező tengerészek sem voltak képesek elfogyasztani.

A hajókon fahordókban lisztet is tároltak, hogy aztán tengervízzel dagasztva, mint egyfajta tortillát, megsüssék. Természetesen húst is vittek magukkal, többnyire disznóhúst, sonkát, szalonnát és legfőképpen sózott marhahúst. Bizonyos élelem-utánpótlás élő állatként jött a fedélzetre: lábasjószág formájában. A flotta hét tehenet és három disznót vitt magával. A jószágok jelenléte egyfajta úszó pajtává változtatta a hajót, annak megfelelő szagkombinációkkal. Sajttal, mandulával, mustárral, fügével tömött hordók is kerültek a hajók rakterébe. Hihetetlenül hangzik, de Magellán flottája halat is vitt magával – szardíniát, tőkehalat, szardellát és tonhalat –, mindezt szárítva és lesózva. Számítva arra, hogy az út folyamán jócskán lesz alkalmuk a halászatra, a hajók nagy mennyiségű horgász-zsinórral és temérdek horoggal is

fölszerelkeztek. Friss zöldségre nem nagyon számíthattak, ehelyett a tengerészek főként csicseriborsót, babot, rizst, fokhagymát, mandulát, lencsét fogyasztottak. Mindent tartósítottak. A mazsola, a matrózok kedvenc csemegéje, két formában gazdagította az élelmiszer-kínálatot: „nap-mazsolaként”, melyet a napon szárítottak, és „lúgozott mazsolaként”, melyet enyhe párolással készítettek. Magellán zselé- és lekvárkészleteket is vitt magával, többek között almalekvárt, amit „cédrátcitrom”-nak neveztek. A tisztek tartósított birsalma formájában *came de membrillo* nevű csemegét is vittek magukkal, egy lekvárfajtát, mely kicsi, kemény, almaszerű gyümölcsből készült. Az utazás későbbi, kritikusabb szakaszaiban a birsalmalekvár sorsdöntő szerepet játszott a tengerészek és Magellán életének megmentésében.

Ecettel feltöltött hordókról is gondoskodtak; az ecetet a hajók, illetve az ivóvíz fertőtlenítésére használták. Ritkán ugyan, de később előfordult, hogy az éhezéstől szenvedő hajósok a rothadó kétszersülteket próbálták ecettel föláztatva ehetővé tenni. Cukor és só is helyet kapott az ellátmánylistán. Sóból bőséges mennyiség állt rendelkezésre – főként hús és hal tartósítására használták az utazás folyamán –, a cukorral azonban takarékoskodni kellett. A tengerészek csak betegség esetén fogyaszthattak cukrot, ételhez nem használhatták. A jóval olcsóbb méz volt az általános édesítőszer.

Ez az élelmiszer-ellátmány meglehetősen egészségtelen táplálkozás alapjait vetette meg; magas sótartalom, kevés fehérje, hiányzó vitaminok – utóbbiak fontosak lettek volna, hogy a tengerészek megvédjék magukat a tengeri megpróbáltatásokkal szemben. Az élelmiszer-ellátmány elégtelensége és ingatagsága ismeretében nem csodálkozhatunk azon, hogy valahányszor befutottak egy kikötőbe, Magellán első gondolata az volt, miként lehet újra feltölteni a hajót s

vele együtt a tengerészek egészségi és morális tartalékait is.

A legénység összetétele és fizetése körüli viták az indulás előtti utolsó pillanatokig gyötörték Magellánt. Három spanyol kormányosa ugyanannyi fizetséget követelt, mint a Magellán által fölfogadott, náluk jóval tapasztaltabb három portugál kapitány. Károly király azonban elutasította követelésüket, emlékeztetve őket arra, hogy már eddig is jócskán megkapták a jussukat az előre kifizetett egész éves bérükkel, a sevillai ingyenszállással és a kilátásba helyezett lovaggá ütéssel.

A legénység összetétele még nagyobb feszültségeket gerjesztett. Magellánt azzal gyanúsítgatták, hogy a szolgálati listát saját honfitársaival tűzdeli tele, a valóságban azonban tapasztalt spanyol tengerész, aki részt akart volna venni az utazáson, túl sok nem akadt, így aztán a főparancsnok arra kényszerült, hogy idegeneket toborozzon. A Casa de Contratación elrendelte, hogy Magellán 235 főben köteles limitálni a legénység létszámát, beleértve a hajósinasokat is. Ha nem tartaná be a korlátozást, figyelmeztette őt a Casa, akkor a további „botrányokért vagy károkért" őt terheli a felelősség, „amennyiben bárki is megszegné a királyi parancsot". Amikor az Armada névsora a jó kapcsolatokkal rendelkező spanyolokkal kibővült, a Casa eltekintett a korlátozástól, de Magellánt továbbra sem mentette föl e megkötés alól. És amikor a főparancsnok nem kevesebb, mint 17 tengerészinast vagy *grumeté*t akart szerződtetni, Magellán kénytelen volt valamennyiről lemondani. Figyelmeztették őt, hogy a kulcspozíciókra, mint például könyvelőnek és pénztárosnak, csakis spanyolokat alkalmazhat. Magellán tiltakozott, mondván, mindössze két portugál pénztárost fogadott fel, és írásban kérte a Casát, hogy nemzetiségre való tekintet nélkül engedélyezzék a már besorozott emberek megtartását. Ha pedig nem viheti magával az

általa kiválasztott legénységet, akkor inkább lemond az expedícióról.

A Casa nem hagyta annyiban az ügyet. Az indulás előtti napon, 1519. augusztus 9-én, a készülődés idegfeszítő utolsó perceiben berendelték Magellánt, hogy igazolja: mindent megtett annak érdekében, hogy spanyol tiszteket és legénységet alkalmazzon, s ne idegeneket. Hosszasan kellett magyarázkodnia, de amikor eskü alatt vallomást tett, büszkén kijelentette: „Sevilla városában, a tereken és a piacokon és az összes forgalmas helyen és a folyó mentén kihirdettettem (kikiáltókkal], hogy bárki – tengerész, hajósinas, kádár, ács és más tisztségviselő –, aki az Armadához csatlakozni kíván, jelentkezzék nálam, a kapitánynál vagy a hajó fedélzetmesterénél, és megemlítettem a király által kikötött fizetéseket is. Tengerészek havonta 1200 maravédit, hajósinasok 800 maravédit, kis-inasok 500 maravédit fognak kapni. Egyetlen itteni születésű személy sem akart csatlakozni az Armadához.” És ez így is volt. Képzett tengerészek nemigen akadtak Sevillában, és olyan tapasztalt tengerészt, aki egy a Fűszer-szigetekre induló expedíción hajlandó lett volna az életét kockára tenni, még nehezebben lehetett találni.

Magellán kétségbeesetten kutatott megfelelő emberek után, és kénytelen volt a hálóját távolabbra kivetni. Toborzó tisztjét Málagába küldte a Casa de Contratación levelével, mely részletezte az Armada de Moluccához csatlakozók fizetéseit és egyéb hasznait. Más tisztek olyan népes kikötőkbe rajzottak ki, mint Cádiz, hogy embereket toborozzanak, de ritkán bukkantak olyan emberre, aki készen állt kockára tenni az életét egy az ismeretlenbe induló tengeri utazáson. „Nem találtam elég embert – magyarázta Magellán –, ezért felfogadtam az összes külföldit, akinek szükségét látom; így például görögöket vagy más népeket Velencéből, Genovából, Szicíliából és Franciaországból.” Jóllehet ezt nem említette, de az igazsághoz tartozott,

hogy kevés spanyol tengerész akadt, aki egy portugál kapitány parancsnoksága alatt hajóra akart volna szállni.

A dolgok állása szerint Magellán az induláskor mindössze egy tucat portugál alkalmazására kapott engedélyt, a valóságban azonban közel negyvenet vitt magával. Az utolsó pillanatban három rokont föláldozott, akiket korábban csöndben besorozott. Egyiküket, egy kormányost, a Casa engedélyével vette föl a listára, de két továbbinak is hálóhelyet tartott fönn mint utasnak: Alvaro de Mesquitának, egy anyai ági rokonnak, illetve Cristóvão Rebêlónak, aki nem volt más, mint a törvénytelen fia.

Azzal, hogy az utolsó pillanatban a legénység összetételével kapcsolatosan kompromisszumot kötött, sikerült kiengesztelnie a Casát, s így Magellán főparancsnok megkapta a végső engedélyt az expedíció elindításához. A felfedezőút érdekében Magellán föláldozta honpolgári hűségét, Ruy Faleiróval való barátságát és főkapitányi tekintélyének jelentős részét, de nélkülözhetetlen küldetését sértetlenül megőrizte. Tizenkét hónapig tartó gyötrelmes előkészület után az Armada de Molucca végre készen állt az óceán meghódítására.

Közvetlenül az indulás előtt a flottát alkotó öt hajó kapitánya és legénysége misén vett részt a Santa Maria de la Victoriában, mely Trianában, vagyis abban a körzetben helyezkedett el, ahol a tengerészek szálláshelye volt.

A ceremónia során Károly király képviselője, Sancho Martinez de Leiva átadta Magellánnak a királyi zászlót, miközben a főparancsnok letérdepelt a Szent Szűz képmása előtt. Ez volt az első alkalom, hogy Károly a királyi színekkel egy nem kasztíliait tüntetett ki. Magellán igazából csak most érezhette először, hogy az uralkodó teljes bizalmát élvezi.

Még mindig térdepelve, lehajtott fejjel fogadalmat tett arra, hogy a király hűséges alattvalójaként, az expedíció sikere érdekében minden kötelességét teljesíteni fogja, majd amikor esküjét befejezte, a kapitányok is elismételték az eskü szövegét, és engedelmességet fogadtak Magellánnak, ígéretet téve, hogy bármerre is visz az útja, mindenüvé követik őt.

A Santa Maria de la Victoria közönségének soraiban ezen a napon jelen volt egy itáliai tudós, bizonyos Antonio Pigafetta, aki hosszú éveket töltött X. Leó pápa küldöttjének, Andrea Chiericatinak a szolgálatában. Amikor a pápa Chiericatit Károly királyhoz kinevezte nagykövetnek, az akkor 30 év körüli Pigafetta követte a diplomatát Spanyolországba. Saját magát Pigafetta a tudomány emberének vallotta (eldicsekedett vele, hogy „sok könyvet olvasott”), és egyfelől hangsúlyozta vallásos meggyőződését, másfelől viszont kalandvágyát sem rejtette véka alá, amikor arról írt, hogy „sóvárgok a tapasztalat és a dicsőség után”.

Ahogy hírét vette Magellán fűszer-szigeteki expedíciójának, úgy érezte, a sors szólítja; a diplomáciai körökből rögvest kimentette magát, hogy fölkereshesse a hírneves hajóst, és 1519 májusában, az expedíció lázas előkészületeibe csöppenve, meg is érkezett Sevillába. Az elkövetkező néhány hónapban a navigációs eszközök beszerzésénél segédkezett, és Magellán bizalmába férkőzött. Pigafetta, annak ellenére, hogy különböző nemzetiségűek voltak, hamarosan bálványozni kezdte a főparancsnokot, ám a küldetés nagysága és veszélyessége félelemmel töltötte el. Mégis úgy döntött, hogy csatlakozik az expedícióhoz. Tengerészi tapasztalattal ugyan nem rendelkezett, viszont volt pénze és kifogástalan pápai ajánlólevele. Mivel a fizetés, amit fölajánlottak neki, mindössze 1000 maravédit tett ki, úgynevezett *sobrasalienteként,* azaz létszámfelettiként került föl a listára – magyarán:

utasként; szerény fizetségét azonban négy hónapra előre megkapta.

Magellán, aki semmit nem bízott a véletlenre, tartogatott egy feladatot Pigafetta számára; az ifjú itáliai diplomatának meg kellett örökítenie az utazás történéseit, méghozzá nem a hajónaplók száraz, tényszerű stílusában, hanem sokkal személyesebb, anekdotikusabb és olvasmányosabb formában, az akkortájt népszerű útleírások hagyományainak megfelelően. Ilyen szerzőnek számított egyebek között Magellán sógora, Duarte Barbosa, vagy egy másik, Indiát megjárt itáliai útikönyvíró, Ludovico di Varthema, és persze valamennyi közül a legünnepeltebb itáliai utazó: Marco Polo. Pillanatig sem titkolva ambícióját, hogy e rangos nevek mellé kívánna fölsorakozni, Pigafetta készségesen elfogadta a megbízatást. Lojalitása kizárólag Magellán személyéhez kötődött, tehát sem Cartagenához, sem más tiszthez nem fűzték hasonló érzelmi szálak. Pigafetta szemében az Armada de Molucca Magellán merészségének volt a kézzelfogható eredménye, és ha az expedíció sikerrel teljesíti feladatát, az teljes egészében Magellán szakértelmének és Isten akaratának tudható majd be – efelől Pigafettának aligha voltak kételyei.

Attól a pillanattól kezdve, hogy a flotta Sevilla partjait elhagyta, Pigafetta folyamatos eseménynaplót vezetett, amely a tengeri életről szóló rutinbeszámolóból megrázó ábrázolássá és őszinte beszámolóvá formálódott, s mint ilyen, kétségkívül az utazás leghívebb nyomon követése. Mint az expedíció hivatalos krónikása, komolyan vette szerepét, s beszámolója tele van gazdag botanikai, nyelvészeti és antropológiai részletekkel. De több ez, mint a részletek száraz taglalása; Pigafetta egyedülállóan humánus és szenvedélyes beszámolót írt, egészen sajátos hangnemben – naiv, mégis veretes; istenfélő, a trágárságokat mégsem hanyagoló stílusával. Az idegen földekről szóló, csekély számú eredeti krónika

közül az önirónia és a humor jegyei egyedül Pigafettánál fedezhetők föl; a legénység félelmeiről, örömeiről, ambivalens érzéseiről csak ő tudott reális képet adni. Kommentárjai modern érzékenységről tanúskodnak, melyben az önmarcangolás és a megvilágosodás egyaránt szerepet játszik. Ha Magellán az expedíció hőse, afféle Don Quijote, vagyis a búsképű lovag, aki őrült, hiábavaló és mégis káprázatos célt követve bolyong a világban, akkor Pigafetta az antihős, egy Sancho Panza, aki körömszakadtáig hűséges gazdájához, miközben kétkedve és maró gúnnyal figyeli a fejleményeket. Pigafetta kalandéhsége lehetővé tette, hogy testközelből megtapasztalja mindazt, amit Magellán és legénysége az utazás során átélt, és szemtanúja legyen e rendkívüli felfedező emberfeletti erőfeszítésének, mellyel az emberi tudás határait feszegeti, s mindeközben megismerhesse Magellán emberi lojalitását és hajthatatlan természetét.

Az utazásnak nem Pigafetta volt az egyetlen krónikása. Francisco Albo, a *Trinidad* első tisztje szintén vezetett hajónaplót, a túlélő tengerészek némelyike pedig a spanyolországi hazatérés után hosszú interjúkban és eskü alatt tett vallomásokban számolt be az útról, és akadtak olyanok is, akik megírták emlékeiket. Az első kézből való személyes beszámolók a fantasztikusan részletes spanyol naplókkal kombinálva lehetővé teszik, hogy újraalkossuk és megértsük a különböző nézőpontokat, a mélyen személyes és olykor anekdotikus elbeszéléstől kezdve a hivatalos hangú és előírásszerű hajónaplókig, hiszen a királyi családhoz tartozótól a közönséges tengerészig mindenki megszólal ebben a hőstörténetben.

A sokféle beszámolónak azonban van egy közös korlátja. Mindegyikre érvényes, hogy kizárólag európai nézőpontból ad képet egy olyan utazásról, mely távoli népekre és kultúrákra is mély hatást gyakorolt. Nincs olyan személyes tanúságtétel, mely közvetlenül ezektől

az emberektől származna. Csak esetlegesen villan föl egy-egy rejtett utalás arra vonatkozóan, hogy vajon mit gondolhattak a bennszülöttek a messzi földről jött idegenekről, akik fekete hajóikon sokféle különös ajándékot hoztak magukkal – de fegyvereket is!

Magellán útra kelése mélyen érintette azokat, akiket otthon hagyott. Felesége, Beatriz második gyermekükkel volt várandós, és csöndesen élt a városban apja védelme alatt. Havi illetményt kapott – ez benne szerepelt Magellán szerződésében –, valójában azonban a spanyol hatóságok túsza volt. Ha Sevillába olyan hír érkezett volna, hogy Magellán az út során bármi váratlan dolgot cselekedett, vagy Károly király iránti hűségét megszegte, akkor a király ügynökei elsőként a feleségét találták volna meg.

Noha úgy festett, mintha a sevillai ellenséges környezetben Magellán magára hagyta volna várandós asszonyát és kisgyermekét, a valóságban részletesen kimunkált elővigyázatossági intézkedéseket tett családja jövőjének – s persze saját posztumusz dicsőségének – a biztosítására. 1519. augusztus 24-én elkészítette végrendeletét. Korábbi tapasztalatai alapján pontosan tudta, milyen kockázatos vállalkozásra adta fejét. Tisztában volt azzal, hogy az utazás minden egyes napján olyan erők irgalmától függ az élete, melyeket aligha képes befolyásolni; csakis odaadó istenhite és Károly király iránti rendíthetetlen hűsége adhat támaszt a túléléshez. A felfedezőút sikerével együtt járó hímevet és jutalmakat hőn áhította ugyan, de a veszélyt is felismerte: lehet, hogy hazájától távol, a világnak olyan részén kell meghalnia, amely még mindig fehér folt az európai térképeken. Ez a tudat különös súlyt és sürgetést kölcsönzött végakaratának.

Végrendeletében Magellán sok ezer maravédit hagyományozott különböző templomokra és vallási rendekre, melyek mind Sevillában székeltek; ott, ahol a

felfedező a földi életben és az azt követőben állandó otthonát elképzelte:

> *„Az a kívánságom, hogy halálom után testem Sevilla városában, a Santa Maria de la Victoria-kolostorban – a város trianai kerületében – temettessék el, a számomra fönntartott sírhelyen. És ha a nevezett utazás folyamán halálozném el, úgy azt kívánom, hogy testem a Miasszonyunknak szentelt azon templomban legyen eltemetve, amely a legközelebb fekszik azon helyhez, ahol a halál magával ragadott.”*

A temetési szertartáshoz igen különleges és istenfélő tervet javasolt:

> *„És az a kívánságom, hogy temetésem napján a koporsóm fölött harminc misét mondjanak – két cantadát és huszonnyolc rezadát, és a kenyér- és boráldozatot a végrendeleti végrehajtóim rendelkezése szerint mutassák be. És azt kívánom, hogy a nevezett Santa Maria de la Victoria-kolostorban lelkem üdvéért harminc napon át mondjanak misét, és legyen kiosztva a szokásos alamizsna. Az a kívánságom, hogy a nevezett napon három szegény embert ruházzanak föl – aszerint, ahogyan végrendeleti végrehajtóimnál rendelkeztem –, és hogy mindegyikük szürke anyagból köpönyeget kapjon, egy inget és egy pár cipőt, aminek fejében kötelesek lelkem üdvéért Istenhez imádkozni. És az is a kívánságom, hogy a temetésem napján a három említett földönfutó és tizenkét további nincstelen eleséget kapjon, hogy mindegyikük imádkozzon lelkem üdvösségéért.”*

Magellán biztosította, hogy összes családtagja és valamennyi szolgája megfelelő gondoskodásban

részesüljön. Kikötötte, hogy Beatriz kapja vissza a teljes hozományát, azaz 600 ezer maravédit; továbbá, hogy törvénytelen fia, Cristóvão Rebêlo, akit „apródom”-nak nevezett, 30 ezer maravédit kitevő örökséget kapjon, ezenkívül rendelkezett Enrique nevű rabszolgája fölszabadításáról. Mivel Enrique, akárcsak Cristóvão, csatlakozni készült a fűszer-szigeteki expedícióhoz, fölszabadításának feltételei különösen érdekesek:

> *„Foglyul ejtett rabszolgámat, Enriquét, Malacca városában született, mulatt származású, nagyjából 21 éves egyént, halálom napjától fogva szabadnak és a rabság, alávetettség és rabszolgaság minden kötelezettsége alól mentesítettnek nyilvánítom, és úgy rendelem, hogy nevezett Enrique ettől a mondott naptól kezdve örökre szabad legyen, és mentes a rabszolgaság és az alávetettség valamennyi kötelezettsége alól, és kívánsága szerint cselekedhessen, ahogy ő azt jónak látja.”*

S mindezt még megtoldotta 10 ezer maravédivel.
Magellán úgy képzelte, hogy egy hatalmas birodalmat hagy maga után. Rodrigóra, „törvényes fiamra”, és a Beatriz Barbosától esetleg még születendő többi törvényes örökösére hagyományozta mindazon jogokat, melyeket Károly király a felfedezőútért számára ígért, más szóval ezek a gyerekek úgy nőhetnek majd fel, hogy a Spanyolország által kormányzott távoli országok uralkodói lesznek, méghozzá nagyon gazdag uralkodók Fiaitól mindezért pusztán annyit kért, hogy bevételeik egy részét adják anyjuknak, gazdag özveggyé téve őt. És ha Beatriz Magellán halála után újra férjhez menne, „az a kívánságom, hogy kapjon kétezer spanyol dukátot”.

A végrendelet minden eshetőségre kiterjedt, ami egy Magellán formátumú felfedezővel megeshet.

A portugálok elkeseredetten reagáltak az Armada de

Molucca vészesen közeli indulásának hírére. Mánuel király utasítást adott Magellán otthon maradt családtagjainak zaklatására. A nyilvános megszégyenítés nyomatékossá tétele érdekében Magellán sabrosai családi birtokára vandálokat küldtek, akik Magellán címerét a kapukról letépték, és a földbe tapostták. Még a fiatal rokonok is gúny tárgyaivá váltak, sőt voltak, akiket megköveztek. Többségük az életét féltve elmenekült az országból. Francisco de Silva Téllez, aki Magellán unokaöccsének vallotta magát, végül is Brazíliába menekült, amely ekkor portugál gyarmat volt, és innen olyan utasításokat adott, melyek a nagybátyja árulása miatt érzett mély szégyenérzetről tanúskodtak:

> *„Elrendelem minden rokonomnak és örökösömnek, hogy egyetlen követ vagy címerpajzsot se helyezzenek sabrosai házamra, mert örökre ki akarom törölni őt az emlékezetemből, amiért Fernão Magalhães bűnös módon Kasztíliába távozott, és egyetértek azokkal a büntetésekkel, melyeket urunk és Királyunk reá kiszabott.”*

Bárki azonosulna Magellánnal, az unokaöcs figyelmeztetett, az illetőt attól kezdve nem tekinti családtagnak:

> *„… ha megtudom, hogy rokonszenvet táplálnak azon cselekedet iránt, mely oly alapvetően és rombolón érintette apámat és engem, hogy szégyenünkben és félelmünkben el kellett hagynunk házunkat, mivel szomszédaink megtámadtak minket, mint ahogy joggal nem szenvedhették őt, aki hazája, Portugália ellen fordult, hogy a kasztíliainak, természettől fogva ellenségünknek, szolgáljon.”*

A sabrosai birtok elhagyatottá vált, és a régi ház helyére újat építettek. Az a kő, mely egykoron Magellán

címerpajzsát tartotta, sajátos sorsra jutott: bekenték ürülékkel.

HARMADIK FEJEZET

Álomországok

Robajjal tört ránk a szélvihar,
Hullámsírt vetett hajónk elé,
Csapkodtak szörnyű szárnyai.
És elűzött minket dél felé.

Augusztus tizedikén Antonio Pigafetta a következőket jegyezte föl naplójába: „A flotta, miután minden szükségessel föl lett szerelve, és miután az öt hajón szám szerint összesen 237, különböző nemzetekből való tengerész összegyűlt, készen állott az indulásra… Sevillából, és tüzérségi tűz búcsúztatott minket, s pusztán a tarcsvitorlára hagyatkozva útnak indultunk.”

Pigafetta izgalmában alighanem megfeledkezett a legénység további 20 tagjáról. Már csak Magellán hiányzott a fedélzetről, ő az utolsó pillanatig az ellátmánnyal kapcsolatos ügyeket intézte, és röviddel azelőtt szállt föl a hajóra, hogy a flotta végleg elhagyta a spanyol partokat.

Ahhoz, hogy kijussanak az Atlanti-óceánra, az öt hajónak meg kellett küzdenie a kanyargós Guadalquivir folyóval, mely máris alaposan próbára tette a kormányosok képességeit. Télen az esővíz, tavasszal és nyáron az olvadó hó táplálta a folyót, mely a Cádizi-öbölbe torkollott. Az utolsó negyven mérföld, mely az árapálymozgásoknak kitett, végtelennek tűnő, Las Marismasként ismert mocsarakon vitt keresztül, különösen nagy veszélyeket tartogatott. Rejtett homokzátonyok, hajóroncsok és sekély szakaszok leselkedtek a folyó örvénylő vízfelszíne alatt, és ezek az akadályok bizony nem egy expedíciót katasztrófába sodortak már, mielőtt a hajók elérték volna a nyílt tengert. Pigafetta, aki járatlan volt a hajózásban, hirtelen

ráébredt a Guadalquivir veszélyeire: „Volt egy híd a folyó fölött, mely egykor Sevillába vezetett, de most romokban állt, viszont pillérjei ott maradtak a folyó fenekén. Gyakorlott és igencsak hozzáértő helybeliekre volt szükség, hogy kijelöljék a megfelelő csatornát, amely biztonságosan átvezet a két oszlop között, anélkül, hogy bármelyikbe beleütköznénk.”

Habár a mórokat legyőzték és kiüldözték Spanyolországból, a spanyol lélek, a táj és a vérvonal tovább őrizte kitörölhetetlen jegyeiket. „Ahogy a folyón hajóztunk, elhaladtunk egy Gioan de Farax nevű hely mellett, mely egykoron jelentős mór település volt” – jegyezte föl Pigafetta az egyik táborhelyen. A Guadalquivir neve arab eredetű, a Vádi al-Kabir kifejezésből származik, jelentése: „nagy folyó” – így jelölték a folyamot a térség arab uralkodói. És ahogy a flotta tengerészei egytől egyig tudták: mór kalózok továbbra is járőröztek a spanyol partok közelében, értékes áruval s főleg fegyverekkel megrakott hajókra vadászva – pontosan olyanokra, amilyenekből az Armada de Molucca állt.

Egy héttel a sevillai indulás után a flotta elérte Sanlúcar de Barrameda meghitt tengerparti városkáját, azt a végső pontot, ahonnan már az óceán következett. „Nyugati széllel érkezünk, és keleti széllel indulunk” – írta Pigafetta, újonnan szerzett szakismeretét fitogtatva. A városkába érkező legénység egy szélfútta tengeri kikötőt talált, mely szemlátomást a világ peremén lebegett, és nagy kalandok emlékeitől visszhangzott. Sanlúcar de Barrameda évszázadokon át egymást követő hódítások szemtanúja volt, a rómaiaktól az arabokig, s legutóbb X. Alfonz királyig, aki 1264-ben foglalta el a várost. 1498-ban Kolumbusz Kristóf innen indult az Újvilágba vezető harmadik útjára, és Magellán alighanem azért választotta ugyanezt a kikötőt, mert kijelentette,

hogy Kolumbusz teljesítményét tekinti alapnak, és azt kívánja túlszárnyalni.

A zsúfolt városkán túl az Atlanti-óceán örvénylő vize kavargott. Magellán és legénysége számára a nagy víz egyszerűen csak Okeanoszként volt ismert, és mindannyian abban a hitben éltek, hogy ez a tenger öleli körül az egész földgolyót. A tajtékzó zöld víz látványa valamennyi tengerésznek megszaporázta a pulzusát; életük függ attól, képesek lesznek-e ezt a félelmetes elemet meghódítani. Sok hajó vágott már neki az óceánnak Sanlúcar de Barrameda partjaitól, és akadt néhány, amely elég szerencsés volt ahhoz, hogy távoli kikötőkből és újonnan fölfedezett területekről visszatérjen, de a földgolyót eddig egyiküknek sem sikerült körbehajóznia.

Magellán közvetlenül az indulás előtt vette át a flotta parancsnokságát, és gondoskodott arról, hogy tengerészei az utolsó napokat a szárazföldön istenfélő módon töltsék. „Néhány nappal azután, hogy a főparancsnok a hajóján és a kapitányok másik hajókon elindultak az említett folyón – írta Pigafetta –, mi ott maradtunk néhány napra a kikötőben, hogy misén vegyünk részt a barramedai Miasszonyunk-templomban Sanlúcar közelében, ahol a főparancsnok utasítása szerint a flotta minden tagja meggyónt, s ebben éppen ő mutatott példát a többieknek. Ezenfelül a főparancsnok semmiféle nőszemélynek nem engedélyezte, hogy a flotta és a hajók közelébe jöjjön, és erre számos jó oka volt.”

Magellán parancsuralmi stílusa túlterjedt a vallási szertartásokon. Hogy a véleménykülönbségeket elfojtsa – írja Pigafetta –, az expedíció végső célját Magellán a közrendű matrózai előtt eltitkolta. „Nem tárta föl teljesen útitervét, nehogy az embereket elijessze attól, hogy vele tartsanak egy ilyen hosszú utazáson, melynek során az Okeanosz hatalmas és pusztító viharaival kellett szembenézni.” Ez a kijelentés némi magyarázatra szorul.

Mint portugál tengerész, Magellán hozzá volt szokva a felfedezőutakkal kapcsolatos titkolózásokhoz, hiszen a portugálok ezt a módszert követték. Ezúttal mégis mindenki rájött, hogy az expedíció úti célja a Fűszer-szigetek, annál is inkább, mert a flottát Armada de Moluccának hívták. Pigafetta talán arra gondolt, hogy Magellán mindaddig meg akarja őrizni magában a szoros – vagyis a Kelet felé vezető vízi út – megtalálásának tervét, amíg az esetlegesen hűtlenné váló tengerészek számára a dezertáláshoz már túl késő nem lenne. A terv óhatatlanul is bajforrásokat tartogatott, hiszen ha a flotta a viharokkal, majd a föltérképezetlen vizekkel és végül az ismeretlen szoros utáni kutatás tényével szembesül, a rászedett emberek nagy valószínűséggel úgyis föllázadnak Magellán ellen.

Naplójának oldalain Pigafetta Magellán titkolózásának egy másik, az előzőnél súlyosabb okát is megpendítette: „A többi hajó kapitánya egyszerűen nem kedvelte őt. Az okot nem tudom, hacsak nem arról van szó, hogy az admirális portugál, a többiek pedig spanyolok és kasztíliaiak, és ezek a népek hosszú ideje rosszindulattal és ellenszenvvel viseltetnek egymás iránt.”

Annak érdekében, hogy tekintélyét a neheztelő és ellentmondásra hajlamos kapitányaival szemben megszilárdítsa és megkérdőjelezhetetlenné tegye, Magellán szigorú hajózási rendeleteket bocsátott ki. Ezek a szabályok szigorúak voltak ugyan, de „jók és tiszteletet érdemlők”, ahogy Pigafetta írta, és a későbbi flották számára is követhetők. „Az admirális először is úgy kívánta, hogy az ő hajója haladjon elől, s a többi kövesse őt; ennek érdekében éjszaka a hajó tatján fáklyát vagy rőzse-nyalábot kellett égetni, amit *farolnak* neveztek, így a többi hajó nem veszítette őt szem elől. Olykor lámpást helyeztetett a tatra, máskor *trenché*nek nevezett vastag, égő kötelet, melyet először vízbe áztattak, aztán a napon vagy füstben kiszárították.” Ha a zászlóshajó, a *Trinidad* jelt adott, a többiek kötelesek voltak válaszolni; Magellán

ebből tudhatta, hogy a flottája követi őt. „És ha irányt akart változtatni, mert az időjárás megfordult, vagy ellenszél fújt, vagy csökkenteni akarta a sebességet, akkor két fényt mutatott. És ha azt akarta, hogy a többiek a toldatvitorlát [a fővitorla csatolt része] húzzák be, akkor három fényt gyújtott. Ezzel a három fénnyel azt jelezte, hogy bármennyire alkalmas is az idő a gyorsabb haladáshoz, a toldatvitorlát be akarja vonatni, mert ily módon a fővitorlát hamarabb és gyorsabban föl lehet göngyölni, ha az időjárás hirtelen elromlana.” Ha négy fényforrás gyulladt ki a *Trinidadon,* az azt jelezte, hogy a többi hajón be kell vonni a vitorlákat. Ha az őrszem váratlanul szárazföldet pillantott meg, vagy sziklazátonyt látott, Magellán fényjeleket adott, vagy elsüttette a mozsárágyút.

Magellán hagyományos módon szervezte meg az őrséget, alapvető elővigyázatossági intézkedésként. Három őrszolgálatnak kellett lennie: „az első az est leszálltakor kezdődött, a második éjfélkor, a harmadik hajnalhasadáskor… És az őrök minden éjjel váltották egymást, aki az első szolgálattal kezdte, az másnap a másodikkal folytatta, és a másodikból lett harmadik. És eszerint váltogatták egymást minden éjszaka. Azután a kapitány elrendelte a szabályokat, mind a jelek, mind az őrség tekintetében, és azokat az utazás nagyobb biztonsága érdekében szigorúan ellenőriztette.”

Magellán szigorú eljárási rendje fegyelmet követelt a tapasztalatlan legénységtől, annál is inkább, mert az emberekből hiányzott a főparancsnok iránti tisztelet. Kibocsátott rendelkezései közül a legártalmatlanabb – miszerint ködben az összes hajó köteles a *Trinidadnak* jelenteni – bizonyult a legkeservesebbnek, mivel ez azt jelezte, hogy az Armada de Moluccának kizárólag egyetlen vezetője van, s az nem más, mint Magellán.

Elhagyva a Guadalquivir folyó torkolatát, az Armada öt hajója 1519. szeptember 20-án kiért az Atlanti-óceán

nyílt vizére. Juan de Escalante de Mendoza, egy tapasztalt spanyol tengerész, a következőképpen írta le a Sanlúcar de Barramedából az Atlanti-óceánra történő kihajózás őrjítően felemelő élményét. „Amikor a vitorlabontás órája elérkezett, a kormányos parancsot adott az összes horgony fölszedésére, egy kivételével, melynek a kötelét a csörlőhöz kellett csatlakoztatni […] és a keresztvitorlát fölhúzni, és a kormányos utasított két hajóinast, hogy másszanak föl az előárbocra, és álljanak készen a vitorla-bontásra, amikor a parancs elhangzik.” A szövevényesen koreografált, izgalommal fűtött jelenetek közepette a fedélzeten parancsszavak röpködtek, ám a tisztek kiáltásai ezúttal inkább hangzottak imádságnak, semmint parancsszónak. „És amikor a homokzátonyért felelős külön kormányos azt mondta, hogy itt az idő a vitorlabontásra, a hajó kormányosa fölkiáltott a magasba a két hajósinasnak: »Orrvitorla kötelét kioldani, a Szentháromság, az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében, az egyetlen igaz Isten nevében, aki talán velünk lesz, és jó és biztonságos utazást ad nekünk, és biztonságban visszahoz minket otthonainkba!«” Ezek a szavak visszhangzottak a tengerészek fülében, amikor fölhúzták a horgonyok kenderköteleit, kibontották a vitorlákat, és arcukba csapott a friss tengeri szellő. A hajók fölgyorsultak, s a partvonal távolodott; nem volt már visszaút. Vagy megmaradnak, vagy odavesznek mindahányan. Hogy célhoz érjen, Magellánnak két nagy óceánt kellett legyőznie: a hatalmas Okeanoszt és a tudatlanság tengerét.

Az álom oly ősi volt, mint maga a képzelet: utazás a világ peremére. Mégis, a nagy felfedezések koráig az álom csak álom maradt. Ebben az időben Európa a világ egészét illetően mély tudatlanságban élt. Ambiciózus utazására Magellán egy olyan világban vállalkozott, amelyet babonák uraltak; amely különös, démoni

teremtményekkel volt benépesítve, és vallásos megváltásra áhítozott. Az átlagember számára az Európán túli világ *Az ezeregy éjszaka* fantasztikus birodalmára hasonlított, olyan mesék gyűjteményére, mint a „Szindbád, a hajós hetedik utazása”. Tengerre szállni a reneszánsz idején a lehető legkalandosabb vállalkozásnak számított, ahhoz hasonlítható, mint ha manapság valakiből űrhajós lesz, csak éppen a halál és a katasztrófa veszélye messzemenően nagyobb volt. Manapság a Földön már nincsenek föltérképezetlen helyek; a globális helymeghatározó rendszerek korában senkinek nem kell elvesznie. Ám a nagy földrajzi felfedezések korában a világ több mint fele fölfedezetlen, föltérképezetlen és az európaiak által teljesen félreértelmezett volt. Az akkori tengerészek szó szerint vették, hogy a világ peremére utaznak. Valóban hitték, hogy a sós vizű mélységben tengeri szörnyek leselkednek rájuk, és arra várnak, hogy fölfalhassák őket. És amikor az Egyenlítőn áthajóznak, vélték az óceán vize felforr, és halálra égeti őket.

A világról alkotott legmakacsabb elgondolások némelyike az idősebb Pliniustól származott, aki Kr. u. 79-ben a Vezúv kitörésekor vesztette életét. Többkötetes enciklopédiáját, a *História naturalist* [magyarul: *Természetrajz],* mely a természet világáról, a hegyekről, a kontinensekről, a flóráról és a faunáról minden létező ismeretet igyekezett összefoglalni, a reneszánsz idején újra fölfedezték, és széles körben taglalták. Plinius lerótta hálájét Eratoszthenésznek, a nagy görög matematikusnak, aki Kr. e. 250-ben elsőként számította ki a Föld körméretét, 29 ezer mérföldre becsülve azt; vagyis mindössze 4 ezer mérfölddel nagyobbra, mint a valóság.

Pliniusnak az emberiségről szóló fejezetei a tények és a fantázia hatásos keverékét alkotják. Egyebek között ír az arimaszposzokról, „akiknek egy szemük van a homlokuk közepén”. Magabiztosan idéz klasszikus

szerzőket, mint például a történetíró Hérodotoszt, aki utal „az arimaszposzok és a griffek közötti folytonos küzdelemre, az utóbbiak barlangjainak közelében. A griff olyan szárnyas ragadozó, amely alagutakból ás ki aranyat. A griffek őrzik az aranyat, és az arimaszposzok megpróbálják elragadni tőlük; mindkét fajta meglehetősen mohó.” Plinius ezt az érzékletes leírást szó szerint veszi, s jóllehet Magellán korában ezek az állítások természettudósokban némi kétséget ébresztettek, az átlagember fenntartás nélkül hitt bennük. Akárcsak Plinius különös ábrázolásának az „erdőlakókról, akik lábfejüket hátracsavarva hordják; rendkívüli sebességgel futnak, és a vadállatokkal messzire vándorolnak.” India különösen termékeny táptalaja volt a rendkívüli teremtményeknek. Plinius felidéz „kutyafejű férfiakat, akiknek testét vadállati bőr fedi; beszéd helyett ugatnak, vadászatból élnek, és madarásznak, amihez karmaikat használják”. Egykoron, írja Plinius, több mint 120 ezer ilyen emberszabású lény nyüzsgött India-szerte.

Biztosítja olvasóit, hogy a természet világa soha nem fogy ki a csodákból. „Az, hogy nők férfiakká változnak, korántsem mítosz – írja. – Történelmi följegyzéseket találtunk arról, hogy egy lány Casinumnál saját szülei szeme láttára fiúvá változott.” Az állítás alátámasztásaként Plinius saját személyes tapasztalatára hivatkozik: „Afrikában saját szememmel láttam valakit, aki a menyegzőjén férfivá változott.” De ez még nem minden! Azt állítja, hogy Kelet-Európában az embereknek két pár szemük van, fejükön az arcuk hátrafelé néz, vagy egyáltalán nincs is fejük. Afrikában, megfigyelései szerint, élnek olyan emberek, akik mindkét nemet egy testben hordozzák, s mégis képesek a szaporodásra; mások táplálkozás nélkül is képesek a túlélésre; akadnak aztán olyanok, akik akkora füllel büszkélkedhetnek, mely egész testüket betakarja; nem beszélve azokról, akiknek ló formájú lábuk van. Indiában, állítja Plinius,

némelyeknek hat kezük nőtt. Ezeket a bámulatos beszámolókat különböző tekintélyes krónikások rendre újra föleleveníttették, így aztán Magellán korában széles körben hittek is ezekben a csodákban.

A nyílt óceán vizeiben még több bizarr teremtmény leselkedett; bálnák, cápák, hat láb hosszú rákok és háromszáz láb hosszú angolnák… A tengerészek aligha tudták volna megmondani, Plinius leírásaiból mennyi a valóság, és mennyi a kitaláció. A földrészeket illetően ugyanilyen tudatlanság uralkodott. Ebben a korszakban csak három kontinenst ismertek – Európát, Ázsiát és Afrikát –, habár gyanították, hogy akad még fölfedeznivaló. Egy képzeletbeli szigetnek, a Terra Australisnak vagy a Déli Földnek a létezése már jóval Magellán utazása előtt elfogadott ténynek számított. Ez a földrész az elképzelések szerint a déli féltekén rejtőzött, és feltételezett hatalmas kiterjedésénél fogva az volt a funkciója, hogy az északi féltekét kiegyensúlyozza. Igencsak sematikus középkori térképek a három ismert kontinenst úgy ábrázolták, hogy két folyó, a Nílus és a Don, valamint a Földközi-tenger választja el őket egymástól, s mindezt a hatalmas Okeanosz öleli körül, melybe más tengerek és folyók vizei ömlenek. Ez a diagram leginkább egy O betűbe rajzolt *T-re* emlékeztetett, ezért az ilyenfajta középkori térképeket „T az O-ban” térképeknek nevezték. A vallási hagyományokhoz híven a „T az O-ban” térképek Jeruzsálemet helyezték a holtpontba, a Paradicsom pedig homályosan, valahol fölül lebegett. De hogy még bonyolultabb legyen az ügy, Ázsia az északi féltekét foglalta el, Európa pedig Afrikával együtt a déli féltekén osztozott. Némely korabeli térképen az Óceán-tenger egyszerűen kifolyt az űrbe. Navigálni, iránytűvel helyet azonosítani vagy reális útvonalat kijelölni ezekkel a térképekkel nem lehetett; ezek inkább fogalmi modellül szolgáltak, semmint valós ábrázolásként. Mint ilyenek, Magellán számára végképp használhatatlanok voltak.

1513-ban, hat évvel Magellán föld körüli útjának megkezdése előtt, Juan Poncé de León fölkerekedett, hogy megtalálja az Ifjúság Forrását. Peter Martyr, a reneszánsz másik nagy tekintélyű figurája úgy írja le az Ifjúság Forrását, mint „olyan csodálatos erények kútját, melyből ha valaki öreg emberként iszik, s netán némi diétát is tart, biztos, hogy megfiatalodik”. A hagyományok szerint a forrás a Bimini-szigeteken, a Bahamákon helyezkedett el. Katonaként, nemesemberként és Kolumbusz második utazásának résztvevőjeként kivívott tekintélyével Poncé de León megbízást kapott Ferdinánd királytól, hogy szerezze meg Biminit Spanyolország számára. Poncé de León fáradságos utazással fölfedezte ugyan a Bahamákat és Puerto Ricót, de az Ifjúság Forrását sehol sem találta. Kudarca azonban a mítoszt nem homályosította el. 1601 végén a tekintélyes spanyol történetíró, Antonio de Herrera y Tordesillas magabiztosan ír a forrás nagy hatóerejéről, mellyel a fiatalság helyreállítható és az öregedő emberek potenciája jelentősen megnövelhető.

Jóllehet vállalkozása mai szemmel nézve mulatságosnak és abszurdnak tetszik, Poncé de León kétségtelenül korának embere volt. Népszerű babonák uralták az emberek képzeletét és sokszor még a világ egészéről szóló tudományos beszámolókat is. Egy 1560-ban kiadott tudományos mű például az óceánokban hemzsegő különféle tengeri szörnyekről adott leírást. Az egyik, az Örvény elnevezésű, történetesen emberarcot viselt. Egy másiknak, melyet állítólag 1531-ben láttak, förtelmes, pikkelyes bőr borította testét. Aztán ott volt a tengerek szatírja; a rozmár, mely egy elefánt méretével vetekedett, és a bámulatos százlábú rinya, lángarcával. Azok az utazók, akik a tengereket készültek átszelni és a Földet körülhajózni, számolhattak azzal, hogy útjuk során bizony szembetalálkoznak ezekkel a félelmetes lényekkel.

A fantasztikus földi birodalmakról szóló meséknek még művelt emberek is hitelt adtak; makacsul hittek például János pap királyságának létezésében. Aligha lehet túlbecsülni ennek a legendás személyiségnek, János papnak (más néven János presbiter) a középkor végén, a korai reneszánsz idején az európai képzeletre gyakorolt hatását. János pap részint keresztény uralkodó, részint mongol kán volt. A személyét körülvevő elképesztően összefüggéstelen és valószerűtlen részletek ellenére a legendás pap birodalmába vetett hit hosszú évszázadokon keresztül tartotta magát. A kereszténység és az iszlám közötti konfliktusok, a sikertelen keresztes hadjáratok idején a hívők számára fölöttébb megnyugtató volt az a tudat, hogy Európán túl létezik egy kiterjedt és virágzó keresztény birodalom.

A legenda 1165-ből származik, amikor egy állítólag János pap írta hosszú levelet kezdtek köröztetni különböző keresztény uralkodók között. Idő múltával a levél egyre részletesebbé vált, névtelen szerzők ugyanis elbűvölő és egészen fantasztikus részleteket tettek hozzá, egészen odáig, hogy a levél a középkor legszélesebb körben terjesztett és vitatott dokumentumává vált; lefordították franciára, németre, oroszra, héberre, angolra és számos más nyelvre, és gyakran cserélt bevezetőjével számtalan kiadást ért meg.

A levelet I. Koménosz Mánuel bizánci[5] uralkodónak, a pápának és I. (Barbarossa) Frigyes német-római császárnak címezték, s a következőt tartalmazta;

> *„Ha felséged el kívánna látogatni királyságunkba, udvartartásunk legmagasabb és legmagasztosabb pozícióját biztosítjuk, és szabadon birtokolhat mindent, ami a tulajdonunkat képezi. Ha vissza*

---

[5] Érdekes módon a levélnek görög változata nincs, állítólagos bizánci címzettje ellenére, mi több, Bizánc-ellenes, lekezelő hangot üt meg! *(A szerk.)*

kívánna térni, hajóját kincsekkel fogjuk megrakodni. Ha valóban tájékozódni kívánna nagy hatalmunk mibenlétéről, kétségek nélkül higgye el, hogy én vagyok János pap, aki mindenek fölött uralkodik, temérdek gazdagsága, erénye és hatalma van minden teremtmény fölött, ki Isten ege alatt lakozik. Hetvenkét király adózik nekem tisztelettel. Hithű keresztény vagyok, és mindenütt védelmezem a keresztényeket a birodalmunkban, s alamizsnákkal táplálom őket.”

A folytatásban a levél fölöttébb szimbolikussá válik, de azért igyekszik tényszerű is maradni:

„Pompánk uralja a Három Indiát, és kiteljed Távol-Indiára is, ahol Szent Tamás apostol hamvai nyugszanak. Átnyúlik a sivatagon a felkelő nap palotája felé, folytatódik a sivatagi Babilon völgyén át, és Bábel tornyával zárul.”

Az „India” meghatározáson János pap vagy bárki írta is ezt az uralkodóknak elküldött levelet, tágabb térséget értett, mint magát az indiai szubkontinenst. A középkor folyamán Indiáról azt hitték, hogy jókora részt tartalmaz Északkelet-Afrikából. Rugalmas meghatározás volt ez, és a középkori geográfusok engedelmeskedtek a hagyománynak, miszerint többféle India létezett: egy közelebbi és egy távolabbi.

János pap elbűvölő birodalomként írta le királyságát, mely állítása szerint jóval fényűzőbb, mint a háborúk, pestis, éhezés, nyomorúság, sőt még a kis jégkorszak által is sújtott európai országok. E sok európai nyomorúsággal szemben János pap saját királysága csodáival büszkélkedett:

„Területeinken elefántok, dromedárok, tevék és szinte minden egyéb állat megtalálható, mely Isten

ege alatt létezik. Tejjel-mézzel folyó ország a miénk. Méreg nem károsítja területünket, nem csapnak zajt hangosan brekegő békák, nincsenek skorpiók, és nem lapulnak kígyók a fűben. Nincsenek mérges hüllők, és nem használhatják halálos mérgeiket. Az egyik pogány tartományunkat átszeli a Physonnak nevezett folyó, mely a Paradicsomból ered, végigkanyarog és – vándorol az egész tartományon; és benne smaragdok, zafírok, gránátkövek, topázok, krizolitok, ónixok, berillek, szardónixok és sok más értékes drágakövek találhatók.”

De ez még nem minden; ez a misztikus vallási vezető azt állította, hogy birodalma Kelet-Európától Indiáig terjed, és szatírok, griffek, főnixek és más csodálatos teremtmények is föl-lelhetők benne. Ő maga egy olyan palotában lakik, írja, melyben nincsenek ajtók s ablakok, hanem aranyba ágyazott drágakövekből épült minden.

János pap leveleit tulajdonképpen névtelenségben robotoló, képzeletgazdag szerzetesek írták, és a levelet valójában jelképes dokumentumként, allegóriaként vagy a hit egyfajta kifejeződéseként kellene olvasni. Más kérdés, hogy sokan mégis tényszerű beszámolóként és diplomáciai kezdeményezésként fogták föl. Azok, akik olvasták a levelet, vagy hallottak róla, tudni akarták, valójában hol is él János pap. 1177-ig a levél akkora ismertségre tett szert, hogy III. Sándor pápa kibocsátott egy válaszlevelet, melyet „India illusztris és csodálatos királyának, Krisztus szeretett fiának” címezett, és zarándokok indultak a megfoghatatlan János pap fölkutatására.

Idő múltával a levél, mint Pinocchio orra, egyre nőtt; szövegét a másolók tovább színezték, értékes tartozékokkal bővítve János pap birodalmát. Az egyik fontos betoldás fűszerekről számol be, méghozzá igen élénk ecsetvonásokkal ábrázolva a részleteket: „Egy másik tartományunkban borsot termesztenek és

gyűjtenek be, kukoricáért, gabonáért, ruháért és bőrért cserébe.” A szöveg idáig eléggé hihetően hangzik, de aztán váratlanul allegorikus fordulatot vesz: „A területet sűrű erdő borítja, és a környék kígyóktól hemzseg, melyek óriási méretűre nőnek, két fejük van és szarvuk, mint a kosoknak, és a szemük oly fényesen ragyog, mint a lámpafény. Amikor a bors megérik, a környező vidékekről az összes népek összegyűlnek, pelyvát, szalmát és nagyon száraz fát hoznak magukkal, mindezzel körbeveszik az erdőt, és amikor a szél föltámad, a fény belül és kívül is meggyújtja az erdőt, s ily módon a kígyók csapdába esnek. A heves tűzben elpusztulnak, kivéve azokat, melyek barlangjaikban találnak menedéket.” A hit korában a kígyó a Gonoszt jelképezte, mely a bors édeni kertjébe hatol, s amelyet csakis a hit tüzével lehet legyőzni.

Bőséges publicitást kapott János pap levele a középkor két legnépszerűbb útikönyvében, a *Marco Polo utazásaiban* és a *Sir John Mandeville kalandozásaiban,* egyfelől az úti beszámolókat, másfelől János pap legendáját hitelesítve.

Marco Polo beszámolója, a kettő közül a korábbi, akkor keletkezett, amikor a legendás világjáró 1298-ban és 1299-ben hadifogolyként a genovaiak börtönében ült. Megírásában fogolytársa, egy lovagregényíró, bizonyos Pisai Rusticello segített. Marco Polo egy gazdag velencei kereskedő fiaként két évtizedet töltött a mesés Keleten, beutazta a mongol birodalmat és Kínát, és eljutott egészen Burmáig. Apja és nagybátyja éveket töltött száműzetésben a Nagy Kán, Sang-tu nyári rezidenciáján – ez volt az a királyság, amely Samuel Taylor Coleridge *Xanadúját* ihlette –, és végül is a kán küldötteként tértek vissza Európába. Ifjúsága nagy részét Marco Polo az ő társaságukban töltötte.

Ahogy a társszerző személyétől elvárható volt, a *Marco Polo utazásai* nem szigorúan vett útikönyv, és jócskán bővelkedik ellentmondásokban. Azt sugallja

például, hogy Marco Polo soha nem járt Kínában, annak ellenére, hogy a térségről szóló beszámolója nyilvánvalóan első kézből származik. De akkor miért nem említi a nagy falat, vagy miért nem szól egy szót se például a kínai teáról? Jóllehet a könyv főként azokról az élményekről szól, amelyeket Polo az otthonához közelebb eső térségekben élt át, éles megfigyelések és a Kelet különféle csodáit ecsetelő részletek színesítik a beszámolót, melyek tagadhatatlanul olvasmányosabbá teszik a művet, még akkor is, ha helyenként a hitelesség rovására mennek. De hogy még bonyolultabb legyen a helyzet, a kéziratot francia-olasz dialektusban írták, ami igencsak megnehezítette a fordítást. Senki sem tudhatja, melyik volt az eredeti változat, hiszen több mint száz különböző kézirat került forgalomba.

Marco Polo, aki előszeretettel hivatkozik hírességekre, azt állítja, hogy János pap hírnevével először a mongolok fejedelmével kapcsolatban találkozott, aki Észak-Kínában lakott, és „minden tíz fenevadból eggyel adózott neki”. Polo és romantikus regényeket író segítője a János pap-legendába egy másik figurát is belekever, akinek a megformálását, részben legalábbis, egy létező személy inspirálta: a mongolok fejedelme. Dzsingisz kán, állítja Polo, 1200-ban üzenetet küldött János papnak [a szöveg Cink kánként emlegeti!], melyben bejelentette, hogy feleségül kívánja venni a pap lányát. „Micsoda arcátlanság tőle nőül kérni a leányomat! – rivallt rá János pap a hírhozókra. – Vagy talán nem tudja, hogy alattvalóm és rabszolgám ő? Térjetek vissza, és mondjátok meg neki, hogy inkább tűzre vetném a leányomat, semhogy nőül adjam hozzá…” Polo írótársa képzeletgazdagon jeleníti meg a következményeket: Dzsingisz kán a hírre olyannyira nekibúsult, hogy szíve „csaknem szétpattant, mert igen büszke férfi volt”. Amikor aztán a szörnyű megrázkódtatásból a kán valamelyest magához tért, úgy döntött, hogy hadat üzen János papnak.

A csata – a hősi küzdelem, ahogy Marco Polo beszámol róla – a valaha látott legnagyobb seregeket állította szembe egymással. „Dzsingisz kán a hadseregével együtt egy kiterjedt és szép síkságra ért, melyet Tenduknak hívtak, és János pap országához tartozott.” A helyszín alighanem Mongóliába tehető, habár János pap parttalan hatóköréből kiindulva ezt nem állíthatjuk bizonyosan. Mielőtt harcba indult volna, Dzsingisz kán megkérdezte asztrológusait, és a csillagállások tudói, legnagyobb gyönyörűségére, győzelmet jósoltak neki. Két nappal később a harc komolyra fordult: „… Ez volt a legnagyobb csata és mészárlás, amióta a világ fennáll. Mindkét részről rengetegen estek el, de végül mégis Dzsingiszé lett a győzelem, és a csatában János pap is elhullott. És ettől az időtől kezdve királyságából napról napra nagyobb rész került legyőzője kezére…”

Polo különös utóiratot fűz János pap és a kereszténység kínai vereségéhez. Tenduk, állítja Polo, mind Dzsingisz kán, mind János pap leszármazottainak otthonává vált. „Az ország királya János pap leszármazottja, név szerint György és személy szerint keresztény pap, mint ahogy hívei is keresztények. A Nagy Kán alattvalójaként kormányozza az országot, de csak egy részét annak, ami egykor János birtoka volt. Tudnotok kell, hogy miután amaz uralkodót Dzsingisz kán csatában legyőzte, és leányát feleségül vette, amely házasságból az összes nagy kán egyenes vonalon származik, szokássá vált, hogy a János pap leszármazottai közül kikerülő királyok vagy a kán leányait, vagy családjának valamelyik hercegnőjét kapják feleségül.”[6] Tendukot Polo mindenféle csodálatos teremtményekkel népesíti be; még a bibliai Góg és Magóg is ezen a tájékon található. Fantáziadús túlzásai ellenére a *Marco Polo utazásai* ösztönzést adott

[6] A *Marco Polo utazásai* részlet Vajda Endre fordításában közöljük (Gondolat, 1963).

Európának az ázsiai királyságokkal való kereskedelem kiépítésére és a világ fölfedezésére. A könyvet Magellán tengerészei közül is sokan ismerték, és bizonyos, hogy a felfedezőútra valamelyikük legalább egy példányt magával hozott.

John Mandeville a kor nagy utazóihoz és mesélőihez hasonlóan működött. Nyájas magabiztossággal és ügyesen elegyítette a régi szerzők beszámolóit állítólagos saját élményeivel, valójában azonban Mandeville sokkal inkább összegző volt, semmint utazó. Anyagát zömmel a *Speculum mundi*ból merítette, egy középkori enciklopédiából, amely más szerzők mellett Pliniustól és Marco Pólótól tartalmazott kivonatokat. Végezetül az egészet János paptól vett hosszú fejezetekkel szőtte át, majd mindezt saját műveként bocsátotta közre.

Mandeville elképesztő történeteket mesélt szentföldi zarándoklatairól, ami már önmagában kétségbe vonható esemény, tekintve, hogy e derék nemesember kalandozásai aligha terjedtek túl valaha is jól fölszerelt könyvtára falain. Azt is állította, hogy átszelte Indiát, mely ország elmondása szerint tele van sárga és zöld emberekkel. Ellátogatott János pap királyságába, anélkül azonban, hogy közelebbi útirányokat megjelölt volna. És még a Paradicsom kapujáig is eljutott, melyen csak azért nem lépett át, mert erre saját magát viszont méltatlannak ítélte. Állítólagos utazásai során természetesen az Ifjúság Forrásáról sem feledkezett meg, azon pedig nincs mit csodálkozni, hogy három alkalommal is jókorát merített az életadó vízből: „…és azóta egészségesebbnek érzem magam, mint valaha.”

Egy beszámoló az egzotikus Keletről soha nem lehet teljes a fűszerek taglalása nélkül, és amikor Mandeville erre a témára kanyarodik, olyan közel kerül az igazsághoz, hogy a gyanútlan olvasót már-már a leírtak komolyan vételére csábítja. Teljesen tájékozottnak hat,

amikor a bors „erdejéről” beszél egy Combar nevű álomországban, mely akár a Fűszer-szigeteken vagy más, valóban létező helyen is lehetne. „Tudniuk kell, hogy a bors vadszőlő módjára nő az erdő fái mellett, úgy, hogy a fa törzsét támasztékul használhassa. Gyümölcse nagy fürtökben csüng alá, éppen úgy, mint a szőlőfürtök; ezek a nyalábok olyan testesek, hogy hacsak egy másik fa nem támasztja meg őket, az indák nem képesek megtartani gyümölcsüket. Amikor a gyümölcs megérik, olyan zöld lesz, mint a vadborostyán bogyója. A gyümölcsöt leszüretelik, és a napon megszárítják, majd a földön szétterítik, hogy feketére és ráncosra aszalódjék.” Ez a leírás elég meggyőzően hangzott ahhoz, hogy európai kereskedőket és kormányokat a mitikus fűszernövény megkeresésére ösztökéljen.

Magellán tengerészei különösen nagy figyelmet szenteltek Mandeville azon ijesztő leírásának, mely hatalmas, mágneses sziklákról beszél. „Nagy tengeri sziklákból álló kőzet ez, úgynevezett adamant…, mely a vasat magához vonzza” – írja, majd így folytatja: „Egyetlen hajó sem képes elúszni mellette, melynek vasból készült szögei vannak, az előbb mondott kőzet ugyanis magához vonzza a szögeket.” Márpedig ha a mágneses szikla a hajótestből a szögeket kihúzza, akkor a hajó bizony léket kap, és akár el is merülhet.

Mandeville további színes meséi között tényként szerepeltet beszélő madarakat (talán papagájokra gondolt), fákat, melyek hajnalban rügyeznek, délben gyümölcsöt hoznak, és napszállta előtt elhervadnak, hatvan láb magas kannibálokat, és nőket, akik halott gyermekeik újjászületésén örvendeznek. Lényegében az amazonokról szóló legendát porolta le, de a régihez képest kézzelfoghatóbbá tette azt. „Ezek az asszonyok nemesek és bölcs harcosok – ecsetelte –, és ezért a szomszédos birodalmak fölbérelik őket, hogy segítsenek nekik a hadviselésben. Az amazonok országa valójában egy sziget, melyet víz vesz körül, kivéve két pontot, ahol

két út vezet a belsejébe. A vízen túl élnek a nők szeretői, akiket az asszonyok akkor látogatnak meg, amikor kedvük támad a testi örömökre.”

Röviden tehát ez volt a csodák könyve. Minden valószerűt-lensége ellenére Mandeville beszámolóját igaznak fogadták el. Széles körben terjesztették, és a legnyilvánvalóbb pontatlanságaira éppen az a mentség adódik, hogy a szarvashibákat az évek folyamán, a sok-sok másolat készítésekor alighanem a másolók követhették el. Klasszikus szerzőktől kölcsönzött idézetei kevésbé látszottak plágiumoknak, inkább tudományos szaktekintélyét növelték.

Mandeville okfejtése szerint igenis van lehetőség arra, hogy az ember a földgolyót körülhajózza, de figyelmeztetett: „Oly sok útvonal és ország van, ahol az ember eltévedhet, kivéve, ha Isten különleges kegyelmét élvezi.”

Egyvalakiről mindenesetre hírt adott, akinek sikerült mindezt végrehajtania: „Elérte Indiát és azon túl sok-sok szigetet, szám szerint több mint ötezret, és addig utazott szárazföldeken és tengereken át, míg körbe nem ért a glóbuszon, és nem talált egy szigetet, ahol saját nyelvén szóltak hozzá az emberek – írta Mandeville. – Roppantul elcsodálkozott, mivel nem értette, mindez hogy lehet. De gyanítom, hogy addig-addig utazott földön és tengeren át, körülhajózva a Földet, mígnem saját országa határához érkezett; és ha továbbment volna, saját lakóhelyére ért volna. De miután meghallotta a csodát, nem tudott továbbutazni, ezért inkább megfordult, és visszament arra, amerről jött; így aztán nagyon hosszú út várt reá!”

Az Európa-szerte közkézen forgó kalandos beszámolók olyannyira hátborzongatók és fantasztikusak voltak, hogy Francois Rabelais, a francia szerzetesből és orvosból lett népszerű szerző förgeteges szatírát írt minderről *Gargantua és Pantagruel* című komikus eposzában, mely 1532-től könyvsorozat formájában

látott napvilágot. Saját bohózatszerű változatával kigúnyolta az egzotikus országokról és különleges teremtményekről szóló mesés beszámolók tekintélyes szerzőit. Szereplői között volt egy öreg, vak, púpos figura, akit Mendemondának hívtak, aki hét nyelvvel rendelkezett, mindegyik hét részre osztva, és iskolát működtetett. Rabelais megjelenítésében ez a figura a kozmológusok és talpnyaló környezetük vitriolos paródiájává lett „Körülöttük megszámlálhatatlan férfit és nőt láttam nyüzsögni, akik feszült figyelemmel hallgatták őket, a fontoskodók között volt egy, aki világtérképet tartott a kezében, és szűkszavú magyarázatot adott nekik. Így aztán rövid idő alatt hivatalnokok és tudósok lettek belőlük, különböző nyelveken beszéltek – mert jó memóriájuk volt –, annyiféle dologról, amennyit az ember egy életen át nem lenne képes, de még csak századrésznyi töredékében sem, megismerni. Beszéltek a piramisokról, a Nílusról, Babilonról, a trogloditákról, a himantopodokról, a blemmiákról, a pigmeusokról, a kannibálokról, az északi hegyekről, az aegipenekről és az összes ördögről – mindezt a Mendemondától.” Rabelais-t egy ponton komolyan kellett venni; olvasóit visszavezette az *autopszisz,* vagyis a közvetlen tapasztalásból való észlelés klasszikus görög fogalmához (innen ered a „boncolás” szó is). Az *autopszisz* az első kézből való jelentést részesítette előnyben; másodsorban a megbízható szemtanútól szerzett közvetlen ismeretet értékelte.

Forradalmi koncepció volt ez a nagy felfedezések korában; útra kelni és a világot közvetlen tapasztalással megismerni, olyannak, amilyen az a valóságban, és nem olyannak, amilyennek a mítoszok és a szent szövegek alapján lennie kéne. És pontosan ez volt az, amire Magellán készült; saját szemével meggyőződni arról, hogy vezet-e vízi út a Fűszer-szigetekre, megtalálni az odavezető szorost, ha létezik ilyen, és végül jelentést tenni Károly királynak a felfedezéseiről. Magellán tehát

pengeélen táncolt, annak a késpengének az élén, mely az ókori és középkori világot a moderntől elválasztotta. Utazása teljes egészében gyakorlatias és empirikus módszereken alapuló felfedezésnek indult. Útra kel, hogy saját kezűleg végrehajtsa az első globális autopsziszt. Már maga a szándék is merész és jelentős kalandnak számít. Az idő megérett Magellán számára, és Armadája készen állott, hogy ezredévek fölgyülemlett pókhálóit félresöpörje. A Mendemonda-birodalom a végéhez közeledett.

Az időjárás kegyes volt az Armada de Moluccához, és a fekete hajókat jó szelek röpítették a nyugat-szaharai partok mentén a Kanári-szigetekig. „A mondott év szeptember havának huszadikán, keddi napon hagytuk el Sanlúcart, délkeleti szélre hagyatkozva” – jegyezte föl Pigafetta. – És a nevezett hónap tizenhatodikán Gran Canaria [Kanári-szigetek] Tenerifének nevezett helyére érkeztünk…, ahol három és fél napig maradtunk, ellátmányt és más szükséges dolgokat vettünk fel.”

Évszázadokon át ez a hét vulkanikus sziget (Gran Canaria, Fuerteventura, Lanzarote, Tenerife, La Palma, Gomera és Hierro) az Ibériai-félszigetről induló, illetve oda tartó hajók kikötőhelyéül szolgált. Már idősebb Plinius, az ókori történész is alighanem a Kanári-szigetekre utalt, amikor a Szerencsés Szigetekről írt. Később arab és európai hajósok, akik erős, kedvező szelekkel jutottak el ide, hajóik tartalékait gyakorta itt töltötték fel, a szigetlakókat keresztény hitre térítették, vagy elhurcolták rabszolgának; a térképeken mindenesetre 1341-től tűntek fel a szigetek. Magellán érkezésének idején, késő szeptemberben a Kanári-szigetek fényesen csillogtak az Atlanti-óceán vizén.

Pigafetta följegyzéseiben fölelevenít és megerősít egy ősi történetet a szigetekről: „Ismert, hogy a Gran Canaria szigetei között van egy, ahol egyetlen csepp forrásvíz vagy folyóvíz sem található, kivéve, amikor napjában

egyszer, délben egy felhő a mennyekből alászáll, körülvesz egy nagy fát, melynek ekkor minden levele lehull, és a levelekről olyan bőséges víz csapódik ki, mintha élő szökőkút lenne. És ez a víz a sziget lakóinak bőségesen elegendő, sőt még a jószágoknak is, mind a házi-, mind a vadállatoknak.” Ezzel a közhelyszerű megfigyeléssel Pigafetta a saját közvetlen tapasztalatát szembesíti az ókori írók, ezúttal Plinius állításaival, aki a Kanári-szigetek egy varázslatos szökő-kútjáról írt, melynek nincs forrása. Pigafetta számára úgy tűnt, hogy a víznek mégiscsak van természetes forrása: az esőfelhő. Nincs szó valamiféle forradalmi felfedezésről, az észrevétel mégis elválasztja Pigafettát a Plinius- vagy Marco Polo-féle mesélőktől, akik pusztán mendemondákra vagy a szóbeszédek és tények rafinált elegyítésére hagyatkoztak. Ha bármelyikükkel versengeni akart volna, akkor kihagyja ezt a megjegyzést. Nyilvánvaló, hogy ódon legendák kiszínezése helyett ő inkább arra törekedett, hogy olyan jelenségekről számoljon be, melyekről saját szemével győződött meg. A legendákat saját, közvetlen tapasztalatainak próbakövén hitelesítette vagy cáfolta. Ezzel a tökéletesen tényszerű megközelítéssel Pigafetta szakított a régi időkre visszanyúló hagyományokkal.

A Kanári-szigeteken töltött rövid idő alatt Magellán a flotta ellátmányának végső feltöltésével foglalkozott. Gyorsan dolgozott – túlságosan is gyorsan, ahogyan később rá kellett döbbennie: a helyi kereskedők és gyertyaárusok hamis számláikkal alaposan becsapták őt. Lényegesen nagyobb árumennyiséget számoltak el, mint amennyit a hajókra berakodtak, és az áru minősége is kívánnivalókat hagyott maga után. Az ilyen csalás meglehetősen gyakori volt, ugyanakkor rendkívül veszélyes, hiszen az expedíciók élete attól az élelmiszer-ellátmánytól függött, melyet a Kanári-szigeteken beszereztek. Jóllehet Magellán általában igen alaposan

ellenőrizte ha jól felkészítését, ezúttal túlságosan megbízott ellátóiban.

A tenerifei kikötőben töltött mozgalmas három nap után Pigafetta ezt írta: „Elindultunk aztán, majd egy Monterosénak nevezett kikötőbe érkeztünk, ahol két napig időztünk, hogy szurkot vegyünk föl, ami nagyon fontos a hajók számára.” Mindeközben Magellán nyugtalanító híreket kapott: a portugál király nem egy, hanem két karavellaflottát menesztett az elfogására – drasztikus intézkedés, mely azonban korántsem példa nélküli. Egy nemzedékkel korábban Mánuel apja is hajókat küldött, hogy Kolumbuszt feltartóztassa. De más rossz hír is érkezett: Magellán titkos értesítést kapott apósától, Diogo Barbosától, aki arra figyelmeztette, hogy az Armada de Molucca kasztíliai kapitányai az első adandó alkalommal lázadást szőnek ellene. Mi több, Magellán megölésétől sem riadnak vissza, hogy tervüket végrehajthassák. „Légy résen!” – figyelmeztetett Barbosa. A főkolompos neve nem okozott Magellánnak meglepetést: Juan de Cartagena, a kasztíliai, akit vérségi kötelékek fűztek Fonseca püspökhöz.

Barbosának írt válaszában Magellán ragaszkodott ahhoz az alapálláshoz, hogy miután elfogadta a flotta parancsnoki posztját, jöjjön, aminek jönnie kell, ugyanakkor megígérte, hogy kapitányaival igyekszik szorosan együttműködni a flotta és Spanyolország üdvére. A békülékeny hangú levelet Barbosa bemutatta a Casa de Contrataciónnál, ahol Magellán kegyes érzelmei dicséretet arattak, legalábbis rövid távra. Diplomatikus magatartása ellenére Magellán féltette a flotta biztonságát és saját életét, s az a körülmény, hogy a portugál hajók szorosan a nyomában vannak, aggodalmait, érthető módon, tovább növelte. Rebellis kapitányainak nem akart újabb impulzusokat adni, ezért mindkét figyelmeztetést magában tartotta.

Ilyen körülmények között, vélte Magellán, leghelyesebb, ha mielőbb elhagyják a Kanári-szigeteket.

Hiszen ha a portugál karavellák utolérik, pillanatig sem kétséges, hogy megbilincselve viszik vissza őt a portugál bíróság elé, ahol megkínozzák, árulásért elítélik, és nagy valószínűséggel kivégzik. Hiányos ellátmánnyal, de életéért és a flotta sorsáért aggódva parancsot adott, hogy szedjék föl a horgonyokat, és az Armada október harmadikán éjfélkor továbbhajózott.

„Déli irányba hajóztunk tovább – írta Pigafetta. – Körülvett minket az Óceán, elhagytuk a Zöld-foki-szigeteket, és sok napon át Guinea vagy Etiópia partjai mentén hajóztunk, ahol a Sierra Leone nevű hegy emelkedik, mely a 8. szélességi fokon helyezkedik el.”

Magellán parancsot adott a flottának, hogy éjjel-nappal haladni kell, igyekezve ezáltal a lehető legnagyobb távolságra kerülni a portugál karavelláktól. Ugyanakkor kitérő mozgással a kapitány váratlan útirányt szabott a hajórajnak. Az afrikai partokat követve a flottát délnyugat felé vezette, ahelyett, hogy nyugat felé egyenesen nekivágott volna az Atlanti-óceánnak. A *San Antonio* fedélzetéről, mely a zászlóshajót közelről követte, Cartagena nyomban megkérdőjelezte Magellán utasítását.

– Kövessen, és ne tegyen föl kérdéseket! – felelte határozottan a főparancsnok.

Cartagena tovább tiltakozott, erősködve, hogy Magellánnak konzultálnia kellett volna kapitányaival és kormányosaival. Magellán meg se kísérelte a magyarázkodást; egyszerűen megismételte a kapitányoknak, hogy kövessék, s azok kénytelenek voltak ezt tenni. A lázadás, mely eddig minden pillanatban fenyegetett, nem tudott testet ölteni, és a hajók fedélzetén helyreállt a rend – időlegesen, legalábbis.

A következő tizenöt napban az Armada de Molucca a szelek szárnyán repült; a kedvező körülmények kiengesztelték az ingerlékeny kapitányokat, és Magellánnak időt adtak arra, hogy kidolgozza a legjobb

stratégiát a portugál üldözők elkerülésére. Habár semmi jelét nem látta, hogy azok közeledtnének, még mindig az afrikai partvonal mentén haladt tovább, és egyelőre nem fordult nyugat felé. Ahogy azonban délebbre jutottak, az idő egyre zordabbá vált, a szélirány összekuszálódott, és napról napra változott. A flotta csaknem egész novemberben erős ellenszéllel és fenyegető viharokkal küzdött. Megbízható tengerészeti térképekkel nem rendelkeztek, semmiféle iránymutatásuk nem volt, hogyan kerülhetik el a víz alatti sziklákat és egyéb leselkedő veszedelmeket, és azt se tudhatták, vajon mikor fordul kedvezőbbre a cudar időjárás. A viharok a főzéshez használt tüzet rendre kioltották, az emberek hosszú ideje nem tudtak aludni, és a tenger ostromlotta hajókon az élet egyre bizonytalanabbá vált. Egy rossz lépés, és a tengerész máris a vízbe zuhanhatott, a legcsekélyebb remény nélkül, hogy kimentsék.

A változékony szél a hajókat oldalra billentette, s hullámvölgyekbe sodorta. A szárnyvitorlafák a tajtékzó vízbe merültek, mintegy a lehetséges hajótörés fenyegető előjeleként. A borulást elkerülendő a kapitány több alkalommal is közel jutott az elhatározáshoz, hogy parancsot ad embereinek az árbocok ledöntésére, az ilyen kétségbeesett intézkedés azonban a vihar elmúltával a flottát gyakorlatilag mozgásképtelenné tette volna. Ehelyett úgy döntöttek, hogy a vitorlák többségét bevonják, s csak a csupasz árbocokat kínálják föl a kíméletlen szélviharnak. „Így hajóztunk hatvan esős napon át az ekvinokciális vonal [Egyenlítő] felé – írta Pigafetta. – Márpedig ez igen különös és szokatlan dolognak számított, az idős embereknek, illetve azoknak a véleménye szerint, akik korábban számos alkalommal hajóztak erre. Szélrohamok és áramlatok csapkodták hajóinkat, és jöttek velünk szembe, úgyhogy képtelenek voltunk haladni. És hogy elkerüljük hajóink tönkrejutását és a pusztulást (amint az gyakorta megtörténik, amikor a

viharok összecsapnak), bevontuk vitorláinkat. Ennek folytán ide-oda hányódtunk a tengeren.”

A megpróbáltatások idején a hajók körül folyamatosan cápák köröztek, rettegésben tartva a legénységet. „Borzalmas fogaik vannak – írta Pigafetta, egyszerűen megdöbbenve a látványtól –, és embert falnak, akár élve, akár halva találnak rá a tengerben. És az említett halakból párat embereink vashoroggal kifogtak, de a nagy példányok húsa alig ehető. És még a kisebbek se túl ízletesek.”

Többhetes állandó, életveszélyes hánykolódás után sistergő, izzó, rejtélyes gömbök jelentek meg Magellán hajója, a *Trinidad* szárnyvitorlafái körül. Szent Elmo tüze!

Olyan természeti jelenséggel álltak szemben, amely Plinius vagy Sir John Mandeville képzelet szőtte, természetfölötti látomásaival kelt versenyre. A Szent Elmo tüze valójában egy drámai hatású elektromos kisülés, amely úgy fest, mintha a hajó árbocáról tűzfolyam zuhogna alá; de a gömb megjelenhet valakinek a feje körül is, hátborzongatóan bizsergető érzetet keltve. A babonás tengerészek, akik az előjelekre mindig éberek, a jelenséget Saint Peter Gonzalez Domonkos-rendi pappal társították, akit Szent Elmo névvel illettek; a „tűz” megjelenését az ő védelme jelének tekintették.

A Szent Elmo tüze első alkalommal, íme, így jelent meg a halálra rémült, viharvert legénység szeme előtt: „Egy égő fáklya szállott alá a főárbockosárra, és több mint két és fél órán át ott maradt, valamennyiünk vigasztalására, mivel mindannyian könnyekkel küszködtünk, és már csak halálunk órájára vártunk. És amikor a szent fény távozni készült, olyannyira fényesen ragyogott, hogy szemünk több mint egy fertályórán át vakon hunyorgott, mint azoké, akik könyörületért fohászkodnak. Kétség nem fér hozzá: senki közülünk nem remélte már, hogy ebből a viharból megmenekülünk.” Amikor a jelenés alászállt, néhány

tengerész úgy vélte, hogy a természetfölötti hatalom a főparancsnokot különös sorsra választotta ki. Ám a tenger veszedelmeitől való megszabadulás gyorsnak bizonyult, és az illúzió, hogy Magellán képes őket megóvni, hamarosan újabb bizonyításra szorult.

Magellán hivatalos krónikása mindenesetre kiélvezte a nyugalom ritka pillanatait, és a tenger misztériumain merengett. Nem fenyegették a hajókat lángoló arcú szörnyek, ehelyett repülő halak ugrándoztak ki a vízből, méghozzá nem is kevés: „oly nagy számban gyűltek össze, hogy valóságos szigetnek látszottak a tengeren". A csodálatos látvány, félig valóság, félig látomás, Pigafettát megdelejezte. Alant, a tenger vizében, akárcsak fönn a mennyekben, temérdek felfoghatatlan csoda és veszedelem. Ez nem az a világ, melyet az ókor és középkor spekulatív történészei kieszeltek; különösebb és gazdagabb világ volt ez, és mindezen túl jóval veszedelmesebb.

NEGYEDIK FEJEZET

Törvénytelenek temploma

Zord idők Jöttek! Kiszáradt
Minden torok, és áradt
A panasz: bizony nehéz idők!
Üveges szemek meredtek
A nyugati égre,
Hogy földet lássanak végre.

A hatvannapos tomboló vihar következményeként az Armada de Molucca ha jól javításra szorultak, az értékes ellátmány jelentős része pedig tönkrement. Magellán kénytelen volt csökkenteni a fejadagokat. Ivóvízből egy-egy ember naponta mindössze négy pintet kaphatott, borból ennek a mennyiségnek a felét. A sós kétszersült, a legénység fő tápláléka, fejenként napi másfél fontra zsugorodott. Ahogy a többi döntését, Magellán a fejadagok csökkentését sem indokolta, miközben a legénység és a kapitányok körében egyetlen döntése sem váltott ki ekkora ellenkezést, mint éppen ez.

Amikor a tenger végre lecsendesedett, a viharvert hajók az egyenlítői nyugalomban találták magukat. A vitorlák a növekvő forróság közepette petyhüdten várták a szelet, és a hajók tehetetlenül vesztegeltek a tengeren. A lázadó szellemű spanyol kapitányok temérdek szabadidejükben megint elkezdtek az admirális ellen szervezkedni. Ezúttal kerülték a nyílt összetűzést, ehelyett inkább a rang iránti kötelező tisztelet célzott megtagadásával tüntettek azzal az emberrel szemben, akit saját magukhoz képest társadalmilag alacsonyabb rendűnek ítéltek.

Lázadásukhoz Magellán figyelmetlenül előkészítette a terepet, amikor emlékeztette őket, hogy a Károly királytól kapott instrukciók alapján a flotta fölött

teljhatalommal rendelkezik. A hajók kapitányai szürkületkor közelítettek a *Trinidad* felé, hogy lerójják tiszteletüket Magellánnak, és megkapják a parancsokat. Cartagena az ellenszegülés jól kiszámított módját választotta. Amikor a *San Antonio* a zászlóshajóhoz közelített, Cartagena helyett a fedélzetmester jelentett, és ami ennél is rosszabb, Magellánt nem a rangjának megfelelően szólította meg. Cartagenának ezt kellett volna mondania: „Dios vos salve, señor capitán-general, y maestro y buena campana.” („Isten óvja, főparancsnok úr és kapitány úr és jó bajtárs.”) Ehelyett az alacsony rangú fedélzetmester Magellánt főparancsnok úr helyett egyszerűen csak kapitánynak szólította.

Magellán éles hangon emlékeztette Cartagenát a helyes megszólításra, ám a kasztíliai kapitány ezt is arra használta fel, hogy parancsnokát újból megsértse. Ha Magellán nem engedélyezi, hogy a ceremoniális tisztelgést a *San Antonio* fedélzetmestere adja elő, akkor Cartagena legközelebb egy hajósinast fog megbízni ezzel a feladattal. E szóváltást követően Cartagena napokon át a tisztelgés minden formáját mellőzte. Magellánnak hatásos módszert kellett kieszelnie ahhoz, hogy méltó választ adjon Cartagena kihívó magatartására, máskülönben az egész flotta fölötti uralma veszélybe került.

Ebben a feszült helyzetben újabb botrány robbant ki a Victorian. Magellán tudomására jutott, hogy a *Victoria* fedélzetmesterét, egy Antonio Salamon nevű szicíliait rajtakaptak, amint fajtalanságot követ el egy hajósinason, Antonio Ginovésen. Az incidens megtörténte nem volt kérdéses, hiszen in flagranti érték őket; a kérdés az volt, hogy most mi legyen.

A spanyol törvények a homoszexualitást halállal büntették. A spanyol hatóságok és a katolikus egyház az egyneműek szerelmét, gyakorisága ellenére, a lehető legkeményebb szavakkal ítélte el. Magellánnak mint a flotta főparancsnokának a fegyelmező intézkedést

illetően nem sok választása volt, mégis lehetetlenül kínos helyzetben találta magát, a spanyol jog kegyetlensége és a tengeren meglehetősen gyakorta előforduló esetek realitása között. A homoszexualitás a hajókon hosszú időre összezárt tengerészek között szinte elkerülhetetlen volt. Kevés beszámoló tanúskodik arról, hogy a kapitányok büntetéssel próbálkoztak volna; ehelyett inkább egyszerűen szemet hunytak felette. Magellán azonban keményebb lépésre szánta el magát. Salamon ügyében haditörvénykezést tartott, mely egyszerre szolgált bíróságként és esküdtszékként. Az eljárás hamar lefolyt: a fedélzetmestert kötél általi halálra ítélték. Az ítéletet néhány héten belül, december 20-án végre is hajtották.

A tárgyalás után az admirális kabinjában Magellán és a flotta többi parancsnoka között feszült hangulatú találkozóra került sor; ott volt Cartagena a *San Antonió*ról, Quesada a Concepciónról, Mendoza a *Victoriáról* és Serrano a *Santiagó*ról. Magellán felismerte, hogy Serrano kivételével az összes kapitány eltökélt a lázadásra. Cartagena, az afrikai partvonalat követő' különc és veszélyes útvonalra hivatkozva, azon nyomban támadásba lendült Magellán ellen. A főparancsnok először viharzónába vezette őket, panaszkodott Cartagena, most meg itt vesztegelnek az egyenlítői szélcsendben. Ezután kifejtette, hogy furcsa magatartásának csakis az lehet a magyarázata, hogy Magellán tönkre akarja tenni a flottát; a Károly királynak tett hűségnyilatkozatai mit sem számítanak, hiszen az admirális igazából a portugál király alattvalója.

Magellánnal szembeni feneketlen gyűlölködésében Cartagenát megtévesztette a látszat. A főparancsnok valójában azért választotta a kockázatos, járatlan útvonalat, hogy megszabaduljon portugál üldözőitől, és ezzel végül is a tőle telhető legtöbbet tette azért, hogy csalódást okozzon Spanyolország ellenségeinek.

Volt azonban még valami, ami Cartagena lázadó szenvedélyét tüzelte. A kasztíliai abban a hitben élt, hogy Károly király kettejüket a flotta társvezetőivé nevezte ki. Kétségtelen, hogy Cartagena főinspektori kinevezést kapott, azaz *persona coryunta* lett, Károly király azonban ezzel az intézkedéssel nem szándékozott a hatalmat megosztani. Cartagena gyakorlatilag semmiféle hajózási tapasztalattal nem rendelkezett, és tulajdonképpen semmi sem érdemesítette őt arra, hogy Spanyolország valaha is útnak indított legbecsvágyóbb óceáni expedíciójának az admirálisa legyen, azonkívül, hogy ő szimbolizálta a flotta spanyol identitását. Legfőbb érdeme – azonkívül, hogy Fonseca érsekhez rokoni szálak fűzték – kasztíliai származása volt. A kiváltságos Cartagena ezen az alapon hitte, hogy Magellánnak meg kell osztania vele a hatalmat. Ha tudta volna az igazságot – miszerint Magellán nem azért hajózott délnek, hogy a flottát tönkretegye, hanem éppen ellenkezőleg, hogy a portugáloktól megóvja azt –, akkor paranoiás logikáját ez a felismerés alighanem megcáfolta volna. Nem csillapította volna azonban féktelen sovinizmusát és rangkórságát. Uralkodójához hű kasztíliaiként Cartagena kijelentette, hogy Magellán parancsainak ettől kezdve nem hajlandó engedelmeskedni.

A főparancsnok teljességgel föl volt készülve Cartagena lázadására, így a kellő pillanatban jelt adott Gonzalo Gómez de Espinozának, a *Trinidad alguaciljának,* azaz tábori rendőrtisztjének, aki beviharzott a kabinba. Közvetlenül mögötte két másik, a főparancsnokhoz hű tengerész, Duarte Barbosa és Magellán törvénytelen fia, Cristóvão Rebêlo nyomult be kivont karddal. Magellán rávetette magát Cartagenára, megragadta a kasztíliai ingének keményített nyakfodrát, és ellenlábasát egy karosszékbe lökte. „Rebellis! – kiáltotta –, ez lázadás! A király nevében letartóztatom!”

Cartagena ekkor rámordult a két másik cselszövő kapitányra, Quesadára és Mendozára, hogy tőijükkel döfjék le Magellánt. Ahogy rájuk parancsolt, abból nyilvánvaló volt, hogy a főparancsnok megdöntésére mindhárman összeesküdtek, de most, a döntő pillanatban, inukba szállt a bátorság.

Alguacili szerepkörével élve Espinoza magához ragadta a kezdeményezést, megragadta Cartagenát, és a főkapitány kabinjából a főfedélzetre taszigálta, ahol, mint egy közönséges matrózt, aki valami kisebb vétséget követett el, kalodába záratta. A megaláztatás látványa – hogy egy kasztíliai kapitány így megszégyenüljön – több volt annál, amit Quesada és Mendoza el tudott viselni. Könyörögtek Magellánnak, hogy engedje szabadon Cartagenát, vagy legalábbis engedélyezze, hogy ők tarthassák őrizetben. Emlékeztették a főparancsnokot, hogy ők ketten hűséget tanúsítottak iránta, amikor nem engedelmeskedtek Cartagena lázadásra szólító parancsának. Meggyőzték Magellánt arról, hogy tőlük nem kell tartania, s a főparancsnok végül hozzájárult, hogy Cartagenát eloldozzák, azzal a feltétellel, hogy Mendoza fogja őt őrizetben tartani a *Victoria* fedélzetén. Magellán Cartagenát azonnali hatállyal fölmentette a parancsnokság alól.

Minden további nélkül összehívhatta volna a haditörvényszéket, és Cartagenát halálra ítélhette volna. Főparancsnokként joga lett volna ehhez, hiszen Cartagena összeesküvést szőtt ellene: ennél súlyosabb bűncselekményt el se követhetett volna. Magellán azonban pontosan tisztában volt ellenfele kiváltságos helyzetével, és tudta, hogy a kivégzéssel vagy a súlyos büntetéssel olajat öntene a tűzre, ezért inkább a túl óvatos megoldást választotta. A fegyelmezőakció elmaradása azonban bizonyossá tette, hogy a lobbanékony kasztíliai addig folytatja ellene a lazítást, amíg kettejük közül végül csak egyikük marad a színen.

A gyorsan lezajlott lázadási kísérlet záróakkordjaként Magellán a zászlóshajóra rendelte a kürtösöket, riadóztatta a többi hajót, és kihirdette, hogy a *San Antonio* parancsnoka ettől kezdve Antonio de Coca.

Parancsnoki rangjától megfosztva és a kudarcba fulladt lázadás tanulságaiból semmit sem okulva Cartagena egyre jobban belelovalta magát a példátlan eltávolítása miatti felháborodásba. Ettől kezdve csak a Magellán elleni bosszúvágy éltette, és nem törődött azzal, mekkora árat fizet ezért az expedíció. Fonseca törvénytelen fiaként éppen elég befolyása volt ahhoz, hogy nagy bajt keverjen. Az összes veszély közül, mellyel Magellánnak az utazás első szakaszában szembe kellett néznie, az ő árulása volt a legnagyobb.

Cartagena hatalomból való elmozdításával Magellán, időlegesen legalábbis, az Atlanti-óceán régóta halogatott átszelésére összpontosíthatta figyelmét. Október végén és novemberben a dél felé hajózó flotta három héten át hiába várta a jó szelet. Végül aztán a vitorlák kezdtek földagadni, és Magellán délnyugati irányba kormányoztatta a hajókat: egyenesen Rio de Janeiro felé. Megtudva, hogy a *Conception* kormányosa, João Lopes Carvalho évekkel korábban részt vett már egy riói expedícióban, a *Trinidadra* rendelte őt szolgálatra. Carvalho szakértelmének támaszául a főparancsnok előkerített egy megbízható, noha nem hibátlan térképet a brazil partokról, mely a Livro da Marinharia, azaz a Tenger Könyve címet viselte. Ezzel egyidejűleg Francisco Albo, a flotta kormányosa, külön hajónaplót kezdett vezetni, azzal a nemes szándékkal, hogy az Armada de Molucca nyomdokait követő expedíciók hasznára váljék.

Egyik szakértő kormányos sem tudott azonban az egyenlítői áramlatról, mely a flottát szándékolt útvonalától nyugat felé térítette. Rio de Janeiro helyett november 29-én a flotta a San Augustine-foknál bukkant fel. Itt, Pigafetta elmondása szerint, megálltak, hogy élelmét és friss vizet vegyenek föl, majd Rio de Janeirót

keresve, a brazil partok mentén hamar továbbindultak, miközben a legkitűnőbb navigátorok azon törték a fejüket, mitől sodródhattak el a tervezett útiránytól. Két héttel később, 1519. december 13-án végül a flotta behajózott a buja és pompás Santa Lucia-öbölbe, és megközelítette a Január folyó torkolatát – Rio de Janeirót. Albo följegyezte: „Reggel a Szent Tamás-hegynél ébredtünk, a nagy hegytől jobbra, a part mentén DNy-i irányba húzódó déli lejtőknél; és a parttól négy mérföldre, huszonöt ölnyi mélységben zátonymentes tengerfeneket találtunk; és a hegyek elkülönültek egymástól, és sok korallzátony vette körül őket."

A *Trinidad* haladt elöl, átsiklott a Cukorsüveg-hegynél, és csöndesen horgonyt vetett a kikötőben. Magellán megérkezett az Újvilágba.

1499 utolsó napjaiban egy spanyol tengerész, bizonyos Vincente Yáñez Pinzón[7] volt az, aki a később Brazíliának nevezett ország tengerpartját elsőként megpillantotta. Pinzón a brazil partok legkeletibb részét derítette föl, majd elkalandozott egészen az Amazonas folyó torkolatáig, ám Spanyolország elmulasztotta, hogy az újonnan fölfedezett vadonban települést tartson fenn. Hónapokkal később a portugál felfedező, Pedro Álvares Cabral az egész régiót – melynek körvonalai igencsak vázlatosan szerepeltek a térképeken – királya és országa területének nyilvánította. Az Atlanti-óceán és Spanyolország közé szorult kicsiny Portugália számára az újonnan fölfedezett térség nagy kereskedelmi és lélektani előnyöket ígért, arannyal és fűszerrel azonban nem kecsegtetett. A portugálok elbizonytalanodtak, miként lehetne a területet kiaknázni, ezért elhanyagolták a távoli birodalom adminisztrációját.

A következő tíz évben az újonnan fölfedezett ország különböző neveket kapott; a „brazil" elnevezés térképen

[7] Vincente Ybãnez (Yãnez) Pinzón Kolumbusz *Niña* nevű hajójának parancsnoka volt 1492-ben. *(A szerk.)*

először csak 1511-ben jelent meg, eredete pedig kissé homályos. Lehetséges, hogy a portugál *brasa* szóból származik, ami izzó szenet jelent, utalva a portugálok által oly nagyra becsült sötétvörös fa színére. De az is lehet, hogy az országnév eredete a középkor óta Indiából Európába importált berzsenyfára vezethető vissza. A fényes, vörös fából szekrényeket, hegedűvonókat és festékeket készítettek. Az újonnan fölfedezett dél-amerikai változat hasonlított a hagyományos indiai fára, de könnyebben és olcsóbban lehetett beszerezni. Függetlenül a szó eredetétől, a „Brazília” elnevezés lassan honosodott meg. Naplójában Pigafetta még *Verzinnek* nevezi az országot, a brazíliai vörösfa itáliai nevét használva.

A portugálok egy befolyásos üzletembernek, Fernão de Horonhának busás illeték fejében tíz évre szóló, értékes brazil-famonopóliumot adományoztak, s az üzletember hamar felvirágoztatta a kereskedelmet. A tengerpart tele volt fával; a portugálok az erdőket kivágták, a törzseket és az ágakat méretre fűrészelték, és a faanyagot *feitoriában,* azaz fűrésztelepen tárolták, mindaddig, amíg nem jött egy hajó, hogy az értékes rakományt összegyűjtse és Lisszabonba szállítsa. (João Lopes Carvalho, a *Conception* kormányosa éppen egy ilyen portugál kereskedelmi hajó, a *Bertoa* fedélzetén érkezett először Brazíliába, 1512-ben. A hajó hamarosan visszafordult, Carvalho azonban négy évre ott maradt a fűrészüzem felügyelőjeként.)

A portugálok hozzáállása a brazilfa-ügyletekhez mintapéldája volt annak, hogyan tervezi ez az ország a saját territóriumának kikiáltott távoli területek természeti erőforrásainak a kizsákmányolását. A vállalkozás legbizonytalanabb tényezőjének a transzatlanti átkelés bizonyult, még akkor is, ha a portugál hajósok az útvonalat befolyásoló széljárásokról és áramlatokról egyre több ismeretet szereztek. A gyakorlatban azonban a brazilfa-kereskedelem túl távoli térségekre terjedt ki

ahhoz, hogy összehangoltan lehessen irányítani. A franciák például, beavatkozás nélkül, már megoldották a maguk számára a brazilfa-ügyletet. Az Armada de Molucca öt hajójának akadálytalan jelenléte a brazil partoknál megmutatta, hogy a portugál „monopólium” valójában mennyire áttörhető és sebezhető. Bármennyire fontos is volt Brazília, a portugálok állandó települést nem tartottak fenn az országban. A portugál megszállás egyetlen bizonyítékául mindössze egy magányos kis vámház szolgált. Amikor Magellán megérkezett, a kikötőben egyetlen portugál hajó sem tartózkodott, így a főparancsnok okkal érezhette, hogy biztonságosan horgonyt vethet.

Jóllehet Magellán most járt először Brazíliában, az ország ragyogóan képszerű megjelenítését Amerigo Vespucci 1502 után írt személyes beszámolóiból meglehetősen jól ismerte. Magellán úgy vélte, hogy az összes táj közül, melyet föld körüli utazása során megismert, Brazília és annak természeti csodái álltak a legközelebb a Paradicsom fogalomköréhez. Vespucci pedig így írt Brazíliáról: „Ez az ország elbűvölő, és temérdek zöld erdő borítja; hatalmas fák, melyek soha nem veszítik el lombozatukat, és egész évben a legédesebb illatokat árasztják, és megszámlálhatatlan gyümölcsfajtát teremnek, melyek finom ízekkel és egészséges táplálékként kényeztetik a testet. És a földek gyógynövényeket és virágokat teremnek, és rengeteg édes és jó gyökeret, melyek olyannyira csodálatosak…, hogy valósággal a földi Paradicsomban képzeltem magam.” Vespucci leírásai min-den varázslatukkal együtt sem hasonlítanak a Sir John Mandeville-féle mesterségesen kiszínezett agyszüleményekre, hanem olyan megbízható beszámolók, melyek már a nagy felfedezések korát idézik, és nem a hit korára sandítanak hátra.

A térség bennszülött törzseiről értekezve Vespucci saját élményeiről számol be: „Minden erőmmel megpróbáltam megérteni életüket és szokásaikat, huszonhét napon át ugyanis együtt ettem és aludtam velük.” Vespucci felkavaró, már-már szívfájdító képet fest ugyanazokról a bennszülött törzsekről, melyekkel Magellán és legénysége Rio de Janeiróban találkozott: „Nincs törvényük vagy hitük, és a természet szavát követve élnek. Nem ismerik föl a lélek halhatatlanságát, nincs magántulajdonuk, hiszen minden közös; nincsenek királyságaik és tartományaik, és nincs királyuk sem! Senkinek nem tartoznak engedelmességgel, mindenki a saját maga ura; nincs igazságszolgáltatásuk, és senkinek nincsenek lekötelezve, ez ugyanis szükségtelen számukra; az ilyesmi nem része a jelrendszerüknek.” Az indián szokásokról Vespucci rémisztő beszámolókkal riogatja olvasóit: „Ezek a férfiak lyukakat fúrnak az ajkukba és az arcukba, és ezekbe a lyukakba csontokat és köveket helyeznek; és nehogy azt higgye bárki is, hogy kicsiket! Legtöbbjüknek három lyukuk van, de akadnak olyanok is, akiknek hét vagy kilenc; a lyukakba zöld és fehér alabástromköveket helyeznek, melyek akkorák, mint egy katalán szilva, és ez elég természetellenesnek látszik. Azt mondják, azért teszik ezt, hogy még félelmetesebbnek látsszanak, és az egész végtelenül brutális.” Ennél is visszataszítóbbak – ugyanakkor Vespucci számára lenyűgözők – a házassági szexuális szokásaik. „Nem egy nővel házasodnak, hanem annyival, amennyihez kedvük van, és minden ceremónia nélkül, és találkoztunk olyannal, akinek tíz asszonya volt; a férfiak féltékenyek rájuk, és ha előfordul, hogy egy asszony hűtlen lesz, a férj megbünteti és megveri őt.”

Még inkább zavarba ejtő, hogy az indiánok kannibalizmust gyakorolnak, és emberáldozatokat mutatnak be a csatáik során. „Háborúskodó népek ezek, és sok kegyetlenséget követnek el – figyelmeztetett Vespucci. – A háborúban semmiféle taktikát nem

követnek, kivéve, hogy az öreg emberekkel tanácskoznak; és amikor harcra kerül a sor, kíméletet nem ismernek; saját halottaikat eltemetik, de az ellenség holttestét földarabolják és megeszik. Azokat, akiket foglyul ejtenek, rabszolgaként hazahurcolják, és ha nőket fognak el, azokkal együtt hálnak; ha viszont férfiakat, akkor azokkal lányaikat összeházasítják, és bizonyos idő' után, amikor ördögi harag lesz úrrá rajtuk, az anyát az összes gyermekével együtt föláldozzák, és bizonyos ceremóniák kíséretében megölik és megeszik őket, és ugyanezt teszik az említett rabszolgákkal és a tőlük született gyermekekkel.”

Vespucci ezzel zárja: „Az egyik férfi bevallotta nekem, hogy több mint kétszáz emberi test húsából evett, és bizonyosra veszem, hogy ez így is volt.”

Vespucci indiánjai nagy valószínűséggel a guaraní törzs kiterjedt hálózatának tagjai lehettek. Magellán érkezésének idején 400 ezerre tehető a guaraní indiánok száma, a törzsek a helyi dialektusok alapján csoportosultak. Hatalmas dél-amerikai régiókat foglaltak el, minden irányban terjeszkedtek az Andokig; kunyhókban laktak, egy-egy közösséghez nagyjából tucatnyi család tartozott. A poligámia nem volt ismeretlen köreikben, de túl gyakorinak sem nevezhető. Alacsony termetűek voltak – százötven centinél ritkán magasabbak –, és az európai átlaghoz mérten vaskosak. A férfiak mindössze egy ágyékkötőt viseltek, és alkalmanként tollakból készített fejdíszt; a nők teljesen föl voltak öltözve. A fazekasságban, a fafaragásban jártasak voltak, és ügyesen forgatták a fegyvereket, főleg a nyilat, íjat és nyílpuskát. A guaraní név – ahogy a külvilág ismerte őket – eredete tisztázatlan; magukat *abá*nak nevezték, ami annyit jelent: emberek.

Az Armada de Molucca Rio de Janeiró-i megérkezése sűrű esőzésekkel esett egybe, mely a régiót sújtó két hónapos aszálynak vetett véget. „Aznap kezdett esni, amikor

megérkeztünk – jegyezte föl Pigafetta –, így a helyi emberek azt mondták, hogy az égből jöttünk, és esőt hoztunk magunkkal.” A különös hajók látványa, ahogy Pigafetta megtapasztalta, a helyi indiánokban inkább gyengéd, semmint ellenséges érzéseket ébresztett. „Úgy gondolták, hogy a hajó kis csónakjai a hajó gyerekei, és hogy a hajók szülték ezeket, amikor a csónakokat leengedtük, hogy az emberek ide-oda közlekedjenek.”

Ugyanakkor a guaraní indiánok Pigafettát legalább annyira felkavarták, mint Vespuccit. Pigafettának nem voltak kétségei afelől, hogy az indiánok kannibalizmust gyakorolnak, és e szokás eredetéhez még történettel is szolgált. „A bevett szokás egy öregasszonnyal kezdődött, akinek egy szem fiát az ellenség megölte. Pár nappal később az öregasszony barátai elfogtak egyet azok közül, akik a fiát meggyilkolták, és magukkal hozták az öregasszony lakóhelyére. Ahogy az asszony az elfogott embert meglátta, eszébe jutott a fia, és mint egy felbőszült boszorkány, a férfira rontott, és a vállába harapott. Röviddel ezután a férfi visszamenekült saját népéhez, és elmondta, hogy megpróbálták őt élve megenni, s megmutatta a vállán a sebet.” Az incidens oda-vissza támadások végeláthatatlan sorozatát indította el, és ebből alakult ki a kannibalizmus, Pigafetta legalábbis ezt állította. Hátborzongató leírást ad arról, hogyan vált ez a szörnyűség a mindennapi élet részévé: „Nem egyszerre eszik meg a testeket, hanem egy darabot mindenki levág magának, hazaviszi és megfüstöli. Azután egy kis darabot minden héten levág belőle, és így, megfüstölve, a többi eledelével együtt megeszi, hogy ez emlékeztesse őt az ellenségére.”

Ahogy Magellán ha jól révbe értek, seregnyi nő úszott ki hozzájuk – egytől egyig meztelenül és szemlátomást fölajzva, hogy a jövevényekkel kapcsolatot teremtsen. A nőktől hónapok óta megfosztott tengerészek a földi Paradicsomban érezték magukat. Az indiánok

kannibalizmusa miatti aggodalmak szempillantás alatt a testi élvezetek lángjába olvadtak.

Fölfedezve, hogy a verzini nők megvehetők, a tengerészek német gyártmányú, olcsó késeiket boldogan cserélték el szexuális élvezetekre. Éjszakánként a tengerpart részeg, táncoló tengerészekkel és indián nőkkel telt meg; partnereket cserélve folytak a holdfényes orgiák., Az [indián] férfiak egy vagy két fiatal lányukat egy-egy fejsze vagy nagyobb kés ellenében odaadták nekünk rabszolgának, asszonyaikat azonban semmiért sem voltak hajlandók odaadni. Az asszonyok férjeiket semmilyen körülmények között sem akarják szégyenbe hozni, ahogy elmondták nekünk, és nappal férjeiknek sem adták oda magukat, csak éjszaka.” Ezzel együtt a tengerészek megtalálták a módját, hogy a nőket kihasználják, és fordítva: az asszonyok is igyekeztek a flottából hasznot húzni.

„Egyik nap egy gyönyörű nő jött fel a zászlóshajóra, ahol tartózkodtam – írta Pigafetta –, nem egyébért, mint hogy körülnézzen, mi az, amit elvihetne. Egy ideig várakozott, aztán szemét a kapitány kabinjára vetette, ahol egy ujjnyi hosszúságú szöget pillantott meg. Teljesen elbűvölve, a szöget fölkapta, és hüvelyének szeméremajkai közé csúsztatta, mélyen meghajolt, majd nyomban távozni készült, miközben a főparancsnok és én elképedve néztük végig a jelenetet.” A meglepő viselkedés oka az volt, hogy a guaraní indiánok igen nagy becsben tartották az olyan fémtárgyakat, mint a szög, kalapács, kampó, tükör; ezeket az aranynál, sőt talán magánál az életnél is értékesebbnek vélték.

Nem ez volt az egyetlen felkavaró incidens, amit ez a nő okozott. Magellán egyik leghűségesebb szövetségese, Duarte Barbosa, aki Cartagena lázadásakor a főparancsnoknak sorsdöntő segítséget nyújtott, az asszony csáberejétől bizony elvesztette a fejét. A nőtől megigézve és a távoli partokon eltöltendő könnyű életről álmodozva, Duarte úgy döntött, hogy dezertál a flottától.

Magellán tudomást szerzett a tervről, és az utolsó pillanatban közbeavatkozott: tengerészeket küldött Barbosa letartóztatására, s visszahozatta őt a hajóra. A szerencsétlenül járt férfi a Rio de Janeiró-i tartózkodás hátralevő részét bilincsbe verve töltötte, epekedve bámulta a nőket és mindazon élvezeteket, melyeket Magellán – és a kötelesség – megtagadott tőle.

Amíg a tengerészek az indián nőkkel alkalmi kapcsolataikat hajszolták, addig Magellán az indián férfiakkal üzletelt. Friss víz- és élelemellátásról gondoskodott, jelentéktelen csecsebecsék ellenében; például Sevillából magával hozott kis csengettyűket adott igen értékes ennivaló fejében. „Az itteni emberek egy késért vagy egy halhorogért öt vagy hat szárnyast, egy fésűért pedig egy pár libát adtak – írta Pigafetta. – Egy kis tükörért vagy egy ollóért annyi halat kínáltak, amennyiből tíz ember jóllakhatott. Egy csengőért vagy egy bőrpaszományért tele kosár gyümölcsöt adtak. És egy itáliai kártyapakliból való királyért öt szárnyast kaptam tőlük, és még azt hitték, hogy ők csaptak be engem.”

A főparancsnok és a flotta három lelkésze a vallási szertartásokat az utazás folyamán végig nagyon szigorúan vette, részint a tengerészek hitének megőrzése érdekében, részint pedig azért, hogy a helyi lakosságra a kereszténység erejével hatást gyakoroljanak. Az ilyesmire fogékony indiánok Magellán meghívását lelkesen elfogadták, és nagy számban vettek részt az istentiszteleten. „Kétszer volt mise a parton, és ezek az emberek oly nagy bűnbánattal térdepeltek, miközben imára kulcsolt kezüket magasba emelték, hogy igazán öröm volt látni őket” – írta Pigafetta nyilvánvaló elragadtatással és büszkeséggel. Magellán csak később tudta meg, hogy az indiánok a jó szerencse előhírnökeinek tekintették őket, mivel a flotta érkezésekor eleredt a várva várt eső. Bármi legyen is az

ok, „ezek az emberek könnyen megtéríthetők Jézus Krisztus hitére” – vonta le Pigafetta a következtetést.

A flotta Rio de Janeiró-i pihenőjének nyugalmát nyomasztó esemény zavarta meg: december 20-án végrehajtották Antonio Salamon halálos ítéletét. A kijelölt napon Magellán összehívta a *Trinidad* tisztjeit és legénységét, hogy valamennyien szemtanúi legyenek a „természet ellen bűnöző” ember kivégzésének. Egy soha meg nem nevezett tengerész – akinek fejére valószínűleg kámzsát húztak, hogy anonimitását megőrizze –, mintegy elrettentő figyelmeztetésként, mindenki szeme láttára megfojtotta Salamont A szörnyű látványosság, melyet katonai precizitással hajtottak végre, tovább növelte a legénységnek a főparancsnokkal szembeni ellenérzéseit.

A beszámolók ellentmondásosak Antonio Ginovésszel, a hajósinassal kapcsolatban, akinek az életét Magellán megkímélte. Az egyik változat szerint Ginovésnek társaitól olyan mértéktelen gúnyolódásokat kellett elszenvednie, hogy a fiú nem bírta tovább, a tengerbe vetette magát, és ott lelte halálát. A másik verzió szerint a hajósinast a matrózok dobták a tengerbe, hogy ez úton fejezzék ki megvetésüket. Bármelyik változat a valós, a kétszeres tragédia volt az egész utazás során az egyetlen olyan eset, amikor Magellán a homoszexualitás ügyével foglalkozott. Ha a jelenség a hajón újra elburjánzott – ami nagyon valószínű –, akkor a továbbiakban a hagyományt követve úgy döntött, hogy szemet huny fölötte.

Öt nappal később az Armada de Molucca a Riói-öböl oltalmában Spanyolországtól távoli első karácsonyát ünnepelte, noha a legénységnek kevés ideje maradt az ünnepre, mivel a hajókat indulásra kellett előkészíteni. Mielőtt fölszedték volna a horgonyt, Magellán megbízható kormányosaival és navigátoraival együtt megpróbálta meghatározni Rio de Janeiro koordinátáit. Habár a hosszúsági fok pontos kalibrálásához szükséges

tapasztalattal és eszközökkel nem rendelkeztek, abban bíztak, hogy Ruy Faleiro táblázatai segítségével, valamint a flotta asztrológusa és asztronómusa, Andrés de San Martín tanácsai alapján hasznos számításokat végezhetnek. Nem meglepő, hogy megbízhatatlan becslésekre jutottak, noha az addig elhagyott tájékozódási pontok szélességi fokaival kapcsolatosan figyelemre méltóan pontos számításokat végeztek. De még Magellán két-három fokos hibahatáron belüli legjobb mérései sem voltak elég pontosak ahhoz, hogy ezek alapján a jövőbeli utazók elkerülhessék a zátonyok és sziklák kockázatait; még a legjobb számítások is csak durva becsléseknek bizonyultak.

Közvetlenül a vitorlabontás előtt Magellán úgy döntött, hogy Antonio de Cocát, a flotta könyvelőjét, aki Cartagenától a *San Antonio* parancsnokságát színleg átvette, a tapasztalatlan Alvaro de Mesquitával váltja fel. Coca és Cartagena egyaránt személyes sértésnek vette az elmozdítást, annál is inkább, mert Mesquita Sevillában még puszta létszámfelettiként lépett a zászlóshajó fedélzetére. A leváltott kapitányok nepotizmusról beszéltek, ami elég közel járt az igazsághoz, tekintve, hogy Mesquita Magellán unokaöccse volt. A megfelelő kapitányok hiánya sok gondot okozott az admirálisnak az utazás folyamán. Jóllehet tapasztalt kormányosokból felesleg mutatkozott, ők többnyire portugálok voltak, s így a spanyol expedíció magasabb posztjait nem kaphatták meg. Az utazás későbbi szakaszában ezek a hivatásos, szakképzett kormányosok igencsak neheztelve teljesítettek szolgálatot a névleges vezetőként előretolt kapitányok parancsnoksága alatt.

Az érzéki örömök két hete után a flotta továbbindulása Rio de Janeiróból felfokozott légkörben zajlott. João Lopes Carvalho, Magellán kormányosa, hétévnyi távollét után tért vissza Brazíliába, boldogan rátalált hajdani szeretőjére, aki bemutatta neki saját fiát. Carvalho rögvest megkedvelte a legénykét, akit

Joãozitónak nevezett el, és szolgaként máris besorozta a hajó fedélzetére. Amikor a flotta induláshoz készülődött, a kormányos azzal a kéréssel folyamodott Magellánhoz, hogy magával vihesse a gyermek anyját, ő azonban nő jelenlétét a hajókon semmi szín alatt nem engedélyezte. Carvalhónak tehát egyedül kellett hajóra szállnia.

Az eset mindenesetre arra figyelmeztette Magellánt, hogy még jobban ügyeljen a legénység szerelmi ügyleteire, s a főparancsnok indulás előtt az összes hajó minden egyes szegletét átvizsgáltatta, nem rejtőzik-e valahol női potyautas. Számosat találtak, s rövid úton kitessékelték őket a partra. Amikor a flotta végül fölszedte a horgonyt, és vitorlát bontott, indián nők kenus raja követte a hajókat, és könnyes fogadalmak hangzottak el a távoli partokról érkezett férfiak iránti örök szerelemről.

Továbbra is a déli útirányt követve a flotta kedvező szelekkel haladhatott, és az 1519-es esztendő utolsó napjára elérte a Paranaguá-öblöt. Hogy időt nyerjen, Magellán úgy döntött, inkább távol tartja a hajókat a partvonaltól, és nem deríti fel az öblöt, amely egyébként a délnyugat-atlanti térség legnagyobb tölcsértorkolata. Teljes ellátmánnyal fölszerelkezve az Armada de Molucca éjjel-nappal folytatta útját, egészen 1520. január 8-ig, amikor Magellán egy végeláthatatlan zátonyrendszert kémlelt ki. Attól tartva, hogy rejtett zátonyba ütköznek, a főparancsnok úgy döntött, hogy horgonyt vetnek, de csak éjszakára; reggel a flotta folytatta útját déli irányba.

Január 10-én a dél-amerikai partvonal hegyvonulatai alig észrevehető lankákká szelídültek, és a tájkép part közeli szigeteket sejtetett. Carvalho kijelentette, hogy megérkeztek a Santa Maria-fokra, melyről az a hír járta, hogy ez a szoros bejárata. Ha a szerencse a flotta mellé szegődik, Magellán még a téli viharok előtt célhoz érhet. Az Egyenlítő alatti térségben most éppen nyár volt, és Magellán, hogy kihasználja a viszonylagosan mérsékelt időjárást, át akart kelni a szoroson, mielőtt még az

időjárás hidegre váltana. Ám éppen akkor, amikor a szoros bejáratához közelített, az összes térképe hiábavaló, spekulatív találgatásnak bizonyult, és a monoton dél-amerikai partvonal domborzatok nélküli tájként folytatódott.

A sevillai indulás óta eltelt négy hónap alatt a flotta legénysége és tisztikara alaposan kiismerte a hajókat, és hozzászokott a tengerészélet szigorához, nélkülözéseihez. Megtapasztalták a viharok tomboló erejét, megtanulták, hogy a tengerfenék folyamatos mérése élethalál-kérdés, és pontosan tudták már, hol vannak büszke hajóik teljesítményének határai a végtelen óceánon. A tengeribetegség nyomorúságain már régen túlestek. A népi bölcselet szerint a nemi élet fokozta a tengeribetegség valószínűségét, de kevés olyan tengerész akadt, aki egy hosszú tengeri utazás előtt önmegtartóztatást tudott volna gyakorolni.

Az alvás a tengeren a legnagyobb fényűzéssé vált, olyan luxussá, mely szinte egyenlő volt a lehetetlennel. A legénység tagjai egy rövid kis szunyókálásra éjjel-nappal minden alkalmat kihasználtak, bárhol, bármikor adódott rá lehetőségük. Függőágyakat ekkor még nem rendszeresítettek a hajókon, így a kimerült tengerészek jobb híján egy-egy deszkát kerítettek maguknak, vagy egy védett helyet a fedélzeten, hogy megfáradt tagjaikat kinyújtóztassák. A deszka durva felületét rendszerint szalmazsákkal tették elviselhetőbbé, s a hideg és a nedvesség ellen nehéz takarókkal védekeztek. A kényelem azonban ismeretlen fogalommá vált számukra. Az emberek soha nem tudták megszokni a hajókon terjengő borzalmas szagokat. A víz mindenhová beszivárgott, és lassan mindent elrohasztott, annak ellenére, hogy a rakteret megpróbálták ecettel folyamatosan fertőtleníteni. Ehhez jött hozzá az állatok – tehenek, disznók – szaga, mely összekeveredett a lassan

rothadó élelmiszerek és a raktérben tárolt sózott hal émelyítő bűzével.

A kártevő rovarok mindenütt jelen levő, elkerülhetetlen velejárói voltak a tengeri életnek. A hajófúró kagylók és a hajóférgek átrágták magukat a hajótesten, lassan, de biztosan tönkretéve az egész alkotmányt, s Magellán flottájának egyik hajója a veszedelmes kis kártevők fáradhatatlan munkálkodása következtében végül szó szerint szétmállott. Patkányok és egerek leptek el minden hajót; a tengerészek megtanultak együtt élni, mi több, együtt játszani velük. Magellán emberei éppenséggel hozhattak volna magukkal Európából egy. újonnan háziasított teremtményt – a macskát –, hogy a rágcsálókat levadásztassák, de nincs rá semmilyen utalás, hogy ez eszükbe jutott volna. Arról viszont vannak feljegyzések, hogy az Armada de Molucca legénységét a legkülönfélébb tetvek, poloskák és svábbogarak árasztották el. Amikor aztán a levegő fölforrósodott, és párával telítődött, a rovarok a ruhákat, a vitorlákat, az élelemkészletet, de még a csarnakzatot is elözönlötték. A tengerészek vakaróztak és panaszkodtak, de tehetetlenek voltak a kártevőkkel szemben. S ami ennél is rosszabb, férges lett a sós kétszersült, és a rágcsálók vizelete és ürüléke tovább fertőzte az élelmet. A hajósok korgó gyomorral próbálták émelygésüket legyűrni, és undorral nyeldekelték a szennyezett elemózsiát.

Az emberek csaknem lehetetlennek érezték, hogy tisztán tartsák magukat; szappant és tisztálkodóeszközt legtöbbjük hozott magával, de csak tengervízzel mosakodhattak, az pedig viszketést és bőrirritációt okozott. Ruháikat is tengervízzel mosták, mérsékelt eredménnyel. Hogy melegen és szárazon tudják tartani magukat, laza ruhákat hordtak, bő ingekkel, melyekhez gyakran kámzsa is tartozott, s az ing fölé gyapjúpulóvert húztak, úgynevezett *sayueló*t, melyet deréktájon összehúztak. A tengerészek jellegzetes viselete volt a

térd alá érő, pizsamaszerű bő nadrág *(zaragüelle).* Rangtól és a tengerész anyagi lehetőségeitől függően a zaragüelle (a francia *Aryou* után) *anjeó*ként ismert olcsó lenvászonból vagy selyemmel szegélyezett, finom pamutanyagból is készülhetett.

Zord időjáráskor a matrózok és a tisztek egyaránt nagy, kék köpenyt, úgynevezett *capotes de la mart* húztak magukra; gyakori látvány volt a köpönyegébe burkolózó őrszem, akinek csak a feje látszik ki, amint a vihar ostromolta fedélzetről órákon át az óceánt kémleli. A fejüket (és fülüket) *bonetének* nevezett gyapjúsapkával védték: az összes ruhadarab közül ez volt a legjellegzetesebb tengerészviselet. Magellán számos sapkát hozott magával, többnyire pirosakat, mert úgy vélte, hogy a fűszer-szigeteki indiánok szívéhez leginkább ezzel a színnel férkőzhet közel, a tengerészek zöme azonban a jóval méltóságteljesebb fekete vagy kék színű bonetét viselte. A sok használattól és a zord körülményektől elnyűtt ruhák folyamatos foltozásra szorultak, és a tengerészek idővel egész ügyesen kezelték már a varrótűt. Önvédelmi eszközként sokuk derékövbe dugott kést hordott magánál.

Személyes tartozékaikat nagy ládákban tárolták. A ruhák mellett a ládákban egyszerű fatálakat (hirtelen támadt verekedéseknél nagy hasznát vették ezeknek), evőeszközöket és egy kancsót is tartottak, amelyben a napi borfejadag kotyogott. A ládákban gyakran egy-egy pakli kártya – az Armada de Molucca fedélzetén a legkedveltebb időtöltés alighanem a kártyajáték volt – és talán néhány könyv lapult még.

Az Inkvizíció szigorú cenzúrát vezetett be, és a tengerészeknek minden magukkal vitt könyvet külön engedélyeztetni kellett. A megmaradt dokumentumok bepillantást engednek e derék férfiak olvasási szokásaiba. A legtöbb kötet hitéleti jellegű volt – szentek élete, pápák portréja, csodákról szóló beszámolók és imádságok. Csaknem ilyen népszerűek (s talán még

tüzetesebben olvasottak) voltak a nagy hőstettekről szóló lovagregények, a romantikus szerelmi történetek: a dicső lovaggal, mátkájával és a történet végén rendre pórul járó bajkeverő gazfickóval. Néhány útleírást is rejtett a ládafia, de az igazán népszerű olvasmánynak az számított, amely éppen e felfedezőút előzményeiről szólt: a *Marco Polo utazásai.*

Magellán legénysége túlnyomórészt kasztíliaiakból és portugálokból állt, de minden nagyobb nyugat-európai ország is képviseltette magát, akárcsak Észak-Afrika, Görögország, Rodosz és Szicília. Soraikban jelen voltak az „ősellenségek” szövetségesei is: britek és baszkok, flamandok és franciák – mind kölcsönösen érthetetlen nyelveken beszélve.

Magellán flottájának közös nyelve a kasztíliai tengerészszaknyelv volt, mely minden kötélre, kallantyúra, hajón található technikai eszközre speciális szakkifejezést tartalmazott. Magellán és kapitányai ezen a nyelven adtak utasításokat a legénységnek. *„Izá el trinquete!”* – kiáltották, amikor az orrvitorlát kellett fölhúzni; *„Tirá de los escotines de gabiná!”* – vagyis „húzd föl a fővitorlát!” *„Dad vuelta!”* – hangzott különös vehemenciával, s ez pedig annyit tett, hogy „húzd meg, ereszd meg!”. És sok más utasítás volt, éppen elég ahhoz, hogy egy tengerész ténykedésének minden elemét átfogja. *„Dejad las chafaldetas”…* „rögzítsd a vitorla alsó csúcsát!”.*‚Alzáaquel briol”…* „húzd meg a középkötelet! *„Levá el papahigo”…* „húzd föl a főárboc alsó vitorláját!” *„Pon la mesana”…* „farvitorlát föl!” *„Tirá de los scotines de gabina”…* „húzz a fővitorlán!” Ha azt kiáltották, hogy *„Subán dos á los penoles!”,* az annyit tett, hogy küldj két matrózt tandemben a szárnyvitorlafára, lehetőleg úgy, hogy miközben az ég felé kapaszkodnak, egyszer se pillantsanak le a hánykolódó fedélzetre. Ha pedig az hangzott el, hogy *„Juegue el guimbalate para que la bomba achique”,* akkor célszerű volt még két embert a szivattyúhoz

szalajtani, mert a raktérben a beszivárgó víz kezdett mindent elárasztani. A szivattyúk körüli fenékvíz minden másnál ártalmasabb volt, és bűzétől a matrózok öklendeztek. De bármilyen megerőltető és viszolyogtató munka volt is, a szivattyúzás nélkülözhetetlen feladatnak számított, enélkül ugyanis a hajó lassan megtelik vízzel, és egész egyszerűen elsüllyed. Nemegyszer előfordult, hogy végletekig kimerült tengerészeket a hajó megmentéséért a szivattyúk mellett szó szerint halálra hajszoltak.

A keserves rutinfeladatokhoz a matrózoknak megvoltak a maguk sajátos tengerész-munkadalaik, azaz *salomáik.* Ezeket mindenki kívülről fújta. Amikor a horgonykötelet meg kellett ragadni, a nótafa elkiáltotta magát, vagy esetleg elénekelte az első fél sort, a többiek pedig, miközben a kötelet húzták, a második felével feleltek rá. *„O Dio!”* – kiáltotta a nótafa,*,Ayuta noy”* – dörgött a kórus. „*O que somo”* – jött a következő sor; *„Servi soy”* – hangzott a felelet. „*O voleamo... Ben servir.”* És így tovább, egészen addig, amíg a kötelet nem rögzítették, és az emberek levegő után kapkodva végre el nem lazulhattak.

A legénység tagjai hamar maguk mögött hagyták korábbi identitásukat azért a szerepkörért, melyet a tengeri élet rótt reájuk. Nem számított már, hogy ki kasztíliai, ki görög, portugál vagy genovai; a hajókon sajátosan merev társadalmi struktúrába tagozódtak az emberek, akik ugyanakkor szoros testközelben élték életüket, tudva, hogy túlélésük a teljes egymásrautaltság függvénye.

Mindenben szigorú munkamegosztás uralkodott. A hierarchia legalján az apródok helyezkedtek el, akiket a hajókhoz párokban osztottak be. Sokan közülük még csak gyerekek voltak, akadt, aki alig töltötte be a nyolcadik életévét; mindenesetre 15 évesnél egyikük sem volt idősebb. Többségük árva volt. Nem egyformán toborozták őket. Némelyiküket a sevillai kikötőben egész

egyszerűen elrabolták, és szolgálatra kényszerítették. A gyereknek sok választása nem volt: ha nem szegődik el a hajóra, csavargóvá válik, kitanulja a zsebtolvajlást, kisebb botrányokba keveredik. Ezekkel a legénykékkel nem bántak kesztyűs kézzel, szemérmetlenül kizsákmányolták őket, elvették tőlük fizetségüket, és alkalmanként az idősebb tengerészek szexuális zaklatásainak áldozataivá váltak. Lélekölő napi munkájuk közé tartozott a fedélzet felsikálása dézsákban felhúzott sós tengervízzel, étkezésekkor a felszolgálás és a mosogatás, és mindenféle alantasabb fizikai munka, amit éppen kiróttak rájuk.

Volt azonban egy másik kasztjuk is. Ők egészen másfajta életet éltek, kiváltságokkal rendelkeztek, alig róttak rájuk terheket, és a tisztek védelme alatt álltak. Ezek a gondosan kiválogatott fiatalemberek általában jó összeköttetésekkel rendelkező, módosabb családokból jöttek, és protektoraik tanoncaiként dolgoztak, azzal a kilátással kecsegtetve, hogy a mesterség kitanulásával hamar fölemelkedhetnek a ranglétrán. Szolgálattételük jóval könnyebb volt, mint azoké a szerencsétlen fiúcskáké, akiket erőszakkal cipeltek a hajókra.

A kiváltságos apródok kezelték azt a tizenhat velencei homokórát – *ampolletá*t –, melyet Magellán hajóján őriztek. Nagyméretű homokórákat tulajdonképpen már az egyiptomiak óta használtak; az időméréshez és a hajózáshoz egyaránt nélkülözhetetlen eszközök voltak ezek. Az ampolleták lényegében egy kettéosztott üvegedényt tartalmaztak. A fölső kamrából az alsó kamrába általában fél óra vagy egy óra leforgása alatt pergett le a homok, és ilyen módon pontosan lehetett mérni az időt A homokórák kezelése éppenséggel nem volt túl bonyolult feladat – az inasok félóránként forgatták a szerkezetet, éjjel-nappal –, életbe vágó fontosságukhoz azonban kétség nem fért. A himbálózó hajó fedélzetén az ampolleta volt az egyetlen megbízható időmérő eszköz: a kapitány erre

hagyatkozott a hajó helyének megállapításakor és az őrszolgálat megszervezésekor. Működőképes ampolleta nélkül a hajó gyakorlatilag megbénult.

Az Armada fedélzetén az ampolleta működtetésének volt egy bizonyos szakrális felhangja, és az apródok, a maguk feltételezett ártatlanságával, mintegy a hajó ministránsaiként szolgáltak Amikor megfordították a homokórákat, zsoltárokat énekeltek, vagy imádságokat mondtak, hogy az expedíciót Isten oltalmába ajánlják. Az imádkozok rendszerint kórust alkottak, és elég hangosan kellett zsolozsmázniuk, ugyanis ezzel bizonyították, hogy a helyükön vannak, és pontosan teljesítik a kötelességüket. Magas hangjuk a hajó obszcén zajait túlszárnyalta a nap végén, amikor a Szűzanyához imádkoztak, s a tengerészeket, sok ezer mérföldes távolságra otthonuktól, vallási kötelezettségeikre emlékeztették.

Imádságaik befejeztével a legénykék az új őrséget szólították. *„Al cuarto! – kiáltották. – Al cuarto!”* Fedélzetre! Fedélzetre! És a nappali őrség tagjai megszokott helyükre támolyogtak, ahol egy palánk vagy egy kiálló fadíszítés oltalma alatt összekucorodhattak. Maroknyi sós kétszersülttel vagy sózott hallal fölszerelkezve alighanem krónikus alváshiányuk miatt panaszkodtak, mert a hajó éjszaka ugyanolyan zajos volt, mint nappal; az óceán soha nem tért nyugovóra, így aztán ők sem.

A tengerészeknek az őrszolgálatra jelentkezés előtt akadt egy szusszanásnyi idejük, amikor könnyíthettek magukon: kellemetlen s egyben nevetséges művelet volt ez a hajók fedélzetén. A vizelés viszonylag könnyebb feladat volt, hiszen egyszerűen csak meg kellett állni valahol a fedélzet peremén, ahol biztosak lehettek abban, hogy a szembeszél nem permetezi vissza rájuk vagy valaki másra a kiengedett „fáradt gőzt”. A székelés már nehezebb ügy volt: komoly egyensúlyozó képességet követelt a tengerésztől, aki először

átcsusszant a korlát fölött, majd egy gyalulatlan deszkára telepedett, mely magasan kinyúlt az óceán habjai fölé. Két ilyen szerkezet volt a hajón, az elülső és a hátulsó *jardine,* mely tréfás elnevezésével ironikusan a virágok illatára emlékeztetett. Amint a tengerész leereszkedett a palánkra, és elfoglalta készenléti pozícióját, teljes panorámát nyújtott társainak a fedélzeten, már azoknak persze, akiknek kedvük támadt végignézni az ürítés kínos műveletét. Magánélet mint olyan a hajón nem létezett. És ha a tenger éppenséggel borongósabb kedvében volt, akkor a csupasz ülepet mindeközben jeges, sós permet ostromolta. (Mellesleg jó pár tengerész vesztette úgy az életét, hogy a jardineról nemcsak pottyantott, de ő maga is az óceánba pottyant.) Amikor a művelet sikeresen véget ért, a delikvens egy hosszú, szurokba mártott kötéllel megtörölte magát, majd visszamászott a fedélzetre, nem kétséges, hogy megkönnyebbült sóhaj kíséretében.

Csoda-e ezek után, hogy a hajót minden szennyével, zajával és gyomorkavaró bűzével együtt *pájaro puercó*nak, azaz repülő disznónak becézték?

Amikor a megfáradt tengerész végre elfoglalta posztját, hozzálátott a rejtett zátonyok figyelésének, vizsgálta a csarnakzatot, szárítgatta a nedves köteleket, és ellenőrizte a vitorlák épségét. A legénység tagjai súroltak, javítottak, köteleket rögzítettek, és minden kiálló felületet fényesre sikáltak. Szurkot használtak a kenderfoltozáshoz, és megjavították a megtépázott vagy túlfeszített vitorlákat. Fegyvereiket kifényesítették, és állandó, reménytelen küzdelmet folytattak, hogy élelmiszerkészletüket megóvják a férgektől. Ahogy múltak a hónapok a tengeren, az Armada de Molucca messze jobb állapotba került, mint amikor Sevillából útnak indult.

Rangban közvetlenül az apródok fölött következtek a hajósinasok, vagy *grumeté*k, az egész személyzet leginkább terhelhető és legsebezhetőbb tagjai. Korban

tizenhét és húsz év közöttiek voltak, s nekik kellett ugraniuk, amint a kapitány vitorlabontásra vagy – bevonásra parancsot adott; ők szaladtak föl az árbocok legveszélyesebb magaslataira, ők feszültek neki a nagy csónak evezőinek, s ők működtették a hajók fedélzetén az összes mechanikai eszközt, az emelőcsigákat és a darukat, ők húzták fel és engedték le a horgonyokat, ők kezelték a mozgatható és rögzített csarnakzatot. Ők gyűltek össze a csörlőnél, s ők mozgatták az emelőkarokat az ellátmány, a fegyverek és a ballasztok ki- és berakodásánál. Még az elöljárójuk lábát is nekik kellett leborotválniuk, sőt ha a fedélzetmester úgy kívánta, a nagylábujját is meg kellett manikűrözniük, mintegy az ilyen esetben nagy valószínűséggel bekövetkező szexuális kapcsolat előjátékaként, noha utóbbi szigorúan tilos volt. A hajósinasokat fegyelmezték a legnagyobb előszeretettel, legtöbbször őket korbácsolták meg engedetlenség címén, és a leghosszabb időre, olykor akár egy hétre is, rendszerint őket zárták kalodába.

Ha a hajósinas a tengeren az összes megpróbáltatást és veszélyt túlélte, akkor matrózbizonyítványért folyamodhatott, melyet a hajó kormányosa, fedélzetmestere és kapitánya látott el kézjegyével. Ettől kezdve hivatásos tengerésszé vált, és egy húszéves karrier elébe nézhetett, feltéve, hogy megéri ezt a kort. További előrehaladása a ranglétrán attól függött, megtanulta-e kezelni a hajókormányt, tudott-e bánni a mérőónnal, a hajókötelekkel, és volt-e érzéke a matematikához, hogy térképjeleket rajzolhasson, és égi objektumokat mérhessen a hajó pozíciójának meghatározásához.

A tengerészek zöme tizen- és huszonéves volt. Aki betöltötte a harmincat, az már vén tengeri rókának számított; mire ezt az életkort megélte, mindent megtapasztalt, amit a tengeri élet tartogat: brutalitást, magányt és betegséget; a bajtársiasság és heroizmus

felvillanásait ugyanúgy, mint az állandó becstelenséget és lelketlenséget Mindent tudott már a hajótulajdonosok kapzsiságáról, a királyok értetlen közömbösségéről, függetlenül attól, hogy mely uralkodó zászlói alatt hajóztak, és a kapitányok zsarnokságáról. Negyven fölött ritkán ment valaki a tengerre. Magellán csaknem elérte ezt a kort, amikor Sevillából kihajózott, s így kétségkívül ő volt az egyik legöregebb, ha nem a legöregebb személy az Armada de Molucca fedélzetén.

Függetlenül attól, hogy egy közönséges tengerész milyen magasra emelkedett a ranglétrán, az olyan specialista, mint például a tüzér, mindenképpen megelőzte őt rangban. A tüzér fontos szerepet töltött be az új területek meghódításánál, ugyanakkor elég nehéz volt ilyen szakemberre szert tenni. Értelemszerűen az ő feladata volt az ágyúk kezelése, a lőpor előkészítése, a lövedékek kiválasztása, a fegyverek ápolása, rozsdamentesítése és állandó készenlétben tartása. Jóllehet a tüzérek többsége flamand, német vagy itáliai származású volt, a Casa de Contratación külön tüzérinstruktort alkalmazott, azzal a feladattal, hogy kasztíliai tüzéreket képezzen. A Casa gondoskodott az ágyúról, de az instruktor bérét és a lőpor költségeit a tüzértanoncnak kellett állnia, ami elég volt ahhoz, hogy számos érdeklődő ifjoncot távol tartson ettől a szakmától. Kevésbé látványos, de hasonlóképpen nélkülözhetetlen mesterséget képviseltek a hajókon az ácsok, a dugarozók és a kádárok. Az utóbbiak gondoskodtak a hajókon lévő több száz hordó és dézsa javításáról, az abroncsok és dongalécek cseréjéről, a lékek tömítéséről. Búvárok is tartoztak az expedícióhoz, akiknek az volt a dolguk, hogy a hajók alá ússzanak, és ha kellett, eltávolítsák az evezőkről és a hajótőkéről a tengeri moszatot, és megvizsgálják a hajótesten a külső sérülések vagy lékek nyomait

Némiképp megtévesztő a hajóborbély megjelölés, tekintve, hogy e mesterség képviselőjének a

szakállnyírás volt a legkevésbé fontos feladata az utazás során. Fogorvosként, orvosként, sebészként hasznosította magát, ha éppen arra volt szükség; csodaszereket, gyógyfüveket, népi orvoslásokat varázsolt elő ládájából az arra rászoruló tengerészeknek. A flotta borbélyát Hernando Bustamenténak hívták, s a *Conception* fedélzetén hajózott ki. Írásos dokumentumok azt mutatják, hogy gyógyászati felszereléseit egy bizonyos Johan Vernal patikájában szerezte be, 1519. július 19-én, tehát röviddel az indulás előtt. Gondosan őrzött fémdobozaiban gyógynövényeket tárolt: többek között édesköményt, bogáncsot és cikóriát, diacatholiconként ismert hashajtót, terpentint, disznózsírt, különféle balzsamokat meg olajokat, hat font kamillát, mézet, füstölőt és higanyt. Bustamente különböző orvosi eszközöket is hozott magával. Orvosi ládájában volt egy sárgaréz mozsár és egy mozsártörő a vegyületek összeőrléséhez, és a készlet különféle sebészeti műszereket, többek között ollót, szikét, foghúzót, egy vörösrézből készült beöntő fecskendőt és egy patikamérleget is tartalmazott. Ezzel a kissé puritánra méretezett patikával és orvosi műszerkészlettel több éven át a legszélsőségesebb éghajlati viszonyok között a flotta jó két és fél száz emberének egészségéről kellett gondoskodnia. Leggyakoribb műtéti beavatkozása a foghúzás volt – betegségek kezelésével ritkábban foglalkozott.

Senki nem jelentkezett viszont a hajószakácsi posztra, e munka ugyanis túl kellemetlennek és méltatlannak ígérkezett. Ha egy matróz azt vágta a másik fejéhez, hogy „füstszagú a szakállad”, az elegendő ok volt egy kiadós verekedéshez. Így aztán a matrózok felváltva főztek, vagy megfizettek egy hajósinast, hogy készítsen nekik valami ételt. Viharos időben senki nem főzött; ilyenkor a tengerészek kénytelenek voltak sós kétszersültekkel, sózott hússal és borral csillapítani éhüket

Ezen hagyományos szerepkörök mellett az Armada szolgálati névsora fantom legénységi tagok neveit tartalmazta: szentekét, akik régi tengerészszokást követve kerültek föl a listára. Eszerint Magellán flottájával „utazott” Szent Adelmo, Burgos védőszentje, Lisszaboni Szent Antal, a népszerű patrónus, aki hírnevét annak köszönhette, hogy hajótörést szenvedett tengerészeket mentett meg, és kedvező szelekről gondoskodott hajóik számára; Szent Barbara, akitől a spanyolok a vad viharokkal szembeni védelmet remélték, és Montserrati Miasszonyunk, akinek a bencések egy hírneves szentélyt építettek. Ennél is figyelemreméltóbb azonban, hogy az isteni védelem fejében minden egyes szellem utasnak a flotta várható hasznából meghatározott részesedés járt; ügyes húzás volt ez ahhoz, hogy az expedíció hasznából bizonyos részt az egyháznak juttassanak

A tisztek a tengerészek és a szakemberek fölött következtek a flotta hierarchiájában. Külön réteget képeztek a pincér-felszolgálók, akik egyik szemüket mindig az élelmiszerkészleten tartották; ugyanehhez a szinthez tartozott a fedélzetmester vagy *contramaestre* és a fedélzetmester segédje, valamint az *alguacil.* Az utóbbi szónak nincs pontos fordítása, lényegében a király nevében lépett fel a vitás helyzetekkor: amolyan tábori rendőrként vagy katonai parancsnokként szolgált. Ha Magellán úgy döntött, hogy a legénység tagjai közül valakit letartóztat, akkor az alguacilt utasította, hogy hajtsa végre a parancsot. Ez természetesen nem volt túl népszerű feladatkör a legénység szemében, és az alguacil ennek megfelelően némiképp elkülönült a többiektől.

A ranglétra felső fokán állt a kormányos, aki a hajó útvonalát megtervezte, a másodkapitány, aki az értékes szállítmányt felügyelte, és a hierarchia legfelső fokán maga a kapitány. Mindhárom magas rangú személynek saját apródja volt (Magellánnak mint a flotta

főparancsnokának több is, közöttük a saját törvénytelen fia), és ezek az apródok amennyire csak lehet, az egyszerű matrózoktól és hajósinasoktól elkülönült életet éltek. A tiszteknek saját kabinjuk volt, elég szűk ugyan, de ahhoz elegendő, hogy az elkülönülést jelezzék, és ritkán fordult elő, hogy a legénységgel közösen étkeztek. A flotta legtöbb tengerésze szemében, de még a zászlóshajón, a *Trinidadon* is, Fernando Magellán távoli, ellentmondást nem tűrő egyéniségnek látszott, tekintélyelvű, zsarnoki parancsnoknak, akinek minden szava kőbe vésett törvény, és akinek szakértelmétől, szerencséjétől és jó helyzetmegítélésétől függött mindannyiuk élete.

Jóllehet a tengerészkapitányok, Magellánt is beleértve, önkénye hírhedett volt, a tengerészek életét, elvben legalábbis, *a Consulado del Mare,* azaz a spanyol tengerészkódex szabályozta, mely már évszázadokkal korábban létezett – és hatályban volt –, s 1494-ben formailag is kodifikálták. A kódex pontosan meghatározta a tengerészek alkalmazásának és bérezésének szabályait, és részletesen leírta a közönséges matrózok fárasztó napi kötelezettségeit („erdőbe menni és fát hozni, palánkot fűrészelni, árbocfát és kötelet készíteni, sütni, fedélzetmester parancsára csónaklegénységet alkotni, rakományt ki- és berakodni és minden órában, ha a fedélzetmester segédje úgy parancsolja, árbocfát és kötelet hozni-vinni, deszkát hordani, a kereskedők elemózsiáját a fedélzetre hozni, a csónakot beemelni”), akárcsak a várható büntetéseket, ha nem hajtják végre a parancsokat („A matróz nem vetkőzhet le a fedélzeten, kivéve, ha a hajó a kikötőben telel. És ha mégis erre vetemedne, minden ilyen esetben a szárnyvitorlafáról kötéllel háromszor a tengerbe kell meríteni. És ha a vétséget harmadízben is elköveti, úgy fizetségét és hajón levő összes javait elveszíti.”). Ezenkívül a matróz köteles bárhová elmenni, ahová a kapitány küldi, még „a világ végére is”. Így tehát

a Consulado alapján Magellánnak joga volt oda vinni a legénységét, ahová óhajtotta, akár a Fűszer-szigetekre, de akár még azokon túlra is.

Ám a *Consulado* rendelkezései a tengerészeket bizonyos védelemben is részesítették, legalábbis az étkezésüket illetően. Hetente háromszor húsételre voltak jogosultak,.jelesül vasárnap, kedden és csütörtökön”. A többi napokon „zabkása és minden nap estéjén kenyér jár nekik, és az említett három nap reggelén bort kell nekik adni, melyből ugyanazt a mennyiséget este is meg kell hogy kapják”. A beszámolók különböző adatokat közölnek arról, hogy Magellán pontosan mennyi bort engedélyezett a legénység tagjainak, de valószínűleg fejenként napi két literről lehetett szó. ünnepnapokon, melyek elég gyakoriak voltak, megduplázódott a legénység fejadagja. Ezeket az irányelveket Magellán – ebben megegyeznek a beszámolók – aggályosan betartatta, kivéve, amikor az éhezés elkerülése végett csökkentenie kellett a fejadagokat. Az utazás előrehaladtával nyilvánvalóvá vált, hogy – akárcsak a mai kor kapitányainak – Magellánnak is két rögeszméje volt: törékeny hajóit mindenkor menetképes állapotban tartani, illetve zabolátlan embereinek elegendő elemózsiáról gondoskodni.

Miért viselték el mindezt a tengerészek? Miért hagyták ott a közönséges matrózok és a képzett tisztek egyaránt a családi tűzhelyet és az otthon melegét, hogy éveken át ilyen mostoha körülmények között tengessék életüket? Miért tűrték el a csökkentett fejadagokat, az éhezést, a korbács, a kaloda megaláztatását és fájdalmát, az elférgesedést, a szomjúságot, a napszúrást és a nők permanens hiányát? Sokféle ok késztette őket arra, hogy tengerre szálljanak: becsvágy és mohóság, menekülés a megszokástól, kétségbeesés vagy egyszerűen csak kalandvágy. Juan de Escalante de Mendoza spanyol tengerészveterán kétféle tengerészt nevezett meg. „Az első típushoz azok tartoznak, akik

megélhetési okokból szállnak tengerre, azaz szegény emberek… A tengerészet a legkézenfekvőbb foglalkozás, amiből eltarthatják magukat, különösen azok, akik kikötők, tengerpart közelében születtek. Ez a fajta a leggyakoribb a tengerészek között – állítja. – Habár szívesen kitanulnának másfajta mesterséget, nincs rá lehetőségük, vagy nincsenek hozzá eszközeik, hogy megtehessék” Szóval azért választották a tengert, mert ez ígért számukra, sőt nagy valószínűséggel már apjuk számára is megélhetést; mert jobban ismerték az óceánt, mint a szárazföldet; mert így megszabadulhattak a közönséges szárazföldi élet nyűgeitől; mert tudták, ha otthon maradnak, a sivár mindennapokban felőrlődnek, míg a tengeren bármi megtörténhet; mert ha az óceán megpróbáltatásait túlélik, annyi élménnyel térnek haza, amennyi az egész hátralevő életüket kitölti; és végül tudták azt is, ha sikerül némi aranyat vagy fűszert hazacsempészniük, egyszer s mindenkorra megkímélhetik saját magukat és családjukat az élet viszontagságaitól.

Sokan közülük egyszerűen menekültek valami elől. Egyesek a börtön, az akasztás vagy a kínzás elől, mások a családjuk és a felelősségük elől. Voltak közöttük elítéltek, akik úgy okoskodtak, ha valamelyik hajón sikerül egy priccsre szert tenniük, megússzák a letartóztatást, s amíg a tengeren tartózkodnak, biztonságban vannak. Sok tengerész azt forgatta a fejében, hogy megszökik a hajóról, amint elérik a mesés Indiát, hiszen ott arany, szép asszonyok serege és fényűzés vár reá. Számukra India, Cervantes szavaival, a következőt jelentette: „spanyol banditák oltalma és menedékhelye, törvényen kívüliek temploma, gyilkosok biztonságos kikötője, hamiskártyások Paradicsoma és búvóhelye, feslett nők csábítása, végső soron a nagy többségnek közönséges csalódás, míg csak különösen keveseknek gyógyír”.

1520. január 20-án késő este kemény vihar csapott le az Armada de Moluccára, mely Magellánt arra kényszerítette, hogy menedéket keressen a flotta számára. Kénytelen volt a hajókkal visszafordulni és észak felé, a Paranguái-öböl csöndesebb vizei felé venni az irányt. Visszavonulás közben heves, de kiszámíthatatlan szelek fújtak, melyek elsodorták a flottát a tervezett útvonalról, és Magellán hamarosan veszedelmesen sekély vizeken találta magát. A Rio de la Plata tárult föl előtte, egy tölcsér formájú folyótorkolat, azon a partszakaszon, mely a mai Argentínához tartozik.

Mi már tudjuk, amit Magellán nem tudhatott, hogy a Rio de la Platát két fontos másik folyam, a Rio Ciruguay és a Rio Paraná táplálja vizével, mely folyók forrásvidéke az Andokban található. Ezeken a sekély, hordalékos folyókon hajózva Magellán arra gondolt, hogy megtalálta az Ázsia felé átvezető vízi utat, de földerítési kísérleteit az időjárás meghiúsította. A térség éghajlata jellegzetesen mérsékelt égövi. Száraz szelek, úgynevezett zondák zúdulnak le az Andokból, és amikor ezek összekeverednek az Atlanti-óceán felől jövő légáramlatokkal, heves parti viharok, azaz *sudestadák* keletkeztek. Feltehetően egy ilyen robusztus sudestada volt az, amely Magellánt arra késztette, hogy visszaforduljon, és menedéket keressen.

Az admirális nehéz választás előtt állt. Ha bevonja vitorláit, és megpróbálja a vihart meglovagolni, a magatehetetlen flottát a szelek könnyen zátonyra sodorhatják, vagy – ami legalább ennyire veszélyes – a parthoz szoríthatják, ahol katasztrófa fenyeget. Viszont ha bereffelt vitorlával megpróbál az öbölbe behajózni, könnyen lehet, hogy a sekély vízen zátonyra fut. Ezért inkább úgy döntött, hogy rendkívül óvatosan észak felé hajózik tovább; folyamatosan mérette a tengerfeneket, és nagy megkönnyebbülésére a vízmélység elegendő volt ahhoz, hogy ha jól sértetlenül átjussanak.

Amikor a vihar végre alábbhagyott, Magellán újra dél felé fordult, és visszatért a Rio de la Platához [ekkor még Rió de Solisnak nevezték]. Habár a fedélzeten sokan azzal érveltek, hogy a folyó a szoroshoz vezet, Magellán még mindig kételkedett. Továbbra is nagyon szigorúan vette a folyamatos megfigyelést, minden eshetőségre fölkészülve. Ha szorost nem is találnak, vigasztalódott, a készletet bőségesen feltölthetik. Az elkövetkező két hét során az emberek vízre szálltak, és halat fogtak, vagy legalábbis megpróbálták kitanulni, hogyan kell azt csinálni.

Évekkel Magellán Rio de la Plata-i érkezése előtt spanyol és portugál hajók ugyanezen a ponton megpróbálták már a szorost megtalálni. Antonio Galvão, aki a Moluccánál portugál kormányzóként szolgált, egy „ritka és kitűnő világtérképről tesz említést, mely Don Henriknek (a Tengerésznek) nagy segítséget nyújtott a felfedezéseihez”. 1428-ban – állítja Galvão – a portugál király legidősebb fia utazást tett Angliában, Franciaországban, Németországban és Itáliában, „ahonnan hozott egy világtérképet, mely a világ és a Föld minden részét ábrázolta. A Magellán-szoros a Sárkány farka néven szerepelt rajta.” A sárkányfarok találó kép volt a szorosra, hiszen veszedelmes, kígyózó és bizonyos értelemben mitologikus voltára utalt. Kolumbusz is hitt a szoros létezésében. Ennek a mitikus felfedezőnek negyedik utazása előtt feltehetően volt egy víziója, és maga előtt látott egy térképet, mely a szorost ábrázolta. Soha nem talált rá, természetesen.

1506-ban Aragóniai Ferdinánd és I. Kasztíliai Fülöp megbízott két felfedezőt, Juan de Solist és Vicente Yáñez Pinzónt, hogy vezessenek expedíciót a demarkációs vonal meghatározására, és találjanak átjárót India felé. Magellánhoz hasonlóan Solis is képzett és ambiciózus portugál tengerész volt, aki fogékony patrónusra lelt Spanyolországban, ám Magellántól eltérően körözött

személy volt, aki azért menekült Spanyolországba, mert megölte a feleségét. A Solis-Pinzón expedíció, mely 1508-ban szállt tengerre, semmit nem fedezett föl, és amikor két hajójuk visszatért Spanyolországba, a feldühödött és csalódott Ferdinánd király Solist börtönbe csukatta.

Két évvel később, 1512-ben, a kapcsolataival ügyesen manipuláló Solist rehabilitálták, sőt Ferdinánd király főkormányossá nevezte ki, majd nagy horderejű feladattal bízta meg: a Fűszer-szigetek spanyol területté nyilvánításával. Amikor a portugál Mánuel király tiltakozott, Ferdinánd – az igazságot kissé elfedve – azt magyarázta, hogy Solisnak mindössze a demarkációs vonalat kell megtalálnia, megbízatást semmi egyébre nem kapott. Röviddel ezután Ferdinánd az expedíciót törölte, de azért üzent a karibi térségben tartózkodó embereinek, hogy buzgón keressék tovább az átjárót, és ha portugál hajót látnának, mely feltehetően hasonló céllal keveredett arra, azonnal tartóztassák fel. Eléggé biztosra vehető, hogy a spanyol birodalom távoli tartományának hatóságai rábukkantak egy portugál karavellára, mely a Karibi-tengerre „tévedt". Kiderült, hogy a hajó tele volt titkos anyagokkal.

1511-ben Cristobal de Haro egy Brazíliába küldött titkos portugál expedíciót támogatott. A flotta két karavellából állt, parancsnokaik: Estevão Froes és João de Lisboa. A spanyolok semmit nem tudtak az expedícióról, egészen addig, amíg Lisboa hajója be nem futott a karibi térségbe, mert javítani kellett, mielőtt északkelet felé fordulva az Atlanti-óceánnak, Portugália irányába nekivágott volna. A spanyol hatóságok elfogták és börtönbe vetették a legénységet. Időközben a másik hajó visszatért Európába, ahol Lisboa beszámolt a felfedezéseiről egy ügynöknek, aki az expedíciót finanszírozó társaságot, nevezetesen a németországi Fuggereket képviselte. Ettől kezdve Lisboa titkai fokozatosan nyilvánosságra kerültek.

Lisboa hőstetteiről 1514-ben Németföldön egy beszámoló látott napvilágot. *Newen Zeytung auss Pressilg Landt,* azaz „Hírek Brazilföldről” – ezt a címet viselte a röpirat, mely azt állította, hogy Lisboa hétszáz mérfölddel messzebbre kalandozott, mint előtte bármely expedíció. A beszámoló szerint az expedíció egy szoroshoz érkezett, be is hajózott rajta, és egészen addig haladt nyugat felé, amíg egy hatalmas vihar a hajókat visszafordulásra nem kényszerítette. Lisboa tehát akár át is hajózhatott volna a szoroson, egészen a Csendes-óceánig. Titkos utazásának leírása, ha befejezetlenül is, de nyilvánvalóan arra a szorosra vonatkozott, melyet végül Magellán fedezett föl. Tengerészek és kozmográfusok Spanyolországban és Portugáliában azon nyomban lecsaptak a figyelemre méltó dokumentumra.

Ezzel egy időben Spanyolország-szerte egy jelentés járt kézről kézre, miszerint Vasco Núñez de Balboa nyugaton hatalmas vizet pillantott meg: a Csendes-óceánt. A hír hallatán Ferdinánd király néhány hónapon belül ismét útnak indította Juan de Solist, hogy találja meg a szorost – vagy ahogy az *el Rey* fogalmazott: „fedezze föl Arany Kasztília hátországát”. A szoros, legjobb mai ismereteink szerint, a mai Panamán vágott keresztül. A 3 hajóból és 70 emberből álló expedíció 1515. október 8-án vágott neki a tengernek. Solis elérve Dél-Amerikát, a partvonal mentén hajózott, és egy törzsi csoportosulásra lett figyelmes, melynek tagjai igen barátságosnak mutatkoztak – legalábbis távolról. Jó hangulatban, 7 embere társaságában partra is szállt.

Ami a felfedezőkkel ezután történt, arról a legjobb leírás Peter Martyr tollából való, aki nem sokkal az események után rögzítette beszámolóját. Martyr latinul írt, jelentését Richard Eden cambridge-i tudós fordította angolra legismertebb művében, mely a következő címet viseli: *Az Újvilág, avagy Nyugat-India évtizedei, a spanyolok felfedezőútjai és hódításai, különös tekintettel a leggazdagabb szárazföldekre és szigetekre, melyeket*

újabban fedeztek föl a Nyugati-óceánon. Ebben a népszerű munkában a szerző hatásosan örökíti meg az események elképesztő fordulatait:

> *„Váratlanul bennszülöttek sokasága rontott rájuk, és furkósbotokkal ütlegelni kezdték őket, úgyhogy senki nem menekülhetett. A bennszülöttek haragja nem csillapult, a letaglózott embereket darabokba vágták, ott helyben a parton, miközben a többiek a tengerről nézték végig társaik borzalmas halálát. De a látottak annyira megfélemlítették őket, hogy hajóikról nem merészkedtek le, és eszükbe se jutott, hogyan kellene kapitányuk és társaik halálát megbosszulni. Elhagyták hát inkább e balvégzetű partokat, és… hazatértek újra: veszteségeikkel és nehéz lélekkel."*

Az expedícióról szóló krónika részévé vált, hogy a szerencsétlenül járt európaiakat a bennszülöttek nemcsak meggyilkolták, de még föl is falták, miközben a szörnyű jelenetet a tengerésztársak tehetetlenül végignézték.

Magellán legénysége igen nagy bátorságról, szinte már vakmerőségről tett tanúbizonyságot, amikor ugyanabban a régióban, ahol Solis a halálát lelte, szembeszállt az indiánokkal. Magellán nem egy, hanem három nagy csónakot küldött partra, embereit állig fölfegyverezte, hiszen legénységét semmiképpen nem akarta a folyóparti bennszülöttek szeszélyeinek kiszolgáltatni. Mielőtt a csónakok partot értek volna, az emberek máris kiugráltak a hullámokba, és üldözőbe vették a partraszállás látványára összegyűlt indiánokat. Azok nem bocsátkoztak harcba – egyszerűen elszaladtak. „Olyan hatalmas iramban futottak, hogy inunk szakadtával sem tudtuk utolérni őket" – jegyezte meg Pigafetta.

Ezen az éjszakán egy nagy kenu hagyta el a partot és közelített a *Trinidadhoz.* Közepén egy bennszülött állt, egyenes tartásban, állatbőrökbe burkolózva – nyilvánvalóan egy főnök. Ahogy a kenu közelebb húzott, a zászlóshajón levő emberek megállapították, hogy az indiánon a félelem halvány jele sem látható. A jövevény jelezte, hogy fel kíván jönni a fedélzetre, és Magellán engedélyt adott rá.

Amikor szemtől szemben álltak, Magellán két ajándékot – egy inget és egy gyapjúpulóvert – kínált föl az indiánnak. Ezután egy fémdarabot húzott elő, remélve, hogy az indián valamilyen jellel elárulja: ismerős-e számára az efféle tárgy, vagy sem. Az indián fölismerte a fémet, és jelezte, hogy törzse rendelkezik bizonyos fémeszközökkel. Feltételezve, hogy az indián kapva kap a lehetőségen, és további fémtárgyakat kíván beszerezni, Magellán csengettyűket és ollókat kínálgatott, abban a reményben, hogy ételre és felderítésben való közreműködésre csereüzletet köthetnek. De miután az indián elhagyta a *Trinidadot,* soha többé nem tért vissza. A szenvtelen bennszülött vezetővel való futó találkozás zavarba ejtette Magellánt és tisztjeit. Kedvező fogadtatás esetén a tengerészek teljes készenlétben álltak az orgiákra, a papok pedig a hittérítésre. Ha támadás éri őket, fölveszik a harcot. Egyvalamire azonban senki nem számított: arra, hogy az indiánok egész egyszerűen nem vesznek róluk tudomást.

Amíg a flotta az öbölben tartózkodott,.Magellán folyamatosan vizsgálta a Rio de la Plata mélységét, remélve, hogy a víz egyszer csak mélyülni kezd, és elnyeli a mérőónt, jelezve, hogy rátaláltak a szorosra, de a víz nyugtalanítóan sekély maradt. Egy csatornának vagy szorosnak mélyebbnek, az áramlatnak pedig jóval erőteljesebbnek kéne lennie, tűnődött a főparancsnok

Magellán egyelőre nem akart az egész flottával a folyóra merészkedni, ezért csak a *Santiagót* küldte előre, a legkisebb méretű és merülésű hajót, hogy derítse föl a

zavaros és horda-lékos folyót. Két napon át haladt fölfelé, folyamatosan szondázta a folyómedret, s közben igyekezett a zátonyokat elkerülni.

Magellán átmenetileg elhagyta a zászlóshajót, a *Trinidadot,* s ő maga is a *Santiagóv*al tartott a felderítő úton. A folyó mélysége sehol nem haladta meg a három ölt, s ez túl sekély volt a hajók biztonságos átkeléséhez, és túl sekély ahhoz is, hogy arra lehessen következtetni: ez az a szoros, mely Ázsia és a Fűszer-szigetek felé vezet. A sok intő jel ellenére, ami arra utalt, hogy semmi egyebet nem találtak, mint egy nagy folyót, a többi kapitány makacsul kitartott amellett, hogy a Rio de la Plata elvezeti őket Indiába, és próbálták rávenni Magellánt, hogy ne adja föl a felderítést. A főparancsnok azonban már eldöntötte, hogy visszafordul, és ha Magellán valamire elszánta magát, szándékától többé semmi nem téríthette el. Január végéig ellenkező irányt szabott a flottának, a hajókat egyenesen széllel szembe fordíttatta, s ez a körülmény a tengerparthoz való visszatérést meglehetősen lelassította és kiszámíthatatlanná tette.

1520. február 3-án a flotta már ismét dél felé haladt, hogy a valódi szorosra – ha tényleg van ilyen – rátaláljon, de kiderült, hogy a *San Antonio* súlyos léket kapott; valószínűleg még akkor, amikor Magellán a Rio de la Platán felderítést végzett. A javítás két napot vett igénybe, majd az Armada de Molucca megkerülte azt a pontot, amely ma Corrientes-fokként ismeretes.

Magellán folyamatos mérésekkel igyekezett megbizonyosodni afelől, hogy nem kerülték el a szorost. Éjszakánként horgonyt vetettek, reggelenként pedig továbbhajóztak a partvonal mentén, olyan közel a parthoz, amennyire csak lehetett, minden apró jelre felfigyelve, ami szorosra utalhatott. Ahogy a 40. szélességi fok felé araszoltak, a mai Argentína keleti partjai mentén haladva, az időjárás, mintegy a rájuk váró kellemetlenségek és veszedelmek előjeleként, egyre

zordabbra fordult. A hideg nappaloktól és a jeges tengeri éjszakáktól való megszabadulást csakis a szorostól remélhették, már ha az átjáró valóban létezett, a remény azonban őrjítőén illékonynak bizonyult. Anélkül, hogy felismerték volna, olyan hírhedett viharzóna felé közelítettek, ahol hirtelen feltámadó, gyakori és heves szélrohamok keserítették meg a hajósok életét. Február 13-án újabb viharba futottak bele, a hajók ide-oda hányódtak, a *Victoria* gerince súlyos sérülést szenvedett, s a tengerészek a mennydörgéstől, villámlástól és a nyakukba zúduló özönvízszerű égszakadástól halálra rémültek. Amikor a vihar végre kitombolta magát, a zászlóshajó árboca körül ismét megjelent a Szent Elmo tüze, s ez lelket öntött a tengerészekbe, hogy mégiscsak isteni védelem alatt állnak.

Másnap a flotta újra vitorlát bontott, megbízható térképek híján azonban az a veszély fenyegetett, hogy a hajók alattomos zátonyra – rejtett sziklára vagy homokpadra – futnak. A víz sekélynek bizonyult, és a zátonyok olyannyira rejtve voltak a víz alatt, hogy a *Victoria* többször is fenékbe ütközött. Zátonyra futni – ez volt minden tengerész legnyomasztóbb rémálma. Azzal az iszonyattal kezdődött, hogy nem tudtak továbbhaladni. A csapdába került hajó fedélzetéről rémült segélykiáltások hallatszottak; a tengerészek a legrosszabbtól tartottak. Ha sziklazátonyba ütköztek, az a hajótestet fölhasíthatta, s fönnállt a veszély, hogy elsüllyednek. Ha homokpadra vagy tengeri moszattal borított zátonyra futottak, a hajó halálos szorításba kerülhetett. Ahhoz, hogy az evezőkről a tengeri moszatot eltávolítsák, annak a kevés számú tengerésznek, aki tudott úszni, vízbe kellett ereszkednie; számolni kellett a bármikor megjelenő cápákkal, és a hajó alá úszva, szétrobbanó tüdővel és puszta kézzel kellett a moszatot leszedni. Az árapálymozgás sorsdöntő lehetett a zátonyra futott hajó számára; a dagály szabadulást hozhatott, míg az apály megfeneklést, csapdába esést,

mozgásképtelenséget. A dagályra várva a Victoriának a zátony rabságából minden esetben sikerült magát kiszabadítania, Magellán azonban, mélyebb vizek után kutatva, végül úgy döntött, hogy elirányítja flottáját a partoktól és zátonyoktól, még akkor is, ha ezután sem szárazföldet nem fog látni, sem pedig szorost.

Minél délebbre jutottak, annál jobban aggódott amiatt, hogy nem vették észre a szorost. Február 23-án visszafordultak, hogy az útvonal egy részét újra ellenőrizzék, majd a következő napon a fekete hajók elérték a Szent Mátyás-öböl széles bejáratát, a mai Argentína partjainál. Magellán erről az öbölről inkább el tudta képzelni, hogy a szoroshoz vezet, mint a Rio de la Platáról, ugyanis a víz itt mély volt, kék és hűvös. A flotta emberei bálnákat láthattak, mivel ez a térség volt a fő származási helye a nagy déli bálnának. Ha a partközeiben hajóztak volna, pingvineket is megpillanthattak volna, fókákat, sőt még elefántfókákat is, amint a sziklás partokon henteregnek. És ha partra szállnak, rókák, mezei nyulak, pumák, vándorsólymok, baglyok, flamingók, szőrös tatuk és papagájok állati Paradicsomába csöppenhetnek. Magellán azonban jobbnak látta, ha a flotta a parttól és a veszélyektől tisztes távolságot tart, miközben a főparancsnok folytatta az öböl célirányos keresését.

Az expedíció sorsa függött attól, hogy rátalálnak-e.

MÁSODIK KÖNYV

A VILÁG PEREMÉN

ÖTÖDIK FEJEZET

A parancsnok tűzpróbája

Dőlt árboccal és nekifeszülve,
Süvöltő szelektől messze délnek űzve
Mint akit halálos ellensége kerget,
Mint kinek szíve félelembe dermed,
Repült hajónk a tomboló viharban.
Megmerítve orrát a haragos tarajban.

Hat, tengeren töltött hónap után Magellán vezetői alkalmasságát még mindig súlyos kétségek lengték körül az Armadánál. A legbefolyásosabb kasztíliai tisztek zöme, sőt még némelyik portugál kormányos is meg volt győződve arról, hogy a lobbanékony, ugyanakkor hajthatatlan főparancsnok a Fűszer-szigetek eszelős keresése közben mindannyiukat a halálba viszi. Kevesen akadtak közülük, akik bíztak abban, hogy Magellán képes a flottát elvezetni a világ peremére, sőt azon túl is, mégpedig reális túlélési esélyekkel.

Az 1520 februárja és októbere között eltelt kilenc emberpróbáló hónap során Magellán vezetési stílusában s talán jellemében is döntő fejlődés ment végbe. A megpróbáltatásokból egy egészen másfajta ember került ki, mint aki annak idején az útnak nekivágott. A kilenc hónappal korábbi (februári) Magellán szó szerint pengeélen táncolt: a parancsnoksága alá rendelt emberek bármely pillanatban megölhették. A kilenc hónappal későbbi (októberi) Magellán már olyan személyiséggé formálódott, aki a legjobb úton haladt afelé, hogy elfoglalja helyét a történelemben. A köztes hónapokban egy sor próbatételt kellett kiállnia, s ez arra kényszerítette őt, hogy szembesüljön saját vezetői hatalmának korlátjaival, és változtasson módszerein – máskülönben meghal.

A partvonalat követve a flotta február utolsó hetében Bahia Blanca felé hajózott, egy tágas kikötő irányába, melyet, úgy tűnt, érdemes tüzetesebben szemrevételezni. Magellán bevezette hajóit az öbölbe, és körbehajózta a szigeteket, ám szorosnak semmi jelét nem látta. Ahogy kezdte megismerni a partvonalat, saját hajózási jártasságába vetett önbizalma egyre növekedett, és ismét elrendelte a napi huszonnégy órás hajózást, az est leszállta után persze tisztes távolságot tartva a parttól, nehogy a sötét víz alatt rejtőző zátonyra vagy sziklába fussanak. Február 24-én a flotta egy újabb lehetséges bejárathoz érkezett. „Mélyen behajóztunk – jegyezte föl Albo a naplójában –, de tengerfeneket nem találtunk, egészen addig, amíg egészen be nem hatoltunk az öböl belsejébe, ahol nyolcvanöles mélységet találtunk, a körméret pedig ötven mérföldet tett ki.” A tapasztalat megtanította Magellánt, hogy egy szoros bejáratánál rendszerint viszonylag sekély a víz; ebből kiindulva erről a hatalmas öbölről nem feltételezte, hogy átjáróhoz vezetne. Feltevése helyesnek bizonyult, és ezzel többnapos, értelmetlen keresgéléstől óvta meg a flottát.

Február 27-én végre az Armada két szigetet magában foglaló ígéretes, keskeny, hosszú öbölre bukkant, ahol különféle kacsarajok tanyáztak, igen nagy számban. Magellán Bahia de los Patosnak nevezte el a helyet, azaz Kacsa-öbölnek, és hozzálátott az alapos felderítéshez, abban a reményben, hogy szoros bejáratra bukkannak. Elővigyázatosságból először csak hat embert küldött a partra, azzal az utasítással, hogy ellátmányról gondoskodjanak; főleg tűzifát és friss vizet hozzanak magukkal. Az előőrs tagjai, attól reszketve, hogy erdőben portyázó, harcias bennszülött törzsbe botlanak, felderítésüket egy kicsinyke szigetre korlátozták, ahol sem friss vizet, sem tűzifát nem találtak, ám annál gazdagabb vadállományra leltek. Ahogy közelebbről

szemügyre vették az állatokat, a kacsákról, melyek távolról legalábbis annak tűntek, kiderült, hogy valami egészen másfajta élőlények. Pigafetta „ludakként” vagy „kislibákként” azonosította őket. Túl sok volt belőlük, hogy meg lehessen őket számlálni, viszont bámulatosan könnyen el lehetett kapni őket. „Egy óra leforgása alatt valamennyi hajót telepakoltuk velük” – állította Pigafetta, és a falánk tengerészek azonnal megnyúzták és fölfalták a szárnyasokat. Pigafetta leírásából teljesen nyilvánvaló, hogy a „ludak” valójában pingvinek voltak: „Ezek a kislibák feketék, és egész testüket ugyanolyan méretű és formájú tollak borítják, nem repülnek, és hallal táplálkoznak. És olyan kövérek voltak, hogy nem kopasztottuk, hanem megnyúztuk őket, és horgas csőrük volt, mint a varjaknak.”

Pigafettát egy másik állatfaj is ámulatba ejtette, mely idősebb Plinius csodálatát is kivívhatta volna, csakhogy ez teljességgel valóságos volt.

> *„E két sziget tengeri farkasai különböző színűek; méretük és vastagságuk egy borjúé, és a fejük is olyan, mint a borjúé, és kicsiny, kerek fülük van. Nagy fogaik vannak, és nincs lábuk, testükhöz csak lábfejek tartoznak, melyek emberi kézre hasonlítanak. És ezeken a lábfejeken karmok vannak, és az ujjaik között bőr feszül, mint a kislibáknak. És ha ezek az állatok futni tudnának, nagyon vadak és kegyetlenek lennének. De nem jönnek ki a vízből; ott úszkálnak, és hallal táplálkoznak.”*

„Tengeri farkas”-on Pigafetta az Antarktisz környéki oroszlánfókát vagy ormányos fókát érti, melyet általában a felfújható ormányáról különböztetnek meg. Jóllehet ezek az emlősök többnyire az óceánban tartózkodnak, négyezer lábnyi mélységekbe is lemerülnek, olykor emberi családokra hátborzongatóan emlékeztető

csoportokban hónapokon át henyélnek a parton, hemperegnek, nyújtózkodnak, ásítoznak, vakaróznak, és lustán szemlélgetik a környezetüket. A hímek nagy háremeket tartanak, olykor tizenöt nősténnyel is körülveszik magukat, és gyakorta mély sebeket viselnek a párosodási időszakban egymással folytatott küzdelmek jeleként. A felnőtt példányok testsúlya az ezer fontot is eléri, és szakszerű hentesmunkával húsukból és hájukból temérdek élelem nyerhető, vastag, sima, ezüstszürke bőrük pedig nehezen nélkülözhető melegségforrást jelent ezen a fagyos éghajlaton.

A hat vállalkozó szellemű tengerész husángokkal rontott rá a henyélő fókacsaládokra, majd annyi emlőssel tömte meg a nagy csónakot, amennyi csak belefért. Mielőtt azonban a partra szállt egység visszatérhetett volna a flottához, hatalmas vihar tört ki. Az erős parti szelek Magellán hajóit kisodorták a tengerre, miközben a hat tengerész a kicsiny szigeten rekedt. Borzalmas éjszaka várt rájuk: attól rettegtek, hogy a „tengeri farkasok” martalékává válnak, vagy a kegyetlen hidegben egyszerűen megfagynak.

Reggel Magellán mentőcsapatot menesztett utánuk. Amikor a mentőegység tagjai az elhagyott nagy csónakot megtalálták, a legrosszabbra számítottak. Óvatosan felderítették a szigetet, de csak megriadt „tengeri farkasokat” és véres állattetemeket találtak. Az emlősök felé közelítve egyszer csak észrevették, hogy elveszettnek hitt társaik a „tengeri farkasok” tetemei alatt rejtőznek, iszappal bekenve, kimerülten, iszonyú bűzt árasztva – de élnek. Az előőrs tagjai a tomboló vihar elől a lemészárolt emlősök testközelében találtak menedéket és némi melegséget a fagyos éjszakában.

Mintha még mindig nem lett volna elég a szenvedésekből, újabb vihar tört rájuk, miközben a szigetről a tengeren várakozó flottához próbáltak visszatérni. Végül mégiscsak sikerült elérniük a hajókat,

de a szélvihar olyan kegyetlenné vált, hogy a *Trinidad* horgonykötelei egymás után elszakadtak.

A zászlóshajó magatehetetlenül hánykolódott a viharos tengeren, és egyre közelebb sodródott a veszedelmes parti sziklákhoz. Már csak egyetlen kötél tartotta, és ha az is elszakad, a *Trinidad* és legénysége, Magellánnal együtt, a tengerbe a vész. A tengerészek Szűz Máriához és az általuk ismert valamennyi szenthez fohászkodtak. Nyomorúságos félelmükben buzgó fogadalmakat tettek, ha túlélik ezt a megpróbáltatást, és valaha is visszatérhetnek hazájukba, első dolguk lesz, hogy hitbuzgó zarándokutakkal rójják le hálájukat.

Imádságuk meghallgatásra talált, amikor Szent Elmo tüzének ezúttal nem is egy, hanem három fényes glóriája jelent meg a szárnyvitorlafák körül, a remény és a biztatás földöntúli fényét sugározva. „Pusztulás fenyegetett minket – jegyezte föl Pigafetta. – De Szent Anzelm, Szent Miklós és Szent Luca megjelent előttünk, és a vihar ettől kezdve alábbhagyott.” A harmadik szent különösen helyzethez illő volt, hiszen a lámpást tartó Szent Luca neve világosságot jelentett, és őt tekintették a vakok védőszentjének; az a hiedelem is elterjedt, hogy ő az, aki a ködöt és az esőt eloszlatja. A vallásos tengerészek számára ezeknek a jeleknek a hirtelen manifesztációja egyértelmű bizonyítékként szolgált arra, hogy Isten még mindig rajtuk tartja a szemét, és a földgolyó legtávolabbi szegletében is védelmezi őket. S ennek kézzelfogható bizonyítéka volt, hogy az egyetlen kötél, mely a hajót a katasztrófától megóvta, kitartott hajnalig, amikor is a vihar végre lecsendesedett.

Viharvert flottájával Magellán igyekezett valami csöndes kis öbölben menedéket találni, ám az időjárás megtagadott minden együttműködést. Teljes szélcsend honolt, és az Armada de Molucca mozdulatlanul állt a tengeren, egészen éjfélig, amikor a harmadik vihar is lecsapott rájuk, és ez volt a legrombolóbb. Három nap és három éjszaka tomboltak az elemek, a legénység az

éhhalál küszöbére ért, és csontig átfagyott. A vad szél és a háborgó tenger árbocokat szakított le, de még a hajók tatjait is megrongálta. A végső kimerültségig elcsigázott tengerészek bármelyik pillanatban széteséssel fenyegető hajóik csapdájába estek, és kétségbeesetten megváltásért fohászkodtak.

Imádságuk újra meghallgatásra talált. Az öt hajó túlélte a rettenetes vihart. A károk jelentősek voltak ugyan, de a hajókat meg lehetett javítani. Bármilyen hihetetlen, a példátlan megpróbáltatások sorozata egyetlen emberéletet sem követelt. A főparancsnok kiadta a parancsot, és az Armada vitorlát bontott.

Magellán tovább kereste a szorost. Most, hogy megtapasztalta, milyen gyorsan támadnak ebben a térségben a part menti viharok, és mennyire megrongálhatják a flottáját, a menekülő útvonal megtalálása még sürgetőbbé vált. Néhány újabb a tengeren töltött nap után megint fölbukkant egy hívogató kis öböl. Magellán behajózott a védett zugba, amelyről azonban hamar kiderült, hogy semmi egyéb, csak egy öböl, de komoly vihar esetén ez is menedéket nyújthat – legalábbis a főparancsnok így vélte. Hat nappal később egy késleltetett vihar azonban erre a reményére is rácáfolt.

Egy felderítőegység a zord idő miatt, akárcsak korábban, most is a parton rekedt, ezúttal azonban menedéket és testmeleget nyújtó „tengeri farkasok” nélkül. A csontig hatoló hidegben bőrüket, hajukat, szakállukat fagyos eső áztatta, ujjaik, lábfejük elgémberedett, s az emberek arra kényszerültek, hogy a jeges vízben kagylókat keresgéljenek. Vérző kézzel zúzták össze a kagylókat, és nyers húson éltek csaknem egy héten át, amíg végre nagy nehezen visszakeveredtek a hajókra.

Elhagyva a ma Toil-foknak nevezett kikötőt, az Armada ismét déli irányba, azaz még hidegebb éghajlati zóna felé tartott, miközben számolnia kellett azzal is,

hogy közelít az Egyenlítő alatti tél. A nappalok rövidültek, és a tenger minden szeszélyes fuvallatra elkomorult, szél cibálta a vitorlákat, és az újabb pusztító vihar bármelyik pillanatban kitörhetett. Magellánnak végül elege lett a felderítésből; úgy döntött, hogy a szoros keresését jövő tavaszig felfüggeszti. Figyelmét ettől kezdve arra összpontosította, hogy biztonságos kikötőt találjon, ahol a flotta átvészelheti a közelgő telet. Március 31-én a 49° 20' szélességi foknál rá is talált erre a helyre. A *Trinidad* megfigyelő-pontjáról ideális menedéknek látszott: a védett kikötő mintha csak rájuk várt volna: a vízfelszínt fickándozó halrajok fodrozták. Puerto San Juliánba érkeztek.

A kikötő bejáratát száz láb magas, lenyűgöző sziklák szegélyezték, s hamar kiderült, hogy az öböl egy fél mérföld szélességű csatornához csatlakozik. A keskeny öböl menedéket kínált ugyan, de a tengerészeknek húsz láb mélységű, hatcsomós áramlattal kellett számolniuk; ilyen körülmények között nagyon körültekintően kellett horgonyt vetni, és a hajókat, biztonsági okokból, a parthoz is rögzíteni kellett.

Magellán úgy vélekedett, hogy Puerto San Julián kellően fontos földrajzi tájékozódási pont ahhoz, hogy hosszúsági fokát pontosan meghatározzák. Megkérdezte kormányosait, tudják-e alkalmazni barátjának, Ruy Faleirónak a mérési módszereit. Nem lehetséges, felelték a kormányosok. Magellán San Martinnal, hivatalos asztrológusával is konzultált, aki megpróbált kielégítő válasszal szolgálni; méréseket végzett, kormányosokkal egyeztetett, míg végül arra a következtetésre jutott, hogy a tordesillasi szerződést alapul véve, alighanem portugál területre tévedtek. A gondolat igencsak felbőszítette, tekintve hogy Károly király parancsa értelmében a portugál vizeket kerülniük kellett, mi több, éppen azt kellett volna bizonyítaniuk, hogy a Fűszer-szigetek a spanyol felségterület kellős közepén helyezkednek el. Most meg úgy tűnt, hogy a flotta máris

áthajózott a demarkációs vonalon. Magellán kénytelen volt arra gondolni, hogy lám, körbehajózták a fél világot, csak azért, hogy az alapállítás ellenkezőjét bebizonyítsák. Az ügy annyira komolynak látszott, és olyannyira a vállalkozás egészét fenyegette, hogy a kormányosok Puerto San Julián elhelyezkedését a térképeiken szándékosan torzították.

Hosszú és gyötrelmes télre számítva Puerto San Juliánban, Magellán csökkentette a legénység fejadagját, noha a hajók a lemészárolt „ludak” és „tengeri farkasok” húsától meg a kikötőben fogott halaktól roskadoztak. Az előző hét szüntelen, életveszélyes megpróbáltatásai után a tengerészek bátorságukért és kitartásukért inkább jutalmat vártak volna, semmint büntetést. A fejadagok csökkentésén felháborodva a legénység egyre engedetlenebbé vált. Voltak, akik a teljes fejadagjukhoz ragaszkodtak, míg mások azt követelték, hogy a flotta vagy legalábbis annak egy része térjen vissza Spanyolországba.

Nem hittek már a szoros létezésében, hiszen életüket kockára téve hányszor nekirugaszkodtak a keresésnek, és mindannyiszor zsákutcába jutottak! Ha így megy tovább, érveltek, valamelyik kataklizmaszerű viharban előbb-utóbb valamennyien elpusztulnak, vagy ott, ahol a partvonal véget ér, a világ pereméről egyszerűen csak lezuhannak a semmibe. Károly király nyilvánvalóan nem azt kívánta tőlük, hogy a Fűszer-szigethez vezető út keresése közben valamennyien áldozzák föl az életüket. Az emberélet mégiscsak fontosabb.

Magellán azonban csökönyösen ragaszkodott ahhoz, hogy királyi megbízatásuknak engedelmeskedniük kell, és kötelesek a partvonalat követni, bárhová vezessen is az. A király parancsára indultak útnak, és ő, Magellán a végsőkig ragaszkodik ahhoz, hogy a földrész végét elérjék, vagy a szorosra rátaláljanak. Mennyire megdöbbentő számára, hogy bátor spanyol tengerészeket ilyen elgyávult lélekkel kell látnia,

hangoztatta a főparancsnok. Ami a készleteiket illeti, Puerto San Juliánban rengeteg faanyag áll rendelkezésükre, temérdek hal, friss víz és szárnyasjószág; hajóik rakterében még mindig elegendő kétszersült és bor van, különösen, ha az adagokat ésszerűen osztják be. Portugál hajósait, akik korábban minden nehézség nélkül eljutottak 12 fokkal a Baktérítő alá, Magellán alaposan leteremtette: hogyan gondolják, hogy most, két fokkal a Baktérítő fölött inukba száll a bátorságuk?! Hát miféle tengerészek ők?! Kijelentette: inkább meghalna, mintsem hogy szégyenszemre Spanyolországba visszatérjen, és türelemre intette tengerészeit, amíg a telet átvészelik. Minél többet szenvednek, annál nagyobb jutalomra számíthatnak Károly királytól. A fölfedezetlen világban temérdek arany és fűszer vár reájuk, melyből mindannyian busásan meggazdagodnak.

Az ékesszóló beszéd az elbizonytalanodott tengerészekbe néhány napra lelket öntött ugyan – de csak néhány napra! Magellán kemény szavai még jobban kidomborították a főkapitány élethalál-fanatizmusát, amitől a legénység a leginkább tartott. A legnagyobb bajuk éppen az volt, hogy érzésük szerint a kapitány valamennyiük életét feláldozhatónak vélte. Az elkövetkező napokban az emberek egyre civakodóbbakká váltak; hirtelen előkerültek a nemzeti előítéletek, mintha kardokat rántottak volna ki jól olajozott hüvelyeikből, és a döfések általában főként Magellán felé irányultak. A kasztíliaiak megint rázendítettek a régi nótára, miszerint az admirális azért gondolkodik úgy, hogy a szoros megtalálásának csak a halál lehet az alternatívája, mert az a szándéka, hogy az egész expedíciót meghiúsítsa, és valamennyiüket pusztulásba vigye. Királyt dicsőítő beszéde nem egyéb fortélyos trükknél, mellyel Magellán az egész flottát öngyilkos csapdába akarja csalogatni. Akinek efelől bármiféle kétsége lenne, gondolja csak át, milyen

útvonalon haladnak: déli irányba, és folyamatosan csakis dél felé, az örök hideg birodalmába, miközben mindenki tudja, hogy a Fűszer-szigetek és India nyugaton fekszik, ahol meleg van, napfény és fényűző gazdagság!

Április elsején ilyen forrongó hangulat közepette készült a tisztikar és a legénység az év legszentebb napjára, húsvétvasárnapra. Magellánt e pillanatban kizárólag az a kérdés foglalkoztatta: ki az, aki hűséges hozzá, és ki az, aki nem? Ha a legénységből elegendő ember áll mellette, akkor megbirkózhat a tekintélyét ért eddigi legsúlyosabb kihívással. Ha viszont nincs elég támogatója, akkor a mindenre elszánt lázadók elfogják, megkínozzák, sőt lehet, hogy a szárnyvitorlafára fölakasztják. Megpróbálta fölmérni a reá leselkedő veszélyt, és óvatosan elkezdte a legénység tagjait egyenként kikérdezni.

> *„Mézes szavakkal és nagy ígéretekkel* – ahogy Ginés de Mafra utóbb fölidézte – *[Magellán] elmondta nekik, hogy a többi kapitány összeesküvést sző ellene, és megkérdezte tőlük, mit tanácsolnak. Ők azt válaszolták, hogy parancsa szerint fognak cselekedni. Magellán… nyíltan elmondta a legénységnek, hogy az összeesküvők elhatározták, megölik őt, méghozzá húsvét napján, amikor partra száll, hogy részt vegyen a misén. Ő azonban közömbösséget fog színlelni, és mindennek ellenére elmegy a misére. Így is cselekedett, titkosan fölfegyverkezve partra szállt egy kicsiny, homokkal borított szigeten, ahol fölépítettek egy kis házat, hogy a szertartásnak otthont adjon.”*

Magellán arra számított, hogy mind a négy kapitánya jelen lesz a húsvéti misén, de közülük csak egy, Luis de Mendoza, a *Victoria* kapitánya jött el. A levegő tele volt feszültséggel. „Mindketten beszélgettek” – írja róluk Mafra, s mindketten pókerarcot vágtak, hogy érzelmeiket

elrejtsék, majd együtt mentek a misére. A szertartás végén Magellán egyenesen Mendozának szegezte a kérdést: miért maradt távol a ceremóniától a többi kapitány? Mendoza elég sután azt válaszolta, hogy a többiek bizonyára betegek.

Még mindig kedélyességet színlelve, Magellán vacsorára invitálta Mendozát, nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy színvallásra késztesse a kapitányt. Mendoza a meghívást hűvösen visszautasította. Magellán rezzenéstelen arccal vette tudomásul kapitánya engedetlenségét, de már semmi kétsége nem maradt afelől, hogy ő is az összeesküvők közé tartozik

Mendoza visszatért a *Victoriára,* és a többi kapitánnyal együtt folytatta a Magellán elleni összeesküvés előkészítését, olyan módon, hogy egyik hajóról a másikra nagy csónakkal küldözgették az üzeneteket. A mise után egyedül Alvaro de Mesquita, a *San Antonio* nemrég kinevezett kapitánya jött át a *Trinidad* fedélzetére, hogy helyet foglaljon a főparancsnok vacsoraasztalánál. Magellán az üres székeket meglehetősen baljós előjelnek tekintette.

És ekkor a szerencse Magellán malmára hajtotta a vizet. A *Concepción* kapitányának, Gaspar de Quesadának a nagy csónakja, mely a lázadó hajók között hozta-vitte az üzeneteket, az erős áramlatban letért az útvonaláról, és a benne tartózkodó emberek legnagyobb rémületére magatehetetlenül, egyenesen a zászlóshajó és személy szerint Magellán felé sodródott, vagyis ahhoz az emberhez, akivel az üzenetvivők az adott helyzetben a legkevésbé sem kívántak találkozni. Legnagyobb meglepetésükre azonban a *Trinidad* legénysége – Magellán utasítására – kimentette őket az elszabadult nagy csónakból. De még ennél is meglepőbb volt, hogy az admirális igen barátságosan üdvözölte őket a zászlóshajó fedélzetén, mi több, kiadós lakomával kényeztette a társaságot, s gondoskodott arról, hogy a vacsorát borral bőségesen leöblíthessék.

A lázadójelöltek éltek is a kínálkozó lehetőséggel, nyakalták a bort derekasan, és hamarosan arra a megállapításra jutottak, hogy igazán nincs miért tartaniuk a főparancsnoktól. Beszédes kedvükben még a Magellán elleni cselszövés részleteit is elfecsegték; biztosították a kapitányt, ha az összeesküvés sikerrel járna, őt bizony még ugyanazon az éjszakán elfognák és megölnék.

Ettől kezdve Magellán minden érdeklődését elveszítette látogatói iránt, és azonnal hozzálátott, hogy fölkészüljön a zászlóshajót fenyegető támadásra. Embereit újból kifaggatta, ki az, aki hűséges, és ki az, aki nem, és örömmel állapította meg, hogy legalábbis a *Trinidad* legénysége az ő oldalán áll, ha a lázadás elkerülhetetlenül kirobban, és a támadás valóban bekövetkezik.

Ezen az éjszakán nagy volt a nyüzsgés a *Conception* fedélzetén. Quesada kapitány leereszkedett egy nagy csónakba, és csendben átvitette magát a *San Antonió*ra. A nagy csónakban lapulva vele tartott a sötét vízen Juan de Cartagena korábbi kapitány, az érsek törvénytelen fia, kudarcot vallott lázadó; Juan Sebastián Elcano veterán baszk tengerész, aki a *Conception* fedélzetmestereként szolgált, és harminc felfegyverzett tengerész.

A sötétség leple alatt megszállták a *San Antonio* fedélzetét, kardokkal hadonászva berontottak a kapitány kabinjába, és a szerencsétlen Mesquitát kiráncigálták a fekhelyéről. Mesquita korábban Cartagena hajóján szolgált, és szíve mélyén még most is őt tekintette feljebbvalójának. Kevés ellenállást mutatott, amikor a lázadók bilincsbe verték, és Gerónimo Guerra kabinjába vezették, ahol őrizet alá került.

Addigra az egész hajón híre ment a lázadásnak, és a teljes legénység fölserkent. Juan de Elorriaga, a hajó fedélzetmestere, egy baszk tengerész, hősiesen próbálta Quesadát a *San Antonió*tól távol tartani, még mielőtt a

vérontás elszabadulna, Quesada azonban nem volt hajlandó meghátrálni, ezért Elorriaga a *contramaestréhoz,* Diego Hernándezhez fordult, hogy adjon parancsot a legénységnek Quesada megfékezésére, és verje le a lázadást.

„Nem hiúsíthatja meg a tervünket egy ilyen őrült!” – ordította Quesada, tudva, hogy innen már nincs visszaút Vadul rárontott Elorriagára, és tőrével négyszer beledöfött a testébe, mígnem végül Elorriaga, súlyos sebektől vérezve, összeesett. Quesada azt hitte, hogy meghalt, de a hű tengerész még életben volt, noha talán jobb lett volna neki, ha ott a helyszínen kileheli lelkét, ahelyett, hogy a következő három és fél hónapban a Quesada kezétől elszenvedett súlyos sebek miatt élet és halál között lebegve, kínoktól gyötörve múljon ki.

Miközben kettejük közt folyt a harc, Quesada emberei túszul ejtették Hernándezt, s így a hajó egy csapásra tiszt nélkül maradt. A megzavarodott legénység, anélkül, hogy bárkitől parancsot kapott volna rá, egyszerűen csak az életét féltve, megadta magát a lázadóknak. Egyikük, Antonio de Coca, a flotta könyvelője, tulajdonképpen csatlakozott a felkelőkhöz, akik az elkobzott fegyvereket az ő kabinjában tárolták. A lázadás első szakasza a tervek szerint végbement.

Pigafetta, aki egyébként az egész utazás igen alapos krónikásának bizonyult, ezúttal vajmi kevés támpontot ad a lázadás nyomon követéséhez. Nyilván túl közel állt Magellánhoz, hogy a történéseket átlássa. A főparancsnok hűséges embereként ellenállt a csábításnak, hogy bármit meghalljon vagy megismételjen, ami szeretett kapitányára nézve terhelő lehetett volna. A nagy és bölcs felfedezőről szóló magelláni mítoszt mindvégig emelkedett stílusban tálalta, ugyanakkor a Magellán körüli botrányokról és lázadásokról egész egyszerűen nem volt hajlandó tudomást venni. A Puerto San Julián-i drámára vonatkozó egyetlen futólagos utalásában még a főszereplők neveit

is összekeveri. Az a krónikás, aki sokszor a legapróbb részletekről is aggályos pontossággal beszámol, a lázadásról már csak az utazás után tesz említést, vagyis akkor, amikor már kellő biztonságban érzi magát ahhoz, hogy a körülötte lezajlott véres eseményeket egyáltalán szóba hozza.

A lázadók a *San Antoniót* igen gyorsan hadihajóvá alakították át. Elcano, a baszk tengerész vette át a parancsnokságot, és a Magellánhoz hűnek látszó két portugált, Antonio Fernandest és Gonçalo Rodriguest, valamint a kasztíliai Diego Díazt haladéktalanul bebörtönözte. A lázadók Quesada szolgáinak, Antonio de Cocának és Luis del Molinónak a vezetésével megrohamozták a hajó rakterét, éhes gyomrukat kenyérrel és borral tömték tele, és minden egyébbel, ami a kezük ügyébe akadt, majd a követőiket azzal jutalmazták, hogy őket is rászabadították a tiltott élelemkészletre. A történések egyik szemtanúja, Pedro de Valderrama káplán megesküdött arra, hogy mindenről be fog számolni Magellánnak, persze ha valaha is módja lesz rá. Mindeközben Elcano parancsot adott a lőfegyverek előkészítésére; elővették a szakállas puskákat és az íjpuskákat, vagyis a korszak leghatékonyabb fegyvereit. Bárkinek, aki a renegát hajót megpróbálja megközelíteni, torkolattűzzel és halálos nyílzáporral kell szembenéznie.

A lázadás, mint valami ragály, órákon belül átterjedt a másik két hajóra, a *Concepciónra* és a *Victoriára,* melynek kapitánya, Luis de Mendoza azóta neheztelt Magellánra, amióta a flotta Sanlúcar de Barrameda kikötőjéből kifutott. Idő kérdése volt csupán, hogy Cartagena, Quesada és követőik közvetlenül Magellán személye ellen forduljanak. Egyedül a kasztíliai Juan Serrano parancsnoksága alatt álló *Santiago* maradt semleges. Quesada e pillanatban úgy döntött, hogy a

*Santiago*t békén hagyja; döntését a felkelők később igencsak megemlegették.

Április másodikán Puerto San Julián kikötője a felkelő nap fényében csalóka nyugalomra ébredt. Az Armada de Molucca öt lehorgonyzott hajója csöndesen ringott a vízen, a legénység tagjai a hosszúra nyúlt éjszaka fáradalmait próbálták kipihenni. A főparancsnok a biztonságosnak ítélt zászlóshajón, a *Trinidadon* tartózkodott. Amolyan hűségtesztként, azzal az ürüggyel, hogy friss víz vételezésére matrózokat vinne a partra, Magellán nagy csónakot menesztett a Quesada és Elcano uralma alatt álló *San Antonió*hoz. Ahogy a *Trinidad* nagy csónakja a hajóhoz közelített, a lázadók elhessegették a matrózokat, és kijelentették, hogy a *San Antonio* már nem tartozik Mesquita vagy Magellán parancsnoksága alá; az irányítást a lázadó Gaspar de Quesada vette át.

Amikor a nagy csónak a felkavaró hírrel visszatért, Magellán rádöbbent, hogy súlyos helyzettel áll szemben, de a lázadás teljes kiterjedését még mindig nem mérte föl. Azt hitte, hogy nem három, hanem csak egy lázadó hajóval kell számolnia, és megint útnak indította a nagy csónakot, hogy felmérje a többi hajó legénységének hozzáállását. Fellegvárából, a *San Antonio* fedélzetéről Quesada így felelt: „A királyért és saját magamért”, és a *Victoria,* valamint a *Conception* követte őt.

Hogy világossá tegye álláspontját, Quesada a nagy csónakkal arcátlanul listát küldött a zászlóshajóra a követeléseivel. Jó okkal azt hitte, hogy bekerítette Magellánt, és megpróbálta a főparancsnokot megadásra kényszeríteni. Írásos üzenetében kijelentette, hogy átvette a flotta parancsnokságát, és az a szándéka, hogy véget vessen a mostoha bánásmódnak, melyet Magellán a tisztekre és a legénységre rótt. Továbbá: jobban fogja étkeztetni az embereket, nem teszi fölöslegesen kockára az életüket, és visszaviszi a flottát Spanyolországba. Ha Magellán elfogadja a követeléseket, írta Quesada, a lázadók hajlandók a flotta vezetését visszaengedni neki.

Ezek a követelések Magellán számára felháborítók voltak Teljesítésük esetén Spanyolországban szégyen és megaláztatás, Portugáliában kegyvesztettség, börtön és alighanem halál várna rá. Ilyen körülmények között feltehetően azt várták tőle, hogy totális támadást indít a *San Antonio* ellen, de Magellán önmérsékletet tanúsított. Visszaüzent, hogy hajlandó meghallgatni őket – a zászlóshajó fedélzetén, természetesen. A lázadók vonakodtak elhagyni a bázisukat, hiszen nem tudhatták, mi vár rájuk a *Trinidad* fedélzetén. Végül azt felelték, hogy csakis a *San Antonión* hajlandók Magellánnal találkozni. Legnagyobb meglepetésükre ebbe beleegyezett.

Miután Quesada és követői éberségét elaltatta, szép lassan támadásba lendült. Tárgyilagosan nézve a helyzetet, Magellán a lázadókkal szemben hihetetlen nagy hátránnyal indult. A flotta öt hajójából három a felkelők kezén volt, a kapitányok és a matrózok zöme ugyancsak az ő oldalukon állt. Demagóg érvekkel állították maguk mellé az embereket, és követeléseik érvényesítéséhez elegendő fegyverrel is rendelkeztek. Előnytelen helyzetében Magellán nem próbált meg az erőszakra erőszakkal válaszolni, ehelyett lépésről lépésre bomlasztotta szét a lázadást, anélkül, hogy saját magát nagyobb veszélybe sodorta volna, mint amekkorában már ténylegesen benne volt.

Flottája helyreállítását azzal kezdte, hogy visszaszerezte a nagy csónakot, amely Quesada közleményét szállította. A következő lépésként figyelmét arra összpontosította, hogy az elvesztett hajók közül legalább egyet újra megkaparintson, hogy aztán a többit is sorra vehesse. Úgy döntött, hogy nem a *San Antonió*val kezdi, ahol a lázadók alaposan elsáncolták magukat, hanem a *Victoriával,* itt ugyanis a felkelők kevésbé elszántnak mutatkoztak, és nagyobb esély volt arra, hogy támogatókra tegyen szert.

A *Victoria* az egész terv szempontjából kulcsfontosságúvá vált, és a visszaszerzésére Magellán cselt eszelt ki. Öt, gondosan kiválogatott tengerésszel megtöltötte a nagy csónakot, és utasította őket, hogy barátságos hozzáállást színlelve közelítsék meg a lázadókat. A tengerészek azonban bő ruháik alatt fegyvert viseltek, amit szándékukban állt használni is. Köztük volt Gonzalo Gómez de Espinoza, a tábori rendőrség parancsnoka, akinek a személye a küldetésnek automatikusan hivatalosságot kölcsönzött. Magellán egy levelet is küldött az embereivel Luis de Mendozának, melyben a *Victoria* kapitányát azonnali megadásra szólította fel. Ha Mendoza ellenállna, hangzott a főparancsnok utasítása, azonnal öljék meg!

Amint a nagy csónak látószögön kívül került, a főparancsnok a zászlóshajó legénységéből válogatott tizenöt, hozzá hű tengerésszel egy második csónakot is vízre bocsáttatott, s a különítmény parancsnokául Duarte Barbosát, a saját sógorát nevezte ki.

Amikor az első nagy csónak a *Victoria* mellé evezett, Mendoza engedélyt adott az öt embernek, hogy fölmehetnek a fedélzetre. De Mafra, a lázadást leghívebben megörökítő szemtanú a következőket írja: „Mendoza, ez a bűnös dolgokban oly vakmerő ember, aki azonban túl meggondolatlan ahhoz, hogy a jó tanácsot megszívlelje, felszólította őket, hogy jöjjenek fel a fedélzetre, és adják át a levelet, melyet igen hanyagul kezdett olvasni, semmiképpen sem úgy, ahogy a helyzet komolysága megkövetelte volna.” Más szemtanúk szerint Mendoza gúnyolódással és nevetéssel reagált, majd a levelet összegyűrte, és hanyag mozdulattal a tengerbe hajította. Ebben a pillanatban Espinosa, a rendőrtiszt szakállánál fogva megragadta, felrántotta a fejét, és tőrt döfött a torkába, miközben egy másik katona szúrt sebet ejtett a kapitány fején. Sugárban ömlött a vér, és kisvártatva a *Victoria* lázadó kapitánya élettelenül elterült a fedélzeten.

Mendoza halálával Magellán az élethalál-versenyben lépéselőnyre tett szert. Alighogy a kapitány kilehelte lelkét, a második nagy csónak is a *Victoria* mellé siklott, és a Magellánhoz hű tizenöt tengerész megrohamozta a hajót. Ahogy Magellán számított rá, a *Victoria* legénysége csekély ellenállást tanúsított. Kapitányuk halála annyira megdöbbentette a lázadókat, hogy jámboran megadták magukat Magellán embereinek.

Mintha a halott tengerésztiszt látványa nem lett volna elegendő sérelem a kasztíliaiaknak, Magellán utóbb mindenki szeme láttára fizette ki Espinosát és csatlósait a véres tett véghezviteléért. „Ezért [az akcióért] a főparancsnok tizenkét dukátot adott Espinozának – emlékezett Sebastián Elcano, a lázadók egyike –, és a többiek hat-hat dukátot kaptak Mendoza és Quesada járandóságából.” Ennyit ér az életük?, tették fel maguknak a kérdést a kasztíliaiak. Pár dukátot mindössze?

Magellán győzelmének jeleként Barbosa a *Victoria* árbocáról meglengette a főparancsnok zászlaját, Quesada és a többi lázadó tudomására hozva, hogy a lázadásnak vége. Magellán a két szövetséges hajó között biztonságba helyezte a *Trinidadot;* egyik oldalról a *Victoria,* másikról a *Santiago* védelmezte a zászlóshajót. A három hajó együttes blokád alá vette a kikötő bejáratát; a lázadók kezén maradtak pedig mélyen visszahúzódtak a kikötőbe, menekülésre azonban nem sok esélyük maradt.

Magellán azt várta, hogy Quesada felismeri: a további ellenállás hiábavaló. A lázadás elbukott, és a felkelők vezérének most már nem a kiadósabb fejadagokért vagy a spanyolországi visszatérésért kell alkudoznia, hanem a saját, puszta életéért. Quesada azonban nem adta fel. A *Conception* és a *San Antonio* a kikötő másik végébe húzódott, és a lázadók szándékairól semmilyen jelet nem adott. Megelőzendő, hogy bármelyikük is az éj leple alatt átcsússzék a blokádon, Magellán a zászlóshajót teljes

harckészültségbe állította. Az őrséget megkettőzte, és parancsot adott „dárdák, lándzsák, kövek és más fegyverek bőséges készenlétbe helyezésére mind a fedélzeten, mind az árbocokon”. Hogy emberei kedvébe járjon, és a további együttműködésnek megnyerje őket, a legénységet temérdek élelemmel látta el. Ugyanakkor figyelmeztette őket, semmiképpen nem hagyhatják, hogy a két bűnös hajó bármelyike a kikötőből a nyílt tengerre menekülhessen.

Míg a többiek figyelme elterelődött, Magellán félrehívta egyik tengerészét, és titokban igen veszedelmes feladatot bízott rá. A sötétség leple alatt a *Concepciónra,* Quesada hajójának fedélzetére kellett lopóznia, hogy eloldja vagy legalábbis meglazítsa a horgonykötelet. Magellán úgy kalkulált, hogy az erőteljes éjszakai apály a *Concepciónt* az öböl bejáratát őrző blokád felé szívja, s így a három hajó számára remek feltétel adódik a meglepetésszerű támadásra. Az admirális fölkészült arra, hogy a rebellisek hajóját teljes tűzerővel üdvözölhesse.

Késő éjszaka a *Conception* rejtélyes módon keresztülsodródott a kikötőn. Tekintve, hogy senki nem tudott Magellán ügyes fortélyáról, a művelet úgy festett, mintha a horgony a tengerfeneket szántaná. Idő kérdése volt csupán, hogy a *Conception a* zászlóshajó lőtávolába érjen, és kirobbantsa a tengeri csatát.

A *Conception* fedélzetén a lázadás kezdett kifulladni. Ginés de Mafra, a hajó kormányosa, akit Mesquitával együtt túszként fogva tartottak, észlelte, hogy Quesada lelkiismeret-furdalással küzd, de nem tudja rávenni híveit a lázadás véghezvitelére. „Összehívta a legénységet, és megkérdezte őket, hogy abban az esetben, ha nem tudnák véghezvinni azt, amibe belekezdtek, mit kellene tenniük, ha Magellán kezére kerülnének.” A többi lázadó mindössze ennyit válaszolt: „parancsait engedelmesen követni”.

Quesadának egyetlen halvány reménye maradt: talán sikerül a blokádon átcsúsznia és elmenekülnie. „Parancsot adott a horgony felszedésére, de a dolog nem úgy sikerült, ahogy remélte, mivel az áramlat a hajót lesodorta a folyón, egyenesen a zászlóshajó felé, és ezt sem Quesada, sem a legénység nem tudta megakadályozni, a dühöngő víz miatt” – idézte fel az eseményeket De Mafra, anélkül persze, hogy rájött volna: miféle fortély sodorta a hajót ekkora veszélybe.

Quesada karddal és pajzzsal felfegyverkezve járőrözött a fedélzeten, remélve, hogy valamiképpen visszanyeri a hajó fölötti uralmát, vagy ha ez mégsem sikerülne, akkor talán képesek lesznek Magellán blokádján észrevétlenül átcsúszni. Ehelyett egyenesen a csapda kellős közepébe vitorláztak.

Ahogy a *Conception* a zászlóshajóhoz közelített, Magellán fölkiáltott, „Felségárulás! Felségárulás!”, és parancsot adott embereinek, helyezzék készenlétbe fegyvereiket. Amint Quesada *naó*ja [hajója] elhaladt a zászlóshajó mellett, Magellán tűzparancsot adott, amitől azok, akik életüket áldozatként felkínálták, nyomban megjuhászodtak, és a fedélzet alá bújtak.”

A *Trinidad* hirtelen tüzet nyitott a közeledő hajóra, és ágyúgolyókat lövellt a *Conception* fedélzetére. „Quesada állig felfegyverezve állt a fedélzeten, a zászlóshajóról dárdák röpültek felé, semmi kétséget nem hagyva afelől, hogy az életére törnek. Magellán, felismerve, milyen csekély ellenállást tanúsítanak a nao fedélzetén, számos emberével megrohamoztatta a hajót.” Mielőtt még Quesada emberei bármiféle ellenállást kifejthettek volna, a *Trinidad* tengerészei a *Concepciónt* oldalról megcsákányozták, és a fedélzetre özönlöttek. Mindeközben a *Victoria* az ostromlott hajó tatfedélzeténél ugyanezt a manővert hajtotta végre.

„Kiért harcolsz?” – kiáltották a támadók, elözönölve a *Conception* szűk fedélzetét

„A királyért – jött a felelet – és Magellánért!”

A lázadók hirtelen pálfordulása alighanem az életüket mentette meg, mivel Magellán emberei egyenesen Quesadára és belső körének tagjaira vadásztak, akik egyébként kevés ellenállást tanúsítottak. A támadók kiszabadították Mesquitát, az elmozdított kapitányt (és Magellán első unokatestvérét), a kormányossal, Ginés de Mafrával együtt. A puccs lényegében vértelenül zajlott le, De Mafra volt az egyetlen, akit súlyosabb sérülés fenyegetett, amikor egy ágyúgolyó, melyet a *Trinidad*ról lőttek ki, a lába között landolt, miközben ő bilincsbe verve ült a fedélzet alatt, közvetlenül a kiszabadítása előtt.

Quesada és belső körének letartóztatásával a *Conception* újra Magellán ellenőrzése alá került, s ezzel a Puerto San Julián-i éjféli lázadás szégyenteljes véget ért. Még a *San Antonio* fedélzetén tartózkodó Juan de Cartagena is feladta a lázadás véghezvitelének reményét. Amikor a zászlóshajó a *San Antonio* mellé úszott, és Magellán azonnali megadást követelt Cartagenától, a lázadó kasztíliai szó nélkül engedelmeskedett, és hagyta, hogy vasba verve a *Trinidad* fedélzetére vigyék.

Ezen a reggelen a főparancsnok csupán egyetlen hajót tudhatott magáénak, most ismét mind az öt az uralma alá tartozott. Jelentős számbeli fölényük ellenére a lázadók veszítettek, és a megpróbáltatásból Magellán minden korábbinál hatalmasabban került ki. Expedíciója, mely az imént még a legmélyebb válság szélén állt, folytathatta küldetése beteljesítését.

Most, hogy a húsvéti lázadás véget ért, Magellán hozzálátott a büntetések kiszabásához. A lázadók kezdtek ráébredni, hogy bosszúja sokkal kegyetlenebb, mint akár a legvadabb vihar a tengeren. A főparancsnok először is utasította embereit, hogy készítsenek vádiratot Mendoza ellen, mely kimondja a lázadó felségárulását. Elrendelte Mendoza fölakasztását és testének fölnégyelését. Ez a bonyolult és groteszk művelet az

áldozat fölakasztásával vette kezdetét, majd azzal folytatódott, hogy a delikvenst, mielőtt még megfulladt volna, levágták a kötélről. A hóhér vagy segédje ekkor fölhasította az áldozat gyomrát, kitépte a beleit, és bármilyen hihetetlen, a félájult áldozat szeme láttára elégette. Amikor az áldozat végül kilehelte lelkét, fejét és végtagjait testéről levágták, tartósítás végett és hogy a keselyűket távol tartsák, gyógyfüvekben megpárolták, majd az ily módon preparált végtagokat közszemlére tették. Egy másik változatban az áldozat karját és lábát négy lóhoz kötözték, a lovakat ellenkező irányokba megugrasztották, és a végtagokat lassú mozgással testéről letépték.

Magellán mindkét módszer elemeit hasznosította. Mendozát a zászlóshajó fedélzetéhez rögzítették, a csuklója és bokája köré tekert köteleket súlyos tárgyak emelésére szolgáló csörlőkhöz csatlakoztatták. Megadott jelre a matrózok az emelő-karral forgatni kezdték a csörlődobot, mely a henger visszacsúszását gátló vájatokat is tartalmazott. A nyomás alá helyezett csörlő fokról fokra darabokra tépte Mendoza élettelen testét.

Magellán elrendelte, hogy a testmaradványokat leköpdössék, és közszemlére tegyék, mintegy emlékeztetőül, hogy így jár minden áruló. Luis de Mendoza tartósított testmaradványai hónapokon át láthatók voltak Puerto San Juliánban, örök érvényű leckeként mindazoknak, akik valaha is lázadást forgatnának a fejükben. Ez a mai szemmel nézve hihetetlenül barbár gyakorlat a kor szokásainak megfelelően azokat próbálta jobb belátásra bírni, akik hajlandóságot éreztek a hatósággal szembeni engedetlenségre.

Magellán barbárságának mutatványai ezzel még nem értek véget; sőt, csak most kezdődött azon lázadók megbüntetése, akik a főparancsnok tekintélyét és Károly király becsületét megsértették. Talán még a kivégzésnél is hatékonyabb fegyelmezőeszköz volt a főparancsnok

kezében: a kínzás. Az, hogy Magellán ehhez az eszközhöz folyamodott, korántsem volt szokatlan; ne felejtsük el, a spanyol inkvizíció kora volt ez, mely formálisan 1478-ban kezdődött, és Tomás de Torquemada, az első nagyinkvizítor színre lépésével folytatódott. Sok európai számára Spanyolország nevének puszta említése az inkvizíció képeivel és a kínzások pokoli módszereivel társul, holott mindez korántsem csupán Spanyolországra korlátozódott. Mint ahogy a kínzásokat sem pusztán az eretnekség eseteiben alkalmazták, hanem más bűncselekményeknél is, például az uzsoránál, a homoszexualitás, a poligámia eseteinél és különösen a felségsértésnél, mely az állam elleni legsúlyosabb bűncselekménynek számított.

Az inkvizíció nem hasonlítható a modern értelemben vett büntetőeljáráshoz. A vádlottat eleve bűnösnek vélelmezték; ha vonakodott bűncselekményét beismerni, azt súlyosbító körülményként vették figyelembe. A kínzás a visszatartott vallomás kicsikarására szolgált, és minél hamarabb megtört a vádlott, annál rövidebb volt a szenvedése. A kínzással kicsikart vallomást mindenesetre a legjobb bizonyítékként értékelték.

A spanyol inkvizíciós eljárásról szóló egyik korabeli beszámoló fölidézi azt a félelmet és reményvesztettséget, amelyet Magellán áldozatai minden valószínűség szerint megtapasztalhattak. „A spanyol inkvizíció kínzókamrája – írja egy korabeli szemtanú – általában a föld alatt egy nagyon sötét teremben helyezkedik el, ahová különböző ajtókon lehet bejutni. Van egy emelvény, amelyen az inkvizítor, az inspektor és a titkár foglal helyet. Amikor a gyertyákat meggyújtják, és a kínzás alá vetendő személyt bevezetik, a végrehajtó […] is megjelenik, meghökkentő és félelmetes külsővel. Szorosan testhez simuló, fekete vászonöltözetet visel. Fejét és arcát hosszú, fekete csuklya rejti, melyen csupán két lyukat hagytak szabadon, hogy kilásson. Az egész jelenet arra szolgál,

hogy a szerencsétlen nyomorultat testileg és lelkileg még nagyobb terrornak vessék alá, amikor meglátja, hogy olyan alak keze közé kerül, aki úgy fest, mint maga a megtestesült ördög.” Magellán idejében a kínzás eleven és rettegett velejárója volt a mindennapi életnek, és hozzátartozott a hajóskapitányok technikai arzenáljához, mellyel tengerészeiket igyekeztek kordában tartani. Törvényi és egyházi körítéseivel sokkal szisztematikusabb, kegyetlenebb és lélektanilag rombolóbb volt, mint a hagyományos korbácsolás. Még ha a fizikai fájdalmat az áldozat túl is élte, a pszichikai sérülések gyógyíthatatlan nyomot hagytak a lelkében.

Magellán kínzási módszerei mélyen fölháborították a korabeli spanyol történetírókat, akik elborzadtak a főparancsnok brutalitásától, de nem azért, mert Magellán a torquemadai módszerekkel élt, hanem azért, mert a tortúrát spanyolokkal szemben alkalmazta. Azok között, akik Magellánt a lázadás leverésekor bevetett módszereiért följelentették, volt egy Transylvanus Maximilianus nevű,[8] aki a túlélőket sevillai visszatérésük után meginterjúvolta, és az események rekonstruálása alapján egész egyszerűen kijelentette, hogy Magellán törvénytelenül cselekedett. „Senki, Károlyon és királyi tanácsán kívül, nem jogosult arra, hogy ezen méltóságok ellen főbenjáró büntetést szabjon ki.” (Pigafetta, aki jelen volt a tortúránál, egyszerűen nem vett tudomást a barbárság igencsak kényelmetlen tényeiről, mint ahogy a lázadás minden más mozzanata fölött is szemet hunyt; a borzalmas kegyetlenség, ahogyan szeretett főparancsnoka a megkínzott emberekkel elbánt, a

---

[8] Maximilianus Transylvanus (Erdélyi Miksa), a spanyol királyi udvarban élő humanista 1523-ban megjelent – Pigafetta naplójának kiadatását tíz évvel megelőző – művének címe: *Maximilianus Transylvanus felettébb élvezetes olvasmányul szolgáló levele a Salzburgban székelő főtisztelendő Érsek Úrhoz a Malaku-szigetekről és egyéb csodálatos dolgokról, amelyeket a spanyol hajósoknak V. Károly császár őfelsége kezdeményezésére újólag véghezvitt tengeri utazása fedezett fel. (A szerk.)*

Magellánt istenítő portrébа aligha illett volna bele.) Korabeli történészek hangsúlyozzák, hogy Magellán áldozatai között spanyol tisztek is voltak, utalva ezzel arra, hogy ilyen módon Károly királyon és Kasztílián esett sérelem – íme a bizonyíték Magellán Spanyolországgal szembeni hűtlenségére –, de ez az érvelés megfeledkezik arról, hogy az áldozatok között portugálok is jócskán akadtak.

A kínzás, nem kevésbé, mint a lázadó hajók visszaszerzésekor tanúsított rafináltság, fontos szerepet játszott abban, hogy Magellán a húsvéti lázadásnak véget tudott vetni. A tortúra alkalmazásával legénysége tudomására hozta, hogy diktátumainál csupán egyetlen rosszabb dolog létezik, nevezetesen az, ha akaratával szembeszegülnek, és ennek következményeit viselniük kell. A legénység elszántságának és bátorságának, melynek köszönhetően a földgolyót körbehajózták, és a világ peremén túlra is eljutottak, az egyik legfontosabb oka abban rejlett, hogy Magellán kényszerítette őket erre. A félelem volt embereinek egyik legfontosabb motivációja; a történtek után jobban féltek Magellántól, mint a tenger veszedelmeitől.

A többi elkövető megbüntetésére Magellán Puerto San Juliánban világi inkvizíciót hozott létre, unokaöccsét, Alvaro de Mesquitát bízta meg a kimerítő eljárás lebonyolításával. Magellán először a *San Antonio* kapitányának nevezte ki Mesquitát, számos jól képzett kormányost és tengerészt mögéje utasítva a rangsorban, spanyolokat és portugálokat egyaránt. Mesquita mostantól Magellán halálosztó ügynökeként működött; ő döntött arról, ki a bűnös az árulásban, és kinek kell elszenvednie a következményeket. Nem csoda, hogy az emberek rühellették.

Mesquita a portugáliai Estremozban született, Fernão és Inés Goncalves de Mesquita fiaként; ők Magellán családjának anyai ágához tartoztak. Magellán az öt hajón

nem ismert mást, aki hűségesebb lett volna hozzá, mint Alvaro.

Mesquita két héten át mérlegelte a „bizonyítékokat”, mielőtt ítéletet hirdetett. Az eljárás befejeztével – nem vitás, hogy Magellán utasítására – az egyik vádlottat viszonylag enyhe büntetéssel szabadon engedte. A szerencsétlen könyvelő, Antonio de Coca megúszta annyival, hogy megfosztották rangjától. Ám Andrés de San Martint, a megbecsült asztronómus-asztrológust, Hernando Moralest és a papot Mesquita felségárulásban bűnösnek találta.

Az ítélet kétségkívül eltúlzott volt. Magatartásukat inkább az ijedtség, semmint az összeesküvés szándéka motiválta. A nyomozás közben San Martinnál például találtak egy expedíciós útitervet, amit egyébként miért is ne birtokolhatott volna a flotta főcsillagásza? San Martín azonban pánikba esett, és a térképet a vízbe hajította. Ez volt a fő bűne. És mit tett a pap azért, hogy hasonló bánásmódot érdemeljen ki? A vád szerint állítólag többen hallották, amint azt mondta, hogy „a hajók elegendő készletekkel rendelkeznek” – ami egyébként megfelelt a valóságnak. A másik vádpont pedig úgy szólt, hogy „nem volt hajlandó a főparancsnokkal azokat a titkokat megosztani, amelyeket a legénység tagjai gyónás közben elmondtak neki”. Magellán valószínűleg azt feltételezte, hogy a pap be volt avatva az összeesküvésbe, mivel a tengerészek meggyónták neki, hogy mire készülnek. Ámde nem valószínű, hogy a lázadók bűnös dolognak tartották, amit tesznek, hiszen cselekedetüket a kétségbeejtő körülmények igazolták.

A mondvacsinált kapcsolat e cselekedetek és a tényleges lázadás között arra enged következtetni, hogy Mesquita és Magellán az alapos nyomozás ellenére az árulásra kevés kiegészítő bizonyítékot talált, s mérgükben San Martint és a papot egyszerűen bűnbaknak kiáltották ki. San Martín kiemelkedő navigációs szakismereteit legalább 1512 óta gyakorolta,

amikor Ferdinánd királyi kormányossá nevezte ki őt. Később két alkalommal megpróbálta elnyerni a királyi főkormányosi posztot Habár Károly király sokáig mellőzte őt, Ruy Faleiro elmozdítása után mégis San Martín lett az Armada de Molucca asztronómus-asztrológusa. Szakértelme, nemes jelleme, a busás fizetés, amit kapott, és a király szolgálatában töltött hosszú idő mind ellentmondani látszik a neki tulajdonított lázadó szerepkörnek. Quesadával, Cartagenával és a többi összeesküvővel ellentétben San Martínnak nem voltak kapitányi ambíciói, és Magellánnal szemben semmiféle haragot nem táplált magában. A legsúlyosabb terhelő „bizonyíték” abban a szerencsétlen pillanatban keletkezett, amikor pánikba esett. Ám ez a botlás elegendő volt ahhoz, hogy arra a sorsra ítéltessen, amelyről sokan úgy vélekedtek, hogy rosszabb a halálnál.

Mesquita San Martint az inkvizíció leggyakoribb büntetésére ítélte: a rettenetes *strappadó*ra. A *strappado* a kínszenvedés öt stádiumát foglalta magában. Először az áldozatot levetkőztették, csuklóját hátrakötözték, és fenyegetni kezdték, hogy vallomást csikarjanak ki belőle. Ha ezt megtagadta, jött a második fokozat. Ekkor az áldozat hátracsavart karját egy emelőcsiga segítségével fölfelé húzták, úgy, hogy a talpa rövid időre eltávolodjék a talajtól. Majd újabb lehetőséget kínáltak a vallomástételié. Ha ezt is megtagadta, jött a *strappado* harmadik fokozata, amikor is hosszabb időre függesztették föl az áldozat testét; ilyenkor a válla kiugrott helyéről, és az áldozat karja rendszerint eltörött. Újabb lehetőség kínálkozott a vallomástételre. Ha a megkínzott személy még mindig nem volt hajlandó kielégítő vallomást tenni, számítania kellett a negyedik fokozatra: testét fölfüggesztették, és erőteljesen rángatták, ami pokoli fájdalmakat okozott. Kevés áldozat akadt, aki eddig a pontig vallomás nélkül kitartott volna. Ha mégis, akkor elrendelték a *strappado* ötödik

fokozatát, amikor súlyokat akasztottak az áldozat lábfejére, méghozzá akkorákat, amelyek gyakran elég nehezek voltak ahhoz, hogy a végtagokat a meggyötört testről leszakítsák.

Andrés de San Martín a *strappado* mind az öt fokozatát végigszenvedte.

Magellán inkvizíciójának utolsó, legborzalmasabb szakaszában ágyúgolyókat akasztottak San Martín lábfejére, és ezekkel a terhekkel súlyosbítva iszonyú fájdalmakat okoztak a felfüggesztett áldozatnak. Egy korabeli beszámoló így írja le a *strappado* utolsó fázisát: „A rab kezét hátrakötötték, és súlyokat helyeztek a lábára, majd olyan magasra felhúzták, hogy a feje az emelőcsigához ért. Bizonyos ideig ebben a helyzetben tartották, és a lábára kötött súlyok az inait és a végtagjait iszonyatosan meghúzták, majd hirtelen rántással kilazították a kötelet, s az áldozatot leengedték, de úgy, hogy a lába ne érje a földet."

Miután ezeket a kínzásokat San Martín elszenvedte, alighanem azért esdekelt, hogy inkább végezzék ki, semmint hogy további *strappadót* ki kelljen állnia. Az is lehet, hogy elájult, viszont tény, hogy a tortúrát végül is túlélte. Csodával határos módon fölépült, annyira, hogy visszatérhetett asztronómus-asztrológusi foglalkozásához, de ettől kezdve rettegett Magellántól és az Armada egész vállalkozásától.

Hernando Moralesra Mesquita és Magellán még súlyosabb büntetést szabott ki, mint San Martínra. A beszámolók ugyan csak arról szólnak, hogy végtagjait „kificamították", de a procedúra, amelynek alávetették, olyan súlyos volt, hogy a szerencsétlen kormányos belehalt sérüléseibe; a Mesquita és Magellán keze által okozott kínszenvedéseket csak elképzelni tudjuk. Moralest alighanem az inkvizíció korának egy ugyancsak gyakran alkalmazott módszerével kínozták halálra; a pokoli találmányt „Falónak" nevezték. Az áldozatot fém-rudakkal egy üreges padhoz rögzítették, úgy, hogy a

lába magasabban legyen, mint a feje. „Ahogy ebben a pozitúrában feküdt – mondja egy korabeli beszámoló –, karjait, combját, sípcsontját körbetekerték kicsiny kötelekkel vagy zsinegekkel, melyeket egymástól egyenlő távolságra csavarokkal rögzítettek. A zsinegek csontig hatoltak, olyan mélyre, hogy már nem is látszottak. Az áldozat szájára és orrlyukaira vékony vászondarabokat helyeztek, úgy, hogy a szerencsétlen alig kapott levegőt, és mindeközben vékony sugárban, és nem cseppenként, vizet engedtek a szájába, aminek következtében a szövetdarab lecsúszott a torkán, lehetetlenné téve a légzést; szája vízzel, orrlyuka a nedves szövettel telt meg, és így a nyomorult olyan állapotba került, mint aki utolsókat lélegezve, szörnyű kínok között haldoklik. Amikor ezt a vászondarabot kihúzták a torkából, ami gyakran előfordult, hiszen arra akarták rábírni, hogy válaszoljon a kérdésekre, a rongydarab nedves volt és véres, és úgy festett, mintha a beleit húzták volna ki a száján keresztül.” Aki ezt a tortúrát átélte, függetlenül attól, hogy ártatlan volt-e vagy sem, rendszerint rászánta magát a vallomástételre, ahelyett, hogy újabb, hasonló kínszenvedéseknek tegye ki magát.

A *strappado* és a vízpróba az inkvizíció által gyakorta használt, jól ismert, mondhatni „hivatalos” procedúrának számított, léteztek azonban törvénytelen módszerek is, és San Martínnal, Moralesszel és a pappal szemben nagy valószínűséggel ezeket is alkalmazták. Majdnem biztos, hogy éheztették őket. Aludni valószínűleg nem hagyták őket. De alighanem a Puerto San Julián-i kikötőt borító temérdek sót is felhasználtak kínzásukhoz; lábukat megkötözve hosszú időre kifektették őket a partra, miközben egy kecske vagy egy guanakó nyalta a talpukat, szörnyű kínszenvedéseket okozva, viszont semmiféle nyomot nem hagyva az áldozatok testén.

Amikor az inkvizíciós katarzis valamelyest alábbhagyott, Mesquita (Magellán áldásával) a többi

vádlottat – összesen negyven embert – halálra ítélte. Tömeges kivégzés fenyegetett, ugyanakkor az is nyilvánvaló volt, hogy a negyven halálra ítélt ember nélkül az expedíció nem folytatódhatna. A hidegvérű megtorlás ellenére valószínűtlen volt, hogy Magellán negyven embert kivégeztessen, méghozzá olyanokat, akik közül sokan, röviddel a zendülés kezdete után, elfordultak a lázadóktól.

Az admirálisnak sikerült a parancsnoksága alá tartozó valamennyi embert – kapitányt és matrózt egyaránt – félelemben tartania. Károly király az 1518. március 22-én kelt levelében korlátlan felhatalmazást adott Magellánnak az Armada teljes személyi állománya fölött; ez volt „a kötél és a kés hatalma”. Magellán bebizonyította, hogy valóban élet-halál uraként áll azok fölött, akiket a parancsnoksága alá rendeltek. Zsarnokságát azonban olyan végletekig vitte, hogy még a hatalom illúzióját sem volt hajlandó megadni kapitányainak, akik elégedetlenségüket a közönséges matrózokkal is megosztották, s ilyen módon a lázadás, majd az azt követő iszonyú megtorlás elkerülhetetlenné vált. Azzal, hogy az expedíció minden egyes apró mozzanatát személyesen kontrollálta, és mereven elutasított minden javaslatot, mely kissé is eltért az elképzeléseitől, Magellán a kapitányaiban a tehetetlenség érzetét keltette, s nem csoda, hogy alárendeltjeinek dühe idővel ellene fordult. Magellán makacsul ragaszkodott a döntéseihez, és ritkán vette a fáradságot ahhoz, hogy bárkit is meggyőzzön. Folyamatos hivatkozásai Károly királyra, amikor a legnagyobb veszedelmek közepette sok ezer mérföldes távolságra voltak Spanyolországtól, üresen csengtek – főként úgy, hogy mindez egy portugál szájából hangzott el.

Abban a hitben, hogy abszolút hatalmát végül is sikerült kétségbevonhatatlanná tennie, Magellán a negyven fogoly halálos ítéletét kényszermunkára

változtatta. Közöttük volt Elcano, a baszk fedélzetmester, akinek később alkalma adódott, hogy a főparancsnokon bosszút álljon. A halálos büntetés alól fölmentett emberek meglehetősen vegyes érzelmekkel tekintettek ezután arra az emberre, aki a sorsukat a kezében tartotta. Egyfelől kimondhatatlanul megkönnyebbültek, hogy a fölakasztástól, fölnégyeléstől vagy más borzalmas halálnemtől megmenekültek, ám a hosszú tél, mely Puerto San Juliánban a mindennapos megpróbáltatásokkal és veszedelmekkel együtt rájuk várt, nem sok jóval kecsegtetett. A parton a főparancsnoknál egyébként alig kegyetlenebb kannibálok támadásaitól kellett tartaniuk, akik tudvalevően fölfalták áldozataikat; odakint, a tengeren a szörnyű viharok leselkedtek hajóikra. A szökés lehetetlen volt; segítség nélkül a zord éghajlati viszonyokat senki nem élte volna túl. Egyetlen esély maradt számukra: rabszolgaként alávetni magukat Magellán zsarnoki hatalmának, még akkor is, ha a kíméletlen főparancsnok a világ peremén túlra vezeti őket.

Két fontos kivétel volt az általános kegyelem alól: Gaspar Quesada, a felkelés egyik vezetője és a *San Antonio* kapitányának gyilkosa, valamint a szolgája, Luis del Molino. Magellán ragaszkodott Quesada kivégzéséhez. Molinónak pedig brutálisan egyszerű választási lehetőséget kínált: vagy őt is kivégzik a kapitányával együtt, vagy megmentheti a saját életét, ha lefejezi a kapitányát. Ha az utóbbit választja, Molino a spanyol magatartási és erkölcskódex feudális időkbe visszanyúló legalapvetőbb tételét sérti meg. Ahogy Magellán számított rá, Molino elfogadta a kegyetlen alkut.

A teljes legénység színe előtt Quesada letérdepelt a *Trinidad* fedélzetére, Molino megállt fölötte, pallossal a kezében. Kérte kapitánya bocsánatát, de nem kapta meg. És ekkor egyetlen hatalmas csapással levágta Quesada fejét. Mintha ez még mindig nem lett volna

elegendő az arra a napra rendelt mészárlásból, Magellán parancsot adott Quesada testének felakasztására és felnégyelésére. A testmaradványokat, akárcsak pár héttel korábban Mendoza szétszakított testét, elrettentő figyelmeztetésként közszemlére tették.

Néhány nappal később Magellán fölfedezte, hogy Cartagena, az egyetlen életben maradt kapitány, egy pappal, Pero Sánchez de la Reinával újabb lázadást próbál előkészíteni. A pap, eredeti nevén Bemard de Calmette, Dél-Franciaországból származott, és káplánnak szegődött a *San Antonio* fedélzetére; a spanyol nevet azért vette föl, hogy a legénységgel könnyebben érintkezzék Elég meglepő volt, hogy Magellán véres megtorlása után bárki is újabb lázadáson törje a fejét, hiszen túl sok követőre a tengerészek soraiból aligha számíthatott, Cartagena azonban majdnem annyira önfejű volt, mint Magellán.

A főparancsnok újabb hadbíróságot hívott össze. Először mindkét összeesküvőt ki akarta végeztetni, hiszen Cartagenának ez már a harmadik lázadási kísérlete volt, de aztán mégiscsak mérlegelni kezdett. Nem engedheti meg magának, gondolta végig, hogy egy papot – még ha lázadó is – halálra ítéljen. Cartagena esetében pedig a Fonseca érsekhez fűződő vérségi kötelékek megfontolásra intették, és visszatartották őt az olyan súlyos fegyelmező akciótól, mint a kivégzés vagy a tortúra alkalmazása. Ehelyett a papnak és Cartagenának sokkal rosszabb sorsot eszelt ki. Úgy döntött, hogy a flotta tovább-indulásakor ott hagyja őket a Puerto San Julián-i vadonban.

Mindent összevetve Magellán magatartása a lázadás alatt és után egy Machiavellinek is becsületére vált volna – fondorlatos és számító, amikor lehetséges, de brutális, ha az szükséges. Túlélte a próbatételt, és győzedelmesen került ki belőle.

Magellán, aki hajója felszereltségét illetően mindig tökéletességre törekedett, most minden figyelmét a zajló

események miatt elhanyagolt flottára irányította. A hajók siralmas állapotban voltak, a vitorlák és a csarnakzat zűrzavaros összevisszaságban, a rakterek bűzösen, a hajótestek lékekkel tarkítva vártak a nagyjavításra. Magellán elrendelte a hajók kiürítését és a teljes nagytakarítást. Ez a terhes kötelezettség azt jelentette, hogy az összes készletet ki kellett rakodni, még a kőballasztokat is, melyeket aztán tengervízzel lemostak A negyven lázadó láncra verve a legnehezebb munkát végezte; ők működtették a szivattyúkat, nehogy a hajók elmerüljenek, amíg az ácsok az Armadát újra tengerre alkalmassá varázsolták. Amikor a hajók kiürültek, a matrózok fölsikálták a rakteret, ecettel lemosták a fafelületeket, hogy a mindenütt jelen levő, makacs szennyeződéseket eltávolítsák, majd visszahelyezték a ballasztokat.

Így telt el a nyomorult tél, napról napra, óráról órára, folyamatos munkával, miközben az emberek a kegyetlen hidegben igyekeztek valahogy melegen tartani magukat, hogy ebben a falak nélküli, távoli börtönben elviseljék az életet. Magellán személyesen ellenőrizte a végrehajtást, és az volt a szándéka, hogy a rabokat mindaddig láncon tartja, amíg a flotta tavasszal el nem hagyja Puerto San Juliánt.

Mire eljött az ideje, hogy a készleteket visszarakodják, rá kellett döbbenniük a sevillai gyertyaárusok csalásaira. A számlák másfél évre elegendő készletről tanúskodtak ugyan – ennyi idő alatt mindenképpen el kellett érniük a Fűszer-szigeteket –, a hajók rakterei azonban ennek a mennyiségnek mindössze egyharmadát tartalmazták Az aggasztó felismerés más fényt vetett az expedíció további sorsára, Magellán ugyanis rájött, hogy az élelemtartalékuk nagy valószínűséggel elfogy, mielőtt még célhoz érnének. Az emberek újra vadászni kezdtek, hogy pótolják a hiányokat, de mindeközben a meglévő élelmet majdnem olyan gyorsan fogyasztották, mint amilyen gyorsan a készleteket feltöltötték. A szorult

helyzetből egyetlen kiút kínálkozott: a tomboló viharok ellenére mielőbb újra nekivágni a tengernek.

HATODIK FEJEZET

Hajótöröttek

Köd és hó és jeges ár,
Árboc-magas jéghegyek,
Tenger vize smaragdzöldre
Festi át a kék eget.

A Fűszer-szigetek felé vezető szoros megtalálása mindig is elsődleges cél volt Magellán szemében, de az ősz közeledtével a szándék valóságos rögeszméjévé vált Április végéri, amikor a zord idő hirtelen odébbállt, a főparancsnok sietve felderítőegységet menesztett a titokzatos vízi út felkutatására. A feladatra a *Santiago*t választotta ki, a legépebb hajót, Juan Rodriguez Serrano kapitánnyal az élen. „Szorgalmas ember, aki soha nem pihen” – mondta róla legénységének egyik tagja. Serrano a pályafutásának legnagyobb kihívása előtt állt.

Ha sikerülne megtalálnia a szoros bejáratát, a visszafelé úton, Puerto San Julián felé hasonló veszélyek várnának rá, mint odafelé. Vad viharok a tengeren vagy kannibálok a szárazföldön – ugyanolyan katasztrófa mindkettő. És a lázadás csábítása; az, hogy egyszerűen elvitorlázzanak – akár Spanyolország felé, akár keletre, a szoroson át –, lehet, hogy ellenállhatatlannak bizonyul a *Santiago* legénysége számára. Magellán azzal fojtotta el a menekülés gondolatát, hogy a *Santiago* ellátmányát a minimumra korlátozta, ugyanakkor Serranónak százdukátos jutalmat helyezett kilátásba, ha az expedíció megtalálja a szorost; a kapitány a jutalmat természetesen csakis a visszatérése után vehetné át.

Nyugodt időjárás mellett a misszió elég kecsegtetően indult. Május 3-án Puerto San Juliántól mintegy hatvan mérföldre Serrano ígéretes kis öblöt fedezett föl, melyről a közelebbi szemrevételezésénél kiderült, hogy egy folyó

torkolata. A Santa Cruz nevet adta a folyónak. Több mint háromszáz évvel később, 1834-ben az ifjú Charles Darwin látogatott el a Santa Cruz folyóhoz Őfelsége *Beagle* nevű felfedezőhajójának a fedélzetén, és hasonlóan hívogató kép tárult elé. Á folyó, ahogy Darwin írta, „300-400 láb széles volt általában, és a közepén 17 láb mély… A víz gyönyörű kék, de némi tejszerű árnyalattal, és nem annyira áttetsző, mint amilyenre az ember első látásra számított."

A *Santiago* legénysége hamar fölfedezte, hogy a Santa Cruz folyó és környéke még Puerto San Juliánnál is bőségesebb táplálékot kínál, és Serrano úgy döntött, hogy hat napot halászattal és elefántfóka-vadászattal töltenek. A szoros megtalálásának sürgető feladatát alapul véve ez a döntés legalábbis különösnek nevezhető. Lehet, hogy a lázadás nyomasztó emlékeihez sem ő, sem az emberei nem kívánkoztak a szükségesnél hamarabb visszatérni, de az is lehet, hogy nem akarták kockára tenni az életüket a nyílt tengeren.

A békés pihenő után a *Santiago* újra vitorlát bontott, és a szoros után kutatva dél felé haladt tovább. Május 22-én föltámadt a szél, és a tenger kavarogni kezdett, úgy dobálva a hajót, mint egy hajótörésből visszamaradt jókora roncsdarabot. Az Armada útja során jó pár tomboló szélvihart megtapasztalt, de amit a kis *Santiago*nak ki kellett állnia, az mindegyiken túltett. Ráadásul a legénységnek ezúttal magára maradva kellett szembenéznie a pusztító elemi csapással.

Serranónak még arra sem maradt ideje, hogy a vitorlákat bevontassa. A megvadult tenger kíméletlenül ostromolta a hajót, a legénység legnagyobb rémületére. Serrano megpróbált szélirányba állni és kikeveredni a viharból, de rettenetes széllökések tépkedték a vitorlákat, és a hullámok addig döngették a kormánylapátot, amíg az föl nem mondta a szolgálatot. A *Santiago* kormányozhatatlanná vált, egy olyan vihar kellős közepébe sodródott, amely ráadásul még csak

most kezdett igazából tombolni. Szinte semmi remény nem maradt a menekülésre; a helyzet kétségbeejtő volt.

És ekkor a vihar még nagyobb erőre kapott; a tehetetlenül sodródó hajót a szelek a sziklás part felé taszították: a legénység okkal érezhette magát a halál torkában. Serrano minden hajóskapitány lázálmával szembesült: a borotvaéles sziklák fölhasítják a hajótestet, és az lassan megtelik vízzel. Szerencse volt a szerencsétlenségben, hogy mielőtt ez megtörtént volna, a *Santiago*t partra vetették a hullámok. A legénység tagjai, összesen harminchétén, egyenként fölmásztak az orrárbocra, és onnan a sziklás partra ugrottak. Ahogy a hajót elhagyták, a *Santiago* darabokra tört, és a vihar az összes létfontosságú készletüket – bort, kétszersültet, a frissen kifogott elefántfókákról nem is beszélve – elsodorta. Hihetetlen, hogy a legénység valamennyi tagja túlélte a katasztrófát, de amikor a halálos rémületből valamelyest felocsúdtak, és életben maradásukért hálát adtak Istennek, hamarosan rá kellett döbbenniük, hogy kétségbeejtő helyzetbe kerültek.

A vihar a hajótörötteket a flotta többi hajójától hetven mérföldnyire vetette partra; étel, tűzifa és ivóvíz nélkül, dermesztő hidegben. Az emberek fáztak, végtelenül elcsigázottak voltak, és éhezés várt rájuk. A főparancsnokuknak tett ígéretüket nem teljesíthették. A Puerto San Juliánba visszavezető szárazföldi út szemlátomást hatalmas akadályokkal volt tele: hó borította hegyekkel és a három mérföld szélességű Santa Cruz folyóval.

A hajótöröttek nyolc napot töltöttek többé-kevésbé ugyanabban a térségben: tévelyegve, csüggedten és roncsdarabokra várva, melyeket a hullámok hátha partra vetnek, de a tenger a *Santiago* maradványaiból csak néhány törött deszkát lökött a fövényre. Zöldségeken éltek, és azon a pár kagylón, amit nagy nehezen sikerült kihalászniuk. Megpróbáltak valami tervet kieszelni. A kifogott deszkákat átvonszolhatnák a hegyeken, és a

folyóparthoz érve tutajt ácsolhatnának, hogy átkeljenek a vízen. A folyó mindössze néhány mérföldre északra húzódott, ám a feladat így is leküzdhetetlennek látszott. A palánkok zömét maguk mögött hagyták, és szárazföldi meneteléssel töltött négy gyötrelmes nap után a kimerült legénység végül a szélesen elterülő folyó partjához ért. Az időjárás valamelyest megszelídült, és a folyót szemügyre véve örömmel állapították meg, hogy a víz halakban bővelkedik. Úgy tűnt, legalábbis éhen halniuk nem kell.

Mivel elegendő deszkájuk ahhoz nem volt, hogy az összes ember elszállítására alkalmas tutajt ácsoljanak, a hajótöröttek két csoportra oszlottak. A nagyobbik csoport – harmincöt fő – letáborozott a folyó partján, míg két keménykötésű ember, akiknek a neve nem szerepel a krónikákban, tutajra szállt. Az volt a szándékuk, hogy átkelnek a folyón, és a többi utat szárazföldön teszik meg, hogy Puerto San Juliánból segítséget kéljenek. Vállalásuk rendkívüli kockázatokkal járt. A kicsiny tutajjal átszelni a három mérföld széles folyót már önmagában is nagy merészséget és ügyességet követelt, de az igazi megpróbáltatás ezután következett: végeláthatatlan menetelés a fagyban, úgy, hogy az élelmet a puszta földből kellett kikaparniuk.

A kéttagú, bátor előőrs a kezdetleges tutajjal leküzdötte a széles folyót, majd a túlsó parton nekivágott a szárazföldnek Puerto San Julián felé. Először a partvonalat követték, arra számítva, hogy táplálék gyanánt kagylókat gyűjthetnek, de előrejutásukat hatalmas mocsár akadályozta, ezért kénytelenek voltak a szárazföld belseje, azaz a dombok és hegyek felé menetelni, ahol páfrányokon és gyökereken tartották fönn magukat, miközben a cudar hidegtől csontig átfagytak. Tizenegy rettenetes napon át tartott a megpróbáltatás, és amikor szakadtan, elcsigázottan végre elérték Puerto San Juliánt, saját tengerésztársaik is alig ismertek rájuk.

Miután a hajótöröttek valamelyest magukhoz tértek, részletesen beszámoltak a Santa Cruz folyó túlpartján rekedt társaik kétségbeejtő helyzetéről.

Magellánnak nem volt más választása, mint hogy a *Santiago* bajba jutott harmincöt tengerészének segítségére siessen. A főparancsnok nem akart a viharban még egy hajót kockára tenni, ezért azon a hegyi úton, amelyen a két túlélő átverekedte magát, egy huszonnégy főből álló mentőalakulatot indított útnak, borral és kétszersülttel fölszerelkezve. „Hosszú volt az út, hetvenkét mérföld, és az ösvény alig járható, tele tüskékkel – számol be a mentőcsapat gyötrelmeiről Pigafetta. Az emberek négy napig voltak úton, éjjelenként bokrokban aludtak. Ivóvizet nem találtak, csak jeget, s ez igencsak megnehezítette a dolgukat.” Se folyóra, se forrásra nem bukkantak, ezért a fölolvasztott havat használták ivóvízként. A vadonban töltött kegyetlen napoktól végletekig legyengülve a mentőcsapat tagjai végül ráleltek kétségbeesett társaikra, akik a Santa Cruz folyó partján táboroztak. Megrendítő találkozás volt ez: végsőkig elcsigázott emberek a világ végén, halálra váltan, reményvesztetten egymás karjába omlanak, mert mégiscsak fölcsillan számukra a túlélés reménye.

A *Santiago* partra vetett roncsaiból kicsiny tutajt ácsoltak, és a mentőcsapat tagjai a túlélőket két-három fős csoportokban átszállították a folyón. Minden egyes forduló több órát vett igénybe, és tele volt halálos veszedelemmel, de csodával határos módon mindenki átjutott az északi oldalra. Ezzel persze még messze nem voltak biztonságban, hiszen előttük állt a Puerto San Juliánba vezető többnapos szárazföldi menetelés. Ahogy Magellán ha aggódva is, de a mentőexpedíciótól elvárta, a harmincöt hajótörött és a segítségükre siető huszonnégy bajtárs, főként a bortól és a kétszersülttől fölerősödve, átküzdötte magát a patagóniai tél kíméletlen hóakadályain. Nagyjából egy hét elteltével

egyenként előbukkantak a Puerto San Juliánt körülvevő erdőből. Rendíthetetlen akaraterőtől hajtva a megpróbáltatást mindannyian túlélték.

Magellán rengeteg étellel és borral fogadta a kimerülten támolygó embereket, és hősként kezelte mindannyiukat.

A *Santiago* hajótörése és a bajba jutott legénység hányattatása sokkal mélyebben megviselte, mint a húsvéti lázadás minden véres eseménye együttvéve. „A *nao* elvesztése miatt Magellán nagyon bánkódott – emlékezik De Mafra –, jóllehet ez nem a kormányos hibája volt, mivel ezen a partszakaszon nyolcölnyi az árapálymozgás, és ez okozta a katasztrófát, és a nao emiatt futott zátonyra."

Magellán nemcsak a *Santiago* pusztulásának ténye miatt aggódott, noha ez is súlyos veszteség volt, hanem ennél is jobban tartott a hajótörés érzelmi következményeitől. A katasztrófa fölerősítette a legénységben azt a félelmet, hogy a főparancsnok olyan expedícióba vezeti őket, amelyben mindannyian odaveszhetnek, jóval azelőtt, hogy a Fűszer-szigeteket elérnék. Annak érdekében, hogy a megmaradt négy hajó fölötti teljes kontrollját biztosítsa, Magellán gondoskodott arról, hogy parancsnoki pozícióba kizárólag végsőkig megbízható, hozzá hű emberek kerüljenek. Miközben Alvaro de Mesquita, Magellán első unokatestvére továbbra is a *San Antonio* fölött parancsnokolt, sógorát, Duarte Barbosát a *Victoria* kapitányává nevezte ki, Juan Serranóra, a szerencsétlenül járt *Santiago* első emberére pedig a *Concepciónt* bízta rá, azt a hajót, melyen korábban a lázadó Gaspar de Quesada parancsnokolt, akinek feje most egy dárdára tűzve oszladozott. Magellán személy szerint továbbra is közvetlenül a *Trinidadot* parancsnokolta. Végül pedig a *Santiago* sokat szenvedett legénységét a megmaradt négy hajón szétszórta, nehogy titokban összeesküvést szőhessenek. Most először érezte úgy, hogy az Armada de Moluccát

teljességgel uralja; hatalma mindegyik hajón megkérdőjelezhetetlenné vált – vagy legalábbis ezt remélte.

A valóságban azonban a rokonok kapitányi kinevezése csak tovább táplálta a legénység jelentős részének csöndes neheztelését – még a portugálokét is. Amikor az életben maradottak végül Spanyolországba visszatértek, élethűen ecsetelték Magellán viszonyát a spanyol kapitányokhoz, szégyentelen nepotizmusát, a legénységgel szembeni könyörtelenségét, mely a *Santiago* szükségtelen elveszítésében csúcsosodott ki, és a legnyilvánvalóbb hatalmi túlkapását, Gaspar de Quesada felakasztását és fölnégyelését. Mindezen sérelmek a tengerészek lelkében egyre halmozódtak, és sokan csak a megfelelő' alkalomra vártak, hogy cselekedjenek.

A tél könyörtelenül hatalmába kerítette Puerto San Juliánt; a nappalok kevesebb mint négy órára zsugorodtak, és a hóhatár lekúszott a hegyekből: hó lepte már a földeket, a mocsarakat, és végül az egész partvonalat. Ha az egész téli szezonban a legénység tagjainak és a tiszteknek alkalma nyílt arra, hogy Puerto San Juliánban akár egyetlen órát is henyéléssel töltsenek, ha kártyáztak, kedvtelésből halásztak, tréfálkoztak, vagy a magukkal hozott könyvek közül egyet is, mint például a *Marco Polo utazásait* vagy a *Sir John Mandeville utazásait* elolvasták, vagy bármilyen más szórakozással megpróbálták könnyíteni a patagóniai telet, akkor erről semmiféle feljegyzés nem született. Magellán túlságosan is lefoglalta az embereket ahhoz, hogy ilyesmiben részük lehessen. Csak a túlélés számított.

Kiadta a parancsot, hogy vadásszanak és halásszanak, s a tengerészek engedelmeskedtek. Kagylókat gyűjtöttek, verebeket fogtak, rókákra vadásztak „és nyulakra, melyek jóval kisebbek, mint a

mieink” – ahogy Pigafetta írta. A zsákmányt a környező öbölben összekapart sóval tartósították.

Amikor túl hidegre fordult az idő ahhoz, hogy halászni lehessen, Magellán négy fölfegyverzett emberét elküldte a belső területek földerítésére. Két feladattal látta el őket: helyezzenek el egy keresztet a legmagasabb hegyen, amire fel tudnak mászni, illetve próbáljanak összebarátkozni a bennszülöttekkel, már ha találkoznak ilyenekkel. A terep sokkal nehezebb volt, mint amire számítottak, és nem jutottak túl messzire, arról pedig szó se lehetett, hogy egy távolabbi hegyet megmásszanak. Ehelyett kiválasztottak egy alacsonyabb dombot, közel a kikötőhöz, elnevezték „Krisztus hegyének”, tetejére fölállították a keresztet, majd visszatértek a kikötőben várakozó hajókra, ahol magabiztosan jelentették: Puerto San Juliánban emberi életnek nyoma sincs.

A hosszúnak ígérkező tél ellenére Magellán úgy döntött, hogy kivárja a tavaszt, mielőtt ismét nekivágna az alattomos óceánnak, és folytatná a szoros keresését. Hogy embereit elfoglalja, elrendelte, a parton kővel kerítsenek körbe egy kisebb területet, ahol aztán a hajók fém alkatrészeinek javítását végezhetik majd, de még ez a viszonylag szerény terv is dugába dőlt, mert a tél olyan erővel támadott, hogy számos matróz ujjain komoly fagysérülések jelentkeztek.

A szenvedések és a szüntelen megpróbáltatások közepette a legénység újra elégedetlenkedni kezdett. Miközben újabb lázadás érlelődött, Magellán, de a flotta többi tagjának figyelmét is váratlan látvány terelte el: füstfelleg gomolygott a táj fölé. Lehet, hogy mégis élnek itt emberek?

„Két teljes hónapot töltöttünk itt, anélkül, hogy bárkit is láttunk volna – írta Pigafetta a Puerto San Julián-i tartózkodásukról – ám egy napon (anélkül, hogy bárki is számított volna erre) egy óriást pillantottunk meg a parton, aki szinte teljesen meztelen volt, és táncolt, ugrált, énekelt, és miközben énekelt, homokot és port

szórt a fejére… Kapitányunk az egyik emberét feléje küldte, azzal az utasítással, hogy ő is ugráljon és táncoljon, mint a másik, és baráti szándékot mutatva ébresszen bizalmat benne. Így is történt.”

A Magellán által szorgalmazott sajátos rituálé hatékonynak bizonyult; az európai tengerész utánzó mozdulatain elámulva az óriás szemlátomást békéssé és barátkozóvá vált, s a tánc folytatódott.

Az óriást látva az összes tengerész Puerto San Juliánban azonnal Juan de Solis és társai öt évvel korábbi, szörnyű esetére gondolt. „Ezek a kannibáloknak nevezett magas férfiak ennél a folyónál nemrégen fölfaltak egy spanyol kapitányt, név szerint Juan de Solist, és hatvan embert, aki hozzánk hasonlóan fölfedezőúton volt, és túlságosan megbízott a bennszülöttekben” – írta Pigafetta, az áldozatok számát eltúlozva ugyan, de a hátborzongató eseményeket egyébként hitelesen tolmácsolva. Az óriás, aki most előttük állt, lenyűgöző és félelmetes látványt nyújtott.

Magellán mindenképpen érintkezésbe akart lépni a furcsa alakkal, ugyanakkor aggódott, nehogy csapdába essék, ezért az óriást elővigyázatosan egy elkülönített, védett helyre csalogatta, ahelyett, hogy saját magát és embereit ismeretlen környezetben az esetleges lesből támadás veszélyének tenné ki. „Táncoló tengerészünk az óriást azonnal egy kicsiny szigetre vezette, ahol kapitányunk várt rá. Amikor az óriás meglátott minket, elcsodálkozott, és félni kezdett, és egyik ujját fölemelte, jelezve, hogy azt hiszi rólunk: a mennyből jöttünk.”

Az európaiakat az óriás testmérete ámulatba ejtette. Voltak, akik épp csak a derekáig értek. Tizenkét-tizenhárom *palmo* magasnak mondták – egy palmo egy arasznak felel meg –, ezt alapul véve nyolc láb magas lehetett. Pigafetta, aki a lázadás idejére szinte teljesen elnémult, az óriás láttán visszanyerte képzeletserkentő ábrázolókészségét. „Olyan magas volt, hogy közülünk a legmagasabb is csak a derekáig ért föl – állította a

hivatalos krónikás –, igen nagy arca volt, körben vörösre kifestve, és a szeme sárgára volt festve, és az orcái közepére két szívet pingáltak. Fején alig volt haj, az pedig fehérre volt festve.”

Az óriás az ebben a régióban szép számmal fellelhető tehuelche indiánok törzséhez tartozott. Ezeknek a testmagassága valójában hat láb körül mozgott; hogy magasabbnak látszottak, az részint sajátos szokásaikból eredt, de főként a különlegesen kiképzett csizmáikkal magyarázható, melyek megnövelték a magasságukat. „Amikor a kapitány elé vezették, egy bizonyos állat bőrébe burkolózott” – a lámához hasonló guanakóéba –, „mely állatbőr igen ügyesen volt összevarrva. Ennek az állatnak akkora volt a feje és a füle, mint az öszvéré, nyaka és teste a tevéére emlékeztetett, lába, mint a szarvasbikáé, farka pedig, mint a lóé… Az óriás lábát az említett állatok bőréből készült lábbeli fedte, kezében íjat tartott, nagyon-nagyon vastag íjat, a mondott állatok beleiből készített vastag íjhúrral, egy kötegnyi nád nyílvesszővel, melyek nem voltak túl hosszúak, és föl voltak tollazva, mint a mieink, de vashegyük nem volt, ehelyett kicsiny fekete vagy fehér kő volt a hegyükön.”

Az első találkozástól felbátorodva Magellán meghívta az óriást a zászlóshajó fedélzetére, ahol vendégét „temérdek étellel és itallal” kínálta. A lakoma közepén a főparancsnok szólt embereinek, hogy hozzanak be egy nagy „acéltükröt”.

A reakció gyors volt és váratlan. „Az óriás, megpillantva saját magát, igencsak elborzadt, elkezdett hátrálni, úgyhogy négy emberünket a földre döntötte. Amikor a tükröt eltávolították, visszanyerte nyugalmát. Magellán ezt követően vendége bizalmát apró csecsebecsékkel igyekezett visszaszerezni: két csengettyűvel és egy tükörrel – vélhetően kisebbel és kevésbé ijesztővel –, egy fésűvel és egy imakönyvvel.” Ez utóbbi ajándék aligha lehetett túl jelentős, ám nem kétséges, hogy a miatyánkot tartalmazta – latinul

természetesen. Magellán tudta, hogy ezt az imádságot Jézus tanította tanítványainak, és a főparancsnok talán arra számított, hogy az óriás elviszi magával az imát az indiánokhoz. Amikor a lakoma véget ért, a vendéget négy fegyveres őr kísérte ki a partra.

A vendéglátás közben a partról egy másik óriás figyelte a fejleményeket, és ahogy meglátta, hogy társa biztonságban visszatér, elviharzott a törzs rejtett kunyhói felé, hogy beszámoljon a hírekről. Lassanként a fák közül újabb óriások bukkantak elő, hogy a legénység tagjai előtt megmutatkozzanak. A tengerészeket elképesztette és lenyűgözte, hogy a cserjésből váratlanul óriás nők is megjelentek:

„Egyik a másik után szivárgott elő, csaknem meztelenül, majd ugrálni kezdtek és énekelni, egyik ujjukat az ég felé emelték, és embereinknek valamiféle fehér őrleményt mutogattak, amit gyökerekből és gyógyfüvekből készítettek, és agyagedényekben tároltak, és jeleket adtak, hogy ők pusztán azon élnek, semmi más ételük nincs, csak ez a por – írta Pigafetta. – Erre aztán embereink jelezték nekik, hogy jöjjenek föl a hajóinkra, és majd ők segítenek nekik a készleteiket cipelni. Akkor aztán a férfiak elindultak, de csak íjaikat hozták magukkal. Az asszonyok azonban, megpakolva, mint a szamarak, cipelték az áruikat. A nők nem voltak olyan magasak, mint a férfiak, de valamivel kövérebbek voltak náluk. Amikor megláttuk őket, elképedtünk és csodálkoztunk. A mellbimbóik ugyanis fél könyök hosszúságúak voltak, az arcuk pedig festve volt, mint a férfiaké. Kis bőr ágyékkötőt viseltek, hogy szemérmüket eltakarják. Négy állatot hoztak azok közül, amelyek bőréből a ruháikat készítették [guanakók], és zsinegre kötve vezették őket.”

A guanakók majdnem annyira izgatták a tengerészek képzeletét, mint maguk az óriások. Ez az állatfaj az évezredek folyamán alkalmazkodott a térség zord körülményeihez. Gyomra három részből tevődik össze,

hogy a fehérjét a megrágott ételből jó hatékonysággal kivonja; hosszú lábaival a hegyvidék meredek lejtőin ügyesen közlekedik fel s alá. Magellán emberei persze egytől egyik saját guanakóra vágytak, és az óriásoktól hamar megtanulták, miként kell az állatot elejteni. A művelet meglepően egyszerűnek bizonyult. „Az egyik fiatal állatot egy bokorhoz kötözik, amire a nagyobbak odajönnek a kicsivel játszani, és az óriások elrejtőznek egy szirt mögé, ahonnan nyilaikkal a nagyobb állatot leterítik. Embereink tizennyolc óriással – férfiakkal és nőkkel egyaránt két csoportra oszolva elindultak a kikötő két oldala felé, hogy ilyen állatokat fogjanak.”

Néhány napon belül mindegyik tengerésznek megvolt a maga saját guanakója. Az állat rágós, inas húsa némi változatosságot hozott a sózott elefántfókahúson alapuló étrendbe, és a guanakó gyapja, mely színében és szövetében a birkáéhoz hasonló, segített az embereknek Puerto San Julián zord körülményeit elviselni.

Mindemellett az óriás indiánok a legénység számára társaságként és figyelemelterelésül szolgáltak a sivár környezet magányában. Pigafettát minden szokásuk és külső jegyük magával ragadta. „Ezeknek az indiánoknak még a lovakénál is egyenesebb a tartásuk, és asszonyaikra nagyon féltékenyek – jegyezte meg. – Fejük körül szőttespántot viselnek, amihez a nyílvesszőiket rögzítik, amikor vadászni mennek, hímtagjukat pedig a nagy hideg miatt szorosan testükhöz kötözik.

De van ennél érdekesebb is: „Amikor az óriásoknak gyomorpanaszaik vannak, ahelyett, hogy gyógyszert szednének, egy nyílvesszőt tolnak le a torkukon, nagyjából két láb hosszúságút, majd zöldes színű, vérrel kevert masszát hánynak. Ez a zöld színű anyag onnan van, hogy gyakran esznek bogáncsot.”

És még ennél is érdekesebb: „Amikor fejfájás gyötri őket, vágnak egy sebet a homlokukon, a karjukon és a lábukon, hogy testük különböző részeiből vért fakasszanak.”

Legjobban a hitviláguk bűvölte el Pigafettát, aki élénk színekkel ecsetelte a tehuelche indiánok lelki életét: „Amikor valaki közülük meghal, tíz vagy tizenkét ördög jelenik meg, akik táncolni kezdenek a halott ember körül. Szemmel láthatóan ki vannak festve. És az egyik ördög magasabb, mint a többi. És a többiek saját arcukat és testüket ugyanolyan módon festik ki, mint ez az óriás.” Pigafetta néhány szót is megtanult a nyelvükön, hogy jobban megértse a rituálé mögött rejlő koncepciót. A nagy ördögöt, mondták neki az indiánok, Setebosnak hívják, akivel meggyűlik az ember baja, a kicsiket pedig Cheleulénak.

Végül Magellán az indiánoknak a *patagón* nevet adta, amit a spanyol *patacones,* azaz 'nagy mancsú kutya' szóból újított. Magellán ezzel az indiánok nagy lábára utalt, melyet elnagyoltan formázott csizmájuk még nagyobbá varázsolt. Magellán szavával élve tehát ők voltak a nagy lábú indiánok, és ez az elnevezés később az egész térségre ráragadt; azóta ezt a területet Patagóniának hívjuk.

Most, hogy már nevük is volt, az óriások még emberibbé váltak Magellán és a legénység szemében. Egyet közülük különösen megkedveltek, ahogy Pigafetta írja: „Ez az óriás jobb természetű volt, mint a többi, nagyon könnyed volt és barátkozó, imádott táncolni és ugrándozni. És tánc közben földet vájt ki ott, ahol lábával a talajt érte. Hosszú időt töltött velünk, és a végén megkereszteltük: a János nevet kapta.”

Ebben az esetben a keresztelési rítus inkább a barátság jele volt, semmint a hittérítésé. „A nevezett óriás olyan tisztán ejtette ki Jézus nevét, a miatyánkot, az üdvöz légy, Máriát és a saját nevét, mint mi magunk – emlékezik Pigafetta. – Borzalmasan hangos és erős hangja volt.” Hogy ezek a szent szavak Jánosnak, az Óriásnak valójában mit jelentettek, azt csak találgathatjuk, de annyi bizonyosnak látszik, hogy mindegyik varázsigét valamelyik Magellántól kapott,

bőkezű ajándékkal azonosította. „A kapitány adott neki egy inget és egy ujjatlan mellényt, egy tengerésztérdnadrágot, egy sapkát, egy tükröt, egy fésűt, csengettyűket és más dolgokat, majd visszaküldte őt oda, ahonnan jött, és az óriás vidáman és nagyon boldogan távozott.” Az újdonsült konvertita másnap visszatért, értékes guanakókat hozott magával, és cserébe újabb ajándékokat kapott, ám ezt követően többé nem bukkant föl. „Feltételezhető, hogy a többi óriás megölte őt, amiért lepaktált velünk.”

Ez persze csak puszta feltevés volt. A legénység végül is arra nem talált bizonyítékot, hogy Jánost megölték vagy kiközösítették volna amiatt, hogy velük barátkozott, de önmagában az a tény, hogy Magellán emberei ennyire gyanakodtak, elárulta, milyen aggodalommal tölti el őket az indiánok jóindulatú vagy ellenséges viszonyulása. A patagóniai óriásokkal való kapcsolat igazából akkor romlott meg, amikor az egyik európai felderítőegység rábukkant egy elásott indián fegyverkészletre. A fölfedezés azt sugallta, hogy a bennszülöttek támadásra készülnek. A további keresztelések terve azonnal feledésbe merült, hiszen a tengerészek életveszélyben érezték magukat, így aztán jobbnak látták, ha sietve visszamenekülnek hajóik biztonságába. Két héten át egyetlen óriás sem mutatkozott, és Magellán úgy döntött, itt az idő taktikát változtatni.

Július 28-án négy patagón óriás, két férfi és két fiú jelent meg a tengerparton, jelezve, hogy szeretnének fölmenni a hajó fedélzetére. Magellán éppen erre az alkalomra várt. Vízre bocsátott egy nagy csónakot, hogy az indiánokat a *Trinidad* fedélzetére hozassa. Ajándékokkal kedveskedett vendégeinek – „kések, ollók, tükrök, csengettyűk és poharak” –, és miközben a négy indián ámulva forgatta ezeket a csodálatos dolgokat, „a kapitány nagy vasbilincseket hozatott be, olyanokat, amilyeneket gonosztevők lábaira helyeznek”. Az óriások

közül kettőt nyomban meg is béklyóztak. Még Pigafetta is visszahőkölt a látványtól, rosszallóan megjegyezve, hogy Magellán „fortélyos trükkhöz” folyamodott. Most az egyszer még az expedíció hivatalos krónikása is kínosnak találta kibontakozó cselszövését.

Ahelyett, hogy ellenálltak volna, „az óriások nagy örömmel szemlélgették és nem tudták, hová helyezzék a bilincseket, s kissé elszomorodtak, hogy nem vehették kézbe azokat”. Az a két óriás, aki még szabadon volt, megpróbálta kinyitni a bilincseket, de Magellán nem engedte, hogy közbeavatkozzanak Még mindig naiv módon bízva az idegenekben, az óriások „fejükkel jelet adtak, hogy kedvükre van a dolog”. Magellán gondoskodott arról, hogy a hasukat megtömhessék, „nagy doboz kétszersültet és megnyúzott patkányokat kínálva nekik… s hozzá egy fél sajtár vizet”. Az utazásnak ebben a szakaszában a patkányok semmi mást nem jelentettek a tengerészeknek, mint kellemetlenséget. A kis rágcsálók közül bárhol elkaptak egyet, behajították a tengerbe. Látva a kiváló eledel ilyetén pazarlását, az óriások kérték, hogy adják nekik a patkányokat, melyeket aztán egészben bekebeleztek.

Magellán folytatta terve végrehajtását. „Ezt követően a kapitány a béklyókat a két óriás lábára tetette. És amikor azok látták, hogy a tolózárat kalapáccsal bereteszelik, hogy ne tudják kinyitni, mindketten megijedtek. De a kapitány jelezte, hogy nincs mitől tartaniuk. Mindazonáltal a két óriás fölfogta, hogy csapdába került; mindketten tajtékozni kezdtek, szájuk habos lett, mint a bikáké, és Setebosért (a nagy ördögért) kiáltoztak segítségért.”

Zavar keletkezett mindkét oldalon. Magellán hirtelen megbánta, amit tett, és úgy döntött, nem ejti foglyul az óriásokat. Parancsot adott Carvalhónak, a *Conception* kormányosának és kilenc alárendelt fegyveresnek, hogy a két óriás közül az egyiket kísérjék partra, és vigyék asszonyához, „aki után felettébb siránkozott”. Amint lába

szárazföldet ért, az óriás azonnal elmenekült „olyan fürgeséggel, hogy embereink hamar szem elől tévesztették”. Carvalho osztaga attól tartott, hogy elmondja társainak, miféle csapdába estek, és a törzs visszatér, hogy bosszút álljon.

A brutalitás megállíthatatlan spirálja ekkor már mozgásba lendült. „A másik óriás, akinek a keze továbbra is meg volt kötve, minden erejével megpróbálta kiszabadítani magát, ám ezt megelőzendő egyik emberünk fejbe vágta őt, és fölsértette a fejét, amitől az óriás még nagyobb dühbe gurult.” Hogy megpróbálják lecsillapítani, a legénység tagjai a kunyhókhoz kísérték őt, ahová az asszonyok menekültek, ám ez a gesztus már későn jött ahhoz, hogy az indiánok és a tengerészek között békét teremtsen.

Carvalho, az osztagparancsnok úgy döntött, hogy a parton éjszakázik. Reggelre az óriások kunyhói elnéptelenedtek; az összes indián férfi és nő az erdő belsejébe menekült, talán élelemért, de lehet, hogy egy rajtaütésszerű támadást előkészítendő.

Szándékuk akkor vált egyértelművé, amikor a sötét erdő felől süvíteni kezdtek a nyílvesszők. Hirtelen kilenc indián harcos bukkant föl. Mindegyikük három tegezzel volt felszerelkezve. Gyors egymásutánban halálos nyilakat röppentettek ki íjaikból. „Az óriások egyikének nyílvesszeje egyik emberünk combjába fúródott, és azonnali halált okozott. Miután látták őt meghalni, mind elmenekültek.” Az elesett tengerész Diego Barrasa, a *Trinidad* tengerésze volt. A gyors halál arra engedett következtetni, hogy a nyílvessző mérgezett volt.

A legénység többi tagja nekivadultan, minden lehetséges eszközzel megpróbált visszavágni. „Embereinknek nyílpuskái és muskétái voltak, de egyet se találtak el azok közül, az indiánok ugyanis egy pillanatra sem álltak meg egy helyben, folyamatosan ide-oda cikáztak.” A fegyverek fülsiketítő ropogására az indiánok szétszóródtak, és amikor Puerto San Julián

végre elcsöndesedett, a tengerészosztag mélyen gyászolva eltemette az elesett bajtársat.

Magellán két indiánt továbbra is fogva tartott, egyiket a *Trinidad,* másikat a *San Antonio* fedélzetén, és a tilalom ellenére, miszerint utast, rabszolgát, potyautast szállítani nem szabad, az volt a szándéka, hogy a két óriást Károly királynak ajándékozza.

Az európai jövevények és a tehuelche indiánok találkozása a szívélyes és boldog kezdetek után drámaian elfajult. Solis és legénysége sorsából kiindulva Magellán arra számított, hogy a kezdeti barátságos és jóindulatú viselkedés ellenére az indiánok most kezdik majd kimutatni a foguk fehérjét.

Magellán azonban nem volt következetes. Ha ugyanis semmi másnak nem tekintette volna őket, mint kannibáloknak, akkor nyilván nem bajlódik azzal, hogy Jánost keresztény hitre térítse, nem ad neki szent szövegeket, melyek jóval értékesebbek az egyéb „szóróajándékoknál”: csillogó tükröknél, csengettyűknél és egyéb csecsebecséknél. A miatyánk átadása nem valamiféle trükk vagy megvesztegetési kísérlet volt a részéről, hanem őszinte szándék az indiánok és az európaiak közötti szövetség megteremtésére. A hittérítés mindkét részről nagy adag bizalmat feltételezett, mint ahogy az az elvárás is, hogy János kitart majd a keresztény morál értékrendje mellett. Magellánnak Jánossal és az indiánokkal kapcsolatos magatartása azonban egyszer csak érthetetlenül megváltozott. Talán a kiásott fegyverkészlet, talán más, számunkra ismeretlen ok húzódott a háttérben. Lehetséges, kétségei támadtak afelől, hogy európai hitét az indiánokra is kiterjesztheti. Ez a meglepő lehetőség már Kolumbuszt is foglalkoztatta, aki az indiánok megtérítése és rabszolgává tétele között nem látott ellentmondást – mindkét módszer Spanyolország érdekeit volt hivatva szolgálni. Annak ellenére, hogy Magellán hithű katolikus volt, a hittérítéssel kapcsolatosan semmiféle

koncepcióval nem rendelkezett, és a királyi utasítások sem kínáltak számára fogódzót ebben a kényes és sorsdöntő kérdéskörben. Magellán admirális volt, nem misszionárius. János megtérítése sokkal inkább a főparancsnoknak személyes meggyőződéséből fakadt, semmint előre átgondolt tervből.

1520. augusztus 11-én Magellán végrehajtatta az ítéletet, melyet Juan de Cartagenára és a vele összeesküvő papra, Sánchez de la Reinára megtorlásként kiszabott. Parancsára a két elítéltet egy a hajókról jól látható, kicsiny, lakatlan szigeten magára hagyták. Nem volt csónakjuk, tűzifájuk és megfelelő ruhájuk. Élelemkészletük főként kenyérből és borból állt, ami talán a nyár végéig kitarthatott, ám a következő télre már semmiképpen sem.

Magellán végül augusztus 24-én parancsot adott a horgony felszedésére. A gyötrelmekkel teli öt hónapos Puerto San Julián-i vesztegelés után az Armada de Molucca újra tengerre szállt. A kényszerű várakozás idején Magellán szörnyű viharokat élt át, egymaga levert egy legyőzhetetlennek látszó lázadást, elveszítette a *Santiago*t, megbarátkozott, majd kibékíthetetlen ellentétbe keveredett a helyi indiánokkal, és számos emberélet árán megszilárdította hatalmát a flotta élén. Bebizonyította, hogy legalább olyan fortélyokra képes, mint Odüsszeusz. De ami a legfontosabb, túlélte a megpróbáltatásokat, és a flottáját és a parancsnoksága alá rendelt emberek életét épségben megőrizte. Közvetlenül az indulás előtt mindenkit a partra küldött, hogy részt vegyenek egy utolsó istentiszteleten. A tengerészek meggyóntak, megáldoztak, és jámbor lélekkel tértek vissza a hajóra, miután kérték a Mindenhatót, hogy óvja meg életüket az utazás következő szakaszában. Miközben elhagyták a rossz emlékű Puerto San Julián partjait, valamennyien abban a hitben ringatták magukat, hogy túljutottak a nehezén. A

hányattatások megedzették őket, és ha mást nem is, azt a hitet megerősítették bennük, hogy túlélik ezt az utazást. A titokzatos szoros változatlanul homályban maradt előttük, de isten tudja, talán mégis rátalálnak, és elérik a Fűszer-szigeteket, ahol olyan gazdagság várja majd őket, mely elegendő lesz ahhoz, hogy életük hátralevő részét nyugalomban töltsék. Fantasztikus álom volt ez, s ugyanakkor az egyetlen remény a szabadulásra.

Amint az Armada négy megmaradt hajója kivitorlázott az Atlanti-óceán nyílt vizeire, az otthagyott két összeesküvő, Cartagena és a pap, sziget-börtönéből figyelte a látványt. A két elítélt férfi letérdepelt a vízparton, zokogott, és könyörületért esedezett, miközben a flotta egyre zsugorodott, s végül eltűnt a horizonton.

HETEDIK FEJEZET

A Sárkány farka

És jég volt itt, és
Jég volt ott,
És mindent jég takart:
És reccsent és roppant, és tűrtük e roppant
Túlvilági zajt.

A Föld kérge egy megrepedt tojáshéjhoz hasonlítható. Tektonikus lemezeket tartalmaz, melyek egymásnak ütődnek, és porrá őrlik egymást; óceánokat és kontinenseket formálnak, földrengéseket okoznak, és hegyeket mozgatnak. Évmilliókkal ezelőtt két tektonikus lemez emelkedett ki, és különleges tájat varázsolt Dél-Amerika legdélibb szegletébe, nem messze a Déli-sarktól. Idővel a keleti lemez belecsapódott a nyugatiba, amely ennek következtében alámerült. Az ütközés eredményeként a tenger keleten mintegy ezerötszáz láb mélységűvé vált, míg a nyugati tenger mélysége elérte a tizenötezer láb mélységet. A két kéreglemez egymás mellé kerülése két, egymástól markánsan különböző tájképet formált; a nyugati rész tartalmazza az Andok hegység legdélibb nyúlványait, s a térség meglehetősen sok nedvességet vonz, míg a keleti rész inkább laposabb és szárazabb. Ez a tájkép fogadta az Armada de Moluccát.

Dél felé folytatódó útjuk a Puerto San Julián-i indulás pillanatától kezdve még több veszélytől volt terhes. Kétnapos hajózás után, ahogy a Santa Cruz folyó torkolatához közeledtek, újabb heves vihar tört rájuk, és az a veszély fenyegette őket, hogy a parthoz sodródnak, ahol a szerencsétlenül járt *Santiagóé*hoz hasonló sorsra juthatnak. Magellán parancsot adott, hogy hajózzanak be

a széles folyótorkolatba. Itt, a legvadabb szelek elől menedéket találva, a flotta átvészelte a vihart.

Miután a vihar elvonult, Magellán minden idegszálával arra összpontosított, hogy ismét nyílt tengerre szállhassanak, és mielőbb folytassák a szoros keresését. Azt a merész gondolatot latolgatta, hogy ha elég hosszan kitartanának a nyílt vízen, és elérnék a szorost, a feltételezett csatorna menedéket nyújtana a kíméletlen viharok elől, melyek hónapok óta gyötörték őket. Ám a partvonal fölfedezése augusztusban olyannyira kockázatosnak látszott, hogy ettől még a félelmet nem ismerő Magellán is visszariadt. Vonakodva ugyan, de végül úgy döntött, hogy kivárják az Egyenlítő alatti tavasz beköszöntét, hiszen flottájának a nyílt tengeren csak így lehet esélye a túlélésre.

Magellán az újabb kényszerű várakozást igyekezett maximálisan kihasználni. A következő hat hétben a legénység nagyszabású halászatba kezdett: a kifogott zsákmányt megszárították és lesózták, és feltöltötték a hajók készleteit. A szárazföldre jobbára csak azért kalandoztak el, hogy fát vágjanak, és a kivágott rönköket a hajókhoz vonszolják. Olykor rövid kiruccanásokat tettek a Santa Cruz déli partvonalához, ahol a *Santiago* hajótörést szenvedett, hogy a hullámok által partra vetett tárgyakat – főként ládákat és hordókat – megmentsék.

Október 11-én különleges égi jelenség történt, ahogyan minden valószínűség szerint San Martín, a flotta csillagásza és asztrológusa följegyezte: „Napfogyatkozásra vártunk, melynek ezen a délkörön délelőtt tíz óra után nyolc perccel kellett bekövetkeznie. Amikor a Nap 42 és fél fokos magasságra ért, úgy tűnt, hogy változik a ragyogása; komorabb színre vált, mintha tompa karmazsinnal fénylene, méghozzá anélkül, hogy egyetlen felhő is bekúszott volna közénk és az égitest közé… Tiszta fénye arra emlékeztetett, mint amikor

Kasztíliában július és augusztus havában szalmát égetnek a környező vidéken.”

Egy héttel később, 1520. október 18-án Magellán úgy döntött, hogy újra megkockáztatja a nyílt tengert. A vihar valamelyest csillapult, és a főparancsnok helyesen feltételezte, hogy ennél nyugodtabb időjárásra, ebben a térségben legalábbis, nem számíthat. Ha a flottának újabb viharokkal kell szembenéznie, akkor még mindig van remény, hogy menedékül egy biztonságos kikötőt találjanak, de Magellán több időt már semmiképpen sem akart elvesztegetni. Az útitervhez képest így is hónapokkal el voltak maradva – Magellán eredetileg úgy számolt, hogy ebben az időszakban már jócskán a Fűszer-szigetek felé közelítenek –, és mindenáron szerette volna az elvesztett időt behozni. A flotta tehát elindult a Santa Cruz folyó torkolatából, követte Dél-Amerika keleti partvidékének egyenetlen vonalát és a főparancsnok rögeszmés utasítását, hogy a szorost meg kell találni.

Megint nagyon kellemetlen idő járta, de ahhoz nem volt elég zord, hogy visszatartsa őket. Két nehéz nap után, amikor szinte semmit sem haladtak, a szél iránya megváltozott; északira fordult, és a négy hajó oldalra dőlve, tarajos nyomdokvizeket hagyva maga után, dél-délnyugati irányba száguldott tovább. Magellán egyre elszántabban kutatott a szoros után, minden egyes kis öblöt alaposan megvizsgált, remélve, hogy rábukkannak egy rejtett csatornára, mely a szárazföld belsejébe vezet, de minden alkalommal csalódnia kellett, így hát folytatták útjukat dél felé. Végül egy jelentősebb, vízbe nyúló földnyelvet vettek észre: egy fokot. Ahogy közeledtek, széles homokpad tárult a szemük elé, melyen szétszórva bálnacsontvázak hevertek – gyanítható volt, hogy egy vonulási útvonalat kereszteztek, mely az Atlanti-óceánt a Csendes-óceánnal köti össze. A szürke víz dühödten kavargott, ahogy az

ellentétes áramlatok összecsaptak, a hasadék azonban túl széles volt: három mérföld vagy még annál is több.

Vasquito Gallego, egy portugál tengerészinas és a *Victoria* kormányosának fia így idézi fel a felismerés fokozatait, hogy a szárazföldbe nyúló széles törésvonal több, mint pusztán öböl. „Ahogy az út szűkülni kezdett, azt gondoltuk, hogy egy folyóra leltünk” – emlékezik, majd növekvő izgalommal megállapítja, hogy a széles folyótorkolat egy tengerszorosban folytatódott. „Továbbhaladva ezen az úton, mély, sós vizet és erős áramlatot találtunk, ami szorosra utalt, és egy nagy öböl bejáratára, mely alighanem a szoroshoz kapcsolódik.” Magellán kiadta a parancsot, hogy a hajók tartsák az irányt az öböl belseje felé, és amikor már elég mélyen bent jártak, a főparancsnok látta: a hasadék nyugat felé vezet. Ezért imádkozott.

Rábukkant a szorosára.

Albo, a kormányos, október 21-én hajónaplójában a következőképpen örökítette meg a nagy eseményt: „Láttunk egy öbölszerű nyílást, melynek a bejáratánál, jobb kéz felől, egy nagyon hosszú, homokkal borított földnyelv húzódott. És a fokot, amelyet a földnyelv előtt találtunk, a Tizenegyezer szűz fokának [Virgenes-fok] neveztük el. A földnyelv az 52. szélességi foknál és az 52,5. hosszúsági foknál helyezkedik el, és a homokpad az egyik végétől a másikig mintegy tizenöt mérföld hosszúságú lehet.” Amit Albo láthatott, az a következő: fűcsomókkal borított buckák sorozata, a halmok mintegy 130 láb magasságban emelkednek a víz fölé. Egy későbbi felfedező a fokot így írja le: „Három nagy homokhegy, melyek szigeteknek látszanak, de nem azok.” Az öblöt nem lehetett eltéveszteni; széles vízi út hasított bele mélyen az áthatolhatatlan földrészbe, melynek partvonalát a flotta hosszú hónapok óta fürkészte, hogy az átjáróra rátaláljon.

Pigafetta a vízi út láttán ujjongásban tört ki. „Miután elhagytuk az 50. fokot, és az antarktiszi sarkvidék felé

hajóztunk, a tizenegyezer Szűz ünnepén [Szent Orsolya napja, október 21.] csodával határos módon megtaláltuk a szorost, melyet elneveztünk a Tizenegyezer szűz fokának.” Mindenesetre a temérdek megpróbáltatás után, melyben az Armadának része volt, az öböl felfedezése érthető módon valóban csodaszámba mehetett.

A Tizenegyezer szűz foka jelzi tehát annak a szorosnak a bejáratát, melyet Magellán több mint két esztendeje keresett. Hogy egészen pontosan miként sejtette meg a szoros létezését, ez a mai napig is vitatott kérdés. Elképzelhető, hogy tudott Lisboa expedíciójáról, mely a szorosról már korábban beszámolt. Az pedig egészen bizonyosnak látszik, hogy Magellán ismert olyan térképeket, amelyeken szerepelt a rejtélyes szoros. Pigafetta szerint még Portugáliában látott egy olyan térképet, mely egy Dél-Amerikát átszelő szorost ábrázolt – vagy legalábbis sejtetett, kérdés azonban, hogy miféle térkép lehetett az. „Magellán tudta, merre kell hajózni, hogy a jól elrejtett szorosra rátaláljon – írta Pigafetta. – A portugál államkincstárban látott egy térképet, melyet a kiváló Martin de Boemia rajzolt” – aki persze nem más, mint Martin Behaim, az 1492-ben készített, a korhoz képest modern földgömb megalkotója. (Pigafetta legkorábbi kéziratai a *carta* szót használják, ami földgömböt és térképet egyaránt jelenthet.)

Gyakran hivatkoznak arra, hogy Behaim „jól megfestett térképe”, melyet Magellán, hogy expedíciójához támogatást szerezzen, Károly király és tanácsadói elé tárt, föltüntette a szorost; valójában Behaim glóbusza vagy térképe nem tartalmazott ilyent. Ehelyett egy Kelet-Ázsiát keresztülszelő és a Seilan-szigethez vezető vízi utat ábrázolt. De hogy még tovább növelje a geográfiai zűrzavart, Behaim más ázsiai szigeteket is elhelyezett a szorostól keletre. Valószínűtlen, hogy Magellán ezt a fantáziadús, ám felettébb pontatlan ábrázolást használta volna Károly

király meggyőzésére és annak bizonyítására, hogy létezik egy szoros, mely keresztülszeli az amerikai kontinenst. Sőt, már önmagában az is kétséges, hogy az elnevezésekkel kapcsolatos összefüggések ellenére Magellán látta-e valaha Behaim glóbuszát.

Pigafetta figyelmetlensége tagadhatatlanul felelős az azonosítás körüli zűrzavarért; Behaim interpretációját nagy valószínűséggel összekeverte egy másik nürnbergi térképkészítő, Johannes Schöner műveivel. Schöner, amúgy a matematika professzora, két térképet is készített, az egyiket 1515-ben, a másikat 1520-ban, időben tehát elég közel ahhoz, amikor Magellán Károly királyhoz folyamodott. Laikus szemmel nézve Schöner térképei meglehetősen hasonlítottak Behaim rajzolataira, és Pigafetta könnyen összekeverhette őket, annál is inkább, mert Schöner nem tette rá kézjegyét a műveire.

Schöner glóbuszán az amerikai kontinenst átszelő szoros a panamai földnyelv tájékán húzódik, sok ezer mérfölddel északabbra a valódi szorostól. Nincs egyértelmű bizonyíték arra, hogy Magellán látta volna ezt a térképet, legfeljebb azt állapíthatjuk meg, hogy a térképészeket foglalkoztatta a dél-amerikai szoros ügye, noha a pontos azonosítással igencsak hadilábon álltak. Ha ez lett volna az a térkép, melyre Magellán hagyatkozott, akkor ettől bizony nem sok segítséget kapott a szoros megtalálásához. Még az egyébként merész Schöner is tartózkodik attól, hogy Dél-Amerika nyugati partvonaláról rajzolatot készítsen; ezt a térséget ugyanis ő maga a *terra ulterior incog.* kifejezéssel illette, más szavakkal: „a föld, mely mindeddig ismeretlen”.

Minden, ami ettől még nyugatabbra feküdt, ugyancsak ismeretlen volt. Schöner, akárcsak a korszak többi térképésze, a Csendes-óceánt csábítóan kicsiny és nyilvánvalóan hajózható öböllé zsugorította, és ez a tévedés nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Magellán a szoroson való átkeléstől számítva alig néhány hétre becsülte a Fűszer-szigetekig tartó út időtartamát.

Emellett, a korszak más térképészeihez hasonlóan, Kínát Schöner is az amerikai kontinens közelébe helyezte. Végül pedig a Fűszer-szigeteket jócskán a demarkációs vonallal kijelölt spanyol területeken belülre rajzolta. Ez az ábrázolás – amely megint csak erősen pontatlan – minden bizonnyal alátámasztotta Magellán abbéli meggyőződését, hogy a Fűszer-szigetek törvényesen Spanyolországhoz, és nem Portugáliához tartoznak.

Magellán persze tapasztaltabb volt annál, semhogy ezeket a térképeket teljességgel komolyan vegye, de a hatásuk alól ő sem vonhatta ki magát. Ezek az ábrázolások idealizált kivetítései voltak annak, hogyan képzelték el akkoriban a világmindenséget. A régebbi térképek sárkányai és mágneses szigetei helyett a térképkészítőket most új csoda foglalkoztatta, s ez legalább annyira rejtelmes volt: a szoros! Ezek a térképek kalandra hívó csábítások voltak inkább, semmint valóságos útmutatók; inkább hipotézisek, semmint következtetések; vagyis provokatív földrajzi vázlatok, melyek a birodalmi fantáziálást táplálták.

Most, hogy Magellán végre rábukkant a szorosra, háromszáz mérföldes hajózási lázálommal nézett szembe. Ennek a vízi útnak a leküzdése legalább olyan rettenetes kihívásokat tartogatott, mint a szoros megtalálása. Huszonnégy láb magas áramlat rohant keresztül a szoroson, és szinte lehetetlen volt a hajókat biztonságosan lehorgonyozni. A felszín alatt rejtőző temérdek hínár gyakran rátekeredett a hajótestekre és a kormányszerkezetekre. Ám ha Magellán ezeket az akadályokat legyőzi, és lázadásra hajlamos legénységét sértetlenül átmenti, akkor ő lesz az Indiába vezető új útvonal pionírja, a kontinensek és az egész földkerekség újfajta értelmezésének előhírnöke.

A hajók nyugatnak fordultak, nekivágtak az örvénylő áramlatoknak, és elindultak a szárazföldet átszelő vízi útnak. Az első, amire a kormányosok fölfigyeltek, a szoros rendkívüli mélysége volt. „Ezen a helyen nem

lehetett lehorgonyozni – állapította meg Pigafetta –, mert egyszerűen nem találtunk medret. Ennek folytán szükségessé vált, hogy huszonöt vagy harminc könyök hosszúságú köteleket vessünk partra.”

A pontos helymeghatározás céljából Magellán partra küldte Carvalhót, azzal az utasítással, hogy másszon fel a legmagasabb csúcsra, és kémlelje ki a tájat. Visszatérve a kormányos jelentette, hogy nem látta meg a Déli-tengert (Csendes-óceánt); ettől azonban Magellán hite nem rendült meg abban, hogy rátalált a Fűszer-szigetekhez vezető átjáróra. Parancsot adott Albónak, hogy jegyezze föl a szoros valamennyi kanyarulatát, méghozzá olyan pontossággal, ahogyan csak lehetséges. „A tengeröblön belül találtunk egy szorost, mely mintegy 3 mérföld szélességű lehet – írta Albo. – A földnyelv bejáratától kelet és nyugat felé tekinthetsz, és az öböl bal oldalán van egy nagy kiszögellés, amelyen sok-sok zátony található, de amikor már bejutsz a szorosba, ügyelj arra, hogy kilenc lábnál is sekélyebb vizekkel találkozol. És ezután két homokszigetecskére bukkansz, és utána már megnyílik előtted a csatorna. Kedved szerint, tétovázás nélkül nekivághatsz – ajánlotta Albo. – Elhagyva ezt a szakaszt egy másik kis öblöt találtunk, azután egy újabb szoros következett, hasonló méretű, mint az első, és az egyik torkolattól a másikig kelet-nyugati irányban vezet a vízi út, és a szűk részeken ÉK-i és DNY-i irányban. És miután kiértünk a szorosokból vagy szűkületekből, egy nagy öbölre bukkantunk, és néhány szigetet találtunk, melyek közül az egyiknél lehorgonyoztunk.” Nem vitás, hogy Albo fejében sajátos tájékozódási pontok kavaroghattak, amikor ezeket a sorokat írta, ám a szoros még az ilyen precíz krónikást is megtréfálta, nem csoda hát, hogy útmutatásait a későbbi utazók nemigen tudták értelmezni.

Néhány napon belül a szoros zord szépsége magával ragadta a legénységet. Ahogy haladtak előre a jeges vízen, sűrű vegetációval borított, vészjósló partok

fenyegető árnyai mellett siklottak el. Egyik éjszaka az ebben az évszakban rövidre szabott néhány órás sötétség idején mintha emberi település fényei villantak volna föl előttük; távoli tüzek rubinvörös lángjai ragyogtak kísérteties látomásként a sötétzöld ciprusok, kúszónövények és páfrányok árnyai mögött. A tüzek füstfelhőket eregettek a ködös ég felé, és a levegő kesernyés szagokkal telt meg.

Magellán és legénysége azt hitte, hogy a tüzeket indiánok rakták, akik valahol ott rejtőznek az árnyak között, arra várva, hogy lecsapjanak rájuk – eggyel több ok a tengerészeknek, hogy a hajó fedélzetén maradjanak, főleg éjszakánként, noha a készletük igencsak fogytán volt már. Az elővigyázatosság teljességgel indokolt volt, habár a tüzek nagy valószínűséggel természeti eredetűek voltak; feltehetően villámcsapástól keletkeztek. Mindenesetre Magellán a térséget Tierra del Fuegónak, azaz Tűzföldnek nevezte el.[9] Ma már tudjuk, hogy Tierra del Fuego valójában egy hatalmas, háromszög alakú sziget, ahol az Atlanti- és Csendes-óceán szelei összecsapnak, és amelyet folyamatosan vad viharok és gyorsan változó időjárási frontok ostromolnak. A Tűzföld valójában a viharok földje. Tierra del Fuego több mint hetven négyzetkilométernyi, gleccserekkel, tavakkal, morénákkal bontott terület. Magellán legénysége az alacsonyabb térségeket láthatta, ahol a hegyek ritkán emelkednek hatszáz láb fölé; míg délen és nyugaton az Andok hegyvonulatának nyúlványai a felhőket ostromolják, helyenként hétezer lábnyi magasságot is elérve.

---

[9] Magellán ezt a déli földet Tüzek Földjének keresztelte – térképeinken pontatlanul Tűzföldnek nevezik. A legrégebbi spanyol térképeken Tierra de las Humosként (Füstök Földje) szerepel – I. Károly abból a meggondolásból, hogy „nincs füst tűz nélkül", Tüzek Földjére változtatta a nevét. *(A szerk.)*

Most, hogy már bent voltak a szorosban, a kormányosok azt észlelték, az ég ritkán tisztul ki fölöttük, így aztán szinte lehetetlen, akár éjszaka, akár nappal, a csillagok vagy a nap állásából pontos méréseket végezni. Komor, rojtos szegélyű, alacsonyan lógó felhők száguldottak tova a hegyek fölött, beárnyékolva a fjordokat, ahová a hajók várakozásteljesen siklottak. Időnként az ólmos pára feloszlott, utat engedve a napfénynek, mely ilyenkor éles ragyogással özönlött a tájra és pásztázta végig a hullámzó vizet.

A napfény, ha sikerült áttörnie a vastag felhőrétegen, könyörtelen tudott lenni ezen a földrajzi szélességen, és szürkés, sarki fénnyel világította meg a tájat. Fénycsíkok játszadoztak a köves partokon és a jéggel bontott hegytetőkön. Jóllehet Magellán az év legmelegebb szakában vágott neki a szorosnak, amikor a szél csípőssége ellenére viszonylag kíméletesen fújt, és a hó visszahúzódott a félelmet keltő, hatalmas gleccserekre. A jeges hegytetőkön szinte örökké havazott, az alacsonyabb részeken azonban a jég megolvadt, és keskeny vízesésekben özönlött a gránitsziklákra, hogy utat találjon a fjordokhoz. A tengerészek nem láthatták, de a gleccserek az egész vidékre kiterjedtek, harminc mérföldön átrohanva végig a hegyeken, hogy aztán a vízparton eltűnjenek.

Ahogy tovább haladtak a szoroson át, egyszer csak hatalmas jégfalak meredeztek a szemük előtt, fenségesen. Kétszáz láb, háromszáz láb, ötszáz láb magasba törtek; magasabbra, mint ahol a fölszálló légáramlatokon emelkedő kondorkeselyűk köröztek. Ősi jégkövületek voltak ezek, több tízezer évesek, és szurtos-kék ábrázatukra mély himlőhelyeket vésett az idő.

Az újabb és újabb hó- és jégrétegekkel borított gleccserek soha nem pihentek; recsegtek-ropogtak, morogtak, csikorogtak, és folyamatosan azzal fenyegettek, hogy nagyobb egységek leszakadnak a

jégfalakról, és a vízpartra vagy a vízbe zuhannak Kristályos tornyaik szabálytalan oszlopokat formáztak a víz alatt, olyanok voltak, mint pudvás fogak egy rothadó állkapocsban. A jégoszlopok ingatagon egyensúlyoztak a csöndes víz fölött, egészen addig, amíg a naptól megolvadva a szél le nem döntötte őket, és jégrepeszekkel teli fellegek közepette, mennydörgésszerű robajjal alá nem zuhantak.

Mindannyiuk meglepetésére a gleccserek nem fehérek, de még csak nem is szürkék voltak, hanem színjátszó kék színt sugároztak, mely a gleccserszakadékokban mély azúrra váltott. A gleccserekről leszakadt számtalan jégtömb – némelyikük bálnaméretűre hízott, másikuk akkora volt csupán, mint egy pingvin – ugyanazt a rejtelmes kéket sugározta, amint a hajók kis ütődésekkel elhaladtak: a jégszobrok armadája titokzatos helyek felé sodródott tovább.

Hihető magyarázatot keresve a túlvilági gleccserek fényére, Magellán kiokoskodta, hogy minden bizonnyal a rendkívüli életkorukkal áll összefüggésben. Tény, hogy a kékes árnyalatot a hó és a jég sajátos tulajdonságai okozták. A hó és a jég felülete minden fényt visszaver, anélkül, hogy a spektrum bármelyik színét előnyben részesítené, de az anyag belseje már másként kezeli a fényt. A hó mintegy fényszűrőként funkcionál, és megkülönbözteti a színskála egyes színeit, a vörös fényt például erőteljesebben szétszólja, mint a kéket. A hóból és jégből áradó fotonok általában több kék sugarat tartalmaznak, mint vöröset. Minél mélyebb a hó és a jég, annál nagyobb utat kell megtennie a fénynek, és ezáltal mélyebb kék keletkezik, éppen úgy, ahogy a víz színe is annál sötétebb, minél nagyobb a mélység. Ez a magyarázata annak, hogy a mély gleccserszakadékok túlvilági azúr árnyalatot öltenek.

Minden későbbi hajóst, aki eljutott a szorosba, lenyűgözött a táj fenséges és szeszélyes szépsége. Norvégia, Skócia vagy Új-Skócia vidékeire emlékeztetett

a tájkép, de végső soron semmi máshoz nem fogható a Földön. A Magellán utáni első expedíciót 1578-ban Sir Francis Drake, a híres angol felfedező és kalóz vezette át a szoroson. Az egyik tisztet, Francis Prettyt lenyűgözte az elébe táruló látvány. „Mindkét oldalon hatalmas hegyek húzódnak; az alacsonyabbak is jócskán magasba törnek, de a társaik egészen különös módon nyúlnak föléjük, méghozzá olyan magasra, hogy három felhőréteg is elfér közöttük. Nagyon hideg van ebben a szorosban, örök fagy és hó; a fák meggörnyednek a zord idő terhétől, mégis örökzöldek, és sokféle hasznos és édes gyógyfű terem rajtuk és körülöttük.” És amikor a hajózástörténet szakértője, Samuel Eliot Morison 1972 februárjában a szorosba ellátogatott, ugyancsak a látvány hatása alá került. „Mintha az ember egy teljesen új és különös világba lépne, egy valóságos meseországba – jegyezte meg. – A szoros soha nem fagy be, kivéve a pereme, és az alacsonyabb hegyi lejtőkön vastagon nő az örökzöld antarktiszi bükk kicsiny, összegubancolódott levélkéivel. A lejtőket középtájon durva fű borítja, mely a napnak kitéve bronzzá fakul; és fölül, a magas csúcsokat hó fedi egész éven át; amikor a szorosban esik az eső, 6000 láb magasban havazik.”

Habár az égbolt többnyire felhős volt, különösen éjszaka, amikor azonban rövid időre felszakadozott a felhőzet, csillagképek szemkápráztató pompája vonta magára a tekintetet, a Tejút természetfölötti, pompás ragyogásával. Az ismerős csillagképek – az Orion-öv, a Göncölszekér – a déli félteke ismeretlen csillagzataival vegyültek, különösen a Dél Keresztjével, melynek a jelenléte Magellán hitét erősítette abban, hogy a Mindenható szeme őrködik az egész expedíció fölött, még itt, a világ végén is.

Amikor az Armada túljutott a szoros első két szűkületén, Magellán egyre óvatosabbá vált, és úgy döntött, hogy felderítőegységeket küld a feltérképezetlen vizek kikémlelésére. „A főparancsnok az unokaöccsét,

Alvaro de Mesquitát küldte előre a *San* Antonióval, hogy derítse fel, mi található a szoros belsejében, míg ő és a többi hajó a szélesebb bejárati résznél horgonyzott” – jegyezte föl Vasquito Gallego. Magellán valójában két hajót küldött előre (a másik a *Conception* volt), de a nagyobb kockázatot kétségkívül a *San Antonio* vállalta. „Alvaro de Mesquita százötven mérföldet haladt fölfelé a szorosban, és egyes részeken olyan keskenynek találta, hogy a két part alig kőhajításnyira volt egymástól. Ahogy a szoros nyugat felé kanyarodott, a tengeráramlat olyan erőteljessé vált, hogy a hajó csak nagy nehézségek árán tudott előrejutni – emlékezik Gallego. – Mesquita visszatérve azt jelentette, hogy az erős áramlat minden bizonnyal egy nagy öbölből mozog felénk, és azt tanácsolta, hogy járjunk a dolog végére, és fejtsük meg a rejtélyt, mert ok nélkül ilyen erővel nem jöhet a víz abból az irányból.”

Mindeközben a *Victoria* és a *Trinidad* a Lomas-öbölben, a szoros déli partjánál horgonyzott. Itt elég sekély volt a víz ahhoz, hogy horgonyt vessenek, és a hely biztonságosnak látszott, ám éjszaka, ahogy Pigafetta írta, „nagy vihar” tört ki, mely másnap is ostromolta a hajót. Magellánnak föl kellett szednie a horgonyt, hogy védettebb helyet találjon az öbölben.

A szélviharok ebben a térségben különösen kegyetlenek voltak, és mintha a semmiből támadtak volna fel. A „nagy vihar”, ahogy Pigafetta írta, vagyis az úgynevezett „williwaw”, a szoros sajátossága. A jelenség akkor keletkezik, amikor a levegőt a szoros körüli gleccserek lehűtik, és a légáramlat a hegyekből egyre növekvő sebességgel alázúdul. Mire a fjordokat eléri, olyan szélvihart gerjeszt, melytől a legtapasztaltabb hajós is elveszti higgadtságát és tájékozódóképességét.

A *San Antonio* és a *Conception* még súlyosabb helyzetbe került, mint hátramaradt társaik. A két hajó legénysége rettenetes viharokat megért már, de ehhez foghatót még egyikük sem. A nekivadult szelek

lehetetlenné tették, hogy megkerüljék a fokot, és amikor megpróbáltak a flottához visszatérni, kis híján zátonyra futottak. A sötétben elvesztették tájékozódási képességüket, és a kormányosok térképek híján és a felhőktől még a csillagokat sem látva attól tartottak, hogy eltévedtek. Másnap, majd az azt követő napon is kétségbeesetten keresték a kivezető utat, mígnem egy keskeny csatornához értek, mely a szoros folytatásához kapcsolódott. Amikor végre pontos képet kaptak a szoros kiterjedéséről, viszonylag nyugodt vizeken hajóztak vissza, hogy megtalálják főparancsnokukat.

Az egymásra találás, ahogy Pigafetta megörökítette, igazán megrendítő volt: „Azt hittük, hogy hajótörést szenvedtek, először is azért, mert olyan erőteljes volt a vihar, másodszor pedig azért, mert indulásuk óta már két nap eltelt, és nem tértek vissza, és ezenkívül bizonyos füstjeleket adott két emberük, akiket a partra küldtek, hogy értesítsenek minket. Ilyen kétségek között voltunk, amikor egyszer csak megpillantottuk a két hajót, amint dagadó vitorlákkal repültek felénk a szélben. Amikor közelebb értek, hirtelen elsütöttek néhány mozsárágyút, és mindannyian örömujjongásban törtünk ki. Majd pedig hálát adva Istennek és Szűz Máriának, ismét együtt vágtunk neki a szoros további felkutatásának.” Az újraegyesülés, az időjárás és a zord természet legyőzése, valamint az az érzés, hogy útjukat isteni áldás kíséri, új volt Magellán emberei számára. Az eltelt két év nagy része a főparancsnokkal szembeni mély bizalmatlanság jegyében zajlott; elválasztotta őket a másféle nyelv és kultúra és persze a lázadásra való hajlam. De most, hogy ezeken a megpróbáltatásokon túljutottak, egységessé váltak, és már nem ellenséget láttak egymásban, hanem a lehetséges szövetségest a végső győzelemhez.

A flotta örömmámorban úszott, hogy végre rátaláltak a szorosra, Magellánnak és legénységének azonban igen komoly további akadályokkal kellett szembenéznie. A Portugáliában látott térképek alapján Magellán abban a

tévhitben élt, hogy a hatalmas földrészen, mely az India felé vezető utat elzárja, egy egyszerű csatorna vezet át. A valóságban azonban nem létezett ilyenfajta, könnyen leküzdhető átjáró. Ami előttük állt, az egy bonyolult folyótorkolati rendszer, mely az árapálymozgásoknak kitéve kígyózott át a hegyeken és az Andok déli nyúlványain. A Csendes-óceánhoz vezető egyszerűsített útvonal helyett tehát Magellán egy feltérképezetlen labirintusba vezette be flottáját, a legnagyobb próbatételnek téve ki valamennyiük navigációs képességeit.

A fölfedezett vízi út elég széles volt ugyan – a legszűkebb szakaszon is több mint hatszáz láb, általában azonban több mérföld szélességű –, de alattomos. A szorost kiterjedt fjordok hálózata uralta, mintegy geológiai bizonyítékául annak, hogy a térséget mély gleccserek ölelik körül, jeges szorítással. Alacsonyabb szinteken a gleccserek szűk, csillámló vízesésekké olvadtak, melyek elözönlötték a gránit hegyoldalakat, hogy aztán a szoros jeges vizébe ömöljenek. Ha Magellán hajóiról bárki vízbe esik, az életben maradáshoz ilyen körülmények között maximum tízpercnyi esélye lett volna.

A szürke, köves partokon mindenfelé ormányos fókák henyéltek, sajátos külső jegyeik alapján könnyen meg lehetett őket különböztetni: nagyjából tíz láb hosszúak voltak, uszonyaik torpedószerű fejükhöz közel helyezkedtek el, és stabilizáló farkukkal lustán paskolták a parti fövenyt. Az ormányos fókák szárazföldön alig boldogultak, így többnyire a víz közelében heverésztek, ásítoztak és nyújtózkodtak. A térség más honos állatai, így például a sarki rókák és a pingvinek saját partszakaszaikat foglalták el. Odafent hatalmas fekete-fehér kondorkeselyűk köröztek, szárnyuk fesztávolsága a tíz lábat is meghaladta. Főként a hegygerincek közelében köröztek, kihasználva a meleg légáramlatok felhajtóerejét. Időnként párokban a víz fölött járőröztek,

tetemre vadászva, mint a dögkeselyűk, de hát, végtére is, azok voltak.

Annak ellenére, hogy az év nyolc hónapjában hó fedte a tájat, a vegetáció szinte fojtogatóan buja volt. A partvonal közelében sűrű erdő húzódott, tucatnyi páfrányfajtával, szélfútta, satnya fákkal, selymes mohával és szivacsos tundraréteggel. Elénk színű, kicsi, kemény bogyók is tarkították a képet; ízük kívül kesernyés, belül édes volt, finom termésüket miniatűr légpárnák védték a hótól. (A legénység csak óvatosan szemezgethette a bogyókat; mérget ugyan nem tartalmaztak, de némelyiknek komoly hashajtó hatása volt.) A lápon még kicsiny, fehér orchideák is virágoztak. A levelek sűrű baldachinján áthatoló kevéske fény békés félhomályt varázsolt az erdő belsejébe. „Az erdő oly sűrű volt, hogy az iránytűt állandóan kéznél kellett tartani” – írta Charles Darwin, amikor 1834-ben Őfelsége *Beagle* nevű hajóján a szorosba látogatott. „A mély, vízmosásos szakadékokban az enyészet képe minden leíráson túltett; odakint tomboló szélvihar, ám ezekben az üregekben még egy enyhe fuvallat sem mozdította meg a magas fák leveleit. Annyira sötét, hideg és nedves volt mindenütt, hogy még a gombák, mohák vagy páfrányok sem tudtak elszaporodni.” Amikor végül az elvarázsolt erdőből kikeveredett a hegycsúcsok felé, Darwin elé olyan tájkép tárult, mely Magellán legénysége számára is ismerős lehetett: hegyek szabálytalan láncolata, melyek hófoltokkal, mély, sárgászöld völgyekkel és tengeröblökkel tarkítva uralták a tájat minden irányban. „Csontig hatoló hideg szél fújt, és elég nagy köd volt ahhoz, hogy a hegytetőn túl sokat ne időzzünk.”

Az öböl buja vegetációja mámorító illatokkal töltötte meg a levegőt. A fuvallatokat nedves moha illata töltötte meg, vadnövények szaga könnyítette, hideg gleccserek frissítették, és a tenger sós levegője tette kissé áthatóvá. Mint minden más ebben a térségben, maga a levegő is titokzatossággal és ígérettel volt tele. Az öböl olyan volt,

mint egy természet alkotta óriás kolostor, ahol a legénység menedéket találhatott; egy helyet a természet paradoxonjainak elmélyült szemlélésére, egy helyet, amelynek szelleme mély alázatra tanít. A nagyszerűség, a magány és a mértékletesség katedrálisa volt ez.

Amióta a flotta Puerto San Juliánt elhagyta, Magellán nem látott bennszülötteket, de emberei megőrizték éberségüket, részint önvédelemből, részint abban a reményben, hogy talán módjuk lesz ellátmányra alkudni. Magellán egy könnyű csónakon tíz embert partra küldött, azzal a feladattal, hogy fésüljék át a terepet, hátha emberi élet jeleire bukkannak, de csak egy primitív temetkezési helyet találtak, mintegy kétszáz sírral. Nyilvánvalóan a tűzföldi indiánok temették ide halottaikat a melegebb évszakban, aztán eltűntek az illatozó vadon belsejében. Feltételezések szerint ezek az indiánok évezredekkel korábban érkeztek ide Ázsiából, a földterületekért vívott csatákat sorra elveszítették, egyre délebbre szorultak, míg végül a kontinens alsó szegletében kötöttek ki, olyan területen, amelyre semmilyen más törzsnek nem fájt a foga.

Habár a felderítő őrjárat csalódottan tért vissza, Magellán emberei alighanem jobban jártak, hogy nem botlottak a helybeliekbe. Háromszáz évvel később Charles Darwin találkozott egy törzsi indiánokat szállító kenuval, akiknek az élete a közbülső századok során alig változott. Darwin valóban úgy érezte, hogy időutazáson vesz részt, és az emberi társadalom fejlődésének hajnalához érkezett. „A legsiralmasabb és legnyomorúságosabb teremtések voltak ezek, akikkel életemben valaha is találkoztam… – írta. – Ezek a tűzföldiek, ott a kenuban, csaknem teljesen meztelenek voltak, egy teljesen érett asszony is volt közöttük, ugyancsak ruhátlanul. Sűrű eső esett, és a friss esővíz a felcsapó permettel együtt csurgott lefelé az asszony meztelen testén. Egy másik kikötőben, nem messze innen, egy nő, aki a nemrég született csecsemőjét

szoptatta, egyik nap a hajónk közelébe jött, és elidőzött egy darabig, miközben havas eső esett, és a hópelyhek megolvadtak csupasz keblén és gyermeke meztelen bőrén. Ezek a szerencsétlen teremtések testileg visszamaradtak a fejlődésben, förtelmes arcukat fájdalom torzította el, bőrük koszos volt és zsíros, hajuk összegubancolódva, artikulálatlan hangokat hallattak, mozdulataik hevesek voltak, és minden méltóságot nélkülöztek. Rájuk pillantva nehéz volt elhinni, hogy ők is embertársaink, és ugyanannak a világnak a lakói.” A tűzföldi indiánokkal szembeni viszolygását Darwin ezzel a megfigyeléssel nyomatékosítja: „Nem mentesek az éhezéstől, következésképpen kannibalizmusuk szülőgyilkossággal párosul.” Majd ezzel fejezi be: „egy nyomorúságos föld nyomorúságos urai”.

Ahogy a flotta ha jól a fjordok mellett siklottak, az éjszakák mindössze három órára zsugorodtak, és a meghosszabbodott nappalok lehetővé tették számukra, hogy a Puerto San Juliánban elvesztegetett időt ledolgozzák. Egyre valószínűbbé vált, hogy sikeresen leküzdik az átjárót, Magellán legalábbis így vélekedett. Ám ez a meggyőződés nem volt teljesen egyöntetű. Az admirális összehívta a flotta tisztjeit, hogy a flotta útvonaláról tanácskozzanak. A főparancsnok örömmel értesült arról, hogy a készletek legalább három hónapra elegendők, és úgy számolt, hogy ezzel a tartalékkal nemcsak a szoroson jutnak át, de a célállomást is elérik. A kapitányok és kormányosok, ezen fölbátorodva, erőteljesen a további előrehaladás mellett tették le voksukat – egy kivétellel.

Estêvaõ Gomes, a *San Antonio* kormányosa határozottan más véleményen volt. Most, hogy a szorost megtalálták, érvelt Gomes, vissza kellene fordulniuk Spanyolországba, hogy egy jobban felszerelt flottával vágjanak neki a további útnak. Emlékeztette Magellánt, hogy a Csendes-óceán még mindig előttük áll, s noha annak méreteiről senkinek nem voltak pontos ismeretei,

Gomes egy nagy öblöt feltételezett, melyen katasztrofális viharok várhatnak rájuk. A főparancsnok ragaszkodott az út folytatásához, még azon az áron is, ha a végén táplálék gyanánt az árbocok bőrborítását kell leenniük, de nem mindenki osztotta szenvedélyes elszántságát. Gomes, széles körben elismert szaktudásával, a legénység soraiból elég sok támogatót tudhatott maga mögött, s ez a helyzet a főparancsnokot alaposan kihozta a sodrából. A tisztek tanácskozótestületét Magellán nem kollektív döntéshozói fórumként hívta össze, hanem inkább azért, hogy az embereket maga mögé állítsa, és fölkészítse őket az előttük álló kihívásokra – azokra a kihívásokra, melyeknek egyedül csak Isten segítségével képesek megfelelni.

A Gomes-féle ellenzék egy újabb lázadás árnyékát vetítette előre, de nem kardcsörtető konfrontációét, mint amilyenek az előzők voltak. Ez sokkal alattomosabban indult: mint egyfajta nekikeseredett vita a világ végén két nagyra becsült vetélytárs között.

Gomes portugál volt, ezúttal tehát nem spanyol-portugál rivalizálásról volt szó. Gomes valójában Magellánnal együtt disszidált Portugáliából, 1517-ben. Látszólag Magellán legbelsőbb bizalmi köréhez tartozott, valójában azonban megvoltak a maga dédelgetett ambíciói, és ügyesen lavírozott a honfitársához fűződő kapcsolata oldalvizein. Néhány hónappal sevillai megérkezése után 1518. február 10-én kormányosi megbízatást kapott, és nyomban ezután elkezdte szervezni a saját Armada de Moluccáját. Csaknem célhoz is ért, de Magellán a maga nagyobb tapasztalataival és jobb összeköttetéseivel, nem utolsósorban a Beatriz Barbosával kötött házassága révén, a király színe elé jutott, aki Gomesról azon nyomban el is feledkezett. 1519. április 19-én Gomes főkormányosi megbízatást kapott Magellán flottájánál; a kinevezés azonban csak a hatalmi étvágyát növelte, no meg a fölébe rendelt

főparancsnokkal szembeni keserűségét. A kettejük közötti ellenségeskedés nem volt titok; még Pigafetta is, aki egyébként igen körültekintően fogalmazott, ezzel kapcsolatosan egyértelműen ír: „Gomes… rendkívüli mértékben utálta a főparancsnokot, mielőtt ugyanis a flotta fölszerelkezett volna, az uralkodó [Károly király] elrendelte, hogy Gomes kapjon néhány karavellát, új területek fölfedezésére, de Őfelsége mégsem adta oda neki a hajókat, mivel közben a főparancsnok került előtérbe.”

Gomesnek újabb kudarcot kellett elszenvednie, amikor a Puerto San Julián-i lázadás után Magellán – talán éppen azért, mert érzékelte a vetélytárs ellene irányuló ambícióit – nem volt hajlandó őt a *San Antonio* kapitányává kinevezni. Ehelyett kénytelen volt megalázó módon kormányosként szolgálni a tapasztalatlan, de jól helyezkedő Alvaro de Mesquita parancsnoksága alatt; ráadásul ez alacsonyabb beosztás volt, mint a zászlóshajó főkormányosi tiszte. A Mesquitánál jóval tapasztaltabb és képzettebb Gomes forrongott a dühtől, és felháborodását hathatósan továbbadta a *San Antonio* vele rokonszenvező legénységének.

Minden egyes alkalommal, amikor Magellán a *San Antoniót* felderítőútra küldte, Gomest, a kormányost különösképp aggasztották az út kockázatai. Mesquita tapasztalatlansága miatt az ismeretlen vizeken minden felelősség az ő vállára nehezedett. Ennek következményeként viszont egy idő után a szorost mindenkinél jobban ismerte, beleértve a főparancsnokot is, és a látottaktól meglehetősen elbátortalanodott. Gomes és legénysége, ahogy Gallego megállapította, „rühellették ezeket a hosszú és kétes kimenetelű utakat”.

Gomes és Magellán vitája az expedíciót illetően két egymással ellentétes felfogást jelenített meg. Magellán isteni akarattal szentesített küldetést látott az Újvilág meghódításában, melyet neki kellett végrehajtania a

spanyol király nevében, aki iránt egyébként, ha lehet, még nagyobb elkötelezettséget érzett, mint szülőhazája, Portugália uralkodója iránt. Ha sikerrel jár, vélekedett Magellán, az csakis azért lesz, mert Isten erre a feladatra kiválasztotta őt. A felfedezést kinyilatkoztatásként, próféciaként, Isten és szeretett népe, a spanyol közötti, nagy kockázattal járó együttműködésként fogta föl. Magellán ebben a „szereposztásban” alig volt több, mint Isten szolgája, aki végrehajtja az Úr parancsolatát. Gomes, a lázadó racionalista számára azonban hitbuzgalma fanatizmusnak tűnt; rögeszmés megszállottat látott a főparancsnokban, aki a biztos halálba vezeti valamennyiüket, miközben a királyra és a hazára hivatkozik. Gomes helyzetértékelése szerint az egyetlen épeszű megoldás, ha visszafordulnak Spanyolország felé.

Ő mindenesetre nem hagyta annyiban a dolgot.

Magellán vezénylete alatt a *Trinidad* nyugati irányba haladva rendíthetetlenül folytatta az öböl felfedezését. Albo hajónaplója szerint október 28-án, alig több mint egy héttel az öböl felfedezése után, kikötöttek egy szigetnél, mely egy újabb öböl bejáratát őrizte; ez vagy az Erzsébet-sziget volt, vagy pedig a Dawson-sziget. A szoros innen két irányba ágazott, a Froward-, illetve a Magdalena-folyószakasz felé. Hogy választani tudjon, Magellán két hajót előreküldött felfedezőútra. A *Concepción* Serrano vezetésével nyugatnak, a Froward-folyószakaszon át a Szardínia-folyó felé vette az irányt. Tekintve hogy navigációs részletekben sem Pigafetta, sem Albo naplója nem bővelkedik, nehéz megállapítani, hogy az expedíció mit értett Szardínia-folyón; könnyen lehet, hogy a mai András-öblöt (Andrews Bay).

Mindeközben a *San Antonio* a Magdalena-tengerszoros felé indult el. Magellán négy napot adott a hajóinak, hogy jelentésükkel visszatérjenek, de a *San Antonio* még a hatodik napon sem bukkant fel. „Egy

folyóhoz érkeztünk, melyet Szardínia-folyónak neveztünk el, mert oly sok szardíniát láttunk errefelé – írta Pigafetta a kétség és zavar pillanataiban –, és napokig várakoztunk a két hajóra – a Concepciónra és a *San Antonió*ra. Eközben egy jól felszerelt hajót (a *Victoria)* küldtünk előre azzal a feladattal, hogy fedezze föl a fokot a másik tengernél. Az emberek három napon belül visszatértek, és jelentették, hogy látták a fokot és a nyílt tengert.” A Csendes-óceán megpillantása nagy horderejű esemény volt, ám a fölfedezés izgalmait beárnyékolta, hogy a *San Antonio* nem jelent meg a megadott időben és helyen. Magellánnak halvány fogalma sem volt róla, mi történhetett vele. Lehet, hogy megfeneklett, és most ott hever egy tátongó fjord mélyén. Vagy dezertált, éppen akkor, amikor az expedíció ott állt a hatalmas siker küszöbén.

Ebben a kritikus pillanatban Magellán Andrés de San Martínhoz fordult segítségért. A csillagállások megvizsgálása után az asztrológus arra a következtetésre jutott, hogy a *San Antonio* valóban visszaindult Spanyolországba, és ami ennél is rosszabb, a Magellánhoz hű kapitány, Mesquita a dezertőrök fogságába került. San Martín víziója figyelemre méltóan pontosnak bizonyult. „A *San Antonio* nevű hajó nem várta meg a *Concepciónt,* szándéka ugyanis az volt, hogy elmeneküljön, és visszatérjen Spanyolországba – amit meg is tett” – állapította meg Pigafetta velősen. A régóta érlelődő lázadás tehát végül mégiscsak megvalósult; s ami ennél is rosszabb, mindez akkor történt meg, amikor Magellán a legkevésbé számított rá. A *San Antonio* és legénysége eltűnt.

A renegát *San Antonio* fedélzetén a helyzet sokkal bonyolultabb volt, mint ahogy azt Magellán és asztrológusa elképzelték. Mesquita, a kapitány, a flotta többi hajójával megkísérelte ugyan a találkozást, de a szoros folyótorkolati rendszerének labirintusában nem

találta meg a társakat. Az utazást követő vizsgálat során egy másik résztvevő, Gerónimo Guerra úrnak ragaszkodott ahhoz az állításához, hogy üzeneteket helyezett el a megbeszélt helyen; pontosan ott, ahol a hajóknak találkozniuk kellett volna. Ez a vallomás a *San Antonio* legénységének jóhiszeműségét volt hivatva igazolni, de a papírokat soha nem találták meg.

Jóllehet ezek a szavak önigazolásként hatnak, ugyanakkor az is igaz, hogy Guerrának nem volt különösebb oka arra, hogy hazudjon, hiszen majdnem olyan szoros kapcsolat fűzte őt Magellánhoz, mint Mesquitát. Guerra Cristobal de Harónak dolgozott, és az utazás anyagi támogatójával állítólag rokonságban is állt. Eredetileg sima hivatalnokként vették föl a *San Antonio* listájára, de 30 ezer maravédire rúgó, kiugróan magas fizetése az átlagos tengerészét hússzor meghaladta, s ez sokkal fontosabb szerepre utalt. Valódi feladata az volt, hogy Haro érdekeit képviselje; más szavakkal kém volt. Ha Magellán egyetértett volna a spanyolországi visszatéréssel, Gomesnek Guerrával kötött szövetsége azt sugallja, hogy a Haro család támogatta volna a döntést; mindenesetre a hajóikat épen és biztonságban visszakaphatták volna. Károly király azonban már egészen más kérdés volt. Ő végül Magellánt börtönbe küldte volna.

Az, hogy a *San Antonio* egészen pontosan mikor próbált meg újra csatlakozni a flottához – ha egyáltalán tett ilyen kísérletet –, nyitott kérdés. A hajó tisztjei később, a vizsgálat során azt vallották, hogy jóval a harmadik nap letelte előtt visszatértek. Ha így volt, akkor Magellán miért nem vette észre az elveszett hajót? Két eset lehetséges. Vagy eltévedtek a szoros végtelen folyótorkolati labirintusában, vagy a lázadók hatalmukba kerítették a hajót, és egy eldugott öbölben vagy fjordban elrejtőztek, majd a sötétség leple alatt kisiklottak a szorosból, és visszaindultak Spanyolország felé.

Bármi volt is Gomes és Guerra valódi szándéka, az elégedetlenség a *San Antonio* fedélzetén egyre nőtt. Mesquita állítólag füstjeleket küldött, és ágyúval lövetett, de ezeket a jelzéseket senki nem látta, és senki sem hallotta. Mesquita makacsul ragaszkodott ahhoz, hogy folytassák Magellán felkutatását, ám a növekvő bizonytalanság Guerrát, Gomest és a hasonló gondolkodású tengerészeket meggyőzte arról, hogy eljött az alkalmas pillanat a hajó elfoglalására. Mesquitát hamar ártalmatlanná tették, amivel persze az életüket kockáztatták. Ha egyszer a lázadás útjára lépnek, akkor többé nincs visszaút; a lázadók vagy győznek, vagy pedig – ezzel mindannyian tisztában voltak – felakasztják, felnégyelik őket, és frissen lemészárolt testrészeiket közszemlére teszik.

Gomes elkeseredettségében tőrt rántott, és Mesquita lábába döfött. A seb okozta lüktető fájdalommal küzdve Mesquita kitépte a tőrt Gomes kezéből, és támadóját megsebesítette a kezén. Ahogy a penge a húsába hatolt, Gomes föl-üvöltött, és ezzel riasztotta híveit, akik Mesquitát leteperték és bilincsbe verték, majd Guerra kabinjába zárták. Mesquitának most nagy árat kellett fizetnie a hadbíróságért és a Puerto San Juliánban okozott szenvedésekért. Ahogy a *San Antonio* vitorlát bontott a Spanyolország felé visszavezető útvonalon, a lázadók elhatározták, hogy kínzással aláíratnak vele egy vallomást, melyben beismeri, hogy Magellán a spanyol tiszteket tortúrának vetette alá.

A *San Antonio* dezertálásának gondolata Magellánt rettegéssel töltötte el. Attól tartott, hogy a lázadók végre megtalálták a tökéletes alkalmat arra, hogy Mesquitán bosszút álljanak. Az asztrológusa közreműködése nélkül is sejtette, hogy Gomes visszaindul Spanyolországba, és ha sikerül visszatérnie, akkor mindent meg fog tenni azért, hogy a Puerto San Julián-i eseményekről szóló elfogult beszámolójával Magellán nevét besározza. Gomes megpróbálja az igazságot elferdíteni olyan

módon, hogy azt állítja: a lázadás tulajdonképpen Magellán felségárulásával szembeni heroikus ellenállás volt. Márpedig ha ezt sikerül elhitetnie, akkor a Molukkákra induló következő expedíció főparancsnoka Estévão Gomes lesz, míg az eseményekről szóló híreket Magellán egy sötét spanyol börtön mélyéről lesheti.

A *San Antonio* volt a flotta legnagyobb hajója, s az expedíció készleteinek jelentős részét ez a hajó hordta a rakterében, eltűnésével ennek folytán a többi tengerész élelmezése – gyakorlatilag az élete – veszélybe került. A lázadók még egy fontos értéket vittek magukkal: a barátságos patagóniai óriást, akit néhány hónappal korábban ejtettek foglyul. Magellánnak döntenie kellett, hogy a lázadók üldözésére induljon-e, vagy reménykedjék abban, hogy unokaöccse visszanyeri uralmát a hajón. A főparancsnok az előbbit választotta: folytatta az eltűnt *San Antonio* keresését. „Visszafordultunk, hogy megkeressük a két hajót, de csak az egyiket, a *Concepciónt* találtuk meg – írta Pigafetta. – Amikor a másik hajóról kérdeztük őket, Juan Rodriguez Serrano, aki korábban kapitánya és kormányosa is volt a hajónak (és a hajótörést szenvedett *Santiagónak* is), azt válaszolta, hogy semmit nem tud, attól kezdve ugyanis, hogy behajóztak az öbölbe, a másik hajót többé nem látták.” Magellán külön egységet menesztett az eltűnt hajó felderítésére, a feladat azonban a vízi labirintusban gyakorlatilag reménytelennek látszott. „Fölkutattuk utánuk az egész szorost – írta Pigafetta –, és a főparancsnok a *Victoriát* egészen a szoros bejáratáig küldte vissza, hogy megbizonyosodjék, nincs-e ott a keresett hajó.”

Az akcióban Magellán szigorúan követte az 1519. május 8-án kelt királyi rendelkezéseket, melyek előírták, milyen jelzéseket kell hátrahagyni abban az esetben, ha egy hajó eltéved. Pigafetta részletesen beszámol Magellán erőfeszítéseiről: „Parancsba adta, ha nem találják a hajót, akkor helyezzenek el zászlókat a

környező kisebb hegyek csúcsaira, a zászló közelébe pedig agyagkorsóba helyezett levelet temessenek… ilyen módon ha a zászlót meglátják, a levelet is megtalálják, benne azokkal az instrukciókkal, melyek alapján követni tudják az útvonalunkat. Ez volt a megállapodás közöttünk arra az esetre nézve, ha elveszítenénk egymást. Két zászlót helyeztek el az útmutatásokkal együtt – egyet az első öböl melletti kisebb magaslatra, a másikat egy szigetecskére a harmadik öbölben, ahol egyébként oly sok tengeri süllőt és nagy madarat láttunk.”

Jóllehet Pigafetta túl sok támpontot nem adott, az utóbbi hely valószínűleg a Santa Magdalena-sziget lehetett, egy masszív, szélfútta dűne, mely kiemelkedett a jeges víztömegből. Az évnek ebben a szakában pingvinek ezrei tanyáztak itt – ezek lehettek a Pigafetta által említett „nagy madarak” –, párzottak, búvárkodtak, és főleg beborították az egész szigetet ürülékükkel, melynek átható szagát még a sós tengeri fuvallat sem tudta semlegesíteni. A vegetációtól mentes, letarolt sziget a nyílt vízen igazán feltűnő hely volt ahhoz, hogy egy arra haladó hajó a jelzést észrevegye.

Az elkóborolt *San Antonio* visszatérésére azonban Magellán hiába várt. „Az egyik kis szigetre keresztet állíttatott fel – minden valószínűség szerint a Károly-szigetek egyikéről volt szó –, közel a folyóhoz, mely a hóval borított, magas hegyek között kanyargott, és a közeli Szardínia-folyóba torkollott.” Hiábavaló intézkedések voltak ezek; magányos jelek a világ végén egy fantomhajó számára. A *San Antonio* többé nem bukkant föl.

Végül Magellán lemondott az elveszett hajó megtalálásáról, s az Armada de Molucca három megmaradt hajója nyomult tovább, előre. A sivár Puerto San Juliánban elszenvedett megpróbáltatások után a legénység élvezte a szoros fenséges látványát és természeti sokszínűségét. Amikor a fjordok mentén

hajóztak, megcsodálták a hajók mellett úszó és merész ívekben ugrándozó delfineket. A tengerészhit szerint: ha egyenes vonalban előreugrálnak, az jó idő közeledtét jelzi, ha viszont oldalirányba, egyik oldalról a másikra cikáznak, akkor rossz idő várható.

A csodálatos, de igen veszedelmes szorosnak még mindig nem volt neve. Először csak a szorosnak hívták. Pigafetta Patagóniai-szorosként emlegette, míg San Martín, az asztrológus a Mindenszentek-szoros elnevezést részesítette előnyben. Mások Victoria-szorosnak nevezték, a hajó után, mely elsőként a vizeire siklott. 1527-ben, hat évvel az expedíció befejezése után kapta meg az átjáró azt a nevet, melyet ma is visel: Magellán-szoros. Minden becsvágya ellenére Magellán soha nem merte volna saját magáról elnevezni; az általa adott elnevezések az utazás folyamán hol leíró jellegűek voltak (Patagónia), hol pedig hitéleti fogantatásúak (Tizenegyezer szűz foka).

Ahogy az egyik festői hegyvonulat követte a másikat, Pigafetta elragadtatással írt a szoros természeti pompájáról és nagy tápértékű növény- és halkínálatáról. „Minden mérföldnél talál az ember egy biztonságos öblöt; ivóvizet, fát (de nem cédrust), halat, heringet, miközben egy hegyi zeller nevű édes gyógynövény (jóllehet keserűbb fajták is találhatók köztük) nő a források körül. Napokon keresztül csak ezen éltünk.” Habár az emberekben nem tudatosult, ezek a táplálékok jelentősen följavították meggyötört testük fizikai állagát. A vadnövények C-vitamin-tartalma megóvta őket a skorbuttól, legalábbis egy időre.

Mindent egybevetve Pigafetta erre a következtetésre jutott: „Azt hiszem, ennél csodásabb és nagyszerűbb szoros sehol másutt nem létezik.”

Amíg Pigafetta elégedetten nyugtázta az Armada teljesítményét, Magellán megadta magát a nála ritkán előforduló kételyek önmarcangoló pillanatainak, és tisztjeihez fordult tanácsért: folytassák-e útjukat, vagy

térjenek vissza Spanyolországba, úgy, ahogy Gomes követelte? Rá nem jellemző tétovázása azt sugallja, hogy megrémült a híresztelésektől, és komolyan aggódott amiatt, hogy a *San Antonio* lázadó legénysége mi mindent fog terjeszteni róla Spanyolországban.

Magellán Duarte Barbosának, a *Victoria* kapitányának címezve hosszú levelet diktált, mely egyértelműen jelzi, hogy a főparancsnok már abban is a lázadás lehetőségét látta, ha kapitányait tanácskozásra összehívná. A dokumentumban szinte esdekel a konszenzus megteremtéséért:

> *„Én, Fernando Magellán, a Szent Jakab Lovagrend tagja, az Armada főparancsnoka, melyet Őfelsége a Fűszer-szigetek felfedezésére küldött, ezúton értesítem kegyelmedet, Duarte Barbosát, a* Victoria *kapitányát, továbbá kormányosait és fedélzetmestereit, hogy tudomásomra jutott a kegyelmetek kétkedése azon szándékom iránt, hogy az expedíciót folytatni kívánom, kegyelmetek ugyanis úgy gondolják, hogy utazásunk véghezviteléhez kevés idő áll rendelkezésünkre” –* kezdődik a levél.

> *„…És tekintve, hogy én nem vagyok az az ember, aki mások tanácsától és véleményétől elzárkózna, éppen ellenkezőleg, minden döntésemet közösen és mindenki hasznára hozom meg, anélkül, hogy az bárkire nézve sérelmes lenne; és tekintettel arra, ami Puerto San Juliánban történt Luis de Mendoza és Gaspar de Quesada halálával és Luis de Cartagena és a pap, Pero Sánchez de la Reina száműzetésével, kegyelmetek félelemből nem hajlandók elmondani nekem azt, amit gondolnak és tanácsolnak, és ami hasznos lehetne Őfelsége és Armadája számára, felhívom a figyelmüket, hogy véleményük elhallgatásával a Király, a mi urunk szolgálata*

ellenében és nekem tett esküjükkel ellentétesen cselekszenek. Ezért fent nevezett urunk és a magam nevében arra kérem kegyelmeteket, és egyúttal megparancsolom, hogy véleményüket egyenként írják le, és indokolják meg, miért kellene folytatnunk utazásunkat, vagy ellenkező esetben miért kellene visszafordulnunk, és mindezt tekintet nélkül arra, ami eddig megakadályozta kegyelmeteket abban, hogy az igazságot elmondják… Ezeknek a megokolásoknak és véleményeknek a birtokában közölni fogom a magam álláspontját és akaratát a további teendőkről.

Kelt a Todos los Santos-csatornában, Rio de la Isletával szemben, november 21-én, csütörtökön, az 53. foknál, az 1520. évben.

Fernando Magellán főparancsnok által elrendelve”

Ez a figyelemre méltó dokumentum – a leghosszabb nyilatkozat, mely Magellán után fennmaradt – fölfedi a gyanakvásnak és a bizalmatlanságnak azt a légkörét, mely még a legharmonikusabb és legdicsőbb napokat is belengte. Az egyébként magabiztos és eltökélt Magellán itt olybá tűnik, mint aki bocsánatot kér Puerto San Julián-i elnyújtott eljárásáért és a kegyetlen kivégzésekért, és világosan felismeri, hogy súlyos (habár törvényesen szankcionált) fegyelmező intézkedéseivel elidegenítette magától tisztjeit, még a hozzá legközelebb állókat is. Rettegve az újabb lázadástól és attól, hogy ezáltal egy hajót megint elveszítsen, Magellán elszigeteltsége ebben a pillanatban szinte teljessé vált.

Beletaszítva a számára szokatlan hivatalos szerepkörbe, Andrés de San Martín, a flotta csillagásza amellett érvelt, hogy az expedíció, legalábbis január közepéig, folytassa útját, ugyanakkor kétségei voltak afelől, hogy a szoros valóban azonos-e azzal a mesés átjáróval, mely a Fűszer-szigetekhez vezet. Fölhívta a

figyelmet, hogy január végétől a nappalok rövidülnek, és a szélviharok, melyek pusztító erejét már eddig is megtapasztalták, még kegyetlenebbekké válnak. Azt is javasolta továbbá, hogy éjszaka lehetőleg ne hajózzanak, mert az emberek az erős szelekkel és a felkorbácsolt tengerrel folytatott küzdelemben napközben túlságosan is kimerülnek. „Legdicsőbb Méltóságod” – kezdte levelét:

> *„…Miután 1520. november 22-én, pénteki napon Martín Méndez, Őfelsége* Victoria *nevű hajójának írnoka átadta nekem Méltóságod parancsát, amelyben arra utasít, hogy fejtsem ki álláspontomat az utazás folytatása vagy a visszatérés kérdésében, és véleményemet indokoljam is, a magam részéről az alábbiakat mondom. Függetlenül attól a kételytől, hogy a Todos los Santos-csatoma, amelyben most tartózkodunk, vagy a kelet-északkeleti irányban fekvő másik szoros elvezet-e a Molukkákhoz, ez a kérdés irreleváns ahhoz képest, hogy végül is mi vár ránk, hiszen jelenleg a nyár elején vagyunk. Úgy tűnik, Méltóságodnak folytatnia kell a keresését, és attól függően, hogy mit találunk vagy mit fedezünk föl az eljövendő január közepéig, Méltóságodnak meg kell fontolnia, hogy visszatérjünk-e Spanyolországba, mert a jelzett időponttól a napok hirtelen rövidülni kezdenek, és az időjárás rosszabbra fordul. És figyelembe véve, hogy még most is, amikor a nappalok tizenhét óráig tartanak, kiegészülve a hajnallal és az esti szürkülettel, viharos és gyorsan változó időjárástól szenvedünk, ehhez képest sokkal rosszabbra kell számítanunk attól kezdve, hogy a nappalok tizenötről tizenkét órára rövidülnek, és a tél még zordabbá válik, ahogy azt már megtapasztaltuk. Ezért Méltóságodnak el kellene hagynia a szorost, és január havát lehetőleg már odakint kellene tölteni, és azt követően elegendő ivóvízzel és fűtőanyaggal feltöltekezve*

Cádiz és Sanlúcar de Barrameda felé kellene venni az irányt, ahonnan egykor elindultuk.”

San Martín álláspontja ésszerű volt és jól alátámasztott, ugyanakkor óvatos. Így folytatta:

„Ha mostani helyzetünkhöz képest közelebb kerülünk a Déli-sarkhoz, ahogyan Méltóságod a Santa Cruz folyón a kapitányokat utasította, a magam részéről a tervet nem látom keresztülvihetőnek, mégpedig a rettenetes és viharos időjárás miatt nem. Hiszen ha már ezen a szélességi fokon ilyen veszélyesnek és gyötrelmesnek bizonyult a hajózás, akkor mi várhat ránk a 60. vagy a 75. foknál vagy még lejjebb, tekintettel arra, hogy Méltóságod terve szerint a Molukkák keresését keleti-északkeleti irányban kell folytatni, megkerülve a Horn-fokot? [San Martín ezt kérdésnek szánta]. *Mire azt a térséget elérjük, beköszönt a tél. ahogy Méltóságod is jól tudja, a legénység pedig lesoványodott és erőtlen. Továbbá: még ha készleteink pillanatnyilag elegendők is, félő, hogy később kevésnek bizonyulnak ahhoz, hogy a túlságosan megerőltető munka mellett a legénység visszanyerje energiáit, és azt is észrevettem, hogy a legyengült, beteg emberek felépülése milyen hosszú időt vesz igénybe.”*

San Martín pozitívumként említette, hogy a flotta három megmaradt hajója tengerre alkalmas állapotban van, de figyelmeztetett arra, hogy a megcsappant készlet nem fog kitartani a Fűszer-szigetekig.

„Kétségtelen, hogy Méltóságod naói jó állapotban vannak, és jól felszereltek (Istennek hála), hiányoznak azonban kötelek, különösen a Victorián, *és emellett a legénység sovány és legyengült, és a*

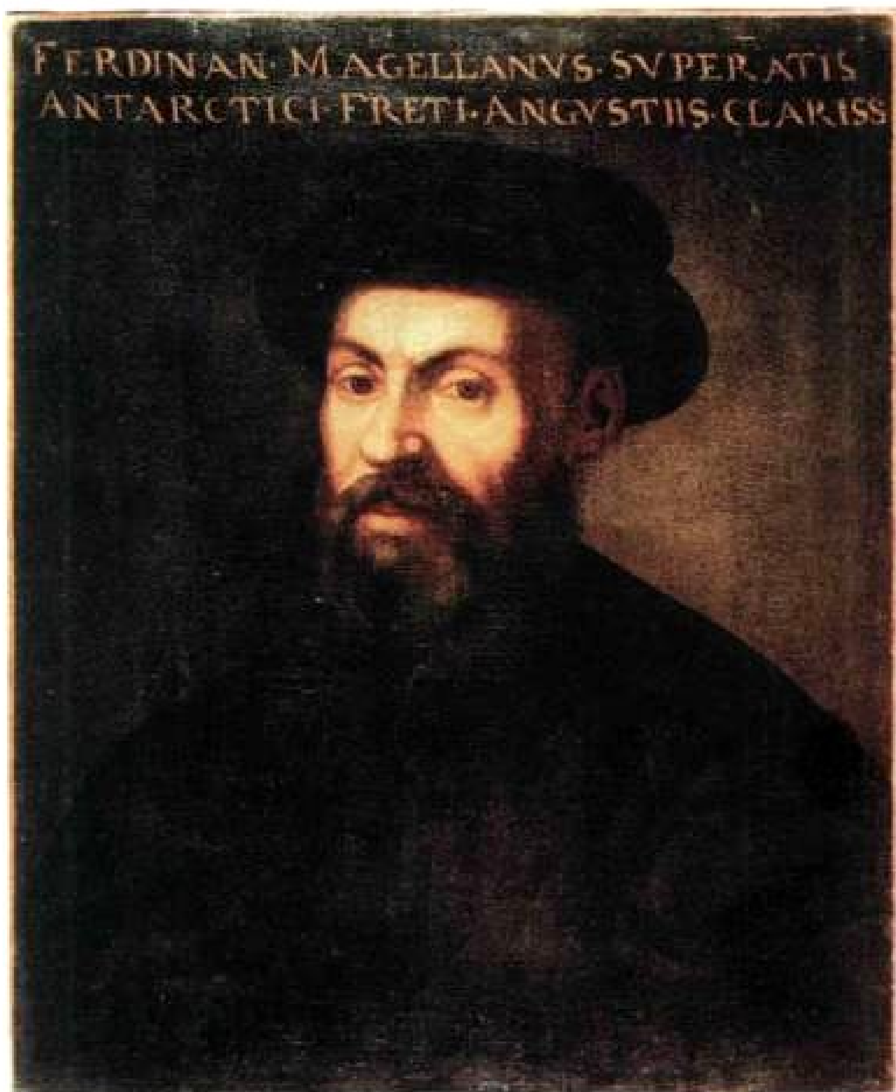
készletek nem elégségesek ahhoz, hogy a Fűszer-szigetekig, majd pedig a Spanyolországba visszavezető úton kitartsanak.”

Végezetül pedig a következő tanáccsal fordult a főparancsnokhoz:

„Úgy vélem, Méltóságod helyesebben teszi, ha éjszaka nem hajózik e veszélyes partok mentén, részint a hajók biztonsága végett, részint a legénység kimerültsége miatt. A tizenhét órás nappalok után négy vagy öt éjszakai órára le kellene horgonyozni a hajókat, hadd pihenjenek az emberek valamennyit, ahelyett, hogy éjszaka is a kötelekkel birkóznának; s ami a legfontosabb, így magunkat sem tennénk ki az éjszakai szélviharok veszedelmeinek, melyektől az Ég óvjon minket' Ha ugyanis ezek a viharok nappali világosságnál támadnak ránk, akkor van erőnk leküzdeni őket, de más a helyzet, ha semmit nem látunk, ezért célszerű lenne egy órával napszállat előtt horgonyt vetni, semmint néhány mérföld megtétele kedvéért oly sokat kockáztatni. Én azt mondtam el, amit érzek és gondolok, annak érdekében, hogy Istent és Méltóságodat szolgáljam, és abban a hitben, hogy az Armadának és Méltóságodnak ezzel teszem a legjobb szolgálatot; Méltóságod úgyis azt fogja tenni, amit a legjobbnak gondol, és annak megfelelően cselekszik, ahogyan Isten vezérli Méltóságodat. Kérem az Urat, hogy adjon Méltóságodnak jó egészséget, és tegye küldetését sikeressé, mint ahogy saját magamnak is ezt kívánom.”

San Martín vette a bátorságot, hogy kimondja azt, amiről csaknem mindenki suttogott: nagy veszélyek várnak rájuk, és kevés esélyük maradt, hogy a Fűszer-

szigeteket, bárhol legyenek is azok, eléljék; térképeik ugyanis hosszú ideje teljesen használhatatlanoknak bizonyultak. Ha tehát januárig nem érnek célhoz, javasolta San Martín, akkor leghelyesebb, ha visszatérnek Spanyolországba, majd később újra nekivágnak.

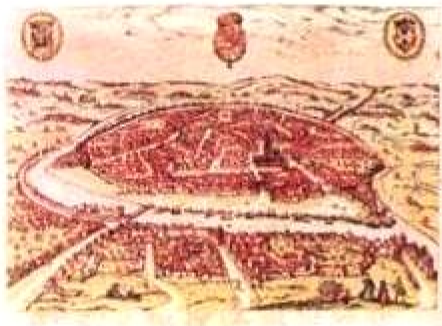


Ez az ismeretlen festő által készített 16. századi Magellán-portré azon kevés ábrázolás közé tartozik, mely viszonylag pontosan jelenítette meg a felfedezőt



A Guadalquivir folyó e 16. századi festményen élénk kereskedelemről árulkodik, ugyanakkor az is jól látható, hogy milyen nehézkes volt a navigálás

A 16. századi Sevilla virágzó és nyüzsgő város volt, s egyúttal az indiai földrészek felé induló felfedezőutak, többek között Magellán expedíciójának kiindulópontja





Az ifjú I. Károly (a későbbi V. Károly császár) Orley van Barent festményén. A király mindössze 18 éves volt, amikor megbízást adott Magellán expedíciójának



I. Mánuel portugál király idealizált portréja. Ez a különös és visszahúzódó uralkodó, aki rendkívül féltékeny volt vetélytársaira, háromszor utasította vissza Magellánt, aki a fűszer-szigeteki expedícióhoz kért támogatást. Csalódottságában a felfedező Portugália legfőbb riválisához, Spanyolországhoz fordult



Ptolemaioszi világtérkép 1486-ból. A Klaudiosz Ptolemaiosz görög-római csillagász és matematikus elméletein alapuló térképek eltorzították az arányokat, illetve a világ jelentős részeiről egyszerűen megfeledkeztek



Egy „T az O-ban" térkép, mely a Biblia által ihletett ábrázolást ad a Földről. Az óceán három kontinenst ölel át, Európát, Ázsiát és Afrikát, s a földrészeket vízi utak



Battista Agnese hajóstérképe az Atlanti-óceánról 1544-ből. A genovai térképkészítő a legújabb fölfedezéseket ábrázoló csodaszép térképei révén nagy hírnévre tett szert



Raffaelló portréja X. Leó pápáról



A strappado, ahogyan Domenico Beccafumi ábrázolta ezen a 16. századi szénrajzon. A kínzást a Puerto San Julián-i lázadás legalább egy résztvevőjén Magellán is



Az Újvilág lakóinak kannibalizmusa Theodore de Bry népszerű, késő 16. századi metszetén




MAR
DEL
NO
RT
AME
RI
CÆ
PA
RS

1606-os térkép a Magellán-szorosról. Magellán arra számított, hogy viszonylag rövid idő alatt sikerül elérnie a Fűszer-szigeteket, ehelyett 98 napos csendes-óceáni hányattatás után pillantotta meg az első szárazföldet



A Magellán-szoros télen, ahogyan a NASA SeaStar műholdja látta. Magellán flottája a szoros keleti bejáratánál (a kép jobb oldalán) hajózott be a szorosba, több mint háromszáz mérföldön át küzdött a jeges hullámokkal, majd balra, a nyugati torkolatnál érte el a



A Kanári-szigetek Nyugat-Afrika partjainál, a NASA SeaStar műholdjának felvételén. Ez a szikrázó vulkanikus szigetcsoport évszázadokon át pihenőhelyül szolgált az Ibériai-félszigetről útra kelő és oda visszatérő expedíciók számára



A Magellán-szoros lenyűgöző kék gleccsereinek árnyékában eltörpültek a Csendes-óceán felé vezető nyugati kijáratot kereső Armada de Molucca hajói



A szoros tekervényes folyótorkolati rendszere és a rejtelmes táj a 2002 januárjában készült felvételen alighanem nagyban hasonlít ahhoz a képhez, mely Magellánt és flottáját közel ötszáz évvel ezelőtt fogadta



A francia illusztrátor, Gustave Dóré 1878-ban megjelent metszete azt a lélektani traumát ragadja meg, mely a felfedezések korában a Csendes-óceán átszeléséhez kapcsolódott. A metszet Samuel Taylor Coleridge A vén tengerész dala című elbeszélő költeményét



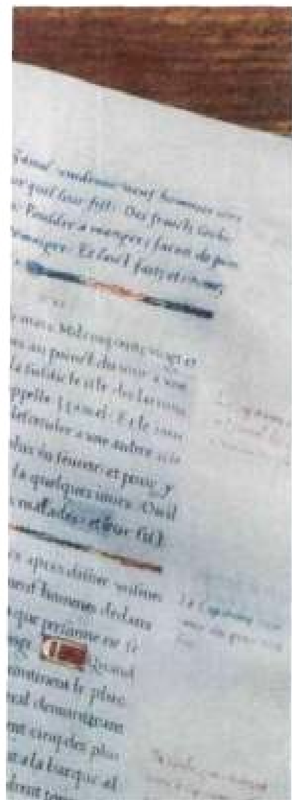
Humabonnak, Cebu királyának megkeresztelése, ahogy 1521 áprilisában végbemehetett.



Mindössze néhány héttel Humabon diadalmas megkeresztelése után a szomszédos sziget, Mactan lakói darabokra hasítják Magellán testét. Az admirális elhamarkodottan döntött, amikor korábban parancsot adott a bennszülött falu felégetésére



A kormányos térképe a Fűszer-szigetekről, melyet a portugálok készítettek 1519-ben. A fölfedezés évében az ilyen térképeket nagy titokban tartották



Antonio Pigafetta krónikája a Mariana-szigeteket, Magellán első csendes-óceáni partraszállásának helyszínét mutatja, s láthatók a gyors és jól manőverezhető kivetős kenuk, az úgynevezett proák is, melyek olykor alaposan felingerelték a flottát

Balra: szegfűszegfák, a ritka és értékes áru forrásai, melyekért Magellán és flottája az életét kockáztatta



A csodálatos szerecsendió egy 18. századi francia lenyomaton



Pigafetta illusztrációja a Fülöp-szigeteki Mactan szigetéről. „Icy mourut le Capitaine general" - olvasható a felirat, azaz: A főparancsnok itt halt meg. - A legénység számos tagjával ellentétben Pigafetta bátor felfedezőként és ihletett emberként tisztelte Magellánt



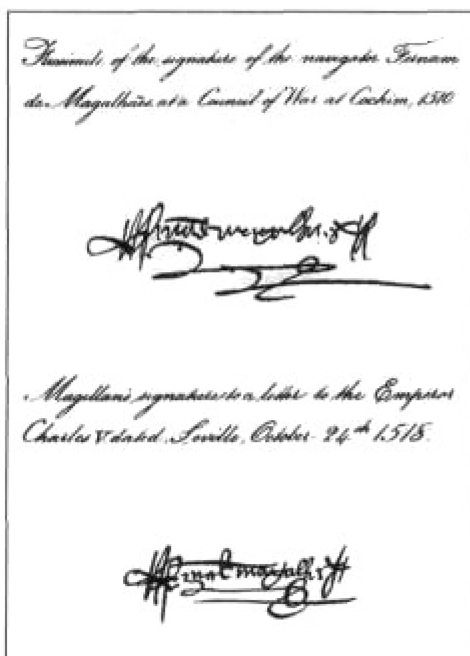
Antonio Pigafetta illusztrációja a Fűszer-szigetekről, előtérben a szegfűszegfával. Az ebben a térségben honos növény a vulkanikus talajnak és a rengeteg csapadéknak köszönheti virágzását



Tengerészek a Déli-átjáró viszontagságai közepette, úgy, ahogy Gustave Dóré elképzelte 1878-ban közzétett metszetén. Magellán tengerészei a hideg ellen állatbőrökkel védekeztek, melyekre útjuk során tettek szert



Battista Agnese 1543-45-ben készült ovális világtérképe, mely Magellán föld körüli útjának



Magellán aláírása. A felső kézjegy 1510-ből való, amikor Magellán Portugália szolgálatában állt, az alsó 1518-ból, a Károly királynak írt levélről

Magellán megfontolta ezeket az óvatosan megfogalmazott figyelmeztetéseket, de továbbra is az út folytatására hajlott, függetlenül attól, mennyi időt vesz igénybe, hogy a Fűszer-szigeteket elérjék. Számításai szerint legalább három hónapra elegendő készlettel rendelkeztek. Ám ami ennél is fontosabb, hitte: Isten segíti őket, hogy célhoz érjenek. Hiszen abban is segített, hogy a szorost fölfedezzék; miért is ne vezetné el őket végső céljukhoz?

Másnap Magellán parancsot adott a horgony felszedésére. A hajók ágyúiból díszsortüzet lőttek ki, mely visszhangzott a ragyogó sötétzöld hegyek, a szürke vízmosásos szakadékok és a szoros azúrkék gleccserei között. Az Armada újra vitorlát bontott, és nyugatnak vette az irányt, mindig csak nyugatnak!

Egyszer csak észrevették, hogy a szoros végéhez értek, és szemük elé tárultak a Csendes-óceán fémesen csillogó, kavargó vizei. Magellánnak tehát sikerült! Ahogy Károly királynak megígérte: megtalálta a vízi utat. Most, hogy az Armada végrehajtotta a hőstettet, a január közepi visszafordulással kapcsolatos összes érv egy csapásra szertefoszlott. „Mindenki szerencsésnek érezte magát, hogy ott lehet, ahol előtte még senki sem járt” – ujjongott Ginés de Mafra.

Magellánt is magával ragadta a teljesítmény fölötti eufória. Pigafetta följegyzi, hogy a főparancsnok „sírt örömében”. Amikor aztán visszanyerte higgadtságát, az újonnan fölfedezett csendes-óceáni fokot elnevezte „a Vágy fokának, mert oly hosszú ideig vágyakoztunk rá.”

Ahogy az Armada a Csendes-óceán felé közeledett, a tenger szürkére váltott, és elkomorult. Késő délután volt már, amikor a fakó égbolt elsötétült, és a három hajó, farral az öböl nyugati bejáratának, búcsút intett a szorosnak. „1520. november 28-án, szerdán elszakadtunk a szorostól, és nekivágtunk a Csendes-óceánnak” – jegyezte föl Pigafetta, igen elégedetten. A

*San Antonió*n kitört lázadás ellenére és a hajó fellelésére elvesztegetett idővel együtt, nem beszélve a szoros megannyi, mindenütt jelen levő zsákutcáiról és a vad szélviharokról, Magellánnak mindössze harmincnyolc napra és éjszakára volt szüksége ahhoz, hogy az Atlanti-óceántól eljusson a Csendes-óceánig.

Magellán és legénysége számára az átkelés különleges rítust jelentett. Ahogy kijutottak a szorosból, és nyílt vizekre hajóztak, mindannyiukat ugyanaz az érzés kerítette hatalmába: ki vonhatná kétségbe ezek után, hogy az expedíciót a Mindenható áldása kíséri? Ki voltak téve az elemek tombolásának, éhezésnek, helyi törzsek támadásainak és főleg egymás indulatainak, e pillanatban azonban valamennyien sebezhetetlennek érezték magukat. Hitték, hogy útjukat természetfölötti hatalmak vigyázzák, akik a földgolyó utazóinak különleges státusával ruházták fel őket.

Kérdés, hogy a szoros leküzdésének rendkívüli navigációs teljesítménye milyen mértékben volt köszönhető Magellán szakértelmének, és mennyiben tulajdonítható pusztán a jó szerencsének. Magellánnak kétségkívül szerencséje volt abban, hogy az időjárás viszonylag kegyes volt hozzá; a hajókat veszélyeztető kezdeti vad szélroham után később már nagyobb szélviharok nem lepték meg őket, nem omlottak rájuk gleccserek, és az évszaknak megfelelő 0 és 10 fok közötti hőmérséklet nem lépte át a normális kereteket, következésképpen az emberek nem voltak kitéve a Puerto San Juliánban korábban elszenvedett szélsőséges hidegnek. Felderítő járőrözéseik, akárcsak a növényeknek, zöldségeknek köszönhető változatosabb étrendjük, testileg-lelkileg jócskán feljavította állóképességüket. A szoroson való átkelés, minden megerőltetésével együtt, jóval egészségesebb körülmények között zajlott, mint a hosszú, nyílt tengeri hajózás, amikor a táplálkozásuk lesózott ételekre és poshadt borokra korlátozódott.

De bármekkora szerencséje volt is az Armadának, Magellán rendkívüli stratégiai képességei döntő szerepet játszottak abban, hogy a Sárkány farkával teljes hosszúságában képesek voltak megbirkózni. A hajók magaslati pontjaira állandó őrszemeket állíttatott, és a veszélyes szakaszok felderítésére rendszeresen előőrsöket küldött. „Előrementek, majd a hírekkel visszatértek, és az Armada többi része követte őket. Végig így haladtunk előre a szorosban” – idézte föl Ginés de Mafra. A felderítőegységek jelentései alapján Magellán megtervezte a következő útszakaszt; az előőrsök figyelmeztették őt a sziklazátonyokra, a csalóka öblökre és mellékágakra, melyek zsákutcába torkollottak, és jócskán késleltethették volna előrehaladásukat. Magellán még a víz ízéről is az útvonal helyességére tudott következtetni. Ha frissebb vizet észlelt, a főparancsnok tudta, hogy a szárazföld belseje felé haladnak, ha érezhetően nőtt a víz sótartalma, az egyértelműen jelezte, hogy a szoros nyugati kapuja, azaz a Csendes-óceán felé közelednek.

Ez a taktikai arzenál megóvta őket attól, hogy értékes napokat fecséreljenek el a csatornák és öblök bonyolult labirintusában. Ha az egyik útvonal hibásnak bizonyult, nyomban akadt másik kettő, hogy korrigálhassanak. Magellánt még az sem rendítette meg, hogy legjobb kormányosát, Estévão Gomest, és legnagyobb hajóját, a *San Antonió*t elveszítette; minél inkább zsugorodott a flotta, annál fürgébbé vált.

Magellán kifinomult érzéke, mellyel a feltérképezetlen vizeken eligazodott, messze több volt, mint puszta technikai jártasság a hajók kezelésében és az irányok kijelölésében. A főparancsnok olyan újfajta taktikai megoldásokat alkalmazott, melyek révén sikeresen leküzdötte a nagy földrajzi felfedezések korának legnagyobb kihívását, nevezetesen: hogyan lehet átvezetni egy hajóflottát zord vizek feltérképezetlen szigetvilágainak sok száz mérföldes labirintusán?

Magellán azzal, hogy a szorost teljes hosszúságában leküzdötte, a hajózástörténet egyedülálló hőstettét hajtotta végre. Talán még Kolumbusz felfedezőútjánál is nagyobb teljesítmény volt ez. A genovai hajós ugyanis abban a hitben érkezett az Újvilágba, hogy Kína partjait találta meg, és élete végéig tévképzetei voltak arról, merre járt valójában, és mit fedezett föl, s ily módon másokat is jócskán félrevezetett. Ezzel szemben Magellán pontosan felismerte felfedezőútja valós tartalmát; ő volt az, aki Kolumbusz nagy navigációs tévedését végre-valahára kiigazította.

Ahogy a köd felszállt, és a napsugarak áttörték az alacsony felhő-réteget, a Nyugati-tenger, a Csendes-óceán, ahogy ezután hívták, élettelen szürkéről csábos kobaltkékre váltott, a víz felületén fehér süvegű, habos tarajok játszadoztak, melyek beleolvadtak a fagyos levegőbe. A víz a sziklazátonyok fölött fenyegetően kavargott, és a kifürkészhetetlen mélységből veszedelmes sziklák bukkantak elő. Zátonyoktól tartva Magellán módosította navigációs technikáját ahelyett, hogy a mély fjordok felé haladt volna, a hajókat két szikla közé kormányozta. A szikláknak később a meggyötört hajósok keserű iróniájával az Evangélisták és a Jó Remény nevet adták. Hideg miazma ereszkedett rájuk, elvakítva a kormányosokat.*,A* szoros nyugati kijárata nagyon keskeny és ködös, és semmi támpont nincs arrafelé – írta De Mafra. – Miután elhagytuk a szorost, és a nyílt tengeren kilenc mérföldet hajóztunk, a szoros bejáratát már nem lehetett látni többé.”

Magellán észak felé hajózott, a mai Chile partvonala mentén. A szoros, melyet maguk mögött hagytak, elbűvölő menedékhelynek tűnt az óceánhoz képest, mellyel most szembe kellett nézniük. Évszázadokkal később Darwin ugyanezt a tájat olyannyira rémisztőnek találta, hogy a következő kommentárra ragadtatta magát: „Egyetlen pillantás egy ilyen partvonalra

elegendő ahhoz, hogy egy szárazföldi ember egy héten át csak hajótörésről, pusztulásról és halálról álmodjon.”

Az Armada de Molucca legénysége ugyanilyen balsejtelemmel tekintett a tájra. Tudták, hogy az utazásnak még messze nincs vége; bizonyos értelemben most kezdődik. Bármekkora hőstettet hajtottak is végre a szoros leküzdésével és azzal, hogy egyik óceántól eljutottak a másikig, mindez keveset ér abban az esetben, ha az Armada a Fűszer-szigetekre, bárhol legyenek is azok, nem talál rá. A flotta három megmaradt hajójának fedélzetén mindenesetre senki nem sejtette, hogy ami most előttük szétterül, az nem más, mint a világ legnagyobb víztömege.

NYOLCADIK FEJEZET

Versenyfutás a halállal

Jó szélre álltunk, és szabadon szálltunk;
Távlatunk végtelen.
Elsők voltunk, kik barázdát húztunk
A hallgatag tengeren.

A Csendes-óceán valóságos méretei messze túlhaladták Magellán képzeletét. Az óceán a Föld felületének egyharmad részét fedi, kétszer akkora térséget ölel fel, mint az Atlanti-óceán, és több mint kétszer nagyobb a víztömege. Nagyobb térségre – több mint hatvanhárom millió négyzetkilométerre – terjed ki, mint bolygónk összes szárazföldi területe. Roppant terjedelme huszonötezer szigetet rejt magában, és vizeinek mélyén lapul a Föld legmélyebb pontja, a Mariana-árok: harminchatezer lábnyi tintakék sötétségben a csillámló felszín alatt. A tengerfenék – a Csendes-óceán kérge – viszonylag fiatal, alig több mint 200 millió éves; az óceán a kéreglemezek elmozdulásaival jött létre. A Csendes-óceán képe és karaktere évmilliókkal Magellán utazása előtt is ugyanolyan volt, a geológiai csodákról azonban az admirális és emberei mit sem tudtak. Az Armada de Molucca ilyen alapon akár a Hold túloldalán is hajózhatott volna.

A Csendes-óceán még ma is rejtély; titkaival tudósok, oceanográfusok hadait vonzza. A legutóbbi időkig többet tudhattunk a Mars vagy a Vénusz felszínéről, mint e rejtelmes víztömeg mélységeiről. Az óceánok eredetét illetően a tudományos közösség a mai napig sem jutott dűlőre. Az egyik hipotézis szerint a Föld létrejötte utáni első évmilliárdban a felszínt folyamatosan üstökösök – űrjég – bombázták, és az óceánok ezek fölolvadásából jöttek létre. Egy másik elmélet szerint a Föld legősibb

alkotóelemei – aszteroidaanyagok a szoláris csillagködben – növekedni és forrósodni kezdtek. A nehezebb anyag a bolygó közepére süllyedt, a könnyebb anyag pedig a felszín közelében maradt. Amikor a földkéreg formálódott, vizet bocsátott ki magából, és óceánokat formált. Ahogy Magellán és emberei a hatalmas víztömeg hátán haladtak előre, lassan és kínkeservesen rá kellett ébredniük arra a tényre, melyet ma már mindenki tud: óceánok borítják a földfelszín 70 százalékát Planétánk neve tévedés: ez nem a föld, hanem az *óceán* bolygója.

Magellán a szoros leküzdése után a Fűszer-szigetekig rövid hajóútra számított, és úgy vélte, hogy ezt követően hosszabb, de az ismerős vizeknek köszönhetően gondtalan hazaút vár rá. Meg volt győződve arról, hogy emberei tanultak a megpróbáltatásokból. A lázadások kiselejtezték a gyáva szívűeket és a renitenseket. A legénység, mely induláskor az öt hajón 260 embert számlált, mostanra 200 fő alá zsugorodott a három hajón: a *Trinidadon,* mely továbbra is a flotta zászlóshajója volt; a *Concepciónon,* melyet Juan Serrano irányított; és a *Victoria*n, ahol Duarte Barbosa parancsnokolt. Magellánnak még mindig nem volt fogalma az előttük álló kihívásról; nem arról, amit a zátonyok vagy az időjárás viszontagságai jelentenek, hanem amit a távolság!

A flotta gyorsan haladt előre, de hogy mennyire gyorsan, azt pontosan nem tudhatjuk. Albo hajónaplójában így ír: „[1520.] december l-jén dombocskára hasonlító szárazföldeket láttunk.” Az általában rendkívül precíz kormányos a déli 48-as szélességi fokot adja meg, de lehet, hogy egy fokot tévedett; s a flotta valójában messzebbre jutott, és gyorsabban haladt, mint ahogy feltételezte. Egy rejtélyes bekezdésben Pigafetta ezt jegyezte föl naplójában: „Naponta 150, 180 vagy 210 mérföldet haladtunk, *»a la*

catena ho apopa« – ami annyit jelent, hogy a tatnál mérve'.” Pigafetta alighanem Magellán becslési módszerére utalt – az az idő, amíg egy tuskó vagy más tárgy az egyik fedélzettartó gerendától a másikig haladt –, ahhoz azonban kevés részletet közölt, hogy a flotta pontos sebességéről vagy a távolságokról megbízható adatokat kapjunk. Mindenesetre a napok 1521 decemberében és januárjában teljes révületben teltek el.

A flotta, a chilei partoktól mintegy tizenöt mérföldes távolságra hajózva, tizenhat napon át tartotta az irányt, majd nyugatnak fordult, rá a Csendes-óceánra. Egyenletes északkeleti szél, a *brisa* duzzasztotta a vitorlákat, s a hajók közel nyolccsomós óránkénti sebességgel szelték a vizet. Fölhúzták a derékszögű vitorlákat, és a könnyű *brisa* olyan szépen kidomborította a vásznakat, hogy azok hosszú árnyékot vetettek a tarajokra, miközben a hajók száguldottak a szélben. Az elkövetkező három hónapban a brisa szelek az ismeretlenbe röpítették a hajókat, és a vitorlákat ritkán kellett bevonni vagy bereffelni. Még a kötélzet, mely egyébként állandó gondok eredője volt, sem igényelt különösebb figyelmet.

A henyélésre alkalmas órákban Pigafetta az időnként fölöttük körözö madarakra fordította figyelmét. Azon a véleményen volt, hogy ezek fölfedezetlen fajták. Lecsapva és a Csendes-óceán vizébe bukva a madarak repülő halakra vadásztak, melyek olykor kiemelkedtek a tengerből, és jellegzetes koppanással a fedélzeten landoltak. Pigafetta *colondríninek* nevezte a repülő halakat; feltehetően a repülő morgóhalra gondolt, melyet orientális csuklyáshalként is ismernek, és melynek uszonyai kékes tüskékkel pettyezett, legyezőszerű szárnyakká terjeszkednek. Egzotikus, félelmetes teremtmények ezek; a legénység számára mindenesetre megbízható táplálék-utánpótlásról gondoskodtak.

„Az óceánban lenyűgöző halvadászatnak lehetünk szemtanúi – írta Pigafetta. – Háromfajta halat láthatunk,

hosszúságuk meghaladja az egykönyöknyit, és doradónak, albacorénak és bonitónak nevezzük őket. Ezek a halak egy negyedik fajta halat követnek és üldöznek, a *colondrini* nevű repülőhalat, amely egylábnyira vagy még ennél is nagyobbra nő, és rendkívül ízletes eledel. Ha a fenti három fajta rábukkan egy repülőhalra, az utóbbi azonnal kiugrik a vízből, és addig repül, amíg a szárnyai nedvesek – magasabban, mint a keresztárboc" – ámuldozik Pigafetta. – „Miközben ez repül, a többiek a víz alatt üldözik őt, a vízre vetett árnyékát követve. A repülőhal nem pottyanhat vissza a vízbe, mert a többiek azonnal elkapják és felfalják. Nagyon érdekes és szórakoztató látványt nyújtanak."

Az élet a tengeren – mely a Puerto San Julián-i lázadás és a szoros labirintusában való manőverezés idején olyannyira bizonytalan volt – most rutinná vált. Ahogy a hajnal első fényei megjelentek, a legénység a homokórához igazodva osztotta be napirendjét; amikor az órát megfordították, fölhangzott az apródok ismerős fohásza. Albo, a kormányos minden délben megvizsgálta a Nap állását, és meghatározta a szélességi fokot, általában meglehetős pontossággal. A másik két hajó kapitánya minden este megjelent a fedélzetén, hajójával a *Trinidad* mellé siklott, és szalutált Magellánnak: *Dios vos salve, capitán-general y señor maestro y buona compaña!*

Magellán és kapitányai minden reggel és este imádkozást tartottak. Az éjszakák enyhülést hoztak a nappali hőség után, és a tengerészek többnyire a fedélzeten maradtak, hogy elkerüljék szűkös, bűzlő, fojtogató hálóhelyeiket. Pihenésként az égbolt gyémántfényű csillagait szemlélték. Pigafetta mindenre fogékony elméjét most csillagászati megfigyelésekre összpontosította: „A Déli-sark nem annyira csillagos, mint az Északi. Sok kicsiny csillag csoportosulásai láthatók, melyek két ködfelhőnek látszanak."

Anélkül, hogy észrevette volna, Pigafetta olyan megfigyelésre tett szert, melynek messzire mutató konzekvenciái vannak. Ezek a „felhők” valójában két törpegalaxis fényei, melyek saját galaxisunk körül keringenek, és csillagmilliárdokat tartalmaznak egy gáznemű takaróba burkolva; napjainkban Magellán-felhőkként ismeretesek. A nagyobbik, a Nagy Csillaghalmaz százötvenezer fényévnyi távolságra van tőlünk, míg a kisebbik, a Kis Csillaghalmaz még messzebb, kétszázezer fényévnyi távolságra. Puszta szemmel nézve olyanok, mintha a Tejútról szakadtak volna le, s most magányosan kóborolnának a világmindenségben. 1994-ig azt hittük, hogy ezek a hozzánk legközelebb eső galaxisok. A nagyobbik csillagrendszer kétszázszor nagyobb teret borít be az éjszakai égbolton, mint a Hold, míg a kisebbik ötvenszer nagyobb térséget.

Pigafetta így folytatja megfigyeléseit: „A ködfelhők közepén két nagy és nem túlságosan fényes csillag látható, s ezek alig mozognak. Ez a két csillag a Déli-sark.” Alighanem a Hidra-konstellációra utalhatott, mely a déli horizont szélén látható. És amikor a flotta a szárazföldtől eltávolodott, és a Csendes-óceán nyílt vizeire ért, Pigafetta följegyezte: „Egy rendkívüli fényességű keresztet láttunk, mely öt, egymástól egyenlő távolságra elhelyezkedő, ragyogó csillagból állt össze.” Ez az, amit általában a déli félteke legismertebb konstellációjának, a Dél Keresztjének tartanak, de a csillagkép alighanem túl alacsonyan volt az éjszakai égbolton ahhoz, hogy Pigafetta szemrevételezhesse, így a krónikás minden bizonnyal az Orion-övvel vagy egy másik konstellációval keverte össze. Jóllehet a Dél Keresztje az egész égbolt legkisebb konstellációja, a puszta látványa annyira lenyűgözhette Magellán legénységét, hogy mind a hit, mind pedig a navigáció fontos jelzőfényévé vált.

Látótávolságon belül szárazfölddel nem találkoztak, ezért a flotta kormányosai kénytelenek voltak az égi navigációra hagyatkozni, vagyis a Dél Keresztje és más konstellációk jelentették számukra a tájékozódási pontokat. A mindig éber Magellán folyamatosan duplán ellenőrizte az útvonalukat, nehogy az éjszaka leple alatt irányt változtassanak, ahogy Pigafetta megjegyzi. „A főparancsnok arra kérte kormányosait, hogy mindig tartsák az útirányt, a nyomvonalat tehát a térképeken ki kellett jelölnünk. Ők azt válaszolták, hogy »az útvonal pontosan az, ami le van fektetve«. Mire Magellán azt felelte, hogy a tűket (jeleket) rossz helyre szúrták (és ez így is volt), és hogy a navigációs tűket ki kell igazítani.”

1520. december 18-án Magellán véglegesen útirányt változtatott. Ekkor a kontinens és a Juan Fernández-szigetek között tartózkodtak, a mai Santiago de Chilétől nagyjából keletre. Új útvonaluk nyugat felé vezetett; hátat fordítottak a dél-amerikai kontinensnek, s egyenesen a Csendes-óceán nyílt vizei felé fordultak. A szárazföld – alig több, mint egy elmosódott folt a horizonton – hamarosan eltűnt szemük elől, miközben a legénységben nőtt az elszigeteltség és a félelem érzete. Ha valaha volt is olyan időszak, amikor úgy érezték, hogy szörnyek bukkanhatnak föl a horizonton, vagy fölforr az óceán vize, netán egy mágneses sziget kirángatja a vasszögeket hajóik oldalából, akkor ez a pillanat most elérkezett.

De semmi ilyenfajta természetfölötti jelenség nem történt. Ehelyett az Armada egy merőben másfajta csodával találkozott: tartós passzátszelek támogatták hajóikat. A szélnek még mindig nem volt elnevezése, és a legénység igazából fel sem ismerte, valójában milyen rendkívüli légáramlat duzzasztja a vitorlákat, csak amikor már hetek óta röpültek a szárnyain. Ahogy egyre magasabb és magasabb szélességi fokokra értek, a kezdeti félelmetes széllökések hullámos selyemlepedővé

lényegültek át. A titokzatos változás a szoláris hőhatás következménye volt – vagyis a Nap melegének a levegő hőmérsékletére gyakorolt hatásából eredt. A napsugárzás az Egyenlítőnél a legerősebb, ahol a fölforrósodott levegő a magasba emelkedik, és két áramlatra oszlik: az egyik északnak tart, a másik dél felé veszi az irányt. Ahogy a légáramlatok a sarkok felé mozognak, fokozatosan lehűlnek, és a most már relatíve nehéz levegő a 30-as északi és déli szélességi fok környékén alászáll. Végül pedig az áramlatok az úgynevezett Coriolis-erővel találkoznak; a földgolyó keleti irányú rotációja nyugat felé fordítja a szelet; a déli féltekén, ott, ahol az Armada de Molucca jelenleg tartózkodott, a szelek délkelet felől jöttek. Ezek az úgynevezett passzátszelek, melyek döntő szerepet játszottak a transzóceáni kereskedelmi útvonalak létrejöttében. Magellán szemszögéből nézve ráadásul a Coriolis-erő az Egyenlítő irányában növekedett. Ahogy a flotta észak felé haladt, bolygónk legtartósabb széláramlatainak jótékony támogatását élvezhette.

Békés, álmos napok sorozata következett. A hullámok órákon át ritmikusan csapkodták a hajótesteket, duzzadó vitorlák feszítették a kötélzetet, és a tengerészek tétlen óráikat kártyázással vagy alvással töltötték. A dologtalanságot nehezen viselő Pigafetta megpróbált szóba elegyedni a barátságos és együttműködő patagón óriással. Ennek folytán ő lett az első európai, aki a patagón tehuelche nyelvet tanulmányozni és fordítani kezdte. Pigafettára kétségtelenül hatottak a korábbi felfedezések, mint például Kolumbuszéi, aki egyszerű fonetikus jegyzetekkel megpróbált rögzíteni dél-amerikai nyelveket, de Pigafettának egy komplex nyelvvel kellett megbirkóznia, amely ellenállt a leegyszerűsítésnek. A nyelvészek mintegy ezer különböző nyelvet azonosítottak Dél-Amerikában, és ezek közül a tehuelche vagy annak egyfajta változata volt Patagónia fő nyelve. Hogy a patagón óriás pontosan melyik nyelvjárást

beszélte, azt nem tudjuk. Korlátjai ellenére a Pigafetta által összeállított szótár az expedíció legnagyobb eredményei közé sorolható. A fűszerek vagy az arany kereskedelmi értékeivel vagy a meghódított területek presztízsével nem versenghetett ez a szellemi termék, de a modern lingvisztikai tanulmányok szempontjából korszakalkotónak számított, és a későbbi kutatók számára kulcsszavakat kínált a különböző dél-amerikai törzsek migrációjának tanulmányozásához.

Pigafetta a következőképpen írta le a kettejük között kialakult párbeszéd módszertanát: „Ha ő azt kéri tőlem, hogy *kapak,* ez azt jelenti, hogy kenyér (tudniillik ők azt a gyökeret hívják így, amit kenyérként használnak), és ha azt mondja, *oli,* ez annyit tesz, hogy víz. Amikor látta, hogy leírom ezeket a szavakat, majd újabbakat kérdezek, ceruzával a kezemben, megértette, mit akarok.” Együttműködésük eredményeként létrejött egy szólásgyűjtemény, mely ezt a címet kapta: *A patagón óriás szavai.* „Mindezen szavakat torokból kell kiejteni – javasolta Pigafetta –, tekintve hogy ők is így ejtik.” Pigafetta a szótárat a fej szóval kezdte, melynek tehuelche változatát *hör*ként rögzítette. A szem szó aderként hangzott számára. Orr: or. Fül: *szén.* Száj: *ksziám.* És így tovább, aszerint, hogy Pigafettát éppen milyen szó érdekelte.

Hónalj: *szalicsen.* Mell: *ocsií.* Hüvelykujj: *ocson.* Test: *gecsel.* Pénisz: *skacset.* Here: *szakaneosz.* Vagina: *isse.* Nővel való szexuális érintkezés: *iohói.* A combok: *chiaue.*

A magas, rézbőrű, simára borotvált, csaknem meztelen patagón óriás a legelmélyültebb párbeszédbe bonyolódott a nála jóval alacsonyabb és sápadtabb európaival, aki térdnadrágjában és lazára engedett ingében hosszú órákon át mohón körmölt ceruzájával; kezükkel-lábukkal átszellemülten gesztikuláltak, és mindkettejüket teljességgel magával ragadta a kölcsönös megértés varázslatos játéka a felfoghatatlan dimenziójú óceán kellős közepén.

Pigafettát egyszerűen lenyűgözte a patagón fogoly szókincse és együttműködési készsége; ugyanakkor roppantul meg volt elégedve saját képességeivel, hogy sikerült a tehuelche nyelvet papíron rögzítenie. Az átiratokat megmutatta az óriásnak, s egyúttal bevezette őt az írás rejtelmeibe, elmagyarázva az írott szó erejét, mely térben és időben egymástól távol eső kultúrákat a csöndes szó varázsával képes összekötni. Figyelembe véve a patagón óriás mágikus szimbólumok iránti fogékonyságát, a nyelv kétségkívül a legjobb módszernek – mi több, az egyetlen járható útnak – bizonyult ahhoz, hogy ez a két ember kölcsönös megértésre találjon. Az összes harceszköz közül, melyet az európaiak a csendes-óceáni térségbe magukkal hoztak, beleértve a lőfegyvereket is, egyetlenegy sem volt olyan hatékony és tartós változásokat előidéző, mint a nyelv.

Ahogy intellektuális munkálkodásuk tovább folytatódott, Pigafetta kutakodása a konkrét felől az elvont irányába mozdult. Hogyan nevezik a patagónok a napot?, kérdezte. *Kalex cseni.* A csillagokat? *Szettere.* A tenger: *aro.* Szél: *oni.* Vihar: o*hone.* Hogyan mondják azt, hogy „gyere ide”? *Haisi,* felelte az óriás. Nézni? *Konne.* És harcolni? *Oamagcse.*

Együttműködő foglyát Pigafetta a katolicizmussal is megismertette. „Megmutattam neki a kereszt jelét – idézi fel Pigafetta –, és megcsókoltam a keresztet. De ekkor hirtelen felkiáltott, hogy *Setebos,* és hadonászva tudtomra adta, ha még egyszer keresztet vetek, úgy gyomron vág, hogy szétszakadok.” *Setebos,* ahogy Pigafetta kiderítette, a „nagy gonoszt” jelenti, vagyis az ellenkezőjét mindannak, amit a kereszténységben a kereszt szimbolizál. (Voltak kis gonoszok is, melyeket *cheleuléknek* hívtak.) Az óriás ráérzett, hogy a kereszt spirituális hatalmat képvisel, és Pigafetta végül is meggyőzte őt arról, hogy ez inkább az erő forrása, semmint a veszedelemé.

E pillanattól kezdve a patagón szemlátomást gyengülni kezdett, és betegség kerítette hatalmába. Senki nem tudta, mi hatott rá így; talán az étrend változása vagy egy európaiaktól elkapott vírus. Minél betegebb lett, annál inkább a keresztre összpontosított. Pigafetta adott neki egy valódi keresztet, és ahogy Pigafettától tanulta, az óriás a kegytárgyat ajkához emelte, erőt és gyógyulást remélve tőle. De a betegség súlyosbodott – Pigafetta nem említ semmiféle szimptómát –, és nyilvánvalóvá vált, hogy az óriás haldoklik. Beszélgetésük a vallás felé fordult, és Pigafetta meggyőzte a foglyot, hogy térjen át a keresztény hitre. Az óriás megkeresztelkedett, és a keresztségben – eredeti nevét Pigafetta soha nem említette – a Pál nevet kapta. Röviddel ezután a bennszülött meghalt. Íme egy patagón keresztény különös és tragikus végzete. Pigafetta nem számol be arról, Valderrama atya milyen temetési szertartással búcsúztatta Pált, de feltehetően tisztes módon adták át porhüvelyét a tengernek.

Mintegy kilencven évvel később Pigafetta hatásos beszámolója a foglyul ejtett patagón óriással folytatott eszmecserékről fölkeltette William Shakespeare figyelmét, aki Richard Eden fordításában olvasta Pigafetta naplóját. Shakespeare először 1611-ben bemutatott *A vihar* című darabjában félreismerhetetlen részletek utalnak arra, hogy a darab cselekménye csakis az olasz utazó beszámolóján alapulhat.

Pigafetta szerény tudósítása a patagón óriással való találkozásról Shakespeare képzeletében persze hatalmas, kozmikus ábrázolás szövetévé válik. A színdarab egy elbűvölő, varázslatos szigeten játszódik, melyet Prospero, Milánó hercege kormányoz, akit lányával, Mirandával együtt bátyja, a trónbitorló Antonio száműzetésbe sodort. Miután hajótörést szenvednek, Prospero kitanulja a mágiát, és sikerül elnyernie a sziget szellemeinek jóindulatát, különösen Arielét, akit Prospero

korábban kiszabadított a Sycorax néven ismert gonosz boszorkány rabságából. Sycoraxnak azonban van egy fia, Caliban, aki a shakespeare-i életmű egyik legérdekesebb és legtalányosabb figurája. Nem vitás, hogy e karakter megalkotását részben a patagón óriás története ihlette.

Prospero és Caliban összecsapása érzékletes képet ad arról a hatásról, amelyet az európai felfedezések és hódítások a bennszülött népekre világszerte gyakoroltak, és a találkozást Shakespeare szellemes, ugyanakkor hátborzongató módon dramatizálja.

„Beszélni tanítottál: legalább
Tudok most káromkodni. A vörös
Fene beléd, mért tanítottál!”

Később Caliban megint csak Pigafettának a patagón óriásról szóló beszámolóját idézi:

„Muszáj megtenni: nagy hatalma van,
Még Setebost is, anyám ördögét
Rabságba fogná.”[10]

Jóllehet Shakespeare a helyszínt homályban hagyja, ez a titokzatos darab bizonyítja, hogy az Újvilág minden ragyogásával és barbárságával gyökeret eresztett az európai köztudatban.

Habár az időjárás továbbra is nagyon kedvező volt, erős és állandó szelek fújtak, az Armada mégsem talált olyan szigetet, ahol életfontosságú élelem- és vízkészletét feltölthette volna. A hajók kelet felől elhagyták a Juan Fernández-szigeteket, majd észak felől a Marshall-szigeteket: Bikart, Bikinit, Eniwetokot. Ha csak néhány fokkal délebbre hajóznak, felfedezhették volna a Húsvét-szigetet vagy attól nyugatabbra a Társaság-szigeteket és Tahitit. Ha viszont néhány fokkal északabbra tartanak,

[10] Babits Mihály fordítása

valószínűleg rátalálnak a Marquises-szigetekre vagy a Karácsony-szigetre. Ugyanakkor a hajók épp' hogy elkerülték a borotvaéles zátonyokat, melyek fölhasíthatták volna a hajótesteket. A tajtékzó hullámok felszín közeli korallhegyeket rejtegettek. Magellán ha jól száz mérföldön át haladtak ilyen veszélyek között, de sértetlenül megúszták.

Ha Magellán csendes-óceáni útvonalát vizsgáljuk, úgy tűnhet föl, mintha szándékosan kerülték volna a szigeteket és még az esélyét is annak, hogy élelem-utánpótláshoz jussanak, de ez nem így volt. A korszak egyetlen térképe se jelöli ezeket a szigeteket, és ha Magellán vagy bárki más árulkodó jelre bukkant volna – legyen az egy röppenő madártoll vagy egy halványzöld vízfelületet, mely szárazföld közelségét sejteti –, a feljegyzésekben ilyesminek nyoma sincs. A két legmegbízhatóbb beszámoló, Pigafetta naplója és Albo hajónaplója a szigetek elkerülésének témájáról említést sem tesz. Még ha Magellán tudott is a létezésükről, partraszállásra akkor sem érzett semmiféle késztetést, arra számított ugyanis, hogy napokon belül eléri a Fűszer-szigeteket vagy Ázsia valamely más részét. Egy illuzórikus célállomás felé haladva a flotta teljesen elszigetelődött, és a három kicsiny hajó kiszolgáltatva hányódott a Csendes-óceán végtelenjén.

A legénységet szomjúság és éhség kínozta. A Patagóniában lemészárolt és lesózott fókák húsa megrohadt, és az élelmet ellepték a férgek, melyek a vitorlákba, a csarnakzatba, a tengerészek ruháiba is beleették magukat, használhatatlanná téve mindent. Pigafetta beszámol az élelemkészlet megdöbbentő tönkremeneteléről:

„Három hónapja és húsz napja nem kaptunk friss ételt. Kétszersültet ettünk, ami már régen nem volt kétszersült, hanem férgektől nyüzsgő morzsalék, mivel a javát már fölzabálták. Ez a maradék is

patkányvizelettől bűzlött. Sárga színű, poshadt vizet ittunk. Ettünk valami ökörbőrfélét, mely a vitorlarudat borította, hogy az árbocmerevítő kötelet védje, ám ez a naptól, az esőtől és a széltől elképesztően megkeményedett. Négy vagy öt napig tengervízbe áztattuk, aztán egy pillanatra az izzó parázs fölé tartottuk, és így tudtuk megenni; és gyakran fűrészport ettünk a fedélzetről. A patkányokat darabonként fél dukátért árulták, de még így sem jutottunk hozzá.”

A patkányok azért keltek el ilyen magas áron, mert a tengerészek úgy vélték, hogy húsuk megvédi őket attól a betegségtől, amitől valamennyien rettegtek: a skorbuttól.

Egészségükre az egész utazás folyamán a skorbut jelentette a legnagyobb veszélyt. Nem volt ismert gyógymódja, és a kór kezelés nélkül a beteg életét követelhette. Magellán skorbut elleni egyetlen védekezése egyfajta népi gyógymód volt, ám attól kezdve, hogy a betegség fölütötte fejét, az utazás versenyfutássá vált, szó szerint: magával a halállal.

A hajósokon egymás után jelentkezett a kór. Pigafetta a naplójában így ír a rettegett tünetekről. „Egyes embereink alsó és felső fogínye földagadt, és ettől kezdve a beteg semmilyen körülmények között sem tudott enni.” Az embereket fokozatosan a kimerültség érzése kerítette hatalmába, a fogínyük égetett, és szivacsossá vált. Ha nyelvüket előretolták, még ha gyengéden is, kilazult fogaik inogtak. A betegség előrehaladtával a fogak kihullottak, az íny csillapíthatatlanul vérzett, elgennyedt, és elviselhetetlenül fájdalmas kelések keletkeztek rajta.

De bármilyen kegyetlen szenvedéseket kellett is a skorbut miatt kiállniuk, a munka alól nem kaptak felmentést. Ha nem jelentek meg a fedélzeten, a vitorlamester kötélvéggel korbácsolva hajtotta fel őket a

fedélzetre, ahol a napfény könyörtelenül feltárta siralmas fizikai állapotukat. Bőrük mintha le akart volna esni csontjukról; régi, behegedt sebhelyek újra fölfakadtak. Testük szó szerint elkezdett szétesni.

Ahogy a skorbut terjedt, és egyre több életet követelt, a temetések mindennapossá váltak a tengeren. A tengerészek, sokan közülük már maguk is a skorbut korai stádiumában szenvedve, saját közelgő halálukat nézték végig, amikor társuk testét elhasználódott, rongyos vitorlavászonba csomagolták, kötelet fontak rá, s a lábára ágyúgolyót kötöttek. A pap, és alkalmanként a kapitány, elmondott egy rövid imát; két matróz a palánkra emelte a tetemet, átbillentette, és a tengerésztárs földi maradványait elnyelte az éhes óceán.

Pigafetta huszonkilenc halálos áldozatról számolt be, és még egyről: a fogoly indián utasról. De sokan voltak még mások is, akiknek pokoli kínokat kellett kiállniuk. „A huszonkilenc vagy harminc halotton kívül sokan mások is szenvedtek a kórtól; vagy a karjukat vagy a lábukat vagy más testrészüket fájlalták, és nagyon kevés egészséges ember maradt a fedélzeten.”

Magellán korában a skorbut új betegség volt Európában: a nagy földrajzi felfedezések korának borzalmas melléktermféke. 1498-ban a portugál Vasco da Gama legénysége az afrikai partok feltárása közben szenvedte el a betegség első, hírhedett pusztítását. Da Gama a kezek, a lábak és a fogíny árulkodó duzzanataira figyelt föl embereinél. Arab kereskedők narancsot kínáltak a betegségtől kínzott tengerészeknek, és a déligyümölcs csodaszernek bizonyult; az arabok nyilvánvalóan nagyobb tapasztalatokkal rendelkeztek a tengeri utazásokról, mint az európaiak, és ismerték a kórt meg annak gyógymódját is. Egy három hónapos hajóút alkalmával az Indiai-óceánon Vasco da Gama legénységét a betegség újból megtámadta, és ezúttal harminc ember meghalt. „Még két hét, és a hajók fedélzetén nem marad egyetlen emberem sem” – írta Da

Gama. A javulás akkor következett be, amikor szárazföldet értek, és az életet adó narancsból újra lakmározhattak. A kézenfekvő bizonyítékok sokasága ellenére Vasco da Gama és más, korai európai felfedezők abban a tévhitben éltek, hogy a skorbutot az egészségtelen levegő, és nem a táplálkozási elégtelenség okozza.

Da Gama és később Magellán embereinek nagyfokú szenvedéseit napi egykanálnyi citromlével meg lehetett volna előzni, ugyanis ez az a C-vitamin-mennyiség, amely a skorbut kivédéséhez szükséges. A testben a C-vitamin, más néven aszkorbinsav segít a polihidroxiláz enzim előállításában, amely a fehérjekollagéneket szintetizálja. Ezek a kollagének felelősek a bőr, az ínszalag, az ín, a csont kötőszöveteinek a rugalmasságáért. A C-vitamin-hiány a kollagénrostok lágyulásához vezet, a kötőszövetek leépülnek, különösen a csontban és a dentinben, vagyis a fog építőanyagában. A kollagén, mint valami ragasztóanyag, összetapasztja a kötőszöveteket, de ha eltűnik a szervezetből, a szövetek szétesnek, és a hajszálerek vérezni kezdenek, kék és fekete foltokat okozva a bőrön. (Bármilyen különös, Magellán embereinek kétségbeesett reménye, hogy a patkányhús elfogyasztásával a skorbutot megelőzhetik, nem volt alaptalan; az embertől eltérően ugyanis a patkányok C-vitamint szintetizálnak és tárolnak.)

A skorbut több mint két évszázadon át veszélyeztette a tengerészek életét. Gyakran előfordult, hogy a narancs beszerzése nehézségekbe ütközött, ugyanakkor a betegség legelszántabb kutatói is zsákutcákba tévedtek, miközben a tengereken ezrek haltak meg. Végül 1746-ban James Lind, egy skót tengerészorvos kezdett el foglalkozni a problémával, és ő volt az, aki a Királyi Tengerészet skorbutban szenvedő tengerészein az első modern klinikai vizsgálatokat végrehajtotta. Párokba csoportosítva különböző kezeléseknek vetette alá őket. Voltak, akik tengervizet kaptak, mások fűszereket és

szőlőt, megint mások napi két narancsot és egy citromot. „A leggyorsabb és leglátványosabb javulás azoknál következett be, akik narancs- és citromkúrán estek át – jegyezte föl Lind volt közöttük olyan, aki a hatodik nap elteltével szolgálatra teljességgel alkalmassá vált.”

Az egyértelmű bizonyíték ellenére Lind fölfedezése korántsem aratott osztatlan sikert. Ő azonban nem adta föl. Az Orvosok Edinburghi Királyi Kollégiumának tagjává választották, és Lind a következőkben kimerítő tanulmányt publikált *A skorbut kezelése; a betegség természetének, okainak és gyógyításának módozatai* címmel. A négyszáz oldalas tanulmányban kifejtette saját bizarr elméletét a betegség eredetéről, azt állítva, hogy a hideg és nedves éghajlati viszonyok miatt a pórusok eltömődnek, és ez okozza a betegséget. Ez a következtetés nem volt egyéb, mint a Magellán előtti teóriák leporolása.

Csak 1795-ben döntött úgy a Brit Királyi Tengerészet, hogy előírja a „citromlevek” napi adagját. A döntés inkább egyfajta hiten, semmint tudományos meggyőződésen alapult, hiszen még mindig nem értették, hogy a citrom, a narancs és más gyümölcsök, illetve növények fogyasztása miért előzi meg a skorbutot. Végül 1932-ben három orvos-kutató, W. A Waugh, C. G. King és Szent-Györgyi Albert aszkorbinsavat izolált és szintetizált, tudományos magyarázatot adva a C-vitamin szervezetre gyakorolt hatására, és bebizonyítva, hogy a C-vitamin-hiány skorbutot idéz elő.

Miközben a legénység nagy kínok közt szenvedett, és sorra pusztult, Magellánt, Pigafettát és a tisztek zömét a betegség rejtélyes módon elkerülte. „Hála a mi Urunk kegyelmének, én nem kaptam el a kórt!” – csodálkozott Pigafetta maga is. Sem ő, sem más nem értette az okokat, pedig volt egy szembeötlő magyarázat arra, hogy minek köszönhették egészségüket. A megpróbáltatások idején a tisztek táplálékukat tartósított

birsalmával egészítették ki, anélkül, hogy tudták volna: szervezetükbe hatékony, skorbut elleni tápanyagot juttatnak. A jó szerencse vagy Szent Elmo Magellánt szemlátomást kegyeibe fogadta – egyelőre legalábbis.

Hozzá kell tenni, Pigafetta naplójában semmi nem utal arra, hogy a tisztek összeesküdtek volna: a birsalmát a legénység élete árán kizárólag maguknak tartják fenn. Magellán és társai egyszerűen nem tudtak az életfontosságú tápanyag szervezetre gyakorolt hatásáról; az embereiket gyötrő betegség okát a „rossz levegővel" magyarázták. Tekintve, hogy Magellán minden egyes beteg emberének személyesen sietett a segítségére, nagy valószínűséggel ragaszkodott volna ahhoz, hogy napi birsalmaadagokat osszanak ki közöttük – feltéve, ha tud a táplálék jótékony hatásáról.

„E három hónap és húsz nap során – írta Pigafetta – jó tizenkétezer mérföldet tettünk meg a Csendes-óceánon, melyet okkal neveztek így. Ezen idő alatt vihar nem volt, és szárazföldet nem láttunk, kivéve két lakatlan szigetet, ahol csak madarak és fák lakoztak." Földet először január 24-én pillantottak meg, de ahogy közelebb értek, nagy csalódásban volt részük. Egy egyszerű korallzátony emelkedett ki az óceánból, titokzatosan. Magellán San Pablónak nevezte el, éppen Szent Pál megtérésének ünnepe volt ugyanis aznap, amikor rábukkantak. (Ez a kicsiny korallzátony volt az, amelyet Thor Heyerdahl is elsőként megpillantott, amikor 1947-ben bambusznád tutaján, a *Kon Tikin* átkelt a Csendes-óceánon. A nevezetes támpont ma a Pukapuka nevet viseli, és Francia-Tuamotu részét képezi.) A korallsziget Magellán ha jól számára használhatatlannak bizonyult; emberi lakhelynek nem látták nyomát, és biztonságos helyet sem találtak, ahol horgonyt vethetnének. Miután a szigetet teljesen megkerülték, Magellán jelt adott, hogy folytassák útjukat. San Pablo tehát nem tudott segíteni.

Tizenegy nappal később, 1521. február 4-én Magellán egy másik szigetecskét vett észre – nagy valószínűséggel

a mikronéziai Caroline-szigetet. A flotta ismét megpróbált alkalmas kikötőhelyet találni, de ezúttal sem sikerült. Olyannyira mély volt a víz, panaszkodott Pigafetta, „hogy sehol nem tudtunk horgonyt vetni, mert nem találtunk tengerfeneket”. De Mafra jóval az esemény után egy áthatolhatatlan sziklazátonyról írt, mely visszatartotta a hajókat: „Olybá tűnt, mintha a természet a tenger ellen védekezne.” Albo hajónaplójában pedig ez olvasható: „Ezen a szélességi fokon egy lakatlan szigetet találtunk, amely körül cápák nyüzsögtek, és ezért az Islas de los Tiburones [azaz Cápa-sziget] nevet adtuk neki.” Egyhangúságtól tompultan, betegségtől legyengülten a legénység csak nézte a hajók körül cirkáló hatalmas, fenyegető fenevadakat, és teljes kétségbeesés lett úrrá rajtuk. Még Magellán is, aki általában emberfölötti elszántsággal tűrte a megpróbáltatásokat, meginogni látszott. Használhatatlan térképeit szinte őrjöngve hajította tengerbe, így kiáltva: „Már megbocsássanak a térképész uraságok, de Molukka nem található a kijelölt helyen!”

Szárazföldet ugyan nem találtak, de az erős passzátszelek meghökkentő távolságra röpítették el a hajókat. „Naponta százötven-száznyolcvan mérföldet tettünk meg, vagy még ennél is többet – írta Pigafetta, szemlátomást elképedve a nyugati irányú haladás mértékétől. – És ha a mi Urunk és Szűzanyánk nem segített volna minket a kedvező időjárással, hogy élelemmel és más dolgokkal felfrissíthessük magunkat, mindannyian odavesztünk volna a hatalmas tengeren. És nem hiszem, hogy bárki is még egyszer ilyen utazásra vállalkozna.”

Olyan gyorsan haladtak észak felé, hogy február 13-án átlépték az Egyenlítőt. Magellán eddigre teljesen elveszítette a türelmét. Úgy számolt, hogy a Fűszer-szigeteket jóval korábban elérik; a rendelkezésére álló térképek szerint ennyi erővel az egész Csendes-óceánt be kellett barangolniuk, s már réges-rég Ázsiában kellett

volna lenniük. Ám, ami ennél is rosszabb, most már portugál vizeken hajóztak, tehát megsértették a tordesillasi szerződést; vagyis, ha a Fűszer-szigetek egyértelműen portugál területen helyezkednek el, az expedíció célja meghiúsul, és az új területeket Spanyolország nem követelheti saját magának. Tovább súlyosbította a helyzetet, hogy elfogyott az ivóvizük, és az embereket skorbut tizedelte. Biztonságos kikötőt kellett találniuk, méghozzá haladéktalanul, másként nem marad esélyük a túlélésre.

A nagy pillanat kilencvennyolc nappal azután következett be, hogy a flotta elhagyta a szorost. 1521. március 21-én reggel hat óra körül az óceánból két földtömeg emelkedett ki lassú méltósággal: tőlük mintegy huszonöt mérföldes távolságra. Végül egy harmadik földtömeg is láthatóvá vált. Lope Navarro, a *Victoria* őrszeme hatvan láb magasan elhelyezkedő árbockosarából kémlelte a homályos izzást, próbálva megkülönböztetni az ígéretes körvonalakat a felhőformációktól. A nyugtalan reggelen a hajók mintegy hat csomóval közelítettek a furcsa kontúrok felé.

Amikor Navarro meggyőződött a látvány valós tartalmáról, hatalmasat kiáltott: *„Tierra!” (Föld!)*

Tierra! Tierra!

A sikolyszerű kiáltás belehasított a csöndes reggelbe: *Tierra!*

„E váratlan kiáltás mindenkit boldoggá tett – emlékezik De Mafra a csodálatos pillanatokra –, olyannyira, hogy még ő is ti. [Magellán], aki az öröm jelét ritkán mutatta ki, most olyanná vált, mint egy tébolyult, és ezt mindenki, aki volt már ilyen helyzetben, meg tudja érteni.”

KILENCEDIK FEJEZET

Egy eltűnt birodalom

És nézd, az égbolt most életre kel,
Lángnyelvek százai lobbannak fel,
Fénycsóvák tűznek jobbra-balra,
Mintha a Mindenség fakadna dalra,
És táncra perdülnek a halvány csillagok.

A testileg-lelkileg kimerült Magellán maga is fölmászott az árbockosár kötélhágcsójára, hogy a látványról saját szemével győződjék meg. Emberei – sokan közülük a skorbut, az éhezés, a kiszáradás végső stádiumának határán, földagadt nyelvvel, fuldokolva, üveges szemmel – fölemelték bozontos fejüket, hogy a reményteli szárazföldre pillanthassanak. Ahogy a reggeli szürkületben a szigetek körvonalai egyre világosabban kirajzolódtak, az őrszem újra felkiáltott: *Tierra!, és* dél felé mutatott, ahol az óceánból sziklák emelkedtek ki. Örömmámorában Magellán a szerencsés őrszemnek száz dukát jutalmat adományozott.

Az első szárazföld, melyet Navarro megpillantott, valószínűleg a hegyvidékes Rota lehetett. A Föld görbületének köszönhetően abból a szögből, ahonnan az Armada közelített, a szárazföld kezdetben két szigetnek látszott. A Rota megtévesztő megjelenése összezavarta Pigafettát, s ennek következtében több évszázados vita keletkezett arról, hogy az őrszem valójában melyik szigetet pillantotta meg először. A másik sziget, ahol az Armada végül is kikötött, a mai Guam, az Egyesült Államok be nem tagolt területe. A flotta mérsékelt nagyságú földterületet fedezett föl; mintegy harminc mérföld hosszúságú, összesen 209 négyzetmérföldnyi szárazföldet. Guam a Mariana-szigetekként ismert, a Hawaii-szigetektől mintegy háromezer mérföldre

nyugatra fekvő vulkanikus sziget-együttes legnagyobbika.

A partot érés örömébe azonban Magellán számára üröm is vegyült. Jóllehet a sziget a kilencvennyolc napos csendes-óceáni út nyomorúsága után menedéket kínált, semmi sem utalt arra, hogy közel lennének tényleges céljukhoz, a Fűszer-szigetekhez. De legalább szárazföldre léphettek. Amióta a szoros nyugati kapuját elhagyták, megszakítás nélkül hétezer mérföldet hajóztak: ekkora óceáni utazással Magellánig senki más nem büszkélkedhetett.

„Március 6-án, szerdán északnyugati irányban kis szigetet fedeztünk fel, és két másikat, melyek délnyugatra helyezkedtek el – jegyezte föl Pigafetta a nevezetes eseményt. – Az egyik sziget nagyobb volt és magasabb, mint a másik kettő. A főparancsnok a legnagyobb szigeten óhajtott kikötni, hogy készleteinket felfrissítsük.” Pigafetta, illusztráció gyanánt, három szabálytalan foltot is rajzolt a naplójába, de a vázlat annyira elnagyolt, hogy a hajózás számára gyakorlatilag használhatatlan. De még ennél is zavaróbb, hogy Pigafetta, az adott kor gyakorlatát követve, északot a térkép aljára, a déli iránypontot pedig a tetejére helyezte. A befejezett rajzolatok azt sugallják, hogy a hazatérés után Pigafetta a vázlatait alighanem egy illusztrátor rendelkezésére bocsátotta, aki a nyers rajzolatokat színes és elragadó térképekké varázsolta át, melyeken az óceán azúrkékjét arany foltok emelik ki, míg a szigetek óriási krumplikként lebegnek a felszínen. Mindazonáltal az utazásról ez az egyetlen kartográfiai dokumentum maradt fenn.

Albo hajónaplója ugyanerről az eseményről kissé más és jóval alaposabb beszámolót tartalmaz. „Ezen a napon földet láttunk, és amikor közelebb értünk, két szigetet találtunk, melyek nem voltak túl nagyok, és ahogy közéjük értünk, a délnyugati felé vettük az irányt, és az északnyugatit magunk mögött hagytuk.” Majd

baljóslatúan hozzáfűzi: „Sok kicsiny vitorlást láttunk felénk közeledni, melyek oly gyorsan haladtak, mintha repülnének.” A kis hajók feltűnő gyorsaságának titka a vitorlák szokatlan formájából eredt, mely Albo figyelmét is megragadta: „Háromszög alakú gyékényvitorláik voltak, és mindkét irányban közlekedtek, kedvük szerint, hol a farukat, hol az orrukat mutatva felénk, és sokszor visszafordultak.”

Albo a *proa* nevű, gyakran *repülő* proaként emlegetett, kitűnően manőverezhető kenuról ír, mely valóban igen jelentős, olykor húsz csomót is elérő sebességre gyorsult fel, s ilyenkor kétségkívül úgy tűnt, mintha a vízfelszín fölött repülne, pontosan úgy, ahogy Albo följegyezte. A proa sebességének titka szokatlan konstrukciójából eredt. Az európai hajóktól eltérően a hajóorr és a tat egyforma volt, de az oldalak különböztek: a széloldalt, a maximális aerodinamikai hatékonyság eléréséért, lekerekítették, míg a szél alatti oldalt laposra formázták. A tat és a hajóorr felcserélhetősége a jól manőverezhető latin vitorlákkal kombinálva a hajót képessé tette arra, hogy erőfeszítés nélkül széllel szemben tudjon haladni, és egyenes vonalban közelítse meg egyik szigetről a másikat.

A proák, melyek Magellán flottája felé közelítettek, egy polinéziai törzs embereit, a chamorrókat hozták a fedélzetükön, jóllehet Magellán korában nem így hívták őket. Magellán tengerészei kezdetben minden törzsi bennszülöttet, akivel a csendes-óceáni térségben találkoztak, indiosnak, azaz indiánnak neveztek, abban a téves hitben, hogy Indiának minden bizonnyal itt kell lennie a közelben. A spanyol utazók következő nemzedékei Guam népének a *chamurre* nevet adták, mely szó a felsőbb kaszt helyi elnevezéséből eredt; később chamorróknak hívták őket, mely spanyolul 'kopasz'-t, portugálul 'simára borotvált'-at jelent, nyilván a bennszülött férfiak azon szokására utalva, hogy fejüket rendszerint simára borotválták.

Az, hogy Guam és ezer más izolált sziget miként népesült be, az etnológusok számára a mai napig is rejtély. A kivándorlás Délkelet-Ázsiából a Csendes-óceánon át a mai Melanézia és Polinézia felé három-négyezer évvel korábban kezdődött, talán éppen azoknak a kivetős csónakoknak az elődjein, melyek most Magellán flottája felé közeledtek. A mai chamorrók a malajziaiak, indonézek, Fülöp-szigetekiek, mexikóiak és spanyolok keverékei, akik külön nyelvet beszélnek. Ám továbbra is nyitott kérdés marad, hogy azok a törzsi emberek, akikkel Magellánék először találkoztak, a régió mai lakóinak közvetlen felmenői lehettek-e.

Négy órával a szárazföld megpillantása után az Armada de Molucca, körbevéve a kivetős csónakok üdvözlő seregével, rendkívül meleg és tiszta vizű türkiz lagúnákra siklott. Ahogy a hajók a szigethez közeledtek, a tengerészek fövenyt, sziklaszirteket és sűrű lombú fákkal bontott meredek lejtőket láttak maguk előtt. A zöldellő táj források, patakok, vízesések Paradicsomát rejtette – egyszóval mindent, amire a legénység a túl hosszú tengeri megpróbáltatások után vágyakozott. Ahogy mindez kéznyújtásnyira került tőlük, az emberek egyre idegesebbé váltak. Az ujjongás éberséggel váltakozott. A pillanat, amikor két, eddig egymás létezéséről mit sem tudó társadalom fölveszi egymással a kapcsolatot, végre elérkezett.

A chamorrók százai kicsiny, jól manőverezhető járműveikkel először körbevették a flottát. „A félelem legcsekélyebb jele nélkül a fedélzetre másztak, és olyan sokan voltak, különösen a zászlóshajón, hogy egyik emberünk megkérdezte a kapitányt, nem kellene-e kidobni őket” – írja De Mafra. Az európaiaknál magasabb és erősebb testfelépítésű chamorrók elözönlötték a zászlóshajót, és elloptak mindent, ami csak a kezük ügyébe került – kötélzetet, cserépedényeket, fegyvereket és bármit, ami vasból készült – miközben a

legyengült legénység könyörgött Magellánnak, hogy távolítsák el erőszakkal a kellemetlen látogatókat.

Végül aztán az egyik tengerész cselekvésre szánta el magát. „A zászlóshajó fedélzetmestere az egyik indiánt pofon vágta, valami kisebb dolog miatt, mire az indián visszaütött. A sértett fedélzetmester a deréköveből előkapta széles pengéjű kését, és hátba szúrta az indiánt.” Erre a chamorrók – „barbár csürhe”, ahogy De Mafra nevezte őket – leugráltak a fedélzetről. „Amikor már ócska csónakjaikban voltak, elkezdtek hadonászni a botjaikkal, mivel egyebük nem volt. Néhány nyilat kilőttünk rájuk a hajóról, de a chamorrók olyan sokan voltak, hogy pár emberünket sikerült megsebesíteniük.”

A csetepaté kellős közepén proákon újabb chamorró-hullám indult el az azúrkék vízen, és a bennszülöttek, az európaiak legnagyobb meglepetésére, ételt hoztak az éhező tengerészeknek. Miután megetették a jövevényeket, a chamorrók újra fölkapták botjaikat, és ismét harcba bocsátkoztak, ezúttal azonban jóval vadabban.

De Mafra leírja, hogyan sikerült a főparancsnoknak a hajszál híján bekövetkező tragédiát elkerülnie. „Magellán, látva, hogy a támadók száma egyre gyarapszik, ráparancsolt embereire, hogy hagyják abba a nyilazást; ekkor az indiánok is leálltak, a harc alábbhagyott, és a bennszülöttek megint elkezdtek ételeket osztogatni, ennivalókat, melyek ezeken a szigeteken találhatók: kókuszdiót és temérdek halat, amiért cserébe Kasztíliából hozott üveggyöngyöket kaptak.” Magellán önmérsékletet tanúsító gesztusa bizonyult a helyes magatartásnak. Az Armada de Molucca és a pár tucat proa prózai, mégis történelmi találkozása, mint cseppben a tenger, az európai gyarmatosítás jellegzetes alapkonfliktusait foglalta magában – a kezdeti ártatlan kíváncsiságtól a zavarodottságig, félelemig és vérontásig, ami aztán végül kereskedelmi tevékenységben oldódik fel.

De bárcsak a dolgok ilyen békésen zárultak volna! A chamorrók természetesen nem ismerték az európaiak kereskedelemről és tulajdonról alkotott fogalmait, és miközben boldogan etették a tengerészeket, képtelenek voltak megérteni, hogy a hajókon bizonyos tárgyak nem tartoznak a cserekereskedelemhez. „Miközben mi a vitorlák bevonásával foglalatoskodtunk, hogy partra szállhassunk, ők ellopták […] a szkiffnek nevezett kis csónakot, mely a kapitány hajójának farához volt kötve” – írta Pigafetta. Ha jól értjük a krónikás leírását, a chamorrók Magellán személyi használatú dingijét kötötték el. A cselekedetet az európaiak sajnálatos módon a főparancsnok elleni személyes sértésként értelmezték.

Másnap Magellán, ahogy Pigafetta fogalmazott, „meglehetősen ingerülten” visszavágott. A személyes használati tárgyát képező csónak ellopása fölött nem volt hajlandó szemet hunyni. A két megmaradt csónakon negyven embert partra vezényelt. A legénység hatalmas evezőcsapásokkal nyomult át a zátonyok között tajtékzó vízen, és partot ért – az első európaiak, akik lakott csendes-óceáni szigetre léptek. Aztán tombolni kezdtek. „A földühödött főparancsnok negyven fegyveressel partra szállt, a tengerészek negyven vagy ötven házat, csónakokkal együtt fölgyújtottak, és hét embert megöltek” – jegyezte föl Pigafetta, kommentár nélkül. A hajókon maradt tengerészek, sokan közülük a skorbuttól haldokolva, könyörögtek partra szálló társaiknak, hogy belezzék ki a lemészárolt chamorrókat, és hozzák magukkal a belső szerveket, azt remélve, hogy az emberhússal kikúrálhatják magukat a skorbutból. Kannibalizmusra való hajlandóságuk pontosan jelzi kétségbeesésük fokát.

Az őrjöngő támadás közepette a megdöbbent chamorrók nem tanúsítottak ellenállást, így aztán az európaiak nem nyitottak tüzet. De nyílpuskáik brutálisan hatékonynak bizonyultak. „Sokat közülük nyilainkkal

megsebesítettünk, és amikor a nyílvessző testükbe hatolt – írja Pigafetta –, ránéztek a nyílra, majd megdöbbenve megpróbálták kihúzni testükből, és rögtön ezután meghaltak. Mások, akiknek a mellkasába fúródott a nyílvessző, ugyanezt tették, ami nagy együttérzésre indított minket.” A vérontás közepette Magellán „visszaszerezte a kis csónakot, és mi azonnal útnak indultunk, követve a korábbi útirányt.”

Habár Pigafetta egy őrjöngő rohamosztagról beszél, ő maga az elkövetkező napokban hosszabb időt töltött a parton, és a chamorrók társadalmáról óvatos megfigyelésekre tesz szert. „Ezek az emberek szabadon, saját akaratuk szerint élnek” – jegyzi meg egyértelmű rosszallással, a jól körülbástyázott társadalmi rendet hiányolva. Magellánhoz hasonlóan ő is a hierarchikus, tekintélyelvű társadalomban érezte otthon magát, ahol a király és az egyház iránti odaadás volt a legfőbb alapérték. A megélt lázadások során Magellán mindig a társadalmi rend védelmében küzdött, és azért, hogy a lázadó kapitányokkal és tengerészekkel szemben elsőbbségét megőrizze. De lám, itt a Csendes-óceán nyílt vizeivel körülvéve van egy törzs, mely egészen más szabályok szerint, pontosabban éppen hogy szabályok nélkül él – döbbent rá Pigafetta. A chamorrói társadalom, úgy tűnt, inkább horizontálisan, semmint vertikálisan építkezik. Ha volt is vezetője, Magellán nem tudta volna megállapítani, ki az. Későbbi spanyol utazók megtapasztalták, hogy a chamorrói társadalom szerkezete valójában nagyon is szövevényes és kifinomult. Matriarchális társadalom volt ez, mely ritkán bonyolódott háborúba. A családi életben a chamorrói asszonyok játszották a központi szerepet, s jóllehet a férfiak Magellánnal szemben ellenségesnek tűntek, harcias megmozdulásaik lényegében rituálisak voltak; egész egyszerűen háborúsdit játszottak.

Pigafettát rabul ejtették a bennszülöttek szokásai, és a krónikás följegyzett róluk néhány egyszerűbb

etnográfiai észrevételt. „Némelyikük szakállat visel, és derékig érő hajat. Pálmalevelekből készített kicsiny kalapot hordanak. Olyan magasak, mint mi, és erőteljesek… Amikor megszületnek, bőrük fehér, később megbarnul, fogaik pedig feketék és vörösek.” Foguk az állandó bételdió-rágcsálástól színeződött el, amit a helyiek *pugua* vagy *mama'on* névvel illettek. A bételdió az arékapálma-(bételpálma-) fán terem, mely a kókuszpálmára hasonlít. A dió mellé gyakran a bétel levelét, a *pupulut* is elrágcsálták, melynek íze friss és kissé borsos. A szigetlakók főleg a szemcsés szerkezetű, *ugam* nevű kemény, vöröses változatot kedvelték. Ez volt a rágógumijuk, a dohánylevelük, a hőn óhajtott szenvedélyük.

Amióta a szorost elhagyták, vagyis három hónap óta ez volt az első alkalom, hogy a legénység asszonynépen legeltethette szemét, s ez mindannyiuknak igen nagy gyönyörűségére szolgált. „A nők meztelenül járnak – jegyezte föl Pigafetta igen elégedetten –, kivéve, amikor szemérmüket vékony kis kéregdarabbal takarják el, mely simulékony, mint a papír, és a pálmafák kérgéről való. Gyönyörűek és gyengédek, és fehérebbek, mint a férfiak, és hajukat kibontva viselik, mely nagyon feketén és hosszan lobog, s egészen a földig ér. Nem mennek a földekre dolgozni, és nem moccannak el házuktól; pálmalevelekből ruhákat és kosarakat fonnak.”

Az örök kíváncsi Pigafetta a chamorro kunyhó belsejéről is leírást ad, így tehát feltételezhető, hogy az európaiaknak és a helybelieknek élvezetesebb együttlétben is részük lehetett, mint amilyet az első találkozás kínált. A legénység tagjainak minden bizonnyal alkalmuk volt a szigeten éjszakázni, máskülönben Pigafetta aligha szolgálhatott volna részletekkel a bennszülöttek otthoni életéről. „Házaikat fából építik, palánkokkal és fügelevelekkel borítják, melyek két könyök hosszúságúak: a házak csak egyszintesek; szobáikban és ágyaikon pálmalevelekből

készült gyönyörű fonatok találhatók, és pálmagyékényre fekszenek, mely könnyű és lágy.”

Pigafetta a chamorrók legfejlettebb technikai eszközét, a kitűnően manőverezhető proákat is szemügyre vette, különös figyelmet fordítva azok sajátos kivetőjére: az ellensúlyként szolgáló vendéghajóra. „Vannak köztük feketék és fehérek, míg mások vörösek. És a vitorla másik oldalán egy nagy, hegyes végű árbocfa meredez az ég felé. A vitorlát pálmalevelekből fonták össze, olyan, mint egy latin vitorla, és a kormányrúdtól jobbra helyezkedik el. Kormányevezőik tolla lapátra hasonlít. Az orr és a farrész között nincs különbség, így aztán olyanok ezek a csónakok, mint a hullámokról hullámokra ugráló delfinek.” Pigafetta a leírásához még egy nyers vázlatot is mellékelt, amely két, egymással szembenéző evezőst ábrázol, középen egy árboc latin vitorlát tart, és ami a legfeltűnőbb: az ellensúly, mely a hajótestet balanszírozza, egyenesen a rajz szemlélőjére mered. Különös, hogy Pigafetta (vagy bárki, aki a vázlatot készítette) a chamorrókat tengeri harcosokként ábrázolja, csuklyákkal és köntösökkel, határozottan európai megjelenést kölcsönözve nekik; míg a valóságban ezek a férfiak meztelenek vagy csaknem csupaszok voltak.

Az európai utazók meglepődtek azon, hogy a chamorróknak milyen kevés a fegyverük; legveszélyesebb harci eszközük egy bot, melynek a tetejére halcsontot erősítettek, és ezt sem fegyverként használták, hanem arra, hogy repülő halat fogjanak vele. Egyre világosabbá vált, hogy a chamorrókkal való összeütközés egy tragikus félreértésből származott, Pigafetta ugyanis, aki, mint rendesen, most is megpróbált a bennszülöttekkel kapcsolatot teremteni, határozottan állította, hogy a szigetlakókat mélyen megdöbbentették az események. „A jelek alapján, amiket mutogattak – írja Pigafetta mindeddig meg voltak győződve arról, hogy rajtuk kívül más emberek

nincsenek a világon.” Ha ez igaz, és az Armada egy izolált sziget társadalmát bolygatta meg, akkor a chamorrók ellenséges magatartása tökéletesen érthető. Mint ahogy az is világossá válik, miért nyűgözte le őket annyira a *Trinidad* szkiffje, az Armada egyetlen olyan felszerelése, mely némileg hasonlított saját kenuikra. Mindezen túl a chamorróknak a magántulajdonról fogalmuk sem volt, így tehát azt hitték, hogy a jövevények vagyontárgyai őket is megilletik. Ugyanezen az alapon kínálták fel és osztották meg élelmüket és egyéb javaikat az éhező betolakodókkal. Mindazonáltal Pigafetta és Magellán úgy döntöttek, hogy a chamorrók legsúlyosabb vétke a tolvaj-lás volt, éppen ezért a főparancsnok a szigetet a közeli másik kettővel együtt Islas de los Ladronesnek keresztelte el – azaz: a Tolvajok szigetének.

Pontosabb elnevezés lett volna: az Adakozók szigete.

1521. március 9-én az Armada felszedte a horgonyt, amire a chamorrók igen dühödten reagáltak, talán sértve vagy elárulva érezték magukat a váratlan indulás miatt. Több mint száz proa lepte el a vizet. „Hajóinkhoz közelítettek, halakat mutogattak, úgy téve, mintha meg akarnának ajándékozni minket. Csakhogy ehelyett köveket hajigáltak ránk, majd elmenekültek, és menekülés közben kicsiny csónakjaikkal átsiklottak a hajónk fara és a hozzákötött csónak között, miközben hajónk teljes sebességgel száguldott; de oly gyorsan és ügyesen manővereztek, hogy az igazán csoda volt.”

Miközben Magellán legyengült legénységét kivezette a kikötőből, megfigyelhették, milyen hatást gyakorolt a sziget népére mindaz az erőszak, amit rájuk szabadítottak. „Láttunk néhány asszonyt, akik kiáltoztak, és hajukat tépték, és azt hiszem, ez a szeretteik miatt volt; feltehetően azok miatt, akiket megöltünk” – jegyezte föl Pigafetta.

Jóllehet a gyümölcsök és zöldségek, melyeket a szigeten beszereztek, azonnal megtették jótékony hatásukat, és a skorbutos betegek állapota gyorsan javult, egy kivétel mégis akadt. A bristoli Andrew mester, ahogy a flotta szolgálati névsorában szerepelt a neve, skorbutja túlságosan előrehaladott volt ahhoz, hogy a tengerész fölgyógyulhasson. Földi maradványait, hasonló sorsú hajóstársaihoz hasonlóan, hullámsírba temették. Ő volt a legénység egyetlen brit tagja, a flotta ágyú-mestereként szolgált. Helyét a norvég Hans Bergennel azonnal betöltötték.

A flotta ismét nekivágott a Csendes-óceán nyugati térségének, anélkül, hogy bárki tudta volna a Fűszer-szigetekhez vezető helyes irányt a végtelennek látszó tengeren.

Ha Magellán a chamorrók körében valamelyest elidőzik, könnyen lehet, hogy fontos ismereteket szerez a csendes-óceáni hajózás fortélyairól. Távoli földrészek azonosításához, a többi szigetlakó törzshöz hasonlóan, a chamorrók is kitűnő technikával rendelkeztek. Tudtak olvasni a hullámverésekből: hogyan kell tartani az irányt; különbséget tudtak tenni a szél által fölkorbácsolt, csak az adott térségre kiterjedő, elterelő hullámok és a széles térségeket átölelő, rendszeres hullámverések között, melyek hasznos jelzéseket adnak a tájékozódáshoz. A hullámok a távoli szigetek elhelyezkedéséről másféle útmutatásokat is tartalmaztak, hiszen a szigetekről visszaverődtek, sőt körülöttük meggörbültek. Tapasztalt hajós a hullámverések mintáit tanulmányozva fontos információkat kaphatott a távolságokról és a különböző szigetek elhelyezkedéséről.

A szigeti törzsek a madarak röptéből is következtetni tudtak Mindössze annyit kellett tenni, hogy a nap végén, amikor a madarak a nyílt tengeri, egész napos halászás után a fészkük felé hazaindultak, a hajósoknak követniük kellett a röpülés irányát, s egy szigetre ily módon bizonyosan rátaláltak.

A bennszülöttek a felhőket is tanulmányozták. A csendes-óceáni magasabb szigetek a passzátszelek útját állták, s a földtömeg fölé ködöt és párát vontak. Magellán őrszeme kezdetben éppen ezért nem tudott különbséget tenni Guam szigete és a szigetet körülölelő felhők között. Még a felhők alsó szegélye is értékes információkat tartalmazott, hiszen a felhő alja a közvetlenül alatta elterülő vízfelület színét tükrözte vissza. Ha a felhő alulról jadekő-árnyalatot kapott, az nagy valószínűséggel egy korallzátonyt borító, sekély, zöldes vízfelület tükröződéséből fakadt.

A szigetek alakzataiból is következtetni tudtak; például egy hosszan elnyúló szigetcsoport esetében nagyjából meg tudták állapítani, merre keressék a szomszédos szigeteket.

Az égi navigációhoz a szigeti törzsek az európaitól merőben eltérő módszert alkalmaztak. Ahelyett, hogy műszerekre hagyatkoztak volna, úgynevezett csillagiránytűt fejlesztettek ki, egy képzeletbeli konstrukciót, mely a végtelen, megkülönböztethetetlen horizonton a csillagok és csillagkonstellációk fölemelkedésének és lenyugvásának helyei alapján jelölt ki tájékozódási pontokat. Ezzel a módszerrel a szigetlakók harminckét szegmensre osztották föl a horizontot, pontosan annyira, amennyire az európai iránytűs tájékozódási rendszer. Ahelyett azonban, hogy északi, déli, keleti és nyugati tájékozódási pontokra hagyatkoztak volna, ők a csillagok és csillagkonstellációk megnevezéseiből indultak ki. Szemben az európai módszerrel, a harminckét szegmens a csillagokkal együtt vándorolt. Mindemellett a szigetek hajósai proáikat mozdulatlannak fogták fel, és úgy vélték, nem ők mozognak, hanem a földi tájékozódási pont, illetve az ég mozog körülöttük. Viszonyítási pontjuk tehát saját hajójuk volt, és nem egy távoli sziget vagy csillag. Ez a felfogás alighanem abból az illúzióból fakadt, melyet a tengerészek is gyakorta megtapasztaltak, amikor úgy

tűnt, hogy hajójuk egy helyben áll, miközben a tájékozódási pontok mozognak.

Az írásbeliség előtti társadalmakban, melyekkel Magellán találkozott, ez a navigációs rendszer legalább olyan jól működött – ha nem jobban –, mint a hibás európai rendszer, mely egyébként a földrajzi hosszúságot még mindig nem tudta pontosan meghatározni.

Magellán nyugat felé vette az irányt, még mélyebbre hatolt a Csendes-óceán felfedezetlen végtelenjébe, hogy a Fűszer-szigetekre rátaláljon. Az újjáéledt legénység a kedvező szelek szárnyán csodálatos hetet élvezhetett: a hajók hét-nyolc csomóval, azaz teljes sebességgel hasították a vizet.

Március 16-án az egyik őrszem egy a tengerből kiemelkedő, sápadt fenséggel magasba törő hegyet pillantott meg. A Fülöp-szigetek keleti nyúlványaihoz érkeztek – több mint háromezer, zömében alig egy négyzetmérföldes apró sziget együtteséhez. A nagy kiterjedésű szigetcsoport tagjai közül a két legnagyobbat ma Luzon és Mindanao néven ismerjük. Magellán őrszeme a harmadikat, Samart pillantotta meg először. A Fülöp-szigetek Japántól délre, Borneótól északra helyezkednek el.

A Fülöp-szigetek történelmének írásos beszámolói 1521-ben, éppen Magellán érkezésével kezdődnek. Ám ezeket a szigeteket már évszázadokkal korábban ismerték a kínai és arab kereskedők, akik elsőrangú hajózási technikájukkal jól jövedelmező forgalmat bonyolítottak le, és fejlett kereskedelmi hálózatot építettek ki a helyi társadalmakkal. Régészeti leletek arra engednek következtetni, hogy az ázsiai kontinens és a Fülöp-szigetek közötti kereskedelem már 1000 körül virágzott. A kínai dzsunkák, merevítőlécekkel felszerelt, madártollszerű, jellegzetes vitorláikkal ismerős és szívesen látott vendégei voltak a Fülöp-szigeteki

kikötőknek. A kereskedelem terjedése a szigetlakók elzártságát fokozatosan megszüntette, és az árukkal együtt az ázsiai kultúrát, mindenekelőtt az írásbeliséget is elhozta számukra. Így aztán amikor Magellán ideérkezett, a Fülöp-szigetekiek, akik többnyire az óceán, illetve a belföldi vízi utak közelébe települtek, már réges-rég írástudó népek voltak.

A Fülöp-szigetek kínai felfedezése az 1405 és 1433 közötti időszakban érte el csúcspontját, amikor a Dél-Csendes-óceánt és az Indiai-óceánt a Kincses Flotta uralta. Hatalmas hajóikkal Afrika keleti partjaiig is eljutottak, hogy uralkodójuknak értékes árucikkeket és ajándékokat hozzanak. Ezek a járművek nyolcszor vagy kilencszer hosszabbak voltak, mint Kolumbusz ha jól, és ötször-hatszor hosszabbak, mint Magellán Armadájának bármelyik hajója. Pusztán méretének köszönhetően a Kincses Flottával senki nem versenghetett, egészen addig, amíg a brit haditengerészet a 19. században zenitjére nem érkezett. Fontossága és egyedisége ellenére a Kincses Flotta nyugaton mind a mai napig kevéssé ismert. A flotta sok tekintetben egyetlen ember műve volt, azé az emberé, akinek teljesítménye a legünnepeltebb felfedezőkével, Kolumbuszéval és Magellánéval versengett, sőt bizonyos szempontból túl is szárnyalta azokét. Ezt az embert Cseng Hónak hívták.

1431-ben a kínai hadsereg megszállta a dél-kínai hegyvidékes Jünan tartományt, és foglyul ejtett egy Ma Ho nevű ifjút, egy hithű muzulmán fiát. Más rabokkal együtt Ma Hót 13 éves korában kasztrálták; megszokott gyakorlat volt ez Kínában, ahol az eunuchok többnyire szolgálói feladatokat láttak el. Ma Hót a kínai császár negyedik fiának, Zu Dinek a szolgálójául jelölték ki. Eunuchok tízezrei voltak ilyen pozíciókban, s ez a foglalkozás olyan népszerűvé vált, hogy a kínaiak idővel betiltották a kasztrációt, mert korlátozniuk kellett a túljelentkezéseket. Ebben a versengő környezetben katonai és diplomáciai jártasságának köszönhetően Ma

Ho igen magasra emelkedett a hivatali ranglétrán. A herceg e hűséges és tehetséges szolgálójának később a Cseng Ho nevet adta, és a törekvő hivatalnok a Ming-dinasztia fölemelkedésében már ezen a néven játszott kulcsszerepet. Óriástermetű ember volt: hét láb magas, tekintélyes körmérettel, és robusztus személyisége tökéletes összhangban állt alakjával és pozíciójával. Arcbőre, ahogy mondták, „érdes volt, mint a narancs héja”, és „szemöldökei, mint a pallosok, és homloka széles, mint a tigrisé”.

Csillagzata még magasabbra emelkedett, amikor patrónusa, Zu Di 1402-ben a császári trónra lépett. Zu Di kormányzati pozíciókat adományozott azoknak az eunuchoknak, közöttük Cseng Hónak is, akik hatalomra kerülését elősegítették. Miután birodalmát megtisztította ellenségeitől, a császár úgy döntött, hogy méltó nevet ad saját magának. A Jung-lo nevet választotta, melynek jelentése 'tartós öröm'. A császár nemzetközi kereskedelmi nagyhatalmat óhajtott létrehozni, és céljának eléréséhez Cseng Hót admirálissá nevezte ki, s egyúttal egy meglehetősen ambiciózus, ám bizonyos szempontból Kínára kevéssé jellemző küldetéssel bízta meg: a Kincses Flotta létrehozásával és irányításával. A Kincses Flottára az a feladat várt, hogy fölfedezze az óceánt.

Cseng Ho felügyelte a hatalmas hajókészítő műhely működését Nankingban, ahová fák ezreit telepítették, hogy a hajóépítéshez elegendő fa alapanyag álljon rendelkezésre, és külön iskolát is alapítottak, ahol idegen nyelveket tanítottak, és tolmácsokat képeztek. Cseng Ho egy olyan flotta felállítását sürgette, mely 1500, fából épült hajóból állt, beleértve a legnagyobb vitorlás hajókat, melyeket valaha is építettek. Elképesztő luxussal szerelték föl ezeket a hajókat: magánlakosztályok voltak bennük, aranyszerelvények, bronzágyúk (inkább dísznek, mint harci eszközként) és selyemtapéták. Tengerre való alkalmasságukat nagyban

növelték a rekeszfalak, a vízálló kamrák, melyek tervezéséhez a bambusznád szerkezete adta az ötletet. Ezzel a megoldással évszázadokkal megelőzték a nyugati hajóépítési technikákat.

A Kincses Flotta 1405-ben induló, első hősi utazására a Jangce folyó mentén, Nankingban gyülekezett. 27 800 embert számlált, szemben az Armada 260 fős legénységével. A Kincses Flotta egyes ha jól – némelyikük nem kevesebb, mint ötszáz láb hosszúságú – közel 1000 embert vittek a fedélzetükön. Voltak olyanok, melyeket csak lovaknak szántak; más hajók kizárólag vizet vagy katonai egységeket vagy fegyvereket szállítottak, arra az esetre, ha a flottát meg kellene védelmezni. Akadtak kifejezetten élelemszállító hajók, felkészülve arra, hogy a legénység a távoli partokon nem talál ennivalót; voltak aztán olyanok, amelyek hatalmas ládákban termőföldet fuvaroztak, hogy gyümölcsöt, zöldséget lehessen termeszteni. Alighanem ennek a fényűzésnek köszönhető, hogy a legénységet sikerült a skorbuttól megóvni.

Az Armada de Moluccával ellentétben a Kincses Flotta nem hódított meg és nem nyilvánított magáénak távoli földeket. Jóllehet a kínaiak saját magukat a külső világhoz képest kulturálisan magasabb rendűnek tekintették, nem törekedtek arra, hogy gyarmati vagy katonai birodalmat hozzanak létre. Céljuk sokkal inkább az volt, hogy a határaikon túli „barbárokkal" kereskedelmi és diplomáciai kapcsolatokat építsenek ki, és tudományos kutatásokat folytassanak. A felfedezésekkel kapcsolatos egyedülálló kínai filozófia emelkedett stílusú megfogalmazásával találkozunk egy emléktáblán, melyet a Kincses Flotta tevékenységének virágzása idején maga a császár írt:

> *„Minden fölött uralkodunk az ég alatt, a kínaiakat és a barbárokat megbékítjük és kormányozzuk: részrehajlás nélküli jósággal és anélkül, hogy enyém*

s tiéd között különbséget tennénk. Az ősi uralkodócsaládok és a felvilágosult királyok útját járva, az ég és a föld akarata szerint óhajunk az, hogy valamennyi távoli ország és idegen birodalom az őt megillető helyet a mennyek alatt megtalálja.”

A tengeren a Kincses Flotta hajói, a Magellánék által alkalmazott technikához hasonlóan, zászló- és lámpajelzésekkel érintkeztek egymással; a kommunikációhoz harangokat, gongokat, sőt még postagalambokat is használtak. Az időt úgy mérték, hogy fokbeosztásokkal ellátott füstölőpálcikákat égettek. Iránytűvel navigáltak. A kínai kormányosok az úgynevezett csienhszingban nevű mérőeszközt is használták a szélességi fok meghatározásához, viszonyítási pontnak pedig a Dél Keresztjét tekintették. Cseng Ho gyakorta elmerült a hajóstérkép kínai megfelelőjében; ez egy huszonegy láb hosszú tekercs volt, melyet részletről részletre göngyölítettek ki, aszerint, hogy az útvonalnak éppen mely szakaszán jártak. Akárcsak a spanyol és portugál hajósok által egy évszázaddal később alkalmazott hajóstérképek, már a kínaiakéi is tartalmaztak tájékozódási pontokat és részletes útirányokat, melyek alapján egyik helyről a másikra lehetett hajózni. A kínai hajósok is tudtak a csillagok szerint tájékozódni; saját térképeik kiegészítéseként magabiztosan eligazodtak a mennybolt térképrajzolatain. A kínai csillagkonstellációk azonban különböztek a hagyományosan használt európaiaktól; két fő viszonyítási pontjuk a Lámpás és a Szövőlány néven volt ismert.

Amikor az idő zorddá vált, a kínai tengerészek ugyanolyan buzgón imádkoztak az életükért, mint Magellán emberei. Ők azonban a Mennyei Hitveshez, egy taoista istenséghez intézték fohászukat. A viharoktól való megszabadulás, akárcsak Magellán legénységének, számukra is a Szent Elmo tüzével érkezett el, noha

természetesen ezt máshogy nevezték. A kísérteties fényben, Magellán embereihez hasonlóan, a kínai tengerészek is a kapitányukat védelmező isteni akarat megnyilvánulását látták.

A Kincses Flotta első fontos célállomása Kálikut volt, India délnyugati partjánál. Kínai felfedezők nyolc évszázaddal korábban jártak már itt, szárazföldön keresztül közelítve meg a várost, de a Kincses Flotta megérkezése hihetetlen nagyvonalúságra késztette a kálikuti uralkodót, aki gazdag ajándékokkal – arannyal átszőtt selyemövekkel, gyöngyökkel és drágakövekkel – halmozta el a távolról jött vendégeket.

Kálikuti tartózkodásuk alatt a Kincses Flotta emberei szokatlan legendával ismerkedtek meg, melynek főszereplői Mózes és Áron névre hallgattak, s mellettük volt egy harmadik szereplő is: egy aranyborjú. A kínaiak indiai eredetűnek vélték a történetet, hiszen ott hallották először, és azt feltételezték, hogy a legenda a hinduk tehén iránti tiszteletével áll összefüggésben. A titokzatos legendát Ma Huan, a Kincses Flotta hivatalos krónikása jegyezte föl, aki Cseng Hónál nagyjából ugyanazt a feladatot látta el, amit Antonio Pigafetta Magellánnál. Egy szent emberről írt, akit „Mouxie-nek (Mózesnek) hívtak, és aki vallást alapított; az emberek tudták róla, hogy igaz, égi ember, és mindannyian nagyra becsülték és követték őt”. Csakhogy ennek a szent embernek volt egy öccse, akinek „romlott gondolatai” támadtak. A történet szerint készített „egy aranyborjút, és azt mondta, »Ő a mi Szent Urunk; aki őt imádja, annak vágyai teljesülnek«. Arra tanította az embereket, hogy hallgassanak a szavára, és imádják az aranyborjút, mert »az mindig aranyat fog üríteni«. Az emberek megkapták az aranyat, és szívük repesett, de az istenes életről megfeledkeztek.” Mouxie később, amikor visszatért, „látta a sokaságot, akiket bátyja félrevezetett… látta, hogy az emberek a szent útról letértek; mire a borjút szétzúzta, és öccsét meg akarta büntetni, de az

fölmászott egy elefánt hátára, és eltűnt”. Mindez természetesen Mózes és Áron bibliai történetének módosított változata volt, de a kínaiak nem tudtak valós eredetéről.

Cseng Ho nemzeti hősként tért vissza a Kincses Flotta első útjáról, és nyomban hozzálátott a jövőbeli utak tervezéséhez. A flotta második útja idején Kínában maradt, de a harmadikra visszatért a tengerre, és ő parancsnokolt a 48 hajóból és 30 ezer emberből álló flotta élén. Fél szemmel a jövőre sandítva, bármerre ment, kereskedelmi kirendeltségeket és raktárházakat hozott létre. További három nagy útra került sor, egy-egy utazás nagyjából két évig tartott, s végeredményeként a Kincses Rótta létrehozta a tengeri kereskedelem első nemzetközi hálózatát. A Kincses Flotta Mozambiktól délre minden irányban fölfedezte az afrikai partokat, járt a Perzsa-öbölben, valamint Délkelet-Ázsia és India számos pontján. A tengeri felfedezések csábítása és romantikája lázba hozta egész Kínát. „Hatalmas hullámokat pillantottunk meg az óceánon, melyek akkorák voltak, mint az ég felé törő hegyek – írta Cseng Ho –, és barbár vidékekre leltünk, melyek könnyű pára kék ködébe burkolózva rejtőztek, miközben vitorláink, mint a felhők, fenségesen kinyíltak; éjjel-nappal haladtunk, mint a csillagok, vad hullámokat szeltünk át könnyedén, mintha csak kikövezett diadalúton lépkednénk.”

Jung-lo 1424-ben meghalt. Temetése ugyanolyan eltúlzott volt, mint egész élete; tízezer gyászoló előtt temették el, tizenhat ágyasával együtt. A szerencsétlen asszonyokat fölakasztották, vagy megparancsolták nekik, hogy saját kezükkel vessenek véget életüknek. A sírbolt körül katonákat, fenevadakat és hivatalnokokat ábrázoló kőfaragványok álltak mérföldhosszúságú sorfalat. Fia, Zu Gaozi (Hung-hszi) a Kincses Flotta összes jövőbeli útját törölte. A Ming-dinasztia más uralkodóihoz hasonlóan ő is a konfuciuszi hagyományok követői és a merőben más világnézetű eunuchok tábora között

őrlődött. A konfucianizmus hívei a befelé fordulást sürgették, és az idegenekkel való érintkezést rangon alulinak tartották, míg az eunuchok a nemzetközi kereskedelmet pártolták, és jócskán meg is gazdagodtak belőle. Hung-hszi a konfucianizmus híveivel szövetkezett, Cseng Ho admirálist pedig visszarendelték Hankingból. A hatalmas hajóépítő műhely, ahol egykoron 30 ezer ember robotolt, elnémult, és a hajógyártás szünetelt.

Ez egyben a Kincses Flotta végét is jelentette volna, ha Hung-hszi sokáig él. De 1425-ben meghalt, és 26 éves fia – Zu Di unokája – az eunuchokat visszahozatta a palotába, akik aztán hamar helyreállították a Kincses Flotta hajdani dicsőségét. 1431-ben, immáron a hetedik útján, a flotta 300 hajóból és 27 500 emberből állt. Cseng Hót megbízták azzal a feladattal, hogy állítsa helyre a békés viszonyt Malakával és Sziámmal. Miután küldetését teljesítette, a flotta egy része továbbhajózott, és valószínűleg elérte Ausztrália északi partjait. Ausztráliában talált kínai tárgyi leletek és az őslakók szájhagyományai határozottan erre engednek következtetni. A figyelemre méltó utazás a Kincses Flotta utolsó útjának bizonyult; Cseng Ho, aki a vállalkozás lelke volt, a hazafelé tartó úton elhalálozott.

A császár a Kincses Flottát leselejtezte, bezáratta a nankingi hajóműhelyt, és a flotta ténykedésével kapcsolatos összes dokumentumot megsemmisíttette. A kínai tudomány és technológia, különösen az a terület, mely a felfedezésekhez kapcsolódott, hanyatlásnak indult. 1500-ban egy császári rendelet a kétárbocosnál nagyobb hajó tengerre bocsátását főbenjáró bűnnek nyilvánította, 1525-ben pedig hozzáláttak a Kincses Flotta nagyobb hajóinak megsemmisítéséhez. Kína feladta a Kincses Flotta által létrehozott hatalmas transzóceáni kereskedelmi birodalmat, visszatért a konfucianizmus elveihez, befelé fordult, és nem akarta többé fölfedezni az óceánt.

Cseng Ho utazásai arról tanúskodnak, hogy Kína egykoron a világ leghatalmasabb nemzete volt; tengeri nagyhatalom, melyet a spanyolok és a portugálok is rettegve irigyeltek volna, feltéve, hogy e birodalom erejéről egyáltalán tudomást szereznek. A Kincses Flotta hírneve azonban soha nem érte el az európai partokat. A portugál és spanyol felfedezők abba a hatalmi vákuumba hajóztak be, melyet Kína maga után hagyott. Akárcsak a kínaiakat, őket is a meggazdagodás vágya csábította ide, de a hasonlóság ezzel véget ér. Az európaiak ugyanis, a kínaiaktól eltérően, vadul harcoltak – egymással is – a területekért, a kereskedelmi és politikai előnyökért és a vallási hódításért.

Ezektől a kényszerektől hajtva az európai előrenyomulás a korábban kínai kereskedelmi hatás alatt álló övezetekben meglehetősen gyors volt. 1498-ban Vasco da Gama és emberei Kelet-Afrikában a letűnt kínai birodalom nyomaira bukkantak: a helybeliek rojtokkal díszített, zöld selyemsapkákat viseltek. A helyi lakosok selyembe öltözött, fehér szellemekről beszéltek – a nyolcvan évvel korábban erre járt Kincses Flotta távoli emlékei. Most, 1521-ben Magellán Armada de Moluccája a Fülöp-szigetekre megérkezve hatalmas területeket nyilvánított sajátjának, mind olyan részeket, amelyekről a kínaiak lemondtak. Magellánnak, akárcsak a többi európainak, a Kincses Flottáról nem volt közvetlen tudomása, de ő is és emberei lépten-nyomon a letűnt kínai birodalom tárgyi bizonyítékaiba botlottak: legyen az selyem, porcelán, írásos dokumentum vagy kifinomult súly- és hosszúságmérték.

A kínai kísérlet a tengeri diplomácia és kereskedelem terén nagyjából egy nemzedéknyi ideig tartott, de a mohó és telhetetlen európaiak hosszú időre óhajtottak berendezkedni itt. Mire Magellán a Fülöp-szigetekre érkezett, a kínai befolyás már igencsak apadóban volt, és a térségre még egy olyan szerény flotta is, mint az Armada de Molucca, jelentős hatást tudott kifejteni. A

kínai gyarmatosítás korszaka lezárult; a spanyol gyarmatosítás kora csak most kezdődött.

A Fülöp-szigetek szélesen elterpeszkedő szigetcsoportja az európai térképeken nem létezett, és sem Magellán, sem a kormányosai nem tudták, mit kezdjenek új felfedezésükkel. Magellán Samar szigetének közelébe irányította hajóit, de csak könyörtelen sziklákat talált, melyek legkevésbé sem emlékeztettek biztonságos kikötőre. Újra irányt változtatott, a csöppnyi Suluan felé tartva, ahol az Armada néhány órányi pihenőre horgonyt vetett.

Nagyböjt ötödik vasárnapja volt, húsvét közelgett. A nagyböjtöt, a történésekhez igazodva, Lázárnak szentelték, aki föltámadt halottaiból, hiszen hozzá hasonlóan a legénység túlélő tagjai is felgyógyultak, visszanyerték erejüket, kitartásukat. Magellán úgy döntött, hogy a szigetcsoportot Lázár után nevezi el, de sugallata rövid életű volt. Huszonegy évvel később egy másik európai felfedező, Ruy López de Villalobos a Leyte-szigetnek a Filippina nevet adta – ezt később az egész Fülöp-szigetekre kiterjesztették.

Magellán következő partraszállási kísérlete már sikeresebbnek bizonyult. Homonhon szigete biztonságos kikötőt kínált, és Magellán, mindannyiuk nagy megkönnyebbülésére, parancsot adott a lehorgonyzásra. A főparancsnokkal az élen partra szálltak, ahol sűrű esőerdő oázisa fogadta őket: pálmafák, bővizű források, így hát nyomban fölállítottak két nagy, menedéket adó sátrat. Végre megszabadulhattak a hajók rakterének átható bűzétől. Remegő orrcimpákkal szívták magukba a pálmafák, a nedves homok, a buja vegetáció illategyvelegét. Levágtak egy kocát, melyet még Guamból hoztak magukkal, és nagy lakomára készültek. A sokat szenvedett tengerészek végre tele hassal, elégedetten térhettek nyugovóra.

Hétfőn, március 18-án Suluan felől csónak közeledett feléjük, kilenc emberrel a fedélzetén. Okulva a csendes-óceáni bennszülöttekkel való korábbi találkozások tapasztalataiból, Magellán gondoskodott róla, hogy a fegyverek kéznél legyenek; ugyanakkor egy másfajta arzenált is készenlétbe helyezett: csillogó csecsebecséket, arra az esetre, ha a találkozás békésre sikeredne.

Magellán ezúttal magabiztosan kezelte a helyzetet. „A főparancsnok elrendelte, hogy senki nem mozdulhat és nem szólhat az ő engedélye nélkül – írta Pigafetta. – Amikor azok az emberek odajöttek hozzánk, közülük a legdíszesebben öltözött a főparancsnok elé lépett, mutatva, hogy nagyon örül az érkezésünknek. És öt, szintén igen díszesen öltözött ember velünk maradt, míg a többiek, akik a csónakban voltak, elindultak halászni. Ekkor a kapitány, látva bennük a jó szándékot, elrendelte, hogy adjunk nekik enni-inni, és ajándékozzuk meg őket vörös sapkákkal, tükrökkel, fésűkkel, csengettyűkkel… és más dolgokkal. És amikor azok látták, hogy a kapitány jól bánik velük, halat adtak neki, és egy korsó pálmabort, amit az ő nyelvükön *vraca* névvel illetnek, fügéket, több mint egy láb hosszúságú banánokat és más, kisebb, de ízletesebb gyümölcsöket és két kókuszdiót… És kezükkel jeleket adtak, hogy négy nap múlva rizst, kókuszdiót és napon szárított ételt hoznak nekünk.”

Talán a Paradicsomra leltek, de legalábbis egy kis pihenőre, az expedíció immáron harmadik évében. Azokat a tengerészeket, akik még mindig skorbutban szenvedtek, Magellán mindennap kókusztejjel táplálta, melyet a nagylelkű Fülöp-szigetekieknek köszönhettek. Pigafettát mindeközben a helybeliek pálmabor-erjesztési módszere hozta lázba. „Rést hasítanak a fa szívébe… melyből leszűrik a fa nedvét… mely édes, és némi zöld árnyalata van. Ezután emberláb-vastagságú nádakat erősítenek a fa oldalára, mellyel estétől a következő

reggelig, majd reggeltől estéig ezt a folyadékot cseppenként kivonják.”

Lehet, hogy az elfogyasztott pálmabor hatására, Pigafettát a kókuszdió és annak sokféle felhasználási módja teljesen magával ragadta. „Ez a pálma egy *cocho* nevű, csaknem fej nagyságú gyümölcsöt terem, és a külső burka zöld színű és kétujjnyi vastagságú, benne bizonyos rostok találhatók, melyekből ezek az emberek kötelet készítenek a csónakjaik kikötéséhez… És ez alatt a burok alatt van egy másik réteg, mely nagyon kemény, és vastagabb, mint az előző… Alatta ujjnyi vastag fehér velő található, melyet hússal és hallal együtt fogyasztanak, mint ahogy mi a kenyeret esszük; íze olyan, mint a manduláé… Ennek a velőnek a közepéből víz folyik, mely tiszta és-édes, és frissít, mint egy alma.” A helybeliek megtanították a jövevényeket, hogyan lehet a kókuszdióból tejet nyerni, „ahogy azt megtapasztalhattuk”. A gyümölcs héjából kivájták a kókuszdió húsát, összekeverték a belsejében található folyadékkal, és az egészet ruhán keresztül leszűrték. Az így nyert folyadék a krónikás szerint „olyan volt, mint a kecsketej”. Pigafetta elámult a kókuszdió sokféle felhasználhatóságán, és elragadtatása közepette némi túlzással kijelentette, hogy két pálmafa egy tíztagú családot akár évszázadokon át el tudna tartani.

Ez az idill egy hétig tartott, minden nap újabb felfedezéseket hozott, és a legénység tagjai minden egyes nappal közelebb kerültek zseniális vendéglátóikhoz, a Fülöp-szigetekiekhez. „Ezek az emberek nagyon barátságosak voltak hozzánk, és sokféle dolgot megértettek velünk a nyelvükön, és megtudtuk tőlük néhány, az útvonalunkba eső sziget nevét is – írta Pigafetta. – Nagyon jól éreztük magunkat velük, mert vidámak voltak, és beszédesek.”

Magellán azonban kis híján tönkretette ezt az idillt, amikor a Fülöp-szigetekieket a *Trinidad* fedélzetére invitálta. Vendégeinek óvatlanul az egész készletét

megmutatta: „a szegfűszeget, a fahéjat, a borsot, a szerecsendiót, a gyömbért, az aranyat, mindent, ami a hajón volt”. Nyilván úgy vélte, hogy ezúttal nem tolvajokkal van dolga. Bizalma busásan kamatozni látszott, amikor a Fülöp-szigetekiek felismerték ezeket az egzotikus és drága fűszereket, és megpróbálták elmagyarázni, ők maguk hol termesztik ezeket. Az első jel, hogy az Armada a Fűszer-szigetek felé közelít! El lehet képzelni Magellán reakcióját. Akkor hát mégis célt érhet az expedíció!

A főparancsnok ekkor tisztelegni óhajtott vendégei előtt – legalábbis így gondolta –, és parancsot adott tüzéreinek, hogy eresszenek el egy díszsortüzet. A lövések robaja belehasított a csendbe, és hosszan visszhangzott Homonhom távoli hegyeiről, halálra rémítve a helybelieket, akik életüket mentve „megpróbáltak a hajóról a tengerbe ugrani”. Kétségtelen baklövés volt ez, a lelkesedés szertelen megnyilvánulása. Vagy lehet, hogy Magellán így akarta lenyűgözni a védtelen szigetlakókat, hogy bemutatta nekik szörnyű fegyverei működését? Bárhogy lehetett is, otromba tréfa volt ez egy békés törzsi néppel szemben, akiktől Magellán és emberei eddig csak segítséget és védelmet kaptak. Magellán rögvest nyugtatgatni kezdte a megrettent Fülöp-szigetekieket, marasztalta őket a fedélzeten; ugyanakkor nem mulasztotta el észrevenni, hogy fegyverei abszolút elrettentő hatást gyakorolnak a szigetlakókra, ha a helyzet éppenséggel úgy kívánná…

Egy hetet töltöttek Homonhomban, majd március 25-én, egy hétfői napon, miközben könnyű eső paskolta a víz felszínét, Magellán parancsot adott a horgony fölszedésére. Ahogy a három fekete hajó nyugat-délnyugati irányra állva, a szigetcsoport belsejét megcélozva kifelé tartott a kikötőből, Pigafetta különös élményen esett át.

„A hajó oldalához mentem, mert halat akartam fogni, és a raktér felé vezető, esőtől síkos előtérre léptem, és ekkor megcsúsztam, s a tengerbe estem, anélkül, hogy bárki látott volna. Teljesen víz alá kerültem, amikor bal kézzel sikerült megragadnom az alsó vitorla bevonókötelét, mely a vízbe lógatva lebegett. Szorosan fogtam a kapaszkodót, és kiabálni kezdtem, olyan erőteljesen, hogy egy kis csónak kimenekített. Hiszek benne, hogy menekülésemet nem saját érdememnek, hanem a szenteltvíz irgalmának köszönhettem" – írta Pigafetta, s e szavakkal egyértelműen Szűz Mária könyörületére utalt. Ha nem menekül meg csodával határos módon, akkor nagy valószínűséggel ott, a helyszínen vízbe fullad, vagy esetleg utóbb a Fülöp-szigetekiek húzzák ki a vízből, s élete hátralevő részét körükben tölti el, és akkor e hihetetlen történetről soha nem szerezhettünk volna tudomást.

A következő éjszaka a legénység észrevett egy szigetet, ahol tompa, vörös fények izzottak; tábortűz félreismerhetetlen jelei, s ebből tudták, hogy nincsenek egyedül. Reggel Magellán úgy döntött, hogy megközelíti a szárazföldet. Immáron ismerős rituáléval az üdvözlésükre egy kis csónak érkezett, rajta nyolc harcos tartózkodott, ismeretlen szándékokkal.

Magellán rabszolgája, Enrique maláj dialektussal szólt hozzájuk, és a harcosok – a főparancsnok meglepetésére – minden jel szerint értették a hozzájuk intézett szavakat, s ugyanazon a nyelven válaszoltak. Senki, még az admirális sem tudta, miként sikerült Enriquének a szigetlakókkal megértetnie magát, de a rabszolga múltja némi támpontot ad a rejtély megfejtéséhez. Magellán a rabszolgát tíz évvel korábban Malaccában szerezte, ahol Enrique megkeresztelkedett, s attól kezdve Afrikán és Európán keresztül követte gazdáját. Ha ezen szigetek valamelyikéről származott, rabszolga-kereskedők kisfiúként elhurcolták őt Szumátráról, a Malakkákra vitték, s ott eladták Magellánnak, akkor az események

ilyen láncolata magyarázatot ad a helyinyelv-ismeretére. Ezen túl azonban még valami következik mindebből: Magellán szolgája volt az első olyan ember, aki a világot megkerülte, s otthonába visszatért.

Ahogy a szigetlakók „a hajó mellé értek, nem szándékoztak följönni a fedélzetre, hanem tőlünk bizonyos távolságra elhelyezkedtek”, a főkapitány megpróbálta fölcsábítani őket „egy vörös sapkával és más dolgokkal, melyeket egy darab fára kötöztetett”. A bennszülöttek azonban továbbra is távolságot tartottak. Végül Magellán „békeajánlatait” egy deszkára rakták, s a csecsebecsékkel megrakott palánkot a kenu irányába lökték. A csónakban lévő emberek lelkesen rácsaptak az ajándékokra, majd sietve visszaeveztek a partra, ahol – Magellán úgy vélte – trófeáikat bemutatták uralkodójuknak.

„Úgy két órával később két *balanghait* láttunk felénk közeledni. Nagy csónakok voltak ezek… tele emberekkel, és a legnagyobb közöttük a királyuk volt, aki egy gyékénytető alatt ült. Amikor a király a zászlóshajó közelébe ért, a rabszolga beszélni kezdett hozzá. A király értette a szavát, ezeken a vidékeken ugyanis a királyok több nyelven beszéltek, mint a többi ember. Néhány emberét fölküldte a hajóra, de ő maga a balanghaiban maradt, bizonyos távolságra a hajótól, mindaddig, amíg emberei vissza nem tértek; akkor pedig nyomban visszaindultak a part felé.” Magellán igyekezett kegyes látogatóként viselkedni, de a király nagyvonalúságán nem tudott túltenni, a helyi uralkodó ugyanis „egy nagy aranyrudat és egy tele kosár gyömbért” kínált föl. Magellán udvariasan, de határozottan visszautasította a nagy értékű ajándékot, de olyannyira barátságos viszonyban maradt a bennszülöttekkel, hogy a hajókat éjszakára a király kunyhójához közelebb horgonyoztatta le, mintegy az új keletű szövetséget szimbolizálva.

Ez a találkozás a helyi népekkel a Rio de Janeiró-i, szinte önkívületben töltött napok óta az Armada

legbékésebb és legsikeresebb kapcsolatfelvételévé kezdett formálódni. Egy király, aki aranyat és gyömbért akar ajándékozni, alighanem más javakkal is rendelkezik, s talán még asszonyai is vannak, ám a tapasztalat arra tanította Magellánt, hogy a kezdeti gesztusok megtévesztők lehetnek, ha ugyan nem éppen veszélyesek.

Másnap nagypéntek volt, 1521 húsvétja, és Magellán úgy döntött, hogy az új kapcsolatukat próbának veti alá. Partra küldte Enriquét. A sziget – Limasawa, a Fülöp-szigeteki Dél-Leyte része – még ma is távoli, megközelíthetetlen szigetnek számít, mely hat négyzetmérföldnyi, homokkal borított területet foglal magában. A sziget szokatlanul széles, tiszta, hívogató parti fövennyel rendelkezik, melyet helyenként különös sziklaalakzatok és barlangok szakítanak meg. Jóllehet Magellán volt az első európai felfedező, aki Limasawába eljutott, nem ő volt az első idegen, aki biztonságos kikötőre talált itt. Anélkül, hogy tudomása lett volna róla, fontos kereskedelmi csomópontra érkezett. Kínai kereskedők öt évszázadon átjártak ide dzsunkáikkal, melyeken finoman megmunkált árucikkeket, egyebek közt porcelánt, selymet, ólomnehezéket hoztak magukkal; míg a szigetlakók a partvidékeik és az erdeik termékeivel kereskedtek: gyapottal, viasszal, gyöngyökkel, bételdióval, teknősbéka páncéljával, kókuszdióval, édesburgonyával és kókuszpálma leveleiből szőtt gyékényekkel. A limasawaiak vendégszeretetükkel s – ami a legfontosabb – becsületességükkel szereztek hírnevet. 1225-ben Csau Ju Kuo kínai kereskedő így írta le az üzletkötés megszokott menetét: a limasawaiak rendszerint elvitték magukkal a kínaiaktól átvett árucikkeket, és a megállapodott Fizetséggel minden alkalommal visszatértek. Így tehát az Armada megjelenése ugyan kissé szokatlan volt számukra, teljesen váratlannak azonban nem nevezhető: a szigetlakók készen álltak arra, hogy vendégeikkel

kereskedjenek. Amikor Enrique partra szállt, arra kérte Rajah Kolambut, Limasawa uralkodóját, hogy küldjön még több élelmet a flottának, természetesen megfelelő fizetség ellenében. Ahogy gazdája utasította, Enrique hozzátette: „Nagyon meg lesznek velünk elégedve, mert Magellán barátként, és nem ellenségként jött a szigetre.” A király kedvező választ adott, és „hat vagy nyolc ember kíséretében” személyesen látogatott el a zászlóshajóra. „Átkarolta a főparancsnokot, és levelekkel fedett, hántolatlan rizzsel teletöltött három porcelánkancsót adott át neki, valamint két nagyon nagy *oradest”* – dorado nevű halat. Viszonzásként Magellán „török módi szerint készült, vörös és sárga díszítéssel ellátott öltözetet ajándékozott a királynak, és egy piros sapkát… Azután a kapitány könnyű étkezésre invitálta őket, és a rabszolgája közvetítésével azt mondta a királynak, hogy *casicasit* óhajt vele. A király azt felelte, hogy ő ugyanilyen kapcsolatra kíván lépni a főparancsnokkal.”

Ez komoly kijelentés volt. A casicasi azt jelentette, hogy Magellán a királlyal vértestvéri szövetséget kíván kötni, és az ehhez szükséges ceremónia során vérüket össze kell vegyíteni. „Mindketten megvágták mellkasukat – írta De Mafra –, és a vér egy edénybe csorgott, és borral keveredett, amit fele-fele arányban megittak.”

Magellán viszonyulása a bennszülött népekhez forradalmi változáson ment keresztül. Az az ember, aki korábban kénye-kedve szerint hittérített, emberrablásra, sőt gyilkosságokra is vetemedett, mint például a patagóniai óriások esetében, most őszinte rokonszenvet érzett a Fülöp-szigeteki uralkodó iránt. Bizalmába fogadta a bennszülött királyt, és megpróbálta elmagyarázni neki, hogyan hajózta körbe a világot az Armada de Molucca. „A tatfedélzetre vezette a királyt, és odahozatta a tengeri térképét és az iránytűjét. Elmondta a királynak, miként talált rá a szorosra, és hogyan jutott el idáig, és milyen sok holdat látott az út során, anélkül,

hogy szárazföldre bukkant volna, és a uralkodó mindezen nagyon elcsodálkozott.”

A nagy egyetértés azonban kis híján odalett, amikor Magellán parancsot adott tüzéreinek, hogy produkáljanak egy kis tűzijátékot. A füst, a tűz és a robaj „meglehetősen ráijesztett a bennszülöttekre”. A korábbi tapasztalatok megtaníthatták volna Magellánt arra, hogy az erőfitogtatásból nagy baj támadhat, de a főparancsnok képtelen volt ellenállni a kísértésnek, hogy az európai fegyverek erejével ámulatba ejtse a bennszülött királyt.

Magellán egy másik meghökkentő mutatvánnyal is előhozakodott: egyik emberét tetőtől talpig páncélba öltöztetve odarendelte, majd három másik európai „kardokkal és lándzsákkal… a páncélos egész testét döfködni kezdte”. Ahogy a szúrásokat és vágásokat a páncélzat szikrázva visszaverte, s ahogy a fém csörrenve visszhangzott a víz fölött, „a király torkára forrt a szó”. A bennszülött király szemlátomást arra gondolt, hogy látogatói természetfölötti hatalommal rendelkeznek. Ember nem lett volna képes ezeket az ütéseket kiállni, a páncélos vitéz mégis sértetlen maradt.

Magellán roppantul meg volt elégedve a király reakciójával, s nyomban utasította Enriquét, rabszolgáját és tolmácsát, hogy fordítsa le neki: „egy ilyen páncélos katona felér a király száz emberével”, majd eldicsekedett, hogy az Armada kétszáz, páncéllal és fegyverrel fölszerelkezett harcost hozott magával. Az üzenet világos volt: bölcs vezető mindent megtesz azért, hogy megtartsa a Magellánnal kötött szövetséget, és óvakodik attól, hogy ujjat húzzon vele. A király, a sokkhatás alól épp hogy csak magához térve, sietve egyetértett azzal, hogy egyetlen páncélos vitéz messzemenően fölér száz helybeli harcossal.

Magellán Armada de Moluccája kisebb hadseregre elegendő fegyvert szállított magával. Ezek puszta száma jól tükrözte, hogy Spanyolország és Portugália milyen

mértékben építette teljes stratégiáját a fegyverkezésre. Mindkét nemzet a puskaportól függött, mely Európában a 14. század elején jelent meg. Használata lassan érte el az Ibériai-félszigetet, de amikor elérte, a spanyolok és a portugálok életre-halálra fegyverkezési versenybe kezdtek. A helyi puskaporgyártó malmok gombamód szaporodtak Spanyolország-szerte; és végül egy a kormány által finanszírozott puskaporgyártó telep is létrejött Burgosban. A puskapor iránti kereslettel egyenes arányban növekedett a puskák és ágyúk iránti igény, így aztán Spanyolországban és Portugáliában az öntőműhelyek száma is megsokszorozódott, miközben mindkét ország világhatalmi szerepre készült. Idő kérdése volt csupán, hogy a két ország hajóit mikor látják el fegyverekkel, először a kikötők védelmében, később a felfedező expedíciók legénységének védelme címén.

A legnagyobb hatóerejű fegyver Magellán hajóin a három *lombarda* volt. Ez kovácsoltvas ágyú volt, kifejezetten tengerre tervezték, és gyűrűket szereltek az oldalára, hogy a hajóra emelhessék, illetve hogy leemelhessék onnan. A hajó fedélzetén a lombarda egy fatalapzaton nyugodott, melyhez biztonságosan odarögzítették. Szinte mindent kilőtt magából – követ, vasat, ólmot, de a leghalálosabb lövedéke egy ólomhüvellyel bevont vaskocka volt. Az ágyú elsütéséhez a tüzér égő gyertyát használt, melyet a puskaport tároló kicsiny üreghez vezető lyuk elé tartott; ez idézte elő a hatalmas robbanást, amitől a lombarda megremegett masszív talapzatán. Az ágyúval nem lehetett pontosan célozni, de nehéz lövedéke az eltalált hajótesten igen nagy károkat okozott. A flotta hét hátultöltős ágyút, úgynevezett *falconé*t is vitt magával. Ezek kisebbek voltak, mint a lombardák, és elég könnyűek ahhoz, hogy a legénység akár a nagy csónakon is szállíthassa őket. A flotta ezenkívül három, *pasamura* nevű ágyúval is föl volt szerelve – ezek kisebb fegyverek voltak –: továbbá közel

hatvan *verso,* azaz kövek kilövésére alkalmas puska, valamint ötven vadászpuska is gazdagította az arzenált; s mindehhez három tonnányi puskapor és legalább ugyanekkora súlyt kitevő ágyúgolyó tette teljessé a készletet.

Ezek a fegyverek rendkívül hatékonyak, ugyanakkor meglehetősen megbízhatatlanok voltak. Valahányszor a tüzér elsütötte az ágyút, a saját életét is kockára tette. A nagy ágyúk különösen veszélyesek voltak. Kilenc láb hosszúságú kanócát minden egyes lövésnél meg kellett gyújtani, és hogy a kanóc hosszúságát megtartsa, a tüzér puszta kézzel rántott egyet a zsinegen, súlyos sérülést kockáztatva. Még egy ügyes, tapasztalt tüzér is könnyen elvétette a lövést, a lövedék nem hatolt át a páncélon, hatótávolsága pedig jó, ha elérte a százlábnyi távolságot. A fegyvergyárak éppen ez idő tájt kísérletezték ki a gyújtószikrát produkáló závárzatot, de a korszerűsítés túl későn jött ahhoz, hogy Magellán flottája élvezhesse előnyeit. Ha egy évvel később indul az expedíció, jóval korszerűbb fegyvereket vihetett volna magával, és könnyen lehet, hogy ez az utazás végkimenetelét is jócskán befolyásolhatta volna.

A valódi harchoz főként hagyományos fegyvereket használtak; kardokat, késeket és szúrófegyvereket, melyek kivitelezésénél a spanyolok igen magas technikai szintet értek el. A hajók közel ezer dárdát vittek magukkal (a legénység minden tagjának volt ilyen fegyvere), több száz acélhegyű lándzsát és pikát. Alabárddal is föl voltak szerelve – különösen aljas fegyver, melyet ha valaki kellő „szakértelemmel” használt, egy embert ketté tudott vele hasítani. Ezenkívül volt még legalább hatvan nyílpuskájuk s hozzá több száz nyílvessző.

A fegyverzet kiegészítéseként a flotta száz teljes páncélöltözetet is készenlétben tartott (nem kétszázat, ahogy Magellán állította), mellvérteket, sisakokat, sisakrostélyokat is beleértve. Magellán a maga

különleges minőségű fegyverzetét vitte magával, mely tartalmazta páncélingét, mellvértjét és hat kardját. Sisakján fényes tollazat díszlett. Ezekkel a tüzelőfegyverekkel és páncélokkal fölszerelkezve a flotta legénysége legyőzhetetlennek érezte magát. Magellán úgy vélte, hogy a lőfegyverek és páncélzatok kombinációja a szigetlakók fölött korlátlan hatalmat biztosít számára – önhittségéért utóbb nagy árat kellet Fizetnie.

Mihelyt Magellán befejezte katonai díszszemléjét, formálisan engedélyt kért a királytól, hogy két küldöttje szemrevételezhesse a sziget kunyhóit és élelemkészleteit. Az nyomban beleegyezett, és a kapitány kiválasztotta a legénység két tagját, Pigafettát és egy másik embert, akinek nevéről az amúgy roppant Figyelmes krónikás ezúttal nem vett tudomást. A tengeren töltött hónapok után, sértetlenül megúszva a lázadást és épphogy túlélve a tengerbe esést, Pigafetta számára nagy lehetőség volt ez, hogy diplomáciai készségével érdemeket szerezzen.

Ahogy a szárazföldre tette a lábát, olyan pompával találta szembe magát, amilyent Spanyolország elhagyása óta nem tapasztalt. „Ahogy partot értem, a király ég felé emelte kezét, és felénk fordult. Ugyanezt tettük mi is és mindenki más.” A király valódi uralkodói látványossággal szolgált, „rendkívüli külsővel” jelent meg, és „ő volt a legpazarabbul öltözött ember, akit e népek között láttunk”. Haja „koromfekete” volt, és vállára omlott, és két nagy arany fülbevalót viselt. „Selyemmel hímzett pamutruhája derekától a térdéig ért. Oldalán arannyal végig kivert, hosszú tőr lógott, melynek tokja faragott fából készült. Mindegyik fogán három szem arany volt, és úgy festett, mintha a fogai arannyal lennének összetartva.” Illatos olajjal megkent testét tetőtől talpig tetoválások borították. A nők Pigafetta feljegyzései szerint „deréktól lefelé háncsruhát hordtak,

hajuk fekete, és földig ér. Fülükbe lyukakat fúrtak, melyeket arannyal tömtek tele.” Arany csillogott mindenütt: az ékszereken, a serlegeken, a tálakon; természetes tartozéka volt ez a király környezetének. A nemesfémet – ahogy Pigafetta megtudta – készen bányászták a szigeten „diónyi vagy tojásnyi darabokban”.

Úgy tűnt, mintha mindenki folyamatosan egy körteszerű gyümölcsöt rágna. „Négy részre vágják, és becsomagolják a saját levelébe, amit bételnek neveznek… Egy kis citromlével keverik, és miután alaposan megrágták, az egészet kiköpik. Szájukat a gyümölcs rendkívül vörösre festi. A világnak ezen a táján mindenki ezt rágja, nagyon hűsíti ugyanis a szívet, és ha nem fogyasztanák, meghalnának.”

Pigafettának nem sok ideje maradt a bámészkodásra: „A király karon ragadott; az egyik főnök is csatlakozott hozzánk, és egy bambuszfedél alá vezettek, ahol egy hatalmas balanghai állt, vagy nyolcvantenyérnyi hosszúságú… Helyet foglaltunk a balanghai végénél, s közben jelekkel folyamatosan társalogtunk. A király emberei kardokkal, dárdákkal, lándzsákkal fölfegyverkezve körbeálltak minket. Az uralkodó egy tálon disznóhúst hozatott, és egy borral töltött, nagy kancsót… Serlege állandóan színültig töltve volt, és abból senki más nem ivott, csak ő meg én. Mielőtt a király a serleget megragadta, összekulcsolt kezét égnek emelte, majd felém mutatott; és amikor inni készült, bal öklét felém nyújtotta. Először azt hittem, meg akar ütni. Aztán ivott. Ugyanezt elismételtem a király felé. Mindannyian ugyanezeket a jeleket mutatták egymás felé, amikor ittak.”

Vacsorához tálaltak, méghozzá királyi lakomához. „Két nagy porcelántálat hoztak be, az egyik rizzsel volt tele, a másik disznóhússal és saját szaftjával.” A király iránti tiszteletből Pigafetta, aki egyébként hithű katolikus volt, arra kényszerült, hogy az egyik legfontosabb vallási

előírását megszegje. „Húst ettem nagypénteken – vallotta meg –, mivel nem tehettem mást.” A lakoma alatt bemutatót tartott a királynak, mely csaknem akkora hatást tett, mint Magellán hadászati erőfitogtatása, csakhogy Pigafetta az írott szó erejével büszkélkedett. Rávette a királyt, hogy nevezzen meg különböző tárgyakat a környezetükből, és a krónikás ezeket a szavakat fonetikusan lejegyezte. „Amikor a király és a többiek látták, hogy írok, és amikor visszamondtam nekik a szavaikat, mindannyian elámultak.”

A mutatvány után „a király palotájához mentünk”, valójában „egy banán- és pálmalevelekkel fedett szénapadláshoz. Hagy cölöpökre, magasan a föld fölé építették, és létra kellett hozzá, hogy megközelíthessük”. Miután valamennyien fölmásztak az ingatag építményre, „a király hellyel kínált minket, s bambuszgyékényre telepedtünk, olyan módon, hogy a lábunkat magunk alá húztuk, mint a szabók. Fél óra múltán sült halat hoztak szeletekre vágva és frissen szedett gyömbért, valamint bort. A király legidősebb fia, a herceg, odajött hozzánk, és az apja azt mondta neki, hogy üljön le a közelünkbe, és ő így is tett”. A lakoma folytatódott; Pigafetta azt állította, hogy ő ugyan tartotta magát, de „a társam a túl sok ételtől és italtól mámorossá vált”. Amikor aztán étvágya csillapult, a király nyugovóra tért, s vendégeit a herceg gondjaira bízta. Pigafetta és a megrészegült herceg végül elszenderedett a rozoga palota bambuszgyékényén; „levelekből készült párnákra” hajtva fejüket.

Reggel a király visszatért, Pigafettát megint „kézen fogta”, és újabb nagyszabású étkezésre invitálta, de mielőtt a lakoma megkezdődhetett, pontosabban folytatódhatott volna, megérkezett a nagy csónak, hogy az európaiakat visszavigye a hajóra. Magellán, úgy látszik, megsokallotta a dolgot, végtére is húsvét közelgett, böjtidő volt. Pigafetta vonakodását el lehet képzelni – miért is kívánkozott volna vissza a *Trinidad*

bűzös, barakkszerű környezetébe? „Mielőtt távoztunk volna, a király nagy szeretettel megcsókolta kezünket, és mi ugyanígy kezet csókoltunk neki. Egyik testvére, egy másik sziget királya, és még három ember velünk tartott. A főparancsnok ott tartotta őket vacsorára, és sokféle ajándékot adott nekik.”

„Vasárnap korán reggel, március utolsó napján, húsvét napján Magellán partra küldte a káplánt, hogy misét celebráljon” – írta Pigafetta az ünnepről. Az európaiak elmagyarázták a királynak az alkalom fontosságát, és egyúttal igyekeztek azt is érzékeltetni, ne érezze szükségét, hogy bárkit megint etetnie kellene, de sem ő, sem királyi testvére nem tudtak ellenállni, és két frissen levágott disznót küldtek az európaiaknak. És ezután néhány szigetlakó úgy döntött, hogy velük tart az istentiszteleten.

Ahogy a mise elkezdődött, a szigetlakók fokozatosan az istentisztelet igézete alá kerültek, nyilván átérezve a szertartás jelentőségét, de Pigafetta leírásából ítélve annak spirituális erejét is megsejtve. „Amikor a mise órája elérkezett, ötven emberrel partra szálltunk, páncélzatunk nélkül, de más fegyvereinket magunknál tartva és legjobb ruhánkat magunkra öltve. Mielőtt partra szálltunk, hat fegyverünket kirakodtuk, a béke jeleként. A két király megölelte főparancsnokunkat, és közrefogva őt, együtt megindultunk a fölszentelt helyre, amely a parttól nem volt messze. A mise megkezdése előtt a főparancsnok a két király egész testét szenteltvízzel meghintette. A szertartás elkezdődött. A királyok előrementek, hogy a keresztet, ahogy mi is tettük, megcsókolják, de az úrvacsorán nem vettek részt. Amikor Mi Urunk testét a pap magasba emelte, ők térdepelve, összekulcsolt kézzel tovább imádkoztak. Krisztus testének felmutatásakor az összes hajóágyú egyszerre dördült el, a jelet a partról muskétások adták meg. A mise végén többen közülünk megáldoztak.”

A komor ceremónia után a vidámságnak jött el az ideje. Vendégei mulattatására és lenyűgözésére Magellán bajvívótornát rendezett, „melyet a királyok nagy örömmel fogadtak”. Ezt követően Magellán megparancsolta embereinek, hogy mutassák meg a keresztet, „szögekkel és a koronával” kiegészítve, és elmagyarázta a királyoknak, hogy az ő uralkodója, Károly király adta neki ezt a tárgyat, azzal az utasítással, hogy „bárhová megy, föl kell állítania ezt a jelképet”. Most tehát ezen a szigeten óhajtja fölállítani a keresztet, azért, hogy „bármikor hajó érkezik Spanyolországból, a legénység tudni fogja, hogy mi itt jártunk a kereszttel, és semmi rosszat nem tesznek a szigetlakók sérelmére vagy tulajdonuk kárára”. Magellán a keresztet „a legmagasabb hegy tetején” kívánta elhelyezni, és elmagyarázta, mennyi minden előnnyel jár, ha útmutatásai szerint cselekszenek. Először is „sem mennydörgés, sem villám, sem vihar nem okozhat kárt nekik, a legcsekélyebb mértékben sem”. Másodszor: „bárkit közülük elfognának, a kereszt megmutatása után haladéktalanul szabadon fogják bocsátani”. A királyok a keresztet, mint valamiféle totemet, hálásan elfogadták, anélkül, hogy halvány fogalmuk lett volna arról, valójában miről is van szó.

Magellán ezután a szigetlakók vallásos hite felől kezdett kérdezősködni. „Azzal válaszoltak, hogy ők nem imádnak semmiféle istenséget, de ekkor összekulcsolták kezüket, és arcukat az ég felé fordították; és mégiscsak istenükhöz szóltak, akit »Abba« névvel illettek.” Magellán jelezte, hogy istenük megnyugtatóan ismerősen hangzik, „és ezt látva az első király ég felé emelte kezét, és azt mondta, hogy a főparancsnokot az ő istene oltalmába ajánlja, ha ez lehetséges”.

A beszélgetés politikai témákra terelődött. Magellán megkérdezte, vannak-e a királynak ellenségei; mert ha igen, akkor „ő hajóival azonnal útnak indul, és legyőzi, s egyúttal engedelmessé teszi azokat” Magellán ezzel a

szövetségüket kívánta megerősíteni, s ugyanakkor az állandó spanyol jelenlétet óhajtotta biztosítani az újonnan fölfedezett szigetvilágban. A király történetesen azzal válaszolt, hogy „két sziget ellenségesen viselkedik ugyan… de ez most nem az az évszak, amikor oda lehetne menni”. Magellán ennek hallatán igen harciassá vált: „A főparancsnok azt mondta a királynak, ha Isten segítségével újra eljut a világnak erre a részére, annyi embert hoz magával, hogy a király összes ellenségét erőszakkal alattvalójává fogja tenni.” Különös felajánlás volt ez, tekintve, hogy Károly király egyetlen okirata sem említi, hogy Magellánnak törzsi háborúkba kellene bonyolódnia, vagy tömeges hittérítést kellene végrehajtania. A kapitány azt a feladatot kapta, hogy „kutassa fel a szorost”, bizonyítsa, hogy a Fűszer-szigetek Spanyolországhoz tartoznak, és fűszerekkel megrakodott hajóival térjen vissza Spanyolországba. Ehelyett most kereskedelmi feladatait félretéve a hittérítésre és a hódításra összpontosított. Magellán parancsot adott embereinek, hogy rendeződjenek szabályos alakzatba; fegyvereikkel búcsútüzet nyitottak a hallgatag ég felé, „és a kapitány átölte a két királyt, majd távoztunk”.

Magellán és legénysége sietve visszatért a hajóra, hogy a keresztet magukkal hozzák, és ezután kínkeserves hegymászás következett, hogy a legmagasabb csúcsot a kereszttel megközelítsék. „Miután a keresztet fölállítottuk, mindegyikünk elmondott egy miatyánkot és egy Ave Mariát, és leborultunk a kereszt előtt; s a két király követte példánkat. Ezután leereszkedtünk a hegyről, és a megművelt földjeiken át a balanghéihoz mentünk. A király kókuszdiókat hozatott, hogy felfrissüljünk.”

Úgy ítélve meg, hogy amit lehetett, azt elvégezte, Magellán bejelentette, hogy reggel továbbindulnak. A temérdek disznó, rizs és bor ellenére, mellyel a királyok ellátták őket, a főparancsnok kijelentette, hogy még több

élelemre van szüksége, mire a királyok erre alkalmas helyként Cebu szigetét ajánlották. Pigafetta nem értett egyet Magellán azon döntésével, hogy e helyet vegyék célba, a krónikás ugyanis „baljóslatúnak” ítélte. Cebu maga azonban semmiféle veszélyt nem jelentett Magellán szemében, hiszen az volt a szándéka, hogy a vele barátságos helyi népekkel kötött szövetséget éppen az ellenségeikkel folytatott háborúval erősíti meg. Aki pedig éppenséggel a bajt keresi, az előbb-utóbb úgyis megtalálja.

Magellán helyi révkalauzokat kért a királytól, akik a flottát Cebuig kísérik, és a király készségesen bele is egyezett, de reggel azt kérte a főparancsnoktól, hogy „iránta való szeretetből várjon még két napot, amíg az új rizst learatják, és más apróságokat elvégeznek még. Arra kérte a főparancsnokot, hogy küldjön pár embert a segítségére, így hamarabb végezhetnek”. Magellán beleegyezett, „de a királyok olyan sokat ettek és ittak, hogy egész nap aludtak. Egyesek megpróbálták kimenteni őket azzal, hogy betegek”.

Az indulás negyvennyolc órát késett, eközben Magellán megpróbált a szigetlakókkal kereskedni, de nyomban akadályok merültek fel. „Egyikük rizst hozott, és összekötve nyolc vagy tíz banánt, cserébe mindezért egy kést akart, ami legfeljebb három *catrinit* „ [kis értékű velencei pénzérmét] ért. „A főparancsnok, látva, hogy a bennszülöttet csakis a kés érdekli, semmi más, félrehívta őt, hogy más dolgokat is szemügyre vegyen. A zsebébe nyúlt, és egy aranyat húzott elő.” Ám a bennszülött visszautasította az értékes érmét. „A főparancsnok ekkor egy dukátot mutatott neki, de ő ezt se fogadta el.” Magellán egyre értékesebb pénzérméket kínált, de ugyanazzal az elutasítással találkozott; a bennszülöttnek „semmi más nem kellett, csakis a kés”. Magellán végül engedett, és odaadta neki az áhított darabot. Később, amikor a legénység egyik tagja ivóvízért a partra ment, egy aranyból készült nagy koronát kínáltak neki,

mindössze „hat üveggyöngyfüzérért”, de Magellán leállította az üzletet, „így a bennszülöttek nyomban az elején megtanulhatták, hogy saját árucikkeinket többre tartjuk, mint az ő aranyukat”. Mondani se kell, az arany sokkalta értékesebb volt, mint az üveggyöngy, de Magellán nem akarta a szigetlakók tudomására hozni, hogy az európaiak az aranyat mennyire értékesnek tartják. Utasította embereit, hogy tegyenek úgy, mintha közönséges fémmel lenne dolguk. A csel bevált, és az Armada, vasat cserélve aranyra, fontról fontra hatalmas gazdagságra tett szert. Az oly könnyen megszerzett arany Spanyolországban vagyonokat ért, de a fűszerek, melyekre Magellán áhítozott, még az aranynál is nagyobb értéket képviseltek.

Az Armada folytatta vándorlását a Fülöp-szigetek labirintusában, olyan alattomos sziklazátonyokat kerülgetve, melyektől még a helyi révkalauzok is elbizonytalanodtak. Útjuk során érintettek egy szigetet – hogy hol, azt nem tudjuk pontosan –, melyet Pigafetta Gatigannak nevezett. A part mentén denevérek hada nyűgözte le a legénységet; „repülő rókák”-nak nevezték a hajókra lecsapó, majd a sűrű dzsungel felé tovarebbenő furcsa teremtményeket, melyek fő táplálékukra, gyümölcsre vadásztak. A repülő rókák meglepően nagy méretűre nőttek; Pigafetta állítása szerint akkorák voltak, mint a sasok. A félelmet nem ismerő tengerészek egyet elkaptak közülük, és megették. A denevér húsa állítólag a szárnyasokéra emlékeztetett.

Gatigan mellett elhaladva a flotta Cebu felé vette útját. Hajónaplójában Francisco Albo így követte nyomon útjukat a varázslatos szigetbirodalomban:

> *„Elhagytuk Limasawát, és északi irányba, Sailani szigete felé vettük az irányt, majd amikor elhaladtunk a jelzett hely mellett, északnyugat felé*

hajóztunk tovább, egészen a 10. fokig. Ott három sziklás szigetet láttunk, majd nyugati irányba fordultunk, mintegy 30 mérföldet haladtunk, és két kisebb szigetre bukkantunk. Ott éjszakáztunk, majd reggel dél-délnyugat felé mentünk tovább, mintegy 36 mérföldet hajózva egyharmad fokkal túlléptük a 10. fokot. Ennél a pontnál beléptünk egy csatornába, mely két sziget között húzódott; egyiket Mactannak, a másikat Cebunak nevezték. Limasawához és Suluanhoz hasonlóan Cebu is északkeleti-délnyugati fekvésű volt. Cebu és Seilani között nagyon magas hegyvidéket láttunk északi irányban, melyet Baibainak hívtak. Állítólag a szigeten sok arany található, és élelem is van bőven, és földterülete olyan nagy kiterjedésű, hogy határai ismeretlenek."

Albo figyelmeztetett, hogy az útvonal minden fenséges látnivalójával együtt veszélyeket is rejteget:

„Limasawából Seilani és Cebu felé, déli irányba tartva sok zátonyt láttunk, melyek igen veszélyesek. A minket fölvezető kenu egy idő után nem volt hajlandó továbbmenni. A Cebu és Mactan közötti csatorna bejáratától nyugat felé fordultunk egy köztes csatornán, mely Cebu városához vezetett. Ott lehorgonyoztunk, és a helyiekkel békét kötöttünk, és az ott élő emberek rizzsel, kölessel és hússal láttak el minket. Hosszabb ideig tartózkodtunk itt. A király és a királynő és *a szigetlakók közül sokan készségesen áttértek a keresztény hitre."*

A cebui események persze nem olyan zökkenőmentesen zajlottak le, ahogy Albo naplója sugallja. Amikor a sziget harcosai a flottát először megpillantották, bambuszkardokkal és halálos nyílvesszőkkel

fölfegyverkezve elárasztották a tengerpartot. Ginés de Mafra utóbb így beszélt minderről: „Úgy festett, mintha ekkora hajókat, mint a mieink, még soha nem láttak volna errefelé, az emberek csodálkozásából legalábbis erre lehetett következtetni. Igaz ugyan, hogy Kínában a mieinknél sokkal nagyobb hajók is léteznek, de azok valószínűleg soha nem jutottak el idáig.” A harcias szigetlakók közül sokan különleges ábrákat és színeket festettek testükre; a tengerészek *visaya* névvel illették őket, ami annyit jelent, hogy 'festett'. Az elnevezés rájuk ragadt. A spanyolok még évszázadokkal később is úgy emlegették a Fülöp-szigetekieket, hogy a visayák, vagyis a kidekoráltak.

Mielőtt azonban a csata kitört volna, Limasawa királya Magellán nevében beszélt a cebui uralkodóval, „így aztán a király üdvözölte az Armada megérkezését. Hajónk biztonságos kikötőre lelt, melynek partját csodálatos kókuszpálmák szegélyezték. Embereink sokféle mulatságot élvezhettek itt”. Pigafetta megjegyzése nagy valószínűséggel arra céloz, hogy a legénység készséges szexuális partnerekre lelt a sziget asszonyai között.

A Fülöp-szigeteki meleg, nedves és szenvedélyes éjszakáknak köszönhetően alábbhagyott az elégedetlenség a legénység soraiban. Már nem volt szó lázadásról. A legénység minden egyes tagja tisztában volt az Armada teljesítményével. Egy hatalmas óceánt meghódítottak, és a világról alkotott, évezredek óta felhalmozódott téves elképzeléseket sikerült szertefoszlatniuk. Az egész utat nyugatról kelet felé hajózva tették meg, bizonyítva ezzel, hogy a Föld gömbölyű. És kezdték kóstolgatni a megkapható asszonyokat, az egzotikus ételeket, vagyis mindazon ízeket, melyek az olyannyira vágyott Fűszer-szigetek közelségére utaltak. Magellán örömét azonban mégiscsak beárnyékolta valami. Még ha az expedíció hibátlanul teljesítené is hátralevő feladatait, és több

hajót nem veszítenének, Cartagena és a pap száműzéséért a spanyolországi hazatéréskor pokoli árat kell fizetnie. Tudta, hogy becsülettel soha nem térhet haza, ezért a hátralévő úton a társadalom számkivetettjének érezve magát, haladt a végzete felé.

TIZEDIK FEJEZET

A végső ütközet

Bordáin, mint rácson, süt át a nap,
Az asszony ez, ki most fölötted áll?
Ez lenne hát a teljes hadsereg?
Melynek láttán a szíved megremeg?
Ketten csupán: a nő és a Halál?

Ahogy az Armada de Molucca Cebu homokkal borított, pálmákkal árnyékolt partjai felé közelített, a legénység tagjai már sejtették, hogy ez a sziget alighanem a legvirágzóbb társadalomnak ad otthont az összes közül, amellyel útjuk során eddig találkoztak. Láthatták, ahogy a homályos őserdő mélyéről varázslatos módon egyik falu a másik után bukkan fel; a szigetlakók békésnek és jól tápláltnak tűnnek, és nem úgy fest, hogy túlságosan meglepte volna őket az idegen hajók felbukkanása. Cölöpön álló kunyhóik öt-hat tagú csoportokban sorakozva tanyafélékre vagy kisebb településekre emlékeztettek. Odafent pálmafák koronái takarták el az eget, és széles sávú árnyékokat vetettek a földre. A hajó orránál a sekély vízben, cikcakkban úszó halrajok csillámlottak, és kissé távolabb, a part felől gyors proák – némelyikük színes vitorlákkal, mások evezőkkel hajtva – közeledtek a flotta üdvözlésére. Az Armada embereinek nem kellett már nomád óriásokkal vagy a világ végére vándorolt törzsekkel küzdeniük. Egy civilizáció sejlett föl előttük, vagy legalábbis ahhoz nagyon hasonlító közösség..Április 7-én vasárnap délben behajóztunk Cebu kikötőjébe – írta Pigafetta –, sok falu mellett haladtunk el, ahol cölöpökre épült házak sokaságát láttuk. A városhoz közeledve a kapitány parancsot adott a zászlók felvonására. A vitorlákat leengedtük, mintha csatára

készülődtünk volna, és összes ágyúnkkal tüzet nyitottunk, ami azokban az emberekben nagy riadalmat keltett.”

Ahogy a hajók horgonyt vetettek, Magellán partra küldte törvénytelen fiát, Cristóvão Rebêlót, „mint Cebu királyához akkreditált nagykövetet”, és tolmácsként mellé rendelte Enriquét, a rabszolgát. Partra érve Rebêlo és Enrique „a királlyal az élen hatalmas tömeget látott; a mozsárágyúk tüzétől mindannyian nagyon meg voltak rettenve”. A helybeliek megnyugtatására Enrique elmagyarázta, hogy új helyre érkezve az Armada minden alkalommal díszsortüzet ad le: „a barátság és béke jeleként”. Csillapító szavai kellő hatást értek el, és a helyi törzsfőnökök nyomban afelől kezdtek tudakozódni, miben állhatnak a vendégek rendelkezésére.

Enrique előrelépett, és bejelentette, hogy kapitánya „a világ legnagyobb királyának és hercegének szolgálatában áll, akitől azt a feladatot kapta, hogy fedezze föl a Fűszer-szigeteket”. Kapitánya azért választotta ezt az útvonalat, „mert Limasawa királya jót mondott erről a szigetről, és azt is állította, hogy itt élelmet lehet vásárolni”. A szigetlakók királyát lenyűgözte ez a bemutatkozás; üdvözölte a látogatókat, de nyomban hozzáfűzte: „Itt az a szokás, hogy a kikötőikbe érkező hajók adót fizetnek a kikötő használatáért.” Alig négy napja, hogy Sziámból egy „arannyal és rabszolgákkal megrakott” dzsunka érkezett a szigetre, és ők is adót fizettek. Hogy nyomatékot adjon a történetnek, a király egy Sziámból való arab kereskedőt is előkerített, aki a szigeten maradt, és aki elmagyarázta, hogy az adót a biztonságos átkelés érdekében célszerű a helyi uralkodóknak leróni, és azt tanácsolta Magellánnak, ő is kövesse a szokást.

Magellánt felbőszítette az arab „élni és élni hagyni” filozófiája, és nem volt hajlandó fizetni. Magellán zsákmánynak, segédeszköznek és pogányoknak tekintette a helyi népeket, nem egyenlő felekként

kezelte őket, szándéka pedig az volt, hogy földjüket spanyol területté nyilvánítsa, lelküket pedig az egyház számára megszerezze. A tárgyalások az admirális és Cebu királya között akkor szakadtak meg, amikor Magellán Enrique révén közölte, hogy ő itt a világ leghatalmasabb királyát képviseli, és az Armada de Molucca egy kisebb uralkodónak soha nem fog sarcot fizetni. Mondandóját ezzel az ultimátummal zárta: „Ha a király békét óhajt, megkaphatja, de ha háborút akar, ám legyen háború!”

Ennél a pontnál a sziámi kereskedő mondott néhány szót, melyet Pigafetta így értelmezett: „Jól gondold meg, ó, király, mit teszel, hiszen ezek az emberek Kálikut, Malakka és Nagy-India hódítói. Ha barátsággal viseltetsz irántuk, és jól tartod őket, az hasznodra válik, de ha ellenségesen bánsz velük, akkor a legrosszabbra számíthatsz.” Enrique alátámasztotta a kereskedő tanácsát; ha a király nem enged, a főparancsnok „annyi embert küld a szigetre, hogy elpusztítják őt”.

A király agyafúrtan azt felelte, hogy megtárgyalja az ügyet törzsfőnökeivel, és másnap majd visszatér. Békés szándékai jeleként a partra érkezetteket „sokféle frissítővel kínálta, porcelántálakon húsételeket szolgáltak föl, és sok kancsó bort”. A küldöttek ezután virágos hangulatban imbolyogtak vissza a rájuk várakozó hajókhoz, ahol Magellánnak (és a mindig jelen levő Pigafettának) beszámoltak az eszmecsere részleteiről. A harcias szavak mellett Magellánnak volt még egy diplomáciai ütőkártyája, Limasawa királya, aki elkísérte őket az útnak erre a szakaszára, és aki készségesen beszélt a királynak „a főkapitány nagy szívélyességéről”.

A limasawai király csitító szavai megtették hatásukat, és hétfőn reggel az Armada jegyzője Enriquével együtt formális találkozón vett részt Cebu királyával – Pigafetta átiratában Humabon „rádzsá”-val. Ezúttal maga Humabon volt az, aki fölajánlotta, hogy kész sarcot fizetni a világ leghatalmasabb királyának, ahelyett, hogy

ő követelt volna fizetséget. Ezzel túljutottak a holtponton. Magellán tudomásul vette Humabon nagyvonalú ajánlatát, és bejelentette, hogy készen áll „kereskedni vele, és csakis vele”. A limasawai király sugalmazására a cebui uralkodó azt is felajánlotta, hogy szívesen kötne vértestvéri szövetséget Magellánnal; a főparancsnoknak mindössze annyi teendője lenne, hogy „jobb karjából egy csepp vért elküldjön, és ő, a király ugyanezt tenné barátságuk jeleként.” Magellán, szinte akarata ellenére, otthonra talált Cebun.

Másnap, kedden az admirális jó hírt kapott: a limasawai király bejelentette, hogy Humabon nagy lakomát készített elő a flottának, és hogy „a vacsora után két unokaöccsét és más előkelőségeket elküldene a hajóra, hogy megkössék a békét”. Miután Magellán hálásan elfogadta a lakomára küldött eledelt, úgy döntött, hogy újabb erődemonstrációt tart, és előrángatott egy páncélba öltözött tengerészt, akinek európai stílusú harci bemutatója nagy hatást tett a cebui küldöttre, „aki intelligensebbnek látszott, mint a többiek”. Magellán újfent saját előnyére fordította a helyzetet: „A főparancsnok azt mondta a küldöttnek, hogy nincs ok az ijedtségre, mivel a mi fegyvereink könnyűek a barátaink iránt, és kemények az ellenségeinkkel szemben; és mintha csak zsebkendővel törölnénk le homlokunkról az izzadságcseppeket, oly könnyedén döntjük meg és pusztítjuk el fegyvereinkkel ellenfeleinket és hitünk ellenségeit.” A tanmese hatékonynak bizonyult.

Miután Magellán váltakozva hol elkápráztatta, hol megfélemlítette a cebuiakat, a kapcsolat a szigetlakók és az európaiak között olyanná vált, mint egy tündérmese. A király unokaöccse nyolc törzsfőnök kíséretében megérkezett a *Trinidad* fedélzetére, hogy hűségesküt tegyenek. Magellán nagy élvezettel játszotta el a nagylelkű uralkodó szerepét:

„A főparancsnok egy vörös bársony karosszékben ült, a főemberek a hajókról bőr karosszékekben foglaltak helyet, míg a többiek gyékényeken ültek a padlón. A főparancsnok tolmácson keresztül megkérdezte őket... vajon a hercegnek és Mazaua királyának van-e felhatalmazása arra, hogy békét kössön... A főparancsnok a békével kapcsolatosan sok mindent elmondott; azt is, hogy imádkozott Istenhez, erősítse meg a békekötést a mennyekben. Ők erre azt mondták, hogy ilyen szavakat még sose hallottak, de nagyon tetszenek nekik az elhangzottak. A főparancsnok, látva, hogy figyelnek rá, és készségesen válaszolnak, elkezdett érveket sorolni, hogy a hit elfogadására serkentse őket.”

Fölpattanva különleges karosszékéből, Magellán hirtelen témát váltott, és azt kívánta megtudakolni, ki lesz az utód a király halála után. „Azt felelték, hogy a királynak nincs fia, de sok lánya van, és hogy a herceg, aki a király unokaöccse, a király legidősebb lányát vette feleségül, és éppen e szerelemből fakadóan hívják őt hercegnek. Elmondták továbbá, hogy amikor az apa és az anya megöregszenek, már nem veszik őket komolyan, hanem a gyermekek parancsolnak az öregeknek” A dolgok ilyetén állását Magellán ellentétesnek vélte a tízparancsolattal, és szükségét érezte, hogy a kereszténység néhány alaptételére rávilágítson: „Isten teremtette az eget, a földet és a tengert és minden mást, és megparancsolta nekünk, hogy tiszteljük apánkat és anyánkat, és ha valaki másként cselekszik, az örök tűzre kárhoztatik. Mi ugyanis valamennyien Ádám és Éva leszármazottai vagyunk, ők voltak a mi első szüleink; és azt is elmondta, hogy a lelkünk halhatatlan.” Magellán szónoklata igen meggyőző lehetett, mivel „mindannyian üdvözülten esdekelni kezdtek, hogy főparancsnokunk hagyja ott két emberét, de legalább

egyet, aki hitbéli útmutatásokat ad számukra”. Magellán elmagyarázta, hogy most senkit nem hagyhat a szigeten, de ha óhajtják, az Armada lelkipásztora, Pedro de Valderrama atya szívesen megkereszteli őket, és amikor újra visszatérnek, hoznak magukkal papokat és szerzeteseket, akiktől majd útmutatásokat fognak kapni. Pigafetta följegyezte, hogy a törzsfőnökök, Magellán és a jelenet valamennyi szemtanúja ezektől az ígéretektől annyira izgatottá vált, hogy mindenki „sírt a nagy örömtől”. Hogy a Fülöp-szigetekiek lelkében a keresztelési szertartás milyen érzelmi húrokat pendített meg, azt csak találgatni tudjuk, az admirális számára azonban valami egészen különleges jelentőséggel bírt. A keresztelés szó a görög *baptiszmo* szóból ered, és bemerítkezést jelent; a lélek bűntől való megtisztulását jelképezi, egyúttal a keresztény hitben való újjászületés szimbóluma.

Mielőtt a dolgok komolyra fordultak volna, Magellán figyelmeztette a cebuiakat, hogy senki se térjen át a keresztény hitre pusztán azért, hogy az ő kegyeit elnyerje, s egyúttal megígérte, hogy „senkinek nem lesz bántódása amiatt, hogy életét saját törvényei szerint óhajtja folytatni”. De hozzátette, hogy a keresztényeknek külön elbánásban lesz részük. „Egy emberként kiáltottak fel, hogy nem félelemből akarnak keresztények lenni, és nem is azért, hogy nekünk szívességet tegyenek – írta Pigafetta –, hanem szabad akaratukból.” Magellánt ez a hozzáállás olyannyira föllelkesítette, hogy megígérte, hálája jeléül itt hagy nekik egy páncélöltözetet – de csak egyet!

A parancsnok az emberei és a cebui nők közötti szexuális érintkezés meglehetősen kényes témáját is fölvetette..Asszonyaikkal nem közösülhetünk anélkül, hogy nagyon nagy bűnt el ne követnénk, mivel ők pogányok; és a főparancsnok biztosította őket afelől, ha keresztényekké válnak, az ördög soha többé nem férkőzhet közelükbe, kivéve a haláluk előtti utolsó

pillanatot.” Magellán arra célzott, hogy egy megkeresztelkedett cebui nővel intim kapcsolatra lépni kisebb bűn, mint egy pogánnyal, és a legénység tagjai, akik már legalább annyira ki voltak éhezve a szexre, mint a jó falatokra, az okfejtésben azonnal meglátták a kiskaput. Arról azonban nincsenek ismereteink, hogy maga a kapitány elcsábult-e a cebui nők bájaitól; a jelek szerint inkább lelki természetű beteljesülésekben talált vigaszt. „A kapitány zokogva átkarolta őket, a herceg egyik kezét és a király egyik kezét tenyerei közé kulcsolta, és örök békét ígért nekik Spanyolország királyával.”

A kölcsönös fogadkozások és viszontfogadkozások után elérkezett a lakoma ideje. Magellán most megtapasztalhatta a szigetiek vendégszeretetének határtalan bőségét „rizs, disznó, kecske és szárnyasok” formájában, temérdek szabadkozás közepette a kínálat esetleges „fogyatékosságai” miatt.

A cebui asszonyok, mielőtt a disznókat levágták, részletesen kidolgozott rítusokat adtak elő. A ceremónia gongszóra kezdődött, majd három nagy tálat hoztak be rizspogácsával és pálmalevelekbe csomagolt sült hallal megrakva. Az asszonyok ezután háncsból font, durva szövésű ruhát terítettek a földre, és két öregebb asszony, mindkettő trombitával a kezében, beletekerte magát a leterített ruhába. „Egyikük kendőt és két szarvat helyez a homlokára, a másik kezében is egy kendőt tart, majd táncolni kezd, és fújja a trombitát, hogy a napot előcsalogassa. A másik is csatlakozik hozzá, mindketten fújják a trombitákat, és hosszú ideig táncolnak a megkötözött disznó körül.” A tánc és a muzsika egészen addig tart, amíg a két öregasszony egyike bele nem szürcsöl a borba, majd annak maradékát a szarvutánzatba tölti, és a disznóra hinti. „Ekkor egy lándzsát adnak a kezébe, és miközben táncol, égő fáklyát tart a szájában, a lándzsát pedig négyszer vagy ötször a disznó szívébe döfi, hirtelen és gyors ütésekkel.”

A disznóölés után a két asszony levette magáról a háncsruhát, és más, kiválasztott asszonyokkal együtt – férfiak a rituáléban nem vehettek részt – a három tál tartalmát bekebelezte. „Senki más, csakis öregasszonyok végezhetik a disznó húsának felszentelését, és ők is csak az ilyen módon végrehajtott szertartás után ehetnek belőle.”

A nagy műgonddal fölszentelt ételért cserébe Magellán egy vég fehér vásznat, egy vörös sapkát, üveggyöngyfüzéreket és egy metszett üvegserleget adományozott a hercegnek. („Ezeket az üvegeket nagy becsben tartották errefelé” – kommentálta Pigafetta az eseményt.) De volt még más is; Magellán megkérte Pigafettát, hogy adjon Humabonnak egy „török módi szerint készített sárga és lila selyemköntöst, egy pompás vörös sapkát, néhány üveggyöngyfűzért, mindezt egy ezüsttálban, és két metszett ivóserleget”. Mire az ünnepség véget ért, a cebuiak már nem is halandó embert, hanem egy hatalmas és jóságos istent láttak Magellánban. A tömjénezés nem maradt hatástalan az ingatag lelkű főparancsnokra, aki egyre inkább isteni ihletettségűnek érezte magát, expedícióját pedig az isteni akarat megtestesüléseként fogta fel. Veszedelmes tévhit volt ez.

Amikor Magellán végül elhagyta a *Trinidad* fedélzetét, hogy diadalmasan Cebu földjére lépjen, az esemény minden mozzanata pontosan olyan fenséges módon zajlott, ahogyan elképzelte. A hajóról érkező delegációt, melynek a rendkívül izgatott Pigafetta is tagja volt, Humabon királyi pompával fogadta.

> *„Amikor a városba értünk, a királyt a palotájában találtuk, sok-sok emberrel körülvéve. Pálmagyékényen ült, szemérmét mindössze egy pamutkendő takarta, fejét összetűzött sál díszítette, nyakáról nagy értékű nyaklánc lógott, és fülében két*

nagy fülbevaló díszlett, drágakövekkel kirakva. Kövér volt és alacsony, és testét különböző lángnyelvtetoválások borították. Az elébe terített gyékényről, két porcelántányérból teknőstojásokat falatozott, és pálmaborral színültig töltött négy kancsó is állt előtte, édes illatú gyógyfüvekkel lefedve, és a kancsók mellé nádból készült négy ivópoharat is odakészítettek. A kötelező tiszteletadás után a tolmács [Enrique] *elmondta a királynak, hogy kapitánya hálásan köszöni a neki küldött ajándékokat, és nem azokért cserébe küldi ajándékait, hanem azért, hogy a király iránti belülről fakadó szeretetét ilyen módon kifejezésre juttassa. Felöltöztettük a köntösbe, fejére helyeztük a sapkát, és átadtuk a többi ajándékot; majd az üveggyöngyöket megcsókoltuk, és én személyesen adtam át azokat. Amikor átvette, ő is megcsókolta a gyöngyöket. Ezután a király tojásokkal kínált minket, és a karcsú pohárkákból bort is hörpintettünk hozzá… Meghívott minket ebédre, de azt válaszoltuk, hogy nem maradhatunk.”*

Ezek a megragadó jelenetek nyitányai voltak csupán az igazi látványosságoknak. Az izgalom csak fokozódott, amikor a herceg Pigafettát és társait a cölöpökre épített kunyhóba vezette. Amikor fölmásztak a létrán, a kunyhóban „négy fiatal leány hangszereken játszott – az első lány dobon, mely a miénkhez hasonló volt, de a földön pihent; a második két felfüggesztett gongot ütögetett felváltva, kezében egy bot volt, melynek végét valami vastag anyaggal, talán pálmalevéllel fedték be; a harmadik egy nagyobb gongot szólaltatott meg, ugyanilyen módon; a negyedik pedig két kicsiny gongot ütögetett egymáshoz, édes hangokat csalva ki belőlük. Olyan összhangban játszottak, hogy az ember okkal hihette, van érzékük a zenéhez.”

Az európaiak persze mást is észrevettek, nemcsak a zenei képességeket; a lányok fedetlen kebellel muzsikáltak, és rendkívül csábítóak voltak. „Azok a lányok gyönyörűségesek voltak, és bőrük majdnem olyan fehér, mint a mi lányainké, és testméreteik is hasonlók Meztelenek voltak, kivéve azt a kis pamutkendőcskét, ami csípőjüktől a térdükig ért. Fülcimpájukban nagy lyukak voltak, és a lyukakban kis, kerek fadarabkák voltak elhelyezve… Hosszú, fekete hajat viseltek, és fejük körül kicsiny kendőt, és mindig mezítláb jártak. A herceg három, csaknem meztelen lányt rendelt oda, hogy táncoljanak nekünk.” Pigafetta ódzkodott attól, hogy Magellán tilalmának-már ami a meg nem keresztelkedett bennszülött nőkkel való közösülést illeti – ellentmondjon, ezért a zenélő lányokkal való incselkedésről és szerelmeskedésről inkább szemérmesen hallgatott, aligha lehetnek azonban kétségeink az este végső kimenetelét illetően.

Az európai-cebui barátság jegyében ezen az éjszakán mindenfelé hasonló mulatságokra került sor, a falusi köznép és a tengerészek hathatós közreműködésével. Biztosat nem tudunk arról, hogy a vigalomban Magellán is részt vett-e, de az utazás során eddig tanúsított visszafogottságát és önmegtartóztatását alapul véve, nem valószínű, hogy engedett a testi kísértéseknek – még ezen a különleges éjszakán sem.

Amikor a négy küldött a hajóra visszatért, szomorú hír fogadta őket: két tengerésztársuk haldoklik. Másnap, április 10-én Martín Barreta szervezete megadta magát a kilencvennyolc napos csendes-óceáni átkelés során elszenvedett skorbut utóhatásainak. Néhány órával később Juan de Areche matróz lehelte ki lelkét.

Reggel Pigafetta és Enrique visszatért a szigetre, hogy előkészítse a keresztény szertartásnak megfelelő temetést, ami azt jelentette, hogy kereszttel fölszentelték a cebui temetőt. A király, mint mindig, most

is igen alkalmazkodónak mutatkozott, és közölte, hogy imádkozni kíván a keresztnél, amint azt fölállították. Magellán arra használta föl az alkalmat, hogy a szigetlakókat vallási oktatásban részesítse. „Az elhunytat a lehető legnagyobb pompával temettük el, hogy jó példát mutassunk. Ezután fölszenteltük a helyet, és este a másik társunkat is eltemettük.”

Pigafetta cebui tartózkodása alatt alaposabban tanulmányozta a helyi temetkezési szokásokat, és nagy hatással voltak rá a kifinomult módszerek és az európai gyakorlattal való hasonlóságok. Megállapította, hogy a rítusoknál a vezető szerepet a nők játsszák:

> *„Az elhunytat egy ládában a ház közepére fektetik. Koszorúkat helyeznek a láda köré, mintha palánkot építenének, és a koszorúkhoz faágakat csatlakoztatnak. Mindegyik ág közepéről pamutvászon lóg, mint egy függönyös baldachin. A legfontosabb asszonyok fehér pamutlepelbe öltözve a baldachin alatt ülnek, miközben pálmalegyezőkkel kislányok legyezik őket. A többi asszony búsan körbeüli a szobát. És akkor egyikük az elhunyt kezét nagyon lassan késsel levágja. Egy másik asszony az elhunytra fekszik, és száját, kezét, lábát az elhunyt testére helyezi. Amikor az előbb mondott asszony az elhunyt haját vágja, a másik felzokog; és amikor az előző befejezi a hajvágást, az utóbbi énekelni kezd.”*

Öt-hat napos gyászolás után „a ládát, melyben a halott fekszik, szálfával lezárják, faszögeket vernek bele, és eltemetik”.

Pár nappal később Pigafetta megvallotta naplójának, hogy néhány társával együtt elhagyta a flottát, és cebui nőkkel intim kapcsolatot létesítettek. Ez önmagában nem meglepő; ám annál meghökkentőbbek azok a bizarr szexuális szokások, melyeket mindkét nem képviselőinél

láttak, különösen az úgynevezett *palang,* azaz a nemi szervek megnagyobbítása.

„A férfiak, kicsik és nagyok egyaránt, péniszüket egy libatoll nagyságú arany- vagy ónvesszővel a makk tájékán átfúratják” – állapította meg Pigafetta, és szinte ő maga sem akart hinni a szemének. „A vessző két végére egyesek sarkantyúszerű kiszögellést, mások kocsiszög fejére emlékeztető kupakot rakatnak. Sokukat megkértem, fiatalt és öreget egyaránt, hogy mutassa meg a péniszét, mert a dolgot egyszerűen hihetetlennek találtam.” Ámulatában Pigafetta közelebbről is szemügyre vette a szerszámot. „A vessző közepén van egy lyuk, és azon keresztül vizelnek. A vessző és a sarkantyúk mindig mereven tartanak.”

Pigafetta természetesen kíváncsi volt rá, vajon szexuális érintkezéskor a nők hogyan tűrik a palangot. Feltételezte, hogy az eszköz felsérti őket. Egyáltalán nem, felelték a cebui férfiak. „Asszonyaik éppen hogy így kívánják, és ha a férfiak másként csinálnák, a nők nem közösülnének velük.” Pigafetta beszélgetőpartnerei részletesen elmagyarázták, hogy tapasztalataik szerint a palang milyen mértékben növeli a szexuális élvezeteket, nőknél és férfiaknál egyaránt. A téma beható elemzése során Pigafetta szemléletes képet kapott a szerelem művészetéről – cebui módra. „Amikor a férfiak asszonyaikkal közösülni kívánnak, az utóbbiak a péniszt nem a szokásos módon fogadják be, hanem nagyon gyengéden vezetik be vaginájukba, először a sarkantyút, aztán a többi részt. Amikor a pénisz teljes egészében bent van, elfoglalja rendes helyét; és egészen addig bent marad, amíg meg nem könnyebbül, másként nem tudnák kihúzni.”

A palang nem volt a férfiak privilégiuma. Nők is alkalmazták, méghozzá gyerekkoruktól kezdve. „Hatéves koruktól hüvelyüket fokozatosan tágították, hogy a péniszt befogadják” – tudta meg Pigafetta. A palang segítségével véghezvitt közösülés az aktus időtartamát

jócskán meghosszabbította; a vessző és a sarkantyú megakadályozta a hirtelen mozdulatokat; és az volt az általános vélemény, hogy a gyönyörérzetet mindkét nem számára jelentősen fokozza. Az európaiak a dolognak főként azt a részét nem értették, a palang hogyan képes a hüvelyben keltett érzetek sokféleségével növelni a nők élvezetét. Az ezzel az eszközzel végrehajtott közösülés rendszerint egy teljes napig vagy még annál is tovább tartott, a párosulókat ugyanis a szenvedély ölelése szó szerint fogva tartotta.

Pigafetta klinikai alaposságú leírása elegendő részletet tartalmaz ahhoz, hogy feltételezzük, a krónikás közelről tanulmányozta a szigetlakók közösülését, és a látottak alaposan felizgatták, de meg is döbbentették. „Ezek az emberek azért használják az említett eszközt, mert természettől fogva gyengék” – mondta ki ítéletét, egyenlőségjelet téve a gyengeség és a szeretkezés között. Majd magyarázatát így folytatta: „Annyi asszonyuk van, amennyit csak kívánnak, de van közöttük egy első számú feleség.” A palang használata, hangsúlyozottan gyönyörszerző funkciójával és a poligámiával, amit Pigafetta az előbbi egyenes következményének tartott, élesen szemben állt a katolikus tanokkal. Mindezt egybevetve Pigafetta aggasztónak ítélte a palangot, és hogy álláspontját igazolja, határozottan kijelentette „a nők sokkal jobban szerettek minket, mint saját embereiket”, feltehetően azért, mert a mesterkéletlen európaiak nem rendelkeztek az otromba segédeszközökkel.

Az Armada de Molucca és a későbbi spanyol felfedezők számára a palang csak egyike volt a szigetlakók által gyakorolt sokféle meglepő szokásnak. A Fülöp-szigeteki uralkodó osztály állítólag a gyermekgyilkosságoktól sem riadt vissza; áldozataikat elföldelték, vagy a tengerbe hajították. Hajadon nők rendszeresen abortusznak vetették alá magukat, hogy könnyebben találjanak férjet. A szüzességet

tulajdonképpen komoly tehertételnek tartották, legalábbis erre utal, hogy „hivatásos defloreálók" foglalkoztak a problémával. A Fülöp-szigetekiek nagy súlyt fektettek a nők szexuális kielégülésére, és műpénisz használatát is lehetővé tették számukra, hogy vágyaikat csillapítsák. A spanyolok, különösen a Magellán után érkezett egyházi emberek, mindent megtettek e gyakorlat megszüntetéséért, melyet egyébként csaknem olyan viszolyogtatónak ítéltek, mint magát a palangot.

Azt lehet mondani, hogy Magellán életre-halálra menő hittérítő buzgalma értékes kulturális hagyományokkal ütközött, ő maga azonban másként látta a dolgokat: teljes mértékig elszánta magát arra a küldetésre, hogy egy jobb sorsra érdemes népet a barbárságból kivezessen, és az elkárhozástól megmenekítsen. Pragmatikusan gondolkodó tengerészeivel szemben, akik egyszerűen csak átutazónak tekintették magukat egy idegen földön, Magellán az Úr küldöttének hitte magát. Meg volt győződve arról, hogy a gondviselés küldte őt a Fülöp-szigetekre, hogy a pogányoknak elhozza a kereszténységet, s a helyi szokásokat súlyos társadalmi betegségekként fogta föl. Ezekre a bajokra Magellán szerint a legjobb, mi több egyetlen gyógymódot a kereszténység kínálta.

Alapállása az otthoni politikai küzdelmekben gyökerezett. Spanyolország és Portugália királyai közel két évszázada küzdöttek a rekonkvisztáért – azért, hogy az Ibériai-félszigetet az arab seregektől visszahódítsák, és a keresztény uralmat helyreállítsák. Magellán most a rekonkviszta misszióját a világ távoli részeire is magával hozta, és különösen a Fülöp-szigetekre akarta kiterjeszteni, tekintve, hogy itt elegendő embert talált törekvései igazolásához. Afféle keresztes lovagként viselkedett, teljes elszántsággal küzdött azért, hogy a Fülöp-szigetekiek lelkét az egyháznak, földjeiket pedig Spanyolországnak és Károly császárnak megszerezze. Az

volt a terve, hogy Isten segítségével ezt a buja, édesen illatozó, érzéki szigetet spanyol fennhatóság alá tereli, és a szigetlakókkal virágzó kereskedelmet hoz létre.

Úgy találta, hogy a cebuiak meglehetősen jól szervezettek, és jártasak a cserekereskedelemben; figyelemre méltóan pontos súlyrendszerrel, mértékegységekkel és mérőeszközökkel rendelkeznek. Ennek megfelelően utasította embereit, hogy árucikkeiket vigyék ki a partra, és kezdjenek el üzletelni. Az európaiak szokásos kínálatukat tárták a Fülöp-szigetekiek elé: fém- és üvegtárgyaikat, késeiket, üveggyöngyeiket és szögeiket, s a szigetlakók siettek aranyat kínálni cserébe. Azonban „a főparancsnok nem kívánt túl nagy mennyiségű aranyat venni, így a tengerészek nem adhatták túl olcsón áruikat, vissza kellett fogniuk arany iránti mohóságukat, mert a kapitány elrendelte, hogy árucikkeiket olyan magas áron adják el, amilyenen csak lehetséges”.

Mindeközben Pigafetta szótározni kezdte a helyi nyelvet. A cebui szótár, melyet összeállított, jóval részletesebb és alaposabb volt, mint a patagón óriással tett primitív kísérletének eredménye. Vette a fáradságot, hogy olyan kifejezéseket is följegyezzen, melyeket a cebuiak a testrészekre, a Napra, a csillagokra, növényekre és közönséges használati tárgyakra használtak, és első alkalommal számokat is jegyzékbe vett. Akárcsak korábban, Pigafetta most is járatlan terepen mozgott, kénytelen volt ösztöneire és megérzéseire hagyatkozni, hiszen mintára alig támaszkodhatott, professzionális szabvány pedig egyáltalán nem létezett ahhoz a becsvágyó feladathoz, hogy a szájhagyomány teljes szókészletét és meghatározásait följegyezze. A nehézségek ellenére sikerült összeállítania egy szólásgyűjteményt, melyet a későbbi expedíciók résztvevői, akik Cebu szigetére vetődtek, minden bizonnyal haszonnal forgathattak.

„A férfi… lac. A nő… perampuan. Az ifjú… benibeni. Férjes asszony… babai. Az áll… silan. A hátgerinc… lieud. A köldök… pussud. Arany… boloan. Ezüst… pilla. Bors… malissa. Szegfűszeg… chiande. Fahéj… manna. Hajó… benaoa. Király… raia.”

Április 14-én, vasárnap reggel került sor Humabon király keresztelési ceremóniájára, méghozzá a lehető legnagyobb pompával, ami csak Magellántól tellett. Előző napon a legénység tagjai a falu főterén emelvényt ácsoltak, melyet pálmaágakkal és más, dekoratív növényekkel erősítettek meg. A nagy csónakba negyven tengerész, köztük Pigafetta mászott le. Ketten közülük ragyogó páncélt viseltek, és közvetlenül a spanyol király lobogója mögött álltak, miközben a zászlót szelíd óceáni fuvallat lobogtatta. Magellán megint azt tervezte, hogy díszsortüzet nyit, de ezúttal kellő elővigyázatossággal előre elmagyarázta a királynak, hogy „nálunk ez a szokás, amikor legnagyobb ünnepeink előtt tisztelgünk”. A korrekt figyelmeztetést letudva a legénység a partot érés pillanatában sütötte el fegyvereit, ily módon jelezve az események hivatalos kezdetét.

Magellán és Humabon a helyszínre érkezve átölelték egymást, és a főparancsnok elárulta, hogy a király kedvéért ezúttal kissé eltért a protokoll szabályaitól. „A királyi lobogót csak és kizárólag ötven páncélos vitéz – olyanok, mint a zászló mellett álló kettő – és ötven muskétás kíséretében szabad partra vinni; de a főparancsnok oly nagy szeretettel viseltet a király iránt, hogy most kivételesen áthágta a szabályt.” Pigafetta a zászlóról keveset írt, de valószínűleg arról a lobogóról van szó, mely a „katolikus királyi pár”, Ferdinánd és Izabella felségjele volt, s melyet 1492 óta használtak. A zászló a Szent Jánost jelképező sast ábrázolta, és feltehetően a spanyol királyságok – León, Aragón, Kasztília, Szicília – szimbólumait is magában foglalta,

valamint nyílvesszőket s talán egy pergamentekercset. Az a fennkölt tisztelet, ahogyan Magellán a zászlót kezelte, s ahogy nyilatkozott róla, nyilvánvalóan megmutatta a főparancsnok Károly király iránti hűségét, még itt, a távoli partoknál is, a régi keletű gyanakvás egyértelmű cáfolataként, miszerint titokban még mindig Portugália érdekeit tartaná szem előtt.

Miután a pap megkeresztelte Humabont, a király a Carlos nevet vette föl, Magellán uralkodója tiszteletére. Ezt követően Limasawa királya a Juan nevet kapta. Még a sziámi kereskedőt is magával ragadta a vallásos buzgalom, és úgy döntött, hogy ő is megkeresztelkedik, és a Christopher nevet vette föl. A keresztelő Magellán legszebb reményeit is felülmúlóan sikeresnek bizonyult.

„Ezután valamennyien örömittasan az emelvényhez közelítettek – írta Pigafetta. – A főparancsnok és a király vörös bársonyborítású karosszékbe ültek, a főnökök párnákra, a többiek gyékényre. A főparancsnok tolmács útján azt mondta a királynak, hogy hálát adott Istennek, amiért arra ösztönözte őt, hogy áttérjen a keresztény hitre; és hogy most már jóval könnyebben le fogja győzni ellenségeit, mint korábban.” A király kijelentette, hogy ő valóban kereszténnyé kívánt válni, de a törzsfőnökei még mindig elutasítják a gondolatot.

A főparancsnok azonnal magához rendelte az önfejű törzsfőnököket, és ahogy Pigafetta beszámol róla, figyelmeztette őket, „ha nem engedelmeskednek királyuknak, megöleti őket, és javaikat a királynak adományozza”. Ez csaknem homlokegyenest az ellenkezője volt annak, amit Magellán korábban deklarált, amikor is kijelentette, hogy senkit nem fognak kényszeríteni arra, hogy áttérjen a keresztény hitre, noha az áttértek bizonyos előnyöket élveznek majd. Mostani fenyegetőzése az egyházi doktrínának is ellentmondott, mely a felnőttkori meg-keresztelkedéssel kapcsolatosan leszögezi, hogy annak önkéntesnek kell lennie, és ami ennél is fontosabb, az áttérés csakis a hiten alapulhat,

semmiképpen sem a megfélemlítésen. Magellán alighanem blöffölt, annak érdekében, hogy a hittérítés folyamatát fölgyorsítsa, hiszen elég nehéz elképzelni, hogy akár ő, akár emberei vérengzésbe csapjanak át a nagyvonalú és jóindulatú szigetlakókkal szemben, akikkel éppen most kötöttek barátságot. A törzsfőnökök mindenesetre sietve engedelmeskedtek, és egytől egyig megkeresztelkedtek.

Magellán hálából megígérte, hogy hazatérése után annyi katonát hoz magával Spanyolországból, hogy Cebu királyát „fogják tekinteni a térség leghatalmasabb uralkodójának, mivel ő volt az első, aki kifejezte eltökéltségét a keresztény hitre való áttérés iránt”. A királyt magával ragadta Magellán buzgalma, ég felé emelte kezét, és hálás köszönetet mondott a főparancsnoknak, majd arra kérte őt, hogy néhány tengerészt hagyjon a szigeten, akik a többiek megtéréséhez útmutatást adhatnának. Magellán ezúttal engedett a kérésnek, és azt felelte, hogy ki fog jelölni két embert, akik itt maradnak a király mellett, viszonzásként azonban azt kérte, hogy „a főnökök gyermekei közül kettőt” magával vihessen Spanyolországba, ahol megtanulhatnának spanyolul, és Cebuba visszatérve képet adhatnának a távoli ország csodáiról.

Amikor a keresztelői szertartás általános része véget ért, a fényes, hófehér öltözetet viselő Magellán a néphez szólt. „Egy nagy keresztet állítottunk föl a tér közepére. A főparancsnok azt mondta a tömeg előtt, ha keresztényekké akarnak válni, ahogyan előző nap kijelentették, akkor bálványaikat egytől egyig el kell égetniük, és keresztet kell állítaniuk lakóhelyükön. A kereszt előtt mindennap összekulcsolt kézzel imádkozniuk kell, és minden reggel keresztet kell vetniük (a főparancsnok megmutatta nekik, hogyan), és minden órában el kell jönniük a kereszthez, de napjában legalább egyszer, hogy térdepelve imádják azt.” Azt is 'elmagyarázta, hogy azért öltött fehér ruhát, mert ezzel

„az irántuk való szeretetét óhajtja kifejezni” – az imént kifejezett halálos fenyegetése ellenére. Magellán ekkor a királyt kézen fogva az emelvényre vezette, hogy megkezdődhessen a keresztelői szertartás. „Azt mondta a királynak, hogy Don Carlosnak fogja nevezni őt, uralkodója neve után, a herceget pedig az uralkodó testvérének neve alapján Don Fernandónak, Limasawa királyát pedig a saját neve után Fernandónak.” Ez utóbbi gesztussal Magellán saját magát a királyok társaságába emelte. Majd folytatta a keresztény nevek adományozását. „A mise előtt ötszáz embert kereszteltek meg” – jegyezte föl Pigafetta.

A szertartás ünnepélyes hangulatban zárult, a király és a többi törzsfőnök, most már keresztényekként, nem fogadták el Magellán vacsorameghívását a *Trinidad* fedélzetére, de hittestvérekként átölelték egymást, miközben a hajókról díszsortüzet nyitottak, és a szigetkirályság megremegett a hatalmas dörrenések visszhangzó zajától.

Vacsora után a nőkre került a sor, hogy megkeresztelkedjenek, s ez a ceremónia, ha lehet, még az előzőnél is érzelemdúsabbnak bizonyult. Valderrama atya Pigafettával és a legénység számos más tagjával együtt visszatért a szigetre, hogy megkeresztelje a királynőt, aki negyven nőből álló kíséretet hozott magával. Uralkodóhoz méltó megjelenésével, lenyűgözte az európaiakat. „Fiatal volt és gyönyörű – írta Pigafetta –, egész testét fehér és fekete öltözet borította. Ajka és körmei nagyon vörösre festve, míg a fején egy pálmalevelekből készült, nagy kalapot viselt, napernyőszerűen, és az egészet a pápai tiarához hasonlító, de ugyanazokból a levelekből összeállított szőtt korona ékesítette.”

A nők egészen másfajta ceremónián vettek részt:

> *„Egy emelvényre vezettük őket, és a királynő helyet foglalt egy párnán, míg a többiek köréje telepedtek,*

türelmesen várva, hogy a pap elkészüljön. A királynő előtt először a Miasszonyunk képmását mutatták föl, majd egy gyönyörűséges fafaragványt, mely a gyermek Jézust ábrázolta, és egy keresztet. A királynő bűnbánatot gyakorolt, majd könnyek közepette kérte a megkeresztelését. A Johanna nevet adtuk neki, az uralkodó anyjának [az Őrült Johanna] *neve után; lánya, a herceg felesége a Katalin nevet kapta; Limasawa királynője pedig Erzsébet lett; és a többiek is egytől egyig külön nevet kaptak. Férfiakat, nőket, gyermekeket együttvéve összesen nyolcszáz lelket kereszteltünk meg.”*

A következő napokban további spontán megtérésekre került sor, s a keresztény hit hamarosan Cebu teljes lakosságát felölelte, majd kisvártatva a szomszédos szigetek lakói is sorra megkeresték Valderrama atyát, ugyanazzal a szándékkal. Összesen 2200 lélek tért meg, anélkül, hogy egyetlen puskalövés eldördült volna.

A keresztelési ceremóniák kétségkívül megindítók és lelkesítők voltak, de a történéseket alaposabban szemügyre véve az egész folyamat kissé valószerűtlennek látszik. Teatralitás uralta el ezeket a napokat. A cebuiak túl hamar fogadták el az új hitet, s ez gyanúra adhatott volna okot, de sem Magellán, sem Pigafetta nem látott a külsőségek mögé, és nem ismerte fel az őszinteség, a meggyőződés, egyáltalán a hit megértésének hiányát. Szigetlakók ezrei tértek át a kereszténységre, kérdés azonban: meddig? Egy olyan törzs, amely ennyire könnyen megtéríthető, ugyanolyan készségesen elfogadhat egy másik vallást is, vagy éppenséggel elutasíthatja valamennyit.

1521. április közepére Magellán felfedezői pályafutása a zenitjére érkezett. Veszedelmes lázadásokat vert le, eleget téve vállalásának, fölfedezte a szorost, áthajózott

a Csendes-óceán feltérképezetlen vizein, és más országokkal együtt a Fülöp-szigeteket Spanyolország részének nyilvánította, miközben szigetlakók ezreit térítette meg. Kiszámíthatatlan magatartása azonban – olykor jóságos, máskor fenyegető, időnként pedig mind a kettő egyszerre – arra enged következtetni, hogy elért eredményei a fejébe szálltak, a vallási dolgokban pedig egyfajta növekvő fanatizmus lett úrrá rajta. Hitbuzgalomra már az utazás korábbi szakaszaiban is erős hajlamot mutatott, de most továbbment: egyenesen halállal fenyegette azokat, akik keresztes hadjáratának ellenszegültek. Ráadásul ezúttal elhatározta, hogy fenyegetését beváltja.

„Mielőtt a hét véget ért – írta Pigafetta –, erről a szigetről mindenki, sőt a többi szigetről is számosan megkeresztelkedtek.” De voltak kivételek. A makacskodó törzsfőnököknek Magellán megüzente, ha azonnal nem térnek meg, és nem esküsznek hűséget Károly királynak, minden vagyonukat elkobozza – ez az európai fogalom úgyszólván értelmezhetetlen volt a szigetlakók számára –, és megesküdött, hogy valamennyiüket halállal bünteti: ezt legalább értették, de úgy döntöttek, hogy nem vesznek róla tudomást. Bizonyítva, hogy nem a levegőbe beszél, Magellán elküldött egy osztagot, hogy mindent pusztítsanak el. „A szomszédos szigeten fölégettünk egy falucskát, amely nem volt hajlandó engedelmeskedni a királynak, illetve nekünk. A pogányok ellen fölállítottunk egy keresztet” – jegyezte föl Pigafetta, anélkül, hogy az izzó hamuból ég felé gomolygó füstfelhők szikrányi lelkiismeret-furdalást ébresztettek volna benne.

A szomszédos szigetet Mactannak hívták.

Miután Mactan falut fölégették, s összes lakóját elűzték, Magellán arra kényszerítette Cebu elöljáróit, hogy a spanyol módszereket követve több tekintélyelvűséggel és hierarchikusabb eszközökkel gyakorolják hatalmukat. Először is összehívatta a különböző törzsfőnököket, és megeskette őket a

Humabon iránti feltétlen hűségre. Humabon ennek fejében kénytelen volt a spanyol király iránti hűségre föleskküdni. „Ezután a főkapitány előhúzta kardját Miasszonyunk képmása előtt, és azt mondta a királynak, hogy aki ilyen esküt tesz, az előbb hal meg, semhogy esküjét valaha is megszegje.” Ezt követően Magellán egy vörös bársony karosszéket adományozott Humabonnak, „elmagyarázva neki, hogy bárhová megy ezután, a széket a legközelebbi hozzátartozójának a király előtt kell hordoznia; meg is mutatta, miként kell azt a király előtt vinni”. Humabon viszonzásként különleges ajándékkal kedveskedett neki: két nagy aranygyűrűt, két arany karperecet és bokánál hordható két aranyláncot adott át a főparancsnoknak. A király azonban tévedett, ha azt hitte, hogy Magellán ezeket az értékes ajándékokat egyenértékűnek tekinti a hatalmat szimbolizáló bársony karosszékkel.

Mindezen látszólagos siker ellenére Magellán olyan zavaró jeleket észlelt, melyek arra engedtek következtetni, hogy a keresztény hittérítés a szigetlakók körében még nem teljes, sőt: visszafordítható. A főparancsnok szigorú rendelkezései ellenére például a bálványaikat nem égették el; mi több, továbbra is áldozatokat mutattak be előttük. Magellán tudni akarta az okokat. Bármerre járt, mindenütt bálványok néztek vissza rá, mintha csak őt akarták volna bosszantani. Még a part mentén is bálványok sorakoztak, és jelenlétük sértette az európaiak érzékenységét. „Karjuk széttárva, lábfejüket maguk alá húzva lábukat széjjeltárják – írta Pigafetta. – Nagy arcuk van és négy nagy agyaruk, mint a vadmedvéknek, és mindenütt ki vannak festve.”

Védekezésképpen a szigetlakók elmagyarázták, hogy ilyen módon próbálják kiengesztelni az isteneket, mert egy beteg társuk felgyógyulásáért esdekelnek. Nem akárkiről van szó, hanem a herceg testvéréről, aki a legbátrabb és legbölcsebb ember az egész szigeten, s aki négy nap óta olyan beteg, hogy még beszélni se tud.

A kereszténység azonban nem segíthet rajta, hiszen nincs megkeresztelve.

Magellán megragadta az alkalmat, hogy a beteg férfin a kereszténység gyógyítóerejét demonstrálja. Égessétek el bálványaitokat, parancsolta, higgyetek Krisztusban, és csakis Krisztusban, és ha a beteg ember megkeresztelkedik, „hamar fel fog épülni!” Magellán olyannyira elszánt volt, hogy kijelentette: ha a beteg mégsem gyógyulna meg, Humabon „ott a helyszínen lefejezheti őt”. (Mármint Magellánt.) Mi több, ragaszkodik ahhoz, hogy így legyen. Humabon, mint mindig, most is szolgálatkészen felelt, „és azt mondta, hogy természetesen meg fogja tenni, hiszen ő igaz Krisztus-hívő”. Magellán meg volt arról győződve, hogy élete a keresztelés sikerétől függ – mint ahogy valóban attól függött –, és ha a beteg nem gyógyulna meg, a kereszténység minden hitelét elveszítené, és ebben az esetben készséggel hajtja fejét a bárd alá.

Magellán igen gondos előkészületeket tett, hogy látványos szertartás keretében megmentse a beteg életét. Mint mindig, Pigafetta most is az események sűrűjében találta magát: „A lehető legnagyobb pompával a térről a beteg férfi házához vonultunk. A beteget olyan állapotban találtuk, hogy sem beszélni, sem mozogni nem tudott. Őt, két feleségét és tíz lányát megkereszteltük. Ezután a főparancsnok megkérdezte tőle, hogy érzi magát. Azonnal válaszolt, hogy a mi Urunk irgalmának köszönhetően nagyon jól. Ez a legnyilvánvalóbb csoda volt. Amikor a főparancsnok meghallotta, hogy a beteg beszél, buzgó imádsággal hálát adott Istennek. Ezután a beteggel némi mandulatejet itatott, amely már elő volt készítve számára.” A csodálatos gyógyulás elképesztő hatást tett a hiszékeny szigetlakókra, akik Magellánt most már istenként tisztelték. Az admirális jóval nagyobb hatóerővel bírt, mint a bálványaik, s lám, mégis közöttük jár.

Magellán a lehető legtöbbet hozta ki fényes győzelméből, szelídséget és könyörületet mutatott, vagyis olyan tulajdonságokat, melyeket korábban gondosan titkolt, és ilyen módon a cebuiak körében még több dicsőségre és tömjénezésre tett szert. „Ezután a betegnek egy matracot, egy pár lepedőt, egy sárga ágytakarót és egy párnát ajándékozott. A teljes felgyógyulásáig tejet, rózsavizet, rózsaolajat, némi tartósított édességet küldött neki. Öt nap sem telt el, s a beteg járni kezdett. Volt egy bálványa, melyet bizonyos öregasszonyok korábban a házában elrejtettek, de a bálványt a király és az egész nép jelenlétében elégették.” A következő napokban Magellán bibliai buzgalomra lobbant, ledöntötte a parton sorakozó idolokat, és arra sarkallta a felzaklatott szigetlakókat, hogy kövessék példáját. „Az emberek »Kasztília! Kasztília!« kiáltásokkal lerombolták az oltárokat.” A kampány magával ragadta a szigetlakókat, akik megesküdtek, hogy minden bálványt elégetnek, még azokat is, amelyeket Humabon lakhelyén rejtettek el.

Magellán rövid időre megbékélt. Cebu falvai és a szomszédos szigetek sarcot fizettek neki, feltehetően aranyban, embereit pedig a kereszténységért és a hit gyógyító hatásáért cserébe ellátták élelemmel. Békés napok következtek, és a legénység tagjai, fölfedezve a cebui egzotikus szexuális élet gyönyöreit, vonakodtak továbbindulni. E nyugalom közepette egyszer csak baljós jel – „egy koromfekete madár, akkora, mint egy varjú” – tűnt fel éjszakánként a sziget kunyhói fölött, és „rikoltozott, mire az összes kutya vonítani kezdett; és ez a rikoltozás és vonítás négy vagy öt óráig tartott”. Az európaiak képtelenek voltak éjszakánként aludni, és komoly vizsgálódásba kezdtek, hogy kiderítsék a jelenség okát, „de a szigetlakók nem voltak hajlandók magyarázattal szolgálni”. A babonás tengerészek a szakadatlan ricsajt valami közelgő tragédia baljós előjeleként értelmezték.

Április 26-án Mactan-sziget az Armada segítségét kérte. A sziget törzsfőnöke, Sula, a saját fiait két ajándék kecskével Magellánhoz küldte Cebura. Több kecskét is küldhetett volna, üzente, de Lapulapu, a sziget királya, akivel a szigeten osztozik, megakadályozta őt ebben. Lapulapu volt az a törzsfőnök, aki a keresztény hittérítésnek makacsul ellenállt, s akinek faluját Magellán porig égette. Két hajthatatlan harcos, Magellán és Lapulapu közé szorulva Sula megpróbált a diplomácia eszközeivel élni. Korábban elmondta Magellánnak, hogy Lapulapu az ő húgát vette feleségül, és előbb-utóbb együtt fog működni, Lapulapu azonban hajthatatlan maradt az európai betolakodókkal szemben. Sula hirtelen taktikát változtatott, és felajánlotta katonáit a Lapulapu elleni küzdelemhez. Az egyesített haderők, érvelt Sula, egyszer s mindenkorra leszámolhatnának Lapulapuval. Magellán visszautasította az ajánlatot, és azt felelte, látni akarja, „hogyan harcol a spanyol oroszlán" segítség nélkül.

Sula a maga javára fordította a helyzetet, és arra kérte Magellánt, hogy küldjön egy csónakra való páncélost, akik segítenek neki Lapulaput legyőzni. Magellán az válaszolta, hogy nem egy csónakot, hanem hármat fog küldeni, tele katonákkal. Magellán harciasságának köszönhetően Sula abszolút győztesként került ki a fura helyzetből; ahelyett, hogy harcosait a főparancsnok rendelkezésére kellett volna bocsátania, lám, most épp ő az, aki a saját katonáit Sula rendelkezésére bocsátja. Így aztán a harcvonalak szépen kirajzolódtak.

A harcra vonatkozó döntés felbolygatta az Armadát. Magellán hívei azonnal felismerték, hogy az expedíció újabb fordulóponthoz érkezett. Azóta, hogy kikötöttek ezen a buja szigeten, most fordult elő első ízben, hogy komolyan megkérdőjelezték Magellán ítélőképességét, mi több, tán még az épelméjűségét is. „Annak az

embernek, aki ilyen nagy horderejű ügy terheit viseli a vállán, nincs szüksége arra, hogy erejét próbára tegye – állapította meg Ginés de Mafra. – A győzelemből kevés haszna lehet; az ellenkezőjével viszont az egész Armadát – ami mégiscsak a legfontosabb – teszi kockára.” Juan Rodriguez Serrano, a szerencsétlenül járt *Santiago* respektált kapitánya szenvedélyesen érvelt a szükségtelen csata ellen. Szép dolog, hogy bennszülötteket térítenek keresztény hitre, de küldetésük elsődleges célja mégiscsak az, hogy a Fűszerszigetekre eljussanak; erre szól a Károly királytól kapott megbízás és parancs. A kapitány emlékeztette Magellánt, hogy már eddig is igen súlyos veszteségeket szenvedtek, és nem engedhetik meg maguknak, hogy újabb életeket veszítsenek. Ahhoz, hogy a szigetlakók elleni harchoz elegendő erőt összpontosítsanak, a hajókat szinte teljesen ki kell üríteniük, és a legrosszabbat feltételezve még az is előfordulhat, hogy a csatát és a hajóikat is elvesztik. Még Pigafetta, Magellán legodaadóbb híve is azok közé sorolta magát, akik figyelmeztették a főparancsnokot a Lapulapu elleni drasztikus és szükségtelen intézkedések veszélyeire. De akárhányan és akárhányszor próbálták Magellánt jobb belátásra bírni, a főparancsnok nem tágított. „Ismételten kérleltük, hogy ne menjünk csatába, de ő, mint egy jó pásztor, nem hagyta magára nyáját.”

A bírálatok súlya alatt Magellán két kisebb engedményt tett. A csatába induló emberek számát a minimumra csökkentette, és a hajókat a parttól távolra horgonyoztatta le. Ezek az alapvető fontosságú stratégiai döntések, amikor a harc kibontakozott, az egész támadó alakulatot rendkívül hátrányos helyzetbe hozták.

Anélkül, hogy felismerte volna, Lapulapu a lehető legjobb taktikát választotta azzal, hogy Magellánt harcra ösztönözte. A főparancsnok nem tudott ellenállni a kihívásnak, és a harci helyzettől valósággal szárnyakat kapott. Az utazás során lázadásokat vert le, viharokat élt

túl, áthajózott a szoroson, és átszelte a Csendes-óceánt – és mindezt a makacs elszántságának köszönhette. Még a saját lefejeztetését is fölajánlotta arra az esetre, ha a megtért szigetlakó nem gyógyult volna fel. Magellán eddig minden esetben győzött, és meg volt győződve arról, hogy ez a csata is az ő javára fog eldőlni. Diadalmasan fog kikerülni ebből is, nem az erőfölénye vagy a stratégiája folytán, hanem azért, mert Isten így akarja. Tisztjei azonban nem osztották az isteni beavatkozásba vetett hitét. Más választásuk persze nem volt, egyet kellett érteniük főparancsnokukkal, s ezt meg is tették, legalábbis a forma kedvéért. Ha Magellán mindenáron saját kezűleg és segítség nélkül akarja Mactant móresre tanítani, mindössze néhány műkedvelő katonával az oldalán, akkor tegye! A tisztek sorsára hagyták az admirálist.

Magellán parancsot adott, hogy készüljenek föl a támadásra. Emberei páncélba öltöztek, de ezúttal valódi harchoz, nem a díszparádé kedvéért. Közöttük volt Pigafetta, Magellán rabszolgája, Enrique, és törvénytelen fia, Cristóvão Rebêlo. Kis hajójukon egy csapat cebui is velük tartott, de őket nem harcolni rendelte oda a főparancsnok, hanem azért, hogy figyeljék „a spanyol oroszlánokat”, amint zsákmányra vadásznak.

„Éjfélkor indultunk: hatvan fegyveres páncélingekkel és sisakokkal felszerelve; a kikeresztelkedett király, a herceg, néhány főember és húsz vagy harminc balanghai is velünk jött. Hajnal előtt három órával értünk Mactanhoz.” Magellán kijelentette, hogy nem kíván harcolni, s aggódó emberei ettől alighanem megkönnyebbültek. A főparancsnok üzenetet küldött Lapulapunak, miszerint „ha engedelmeskedik Spanyolország királyának, a keresztény királyt elismeri uralkodójának, és a sarcot nekünk megfizeti, akkor barátunkként kezeljük; de ha másként óhajtja, meg fogja tapasztalni, lándzsáink milyen sebeket ejtenek”, ugyanaz

az egyezség volt ez, mint amit Magellán a többi szigetlakónak is ajánlott, azzal a különbséggel, hogy azok önként, szabad akaratukból vagy rövid, erőszakos ráhatásra elfogadták. Legutóbbi tapasztalatai alapján Magellán csaknem meztelen harcosok szedett-vedett bandájára számított, akik a tüzérség első lövésének pillanatában kereket oldanak, és akiknek gyenge bambuszdárdái használhatatlanok lesznek az áthatolhatatlan spanyol páncéllal szemben.

Lapulapu elutasította az ultimátumot, és visszaüzent, hogy fegyverei igen hatékonyak; lándzsái erős bambuszból készültek, dárdahegyeit, dicsekedett, „tűzön edzették”. Ezzel egy időben arra kérte Magellánt, hogy halassza el a támadást „reggelig, mert így több embert toborozhat”. Ez az abszurd kérés először igencsak zavarba ejtette Magellán embereit, később aztán rájöttek, hogy tudatos késleltető taktikáról van szó. „Arra akartak rávenni minket, hogy induljunk a keresésükre; mivel házaik közé vermet ástak, arra számítva, hogy beleesünk a csapdáikba.”

Amíg Magellán átgondolta a kérést és a mögötte rejlő lehetséges motivációkat, értékes időt veszített, és így elmulasztotta a sötétség, illetve a dagály kínálta előnyöket. A sekély víz miatt a nagy csónakok nem mehettek a part közelébe, és ez már önmagában is elég komoly hátrányt jelentett; ennél is rosszabb volt azonban, hogy a hajóknak még messzebb, a mély vizeken kellett tartózkodniuk. A nagy csónakok és a part közötti megnövelt távolság azt jelentette, hogy jóval hosszabb ideig tartott, amíg Magellán emberei partra botladoztak, s ezalatt teljességgel ki voltak téve Lapulapu dárdáinak, ugyanakkor a hajók lőtávolon kívül horgonyoztak, a nyílpuskákat és a tüzérségi fegyvereket tehát nem tudták bevetni.

Mire Magellán a támadásra parancsot adott, addigra szép lassan megvirradt. „Negyvenkilencen ugrottunk a combig érő vízbe, és két nyílpuskalövésnyit

gyalogoltunk, amíg el nem értük a partot” – írta Pigafetta. Így számolva a távolság mintegy kétezer lábnyi lehetett, közel fél mérföld, méghozzá nagyon veszélyes fél mérföld, mivel a parthoz közelítő emberek teljesen védtelenek voltak. „A maradék tizenegy ember a csónakok őrzésére maradt hátra.” A cebui király, a herceg és harcosaik könnyű, jól manőverezhető balanghaikból figyelték a történéseket, anélkül, hogy az események alakulására bármiféle ráhatásuk lett volna. Magellán utasításának megfelelően cselekedtek, aki ismételten figyelmeztette őket, hogy maradjanak távol a küzdelemtől.

Ahogy Magellán emberei esetlenül a part felé botladoztak, élethalálküzdelemre elszánt harcosok rontottak rájuk. A mactaniak a dzsungel mélyéről bukkantak elő, de nem néhány tucatnyian voltak, ahogy Magellánék várták, hanem – Pigafetta számítása szerint – ezerötszázán, valamennyien abból a faluból, melyet Magellán nemrég fölégetett. A mactani harcosok aránya az európaiakhoz viszonyítva harminc az egyhez volt. Magellán korábban azzal dicsekedett, hogy egyetlen páncélos vitéze száz szigetlakó harcossal ér fel – nos, eljött az ideje az állítás igazolásának.

„Amikor megláttak minket, fülsiketítő ordításokkal ránk rontottak; két osztagban rohamoztak, egyikük oldalról támadott, másikuk szemből. Amikor a főparancsnok látta ezt, két szakaszra osztott minket, és így kezdődött el a harc. A muskétások és a nyílpuskások mintegy fél órán át lövöldöztek a távolból, de hasztalanul, mert a lövegek legfeljebb az ellenség vékony fából készült pajzsait ütötték át.” A tüzérség tehát csődöt mondott, az európaiak egyre szorultabb helyzetbe kerültek, és a csata egyre hevesebbé vált. „A kapitány kiáltozott: »Tüzet szüntess! Tüzet szüntess!«, de parancsára senki nem figyelt. Amikor a bennszülöttek látták, hogy muskétáinkkal céltalanul lövöldözünk… megduplázták lövéseiket. Muskétásaink folyamatosan

tüzeltek, ám a bennszülöttek egy pillanatig sem maradtak egy helyben, ide-oda ugráltak, és pajzsaikkal védték magukat. Oly sok nyílvesszőt lőttek ki ránk, és annyi bambuszdárdát (voltak közöttük vasheggyel ellátottak is) hajítottak a főparancsnokra – tűzön edzett, kövekkel, agyaggal megerősített, kihegyezett botokat is dobáltak –, hogy alig tudtuk védeni magunkat.”

A megtámadott európaiak nehéz páncélzatukban esetlenül botladoztak a part felé ebben a halálos vesszőfutásban. „A partszakasz, ahol a szigetet megközelítették, rendkívül sekély volt – írta De Mafra –, így kénytelenek voltak csónakjaikat a parttól nagyon távol hagyni. Ahogy partot értek, egy pálmákkal övezett nagy falut láttak, de embereket sehol.” Magellán ahelyett, hogy átgondolta volna a helyzetet, parancsot adott egy olyan cselekedetre, amivel végleg fölhergelte a mactaniakat: „Fölgyújtani a házaikat, hogy megrettenjenek!” – ahogy Pigafetta írta. Ahogy számítani lehetett rá: „Amint meglátták, hogy égnek a házaik, még nagyobb haragra gerjedtek.”

Az európaiak tüzet nyitottak az egyik házra, mire ötven harcos, kardokkal és pajzsokkal felfegyverkezve, tört elő rejtekhelyéről. „Rárontottak embereinkre – írta Mafra, – vágták őket kardjaikkal. A csetepaté közben az egyik pogány kardjával egy galíciai [tengerész] combjába vágott, s a társunk később belehalt sérülésébe. Embereink bosszúra szomjazva a pogányokra támadtak, akik azonban kereket oldottak, harcosaink pedig üldözőbe vették őket. Egy rejtett ösvényről azonban a pogányok az embereink hátába kerültek, mintha csak így lett volna eltervezve, fülrepesztő kiáltásokkal embereinkre rontottak, és elkezdték őket legyilkolni.”

Ahogy nőtt a zűrzavar, az európaiak egyre nagyobb veszteségeket szenvedtek. „Két emberünket a házak közelében ölték meg, miközben húsz vagy harminc házat fölgyújtottunk” – írta Pigafetta. A támadókat a rájuk zúduló nyílzáportól még a páncélzat sem tudta

megvédeni..Annyian rontottak ránk, hogy kapitányunkat egy mérgezett nyíllal eltalálták a jobb lábán.” Magellán csak most ébredt rá a helyzet komolyságára. Parancsot adott a visszavonulásra, noha emberei a nagy csónakoktól meglehetősen messzire keveredtek. Több mint negyven európai fejvesztve menekült, mindössze hat vagy hét végsőkig kitartó ember, köztük Pigafetta, maradt Magellán mellett, miközben a mactaniak fokozták a nyomást:

> „A *bennszülöttek csak a lábunkra céloztak, mivel az fedetlen volt; annyi dárdát és követ hajítottak ránk, hogy nem tudtuk tartani magunkat. A mozsárágyúk túl messze voltak ahhoz, hogy segíthessenek. Így aztán legalább egy nyílpuskalövésnyit hátráltunk a térdig érő vízben, folyamatosan védekezve. A bennszülöttek tovább üldöztek minket, és ugyanazt a dárdát négyszer vagy hatszor is felénk hajították, újra és újra. Felismerve a főparancsnokot, annyian fordultak ellene, hogy kétszer a sisakot is leütötték a fejéről, ő azonban jó lovag módjára szilárdan tartotta magát, néhány emberével együtt. Így harcoltunk egy órán át, és nem voltunk hajlandók tovább hátrálni.”*

Mindeközben senki nem sietett Magellán és kis csapata segítségére – sem a cebuiak a balangharjaikon, sem pedig a hajókon tartózkodó tengerészek. Pigafetta elmagyarázza, hogy „a keresztény király” – a hű Humabon – „segíthetett volna rajtunk, de a kapitány még a partraszállásunk előtt megparancsolta, hogy a balanghait el ne hagyja, hanem onnan nézze végig a harcunkat”. A parancsnak az engedelmes Humabon készséggel eleget tett. Végül néhány kikeresztelkedett cebui mégis felbukkant a balanghain, de túl későn. A hajókról kilőtt lövedékek közül jó néhány éppen őket találta el, mielőtt még Magellán segítségére siethettek

volna; lehet, hogy a tengerészek inkább ellenségeknek vélték őket, semmint szövetségesnek. Mindeközben Magellán a mérgezett nyílvessző hatásától egyre inkább elgyengült, a kérlelhetetlen mactaniak egyre közelebb nyomultak, és a két harcoló fél kézitusába bocsátkozott.

> *„Az egyik indián bambuszlándzsát hajított a főparancsnok felé, aki azonban saját lándzsájával azonnal megölte az indiánt, a fegyvert benne hagyta a testében. Azután megpróbált kardot rántani, de csak félig tudta kihúzni a hüvelyéből, mert egy bambuszdárda eltalálta a karját. Amikor a bennszülöttek ezt észrevették, azonnal rárontottak. Egyikük a bal lábán sebesítette meg őt egy nagy baltával, mely handzsárra hasonlított, de annál nagyobb volt.”*

A sérült vezér „többször hátrafordult, hogy lássa, mindannyian a csónakban vagyunk-e – jegyezte meg Pigafetta –, közülünk azonban senki nem hátrált vissza a csónakokba, amíg ő küzdött”.

Eközben a handzsáros újabb ütéseket mért a kapitányra, s ezek már halálosnak bizonyultak:

> *„A főparancsnok arccal a földre zuhant, ők pedig vas-es bambuszdárdákkal és handzsárjaikkal azonnal rárontottak, és addig ütötték, amíg a mi tükrünket, fényünket, vigaszunkat és igaz vezérünket el nem pusztították. Miután láttuk, hogy parancsnokunk halott, mi mást tehettünk, mint sebesülten visszavonultunk a bárkák felé, melyek ekkorra már húztak kifelé.”*

Ez volt az a pillanat, amikor a cebuiak végre az európaiak segítségére siettek. Beugráltak a vízbe, kardjukkal hadonásztak, és visszaszorították a mactaniakat, akiknek nem akaródzott szomszédjaikkal

hadakozni. Amikor a harc lecsöndesedett, a cebuiak kimerült túlélőiket behúzták a balangharjukba, és elszállították őket az Armada nagy csónakjaihoz, melyek sajátos módon a csata helyszínétől meglehetősen távol vesztegeltek.

Ez nem az a méltóságteljes és pompázatos végjáték volt, amelyet Magellán a sevillai előkészületek zaklatott hónapjaiban elképzelt magának. Szegény földönfutók nem mondanak imákat emlékére, alamizsnát nem osztanak a nevében, nem tartanak érte gyászmiséket Sevilla templomaiban. Vitatott birtokaiból egyetlen maravédi sem jut feleségének vagy kisebbik fiának, sem pedig idősebb, törvénytelen fiának, akit a mactani öbölben vívott ütközetben az ő oldalán öltek meg. És nem fogják eltemetni Sevilla csöndes temetőjében, melyet kiszemelt magának – tehát a végrendeletében oly nagy gonddal lefektetett tervei közül egyetlenegy sem valósul meg. Ehelyett Mactan homokjáról a tenger hullámai mossák el maradványait, részvét helyett az őt legyőző harcosok teljes közönye közepette.

Magellán halálában Pigafetta, aki végig az oldalán küzdött, a nemesség, a hősiesség és a sors elfogadásának dicsőséges példáját látta. Naplójának legérzelmesebb és legemelkedettebb része az, amikor meggyilkolt vezetőjéről megemlékezik.

> *„Remélem, hogy egy ilyen nemes kapitány hírneve soha nem merül feledésbe. Más erényei mellett ő volt közöttünk a legkitartóbb, még a legnagyobb megpróbáltatások idején is. Bárki másnál jobban tűrte az éhséget; s nincs még egy ember, aki a tengeri térképekhez és a hajózáshoz nála jobban értett volna. És hogy neki volt igaza, az abból is látszik, hogy senki más nem rendelkezett olyan természetes tehetséggel és bátorsággal, hogy*

körbehajózza a Földet, amit ő végül csaknem végre is hajtott…”

Csaknem… Pigafetta nekrológjának talán ez a legszomorúbb és legsokatmondóbb szava.

„A csatára 1521. április 27-én, szombaton került sor – fejezi be a krónikás. – A főparancsnok azért szombaton halt meg, mert ez volt számára a legszentebb nap. Nyolc emberünket ölték meg vele együtt, és négy kikeresztelkedett indiánt, akik utóbb segítségünkre siettek, és akiket a mozsárágyúk golyói terítettek le. Az ellenség soraiból csak tizenöt esett el, míg közülünk sokan megsebesültek.” Az Armada halottai között volt Cristóvão Rebêlo, Magellán törvénytelen fia és állandó társa az utazás során; Francisco Gómez tengerész; Anton Gallego hajósinas; Juan de Torres tábori rendőr; Rodrigo Nieto, aki Cartagena szolgája volt, de Magellán oldalára állt; és Anton de Escovar, aki két nappal a csata után lehelte ki lelkét.

Pigafetta nekrológjából egyértelműen kiderül, hogy a krónikás teljességgel összeomlott. Irodalmi hajlamokkal megáldott fiatalemberként hagyta el Európát, mohón vetette magát a kalandba, hogy Magellán oldalán fölfedezze a világot, és imádott főparancsnoka, lám, halott, utódjának személye pedig kérdéses. Amit Pigafetta az Európán túli világból megtapasztalt, az csakis aggodalommal tölthette el. Szörnyek, mágneses szigetek, forrongó tengerek és sellők helyett vad viharokkal, kegyetlenséggel és szenvedéssel találta szembe magát, és olyan emberi teremtményekkel, akik elképzelhetetlen körülmények között éltek; emberekkel, akik valószínűleg inkább elpusztítanák őt, semmint a segítségére sietnének. A legcsüggesztőbb mindenek között az volt, hogy az Armada a világ körüli útnak még mindig csak a felénél tartott, több tucat ember, köztük Magellán élete áldozatul esett, és a Fűszer-szigeteket még mindig nem érték el.

Nem mindenki tekintette Magellánt hősi halottnak, még azok sem feltétlenül, akik egyébként csodálták őt merészségéért és szakértelméért. Hű emberei úgy vélték, maga kereste a halált azzal, hogy szükségtelen konfliktusba bonyolódott a mactaniakkal, akik stratégiailag minden előnyt élvezhettek. A hamis dicsőség hajszolása közepette Magellán emberéleteket tékozolt el, és elherdálta az Armada erőforrásait, kíméletlen vezetési módszereivel megkeserítette a legénység életét, és maga ellen fordította őket. De Mafra értékítélete szerint Magellán végső hadjárata „őrült ámokfutás volt, ami helyett sokkal hasznosabb dolgokkal is foglalkozhatott volna”. Károly király nevében Magellán kifosztotta és becsapta vendéglátóit, és ezért az életével kellett fizetnie.

A körülmények, melyek Magellán látványos és véres halálához vezettek, nem annyira a gyakran emlegetett taktikai hibákból vagy a megmagyarázhatatlan, téves helyzetmegítélésből származtak. Sokkal inkább abból, hogy egyre agresszívabban bánt a Fülöp-szigetekiekkel, felégette házaikat, ahelyett, hogy a diplomácia eszközeivel élve békésen rávezette volna őket a keresztény hitre, holott erre megvolt a lehetősége. Gyakori katonai erőfitogtatásaival Magellán a szigetlakókat és persze saját magát is a mindenhatóságáról győzte meg. Idő kérdése volt csupán, mikor keveredik olyan konfrontációba, amelyben az ellenség fölényével szemben a vallásos hite nem lesz elegendő ahhoz, hogy megvédje őt. Hitbuzgalom mögé rejtett dicsőségvágyával sok esetben kihívta a sorsot maga ellen. Túlélt számos természeti csapást, vihart, skorbutot, veszélyes lázadást. Végül az egyetlen veszedelem, amit nem élhetett túl, az az összes közül a legnagyobb volt: saját maga.

Magellán halála éppenséggel bekövetkezhetett volna a kiábrándult legénység végső lázadásának következményeként is. Jóllehet Pigafetta és más

szemtanúk részletesen beszámolnak a főparancsnok tetteiről a mactani öbölben lezajlott harc során, a tartalék emberek hollétéről és cselekedeteiről azonban nem kapunk információt, ami legalábbis gyanúra ad okot. Kétéltű landolása közben Magellán arra számított, hogy a hajóiról a tüzérség fedezi a partra szálló egységet, és szétkergeti a szigeti harcosokat. Pigafetta, aki civil volt, és nem katona, sőt nem is tengerész, úgy vélte, hogy az apály miatt nem tudtak a hajók lőtávolságon belülre közelíteni, ugyanakkor az is tény, hogy a hajókon tartózkodóknak többórás küzdelem után sem jutott eszükbe csónakba szállni és Magellán segítségére sietni. Pigafetta csataleírásának legmeglepőbb eleme éppen az, hogy Magellán és kicsiny harcoló egysége mennyire elszigetelten viaskodott. A cebuiak végül beavatkoztak ugyan, Magellán saját emberei azonban nem, s ez a körülmény egyszerűen érthetetlen. Vagy az történhetett, hogy a legénység megtagadta, hogy a főparancsnok segítségére siessen, vagy saját tisztjeik tartották őket távol a csatától. A hajón levő emberek szempontjából a lázadásnak ez a formája könnyen leplezhető volt; hiszen a felkelés tartalmát nem az adta, amit tettek, hanem éppen az, amit elmulasztottak megtenni. A piszkos munkát tulajdonképpen átengedték a szigetlakóknak; hagyták, hogy Magellán a mactani öbölben ezer sebből vérezve kilehelje lelkét.

Antonio Pigafetta azon kevesek közé tartozott, akik másként látták a kapitány halálát: dicső fényt vontak köréje. Nem zsarnokot láttak benne, aki az emberekben dühöt és engedetlenséget gerjeszt. Az ő ábrázolásában Magellán a portugál hősi ideált testesítette meg, aki egy nemes cél szolgálatában aláveti magát a sors akaratának. Bukása még tovább növelte Magellán emberi nagyságát, hiszen egy magasztos ügy szolgálatában áldozta föl életét. De még így is, a nyilvánvalóan elfogult krónikás feljegyzéseiből is egy

többrétegű portré rajzolódik ki, melyen a fények és árnyak elválaszthatatlanok. Magellán egyszerre heroikus és őrült, előrelátó, és mégis vak; a kor embere, aki saját korából mégis menekülni próbál; látnók, akinek ösztönei azonban legyőzik eszméit.

Magellán akkor nyújtja a legtöbbet, és akkor igazán rokonszenves karakter, amikor esélytelenként küzd. Az ilyen pillanatokban legjobb tulajdonságai kerülnek előtérbe: állhatatosság, fortélyosság és bátorság. Amikor a Fűszer-szigetek fölfedezésére benyújtott tervét a portugál király – nem egyszer, hanem négyszer – visszautasítja, Magellán bámulatosan gyorsan és ügyesen szervezi meg misszióját a spanyol király szolgálatában. Amikor a lázadók Puerto San Juliánban elfoglalják három hajóját (és kis híján megkaparintják a negyediket is), Magellán haladéktalanul és szinte segítség nélkül szerzi vissza a hajókat, és veri le a lázadást. Amikor tisztjei kételkednek a szoros létezésében, makacsul kitart, és neki lesz igaza; amikor legénysége vonakodik kimerészkedni a Csendes-óceánra, ő határozottan nekivág az ismeretlen vizeknek. És ne felejtsük el: ezerötszáz fegyveres kellett ahhoz, hogy végezhessenek vele!

Amikor az öldöklő csata befejeződött, a nagy felfedező szétszabdalt testének darabjai céltalanul sodródtak a part közelében. Ugyanezen a délutánon Magellán hű emberei sürgették Humabont, hogy üzenjen Lapulapunak, és kérje meg őt arra, hogy küldje vissza Magellán és a többi elesett bajtárs földi maradványait; még azt is fölajánlották a győzőnek, hogy annyit fizetnek a kilenc elesett katona holttestéért, amennyit csak kíván.

Lapulapu meghökkentően arrogáns választ adott: „A világ minden kincséért sem adják ki Magellán holttestét. A tetemet megtartják: mementóként.” Valószínűleg így is történt, különös azonban, hogy soha senki nem bukkant rá Magellán földi maradványaira; még a páncéljára sem.

Magellán és Lapulapu hajdani ütközetét manapság a Fülöp-szigeteken merőben más szemszögből értékelik. Magellánt korántsem bátor felfedezőnek tekintik, hanem betolakodónak és gyilkosnak. Lapulapuból viszont nemzeti hős lett. Mactan kikötőjének messze leghatásosabb látványa egy óriási szobor, mely Lapulaput ábrázolja, amint bambuszdárdáját magasba emelve védőn a Csendes-óceán felé tekint. Más emlék róla és uralkodásáról nem maradt fönn: ha a bennszülött király nem vív csatát Magellánnal, neve a történelem homályába merül.

A kikötőben két fehér obeliszk emlékeztet az európaiak és a Fülöp-szigetekiek közötti véres ütközetre, élesen szemben álló értelmezéseket kínálva a hajdani eseményekhez. Az egyik az európai álláspontot tükrözi: *Hernando de Magallanest, a nagy portugál hajóst a spanyol király szolgálatában 1521. április 27-én ezen a helyen ölték meg a Fülöp-szigeteki bennszülöttek.* A másik felirat a Fülöp-szigetekiek oldaláról ábrázolja a konfliktust A *nagy törzsfőnök, Lapulapu ezen a helyen verte vissza Fernando Magellán támadását, a támadót megölte, csapatait elűzte.* Mondani se kell, a Fülöp-szigetekiek szívéhez az utóbbi megfogalmazás áll közelebb. A helybeliek a mai napig is utálattal és kárörömmel idézik fel Magellán halálának körülményeit. Mactan partjainál minden áprilisban újra eljátsszák a csatát, Lapulaput egy filmcsillag személyesíti meg, Magellánt pedig egy hivatásos katona. Sok ezren nézik végig a minden évben fölelevenedő csatát, melyben a csaknem meztelen Fülöp-szigeteki harcos megküzd a páncélba öltözött betolakodóval, aki végül arccal belezuhan a hullámokba.

HARMADIK KÖNYV

VISSZA A HALÁLBÓL

TIZENEGYEDIK FEJEZET

A lázadók hajója

A kocka el van vetve,
A játszmának vége már;
„Győztem!”, rikkantott nevetve,
„Győztem, és nincs tovább!”

Az Armada tisztjei és tengerészei régóta várták már Magellán pusztulását. „Amint a kapitány meghalt – írta Pigafetta – négyen közülünk, akik ott maradtak a városban kereskedni, áruinkat elhozták a hajókra.” Az értékes árucikkeket – a szigetlakók elbűvölésére szánt harangokat, üveggyöngyöket és szöveteket – kimenekítve, a túlélők összegyűltek, hogy megválasszák az Armada de Molucca új admirálisát. Olyan embert kerestek, akinek először is nincsenek olyan ambíciói, melyek emberéletek sokaságát követelik, másodszor aki visszatéríti a flottát eredeti feladatához: a fűszer-kereskedelemhez.

Arról nem volt vita, hogy föloszlassák-e a flottát, vagy visszatérjenek. Túl messzire hajóztak és túl sokat szenvedtek már ehhez. Jelöltekben sem volt hiány, akik Magellán helyére pályáztak; riválisok és önjelölt admirálisok hosszú ideje várták már ezt a pillanatot. Habár a főparancsnok elvesztése tragikus eseménynek számított – senki, még a becsmérlők sem vonták kétségbe Magellán bátorságát –, mindazonáltal vezetőjük halála érzékelhető megkönnyebbülést hozott abból a szempontból, hogy a kíméletlen parancsnok alatt elszenvedett megpróbáltatások egyszer s mindenkorra véget érnek. A szavazás szokatlan eredményt hozott, amennyiben nem egy, hanem két embert is megválasztottak: Duarte Barbosát, Magellán sógorát, és

Juan Rodriguez Serranót, a kasztíliai kapitányt. A tengerészek még most, ebben a helyzetben is ügyeltek arra, hogy a spanyol-portugál egyensúlyt fönntartsák.

De még ez az óvatosan mérlegelt végeredmény sem töltött el mindenkit elégedettséggel. Sebastian Elcano, a baszk tengerész, aki Puerto San Juliánban a Magellán elleni lázadásban kulcsszerepet játszott, úgy vélte, hogy Serranót hiba volt megválasztani. Jó kormányosnak tartotta, de semmi többnek. Az értékítéletben kimondatlanul az foglaltatott benne, hogy ő, Elcano alkalmasabb lenne az expedíció vezetésére.

Magellán hű szolgája, Enrique sokkal kétségbeesettebben ellenezte a flotta új vezetését. Malájnyelv-tudásával eddig is értékes szolgálatokat tett, most azonban, ha lehet, még nagyobb szükség lett volna a közreműködésére, mint valaha. Ő azonban nem volt hajlandó elhagyni a *Trinidad* fedélzetét; arra hivatkozott, hogy a csatában kapott sérülései miatt gyengélkedik. Betakarózva hevert a priccsén, és sűrűn hangoztatta, hogy gazdája halálával ő fölszabadult a rabszolgaság alól. Ebben igaza is volt; Magellán végrendelete kimondta, hogy a főparancsnok halála esetén Enrique szabaddá lesz, és 10 ezer maravédis örökség üti a markát. Az expedíció új vezetése azonban már hozzászokott a rabszolga megkérdőjelezhetetlen alárendeltségéhez, s mivel továbbra is szükség volt nyelvtudására és diplomáciai ügyességére, az új kapitány továbbra is engedelmességet követelt tőle. Enrique azonban, letudva a sokéves szolgálatot, makacsul visszautasította, hogy ezentúl bárki is parancsolgasson neki.

Enrique és Barbosa között hangos szóváltás zajlott le, melyet Pigafetta így rögzített. „Duarte Barbosa, a főparancsnok zászlóshajójának parancsnoka emelt hangon azt mondta neki, igaz ugyan, hogy a rabszolga gazdája meghalt, de amikor Spanyolországba visszatérünk, Enrique az elhunyt főparancsnok

özvegyének, Beatriz asszonynak a rabszolgája lesz. És azzal fenyegette meg, ha nem hajlandó kimenni a partra, akkor lefogatja.” Pigafetta visszafogott leírása alighanem elég súlyos verbális sértéseket takar. Juan Sebastián Elcano azonban az előbbinél teljesebb beszámolót ad az összetűzésről. Szerinte Serrano, és nem Barbosa volt az, aki Enriquét megsértette. „Serrano, mivel tolmács nélkül teljesen tehetetlen volt, kemény szavakkal támadt rá, mondván, hogy Magellán halála ellenére Enrique továbbra is rabszolga marad, és megkorbácsoltatja, ha nem hajlandó engedelmeskedni a parancsainak. A rabszolgát felbőszítették Serrano fenyegetései. Harag szállta meg szívét.”

A durva szavak fölrázták Enriquét bódultságából, és dühödten elhagyta a hajót.

Pigafetta azt hitte, hogy Enrique azonnal Humabonhoz, a „keresztény királyhoz” siet, és föllázítja őt az Armada ellen, még akkor is, ha a cebui vezető az európaiak rendíthetetlen szövetségesének látszott. Magellán haláláról értesülve sok-sok könnyet hullatott, nyilvánvalóan megrendülve a tragédiától, amit minden erővel próbált elkerülni. Az erős érzelmi kötődés ellenére Enrique „elmondta a keresztény királynak, hogy mi éppen indulni készültünk” – ami teljességgel igaz volt –, „és ha rá hallgat, akkor az összes hajónkat és árucikkünket megszerzi. Ily módon tehát összeesküvést szított. Ezután a rabszolga visszatért a hajóra, és jobban viselkedett, mint korábban.”

Elcano többet mond ugyanerről: Enrique „titokban beszélt Cebu urával [Humabonnal], és elmondta, hogy a kasztíliaiak végtelenül mohók… és vissza fognak jönni, hogy letartóztassák őt”. Elcano gondolatmenete szerint „a rabszolga meggyőzte a királyt, hogy a kasztíliaiak ellene szőtt összeesküvése miatt nincs más megoldás, mint az, hogy ő is összeesküdjön a kasztíliaiak ellen”. Ezekkel az érvekkel Enrique elárulta Magellán emlékét. Indítékai megalapozottak voltak és meglehetősen

összetettek. Talán az ellen tiltakozott, hogy hátralevő életét rabszolgaként élje le, de lehet, hogy Fülöp-szigeteki származásának újrafölfedezése ébresztett benne régóta szunnyadó érzéseket, sőt az is elképzelhető, hogy nem volt tisztában azzal, milyen drámai hatást váltanak ki szavai Humabonból, aki egészen kétségbeejtő helyzetben találta magát. Magellán, akinek hűséget esküdött, halott volt, a legénység pedig indulni készült, véget vetve annak a védelemnek, amit az európaiaknak köszönhetett. Az Armada távozása után Lapulapuval kell majd szembenéznie, akit a Magellán fölött aratott győzelem jócskán fölbátorított. Mivel Humabon Magellán oldalára állt, idő kérdése volt csupán, hogy Lapulapu mikor indítja el bosszúhadjáratát. Humabonra azonban a másik oldalról is nyomás nehezedett: a cebui férfiak az európaiak viselkedése, az asszonyaikat ért bánásmód miatt nehezteltek. Mindezen oknál fogva az Armada elleni összeesküvés volt a leghatékonyabb eszköze annak, hogy Humabon bizonyítsa a saját népe iránti lojalitását, magyarán: mentse az irháját.

Május elsején, szerdán Humabon lakomára hívta az Armada parancsnokait. A meghívást alighanem Enrique tolmácsolta szóban, pazar lakomát ígérve, ékszereket és más ajándékokat, melyeket Humabon a flottával a spanyol királynak szándékozott küldeni. A keresztény király azt remélte, hogy sokan elfogadják meghívását, és élvezik nagyvonalú vendégszeretetét. Összesen harminc ember, zömmel tiszt élt az alkalommal.

Ez meglehetősen nagy szám volt, hozzávetőleg a legénység összlétszámának egynegyede; közöttük volt Barbosa és Serrano, a két új parancsnok, és Andrés de San Martín, a csillagász és asztrológus. Antonio Pigafettát is meghívták a lakomára, de ahogy a krónikás később megindokolta: „Nem tudtam elmenni, mert mindenütt föl voltam puffadva, homlokomat ugyanis egy

mérgezett nyíl megsebezte.” A krónikás Magellán oldalán harcolva a mactani ütközetben szenvedte el a sérülést.

A lakoma újabb alkalmat ígért Humabon vendégeinek arra, hogy jól megtömjék a bendőjüket, és alaposan lerészegedjenek a sziget pálmaborától. Ám röviddel azután, hogy a tisztek kimentek a partra, a *Trinidad* fedélzetén lábadozó Pigafetta megdöbbenve észlelte, hogy João Lopes de Carvalho, a portugál kormányos, és Gonzalo Gómez de Espinosa, a rendőrparancsnok váratlanul visszatért. Pigafetta aggódva figyelte beszámolójukat arról, hogy „látták, amint a csodával meggyógyított ember” – a herceg, akit még Magellán gyógyított meg –,,a papot házába vezeti, és a két portugál, attól tartva, hogy valami gonosz szándék rejlik a háttérben, visszatért a hajóra”. Önmagában az, hogy Valderrama atya bement egy cebui kunyhóba, még nem sokat jelentett volna, ám ebben a feszült légkörben elég ok volt arra, hogy az európaiak veszélyt szimatolva visszasiessenek a hajókra.

Alighogy a két visszatérő tengerész elmondta aggodalmait, „hatalmas kiáltásokat és nyögéseket hallottunk – írta Pigafetta. – Gyorsan fölszedtük a horgonyokat, és tüzérségünk lőni kezdte a házaikat, miközben a part felé közelítettünk”.

Ami a szemük elé tárult, az a leglidércesebb félelmeiket is fölülmúlta; borzalmasabb volt, mint a Juan de Solis-i tömegmészárlás. Ginés de Mafra, aki a parton maradt, így írja le a pokoli káoszt:

> *„Ahogy a lakoma a végéhez közeledett, fegyveresek bukkantak elő a pálmafák mögül, és rátámadtak a meghívottakra, huszonhetet legyilkoltak közülük, és elfogták a papot, aki ott maradt, és a kormányost, aki öregember volt. Mások, noha kevesen maradtak, visszaúsztak a hajókhoz, a fedélzeten levők a segítségükre siettek, elvágták a hajóköteleket, és vitorlát bontottak. A barbárok, vérszemet kapva az*

öldökléstől, és alig várva, hogy amit csak lehet, ellopjanak a hajókról, armadájukkal tengerre szálltak, hogy megakadályozzák a távozásunkat. Juan de Serranót is magukkal hozták, és váltságdíjat követeltek érte. Az öregember könnyek között esdekelve kérte társainkat, hogy legyenek tekintettel hajlott korára, és ne engedjék, hogy végső napjaira ilyen kegyetlen barbárok kezére kerüljön, és küzdjenek azért, hogy azt a keveset, ami még az életéből visszamaradt, sajátjai között tölthesse. Társaink megígérték, hogy ami tőlük telik, megteszik. Alkudozás kezdődött, és az történt, amitől a leginkább féltünk: egy ágyút kértek, amit egy szkiffen elküldtünk nekik, de ezután az indiánok újabbat követeltek, majd alighogy embereink teljesítették a kérésüket, válaszképpen még többet kértek, és ez addig folytatódott, amíg rá nem jöttünk, hogy minden fegyverünktől meg akarnak minket fosztani. Juan Serranónak is látnia kellett, mi folyik itt, és fel kellett ismernie, hogy az indiánok minden szava ámítás.”

Serrano könyörgött a társainak, hogy menekítsék ki őt, de a legénység tagjai nem voltak hajlandók elhagyni a viszonylag biztonságos hajókat, hiszen attól tartottak, hogy őket is lemészárolják. „Juan Serrano zokogva mondta, hogy amint elhajózunk, őt azonnal megölik – jegyezte föl Pigafetta. – És azt is mondta, imádkozik Istenhez, hogy ítéletnapkor találkozhasson barátja, João Carvalho lelkével.” Serrano kétségbeesett szavai süket fülekre találtak, barátja, Carvalho visszautasította, hogy közbeavatkozzék. Pigafettát felháborította ez a gyávaság, de mint nem a legénységhez tartozó, semmit sem tehetett.

A hajó felől rekedt kiáltások hangzottak. Mi történt? Vajon odakint mindenki meghalt? Lehetséges ez? Utolsó erőtartalékait összeszedve Serrano a partról azt kiabálta,

hogy az összes bajtárs, Barbosát és San Martint is beleértve, halott; Humabon lakomáján mindenkit leméászárolták. Serrano ezután kénytelen volt végignézni, amint a hajók felszedik a horgonyt, és ott hagyják őt a vérszomjas szigetlakók között, akik megsértett becsületükért és méltóságukért rajta is bosszút akartak állni. „Nem tudom, hogy életben maradt-e, vagy meghalt” – írta Pigafetta nagy lelki tusa közepette, amikor a hajók elvitorláztak. Saját bajtársai tehát cserbenhagyták Serranót, akire valószínűleg ugyanaz a sors várt, mint a legénység többi szerencsétlenül járt tagjára. Enrique bosszúja az európaiakon sokkal véresebb volt, mint amilyenre bárki is számított.

Az Armada de Molucca három fekete hajója fölszedte a horgonyt, vitorlát bontott, és elhagyta Cebu kikötőjét, olyan sebességgel, amilyennel csak lehetett. Senkinek nem jutott eszébe, hogy mentőcsapatot kellene küldeni a tömegmészárlás leállítására vagy a túlélők fölkutatására vagy akár csak azért, hogy Enriquét az árulásáért megbüntessék. Mindössze 115 ember maradt a Spanyolországban útra kelt 260-ból, és ahogy biztonságos távolságra kerültek Cebu szigetétől, az utolsó kép, ami megmaradt bennük, az volt, hogy a földühödött szigetlakók a keresztet a hegycsúcs tetejéről letaszítják, és darabokra zúzzák.

A május elsejei mészárlásnak a legénység színe-java áldozatul esett. Meghalt Duarte Barbosa, aki mindössze három napja töltötte be a társparancsnoki tisztet; Serrano; Andrés de San Martín, a flotta körültekintő asztrológusa; Valderrama atya; Luis Alfonso de Gois, a *Victoria* kapitánya; két írnok, név szerint Sancho de Heredia és León Expeleta; egy Francisco Martín nevű kádár; Simón de la Rochela raktáros; Francisco de Madrid tábori rendőr; Hernando de Aguilar, aki a lázadó és Magellán által kivégeztetett Luis de Mendozának volt a szolgája; Guillermo Feneso, aki lombardakezelőként

működött; négy tengerész; két kadét; három matróz; Serrano szolgája és négy további személy, akik „Magellán szolgái” címen szerepeltek a hajónévsorban.

Egyes beszámolók szerint a legénység nyolc tagja túlélte az öldöklést, őket azonban állítólag eladták rabszolgának a szigeten rendszeresen megforduló kínai kereskedőknek; erről azonban nem tudhatunk biztosat. Enrique, akinek árulása a rajtaütésszerű támadást lehetővé tette, ezen a ponton kilép a történetből, mint ahogy a minden hájjal megkent Humabonról sincs több hír. Az ígéretesen indult Fülöp-szigeteki kalandnak tehát ez lett a tragikus fináléja.

Öt nappal később és a világ másik végén egy viharvert hajó futott be Sevilla kikötőjébe.

Az, hogy messze földről hajó érkezik, korántsem számított szokatlan eseménynek a városban, ezúttal azonban nem akármilyen hajóról volt szó. A *San Antonio,* az Armada de Molucca tagja tért vissza a szülőföldre. 1521. május 6-át, szerdai napot írtak. Azóta, hogy a flotta 1519. szeptember 20-án Sanlúcar de Barrameda kikötőjét elhagyta, semmi hír nem érkezett az Armadáról.

A parton nem értették a hajó felbukkanását, hiszen a flottát egy évvel későbbre várták. Aztán futótűzként terjedt a hír, hogy Magellán megtalálta a legendás szorost, de mielőtt végighajózott volna rajta, a *San Antoniót* eltérítették a lázadók, akik a főparancsnok kegyetlensége és mértéktelen vakmerősége miatt menekültek el. A San *Antonióval* érkezett a kapitány, Estévão Gomes, Gerónimo Guerra írnok, az összeesküvés másik vezetője, és ötven ember, közöttük Magellán unokaöccse, Alvaro de Mesquita, akit a lázadók megsebesítettek, majd végig az úton vasra verve tartottak.

Guerra parancsnoksága alatt Gomes ügyesen kormányozta át a hajót az Atlanti-óceánon, egészen

Spanyolországig. Fontolgatták, hogy visszafordulnak Puerto San Julián felé, és fölveszik Cartagenát és a papot, akiket Magellán kitett egy lakatlan szigetre, de nagy valószínűséggel végül nem kísérelték meg a megmentésüket. Ehelyett a *San Antonio* Guinea partjai felé fordult, hogy ivóvizet vételezzen. Az élelmiszer-ellátmánnyal nem volt gond, hiszen a San *Antonio* az egész flottának elegendő élelmet vitt magával.

Annak ellenére, hogy egyedül küzdöttek meg az Atlanti-óceánnal, a hajó kapitánya és legénysége nem érzett eufórikus örömöt az ismerős sevillai katedrális láttán. Szégyenteljes hazatérés volt ez, hiszen lázadásukért hivatalos eljárással, bebörtönzéssel, sőt akár halálbüntetéssel kellett számolniuk. Legfeljebb azzal vigasztalhatták magukat, hogy Guerra rokonságban állt Cristobal de Haróval, az expedíció pénzügyi támogatójával. Meg talán az adott nekik némi reményt, hogy Magellán Spanyolországban meglehetősen népszerűtlen volt, ezért azt tervezték, hogy főparancsnokuk téves helyzetmegítéléseiről és a spanyol tisztekkel szembeni brutális bánásmódjáról szóló történetekkel teszik tönkre a portugál kapitány hírnevét. Ezeknek azonban igen nyomós érveknek kellett lenniük, hiszen az életük függött attól, képesek-e meggyőzni a hatóságokat arról, hogy a lázadás szükségszerű és elkerülhetetlen volt. Magellán természetesen nem lehet majd jelen, hogy a vádakról nyilatkozzék, vagy ellentmondjon az állításaiknak. Az egyetlen ember, aki nagy valószínűséggel mellette fog szólni Álvaro de Mesquita volt, akinek a sebesülései sokatmondó bizonyítékul szolgáltak a lázadók magatartásáról. Mesquita viszont a hosszú hazafelé tartó utat arra igyekezett fölhasználni, hogy maga is fölkészüljön a tárgyalásra, hiszen az ő élete is attól függött, mennyire meggyőzően érvel. Így indult a késhegyig menő, ádáz küzdelem az események kétféle, egymásnak homlokegyenest ellentmondó interpretációja között.

Ahogy Károly király értesült a *San Antonio* visszatéréséről, azonnal utasította a Casa de Contrataciónt, hogy a hajón található összes árucikket és felszerelést haladéktalanul szolgáltassák vissza Cristobal de Harónak, akitől Károly folyamatosan pénzt kölcsönzött birodalmi terveihez. A Casának minden pénzre váltható dolgot el kellett adnia, és a király kiadta a parancsot: „Az eladás után küldjenek leltárt, hogy nevezett Cristobal de Haro elszámolást készíthessen, mi pedig lássuk, hogy mennyi a részesedésünk.” Tízezer dukát fölött minden a koronát illette, s a rendelet jól tükrözte a király mohóságát, ahogyan lecsapott minden lehetséges pénzforrásra – már ha volt ilyen.

Ebben az esetben azonban nem volt mire lecsapni. A Casa részletes leltára kifakult fésűk, gyűrött papírok, rozsdás kések, ollók, elgörbült varrótűk, üveggyöngyök, kristályok felsorolását tartalmazta; egy bársonyborítású karosszék, egy szakadozott miseruha is szerepelt benne, vasat, higanyt, rezet, egy kályhát, egy mérleget, fazekakat, egy zöld, molyette ruhát, korhadó hordókat, két iránytűt, egy kis zacskó halászhorgot is megemlített, de fűszerről egy árva szó sem esett. Ráadásul a hajó a tengeren töltött tizennyolc hónap után siralmas állapotban volt. A hőség és a nedvesség megtette hatását, nem beszélve a férgekről, melyek szétrágták a hajótestet. Végül is a sevillai hatóságok rádöbbentek, hogy a *San Antonio* nem járt a Fűszer-szigeteken. A király álma, hogy a Molukkákat Spanyolországnak követelhesse, egyelőre csak álom maradt.

A *San Antonio* fedélzetén senki nem tudta, mi történt Magellánnal. Azt feltételezték – vagy inkább csak remélték –, hogy könyörtelensége és Portugália iránti titkos hűsége pusztulásba vitte őt a tengeren, valahol a világ peremén, és a Casa hajlott arra, hogy higgyen a tengerészeknek, „Úgy vélik, hogy kettős ügynöknek kellett lennie – írta egy jelentésben a Casa egyik embere a királynak –, ezért semmi remény nincs, hogy

visszatérjen.” A dicső Armada de Moluccából, lám, ennyi maradt: a viharvert *San Antonio* és annak 55 főből álló lázadó söpredéke – e pillanatban legalábbis mindenki így látta.

Néhány napon belül a lázadók benyújtották gondosan csiszolt s véglegesnek szánt beszámolóikat a Casa de Contratacionnak. A legénység 55 tagja közül 53 fő eskü alatt tett vallomást, és a Casa hivatalnokait a hirtelen rájuk zúdult adminisztráció csaknem őrületbe kergette. „Áldozócsütörtök reggele óta két írnok jelenlétében kérdéseket teszünk föl és vallomásokat gyűjtünk, anélkül, hogy kényszerítenénk őket” – írta Juan López de Recalde, a Casa egyik főhivatalnoka Fonseca érseknek május 12-én, mindössze hat nappal a hajó visszatérése után. Az 53 különböző vallomás összegyűjtése kimerítő és csüggesztő feladatnak bizonyult. „Velünk van Castroverde, a Ház jogi tanácsadója, és előző estig, azaz szombatig, háromnapos munkával több mint 23 vallomást rögzítettünk. Fél napra van szükség ahhoz, hogy egy-egy beszámolót fölvegyünk az indulásuk napjától a visszatérésükig.”

Mesquita mindeközben a hajóbörtönből egyenes úton a szárazföldi börtönbe került. „Az Admiralitás őrizete alatt állt, meglehetősen biztonságos felügyelet alatt.” A Casa képviselői állították, az őrizetre azért van szükség, hogy a többiektől megvédjék, ő azonban rendkívül méltánytalannak vélte ezt a bánásmódot.

A Casa figyelemre méltó alapossággal mélyedt el a történtek részleteiben. Jelentésük részletes leírást tartalmazott a Magellán és Cartagena közötti kezdeti konfliktusról, melyre még a Kanári-szigetekről való indulást követően került sor. Még a homoszexuális afférról is volt egy meglehetősen pontatlan és eléggé vérlázító beszámoló. Az eset annak idején Magellánt mértéktelenül feldühítette, és a főparancsnok reagálása sok neheztelést váltott ki a legénység körében. „Úgy tűnik, a Luis de Mendoza által irányított *Victoria*

fedélzetén egy tengerész természet elleni fajtalansággal zaklatott egy hajósinast, és az eset Magellán tudomására jutott. Egy csöndes napon a parancsnok a fiút öngyilkosságba kergette.”

Ahogy a jelentés bővült, egyre nyilvánvalóbbá vált a Magellánnal szembeni ellenséges alapállás. „Úgy látszik, a kapitányok és tisztek, látva, hogy a part mentén haladnak, ahelyett, hogy a Horn-fokot keresnék [azaz Dél-Amerika legdélibb hegyfokát], úgy döntöttek, hogy megkérik Magellánt, kövesse Őfelsége utasítását, melynek értelmében az utazás csakis az Armada kapitányaival, tisztjeivel és kormányosaival történt egyeztetés alapján lehetséges.” Valójában Magellán feladata a szoros, és nem a Horn-fok felkutatása volt. A lázadók későbbi állításával ellentétben a főparancsnok összehívott egy formális tanácskozást, és írásban is kikérte kapitányai és kormányosai véleményét, vagyis szabályszerűen járt el. Más kérdés, hogy a javaslatokat nem fogadta el, de erre nem is kötelezhették. Itt nem demokráciáról volt szó, hanem egy armadáról, melynek történetesen ő volt az admirálisa.

Nem meglepő, hogy a lázadók a Puerto San Julián-i eseményeket is kissé átrendezték a saját szájuk íze szerint. Az ő verziójukat olvasva Magellán őrült dühének pusztán az volt a kiváltó oka, hogy a tengerészek a király parancsainak betartására kérték a főparancsnokot. „Egyik éjszaka Gaspar de Quesada néhány társával együtt a *Concepciónról* átment a *San Antonió*ra, melynek Alvaro de la Mesquita volt a parancsnoka. Nevezett Álvaro de la Mesquitát foglyul ejtették, és közölték a többiekkel, hogy tudomásuk van arról, hogyan bánt Magellán a jelen lévő Juan de Cartagenával; és hogy Magellán meg akarta ölni őt, csupán azért, mert Cartagena Őfelsége parancsainak betartására kérte őt… Ók ugyanezzel a követeléssel fordultak Magellánhoz, s kijelentették, ha Magellán eleget tesz Őfelsége utasításainak, úgy továbbra is alávetik magukat a

parancsnokságának.” A lázadók mindemellett még azt is állították, Magellán azt követelte tőlük, hogy „Őkegyelmességének szólítsuk, és csókoljunk neki kezet és lábat”.

Durván elferdítették annak a találkozónak a történéseit is, amelyen megpróbálták lépre csalni Magellánt. A valóságban Magellán nem volt hajlandó átmenni a lázadók hajójára, mert – okkal – féltette az életét. A lázadók azonban mindezt így magyarázták: „Magellán azt üzente nekik, hogy jöjjenek a hajójára, mert ott akarja kihallgatni őket, de ők azt felelték, hogy nem mernek átmenni a kapitány hajójára, mert félnek a büntetéstől, ehelyett a *San Antonió*ra hívták Magellánt, ahol mindannyian találkozhatnak, és ahol azt fogják majd tenni, amit a kapitány parancsol nekik.”

A lázadók elfelejtettek beszámolni Magellán sikeres akciójáról, ahogyan egyik tengerészével eloldoztatta a *San Antonio* horgonykötelét. Az ő verziójukban Cartagena és Quesada utasította a lázadó hajókat Puerto San Julián elhagyására, s ez vezetett a Magellánnal való összetűzéshez, a főparancsnok zászlóshajója, a *Trinidad* ugyanis elzárta a szabadság felé vezető ösvényt. „A *San Antonio* két horgonyt fölszedett, és csupán egy horgonyon tartotta magát. Quesada hozzájárult ahhoz, hogy Alvaro de Mesquitát szabadlábra helyezzék, és a békesség kedvéért átküldjék őt Magellánhoz.” Ez persze kitaláció volt, de a lázadók más történeteket is költöttek Mesquita köré. Például azt állították, hogy amikor a lázadók hajója elhaladt a zászlóshajó mellett, Mesquita arra kérte Magellánt, hogy ne nyisson tüzet, hanem „ássák el a csatabárdot, de még mielőtt továbbhaladhattak volna, az éjszaka kellős közepén, amikor az emberek aludtak, a zászlóshajó heves tüzet zúdított rájuk”. Ez jól hangzott, ám az igazság ezzel szemben az volt, hogy a *San Antoniót* az erős áramlat sodorta a *Trinidad* irányába, méghozzá nem azért, mert

Quesada parancsot adott az indulásra, hanem azért, mert Magellán tengerésze eloldozta a horgonykötelet.

A lázadók verziójában Mesquita provokálta ki a szorosban történt lázadást azzal, hogy Gomest megsebesítette a lábán, és Gomes csak visszavágott, amikor Mesquita bal karjába döfött. (A valóságban természetesen Gomes volt az, aki elsőként szúrt.) A lázadók a hazafelé vezető út gyötrelmeit is eltúlozták, amikor arról beszéltek, hogy a napi kenyéradag szűkössége kimondhatatlan kínokat okozott számukra. Ez megint csak kétségbe vonható állítás volt, hiszen a *San Antonio* szállította az egész flotta élelemkészletét, vagyis jóval többet annál, mint amivel a lázadók a hasukat megtömhették.

Mialatt a lázadók a Casa képviselőinek előadták meséiket, Gomes és Guerra őrizetben volt, akárcsak Mesquita, aki hiába hangoztatta, hogy ő nem elkövetője, hanem legfőbb áldozata a zendülésnek. „Ezernyi panasz érkezik hozzánk minden órában, hogy nem szabadna őket fogva tartani, és hogy alkalmat kellene adnunk arra, hogy az utazás valós történetét Őfelsége színe előtt feltárhassák.” Ezt az alkalmat azonban soha nem kapták meg. Börtöncellájából Mesquita az igazságnak megfelelően azt üzente, hogy kínzással kényszerítették őt hamis vallomástételre, és hogy ő mindig is hű volt Magellánhoz és Spanyolország királyához. Mindazonáltal Mesquita mindenki másnál gyanúsabbnak bizonyult.

Vallomása olyannyira eltért a lázadók mentegetőző verzióitól, hogy a Casa de Contratación képviselői kevés figyelmet szántak rá, s még kevesebb hitelt adtak szavainak. Védekezésképpen Mesquita a Casa elé tárta azokat a dokumentumokat, amelyeket a Puerto San Julián-i lázadás utáni tárgyalásokról őrzött, s amelyeket ő maga vezetett. A dosszié a legénység minden egyes eljárás alá vont tagjának cselekedetét tartalmazta, s ugyanakkor Magellán könyörületességét is tükrözte. Mindez nem számított. Mesquita továbbra is börtönben

maradt, a lázadókat pedig szabadon engedték. A főkolomposoknak, Gomesnek és Guerrának még az utazási költségeit is kifizették, míg a bűnösnek ítélt Mesquitának a saját kiadásain kívül ezeket is saját lyukas zsebéből kellett megtérítenie.

Eskü alatt tett vallomásaikban a legénység tagjai ügyesen rájátszottak a spanyolok azon aggodalmaira, hogy Magellán esetleg valóban portugál kém volt, aki a spanyolok költségén ravaszul megszervezte az Armada de Moluccát, de csak azért, hogy tönkretegye a flottát, és Károly királyt alaposan rászedje. Ezt a közhelyszerű vélekedést újabb borzalmakkal színezték, amikor Magellánt vérszomjas gyilkosként ábrázolták, aki a legmagasabb körökkel és az egyházzal kapcsolatban álló, tiszteletre méltó spanyol tiszteket kínzásoknak vetette alá. Elbeszélték Cartagena tragikus történetét – egy kasztíliai tisztét! –, akit, noha ártatlan volt, Magellán kitett egy távoli szigetre. S mintha ez önmagában még nem lett volna kellően felháborító elvetemültség, Magellán egy papot is ugyanerre a nyomorúságos sorsra kárhoztatott.

Hatásos érvelés volt ez, de nem teljesen hibátlan. Azt ugyanis a lázadók nehezen tudták megmagyarázni, hogy ez esetben miért nem mentették meg Cartagenát a hazafelé tartó úton. Szerencséjükre annyi érvet halmoztak fel Magellán ellen, és olyan hisztérikus hangulatot keltettek Sevillában, hogy ezt az ellentmondást, egyelőre legalábbis, elnézték nekik. A hatóságok ehelyett azokra az állításokra összpontosítottak, melyek szerint Magellán hű spanyol tiszteket kínoztatott meg Puerto San Juliánban, és nemcsak bántalmaztatta, de ki is beleztette őket, és testüket feldaraboltatta.

Május 26-án Fonseca érsek – Cartagena természetes apja – reagált az eskü alatt tett vallomásokra, és ekkor már nyilvánvalóvá vált, hogy a valóságot eltorzító történetek

megtették hatásukat, úgy, ahogy a lázadók eltervezték. Az érsek mély megrendülését és felháborodását fejezte ki Magellán Cartagenával és Quesadával szembeni cselekedete miatt. Hihetetlennek tűnt, hogy spanyol tisztek föllázadjanak, az pedig teljességgel elfogadhatatlan volt, hogy embereket felakasszanak, majd fölnégyeljenek, másokat pedig lakatlan szigetre kitegyenek. A lázadókat tehát szabadon engedték, habár a gyanú árnyéka még rájuk vetült, és a fizetséget, amit követeltek, nem kapták meg. „Közöltük a tisztekkel és a tengerészekkel, hogy haladéktalanul keressenek maguknak megélhetési forrást – írta Racalde. – Kérjük Őfelségét, hogy tudassa velünk, mi legyen a fizetségükkel.”

Magellán távollétében feleségét, Beatrizt kezdték gyanúsítgatni, mintha legalábbis szegény teremtésnek bármi köze is lehetett volna ahhoz, ami a világ másik végén történt. A Casa de Contratación megszüntette a járadékait, és a királynak írt memorandumban kényelmes magyarázattal szolgált ahhoz, hogy ne kelljen többet fizetnie. „Fernando Magellán feleségének, Felséged jóváhagyásával 50 000 maravédi járna a Háztól… Kétségeink vannak afelől, hogy az utazás kimenetelére való tekintettel ezt az összeget ki kell-e fizetnünk… Tekintettel arra, hogy pillanatnyilag nincs meg a fedezete az ez évi első harmad kifizetésének, addig nem teljesítjük, amíg Felségedtől külön utasítást nem kapunk arra vonatkozóan, mi a teendőnk.”

A bosszúszomjas Fonseca érsek további büntetéseket tartogatott Magellán családja számára. Elrendelte Beatriznek és a házaspár gyermekének házi őrizetét; a nyomozás ideje alatt nem térhettek vissza Portugáliába. Beatriz természetesen nem tudhatta, hogy férje hetekkel korábban, április 27-én meghalt, s hogy testvére, Duarte Barbosa május 1-jén, a cebui mészárlás napján követte őt a túlvilágra. Az asszony tehát fogsága alatt, mint Pénelopé, epedve várta szerettei hazatértét.

Fonseca azonban nemcsak a Magellánhoz hú emberekre gyanakodott, de csaknem ilyen bizalmatlan volt a lázadókkal szemben is. Elrendelte, hogy Gomezt, Guerrát és a lázadás több más vezetőjét tartóztassák le és kísérjék hozzá, sőt még elkülönítésükhöz is ragaszkodott, nehogy összejátszhassanak. Közölte velük, hogy karavellát kíván küldeni Puerto San Juliánba Cartagena és a pap megmenekítésére. A lázadók most sajnálhatták csak igazán elhamarkodott döntésüket, hogy a két száműzöttet otthagyták a vadonban. Hiszen ha Cartagena, aki Magellánt mindig is megvetette, visszatért volna velük Spanyolországba, mindenki másnál jobban besározhatta volna Magellán jó hírnevét, s talán még dicsőséget is szerzett volna a lázadóknak.

Mesquitán kívül senki nem szólt Magellán mellett. A spanyol tisztek nyilvánvalóan arra törekedtek, hogy megakadályozzák a főparancsnok diadalmas hazatérését, vagyis azt, hogy földeket, címeket és vagyont követelhessen magának, úgy, ahogy Károly király az utazás előtt megígérte. A lázadók azonban nem tudhatták, hogy mesterkedésük most már szükségtelen, hiszen Magellán halott. Mesquita, akinek fő bűne abban állt, hogy Magellán unokaöccse volt, további egy évre börtönben maradt, és mindhiába bizonygatta ártatlanságát.

A *San Antonio* lázadása ügyében a nyomozás hat hónapot vett igénybe, és a végén Guerrát és Gomest a többi tengerésszel együtt szabadlábra helyezték; mi több, Gomes még királyi kinevezést is kapott egy újabb felfedezőútra – a rehabilitáció biztos jeleként.

Azok, akik Magellán oldalán álltak, sokkal rosszabbra számíthattak. Felesége és fia házi őrizetben maradt, és Magellán apósa, a jó kapcsolatokkal rendelkező és előkelő Diogo Barbosa kénytelen volt lemondani azokról az ingatlanokról, melyeket az expedíció indulása előtt Magellántól kapott. Ez a méltatlan bánásmód

fölháborította őt, és a királynál szót emelt Magellán védelmében: „Nagy felelősség hárult rá, és Felséged érdekében, s nem Felséged becsülete ellen cselekedett, amikor a három hajó föllázadt ellene, és sokkal keményebben megbüntethette volna őket, ehelyett sokuknak megbocsátott közülük, akik később hálátlannak bizonyultak vele szemben” – fejtette ki Barbosa, majd kíméletlenül kioktatta Károly királyt arról, milyen elvek forognak kockán. „Ezek az események rossz példát adnak, és eltántorítják azokat, akik azt kívánnák tenni, amit tenniük kell, és fölbátorítják azokat, akik másként cselekszenek.” Nem csak Magellán nevében vette föl a harcot, hiszen a hivatalos kegyvesztettség Barbosa lányára, unokájára és saját magára is kiterjedt. Barbosa magányos küzdelme, bármennyire is tiszteletet érdemlő, bukásra volt ítélve, már csak azért is, mert sértette Fonseca érdekeit. Portugálként Barbosa könnyen a felségárulás gyanújába keveredhetett, és ezek után nem csoda, hogy csillagzata Magellánéval együtt hanyatlott le.

Magellán másik hű embere, a briliáns és ugyanakkor ingatag Ruy Faleiro szabadlábon maradt. Miután az Armada de Molucca elhagyta Spanyolországot, Faleiro visszatért Portugáliába, ahol azonban börtön várt rá. Itt idegösszeomlást szenvedett, de végül sikerült összeszednie magát, s amikor szabadult, titokban visszatért Sevillába, ahol bizonyos mértékig elnyerte a Casa együttérzését, amikor megmutatta bilincseinek nyomait. Szánalomból és azért, hogy Portugáliától távol tartsák, ahol kétségtelenül képviselt bizonyos értéket, a Casa külön fizetséget folyósított neki (és testvérének, Franciscónak), „mivel teljesen meggyötörve és kifosztva érkeztek Portugáliából; azonkívül Őfelsége parancsára tartózkodtak itt”. Faleiro, aki az Armada de Molucca első szervezője volt, életének hátralevő napjait ismeretlenségben élte le.

A lázadók váratlan hazatérése okozta lármában az ifjú király, aki két évvel korábban az expedícióra meghatalmazást adott, egyetlen szavát sem hallatta, pedig kérelmek és levelek sokasága özönlött hozzá. Az ekkor húszéves Károly korántsem veszítette el érdeklődését az expedíció végső kimenetele iránt, de amióta a hajók Sevillából elvitorláztak, teljesen elnyelte őt a politikai zűrzavar. Anyja, Őrült Johanna gyógyíthatatlan elmebajban szenvedett. Állandóan maga mellett tartotta a 28 évesen váratlanul elhunyt férjének, I. Szép Fülöpnek bebalzsamozott holttestét. Abban a hitben élt, hogy halálának évfordulóján a férje, újra életre kel. Fülöp halála után Johanna csakis fekete ruhát viselt, és nem volt hajlandó mosakodni. Mindeközben az ifjú uralkodó, támogatóitól bátorítva, továbbra is azon fáradozott, hogy ő legyen a Szent Német-római Császárság következő uralkodója, azaz Európa leghatalmasabb politikai entitásának az első embere.

A Német-római Császárság Kr. u. 800-ban jött létre azzal, hogy Nagy Károlyt, a frankok uralkodóját, a germán királyságok elkötelezettjét a pápa Rómában császárrá koronázza. Az eseménnyel egyesítette Franciaföldet, a német területek nagy részét, Németalföldet, a későbbi Belgiumot, Luxemburgot és Észak-Itáliát. Jóllehet Nagy Károly férfiági leszármazottai egy évszázadon belül kihaltak, sok európai uralkodó dinasztiának mégis ő lett az elődje. Az idők folyamán a Szent Német-római Birodalom olyannyira széttagolódott, hogy a 18. században Voltaire azt írta róla: „az se nem szent, se nem római, sem nem birodalom”. Mindazonáltal létezett.

A Német-római Császárság választáson alapuló monarchia volt; a német választófejedelmek jogkörébe tartozott a császár kijelölése és tevékenységének az ellenőrzése. Károly nagyapja, Miksa, a hét választófejedelemből ígéretet csikart ki arra, hogy

unokáját császárrá fogják választani, de az ígéretek Károlynak nem adtak elég biztonságot az utódláshoz. Számolnia kellett 1. Ferenc francia királlyal, aki ugyancsak mohón vágyott a hírnévre, s különösen Spanyolország kárára óhajtott szert tenni rá. Igaz ugyan, hogy Károly a Habsburg-házhoz tartozott, mely a Német-római Császárságot hagyományosan uralta, de azért ahhoz, hogy nyélbe üsse a dolgot, pénzre volt szüksége, méghozzá igen sokra. Alig álcázott csúszópénzeket kellett fizetnie a választófejedelmeknek és a pápaság képviselőinek ahhoz, hogy rangját biztonságban tudhassa. Mivel saját anyagi forrásai erre nem voltak, különböző bankházaktól kölcsönzött igen nagy összegeket, folyamatos eladósodásba verve magát. Végül is meghökkentő összeget fizetett az elektoroknak, nem kevesebb, mint 850 ezer dukátot, amiből 540 ezret a Fugger-bankdinasztia kölcsönzött. Így tehát Károly a német választófejedelmek lefizetéséhez német bankároktól kölcsönözte a pénzt, hogy elnyerje az alapvetően német címet: a Német-római Birodalom császára. Birodalmi ambícióin a németek vagyonokat kerestek, és az uralkodó azt várta, hogy a számlát a Spanyol Királyság egyenlítse ki, amivel meglehetősen nagy felháborodást váltott ki az egész Ibériai-félszigeten.

Hogy megvalósíthassa álmát, és a Német-római Birodalom császári trónjára ülhessen, Károlynak szüksége volt a Medici-családból való X. Leó áldására. A pápa szertelenségeivel meglehetősen nagy ösztönzést adott a reformációnak. A közkeletű legenda szerint gátlástalanul kicsapongó ember volt, Raffaello 1518-ban festett, jól ismert portréja azonban egészen másnak ábrázolja: köpcös, elgondolkodó, komor tudósnak és esztétának. Puffadt arca és erőteljes, húsos orra egy otthonülő, feltűnésmentes figurát jelenít meg, aki mögött feszengve áll két ifjú kardinális. Jóllehet mindhárman tetőtől talpig fényűző kelméket viselnek, damasztot, bársonyt, selymet, valahogy mégis furcsán festenek

egymás mellett; mintha díszes palástjuk alatt gyilkos fegyverek lapulnának. Raffaello portréja Róma nehéz és zaklatott periódusáról tanúskodik. Az előző évben X. Leó egy ellene szőtt összeesküvést leplezett le: fiatal kardinálisok meg akarták mérgezni őt. Petrucci bíborost, aki beismerte, hogy tudott az összeesküvésről, a börtönben megfojtották, a többi résztvevőt pedig száműzték vagy kivégezték. Nem csoda, hogy Raffaello portréja egy gondterhelt, töprengő X. Leót ábrázol, akit baljós tekintetű bíborosok vesznek körül.

X. Leónak azonban volt egy másik arca is. Ha éppen nem egyházi szerepkörben jelent meg, nagy fogékonyságot tanúsított a bohémságok iránt, kedvelte a vidámságot, és rajongott a színházért, zenéért, művészetekért és e más e világi élvezetekért, mint például a társas összejövetelekért és a vadászatokért. „Élvezzük a pápaságot, ha már Isten megajándékozott vele!” – jelentette ki. Bőkezű adományokat osztogatott kíséretének, mit sem törődve az egyre apadó pápai kincstárral. Aztán ugyanolyan gátlástalanul próbálta feltölteni pénzesládáit, válogatás nélkül osztogatva címeket, rangokat, kegyeket, a túlvilági boldogulás ígéretét – megfelelő adományok ellenében persze.

Az elégedetlenkedő kívülállók szemében az egyház a látványos korrupció, az önzés és az arrogancia mocsarába süllyedt. 1520-ban Luther Márton a németországi Wittembergben dühödt és fenyegető levelet irt X. Leó pápának. „Korunk felháborító gazságai között – írta – kénytelen vagyok olykor szentségedre gondolni, legáldottabb Leó atya.” X. Leó uralma alatt a római egyház, „amely korábban valamennyi egyház között a legszentebb volt, most a legelvetemültebb tolvajok bűnbarlangjává, a legszégyentelenebb bordéllyá változott” – írta Luther Márton, és sokan egyetértettek vele. „É gonoszságokat – ha egyszer el kell jönnie – még az Antikrisztus sem múlhatná fölül.” Luther oldalakon át sorolta panaszait, és igen sok követőre talált. A

reformáció kibontakozásának már semmi nem állhatta útját.

A szorult helyzetben lévő X. Leó elvileg kaphatott volna kiegészítő támogatást a Német-római Császárságtól, de a konglomerátumban teljes zűrzavar uralkodott. Miksa halála után X. Leó színleg I. Ferencet támogatta Károly király ellenében, a valóságban azonban ügyesen kijátszotta a jelölteket egymással szemben. Az elszántabb és anyagilag jobban megtámogatott Károly király végül győzött, és a pápa vonakodva ugyan, de a fiatalember mögé állt, aki hirtelen feljutott az európai hatalom csúcsára. Vagy inkább a szakadék szélére?

1519. július 28-án, alig egy hónappal azelőtt, hogy Magellán flottája elindult a Guadalquivir folyón az Atlanti-óceán felé, a Barcelonában tartózkodó Károly királyt értesítették, hogy őt választották a Német-római Birodalom császárává, de addig nem élvezheti a címet, amíg nem fizet. Károly a spanyol nemesek anyagi támogatására számított, de azok hátat fordítottak neki. A király tehát Európához folyamodott pénzért, és végül 1520. október 23-án az ősi német városban, Aachenban, ahonnan egykoron Nagy Károly a birodalmat kormányozta, a most 21 éves spanyol uralkodót V. Károly néven német-római császárrá koronázták. Az alkalom a tétovázó, reformáció által ostromlott, pénzéhes pápa és a tapasztalatlan, ugyancsak pénzéhes uralkodó közötti formális szövetséget jelezte.

Most, hogy Károly a Német-római Birodalom császára lett, a spanyol nemesség a korábbinál is hevesebben támadta az ifjú uralkodót. Ígérete ellenére, hogy külföldit Spanyolországban kormányzati tisztségre nem nevez ki, egykori tanítóját, az utrechti Adriaant jelölte ki kormányzónak, s ezzel megerősítette a spanyol nemesek azon gyanúját, hogy Károly lényegében nem más, mint egy nyakukra ültetett német betolakodó. Toledo városa azzal válaszolt, hogy elűzte a királyi közigazgatás irányítóját, a *corregidort,* és ezzel kezdetét vette a

kasztíliai *comunerók* lázadása. Spanyolország-szerte Madridtól Salamancáig, városok lázadtak fel, és csatlakoztak a Junta Santa de las Communidadeshoz, hogy visszaszerezzék a politikai hatalmat. Elszántságukat azzal is demonstrálták, hogy nemzetőrséget szerveztek, amellyel Tordesillasba vonultak, ahol Károly király anyjának, az őrült Johanna királynőnek ajánlották fel bizalmukat, ő azonban nem volt hajlandó föladni magányát azért, hogy támogassa őket, vagy akár bármiféle dokumentumot aláírjon a kedvükért.

A lázadás a vidéki térségekben ellenforradalmat váltott ki azok körében, akik gyűlölték a nemességet – ők viszont védelemért a királyhoz fordultak. Károly mohón kapott a támogatásukon, kárpótlást ígért nekik a lázadó nemesek elleni harcban elszenvedett veszteségeikért, s ugyanakkor hajlandó volt utrechti Adriaan mellé két kasztíliai nemest társkormányzónak kinevezni. Két kézzel szórta a címeket és rangokat azoknak, akik mellé álltak, és sikerült is a nemesek ellenállását megtörnie. Győzelmei ellenére azonban spanyolországi hatalma meglehetősen ingatag lábakon állt, hiszen a comunerók és a rojalisták közötti szövetség folyamatosan módosult. Birodalma gondjaitól elárasztva Károly csekély figyelmet fordíthatott a Sevillába befutó viharvert hajóra. 1522 júliusáig külföldön maradt, és távollétében Spanyolország küzdött azért, hogy nemzetként, illetve a Német-római Császárság részeként újradefiniálja magát.

Sevilla, a spanyol kereskedelem központja tükrözte az országban uralkodó feszültséget, és valóságos válságövezetté vált. Utcáin meg sikátoraiban virágzott a bűnözés. Triana, a Guadalquivir folyó túlpartján lévő külvárosi rész volt az alvilági elemek gócpontja, és jobbára itt toborozták a spanyol hajók legénységeit is. Cigányok, rabszolgák, moriscók, tenyérjósok, koldusok, vándorprédikátorok és dalnokok népesítették be a

gyorsan terjeszkedő alvilágot. Idővel a papság soraiból kitaszított lelkészek, lezüllött hidalgók, munka nélküli katonák is színesítették a képet, akárcsak a különféle kétes árucikkekkel üzletelő kereskedők. Az Afrikából Európán át Sevillába özönlő csempészárura lehetett a legjövedelmezőbb vállalkozásokat alapozni; a legális üzleteket a csempészetből származó haszon messzemenően fölülmúlta. Notórius munkakerülők nyomoréknak álcázták magukat; alig lehetett megkülönböztetni őket a kolduló szerzetesektől. A késelések mindennaposak voltak Sevilla utcáin, akárcsak a megvesztegetések és a prostitúció. Évente tizennyolcezer rab lépte át a királyi börtön kapuit, további terhet róva az amúgy is gyengélkedő gazdaságra.

Mindeközben Sevilla nemesi oligarchái zsírosra hizlalták magukat földjeik bérbeadásából vagy abból, hogy rangjukat és presztízsüket kereskedelmi célokra készpénzre váltották, főként a bor-, olaj- és szappankereskedelem terén. Hasznukból fényűző kastélyokat, elbűvölő kerteket építtettek. Spanyolország-szerte legjobban a sevillai nemességet irigyelték, még akkor is, ha a város bűnözőitől mindenki tartott.

Ez a két véglet találkozott Sevilla kikötőiben, ahol gazdag kereskedők matrózokkal lökdösődtek, és tisztességtelen ügynökök házaltak gyanús árucikkeikkel. A Quadalquivir folyó partjain uralkodó káosz közepette most csendesen megérkezett a *San Antonio,* a legénység leszerelte a vitorlákat és a kötélzetet, és a hajó horgonyt vetett: néma, de fennkölt tanúja egy félresiklott expedíciónak. Sevillában senki sem tudta, hogy az Armada de Molucca sikeresen áthajózott a szoroson, és átszelte a hatalmas Csendes-óceánt. Senkinek fogalma nem volt arról, hogy a túlélők milyen közel jutottak végső céljukhoz, a Fűszer-szigetekhez. Károly királytól kezdve a Casa de Contratación bürokratáiig vagy az éppen szabadlábra helyezett tengerészekig, akik most másik,

induló hajón kerestek munkalehetőséget, mindenki abban a hitben élt, hogy a flotta elveszett, és az expedíció teljes kudarcba fulladt. Mindannyian tévedtek.

TIZENKETTEDIK FEJEZET

Túlélők

Vitorla fönn, ám szél se rezdül,
Hajónk mégis a hullámot szeli,
Mit számít, merre járunk épp!
Karunk, mint élettelen gép,
Ez lett belőlünk, semmi több:
Kísértethajó tengerészei.

Tízezer mérföldre Spanyolországtól, valahol a Fülöp-szigetek távoli zugában egy hajó égett. A tűz nappallá varázsolta az éjszakát, a lángnyelvek kísérteties ábrákat festettek a mélykék, duzzadó tengerre. Ahogy a tűz sistergett, és csípős füst szállt az ég felé, a lángnyelvek föleméssztették a hajó faszerkezetét, egészen a víz pereméig. A vízen égő máglya tompa, vörös izzása messze mérföldekről is látható volt. Másnap reggel az elszenesedett hajótest parazsából fölszálló vastag füst a nappalt éjszakává változtatta.

A hajó a *Conception* volt, az előző napi cebui mészárlásból megmenekült három hajó egyike. A túlélők azóta megpróbálták a három nagy hajót helyes irányba navigálni a feltérképezetlen Fülöp-szigeteki partok mentén, de reménytelenül kevesen maradtak ahhoz, hogy boldoguljanak. Ráadásul a *Conception* kapitánya, Juan Sebastián Elcano arról panaszkodott, hogy férgek pusztítják a hajótestet. Ha Magellán élt volna, nyilván fáradságos javítómunkálatokra parancsolta volna a legénységet, de a túlélők pragmatikusabb megoldást választottak, és úgy döntöttek, hogy fölgyújtják a hajót, nehogy az ellenség megkaparintsa, és ellenük felhasználja. A legénység átmentette a *Conception* fedélzetén és rakterében található értékeket – élelemkészletet, köteleket, vitorlákat, fegyvereket és

navigációs eszközöket – a másik két hajóra: a *Trinidadra,* mely továbbra is a flotta zászlóshajója maradt, és a *Victoriára.* Ezt követően, 1521. május 2-án az üres hajót felgyújtották, mintegy szimbolikus, noha teljesen öntudatlan vezeklésként a flotta bűneiért.

Egy sietős szavazással a tengerészek Espinosát a *Victoria* kapitányává választották, míg az új főparancsnok a korábbi portugál kormányos, João Lopes Carvalho lett. Elcano, a *Victoria* kapitánya csöndben átkozta az új főparancsnokot, aki lehet, hogy tehetséges kormányos volt, ám ahhoz hiányzott az ereje, hogy az engedetlen flottát megfegyelmezze. Éppen Carvalho volt az egyetlen, aki Brazíliában megpróbálta asszonyát a fedélzetre hozni; jóllehet nem sikerült neki, a gyereke azóta is a flottával hajózott. Elcano nem sokra tartotta az olyan vezetőt, aki rossz példával jár mások előtt.

Az új parancsnokság Pigafettát meglehetősen kényes helyzetbe hozta. A krónikás mindig is Magellán hű emberének vallotta magát, ám a főparancsnok hajdani belső köre – rabszolgája, Enrique, törvénytelen fia, Cristóvão Rebêlo, unokaöccse, Alvaro de Mesquita, és sógora, Duarte Barbosa – mind elpusztult vagy eltűnt. Csak Pigafetta maradt életben. Úgy vélte, hogy az expedíció fő krónikásaként tovább szolgálhat, és főtolmács-ként is hasznát veszik majd, hiszen egyedül ő vette a fáradságot, hogy a maláj nyelvet módszeresen tanulmányozza. Enrique szintjére természetesen nem jutott el, de meg tudta értetni magát, és képes volt információkat szerezni. Hasonlóképpen fontos volt, hogy jártasságot szerzett a Fülöp-szigeteki szokásokban a casicasitól kezdve a palangig, és az expedíció küldötteként hasznossá tudta tenni magát a különös és szeszélyes szigetlakók körében. Carvalho és az újonnan megválasztott vezetés egyetértett ezzel, s ennek folytán Pigafetta szerepe a Magellán utáni korszakban egyértelműen fontosabbá vált.

Ami a naplóját illeti, azt tovább folytatta, és tartalmát féltve őrizte.

Az Armadát ért Fülöp-szigeteki tragédiák sorozata után a kereskedelmi megfontolások határozták meg cselekvéseiket. Soha többé nem állítanak keresztet, és nem vállalkoznak tömeges hittérítésekre. Minden megváltozott. Tudatában voltak annak, mennyire szerencsések, hogy életben maradtak, és a figyelmüket ettől kezdve csakis a Fűszer-szigetek megtalálására összpontosították, remélve, hogy ott biztonságos kikötőt, élelemellátmányt találnak, és nem utolsósorban értékes árucikkeket, hiszen ezért hajózták körbe a fél világot.

Carvalhóra várt a feladat, hogy a flotta két megmaradt hajóját déli irányban átvezesse a szigetcsoportok között a Molukkákhoz, de az esős évszak beköszönte és a heves viharok szinte lehetetlenné tették a hajózást. Ahhoz már hozzászoktak, hogy nyílt vízen hatalmas távolságokat megtegyenek, de most szigetcsoportok labirintusain kellett áthatolniuk. A rövid távolságokhoz és kifinomult manőverezéshez megbízható térképre lett volna szükségük, vagy annak hiányában egy révkalauzra, aki ismerős ezeken a vizeken, ám a cebui és mactani rettenetes tapasztalatok után érthető módon tartottak attól, hogy az idegen szigetlakóktól segítséget kérjenek. Ki tudja kifürkészni a pálmafák árnyékában rejtőző bennszülöttek valódi szándékait?

Időnként balanghaik közelítették meg a flottát, evezőseik matrózdal ütemére húzták a lapátokat. Amikor csak alkalom adódott rá, Pigafetta kérdezősködött, hátha az evezősök útbaigazítást adnak a Molukkák felé, de a szigetlakók a minimumra korlátozták az egymás közötti kapcsolattartást.

Carvalho a kormányos, Albo segítségével szigetről szigetre haladt a Fülöp-szigeteki labirintusban kanyarogva, de jobbára dél felé tartva. Albo rendszeres naplója, pusztán a cebui rejtekhelyeket említve, úgy

számol be a hajók vándorlásáról, mintha sebesült vadak keresnének gyógyító menedéket.

Hamarosan rábukkantak egy szigetre, melyet sötét bőrű „pigmeusok” laktak. Sikertelen élelemvadászat után a flotta sűrű lombkoronával benőtt, rejtett forrásokból csobogó, meredek vízesésekkel tarkított szigethez közelített. Itt-ott keskeny, de hívogató parti sávok bukkantak elő. Mindanaóhoz értek. Az idillikus környezet némi megnyugvást hozott az agyonhajszolt legénységnek; félretették éberségüket, és baráti szövetségre léptek Calanoával, a helyi uralkodóval. Calanoa, ahogy Pigafetta följegyezte, „bal kezéből vért csurgatott, mellyel bekente arcát, s a vért a legszorosabb barátság jelképeként a nyelve hegyével megnyalta, és mi követtük példáját”. A baráti gesztus ellenére Calanoa a legénységet nem tudta vagy nem akarta jóllakatni.

A ceremónia után tisztelete jeléül meghívta a partra Pigafettát, aki azonban nem ad magyarázatot arra, hogy miért egyedül őt érte ez a megtiszteltetés. Talán a maláj nyelvben való jártassága nyűgözte le a törzsfőnököt, de az is lehet, hogy a csak neki szóló meghívás alkalmat kínált számára, hogy Carvalho és az expedíció többi vezetője előtt nélkülözhetetlenségét igazolja. A meghívást bátran elfogadta, annak ellenére, hogy ő is szemtanúja volt a legutóbbi mészárlásnak. Hirtelen támadt merészségét éppenséggel az is magyarázhatja, hogy a krónikásnak elege volt az öldöklésből és katasztrófákból, s nem akart visszatérni a hajóra, hanem úgy tervezte, hogy élete hátralevő napjait tisztelettel övezett vendégként a szigetlakók, különösképp a gyönyörű bennszülött nők társaságában tölti el.

„Épp akkor hajóztunk rá egy folyóra, amikor egy csomó halász halat kínált a királynak” – így aztán legalább élelemhez jutottak. „Aztán a király levette ruháit, melyek a szemérmét is takarták, és ugyanezt tette a többi főnök is, és énekelve evezni kezdtek,

miközben kunyhók sokasága mellett haladtunk el a folyón. Sötétedés után két órával értük el a király házát, mely körülbelül hat mérföldre lehetett.” Társaitól elszigetelve Pigafetta most teljességgel ki volt szolgáltatva vendéglátóinak, de ha érzett is bármi félelmet, annak semmi nyoma nincs a naplójában.

„Amikor beléptünk a házba, nád- és pálmalevél fáklyák sokasága világította meg lépteinket – folytatja Pigafetta. – A király két törzsfőnökkel és két gyönyörű szép nővel megivott egy nagy kancsó pálmabort, anélkül, hogy bármit is ettek volna. Én magam szabadkozva csak egyszer ittam.” A jelenet mindenesetre ismerős lehetett Pigafetta számára, valami ilyesmi történt Limasawában is a mészárlás előtt. Legnagyobb megkönnyebbülésére azonban azt látta, hogy rizsestálakat készítenek elő. „Azzal kezdték, hogy jókora levéllel kibélelt agyagedénybe tették a rizst. Aztán vizet töltöttek hozzá, és addig főzték, amíg olyan keménnyé nem vált, mint a kenyér, amikor megszegik.” (Ennek a receptnek a közreadásával Pigafetta az első óceániai szakácskönyv szerzőjévé lépett elő.) Vacsora után a törzsfőnök két matracszerűséget kínált Pigafettának az alváshoz, az egyik nádból, a másik pálmalevelekből készült. „A király és két asszonya egy külön helyre mentek hálni, míg jómagam az egyik főnökkel aludtam.”

Reggel Pigafetta elindult, hogy fölfedezze a szigetet, s különösen azokra a kunyhókra fordított nagy figyelmet, amelyek aranydíszektől csillogtak. Úgy látszott, hogy a sziget tele van arannyal, ahogy Pigafetta megjegyezte: „temérdek arany található mindenfelé. Mutattak nekünk kisebb völgyeket, ahol, ahogy jelekkel tudtunkra adták, annyi az arany, mint a hajuk szála, de vaseszközeik nem voltak, melyekkel az aranyat ki lehetett volna bányászni, ám ez különösebben nem zavarta őket.”

A déli rizs- és halétkezés közben Pigafetta udvariasan megkérdezte Calanoát, hogy tiszteletét tehetné-e a

királynőnél. A törzsfőnök beleegyezett, és együtt nekivágtak egy meredek hegyi ösvénynek, hogy kifejezzék hódolatukat a királynő előtt. „Amikor beléptem a házba, meghajoltam a királynő felé, és ő ugyanezt tette felém, majd pedig hellyel kínált. Éppen alvógyékényt készített pálmalevelekből. A házban számos porcelán-kancsót láttam, és négy csengettyűt. Sok férfi és női rabszolga sürgölődött uralkodónőjük körül.”

Pigafetta eddigi lelkesedése – már ha valóban megfordult a fejében, hogy nyugalmat keresve a szigeten marad – a továbbiakban némileg alábbhagyott. A királynőnél tett látogatása után a törzsfőnökkel és a kíséret tagjaival együtt bemászott egy rájuk várakozó balanghaiba, és egy csöndes folyón elindultak az óceán felé. Legnagyobb döbbenetére a békés környezet kellős közepén elképesztő látvány tárult szemük elé: „Tőlünk jobbra egy hegyen egy lecsupaszított fára három férfi volt fölakasztva.” Pigafetta ismét elképedt az idilli táj és annak békés, barátságos, nagyvonalú lakói, illetve a brutalitás e döbbenetes látványa közötti kontraszttól. Kik voltak ezek az emberek?, kérdezte Pigafetta. – Gonosztevők és tolvajok – magyarázta Calanoa komoran.

A balanghai a *Trinidadhoz* közeledett, és Pigafetta búcsút mondott vendéglátóinak, majd újra csatlakozott a flottához. Mindazonáltal kellemes kirándulás volt ez, eltekintve persze a három akasztott ember lázálomszerű látványától.

Még mindig nem tudták pontosan meghatározni a Fűszer-szigetek elhelyezkedését, de a flotta továbbindult, „és nyugat-délnyugat felé fordultunk, majd horgonyt vetettünk egy nem túl nagy és csaknem lakatlan szigeten”. A flotta jelentősen eltért a helyes útiránytól, a Sulu-tengerhez, Kína felé tartott, holott a Fűszer-szigetekhez, dél felé kellett volna hajóznia. Cagayannak nevezték a szigetet, melyre most

rábukkantak. Pigafetta ezúttal is lelkesen partra szállt, hogy a szigetlakókkal kapcsolatot teremtsen, de most mások is csatlakoztak hozzá a legénység tagjai közül. Azzal a céllal léptek partra, hogy feltöltsék vészesen fogyó élelemkészleteiket.

Nem messze előző állomáshelyétől a flotta most egy jóval inkább zsákmányszerző kultúrára bukkant. „A mórok lakják ezt a szigetet, akiket egy Bume nevű szigetről [Borneo] korábban elűztek. Meztelenül járnak, és fúvócsöveik vannak, és kicsiny tegezük, melyet az oldalukon hordanak, tele mérgezett nyilakkal és mérgező füvekkel. Tőrjeik markolatát arannyal és drágakövekkel díszítik, vannak dárdáik, lándzsáik és bivalyszarvból készült kicsiny mellvértjeik.” Szerencsére ezek a félelmetes kinézetű harcosok az európaiakat „szent lényeknek” nézték, ezért nem bántották őket. A kiéhezett tengerészek azonban ételhez nem jutottak hozzá, és kétségbeesésüket tovább fokozta, hogy hetvenöt mérfölddel eltértek északnyugat felé, majdnem homlokegyenest ellenkező irányba, mint amerre a Fűszer-szigetek találhatók.

Egyre kétségbeesettebben folyt az élelem utáni hajsza. „Gyakran azon a ponton voltunk, hogy elhagyjuk hajóinkat, mert az éhhalál szélén álltunk” – írta Pigafetta. Végre aztán megérkeztek egy Palawan nevű ígéretes szigetre, amely a Sulu-tengert a Dél-kínai-tengertől választja el. Habár céljuktól még távolabb kerültek, de a sokat szenvedett emberek legalább kaptak némi kárpótlást a trópusi Paradicsomban. „Enyhe szellők fújnak, süt a nap, és a tenger halban igen gazdag – írta a szigetről Samuel Eliot Morison. – A föld olyannyira termékeny, hogy a fő aratás után fél évvel sincs más dolguk az embereknek, mint hogy élvezzék az életet.”

Korgó gyomorral és az éhségtől szédelegve a tengerészek kénytelenek voltak a helyi törzsfőnök társaságában egy újabb *casicasi* ceremónián átesni, de azt követően végre átadhatták magukat a „rizs,

gyömbér, disznó, kecske, szárnyasok élvezetének”, nem beszélve a „fügéről... mely oly vastag, mint a kar”. Pigafetta valójában a banánt nevezte fügének, de mindenképpen kitűnőnek ítélte. És ez még nem minden; a hálás tengerészek kókusszal, cukornáddal és „ízében fehérrépára emlékeztető gyökerekkel” tömhették meg hasukat. A rizsből párolt bort Pigafetta rendkívül könnyűnek és üdítőnek találta, sokkal jobbnak, mint a pálmabort, melyet heteken át fogyasztott. Pár órával korábban még annyira elkeseredettek voltak, hogy a hajóikat is áruba bocsátották volna némi élelemért, most meg hálát adtak Istennek, hogy megmentette őket az éhen halástól.

Amikor végre telerakta a bendőjét, Pigafetta megint átváltozott antropológussá. Rávette a szigetlakó házigazdákat, hogy mutassák be fegyvereiket. „Vannak fúvócsöveik, vastag, fából készült nyilakkal, melyek hosszabbak, mint egy pálmaág, szigonyheggyel vannak ellátva, és más, halcsontból készült, mérgezett heggyel; más nyilakat pedig bambuszból készült, ugyancsak mérgező szigonyokkal szerelnek fel. A nyílvessző végére toll helyett kicsiny, könnyű fadarabot csatlakoztatnak. A fúvócsöveik végére egy darab dárdahegyszerű vasat erősítenek, s miközben kilövik a nyílvesszőiket, ezzel az eszközzel harcolni is tudnak.”

Pigafetta megemlíti az állatviadalokat is. „Nagy és szelídített kakasaik is vannak, melyeket nem esznek meg, hanem bizonyos hódolattal vesznek körül. Néha viadalokat rendeznek velük, és mindenki föltesz egy bizonyos összeget a saját kakasára, és a díjat az kapja, akinek a kakasa győz.” Minél közelebbi bepillantást nyert Pigafetta ebbe a kultúrába, annál inkább zavarba jött a saját kultúrájával való hasonlóságok láttán.

Amikor a legénység kipihente magát, és megrakta a hajókat élelemmel – a csendes-óceáni térségben töltött hetek megtanították őket, hogyan kell ügyesen alkudozni az árura –, fölszedték a horgonyt, és 1521. június 21-én

készen álltak az indulásra. Szereztek egy helyi révkalauzt, bizonyos Bastiaót, aki keresztténynek vallotta magát, Bastiaónak azonban közvetlenül a flotta indulása előtt nyoma veszett. Újabb révkalauzt keresve Carcalho elrendelte, hogy a flotta kerítsen be egy nagy méretű balanghait. Békés szándékot színlelve az Armada végül három révkalauzt is foglyul ejtett, abban a hitben, hogy ők majd megmutatják a Fűszer-szigetek felé vezető utat. Ezek a révkalauzok azonban – mindhárman arabok – csak összezavarták a dolgokat, délkelet felé irányítva az Armadát, Brunei irányába, mely erős arab bázis volt, ahelyett, hogy délnyugat felé, vagyis a Molukkák felé hajóztak volna.

Kockázatos útvonal volt ez, tele zátonyokkal és homokpadokkal, és a flottának nagy szüksége volt a kormányosok segítségére, hogy elérjenek Bruneibe. Még Albo, a mindenre elszánt kormányos is elvesztette higgadtságát az útnak ezen a szakaszán. „Tudni való, hogy a parthoz közel kell hajózni, mert a nyílt vízen nagyon sok a zátony errefelé – panaszkodott, ami nála ritkaságszámba ment –, és nagyon fontos, hogy a mérőón folytonosan a kezünk ügyében legyen. Brunei nagy város, és igen nagy tengeröble van, és azon belül is igen sok a zátony. Szükség van tehát helybeli révkalauzra.” Amikor az öböl bejáratát elérték, a flotta dzsunkák nyomába szegődött, melyek kormányosai ismerték a biztonságos útvonalat. Végül Brunei kikötőjében horgonyt vetettek, és egy olyan varázslatos birodalom kellős közepén találták magukat, amely minden korábbi élményüket messzemenően fölülmúlta.

Másnap, július 9-én egy proának látszó hajó tűnt fel a horizonton, de ahogy közeledett, kiderült, hogy jóval nagyobb vízi járműről van szó, „melynek orrát és tatját arannyal díszítették. A hajó orránál pávatollakkal övezett kék-fehér zászlót lengetett a szél”. A díszes proa nyomában két kisebb hajó haladt. A látványos jelenet kiegészítéseként a fedélzeten zenészek adtak szerenádot

– az európaiak legnagyobb ámulatára. „Néhányan hangszereken és dobokon játszottak” – jegyezte föl Pigafetta hitetlenkedve.

A proa legénységének tagjai széles gesztusokkal jelezték, hogy följönnének a fedélzetre, és „nyolc öregember, mind főnökök, a fedélzetre lépett, és helyet foglal egy szőnyegen. Festett fakancsókat hoztak ajándékba, melyek tele voltak bétellel és arékával – fűszernövény, melynek fehér és sárga virágai könnyű, szinte émelyítő illatot permeteztek a sós tengeri levegőbe – (ezeket a gyümölcsöket folytonosan rágták), jázminnal és narancsvirággal”, melynek mámorító illatát a legénység tagjai Sevilla óta nem szívhatták magukba. Ám az öreg főnökök mást is hoztak magukkal: sárga selyemruhakötegeket, két ketrecet verdeső szárnyasokkal, rizsborral töltött kancsókat és cukornádkötegeket. Miután ajándékait elhelyezték a *Trinidad* fedélzetén, átvonultak a *Victoriára,* és ott ugyanezt előadták.

Az Armada iránt tanúsított nagyvonalúságuk alighanem tévedésből fakadt. Ezt a térséget többnyire portugálok látogatták, akik más útvonalon közelítettek ide, és ők voltak az arab uralkodókkal folytatott kereskedelem úttörői. Ginés de Mafra úgy ír Brunei rádzsájáról, mint „portugálbarátról és a kasztíliaiak ellenségéről”. Így tehát az Armada de Molucca tengerészei betolakodóknak tekinthetők, ám a legénység tagjai közül sokan portugálok voltak, és minden bizonnyal a portugál korona legújabb küldötteinek látszottak.

Ezen az éjszakán a megfáradt tengerészek a helyi rizsborpárlatot kóstolgatva a feledés jótékony mámorába merültek.

A flotta hat békés napot töltött Brunei kikötőjében, alkalmat adva az embereknek a feltöltődésre és arra, hogy legalább részben feledhessék az elmúlt hetek

borzalmait. A hajók fedélzetéről cölöpökre emelt házak sokaságát láthatták a bonyolult vízi labirintusokban. A város mögött a pálmafák őrszemekként silbakoltak. Éjszakánként halvány tüzek parázslottak a távolban, és szelíd füstfellegeket küldtek az ég felé. Ha a tengerészek figyelmesen füleltek, hallhatták, amint a partok távoli hangokat visszhangoztak, illetve valami primitív zene dallamai sodródtak arra a vízfelületen: gong, harang, énekszó hallatszott. Egzotikus csáberejük volt ezeknek a hívogató dallamoknak, de a tengerészek túl sokat megéltek már ahhoz, hogy elhagyják hajóikat, és nekivágjanak az ismeretlennek.

A flotta elszigeteltsége akkor szűnt meg, amikor jóakarójuk egy proakonvojt küldött a megnyugtatásukra és elbűvölésükre. „Hagy pompával érkeztek – írta Pigafetta –, hangszereken, dobokon és rézgongokon játszva körülvették a hajókat. Furcsa sapkáikkal üdvözöltek minket, a sapkák csak a fejük tetejét fedték. Mi tisztelgő lövéseket adtunk le a mozsárágyúinkkal, kövek [lövedékek] nélkül. Ezután rizsből készült különféle ételekkel kínáltak minket. Egyeseket levelekbe bugyolálták és hosszanti formára gyúrtak, más fogások cukornádra hasonlítottak, és voltak, amelyek tojásos vagy mézmártással készültek. Azt mondták nekünk, hogy a királyuk hajlandó ivóvizet és fát adni, és kész kereskedni velünk.”

A rádzsa üzenete ígéretesen hangzott. „Az üzenethozó öreg ember volt – emlékezik De Mafra –, jóképű és jól öltözött. Ujjain, nyakán és fülében arany ékszereket viselt.” Afelől tudakozódott, hová tart a flotta, s amikor megmondtuk neki, hogy a Molukkákra, fölhorkant; nincs ott semmi más, csak szegfűszeg, mondta, de ha mindenáron oda akarnak menni, gondoskodik révkalauzról a hajók számára. „Embereink hálás köszönetet mondtak, és afelől érdeklődtek, van-e a szigeten szurok, amivel a hajókat megjavíthatnák.” A trópusi időjárás alaposan megviselte a hajótesteket,

nagy szükség volt a felújításra. A hírvivő elmagyarázta, hogy „ők kókuszolajból és viaszból készült szurokkal tömítik a hajóikat, pár embert tehát ki lehet küldeni a városba, hogy vásároljon sokféle dolgot”. És újra meghívta őket Brunei örömeinek élvezetére.

A sziget rejtélyes uralkodójának nem lehetett ellenállni, és a hajó legénysége azzal viszonozta a kedvességet, hogy delegációt küldött a partra. A küldöttség tagjai voltak: Gonzalo Gómez de Espinosa, a tábori rendőr; két görög tengerész; Carvalho törvénytelen brazil fia; Pigafetta és még egy tengerész. A delegációt a *Trinidadról* egy aranyozott proa szállította partra, a flotta romjaiból megmentett ajándékokat vittek magukkal: „egy zöld bársonyból készült török ruhát, egy lila bársony karosszéket, öt, rézzel kivert öltözetet, egy sapkát, egy metszett üvegpoharat, egy üvegvázát, három írómappát és író-szeres dobozt”. A legénység külön ajándékokat készített elő a királynő számára, feltételezve, hogy királynő is van a szigeten: „Egy sárga ruhát, egy pár ezüstcipőt és ezüstözött varródobozt, tele varrótűkkel.”

A küldöttség rövid hajóúttal elérte a várost, mely „teljesen a sós vízre épült – írta Pigafetta –, kivéve a király és egyes törzsfőnökök házait. A város huszonötezer tűzhelyből áll” – azaz ennyi családi otthonból. „A házak mind fából épültek, és magas cölöpökön állnak. Amikor jön az áradás, az asszonyok csónakba szállnak, és elindulnak portékáikat árulni, melyek az élet fenntartásához szükségesek. A király háza előtt nagy téglafal magasodik tornyokkal, mint egy erőd, és a tornyokban hatvanöt bronz- és hat vaságyú található.” A puskaport ezekhez a fegyverekhez alighanem Kínából importálták, azaz onnan, ahol feltalálták. A primitív (noha csöppet sem veszélytelen) törzsek között töltött hónapok után az Armada egy olyan civilizációba érkezett, mely legalább olyan fejlett volt, mint az otthoni.

A proában töltött kétórás várakozás után Pigafettának, Elcanónak és a többieknek a következő látványban volt részük: „Két, selyemmel díszített elefánt érkezett tizenkét ember kíséretében, mindegyikük kezében selyemmel letakart porcelán-kancsó volt, mely az ajándékainkat tartalmazta.” A küldöttség tagjait felkérték, hogy másszanak föl az elefántokra, és föntről, az imbolygó kilátóikról megszemlélhették a tájat. El lehet képzelni megilletődöttségüket. Az elefántok az Armada nyolc emberével a hátukon elindultak a „kormányzó” lakhelye felé, miközben „tizenkét ember gyalog kísért minket, kezükben az ajándékos korsókkal”.

Megérkezéskor az elefántok térdre ereszkedtek, lerakták meglepett utasaikat, akik nyomban egy nagy lakoma kellős közepében találták magukat Miután a nagy eszem-iszommal a kellemes kábultság állapotába jutottak, „gyapjúmatracokat” kínáltak föl nekik, „taftbetétekkel és cambaiai lepedőkkel”. Sevilla óta ez volt az első olyan éjszaka, amikor az emberek vetett ágyban hajtották nyugovóra fejüket, de ez szinte el se jutott a tudatukig, hiszen ahogy lefeküdtek, azonnal mély álomba zuhantak. Amíg aludtak, szolgák folyamatosan fehér viaszú nagy gyertyákról és olajlámpákról gondoskodtak, állandóan cserélték a kanócokat, majd elfojtották napkeltekor a lángokat

Másnap délben ébredtek, újra fölmásztak az elefántokra, és elindultak a király palotája felé, miközben a bámészkodók a nagy méltóságoknak kijáró tisztelettel néztek föl rájuk. „Az utcák a kormányzó házától a királyi palotáig tele voltak emberekkel, akik kardot, dárdát, pajzsot viseltek, mert a király így rendelkezett” Az elefántokról leszállva átmentek egy udvaron, s megérkeztek „egy nagy terembe, mely tele volt előkelőségekkel”; legalább háromszázan jöttek el a rendkívüli eseményre. „Szőnyegre ültünk, és az ajándék korsókat odahelyezték a közelünkbe. A terem végéből egy másik terem nyílt, mely az előzőnél magasabb, de

valamivel kisebb volt. A termet selyemfüggönyök díszítették, és két ablakon keresztül áradt be a fény. Háromszáz katona kivont hosszú, kétélű tőrrel védte a királyt. A kisebbik terem végében egy nagy ablak volt, félrehúzott brokátfüggönnyel, így láthattuk, hogy a király ott ül az asztalnál fia társaságában, és bételt rágcsálnak. Mögöttük csak asszonyok voltak.” A küldöttséget előre figyelmeztették, hogy közvetlenül nem szólhatnak a királyhoz. Ha valamit közölni akarnak, egy szolgához kell fordulniuk, aki továbbadja a mondandójukat egy valamivel magasabb rangú hivatalnoknak, az pedig a kormányzó testvéréhez fordul, utóbbi egy a falon átvezető „beszélőcsőbe” suttogja az üzenetet, a fal másik oldalán egy újabb ember fogadja az információt, s ő tálalja a királynak. De ezzel még nem volt vége a körülményeskedésnek: „A főnök megtanított minket hogyan kell meghajolni a király előtt; kezünket összekulcsolva a fejünk fölött három főhajtást kellett tennünk felé, először az egyik, majd a másik lábat kellett fölemelni, majd kezet kellett csókolnunk, mert ez hozzátartozott az uralkodó előtti tisztelgéshez.”

Amikor mindezen a formalitáson végre túljutottak, Pigafetta elmagyarázta, hogy semmi más óhajuk nincs, mint hogy békében kereskedhessenek velük. A király közvetítőin keresztül készséges együttműködést ajánlott föl. Vételezzenek vizet és fát, amennyire csak szükségük van, kereskedjenek kívánságuk szerint – és barátsága jeleként utasította szolgáit, hogy terítsenek arany- és ezüstbrokáttal díszített selymeket vendégeik vállára. Ebben az öltözetben egy pillanatra valamennyien vendéglátóikra hasonlítottak, de aztán a díszes ruhákat valamilyen oknál fogva gyorsan levették róluk. Fontosabb volt azonban ennél, hogy a király fahéj- és szegfűszegmintákat hozatott be, vagyis olyan fűszereket, melyek után a vendégek közel két éve kutattak. Úgy tűnt tehát, hogy elérkeztek a Fűszer-szigetek kapujába.

„A király mór” vagy muzulmán, állapította meg Pigafetta, „és Siripada rádzsának hívják. Negyvenéves, és meglehetősen testes. Csak szolgálók vannak körülötte, akik a törzsfőnökök lányai. Soha nem hagyja el a palotát, kivéve, ha vadászatra megy”. Nem kevesebb, mint tíz írnok jegyezte föl minden egyes cselekedetét „nagyon vékony faháncsra”. Ez a nép tehát írásbeliséggel rendelkezett – újabb jele a fejlett civilizációnak.

Ünnepélyesség uralta a brunei élet minden aspektusát, és az uralkodónál tett audiencia után az európaiak ünnepélyesen visszamásztak az elefántok hátára, és hét hordár kíséretében, akik a rádzsától kapott ajándékokat vitték, visszatértek a „kormányzó házába”. Amikor leszálltak az elefántokról, mindegyikük megkapta az ajándékát, és viszonzásként „mindegyik hordárnak adtunk egypár kést a fáradozásukért”.

Este kilenc szolga jelent meg a háznál, mindegyikük egy nagy tálcát hozott, és „mindegyik tálcán tíz vagy tizenkét porcelántál volt borjúval, kappannal, csirkével, pávával, más állatokkal és hallal”. Pigafetta szerint harminckét fogást tálaltak föl, és hozzá még halat. „Az ételhez tojás méretű porceláncsészékből borpárlatot kortyoltunk. Aranykanalakkal, melyek éppen olyanok voltak, mint a mieink, rizst és más édességeket ettünk.”

Még ebben az időszakban is, tehát több mint egy évszázaddal a Kincses Flotta után, a kínai áruk szinte mindenütt jelen voltak. Pigafetta porcelánt említ („egyfajta nagyon fehér cserépedény”); selymet és – bármilyen meglepő – „vas szemüvegeket”. A köztudat szerint a szemüveget Velencében találták fel, de úgy tűnik, a kínaiak is kifejlesztették az üvegcsiszolási technológiát, mely aztán utat talált Bruneibe is. Még a királyság fizetőeszköze is kínai hatásról tanúskodott. „A mórok [értsd: a helyi mohamedán lakosok, a szuluk] pénze fémből készült, középen átfúrva, hogy föl lehessen fűzni. És az egyik oldalán Kína nagy királyának négy

betűjele látható.” Az európai tengerészek mind kíváncsiak voltak a két hatalmas gyöngyre, melyek „tojás nagyságúak voltak”, és a király tulajdonát képezték. „Olyannyira kerekdedek, hogy nem tudnak megmaradni egy asztalon” – álmélkodott Pigafetta. Hosszas győzködés és jelentős tiszteletdíjak leszurkolása után a király ha vonakodva is, de hajlandó volt az Armada tisztjeinek a két óriásgyöngyöt megmutatni.

A szárazföldön töltött második éjszaka után a küldöttség elefántháton visszautazott a tengerpartra, s a tengerészek visszatértek hajóik kíméletlen, zárt közegébe. Fülüket újra megtöltötte az ismerős nyikorgás, és megint szívhatták magukba a poshadt víz szagát. De nem mindenki tért vissza. Ginés de Mafra szerint csak négyen jöttek vissza a flottához, míg hárman – a két görög tengerész és Carvalho fia – a parton maradtak. (De Mafra elfelejtette megemlíteni Elcanót és Espinosát, akik ugyancsak a hiányzók között voltak.) Az európaiak arra gyanakodtak, hogy akaratuk ellenére tartották vissza őket, és aggódtak a biztonságukért.

Július 29-én, alighogy megvirradt, több mint száz proa bukkant föl a semmiből, három csoportba szerveződve.

Három hónap telt el a legutóbbi mészárlás óta, s az Armada tengerészeit megint halálfélelem töltötte el. Elővették alabárdjaikat, nyílpuskáikat, de közben tisztában voltak azzal, hogy az ellenség jelentős létszámfölényben van, annál is inkább, mert mindegyik proa tele volt állig fölfegyverzett harcosokkal. Hogy még bonyolultabb legyen a helyzet, két nagy dzsunka – De Mafra állítása szerint három – horgonyzott le az éjszaka folyamán, közvetlenül az Armada mögött. A *Trinidadon* és a *Victoriá*n eddig senki nem vette észre a dzsunkákat, de most úgy tűnt, hogy a proák a dzsunkák felé akarják terelni az Armadát, ahol nagy túlerő alakult ki az európaiakkal szemben.

.Ahogy megláttuk őket, nyomban arra gondoltunk, hogy valami csapdát állítottak nekünk, és a lehető leggyorsabban fölvontuk vitorláinkat, és sietve fölszedtük a horgonyt” – írta Pigafetta. Ahogy az Armada mozgásba lendült, néhány tengerész átugrott a dzsunkákra, és pár harcost foglyul ejtett. A tábori rendőrök tüzet nyitottak, és „sok személyt megöltek”, legalábbis Pigafetta szerint. Az Armada heves ellentámadásától jó pár proa visszarettent, és elmenekült. De Mafra, aki Pigafettánál jóval cinikusabban kommentálta az eseményeket, kissé zavarba jött a hirtelen támadt zűrzavarban. „Ha ez így megy tovább, hogyan találjuk meg három elveszett emberünket?” A csata mindenesetre folytatódott, és az Armada a hatalmas dzsunkák ellen fordította ágyúit.

Utasították a dzsunka parancsnokát, hogy vonja be vitorláit, de amikor a kapitány nem volt hajlandó engedelmeskedni, az európaiak tüzet nyitottak a kormánylapátra; a dzsunka legénysége azonban továbbra sem hajtotta végre a parancsot. Az európaiak elözönlötték a dzsunkákat, ahol legnagyobb meglepetésükre fölfedezték, hogy a kapitány nem az a gyilkos kalózfajta, akire számítottak. „A kapitányuk azt mondta, hogy Luzon királyának szolgálatában áll, és miközben egy flotta részeként egy sziget felé hajóztak, vihar szakította el őket a többi hajótól, és azért haladt erre, hogy a szigeten a hajóját megjavíttassa, tekintve, hogy az itteni király Luzon királyának rokona”. Ezt követően Carvalho és a kapitány titkos tárgyalásba bocsátkozott, ami persze nem tetszett az Armada többi tisztjének, hiszen ők az életüket kockáztatták, amikor a dzsunkát harcképtelenné tették. A minden hájjal megkent kapitány suttogva ékszereket, két rövid tengerészkardot és egy tőrt ajánlott fel Carvalhónak „aranymarkolatokkal és gyémántberakásokkal”, mindezt „személyes használatra”. A gesztus megtette hatását: „Elfogadva az ajándékokat – írta De Mafra –, kapitányunk

elengedte a dzsunkát és legénységét, amit később eléggé megbántunk, mert észrevettük, hogy szegényes posztógúnyájuk alatt legtöbbjük aranyhímzéses selyemruhát visel.”

Pigafetta egyszerű megvesztegetést látott a tranzakcióban, és Carvalhóról alkotott véleménye, ami soha nem volt túl rózsás, ha lehet, még tovább romlott. Meg volt győződve arról, hogy ha a kapitányt túszul ejtik, Siripada rádzsa hatalmas váltságdíjat fizet érte, sokkal többet, mint amennyit Carvalho kenőpénzként zsebre vágott. Pigafetta értelmezése szerint a kapitánynak a pogányok ellen kellett volna harcolnia, akik a rádzsa muzulmán birodalmát fenyegették.

Az ügy azonban ezzel még nem zárult le. Az európaiak még inkább zavarba jöttek, amikor Siripada rádzsától megtudták, hogy a proáknak nem állt szándékukban a flotta lerohanása. Valójában arab ellenségeiket készültek megtámadni, amikor az Armada közbelépett, és meghiúsította haditervüket. „Az állítás igazolásaként a mórok megmutattak nekünk néhány levágott emberfejet, azokét a meggyilkoltakét, akik állítólag ellenségeik voltak”. Amikor rájöttek, hogy mekkorát hibáztak, az Armada tisztjei mindent megtettek azért, hogy helyreállítsák a rádzsával a megromlott kapcsolatot. Ugyanakkor kérelmezték, hogy három elfogott emberüket, közöttük Carvalho törvénytelen fiát, engedjék vissza. Siripada rádzsa azonban elutasította kérésüket. Tenyerén hordozta az európaiakat, elefánton utaztatta őket, matracokkal, lakomákkal és értékes drágakövekkel kényeztette őket; még személyes kihallgatáson is fogadta őket. Ehhez képest a jövevények azzal hálálták meg nagylelkűségét, hogy beavatkoztak a belügyeibe, és hagyták, hogy a bajkeverő kapitány elmenekülhessen. A rádzsa tehát nem engedte el a túszokat, legalábbis egyelőre nem.

Carvalho újabb bosszúra határozta el magát. Úgy döntött, hogy visszatartja a tizenhat embert, akit a

tengeren foglyul ejtett, sőt ráadásként három gyönyörű asszonyt is magával kívánt vinni. Kijelentette, hogy Károly királynak ajándékozza őket, s a tervet a többi tiszt lelkesen támogatta. Magellán mindig is tiltotta nők és rabszolgák jelenlétét a hajón (kivéve a saját rabszolgáját), azon a véleményen volt ugyanis, hogy jelenlétük konfliktusok forrása lehet, és ahogy Carvalho foglyai igazolták, Magellánnak igaza volt. A *Trinidad* fedélzetén hamarosan mindenki tudta, hogy parancsnokuk a három női fogollyal saját háremet létesített, és igen szabados dolgokat művel velük. Ez a viselkedés annyira felbőszítette a többi tisztet, hogy Carvalho megöléséről kezdtek suttogni, hiszen miatta tették kockára az életüket, azért, hogy ő most privát háremet működtethessen, nem beszélve az elfogott, majd szabadon engedett kapitánytól zsebre vágott arany és ezüst ékszerekről. Carvalho végül megúszta élve, és a háremét is megtarthatta, de tekintélye romokban hevert. A tisztek úgy vélték, aki kenőpénzt fogad el, és háremet tart fenn, az kalózzá válik.

Carvalho gátlástalan magatartása még inkább föltámasztotta Pigafettában a magelláni kötelességtudat és vasfegyelem iránti sóvárgást; mindennek hiányában az expedíció erkölcsi tartása szétolvadt a tomboló indonéziai hőségben.

A rádzsa végül két túszt elengedett: Elcanót és Espinosát, akik azonnal visszatértek a várakozó flottához. Elmondták, hogy egymástól elkülönítve tartották őket, de jó bánásmódban volt részük, a proák rejtélyes hajórajáról pedig semmit sem tudtak. De hol voltak a többiek? Elcano és Espinosa azt mondták Carvalhónak, hogy a két görög megszökött. A történet elég valószínűtlenül hangzott, de ellenőrzésére nem volt mód. Ha Magellán élt volna, bizonyos, hogy azon nyomban elrendeli a dezertőrök felkutatását, Carvalho azonban a kisujját se mozdította. Természetesen sokkal jobban érdekelte őt saját fia sorsa; Elcano és Espinosa

szomorúan közölték: azt hallották, a fiú meghalt, de bizonyosat nem tudnak felőle.

Carvalho balsorsának ez még csak a kezdete volt. 1521. szeptember 21-én a többi tiszt úgy döntött, hogy leváltják posztjáról. A parancsnokváltás nem fajult lázadássá, Carvalhót nem támadták meg, és nem fogták le, egyszerűen csak közölték vele, hogy álljon félre, és ő meg is tette ezt, így visszakapta korábbi kormányosi posztját a *Trinidadon.*

A tisztek egy ügyefogyott triumvirátust neveztek ki a flotta irányítására. Az ellátótiszt, Martín Méndez lett az Armada ötödik főparancsnoka, Gonzalo Gómez de Espinosa, a tábori rendőr kapta meg a még mindig zászlóshajónak számító *Trinidad* kapitányi posztját. Elcano fogcsikorgatva vette tudomásul a döntést, hiszen megint fölébe helyeztek valakit, akinek rangja ugyan magasabb, tapasztalata azonban kevesebb volt, mint az övé. Senki sem tudta elfelejteni, hogy részt vett a Magellán elleni lázadásban, s azóta rehabilitálták ugyan, de foltok azért maradtak a becsületén. Viszont most legalább azzal vigasztalhatta magát, hogy ő lett a *Victoria* kapitánya. Mivel azonban sem Espinosa, sem Mendéz nem rendelkezett közvetlen hajózási tapasztalatokkal, Juan Sebastián Elcano, a baszk veterán tengerész vált nem hivatalosan az expedíció első emberévé.

Baszknak lenni történelmi anomália volt, és ma is az. A baszk Európa legősibb etnikai csoportja, eredete a paleolit időkbe vezet vissza. A baszkok Észak-Spanyolországban, a francia határ közelében élnek, külön nyelvet beszélnek, méghozzá nyolc különböző dialektussal. A baszk és más nyelvek között eddig semmiféle közvetlen kapcsolatot nem sikerült felfedezni. Évszázadokon át különféle uralkodók próbálták beolvasztani őket, s jóllehet Ferdinánd király 1512-ben meghódította a baszkokat, akik hitbuzgó katolikusokká

váltak, de szenvedélyesen őrzött kultúrájuk függetlensége megmaradt.

A baszk emberek élete összefonódott a tengerrel; amikor megszülettek, először a tengert pillantották meg, a tengerből éltek, és többnyire a tengeren haltak meg. E különös és szívósan kitartó kultúrába született bele Juan Sebastián Elcano 1487-ben a guipúzcoai baszk provinciában. Az Elcano vagy Del Cano név az Elkano szóból ered, mely egy baszk kerületet jelöl. Guipúzcoa, a baszk halászat központja volt Elcano ifjúságának színhelye, Elcano tehát tengeri életre termett. Nyolc testvére közül legalább ketten tengerészek lettek, egyik nővére pedig egy kormányoshoz ment férjhez. Húszéves korában Elcano egy olyan hajón kapott munkát, mely spanyol katonákat szállított, de ekkor már régóta járta a tengereket. Két évvel később egy expedíciós hajó fedélzetén találta magát, mely spanyol katonákat és muníciót szállított Afrikába, ahol a király katonái arabokkal harcoltak. Elcano feladatai közé tartozott a hajó szállítmányának – a katonák fizetségéül szolgáló arany- és fegyverkészlet – ellenőrzése. Huszonhárom éves korára Elcano már hajótulajdonos lett: egy kétszáz tonnás nagy hajóé. Miután fölajánlotta szolgálatait a Spanyol Királyságnak, rá kellett jönnie, hogy Kasztília krónikus pénzhiányban szenved, s ennek folytán csak úgy tudta kifizetni tengerészeit, ha kölcsönöket vett fel, míg végül el kellett adnia a hajóját. Ebből további bajai származtak, mivel egy spanyol hadihajó eladása illegális üzletnek számított.

Elcano Sevillába menekült, ahol beiratkozott a Casa de Contratación tengerészeti iskolájába. Kormányosi képzést kapott, alighanem a hencegő és ellentmondásos Amerigo Vespuccitól, aki a vizsgabizottság elnökeként működött. A végzős diákok, ha sikeres vizsgát tettek, egy babot kaptak instruktoruktól, ha megbuktak a vizsgán, egy aszott borsószem volt a „jutalmuk”. Vespucci felügyelete alatt Elcano beletanult a

navigációba, és megkapta a babszemet: mesterkormányos lett. Új bizonyítványával fölszerelkezve kormányosi posztra pályázott az Armada de Moluccánál, de korábbi üzleti problémáitól még itt sem tudott megszabadulni. A Casa de Contratación számos tisztje ugyanis baszk származású volt, közöttük a főszámvevő is, aki történetesen éppen abból a kicsiny provinciából jött, ahonnan Elcano, és alighanem kinyomozta az ifjú baszk kormányosjelölt korábbi üzleti tranzakcióit. A szerencse azonban mégis Elcano mellé szegődött: egy rokona, aki a Casánál dolgozott, beajánlotta őt Magellánnál, aki hamarosan kinevezte az ifjú baszkot a *Conception* kapitányává, méghozzá 3000 maravédis havi fizetéssel. Ráadásul hathavi fizetését előre megkapta – 18 ezer maravédit, ami egy szegény családból való baszk fiatalember számára kisebb vagyonnal ért fel. Igaz, hogy a felszerelését előre ki kellett fizetnie, de még így is sok pénze maradt. Fizetését az expedíció hasznából származó haszonnal kiegészítve, gazdag emberré válhatott. Alighogy Elcano megkapta kinevezését, hozzálátott a legénység toborzásához, s nem csoda, hogy végül tíz földije is fölkerült az Armada szolgálati listájára.

1519. augusztus 9-én, két héttel a flotta sevillai indulása előtt, egy Magellán ügyeit vizsgáló bizottság berendelte Elcanót, aki Magellánt „megfontolt, erényes és becsületére sokat adó embernek” nevezte. Elcano ettől kezdve háttérben maradt, s még ha ott volt is a Puerto Saint Julián-i lázadók között, bajtársaira túl nagy hatást nem gyakorolt. Az utazás egészét átfogó naplójában Pigafetta egyetlenegyszer sem említi a nevét a baszk tengerésznek – aki most gyakorlatilag az Armada első emberévé vált.

Harmincöt Bruneiben töltött nap után a flotta készen állt, hogy nekivágjon a Molukkák megtalálásáért vívott végső küzdelemnek. Minden okuk megvolt arra, hogy

higgyenek benne: közel járnak a Fűszer-szigetekhez, hiszen most már egy korábbi európai utazó, a bolognai Ludovico di Varthema nyomdokait követték, aki 1510-ben közzétett egy népszerű könyvet a fűszer-szigeteki utazásáról. (Varthema kelet felől, szárazföldön közelítette meg a Fűszer-szigeteket, ahelyett, hogy vízen nyugat felé indult volna.) A bolognai felfedező az első olyan európai volt, aki a drágakő-kereskedelemből meggazdagodott, és az elsők között volt, akik bepillanthattak az iszlám fátyla mögé. Még azt is állította magáról, hogy ő volt az első hitetlen, aki életét kockára téve ellátogatott Mekkába. Röviddel fűszer-szigeteki megérkezése után valósággal kővé dermedt a mesés szegfűszegfa látványától. „A szegfűszegfa pontosan olyan, mint a körtefa – írta vastag, és a levele olyan, mint a fahéjé, de kissé kerekebb… Amikor a szegfűszeg megérik, a bennszülöttek náddal leverik, és gyékényeket helyeznek a fa alá, amivel a lepottyanó termést fölfogják.” Azt is megfigyelte, hogyan kereskednek a Molukkák népei az értékes terméssel, és egyáltalán nem volt megelégedve a látottakkal. „Azt tapasztaltuk, hogy kétszer annyiért adták el, mint a szerecsendiót, de úgy, hogy ezek az emberek nem értenek a mérleghez.”

A flotta eltévedt és megfáradt emberei híján voltak Varthema fortélyosságának és ügyességének, melynek révén a bolognai el tudott vegyülni a környezetében. Attól a pillanattól, hogy a flotta fölszedte a horgonyt, a flottának komoly navigációs problémákkal kellett megküzdenie. Bruneiból kihajózva a *Trinidad* egy szikla megkerülése közben zátonyra futott; a sziklazátony akár föl is hasíthatta volna a hajótestet. A baleset Pigafetta szerint pusztán emberi hanyagság következménye volt, de „Isten segítségével megmenekültünk”. Négy órát kellett várakozniuk, miközben buzgón imádkoztak, hogy a hajótest sértetlenül megússza; végül a dagály megemelte a hajót, és kiszabadultak.

Röviddel ezután az egyik tengerész „egy fáklyát egy tele lőporos hordóban akart elfojtani, de aztán hamar kikapta, s így semmi baj nem történt”. A robbanás az egész hajót elpusztíthatta volna, és rengeteg emberéletet követelt volna. Az ilyenfajta balesetek Magellán parancsnoksága alatt nem következhettek volna be, és a fegyelmezetlen legénység minden esetben csakis a szerencséjének köszönhette a túlélést, kérdéses volt azonban, hogy meddig mehet ez így tovább.

A baleset súlyos sérüléseket okozott a *Trinidad* hajótestén, a javítás elkerülhetetlenné vált; valójában mindkét hajó léket kapott, és az állandó szivárgás miatt az embereknek folyamatosan váltaniuk kellett egymást a szivattyúknál, hogy a hajók egyáltalán a víz színén maradjanak. Nyilvánvalóvá vált, hogy a flotta nagyjavításra szorul, és a Puerto San Julián-i komor tél óta most először újra neki kellett látni a gyötrelmes munkának.

Cimbonbon szigetére érkezve a következő negyvenkét napot ezekkel a munkálatokkal töltötték. Pigafetta „a javításhoz tökéletesen alkalmas helynek” nevezte a kikötőt, mivel az távol esett a vízi forgalomtól, csöndes, nyugodt hely volt, habár a munkálatokat jócskán megnehezítette, hogy „egy csomó minden hiányzott, ami a hajójavításhoz szükséges”. Az indonéziai hőség közepette még fárasztóbb volt a feladat, melyet azonban végre kellett hajtaniuk, ha tovább akartak hajózni.

„Ezen idő alatt mindenki keményen dolgozott. A legnehezebb munka az volt, hogy mezítláb kellett fát gyűjtenünk az erdőben.” A lombok alatt kószálva medvék támadtak rájuk. Egyet azonban, amint a kikötőn próbált átúszni, egy nagy csónakkal üldözve sikerült elejteniük. Sokféle halat is találtak, és láttak „hatalmas krokodilokat”, óriás osztrigákat, melyek öt-hat láb hosszúságúak voltak, és több száz kilót nyomtak, továbbá különleges halakat „disznófejjel és két szarvval.

Testét egyetlen gerinc alkotta, és a háta nyereg formájú volt. Mérete kicsi volt.” A leírásból ítélve talán angyalcápáról lehetett szó, a térség ragyogóan színes fajáról.

Egy másik természeti csoda leírása akár idősebb Plinius *Természetrajzába* is bekerülhetett volna. „Fák… élő levelekkel, melyek ha lehullanak, járni kezdenek… Vérük nincs, de ha valaki megérinti őket, elszaladnak.” Pigafetta gyermeki lelkesedéssel megkaparintott egy ilyen különlegességet. „Kilenc napon át egy dobozban őriztem. Amikor a dobozt kinyitottam, a levél elkezdett körbe-körbe járni.” A sétáló leveleket phylliumként, azaz levélevő rovarként azonosították, melynek széles, lapos háta falevélre hasonlít, és kitűnően álcázza magát. Repülés vagy mozgás közben ragyogó színeket bocsát ki, de nyugalmi állapotban, amikor a fán pihen, beleolvad a háttérbe, nehogy az éles szemű madarak lecsapjanak rá.

Szeptember 27-én végre elkészültek a fáradságos nagyjavítással, s a flotta megint útnak indult, hogy meglelje a Fűszer-szigeteket. Néhány nappal később egy nagy dzsunkát pillantottak meg, mely Puloan szigete felől közeledett, és a helyi uralkodót szállította a fedélzetén. „Jeleket adtunk nekik, hogy vonják be vitorláikat, de nem engedelmeskedtek, ezért erőszakkal elfoglaltuk és kiraboltuk a hajót. Közöltük a kormányzóval, hogy csak azzal a feltétellel bocsátjuk szabadon, ha hét napon belül átad nekünk négyszáz mérő rizst, húsz sertést, húsz kecskét és százötven szárnyast.” A kormányzó temérdek kókuszdióval, banánnal, cukornáddal és főként pálmaborral igyekezett meglágyítani a martalócok szívét, és el is érte a kívánt hatást. A bűnbánó európaiak visszaadták az elkobzott lőfegyvereket és tőröket, és ők is ajándékokkal kedveskedtek: ruhákkal, egy zászlóval, egy „sárga damaszt díszruhával és egyéb csecsebecsékkel”. „Barátokként váltunk el” – jegyezte föl Pigafetta

elégedetten, amikor továbbindultak a Fűszer-szigetek irányába.

Délkelet felé hajózva egy széles kiterjedésű, különös természeti jelenség tárult elébük az óceán felszínén. Pigafettának úgy tűnt, mintha a tengert „fű borítaná, noha a víz igen mély volt ezen a részen. Amikor túljutottunk ezen a szakaszon, egy másik tengerhez értünk.” Valójában még mindig Mindanao közelében jártak, melynek nyugati partjai mentén hajóztak, egészen addig, amíg el nem érték azt a szigetet, amelyet Pigafetta Monoripának nevezett. „A sziget lakói csónakokon élnek” – állapította meg a bajau népről, a tengeri cigányokról, akik ebben a térségben széles körben szétszórva éltek, és kikötőhelyeiket úgy választották meg, hogy a monszunt elkerüljék. Az összes törzs közül, mellyel az Armada eddig találkozott, a bajau volt a legtitokzatosabb.

Már jóval az Armada érkezése előtt, amikor a kínaiak fölfedezték a térséget, a bajauk virágzóan gazdag társadalomban éltek. Élénk kereskedelmet fejlesztettek ki, főként a *trepang,* azaz tengeri uborka értékesítésével. Ez a tüskés bőrű, másutt néhány hüvelyk hosszúságú növény ebben a térségben rendkívüli méretekre nőtt, esetenként akár háromlábnyira is. Nemi vágyat fokozó szerként tartották számon, ez volt a tenger ginszenggyökere.

A bajauk jóval a kínai jelenlét megszűnése után is itt maradtak. Kikötőhelyeik általában népes családok otthonául szolgáltak, legalább két, de volt úgy, hogy hat csónak is horgonyzott egymás mellett. Együtt halásztak, az élelmen osztoztak, és a többi családdal házasságok révén tartották fönn a kapcsolatokat. Csónakjaik mindössze harminc láb hosszúságúak voltak a hajóorrtól a tatig, szélességük nem haladta meg a hat lábat, a proáknál vagy a balanghaiknál mégis kényelmesebbek voltak. Lakóhelyüket cölöpökre erősített

pálmagyékényekkel fedték, és mindegyik hajóhoz tartozott egy agyag tűzhely is a főzéshez.

A bajau halászok kézben tartott zsinórokkal és szigonyokkal fogták ki a trepangot kiegészítő százféle zsákmányukat. Holdtalan éjszakákon lámpásokkal halásztak. A halakat lesózva és szárítva tartósították, akárcsak az európaiak. Tevékenységük szinte kizárólag a tengerre korlátozódott; földtulajdonuk nem volt, de egyes kis szigeteket temetkezési helyként használtak, és ha ivóvízre volt szükségük, partra szálltak. A konvencionálisabb törzsek a vízi nomád bajaukat megbízhatatlanoknak tartották, akik semmiféle törvényt vagy vallást nem tisztelnek. Idővel sokan közülük muzulmánokká váltak, de régi szokásaik közül számosat megtartottak. Eksztatikus táncokat lejtettek, és médiumot idéztek, hogy közösségüktől elűzzék a gonosz szellemeket és a betegséget. A gonosz erőket egy külön csónakra telepítették, amelyet aztán a nyílt tengerre, örök vándorútra bocsátottak. A szokás jelképesen alighanem a bajau kultúrára utalt, mely örökké sodródott.

A legénység nagy csábításnak volt kitéve, hogy a bajauk között maradjanak, mivel tudomásukra jutott, hogy két közeli szigeten, Butánban és Calaghanon a legjobb fahéjtermés található. A szegfűszeg mellett a fahéj volt a legértékesebb fűszer; a kísértés, hogy hajóikat az illatos fűszerrel megtömjék, csaknem ellenállhatatlannak bizonyult. „Ha még két napig ott maradtunk volna, az ottani emberek bizonyosan megrakodták volna hajóinkat, de mivel kedvező szelet kaptunk bizonyos kisebb közeli szigetek megkerüléséhez, nem késlekedhettünk.”

Közvetlenül a továbbindulásuk előtt szívfájdító pillantásokat vetettek a mesés fahéjra: „Három vagy négy kicsiny ága volt, és a levelei a babérra hasonlítottak. A kérge adja a fahéjat, és évente kétszer gyűjtik be.” Malajziában, ahogy Pigafetta följegyezte,

c*aiu* (édes) *maria* (fa) névvel illetik az egyébként nem feltűnő növényt. A legénység tagjai hamar lebonyolítottak egy alighanem tiltott tranzakciót, s két nagy kés ellenében annyi fahéjat vásároltak, amennyiből Sevilla kikötőjében két nagy hajót lehetett volna venni. Arra számítottak, hogy jóval több fahéjra tesznek majd szert, szerecsendió, bors és más értékes fűszernövénnyel együtt, ha végre célhoz érnek.

Alighogy a flottánál kezdett helyreállni a rend, két nagy proát pillantottak meg. Nyomban le is rohanták őket, hogy a Fűszer-szigetek hollétéről információt szerezzenek. A két hajó tizennyolc fős legénységéből elkeseredett küzdelemben hét embert lemészároltak. Pigafetta csak futólag említi a közjátékot, minden rosszallás nélkül. Azelőtt a chamorrók és a patagóniai óriás értelmetlen legyilkolása elszomorította és lelkiismeret-furdalást okozott neki, de mostanra már nem rendítette meg a szisztematikus öldöklés; kevesebb érzelmet gerjesztett benne, mint egy átvonuló vihar. Az együttérzés hiánya híven tükrözte nemcsak Pigafetta, hanem az egész legénység lelkiállapotát. A sors iróniája, hogy minél közelebb jutottak céljukhoz, annál inkább csökkent bennük a küldetéstudat, melyet Magellán oly lelkesen igyekezett annak idején beléjük táplálni.

Mielőtt útjára bocsátották volna a szerencsétlenül járt proát, gondot fordítottak arra, hogy a hajó egyik utasának, a mindanaói uralkodó fivérének életét megkíméljék, aki azt állította, hogy ismeri a Molukkákhoz vezető utat. Ez így is volt, de a helyi törzsfőnök másik irányba vezette az Armadát: északkelet felé hajóztak tovább, ám aztán újra délkelet felé, vagyis a Molukkák irányába fordultak. Útjuk során elhaladtak egy kannibálok lakta sziget mellett, és a legénység izgatottan vizslatta a hírhedett teremtményeket. A kannibálok pontosan olyan ijesztőek voltak, mint amilyenre félelmetes hírük alapján számítani lehetett: „bozontos férfiak, rendkívüli harcosok és íjászok. Pálmaág

hosszúságú kardokat használnak, és nyers emberszívet esznek narancs- és citromlével.” A legénység természetesen kellő távolságot tartott, és izgatottan hallgatta a foglyul ejtett idegenvezető ismertetőjét, mintha csak egy szafariprogramon vett volna részt. Minden valószínűség szerint a manobos törzs tagjaival találkoztak, akik rituális kannibalizmust űztek, melynek során ellenségeik szívét vagy máját fölfalták. Európai szívet azonban ezen a napon nem fogyasztottak.

Alighogy az Armada elérte Mindanao legdélibb részét, amikor a hajókat olyan erős vihar kerítette hatalmába, amilyennel eddig csak Dél-Amerika keleti partjainál találkoztak, de csodával határos módon ezúttal is természetfölötti ragyogás adott számukra ígéretes jelet, hogy biztonságosan célhoz érnek. „Október 26-án szombaton éjszaka Birahan Batolachnál kerültünk szembe a legpusztítóbb viharral. Istenhez fohászkodva levontuk vitorláinkat. Három szentünk szinte azonnal megjelent, és minden sötétséget eloszlatott. Szent Elmo több mint két órán át világított a főárbocon, akár egy fáklya; Szent Miklós a farárbocon, Szent Luca pedig az orrárbocon fénylett. Szent Elmónak, Szent Miklósnak és Szent Lucának egy rabszolgát ígértünk, és mindegyiküknek alamizsnával adtunk hálát.” A vihar elvonult, és a megrendült tengerészek megint hálaimát rebeghettek, hogy életük megmaradt; fölvonták a vitorlákat, és továbbhaladtak délkeletnek. Már csak kétszáz mérföldre voltak a Fűszer-szigetektől, de cikcakkos irányban hajóztak a Sulawesi-tengeren és a Maluku-tengeren, anélkül, hogy tudták volna, miként érhetnek célhoz.

Cavit szigeténél megint foglyul ejtettek két bennszülött kormányost, és halálos fenyegetéssel rábírták őket, hogy mutassák meg a Molukkák felé vezető útirányt. „Dél-délnyugat felé hajózva – írta Pigafetta – nyolc lakott és lakatlan szigetet hagytunk magunk mögött, melyek úgy helyezkedtek el, mintha

egy utca két oldalát képeznék. A szigetek neve: Cheaua, Cauiao, Cabaio, Camanuca, Cabalizao, Cheai, Lipan és Muza” – mindegyik a Karkalong-szigetcsoport tagja Mindanao déli csücskénél.

De még most, a cél előtt is üldözte őket a balszerencse. November 2-án Pedro Sánchez, a *Trinidad* tüzére jelzőlövést próbált leadni, az ágyú fölrobbant, és a tüzér életét vesztette. Két nappal később a *Trinidadról* egy másik tüzér, bizonyos Juan Bautista jutott hasonló sorsra egy lőporrobbanás következtében.

Képtelenek voltak jó szelet kifogni, ezért oda-vissza kétszer is megtették ugyanazt az utat, amíg meg nem változott a szélirány, s végre maguk mögött hagyhatták a fokot. Ekkor történt, hogy foglyaik közül hárman, két férfi és egy fiú vízbe ugrottak, és életükért küzdve a közeli sziget felé úsztak. „A fiú azonban megfulladt – írja Pigafetta –, mivel nem tudott elég erősen apja vállába kapaszkodni.”

A hajók a következő szigetek mellett haladtak el: Sanguir, Kima, Karakitang, Para, Sarangalong, Siao, Tagulanda, Zoar, Meau, Paginsara, Suar, Atean – smaragdszemek a csillogó zafírban. Aztán 1521. november 6-án négy további sziget csillant föl a horizonton. „A kormányos, aki még mindig velünk volt, azt mondta, hogy ez a négy sziget a Molukka” – írta Pigafetta. Miután elvesztettek három hajót és több mint száz embert – a legénység felét –, most végre elérkeztek a Fűszer-szigetek kapujához…

…Ternate…

… Tidore…

…Motil…

…Maquian…

Északtól dél felé nyújtóztak: négy kicsiny sziget, egyikük sem szélesebb hat mérföldnél. Délen egy ötödik is feküdt: Bacan, mely jóval nagyobb volt a többinél.

A Molukkák tulajdonképpen ezer különböző nagyságú szigetből áll, de a 16. századi európaiak számára mindössze ezt az öt szigetet jelentette. A legismertebb ezek közül Ternate és Tidore voltak, két vulkanikus sziget, melyeknek meredek kúpjai egy mérföldnyire magasodtak a tenger fölé, lenyűgözően masszívvá téve a kicsiny szárazföldeket. Bartolomé Leonardo de Argensola 1609jben ezt írja a vulkánról: „a hegyi lángok félelmetes izzása”. Úgy véli, hogy a szelek „gyújtják meg ezt a természetes tüzet, vagy az anyag, mely sok-sok korszakon át táplálta azt. A hegytetőn, mely kileheli a tüzet, hideg van, és nincs hamu, de egy kis könnyű, göröngyös föld található, mely alig különbözik a mi tüzes hegyeink habkövétől”. A vulkanikus talaj gazdagítja a szigetek termőföldjét, ahol a fűszernövények nőnek, és a nedves éghajlat ugyancsak az erőteljes burjánzást segíti; e sajátos egyveleg táplálja a fűszereket. Az időnkénti vulkáni kitörések megrémítik a szemlélődőket, ám éppen ettől keletkezett Ternate és a többi sziget mágikus hírneve. Ha egy sárkány vagy akár Atlantisz elveszett városa emelkedett volna ki a tenger mélyéről, az sem nyújtott volna csodálatosabb látványt, mint egy vulkánkitörés a Molukkákon.

„Nézd, miként hintették tele számtalan szigettel a Kelet tengereit” – írta Luis de Camões A *lusiadákban a* Fűszer-szigetek varázslatáról:

„Nézd Tidorét s az égő Ternatét,
A csúcsokon vulkáni lángnyelvek,
Nézd a forró szegfűszeg kertjeit,
A portugálok vérükkel fizetnek…”

Ez az egzotikus látvány most kézzelfogható közelségbe került az Armada legénysége számára. „Hálát adtunk Istennek, és örömünkben összes ágyúnkat elsütöttük, hiszen két nap híján huszonhét hónapja kerestük a Fűszer-szigeteket.”

TIZENHARMADIK FEJEZET

Árkádiában

A csöndes öböl sima tükre
Kristálytisztán szétterült,
Vizén holdfény remegett,
S lenn a Hold árnyéka ült.

Az Armada de Molucca 1521. november 8-án Tidore kikötőjébe érkezett, és az örömteli eseményt díszlövésekkel ünnepelték. Húsz ölnél horgonyt vetettek, majd újabb sortüzet adtak le: az ágyúdörgést visszhangozták a sziget csöndes hegyei. A nedves levegőben fahéj és szegfűszeg illata lebegett, a gazdagság ígéretével kecsegtetve a megfáradt tengerészeket.

Másnap Tidoréből egy fényűző proán a hajóhoz küldöttség érkezett, a delegáció vezetőjét selyemernyő védte a naptól, fia kormánypálcával a kezében állt az oldalán. Kíséretükhöz tartozott egypár rituális kézmosó szolga, akik aranytálban édesvizet tartottak készenlétben, két másik szolga pedig bételdióval megrakott aranyládikát hozott. A küldöttség feje al-Manszúrként, muzulmán nevén mutatkozott be, de a tisztek a név spanyol változatát, az Almanzor nevet jegyezték meg. Negyven körülinek látszott, és pocakos volt.

Színpadias érkezése azt a bejelentést volt hivatva előkészíteni, hogy ő nagyon fontos személyiség: Tidore rádzsája, s emellett lelkes asztrológus. A tisztek nyomban felismerték, hogy Almanzor jóindulatát életbe vágóan fontos elnyerni, tekintve, hogy a fahéjhoz vezető útvonal kapuőrzőjéről van szó. Almanzor kicsiny királysága azonban éppen hanyatló korszakát élte, így az

uralkodónak legalább annyira szüksége volt látogatóira, mint azoknak őrá, illetve a fűszereire.

Újrafényezett proájából Almanzor lelkesen üdvözölte a flottát. „Oly sok tengeri hányattatás és oly sok veszély után élvezzék e föld örömeit, frissítsétek föl testüket, és érezzék úgy, mintha saját uralkodójuk királyságába érkeztek volna” – jelentette ki a rádzsa, legalábbis Pigafetta feljegyzése szerint. Ezután pedig azzal ejtette őket ámulatba, hogy közölte velük: megálmodta az érkezésüket, s lám, a prófécia beteljesedett.

Almanzor a tisztek figyelő tekintetétől kísérve lépett a *Trinidad* fedélzetére, ahol a bársonyborítású díszkarosszéket kínálták föl számára. A rádzsa elhelyezkedett ugyan a székben, de azt a benyomást keltette, kegyet gyakorol azzal, hogy leül a körükben: „mintha gyerekeknek nézett volna minket” – jegyezte meg Pigafetta meglepetten. Minden méltósága ellenére Almanzor meglehetősen sutának tűnt; nem volt hajlandó fejet hajtani, még akkor sem, amikor a helyzet úgy kívánta volna. Amikor betessékelték a *Trinidad* kabinjába, nem hajolt le, ahogy a többiek rutinszerűen tették. Ehelyett fölment a fölső fedélzetre, és onnan ereszkedett alá, merev fejtartással.

A beszélgetés során elmondta, hogy ismerős számára Spanyolország, sőt még annak nagy és hatalmas uralkodója, Károly király is. Azt állította, Tidore népe ég a vágytól, hogy a királyt és királyságát szolgálja. Ez az állítás nyomban fölkeltette a tisztek gyanúját, hogy Almanzornak alighanem valami mögöttes szándéka lehet, talán éppen most akarja fölváltani a portugálokkal kötött szövetséget spanyolra. A tisztek jól kapiskálták. Egy évtizeddel korábban a sziget jelenlegi uralkodójának apja a portugálokat biztatta, hogy hozzanak létre kereskedelmi kirendeltséget, részben azért, hogy a sziget termése fölötti erős arab kontrollt némileg föllazítsa.

A történtek mindkét oldalon keserű szájízt hagytak maguk után. A portugálok a megcsalt szerető szenvedélyességével kezdték el gyűlölni a helybelieket. Kezdetben azt remélték, hogy megtörik a kínai és arab fűszermonopóliumot, és az üzleten busás haszonra tesznek szert, nagyobbra, mint szomszédjuk és vetélytársuk, a spanyolok. Ezt követően aztán megszerezhetik a globális gazdaság fölötti ellenőrzést is. A szigetlakók azonban körmönfont partneroknak bizonyultak, minden hájjal megkent gazfickóknak, akik bárkinek eladták a fűszereket, akik fizettek érte. A portugálok soha nem szereztek monopóliumot, és ezért a szigetlakókat hibáztatták.

João de Barros portugál udvari történetíró a Fűszer-szigetek lakóival szembeni hivatalos álláspontot így fogalmazta meg: „A háború kivételével mindenben lusták; és ha némi iparkodás mégiscsak föllelhető a mezőgazdaságban vagy a kereskedelemben, az kizárólag az asszonyoknak köszönhető” – sorolta bűnlajstromukat. „Mindent összevetve buja nép, hamis és hálátlan, de igen tanulékony. Szegények ugyan, de büszkék: semminek nem vetik alá magukat, csak a kardnak, mely lekaszabolja őket…Végül ezek a szigetek, az embereink beszámolói szerint, minden gonoszság melegágyai, és semmi jót nem tudnak felmutatni a szegfűszegen kívül.” Barros ugyanakkor magát a szegfűszeget tartotta minden rossz végső forrásának. „Jóllehet Isten teremtménye – írja e fűszerről –, tulajdonképpen a viszály mérgezett almája, és több szenvedés okozója, mint az arany.”

Nem csoda tehát, hogy Almanzornak kezdett elege lenni a portugálokból; és az is érthető, miért fordult a spanyolok felé (habár azt nem ismerte föl, hogy a legénység tagjai között szép számmal akadnak portugálok). De volt itt még más is. A helyi politika is befolyásolta Almanzor gondolkodásmódját. Ebben az időben Tidore konfliktusba keveredett szomszédjával,

Ternatéval, amely még mindig a portugálok ellenőrzése alatt állt, és Almanzor arra gondolt, hogy a spanyol korona képviselőiben olyan erős szövetségesekre talál, akikkel megnyerheti ezt a küzdelmet.

A tiszti triumvirátus – Elcano, Espinosa és Méndez – hamar nyélbe ütött egy kereskedelmi paktumot Almanzorral, és annyi ajándékkal halmozták el a sziget uralkodóját, hogy az végül arra kérte őket, korlátozzák nagylelkűségüket, mert „semmi olyan értéke nincs, melyet ajándékba küldhetne királyunknak, hacsak saját magát nem”.

November 10-én Carvalho és egy kis küldöttség partra szállt, s az Armada de Molucca emberei első alkalommal tették lábukat a Fűszer-szigetek földjére.

Antonio Galvão portugál hivatalnok, aki néhány évvel később érkezett a Fűszer-szigetekre, így írja le a tájképet, mely az Armada legénységét fogadta:

> „A *legtöbb sziget cukorsüveg formájú, a süveg alja a vízben végződik, korallzátonyokkal van körülvéve, melyek szinte kőhajításnyira helyezkednek el a parttól; apály idején száraz lábbal is megközelíthetők. A szigetekhez néhány csatornán keresztül lehet eljutni, horgonyzási lehetőség, egyes homokos partszakaszoktól eltekintve, nincs: kikötni veszélyes! Komor, sötét, nyomasztó látvány. Az érkezőt mindig ez a látvány fogadja. A csúcsokon örökké vagy majdnem mindig ködtakaró ül, és nagyon gyakori az esőzés; ha viszont nem esik, minden elhervad, a szegfűszeg kivételével, mely ilyenkor is virul. És bizonyos időközönként komor köd szitál… Amikor az égbolt kiderül, és a nap előbukkan, a felhők olyan magasra emelkednek, mintha el akarnának rejtőzni. A levegő tiszta, és mérsékelt szél fuj; áprilistól szeptemberig, amikor a*

nap északon tartózkodik, déli szél fúj, de a legélénkebb a délnyugati.”

Ami az első európai felfedezők szemében élővé tette ezeket a szigeteket, az az ég felé törő, meglehetősen kiszámíthatatlanul működésbe lépő vulkánok sora. „Némelyik sziget tüzet okád, és hőforrásszerűen meleg vizet bocsát ki. És olyan vastag növénytakaró borítja, hogy az egész egy nagy, sűrű masszának tűnik, ennek folytán alkalmas búvóhelye a gonosztevőknek” – figyelmeztetett Galvão. A vulkánkitörések következtében a talaj „fekete és laza; helyenként agyagos és kavicsos, és nem stabil, mivel a réteg alatt szikla van, ami nem tartja meg. És jóllehet sok az eső, a víz csak kis ideig marad meg, mielőtt felszívódik.”

A legfontosabb persze a fűszer volt, mindenekelőtt a szegfűszeg. Az Armada emberei korábban láttak, szagoltak és kóstoltak már szegfűszeget, de vadon nőni most láttak először ilyen fűszernövényt – nem csupán egy-egy elszórtan elhelyezkedő fát itt meg ott, hanem sűrű, áthatolhatatlan szegfűszegerdőt. „A hegyek ezen az öt szigeten tele vannak szegfűszeggel – írta Magellán sógora, Duarte Barbosa, miután 1512-ben eljutott a Fűszer-szigetekre. – Úgy nő a fákon, mint a babér levele, mint a vadszamócafáé, és úgy nő, mint a narancs virága, mely kezdetben zöld, aztán fehérbe fordul, és amikor megérik, színessé válik. És kézzel szüretelik, az emberek a fák közé mennek, majd a napon szárítják, amitől megbarnul, és ha nincs napsütés, akkor füstölik, amitől nagyon száraz lesz, ezért sós vizet hintenek rá, nehogy összezsugorodjék, és ily módon az ízét is megőrzi.”

Tidorei első látogatásuk alkalmával az Armada vezetői egyezségre jutottak, mely szerint Almanzor elismeri Spanyolország fennhatóságát a sziget fölött, annak ellenére, hogy egy ilyen megállapodás sérti a tordesillasi szerződést. Ahogy a formalitásokon túljutottak, a flotta

vezetői minél gyorsabban szerettek volna hozzájutni a fűszerekhez, még mielőtt a helyi viszálykodásba belekeverednének. Az Armada emberei túl sok baráti fogadtatást láttak már erőszakba átcsapni ahhoz, hogy fenntartások nélkül megbízzanak Almanzor szavában.

Az európaiak számára a szerződés mindenekelőtt írásos dokumentumot jelentett, a tidoreiak azonban csak a szóbeli kinyilatkoztatásnak tulajdonítottak törvényes erőt. A kereskedelmi tranzakciókat a Fűszer-szigetek lakói alkalmanként pálmaleveleken vagy Indiából behozott papíron rögzítették, magát a rendszert Kínából kölcsönözve, de amikor szerződést kötöttek, akkor inkább a szóbeli megállapodásra, semmint az írott dokumentumokra hagyatkoztak. Végül mindkét oldalról sikerült megpecsételni az ügyletet, és a szerződés életbe lépett. A tidorei rádzsa azonban közölte az Armada vezetőivel, hogy neki nincs annyi szegfűszege, amennyivel a szükségleteiket ki tudná elégíteni, viszont elkíséri őket Bacanba, ahol tetszésük szerinti mennyiséget vehetnek föl. Mielőtt azonban a tisztek elkezdték volna hajóikat fűszerekkel megrakodni, egy földijükkel, a portugál Francisco Serrãóval kapcsolatban tudakozódtak. Serrão volt a szerzője azoknak a leveleknek, melyek Magellánt a fűszer-szigeteki utazásra inspirálták.

A legendás alakról az európaiak régóta semmi hírt nem kaptak. A legutóbbi értesülés az volt – és ez is csak pletyka –, hogy Serrão és portugál felfedezők egy kis csoportja Tematéba érkezett, ahol szövetséget kötöttek a sziget uralkodójával, Abuleis rádzsával. A hatóságok szemében Serrão és portugál kalandorokból álló kis csapata valamivel több volt, mint zsoldos csapat; Magellánhoz hasonlóan ők is készen álltak lojalitásukat Spanyolországnak fölajánlani, jobb bánásmód reményében. Serrão sorsa fontos volt az Armada számára, mivel a flotta ki volt éhezve egy igazi vezetőre. Elképzelhető volt, hogy Serrão még mindig a Fűszer-

szigeteken tartózkodik, és ebben az esetben a tisztek abban reménykedtek, hogy csatlakozhatna hozzájuk. Talán még a parancsnokságot is átvehetné Magellán után, ha még életben van, gondolták az Armada vezetői.

A találkozás azonban nem következhetett be.

Almazor elmondta, hogy Serrão nyolc hónappal korábban meghalt, nagyjából egy időben Magellánnal, de a király nem tárta föl az egész történetet, amely Serrão halálához vezetett. A tények a következők voltak: Miután 1512-ben megérkezett a Fűszer-szigetekre, Serrão belebonyolódott Tidore és Ternate uralkodójának viszályába, és Ternate haditengerészetének admirálisa lett. A két szigetkirályság éveken át harcolt, és Ternate Serrão vezetésével minden alkalommal győzött. A békekötés feltételeként Serrão túszul ejtette Tidore uralkodójának fiait, és arra kényszerítette Almanzort, hogy lányát adja feleségül ellenségéhez, Ternate királyához, akinek a gyermekével várandós volt.

Almanzor nem felejtette el és nem is bocsátotta meg a Serrãótól elszenvedett szörnyű megaláztatást. „A két király békét kötött – írja Pigafetta –, ám egy napon Francisco Serrão Tidoréba érkezett, hogy szegfűszeggel kereskedjék, és ekkor Tidore királya megmérgezte őt... bételllevelekkel. Serrão négy nap alatt kiszenvedett. Királya azt kívánta, hogy saját törvényei szerint temessék el [ez muzulmán szertartást jelentett], három keresztény szolgálója azonban nem járult hozzá ehhez. Egy fiút és egy lányt hagyott maga után, mindketten attól az asszonytól születtek, akit Nagy-Jáván vett feleségül, és maradt még utána kétszáz hordó szegfűszeg. Nagy barátja volt és rokona a mi jóságos és hű, halott főparancsnokunknak.” A vérbosszú azonban ezzel nem ért véget. Tíz nappal később Ternate rádzsáját, akit saját veje, Bacan királya űzött el, megmérgezte a lánya, az említett király felesége, azzal az ürüggyel, hogy békét akar kötni vele”. A rádzsa két napig haldoklott, majd kilehelte lelkét.

Ezek a balvégzetű események mindössze nyolc hónappal az Armada érkezése előtt játszódtak le. A flotta tisztjei felismerték, hogy Serrão halála zavarba ejtő hasonlóságokat mutat Magellánéval. Mindketten beleavatkoztak két szigeti királyság viszálykodásába, és mindketten kíméletlenül bántak ellenségeikkel. Végül a háborúzó törzsek közös nevezőre jutottak, és a korábban hősnek tekintett kívülálló az életével fizetett. Ezek a figyelmeztető példázatok arra intették a tiszteket, hogy tartsák magukat távol mindenféle helyi viszálykodástól. A szomorú történet ellenére ennek a két szigetnek a lakói azt remélték, hogy Spanyolország távoli, de hatalmas királya tartós békét teremt majd ott, ahol saját erőfeszítéseik kudarcot vallottak.

November 11-én hétfőn Temate uralkodója megkezdte diplomáciai hadműveletét. Számos fia közül az egyik egy proán kihajózott a flottához, s vele volt Serrão jávai özvegye és két gyermeke. A közeledő küldöttség látványától Espinosa pánikba esett, mivel ő Ternate ellenségével, Tidoréval szűrte össze a levet. Most mit tegyen? Almanzor, aki a közelben maradt, nyugodt hangon azt tanácsolta neki, tegyen úgy, ahogy jónak látja.

Espinosa és a *Trinidad* többi tisztje feszengve üdvözölték a látogatókat, ajándékokkal halmozták el őket, és aggódva figyeltek. Közben Pigafetta, nyelvi jártasságát hasznosítva, beszélgetésbe elegyedett egy szolgával, akit Manuelnek hívtak, és aki állítólag egy Pedro Afonso de Lorosa nevű portugál kormányzónak szolgált. De Lorosa Serrãóval érkezett a Fűszer-szigetekre, és azóta ott ragadt. Manuel azt állította, hogy miközben Tidore és Temate rádzsája között még mindig ellenséges viszony áll fönn, Ternate uralkodója változatlanul becsben tartja Spanyolországot, és biztosította a tiszteket, hogy ugyanolyan kedvező fogadtatásban lesz részük Ternatén, mint amilyent Tidoréban élvezhettek.

Pigafetta szaván fogta a szolgát, s partra szállt, hogy saját szemével győződjék meg a Fűszer-szigetekről. Mindig is izgatták a helyi szexuális szokások, ám ezúttal nagy csalódást okoztak neki a tidorei nők, akiket „csúfnak” nevezett, olyan szót használva, ami ritkán fordul elő a krónikájában. A férfiak és a nők is meztelenül jártak, vagy csupán egy kicsiny, „faháncsból készült” ágyékkötőt viseltek, jegyezte meg Pigafetta. Tidore nem lehetett a helyszíne a Fülöp-szigetekiekhez hasonló orgiáknak, mert a férfiak „olyan féltékenyek voltak asszonyaikra, hogy nem akarták, hogy alsógatyában a partra menjünk, mivel asszonyaik állítólag azt képzelték, hogy mi állandóan készenlétben állunk”. Pigafetta ezzel arra célzott, hogy európai stílusú térdnadrágjaikban a tengerészek úgy festettek, mintha állandóan merevedésük lenne.

A szigetlakók szexuális kizárólagossága ellenére Pigafetta azt hallotta, hogy a helyi uralkodóknak tucatnyi gyerekük van. Utánajárt a híresztelésnek, és kinyomozta, hogy a sziget uralkodóinak kicsapongása minden képzeletet fölülmúl.

> *„A királyoknak annyi asszonyuk van, amennyit csak megkívánnak, de van egy első feleség, akinek az összes többi engedelmeskedni köteles. Tidore királyának nagy háza volt a városon kívül, ahol kétszáz »főfeleség« élt még egyszer ennyi »mellékfeleséggel«, akik szolgálták őket. Amikor a király étkezik, egyedül ül az asztalnál, vagy legfeljebb a főfeleség társaságában, egy galériaszerű emelvényen foglalnak helyet, ahonnan mindent szemmel lehet tartani: az összes többi nőt, aki a galéria körül helyezkedik el. És a király magához rendeli azt, akivel aznap éjszaka együtt kíván hálni. Amikor befejezi az étkezést, parancsot ad a többi nőnek, hogy egyenek együtt, de ha ilyen utasítás nem hangzik el, akkor mindenki köteles*

visszavonulni a kamrájába, és ott elfogyasztani a vacsorát. A király engedélye nélkül ezeket a nőket senki nem láthatja, és ha valaki, akár nappal, akár éjszaka a király háza körül ólálkodik, az halállal lakol. Egy vagy két lányát minden család köteles a királynak adni. A királynak 26 gyereke van, ebből 8 fiú, a többi lány.”

A szomszédos szigeten, Gilolón a helyzet még elképesztőbb volt. Két király osztozott a szigeten, az egyiknek 600, a másiknak 525 gyereke volt.

Pigafetta hozzátette, hogy ők muzulmán királyok. „A pogányoknak nincs annyi asszonyuk; és annyi babonájuk sincs, de imádják azt a tárgyat, melyet reggel, amikor kilépnek a házukból, először megpillantanak. A pogányok királya, Papua rádzsa rendkívül gazdag, temérdek aranya van, és a sziget belsejében él.”

Pigafetta ismét hozzálátott a szavak és kifejezések gyűjtéséhez, különös tekintettel a testrészek és a nemzéssel kapcsolatos dolgok feljegyzésére. Gyorsan dolgozott, és a fűszer-szigeteki dialektus alapján összeállított maláj szótára a legkidolgozottabb fordítási kísérletévé vált.

A fűszer-kereskedelem meglepően hamar föllendült. Tidore rádzsája utasításokat adott, hogy készítsenek elő egy kereskedőházat – valószínűleg a portugál uralom idejéről itt maradt, felújított épületet – az új jövevények elszállásolására, és november 12-ig, egy keddi napig, vagyis négy nappal azután, hogy Tidore kikötőjében horgonyt vetettek, az Armada de Molucca már élénken üzletelt. „Csaknem minden árunkat idehoztuk, és három emberünket itt hagytuk őrködni. Azonnal hozzáláttunk az üzletkötésekhez, a következő módon. Tíz köteg nagyon jó minőségű vörös szövetért adtak négy métermázsa szegfűszeget.” A szegfűszeg métermázsája száz fontnak

felelt meg, és a fűszer-kereskedelem nagyon fontos mértékegységévé vált.

A flotta emberei a tárolótér kapacitásának százalékos felosztása szerinti részesedést kaptak. Károly király 1519. május 8-án azt az utasítást adta Magellánnak, hogy az Armada minden magasabb rangú embere jusson hozzá a maga külön részesedéséhez. Miután a királynak megfizették az összeg egy huszonnegyed részét, a maradékot megtarthatták maguknak. Természetesen Magellánnak jutott volna a legnagyobb részesedés, majd a többi tiszt következett, csaknem hasonló összeggel, és így csökkent a részesedés aránya a szolgálati beosztásnak megfelelően a fedélzetmestertől kezdve a tüzéreken át a kádárokig, borbélyokig és tábori rendőrökig. Még a pap is kapott juttatást.

Az elkövetkező napokban lázas tempóban folytatódott a kereskedés. Az Armada emberei áruba bocsátották mindazokat a gongokat, késeket és más tárgyakat, melyeket az út során a kínai dzsunkákról raboltak. Ezekért a csecsebecsékért cserébe olyan zsákmányhoz jutottak, melyről egy közönséges tengerész álmodni se mert.

A legénység jól felfegyverzett tagjai őrizték a raktárt, de ahogy tragikus élményeikből megtanulhatták, a parton töltött éjszaka még békés körülmények között is különleges kockázattal jár. Almanzor figyelmeztette őket, hogy éjjel ne hagyják el őrhelyüket, mert könnyen találkozhatnak olyan emberekkel, akik egy áruló szektának a tagjai, és mérgező balzsamokat hordanak maguknál. Ha valaki egy ilyen balzsamhoz hozzáér, „nagyon hamar megbetegszik, és három-négy napon belül meghal”. A király elmagyarázta, hogy megpróbálták megzabolázni ezeket az elemeket, és sokat föl is akasztottak közülük, de a veszély nem múlt el. A figyelmeztetésnek köszönhetően az őrségnek sikerült elkerülnie ezt a veszedelmet.

Ahogy a kereskedés beindult, Almanzor mindent megtett azért, hogy megkönnyítse az Armada helyzetét, még azután is, hogy a tisztek bevallották, tizenhat foglyot hoztak magukkal azokról a szigetekről, ahol korábban jártak. Lehetséges, hogy már nem lehetett tovább rejtegetni őket, de az is lehet, hogy rájöttek: a rakteret, melyet a foglyok elfoglaltak, sokkal kifizetődőbben is kihasználhatják, ha rabok helyett szegfűszeggel vagy fahéjjal töltik meg. A tisztek legnagyobb meglepetésére töredelmes vallomásukat a király örömmel fogadta, mi több, arra kérte őket, hogy ő maga vehesse át a rabokat, „méghozzá úgy, hogy visszaküldhesse őket saját földjükre, öt saját embere kíséretében, akik elvinnék Spanyolország királyának hírnevét". Volt még egy kényes ügylet, nevezetesen Carvalho háremének a kérdése a három fogva tartott nővel, akiket a tisztek Almanzor rendelkezésére bocsátottak, úgymond személyes használatra.

Nagylelkű segítségéért cserébe Almanzor mindössze annyit kért az európaiaktól, hogy „öljük le az összes disznót, mely a hajóink fedélzetén található", a muzulmán étkezési tilalmaknak megfelelően, „amiért cserébe ugyanolyan számú kecskét és szárnyast bocsát rendelkezésünkre". Tekintve hogy ez biztosította a legénység élelemellátását, az európaiak boldogan teljesítették a kérést. „Leöltük a disznókat, hogy kedvére tegyünk a királynak, és a fedélzet alá mindet fölaggattuk. Ha ezek az emberek véletlenül disznót látnak, eltakarják arcukat, hogy ne kelljen az állatra nézniük, vagy hogy ne kelljen szagolniuk a bűzét."

Ha az Armada bármely tagjának ezekben a napokban a temérdek teendő közepette egyáltalán maradt egy szabad perce, hogy sorsán eltűnődjön, akkor minden bizonnyal csodálkozva állapította meg, mekkorát fordult a szerencse kereke, s hogy a flottát sújtó balszerencsés hónapok után mennyire kegyeibe fogadta őket a sors.

November 13-án délután felbukkant Pedro Afonso de Lorosa, Francisco Serrão társa, és egy proáról üdvözölte a flottát. Izgatottan magyarázta, hogy Ternate királya engedélyt adott a látogatásra, és arra utasította őt, hogy minden kérdésre őszintén válaszoljon, „még akkor is, ha Ternatéból érkezett”, tette hozzá tréfálkozva. És ekkor lejátszódott a nagy felfedezések korának egyik legemlékezetesebb egymásra találása. Egy olyan időszakban, amikor az utazók saját kultúrájuktól elszakadtak, és sok esetben soha többé nem is hallottak felőle, itt állt az Armada tisztjei előtt egy portugál felfedező, aki tízévnyi hallgatás után jó humorral megáldva alig várta, hogy megossza életbe vágóan fontos értesüléseit az Armada de Moluccáról.

Pedro Afonso de Lorosa részletes beszámolójából a tisztek megtudták, hogy az engesztelhetetlen portugál hatóságok gyakorlatilag végigkergették az Armadát a Föld körül. „Elmondta, hogy tizenhat évet töltött Indiában, és tízet a Molukkákon, és hogy sok év telt el azóta, hogy a Molukkákat titokban felfedezték, és hogy tizenöt nap híján egy éve annak, hogy Malakkáról egy nagy hajó érkezett, és nagy rakomány szegfűszeggel távozott”. És ez a hajó még mindig az Armadát kereste.

> *„A kapitányt Tristão de Menesesnek hívták, portugál volt. És ő [Pedro Afonso] érdeklődött nála, mi újság a keresztény világban, mire a portugál azt felelte, hogy egy öt hajóból álló flotta hajózott ki Sevillából, azzal a céllal, hogy a Molukkákat fölfedezze a spanyol király nevében, s a flotta kapitánya Fernando Magellán, egy portugál. És Portugália királya felettébb neheztel amiatt, hogy egy portugál szembeszegült vele, ezért néhány hajót a Jóreménység fokához küldött, és ugyanannyit a Santa Maria-fokhoz, ahol kannibálok élnek, és őrzik*

az átjárót, és hogy a portugáloknak nem sikerült a flottát megtalálniuk.”

Pedro Afonso de Lorosa szerint azonban a portugálok nem adták fel az üldözést, s történetét bombasztikus hírrel zárta:

„Néhány nappal korábban egy karavella és két dzsunka járt erre, hogy utánunk érdeklődjön. A dzsunkák azonban továbbmentek Bacanba, hogy hét portugállal szegfűszeget vételezzenek. És mivel nem tisztelték a király feleségét és alattvalóit, jóllehet a király többször figyelmeztette őket, hogy ne viselkedjenek így, ezért végül megölték valamennyit. És amikor a karavella legénysége ezt megtudta, azonnal visszafordultak Malakkára, otthagyták a szegfűszeggel és más árukkal megrakott dzsunkákat. A továbbiakban Pedro elmondta nekünk, hogy minden évben sok dzsunka érkezik Bandanból a Malakkára, szerecsendiót vételeznek, Bandanból Molukkákra pedig szegfűszeget hoznak. És hogy az út a Molukkáktól Bandanig három napig tart, Bandantól Malakkáig viszont tizenöt napig. És hogy Portugália királya már tíz éve titokban hasznot húz a Molukkákból úgy, hogy a spanyol király erről ne tudhasson.”

Ez az utolsó hír magyarázatot adott arra, hogy Mánuel király miért utasította vissza négy ízben Magellán javaslatát; egy vízi út, melyet Magellán javasolt, függetlenül attól, mennyire merész vállalkozás lett volna, azzal fenyegetett, hogy megzavarja Portugália jövedelmező, ugyanakkor nagy titokban tartott fűszerüzletét. Spanyolország viszont, mivel ilyen titkos kapcsolatokkal nem rendelkezett, természetesen hasznot húzhatott Magellán tervéből. Mennyire tévesen gondolkodtak a lázadók és azok, akiket sikerült

befolyásolniuk, amikor azt feltételezték, hogy Magellán a portugál érdekeket szolgálva tönkre akarja tenni a flottát! Miután Portugáliából elmenekült, pontosan olyan hűséges volt Spanyolországhoz, ahogyan azt esküjében megfogadta. Ha élve marad, és visszatér Sevillába, egyfelől a spanyolok haragjával kellett volna szembesülnie a kínzásokról szóló állítások miatt, másfelől a portugálok súlyos neheztelésével, akik szigorú intézkedéseket foganatosítottak, hogy megakadályozzák a Fűszer-szigeteken folytatott titkos kereskedelmük hírének kiszivárogtatását. Hivatalosan, ha a valóságban nem is, Portugália és Spanyolország katolikus szövetségesek voltak, és a tényfeltárás Portugáliát igencsak kínos helyzetbe hozta volna.

A rengeteg megpróbáltatás – viharok, lázadások, veszedelmes bennszülött törzsek, éhezés – után a legénységnek új akadállyal kellett szembenéznie: a portugálokkal. A flotta eddig egérutat nyert a portugálok karavellái elől, ami inkább a véletlennek, semmint a tudatos stratégiának köszönhető, viszont ha elkapják őket, akkor a portugálok az Armada legénységét minden további nélkül bebörtönzik, de lehet, hogy meg is ölik valamennyit, amiért azok a Fűszer-szigetekre merészkedtek.

Az Armada tisztjei alkohollal traktálták Pedro Afonso de Lorosát, így a tények feltárása lényegre törő volt, és hamar végbement. Hajnali háromra a megfáradt vándor a története végére ért. A tisztek nem győztek álmélkodni, de meggyőzőnek találták a hallottakat, s nyomban arra kérték Pedrót, hogy csatlakozzék a flottához, „jó jövedelmet és fizetséget ígérve neki”. A hazátlan ember elfogadta a felkérést. Miután oly hosszú időn át sikerült egérutat találnia a portugál korona ügynökei elől, ezt a döntését még meg kellett bánnia.

„November 15-én, pénteken – írta Pigafetta – a király azt mondta, Bacanba kell mennie, hogy elhozza a portugálok

által otthagyott szegfűszeget, és arra kért minket, hogy Mutir két kormányzóját ajándékozzuk meg két ajándékkal a spanyol király nevében. És ahogy átvonult a hajónk fedélzetén, kíváncsiskodni kezdett, hogyan lőnek a nyílpuskáink, és három lövést el is eresztett az egyikkel, megállapítva, hogy ez a fegyver az összes többinél jobban tetszik neki.”

További fegyverbemutatóra is sor került, amikor Lussu, Gilolo királya – „nagyon öreg, és nagyon aggódott a hatalmáért az uralma alatt álló szigeteken” – szombaton ugyancsak udvariassági látogatást tett az Armadánál, s ezzel újabb kölcsönös ajándékozásokra adott indíttatást. „Mivel Tidore királyának barátai vagyunk – mondta a király –, ezért ő is a barátjának tekint minket, hiszen Tidore rádzsáját saját fiaként szereti, és ha bárki közülünk ellátogat országába, azt igen nagy megtiszteltetésnek fogja venni.”

Másnap Gilolo királya visszatért, és arra kérte az Armada tagjait, hogy mutassák meg fegyvereiket, és a tüzérek örömmel tettek eleget kérésének. „Igen nagy öröme tellett benne – jegyezte meg Pigafetta. – „Fiatal korában nagy harcos volt, ahogy elmondta nekünk.”

Ugyanaznap Pigafettának végre alkalma nyílt a szegfűszeget közelebbről szemügyre vennie. Ezek az illatozó, szerény bokrok *(Syzygium aromaticum)* voltak a hajtóereje az utazásnak, mely oly sok emberéletbe került, és amely világhatalmak sorsát befolyásolta. Királyságok függtek tőle Keleten és Nyugaton egyaránt, és ez volt a serkentője a formálódó világgazdaságnak. Évszázadokkal Magellán előtt a kínaiak már importáltak szegfűszeget, melynek gyógyító hatást tulajdonítottak. Ételízesítésre és a lehelet frissítésére is használták. Európa további alkalmazási lehetőségeket is talált. Kivonatát szembetegségek gyógyítására használták, feltételezve, hogy a gyógynövény javítja a látást. A belőle készült porokat borogatásként a homlokra

helyezték lázcsillapítóként és meghűlés elleni szerként. Ételhez hozzáadva állítólag serkenti a hólyagműködést, és tisztítja a vastagbelet. Tejjel fogyasztva, mondták róla, fokozza a szexuális élvezeteket. Csodaszer volt tehát, értékes és varázslatos, minden szempontból.

A „szegfűszeg” szó a francia *clou,* azaz szög szóból származik, és a növény bimbójának formája valóban emlékeztet a szögre. A fák lassan érnek; ültetéstől az első termésig hét-nyolc év is eltelhet. Nagyjából 25 éves koráig a fa nyolc font körüli termést hoz, majd lassan hanyatlásnak indul, de a termés mennyisége az időjárás függvényében évről évre változhat. A Fűszer-szigetek talajviszonyai ideálisak a termesztéshez: mély, jó minőségű, megfelelően száraz, vulkanikus talaj. A kellő mennyiségű csapadék azonban nélkülözhetetlen. Ezek a szigetek évente nyolcszáz inch[11] körüli csapadékmennyiséget kapnak, ami éppen megfelel a szegfűszegnek. A növény bimbója fél és háromnegyed inch hosszúság között van, és a virág 20 százaléknyi olajeszenciát tartalmaz. Fontos összetevője az eugenol, egy illatos olajfajta – ez adja a fűszer jellegzetes, füstös zamatát.

A szegfűszeg begyűjtése nagy gondosságot igényel, mivel a rügyek törékenyek. A rügyeket úgy kell eltávolítani a hajtásról, hogy a szár ne sérüljön; ezt gyakorta úgy oldották meg, hogy kézzel végigsöpörtek egy szegfűszegkötegen, és a termést kosárba vagy köténybe pergették. Aratás után a szegfűszeget néhány napig szárítják. A kiszáradt termés megbarnul, és a súlya a kétharmadával csökken. Még csomagolás után is veszít a nedvességtartalmából és a súlyából, de ekkor már jóval kisebb mértékben.

Most, hogy Pigafetta végre szemtől szembe állt minden gazdagság és küzdelem forrásával, teljesen belefeledkezett a növény csodálatába.

---

[11] 1 inch = 2,54 cm.

„A *szegfűszegfa magas, és törzse nagyjából olyan vastag, mint egy férfi teste. Ágai középtájt szélesen kiterebélyesednek, de a fa tetején csúcsba futnak össze. Levelei a babérra emlékeztetnek, a kérge pedig sötét színű. A szegfűszeg a hajtások végén sarjad, tíz-húsz van egy csomóban. A fák általában egyik vagy másik oldalukon több szegfűszeget növesztenek, mindig az adott évszaktól függően. Amikor a szegfűszeg sarjad, fehér a színe, amikor megérik, vörösre vált, és amikor szárítják, sötétbarna lesz. Évente kétszer gyűjtik be, egyszer Megváltónk születésekor, másodjára Keresztelő Szent János születésekor, mivel ebben a két évszakban az éghajlat mérsékeltebb… Ha az adott évben nagy a forróság és kevés a csapadék, ezek a népek szigetenként háromszáz vagy négyszáz bahart*[12] *gyűjtenek össze. A fák a hegyeken nőnek, de a hegy közeli síkságokra telepítve nem maradnak meg. A levelek, a háncs és a zöld fa ugyanolyan erős, mint maga a szegfűszeg. Amikor a szegfűszeg megérik, olyan nagyra és keményre nő, hogy csak a burka jó. Szegfűszeg a világon sehol másutt nem terem, csakis ezen öt sziget öt hegyén…*
Majdnem mindennap láttuk, amint köd ereszkedik egyik vagy másik hegyre, és ettől válik a szegfűszeg tökéletessé. Itt mindenkinek van szegfűszegfája, és mindenki ügyel a sajátjára, noha senki sem műveli azt.”

A szerecsendió csaknem olyan fontos és értékes volt, mint a szegfűszeg, és Pigafetta ennek a leírásáról sem feledkezett meg: „A fa a mi diófánkra emlékeztet, és a levelek is hasonlók. Amikor a szerecsendiót begyűjtik, nagyjából akkora, mint egy birsalma, s a formája és a színe is arra hasonlít. A külső héja olyan, mit a mi diónké.

[12] 1 bahar = 406 font (kb. 184 kg).

Ez alatt vastag burok található, és abban van benne a szerecsendió. Később a külső burka ragyogó vörösre vált.”

November 25-én, hétfőn, korán reggel Almanzor gongkíséret közepette proáján kihajózott a flottához. Ahogy elhaladt az Armada két hajója között, bejelentette, hogy a szegfűszeg napokon belül készen áll a szállításhoz. Az Armada emberei örömükben elsütötték ágyúikat, hogy ünnepeljenek, s egyúttal a királyt is lenyűgözzék.

Ugyanaznap megkezdődött a mintegy ezerfontnyi szegfűszeg berakodása. „Mivel ez volt az első szegfűszegszállítmány, amit berakodtunk, több sorozat lövést adtunk le.” Minél több fűszer került azonban a hajók rakterébe, annál jobban aggódtak az emberek a spanyolországi hazatérés miatt, mielőtt még bármi újabb katasztrófa történne.

Most, hogy az európaiak megkapták végre, amit akartak, Almanzor alkalmasnak ítélte a pillanatot arra, hogy bevonja őket a helyi politikába, elmagyarázva, azt szeretné, ha látogatói minél előbb és minél több hajóval visszatérnének, hogy „apja gyilkosain bosszút állhasson”. Jóllehet a tisztek saját keserű tapasztalataik révén már megtanulhatták, mivel járhat az, ha a helyi leszámolásokba beleártják magukat, könnyelműen megígérték neki, hogy természetesen segíteni fognak. E homályos ígéret birtokában a rádzsa mindenkit meghívott a partra, hogy egy nagy eszem-iszom keretében megünnepeljék az alkalmat.

Az ártatlan gesztustól azonban az Armada emberei azonnal pánikba estek, hiszen nyomban eszükbe jutott a cebui mészárlást megelőző lakoma és Serrão megmérgezése. A tisztek most hirtelen mindenben intő jeleket láttak; például „észrevettük, hogy az indiánok igen halkan beszélnek a foglyainkkal”. Még a falu frissen felsöpört utcái is gyanúsak voltak, melyeket a hajókról

látni lehetett. Ám a rádzsa meghívását mégsem utasíthatták vissza, hiszen a fűszerügyletekben továbbra is a jóindulatától függtek. „Néhányan közülünk azt feltételezték, hogy árulás van a dologban… és nagy vita kerekedett arról, hogy kimenjünk-e a partra, hiszen a lakoma egy másik szerencsétlenségre emlékeztetett.” Végül úgy döntöttek, hogy nem ők mennek a partra, hanem meghívják Almanzort az egyik hajó fedélzetére, ahol aztán ajándékokkal halmozták el a helyi uralkodót, sőt négy embert még ott is hagytak, akik a Fűszer-szigeteken akartak maradni. (Ezeknek az embereknek később minden bizonnyal jól jött a nagyvonalú ajándékozás, ha már ezen a veszélyes helyen óhajtottak maradni.)

Almanzor elfogadta az ellenajánlatot, és nyomban a *Trinidad* fedélzetére sietett, eldicsekedve azzal, hogy olyan biztonságban érzi magát a hajón, „mintha a saját házába lépne.” Aztán a gyanakvó tengerészeknek elmondta, hogy „csodálkozással értesült” az Armada indulási szándékáról. „A hajók meg-rakodásához harminc napra van szükség” – magyarázta. Természetesen nem akarja őket föltartóztatni, legalábbis ezt mondta, csupán azt szeretné, ha minél több szegfűszeghez juttathatná őket, és azt kívánja, hogy biztonságos legyen a hazafelé tartó útjuk. „Azt tanácsolta, hogy nem kellene azonnal elindulnunk, ez az évszak ugyanis nem alkalmas a szigetek közötti hajózásra, és Bandan szigetét veszélyes sziklák és zátonyok veszik körül, azonkívül könnyen beleütközhetünk a portugálokba.” Ezek mind meggyőző érvek voltak, s a tisztek is belátták. A rádzsa ugyanakkor azzal bizonyította őszinteségét, hogy hangsúlyozta, ha indulni akarnak, ő nem tartja vissza őket. Pusztán arra kérte az Armada tagjait, hogy vegyék vissza tőle a neki adott ajándékokat, „mert a szomszédos királyok azt mondhatják, hogy Tidore uralkodója, lám, milyen sok ajándékot kapott attól a nagy királytól [azaz Károlytól], és nem adott cserébe semmit, és hogy mi nyilván az

árulástól való félelmünkben indultunk útnak ilyen hirtelen, és ez rontani fogja jó hírét, és az árulás gyanújába fogja keverni őt.”

Végre most kibújt a szög a zsákból, miért is akarta Almanzor, hogy a flotta maradjon még: saját reputációját féltette a szomszédos uralkodók szemében. Ha ugyanis fönn tudja tartani szövetségét nagy hatalmú látogatóival, megfélemlítheti a szomszéd szigetek uralkodóit, ám ha látogatói kegyeit elveszíti, ha jelentéktelen figuraként kezelik, akkor sebezhetőnek tűnhet a rivális királyok szemében. Az elveszett tekintély könnyen a hatalmába, sőt akár még az életébe is kerülhet.

A tisztek kezdték felismerni, amit Magellán soha nem volt hajlandó tudomásul venni a szigetlakókkal kapcsolatban: a flotta jelenléte mindkét fél számára kockázatokat rejteget. Veszélyes az európaiak számára (hiszen a szigetlakók lemészárolhatják őket), és kockázatos a szigetlakóknak is, hiszen az európaiak elvehetik asszonyaikat, vagy megzavarhatják a helyi hatalmi egyensúlyt). Messiásnak tekintve magát, aki a kereszténység és a spanyol király nevében jár el, és tévedhetetlen, Magellán átsiklott az efféle kicsinységek fölött. Gyakorlatiasabb utódai azonban, okulva a tapasztalatokból, odafigyeltek a rádzsa szavára, részben saját életüket, részben értékes fűszerszállítmányukat féltve.

Almanzor még érzelgősebbé vált, amikor szívükre és lelkükre próbált hatni. „Odahozatta a koronáját, és először megcsókolta, aztán négyszer vagy ötször a fejére helyezte – írta Pigafetta elképedve. – Allahra, nagy istenére, és kezében tartott koronájára esküdözve kijelentette, leghőbb vágya, hogy örökké hűséges barátja lehessen Spanyolország királyának. És amikor ezeket a szavakat kimondta, majdnem zokogott.” Figyelemre méltó paradoxon húzódik meg a jelenet mögött. Az, hogy egy muzulmán rádzsa Spanyolországnak esküszik hűséget, annak az országnak, amely ez idő szerint még

mindig a rekonkviszta lázában ég, és muzulmán vezetőktől követel vissza területeket, alighanem meglepte volna Károly királyt. Ha értesült volna Almanzor kívánságáról, hogy Kasztíliának kíván hűséget esküdni, minden bizonnyal a szövetség előfeltételéül szabta volna a keresztény hitre való áttérést. Az Armada szerencséjére azonban Almanzor mit sem sejtett a spanyolok és a katolikusok muzulmánokkal kapcsolatos érzületeiről, az Armada tisztjei pedig nem óhajtották a helyzetet azzal bonyolítani, hogy felvilágosítsák őt a két vallás közötti kibékíthetetlen ellentétről.

A rádzsa könnyei meglágyították a tisztek szívét, és az Armada vezetői úgy döntöttek, hogy további tizenöt nappal meghosszabbítják ott-tartózkodásukat. A spanyol királyi hűség megerősítésének jeleként a hálás Almanzornak egy királyi zászlót ajándékoztak, melyet Károly címere díszített.

Almanzor jóindulata az Armada legénysége iránt nyilvánvalóan őszinte volt, de hogy állt hozzá a dologhoz a többi szigetlakó? Pár nappal később a legénység néhány tagja arról értesült, a kisebb törzsfőnökök arra próbálták rávenni Almanzort, hogy ölje meg az összes európait, mert „ezzel nagy örömöt szerezne a portugáloknak”. A rádzsa kemény hangon azt válaszolta nekik, hogy semmilyen körülmények között nem bántalmazná látogatóit, akik „személyesen ismerik Spanyolország királyát, és akikkel békét kötött, és akiknek hűséget esküdött”. Jóllehet Almanzor szavatartó embernek bizonyult, a tengerészeknek alapos okuk volt az elővigyázatosságra. Ha védelmezte is őket, mások nem biztos, hogy követték volna utasításait. Távolságtartó magatartással, de a tidorei rádzsához való óvatos alkalmazkodással az Armada, mely oly sok katasztrófán ment már keresztül, ezúttal elkerült egy újabb szerencsétlenséget, mely akár végzetes is lehetett volna.

November utolsó napjaiban és december elején az Armada emberei lázasan dolgoztak, hogy minél több szegfűszegre tegyenek szert, egészen addig, amíg csecsebecséik, sapkáik, csengettyűik, baltáik, ollóik, ruhakötegeik az utolsó szálig el nem fogytak, és a rakterek roskadásig meg nem teltek az aromás kinccsel. A hajók csak úgy árasztották a szegfűszeg illatát; a tengerészek minden belégzéssel a gazdagság, a könnyű élet és a fényűzés ígéretét szívták magukba.

A Fűszer-szigetek különböző királyai mindennapi vendégek voltak a hajók fedélzetén, és a legénység a tűzfegyverek el-sütögetésével és látványos bajvívásokkal szórakoztatta őket. A mélyen gyökerező bizalmatlanság ellenére a szigetlakók és az európaiak között kezdett egyfajta kötődés kialakulni. Ez részben a portugál hatóságok kölcsönös utálatán alapult (miközben a helyi uralkodók megfeledkeztek arról a tényről, hogy a tisztek és a legénység tagjai között szép számmal akadnak portugálok), de ennél is fontosabb, hogy őszinte, jó kapcsolat formálódott az Armada tagjai és Tidore népe között, ami persze tovább nehezítette az elválást.

December 9-én, hétfőn Almanzor, akit Pigafetta fesztelenül a „mi királyunknak” nevezett, három bételhordó asszonyt hozott a *Trinidad* fedélzetére, hogy elkápráztassa őket Spanyolország királyának hatalmával és dicsőségével. Almanzort Gilolo királya követte szorosan, aki szomorkásán egy utolsó ágyútüzet és páncélos vitézi bemutatót kért az Armada legénységétől.

A katonai parádé után Almanzor, aki alighanem a saját érzéseinek adott hangot, bizalmasan elárulta, hogy Gilolo királya el volt keseredve, „mint egy gyerek, aki anyatejre vágyik, és tudja, hogy édesanyja távozni készül, és hamarosan egyedül hagyja őt; de főként azért volt bánatos, mert megismert minket, és belekóstolt néhány dologba, ami Spanyolországból származik”. Könnyek között, beletörődve, hogy az Armadának

mennie kell, a király induláskor azt tanácsolta a tengerészeknek, csakis nappal hajózzanak, hogy elkerülhessék a zátonyokat, melyek ezeken a vizeken mindenfelé leselkednek. Amikor a tisztek elárulták, hogy éjjel-nappal haladni szándékoznak, a király azt mondta, mindennap imádkozik majd a biztonságukért.

Az érzelmes búcsút csupán egyetlen incidens zavarta meg, ami Pedro Afonso de Lorosa személyéhez kötődött. Amióta Lorosa eldöntötte, hogy a flottával visszatér Spanyolországba, azóta rejtőzködve élt a *Trinidad* fedélzetén, nehogy az indulásig valami baj érje. Alig néhány nappal az indulás előtt Ternate rádzsája, Chechili egy „legénységgel jól megerősített” proán kihajózott a flottához, és megpróbálta Lorosát a vízi alkalmatosságára csalogatni.

Attól tartva, hogy elrabolják és megölik, Lorosa nem állt kötélnek, ehelyett közölte, hogy visszatér Spanyolországba, „mire a király fia – írja Pigafetta – megpróbált följönni a hajóra, de mi nem engedtük fel a fedélzetre, mivel tudtuk, hogy közeli barátságban áll Malakka portugál kapitányával, és azért jött, hogy a portugált [Lorosát] elfogja”.

Chechili a kudarctól csalódottan visszatért a szigetre, és dühét azokon élte ki, akik hagyták Lorosát elmenekülni.

December 15-én Bacan királya a testvérével együtt közelített a flottához, s akkora hajón, amekkorát az Armada legénysége a bennszülöttek vízi járművei között eddig még nem látott. Három sor evezős – összesen 120 ember – húzta a lapátokat „és a hajót temérdek lobogó díszítette fehér, sárga és vörös papagájtollakkal”. Az evezősök gongszó ütemére dolgoztak. Két proa kísérte a hajót, mely „tele volt lányokkal”. A király fivére történetesen Almanzor lányát készült feleségül venni, és a lányokat nászajándékba adták az ifjú párnak.

A királyok közötti találkozó begyakorolt protokoll szerint zajlott. „Ahogy a hajók mellett elhaladtak, tüzérségünk díszlövéseket adott le, ők pedig minket és a kikötőt körülhajózva fejezték ki üdvözletüket.” Ezután „királyunk”, azaz Tidore királya „jött, hogy gratuláljon, tekintve, hogy itt nem szokás egyik királynak a másik földjére lépni. Amikor Bacan királya látta a mi királyunkat közeledni, fölkelt a szőnyegről, melyen addig ült, és a szőnyeg egyik oldalára húzódott. A mi királyunk nem óhajtott a szőnyegre ülni, tehát végül is egyikük sem ült le a szőnyegre. Bacan királya ötszáz *patolt* adott a mi királyunknak azért, hogy az utóbbi a leányát feleségül adta a fivéréhez. Ezeket a patolokat Kínában készítik aranyból és selyemből, és nagy becsben tartják errefelé. Ha valaki meghal, a család többi tagja ilyen ruhákat ölt magára, hogy tiszteletét a halott iránt lerója”.

Az ünnepségek másnap folytatódtak, amikor Almanzor ötven nőt prezentált Bacan királyának, „valamennyien selyemöltözetben derekuktól a térdükig. Páronként érkeztek, s minden pár közrefogott egy férfit. Mindegyik nő nagy tálcát tartott a kezében, melyen különböző, kicsiny ételestálkák voltak. A férfiak kezében semmi egyéb nem volt, csak egy nagy kancsó bor. A tíz legidősebb asszony szerecsendiót hozott. Így vonultak a proához, ahol mindezt átadták a királynak, aki egy vörös és sárga baldachin alatt ült egy szőnyegen”. A legénység tagjai elbűvölve figyelték a ceremóniát, annál is inkább, mert az elmúlt hetekben – nem úgy, mint korábbi pihenőhelyeiken – nélkülözniük kellett az orgiákat. A nők kacér pillantásokat vetve a sóvárgó tengerészekre, úgy döntöttek, hogy némi vidámságot visznek az ünneplésbe, és fölmentek az egyik hajó fedélzetére, ahol „rabul ejtették” a legénység tagjait, akik csekély ellenállást tanúsítottak. A flörtölés addig tartott, amíg „szükségessé nem vált, hogy a nőket valami kis csecsebecsével megajándékozzuk, hogy visszanyeljük szabadságunkat” – jegyezte föl Pigafetta.

A legénység szorgalmasabb tagjai elkezdték rendbe szedni és földíszíteni a hajó vitorláit, megjavították a csarnakzatot, és felkészítették a járműveket a hazafelé vezető út viszontagságaira. Amikor a vitorlákat felvonták, a vásznakon frissen festett keresztek tűntek föl, s alattuk a felirat: „Jó szerencsénk jele”.

Ahogy a kövér betűkből álló felirat mutatta, az Armada legénysége büszke volt teljesítményére. Utazásuk végül is bebizonyította azt, amit Kolumbusz és annyi más felfedező nem volt képes bizonyítani: igenis létezik vízi út a Fűszer-szigetekre, és el lehet érni a Keletet úgy, hogy az ember folyamatosan nyugat felé hajózik. Azok, akik túlélték a viszontagságokat, bátorságuk és hősiességük sok-sok pillanatára emlékezhettek vissza, s vigaszdíjul dicsőségről és gazdagságról szóló csodaszép álmokat szőhettek magukban.

Ahogy az indulás órája közelgett, a kikötőben egyre nagyobb lett a sürgés-forgás. A legénység nyolcvan vizeshordót görgetett a hajókra, és a faanyagkészlet feltöltéséhez Bacan királya száz embert bocsátott rendelkezésükre. Szövetségük megpecsételéseként találkozót szervezett a szomszédos Mare szigetén, ahol vendégül látta az Armada képviselőit (köztük Pigafettát) és Almanzort is. A ceremónia lenyűgöző volt: „A király előtt négy harcos vonult kivont tőrökkel. A mi királyunk és mindenki más jelenlétében Bacan királya kijelentette, hogy örökké Spanyolország királyát fogja szolgálni, és hogy az ő nevében megőrzi a portugálok által itt hagyott szegfűszeget mindaddig, amíg az újabb flottánk meg nem érkezik; és hogy hozzájárulásunk nélkül soha nem fogja a szegfűszeget a portugáloknak adni.”

Jóhiszeműségének bizonyítékaként a flottával egy rabszolgát küldött ajándékba Spanyolország királyának; két további bahar szegfűszeget (tízet is küldött volna, de a hajók már annyira tele voltak fűszerekkel, hogy nem akadt több hely); és „két csodaszép halott madarat”,

melyek igencsak megragadták Pigafetta képzeletét. „A szigetlakók azt mondták, hogy ezek a madarak a földi Paradicsomból jöttek, és a nevük: boton *diuata,* ami annyit jelent, hogy »Isten madarai«.” A paradicsommadarakat – ahogyan Európában ismertté váltak – ugyanolyan nagy becsben tartották, mint a szegfűszeget: a földi mennyországot jelképezték. Maximilianus Transylvanus följegyezte, hogy a mórok hittek benne: a madarak valóban a Paradicsomban születtek, egész életüket a magasban töltötték, és csak akkor hullottak le az égből, amikor meghaltak. Aki megszerezte bőrüket, és csatában viselte, azt sebezhetetlennek vélték. Így tehát különösen értékes ajándékokról volt szó, ahogy Pigafetta nyomban felismerte.

Az indulás napján a Fűszer-szigetek királyai összegyűltek Mare szigetén, hogy elbúcsúztassák a flottát. A *Victoria* fölszedte a horgonyt, vitorlát bontott, és a kikötő kijáratánál megvárta, hogy a *Trinidad,* a zászlóshajó csatlakozzék hozzá. A tüzérek még egyszer, búcsúzóul megszólaltatták ágyúikat, ám az izgalmak közepette a *Trinidad* eresztékei, mindenki rémületére, felmondták a szolgálatot, és a hajó elkezdett vízzel megtelni. A szemtanúk közül senki nem értette a kis híján katasztrófával végződő esemény okát; a legvalószínűbb, hogy a hajót nem megfelelően készítették fel a cimbonboni nagyjavításkor. A lék azonban nagyobbnak bizonyult, mint bármikor előtte, és az a veszély fenyegetett, hogy az egész fűszerszállítmány odavész.

A *Victoria* azonnal visszafordult a bajba jutott testvérhajó megsegítésére, „és elkezdtük a *Trinidadot* tehermentesíteni, hogy lássuk a baj okát. Rájöttünk, hogy a víz egy csövön keresztül ömlik be, de nem tudtuk megfejteni, honnan. Az elkövetkező napokban egyebet se tettünk, mint szivattyúztunk”. A munka kegyetlenül nehéz volt, de elkerülhetetlen. A *Trinidad* elvesztése

katasztrofális következményekkel járt volna, gyakorlatilag megfosztotta volna az Armadát a régóta áhított fűszerek hasznától. Ami ennél is rosszabb volt, a *Victoriá*n nem lett volna hely mindkét hajó legénységének. A fáradságos szivattyúzás végkimerülésig folytatódott, „de nem találtunk semmit”. A fűszerekkel megrakott zászlóshajó a mocsárba süllyedés küszöbén állt.

A gongszóval, lányokkal, papagájtollakkal tarkított búcsúünnepség hatalmas pompája után a helyzet siralmas volt és megalázó. S most ismét olyan eset történt, amilyen Magellán irányítása alatt nagy valószínűséggel nem fordulhatott volna elő, hiszen a főparancsnok mindig is aprólékos pedantériával ellenőrizte a hajók állapotát és tengerre való alkalmasságukat. A *Trinidad* ezúttal puszta hanyagság miatt került ebbe a helyzetbe, és most megint visszaütött a tisztek korábbi elhamarkodott döntése, hogy a *Concepciónt* fölgyújtották és elpusztították. Még Magellán sem merte volna megkockáztatni, hogy egyetlen hajóval vágjon neki az útnak a Fűszer-szigetekről Spanyolországba.

Amint Almanzor – a „mi királyunk” – értesült a *Trinidad* kétségbeejtő helyzetéről, azon nyomban akcióba lépett, fölment a hajó fedélzetére, és lemászott a fedélzet alá, megpróbálta a léket megtalálni, de nem járt sikerrel. Ezt követően „öt embert a vízbe küldött, hogy keressék meg a lyukat. Azok több mint fél órán át tartózkodtak odalent, de ők sem találták meg a baj okát”. A hajó súlyos sérülést szenvedett, és sürgős intézkedésekre volt szükség. „Látva, hogy nem tud segíteni rajtunk, és a vízszint óráról órára emelkedik, a király csaknem könnyek között kijelentette, hogy azonnal odahozatja három olyan emberét, akik hosszú időn át képesek a víz alatt maradni.” Almanzor maga is a búvárok keresésére indult, de közben a hajó lassan megtelt vízzel.

Egy aggodalommal átvirrasztott éjszaka után a hajnal első sugaraival Almanzor megjelent a három emberrel. „Azonnal leküldte őket a vízbe, hosszú hajuk lazára volt eresztve, hogy annak segítségével megtalálják a léket.” A hajóba ömlő víz elvileg az áramlattal együtt beszippanthatta volna a hajfonatokat, s így megtalálhatták volna a rést. Ám a búvárok is kudarcot vallottak, és amikor felszínre bukkantak, búskomor arcuk láttán a király sírva fakadt. Akkor most ki fog visszautazni Spanyolországba, Károly királyhoz, hogy elvigye hírét a tidorei rádzsa hűségének?

Pigafetta és a többiek nem győzték vigasztalni a magába roskadt uralkodót, és elmagyarázták neki, hogy új tervet készítettek a hazatérésre. „Elmondtuk neki, a *Victoria,* hogy kihasználhassa az éppen föltámadt keleti szelet, azonnal útnak indul, míg a másik hajó, amíg megjavítjuk, kivárja a nyugati szelet, mellyel majd Darienbe vitorlázik, vagyis Yucatán országba, Új-Spanyolországba a tenger másik oldalára.” Másként fogalmazva, Elcano a *Victoriá*val nyugat felé veszi az irányt a Jóreménység fokának megkerülésével, mely a legrövidebb út Spanyolország felé. Csakhogy ez az útvonal különösen nagy veszélyeket tartogatott, mivel a tordesillasi szerződésben kijelölt portugál féltekén vágott keresztül. Ha portugál hajósok saját felségvizeiken elfognak egy spanyol hajót, mely ráadásul fűszereket szállít, biztos, hogy senkit nem kímélnek. A *Trinidad* hazafelé vezető útja azonban, ha lehet, még nagyobb kockázatokkal járt. Döntésük értelmében a nagyjavítás után a hajó megpróbálná meglovagolni a kedvező nyugati szelet, és keleti irányba hajózva az amerikai kontinens felé venné az irányt. Fűszerrakományát a szárazföldön tevékkel szállítanák át, majd átrakodnák egy másik, Spanyolország felé induló hajóra.

A mindig hű és segítőkész Almanzor nem kevesebb mint 250 ácsot állított munkába, hogy „minden munkát” elvégezzenek, mely a *Trinidadot* ismét alkalmassá teszi a

tengeri útra, és valamennyi tengerészt biztosította afelől, hogy mindegyiküket saját fiának tekinti. Nyíltsága és nagylelkűsége végre elsöpörte a tisztek gyanakvását: „A király olyan őszintén beszélt hozzánk, hogy mindannyian sírva fakadtunk.”

A *Trinidad* kijavítására tett sikertelen kísérlet és a döntés meghozatala, miszerint a *Victoria* egyedül indul útnak, öt napot vett igénybe. Röviddel az indulás előtt a *Trinidadról* minden átmenthető fűszert a *Victoriára* rakodtak át, ám a legénység tagjai hamarosan észrevették, hogy a *Victoria* túl mélyre merül, és kénytelenek voltak hatvan mérő szegfűszeget kirakodni és a parti kereskedőházban elhelyezni.

A *Victoria* olyan rossz állapotban volt, hogy a legénység tagjai közül sokan egyszerűen nem voltak hajlandók fölszállni a fedélzetére. Inkább ott maradtak a *Trinidaddal* Tidoréban, amíg a javítási munkálatok elkészülnek, semmint hogy a rozzant vízi járművel vágjanak neki a tengernek. Mások azért döntöttek a maradás mellett, mert úgy vélték, hogy a *Victorián* az éhen halás veszélye fenyeget, és nincs esély a túlélésre. A legénység tehát két részre szakadt, mindenki a kisebbik rosszat kereste, s a kérdés így vetődött fel: azonnal visszaindulni Spanyolországba a viharvert *Victoriáv*al, vagy a jóval nagyobb *Trinidadra* várni, melynek javítási munkálatai heteket, ha ugyan nem hónapokat vehetnek igénybe. Mindkét változat tele volt kockázattal; éhezés és hajótörés a tengeren vagy őrjöngő martalócok támadásai a szárazföldön.

Végül Carvalhót a *Trinidad* kapitányává nevezték ki, Elcano pedig átvette a *Victoria* parancsnokságát. Az 53 ember között, aki sorsát a *Trinidadhoz* kötötte, ott volt Ginés de Mafra, a kormányos; Gonzalo Gómez de Espinoza, a tábori rendőr (és Carvalho másodkapitánya); Hans Vargue német tüzér és Juan de Campos. Pigafetta egész utazása legkritikusabb döntése elébe nézett: melyik hajót válassza? Túlélési ösztöne sok próbát kiállt

már, és úgy döntött, hogy Elcanóval tart a *Victoria* fedélzetén. A hajó mintegy 60 emberrel indult útnak, köztük 16 malájjal. Habár Pigafetta a baszk tengerészt megvetette, még mindig jobban bízott Elcano hajózási szakértelmében, mint Carvalhóéban.

A megosztott flotta mindkét hajójának volt egy-egy krónikása: Pigafetta a *Victoria* fedélzetén, De Mafra a *Trinidadon* gondoskodott az események megörökítéséről. A velencei krónikás ismét szenvedélyes, emelkedett hangú leírásokat adott az „Indiákról, míg De Mafra – „a kevés, de igaz szavak embere” – a tárgyszerűbb beszámolókhoz ragaszkodott, melyek többnyire rosszalló észrevételeit és az elmulasztott lehetőségeket foglalták össze. A két eltérő stílusnak köszönhető ellenpontozással jól nyomon követhető a két hajó útja.

December 21-én korán reggel a mindig segítőkész Almanzor utoljára felment a *Victoria* fedélzetére, két révkalauzt vitt magával, akik a legénység költségére kivezetik a hajót a szigetek és a zátonyok labirintusából. A rádzsa ezután búcsút vett, és távozott. Jól ismerve az árapálymozgásokat, a révkalauzok a kora reggeli indulást szorgalmazták, de az ott maradó tengerészek meggyőzték a *Victoria* legénységét, hogy néhány órára halasszák el az indulást, amíg megírják hosszú leveleiket spanyolországi hozzátartozóiknak. „Amikor elérkezett az idő – emlékezik Pigafetta –, a két hajó ágyúlövések kíséretében búcsút vett egymástól, és úgy tűnt, mintha a végső búcsút gyászolnánk. Embereink (azok, akik a parton maradtak) egy darabig csónakokon elkísértek minket, sok-sok könnyet hullattak, végül megöleltük egymást, és útnak indultunk.” ünnepi alkalom lehetett volna ez, hiszen a hajók, roskadásig rakva fűszerekkel, hazai kikötő felé vették az irányt, otthon Károly király nagyszabású fogadása várt, ám a *Trinidad* sérülése drámaian megváltoztatta a felfedezőút utolsó szakaszát, és szinte gúnyt űzött a vitorlákra festett büszke feliratokból. A legénységnek ezúttal a szokásosnál

nagyobb kínokkal kellett szembenéznie, jóllehet a „szokásos” megpróbáltatásokat – a tengeri élet monotóniáját, az éjszakai őrségeket, a friss étel hiányát, a sózott húsokat, a kétszersülteket, a szárított halakat – sem volt könnyű hosszú időn át elviselni, most azonban azzal is számolniuk kellett, hogy az életük azon nyomban veszélybe kerül, amint a Fűszer-szigetek látóköréből kihajóznak.

Az akadályokat az Armada eddig azzal a vigasztaló tudattal küzdötte le, hogy tartalék hajó mindig a rendelkezésükre áll. Még a két hajóra zsugorodott flotta is nagy reményt adott a sevillai hazatéréshez, egyetlen nao azonban aligha képes végrehajtani a feladatot, bármennyire képzett is a legénység, bármilyen kedvezők is a széljárások. Egy magányos hajó sorsa a nyílt tengeren folyamatosan a viharok, a zátonyok, a kalózok, a hajóférgek vagy a téves navigáció szeszélyeitől függ. A nyílt tengeren nincs az a király, aki megvédhetné őket. Van viszont egy uralkodó, aki kétségkívül az életükre tör, és ez nem más, mint Portugália királya. (Az Armada valamennyi kapitánya közül egyedül Magellán volt az, aki teljességgel tudatában volt a portugál király halálos gyűlöletének.) Mégsem volt más választásuk, szembe kellett nézniük a hazafelé vezető tízezer mérföldes út minden veszedelmével.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET

Kísértethajó

Oh, tisztelt násznép! E tengerész
Oly messze járt a nagy vízen.
Hogy Isten szeme se látta már:
Árva lelke mily védtelen.

Szegfűszeggel és hatvan túlélővel megrakodva a *Victoria* 1521. december 21-én elhagyta Tidore kikötőjét. Délnyugat felé tartva megállt egy kis szigetnél tűzifát vételezni, majd déli irányba folytatta az útját, az óceán egyik legveszedelmesebb pontja, a Jóreménység foka felé.

A példa nélküli világ körüli utazás utolsó szakaszának megkezdése lélekben akár megkönnyebbülést is hozhatott volna a legénység számára, de nem így történt. Az expedíció jellege teljességgel megváltozott; az Armada de Molucca végül megtalálta ugyan a fűszereket, de közben lelkét elveszítette. Magellán irányító keze nélkül, a főparancsnok szigorú fegyelmét nélkülözve, még a fellegekben járó nagyzási hóbortjait is ideértve, a megmaradt két hajó legénysége magasztos célkitűzések nélkül maradt. Már csak a túlélés számított.

Még ha sikerül is túlélniük a hazafelé vivő utat, a legénység tagjai tele voltak aggodalommal: mi vár rájuk otthon, Spanyolországban? A *San Antonio* egy évvel korábbi hazaérkezéséről nem voltak híreik, de gyanították, hogy a hajó megérkezett, és a lázadóknak sikerült Magellán hírét tönkretenniük. Elcano és a *Victoria* legénysége attól tartott, hogy letartóztatják és börtönbe vetik őket a kikötői lázadásban való részvételük miatt. A dezertálás csábító lehetőségnek tűnhetett ugyan a tengerészek előtt álló komor kilátások közepette,

csakhogy tartaniuk kellett a környező szigetek kannibáljaitól. Végül is a hajón maradás tűnt a leselkedő katasztrófa elleni legjobb stratégiának. Sajátságos körülmények foglyai voltak, egy olyan helyzet túszai, melyet alapvetően azok hoztak létre, akik előttük haltak meg.

Még Pigafetta is, aki egyébként annyira elszántan készült arra, hogy Magellán teljesítményének hírét vigye Európába, szótlanná vált, és pusztán arra szorítkozott, hogy a szigetek neveit följegyezze, melyek mentén a *Victoria* elhaladt: Caion, Laigoma, Sico, Giogi és Caphi – mind a Fűszer-szigetek részei. A helyi kormányosok útmutatásait követve ezt írta: „Délkelet felé fordultunk, és elérkeztünk egy szigethez, mely két szélességi fokkal az Antarktiszi-sark irányában fekszik, és százhetvenöt mérföldre van Malukótól. Sulachnak hívják [későbbi neve: Xulla], és lakói pogányok.” Itt Pigafetta hamarjában fölújította amatőr antropológiai vizsgálódásait: „Királyuk nincs, és emberhúst esznek. Meztelenül járnak-kelnek, mind a férfiak, mind a nők, mindössze kétujjnyi háncsot viselnek a szemérmük eltakarására.” Úgy tűnt, mindenütt kannibálok vannak; Pigafetta tíz szigetet sorolt föl, melyeket mindenáron célszerű elkerülni.

Két nappal karácsony után a hajó a Jakoil-öbölben vetett horgonyt, ahol a legénység friss élelmet szerzett, amire már nagy szükség volt. Találtak egy indonéz révkalauzt, aki jól ismerte a környező szigeteket. Az ő irányítása alatt szinte önkívületi állapotban hajóztak: dél felé tartottak, kis híján mórok és kannibálok markába kerültek, s alig kerülték el a sziklazátonyokat és a rejtett homokpadokat. Végül is sikerült az indonéz szigetvilágot maguk mögött hagyni, átjutottak az Alor-szoroson, és megúszták a kalózokat is. Mindez nem volt könnyű feladat, hiszen a *Victoria,* értékes fűszerrakományával, különösen csábító falat lehetett a zsákmányszerzőknek.

1522. január 8-án a *Victoria* a Molukkáktól nyugat felé húzódó Banda-tengerre érkezett, ahol a lomha időjárás hirtelen megváltozott. „Vad vihar tört ránk – jegyezte föl Pigafetta –, mely arra késztetett minket, hogy Szűzanyánkhoz fohászkodjunk. A vihar elől menekülve egy hegyvidékes szigeten kötöttünk ki, de még mielőtt partot értünk volna, jócskán megviseltek minket a sziget hegyei felől érkező viharos széllökések és hatalmas tengeráradatok.” A vihar csaknem darabokra zúzta a hajót, de Elcanónak sikerült elkerülnie a sziklákat és a zátonyokat, és amikor a tenger végre lecsöndesedett, a *Victoria* a part közelében egy horgonyon himbálózott. Másnap a vizsgálódó búvárok jelentős sérüléseket fedeztek föl a hajótesten, és a legénység sietve partra vontatta a hajót, hogy hozzálássanak a javításhoz és a dugaszoláshoz.

A sziget lakói, a maluák, valósággal sokkolták az egyébként sokat látott tengerészeket. Pigafetta leírása szerint „vadak voltak és bestiálisak, és emberhúst ettek”, megjelenésük pedig ijesztő volt és egészen különös. Csaknem meztelenül jártak, „csak egy kis faháncsot viseltek, kivéve, amikor harcba mentek, mert ilyenkor egy darab bivalybőrt vettek a hátukra és az oldalukra, melyet kis kagylókkal díszítettek, medveagyarakat és kecskefarkakat aggattak magukra”. A hajukat föltűzték, és bambusztűkkel egyik oldalról a másikra rögzítették. Szakállukat levelekbe csomagolták, és kis bambuszcsövekbe gyömöszölték – nevetséges látványt nyújtva. Az egészről ítéletet formálva Pigafetta kijelentette, hogy „az egész indiai szigetvilágnak ez a legrútabb népsége”.

A bizarr külső ellenére a tengerészek, akiknek az efféle tranzakciókban már nagy gyakorlatuk volt, csecsebecséket ajándékoztak a szigetlakóknak, és hamar békét kötöttek velük. Ahogy a tengerészek hozzáláttak a hajójavításhoz, az arisztokratikus Pigafetta, megkímélve magát a méltóságon aluli fizikai munkától, sétára indult,

hogy fölfedezze a sziget flóráját és faunáját, és talált is temérdek szárnyast, kecskét, kókuszdiót és borsot. „Ezek a térségek tele vannak lugasszerűen telepített borssal.” A krónikás a fekete borsra gondolt, melyet a szigetlakók kevéssel az európaiak érkezése előtt kezdtek el telepíteni és gondosan művelni.

Két héttel később, amikor a hajótest javítása elkészült, Elcano kiadta a parancsot a hazafelé tartó út folytatására, és január 25-én, szombaton a legénység újra vitorlát bontott. Nagyjából tizenöt mérföldes hajózás után a *Victoria* Timor szigetéhez ért, ahol közel tízezer láb magas hegyek tornyosultak a Csendes-óceán tükre fölé. A legénység alig várta a part csábító örömeit, hiszen étel, fűszer, mandula, rizs, banán, gyömbér, illatozó fa minden mennyiségben föllelhető volt a szigeten.

Pigafetta nyelvi jártassága nagy szerepet játszott az ellátmány beszerzésénél. „Partra mentem, hogy egyedül beszéljek az Amaban nevű város elöljárójával, és az élelemellátmány ügyében tárgyaljak vele. Azt mondta, hogy adna nekem bivalyokat, disznót, kecskéket, de nem jutottunk egyezségre, mert túl sokat kért a bivalyért.” Pigafetta közben fölmérte a környezetet, és megállapította, hogy az elöljáró fényűző életet él, meztelen nők szolgálják ki, mindegyikük arany fülbevalót visel, „selyemrojtok csüngnek rajtuk, és aranyból, rézből készült amulettek”. A férfiakon pedig még a nőknél is több arany díszelgett.

Miközben Pigafetta tárgyalt, a legénység két fiatal tagja megszökött; Martín de Ayamonte, egy tengerésztanonc, és Bartolomé de Saldana, egy hajósinas, a sötétség leple alatt partra úszott, és többé senki nem hallott felőlük. *Ez* az óvatlan magatartás korántsem volt jellemző a legénység timori viselkedésére. Tőlük szokatlan módon nagyon is tartózkodók voltak a nőkkel szemben, azt hitték ugyanis,

hogy a helybeliek szifilisszel – „Szent Jób betegségével” – fertőzöttek. Molukka-szerte láttak eseteket, melyek szifiliszre utaltak, de a betegség, Pigafetta szerint, legnagyobb számban éppen ezen a szigeten fordult elő. Hogyan terjedt el a szifilisz a világnak ezen a részén – rejtély. Portugál kereskedők vagy tengerészek hozhatták magukkal (a szifiliszt egyébként „portugál kórnak is nevezték”), érdemes azonban megjegyezni, hogy a betegséget Kínából is jelentették, méghozzá évszázadokkal korábban, mint Európában, és a kínai dzsunkák rendszeresen közlekedtek ezeken a vizeken. Ám az is lehet, hogy a tengerészek diagnózisa téves volt, és valójában leprával fertőzött szigetlakókkal találkoztak.

A bennszülöttekkel való együttműködés biztosításához Elcano partra küldött egy kisebb tengerészcsapatot: „Mivel kevés eladnivalónk maradt, és éhezés fenyegetett, foglyul ejtettünk egy törzsfőnököt, és elfogtuk a fiát is egy másik faluból.” Az Armada tisztjei tehát túszokkal rendelkezve folytatták az alkut az élelemről, amire életbe vágóan nagy szükségük volt. A stratégia, ahogy számítottak rá, bevált, és a nyakas szigetlakók hat bivalyt, egy tucat kecskét és ugyanennyi disznót ajánlottak fel a túszokért cserébe váltságdíjként a sóvár és telhetetlen tengerészeknek.

Amikor a levágott állatokat berakodták, a Victoria újra vitorlát bontott, ezúttal a térség legnagyobb és az európaiak által leginkább ismert Jáva szigete felé véve az irányt. A legénység körében Jávának misztikus csábereje volt, alighanem az olyan elhíresült egzotikus szokások miatt, mint a palang. Pigafetta nagy élvezettel számolt be a Jáváról hallott történetekről, mindjárt az elején a temetési szertartásokról. „Ha Jáván egy főember meghal, a testét elégetik. Első számú felesége ilyenkor virágfüzérekkel ékesíti fel magát, és három vagy négy férfival egy karosszékben körbeviteti magát az egész falun. Mosolyog, és zokogó rokonait vigasztalja e szavakkal: »Ne sírjatok, hiszen ma este együtt fogok

vacsorázni a férjemmel, és éjszaka együtt hálok vele!« Ezután a tűzhöz viszik őt, ahol a férjét elégették. Rokonai felé fordulva újra vigasztalja őket, majd a tűzbe veti magát, ahol a férje holtteste ég. Ha nem így cselekszik, nem tartják őt tisztességes asszonynak és halott férjéhez hű feleségnek.” Ez a melodráma meglehetősen pontos leírása volt azoknak a temetési szertartásoknak, melyeket Jáva keleti részétől néhány mérföldnyire, Bali szigetén és Indiában gyakoroltak.

Aztán ott volt a palang, amely nagy szerepet játszott a jávai udvarlási rítusokban. Magellán rokona, Duarte Barbosa a térségről szóló beszámolójában tüzetes aprólékossággal írja le a jávai palangot:

> *„Nagyon buja népek, és bizonyos kerek harangocskákat illesztenek a péniszük makkjára a bőr és a hús közé, hogy nemi szervüket megnagyobbítsák. Némelyiküknek három van, másoknak öt vagy hét. Az egyik aranyból készült, a másik fajta ezüstből vagy rézből, és járás közben csilingelnek. A szokást meglehetősen rendjén valónak tartják. A nőknek nagy élvezetet szereznek ezzel, és az asszonyok nem kedvelik az olyan férfiakat, akik ilyennel nincsenek fölszerelkezve. A legnagyobb tiszteletnek az a férfi örvend, akinek a legtöbb van belőle, és akié a legnagyobb.”*

Pigafetta megfigyelte, hogy a szokás változatlanul fontos részét képezi a jávaiak életének.

> *„Amikor a fiatalember Jáván szerelmes lesz úrnőjébe, kicsiny harangokat erősít a pénisze és az előbőre közé. A szerelmespár addig fészkelődik, amíg a hölgy meg nem hallja a hangot. A szerelmes hölgy azonnal leereszkedik, hogy szeretkezésbe merüljenek; mindig ezekkel a kis harangokkal, mivel a nők nagy élvezetüket lelik abban, hogy*

hüvelyükből a harangok csilingelését hallják. Ezek a harangok mind be vannak fedve, és minél jobban befedik őket, annál hangosabban szólnak.”

Az általában mértéktartónak mondható Pigafettát ezúttal elragadta a mesélőkedv. Egy szuszra, a palangról szóló beszámolójával együtt elővarázsolta Eldorádó legállhatatosabb teremtményeit, az amazonokat is; a világ körül kalandozó magányos tengerészek talán erről az illúzióról mondtak le a legnehezebben. Pigafetta legalább megpróbált némi gyakorlatias magyarázatot fűzni beszámolójához, amennyiben azt állította, hogy a szomszédos szigetek amazonjai fiú sarjaikat megölik, és csakis a lányokat hajlandók fölnevelni. És ha egy férfi a földjükre lép, azt azonnal megtámadják. Szükségtelen hangsúlyozni, a temérdek hajótörés, lázadás és egyéb katasztrófa túlélői aligha kockáztatták volna életüket, ha hittek volna az amazonok haragjáról szóló mesékben.

Jóllehet a *Victoria* több száz mérföldes távolságra elkerülte Kína legdélibb csücskét, Pigafetta a helyi kereskedőktől drámai történeteket hallott a Középső Birodalomról. „A királyt – ahogy Pigafetta a császárt nevezte – soha senki nem láthatta. Viszont ha ő akarja látni népét, egy ügyesen megszerkesztett páván, a lehető legelegánsabb gépezeten körbeutazza a palotáját, hat főasszonya kíséri őt, ugyanolyan öltözetben, mint amilyent ő visel, és ezután belép egy kígyóba, melyet naghának neveznek [a mitikus sárkány elnevezése], és ezt a kígyót a lehető leggazdagabban földíszítik, és a palota legnagyobb udvarában tartják. A király és asszonyai úgy lépnek be ebbe a szerkezetbe, hogy senki nem ismerheti fel őt az asszonyai között. Népét egy nagy üvegen keresztül szemléli, mely a sárkány mellkasán található. Őt és az asszonyokat is lehet látni, de senki nem tudja megmondani, melyik közülük a király. Csakis a

lányaival házasodik, így a királyi vér nem keveredhet másokéval.”

A császár abszolút hatalommal rendelkezett alattvalói fölött, és ezt kíméletlenül gyakorolta. „Ha bármelyik alattvaló engedetlenséget tanúsít a császárral szemben, azt megnyúzásra ítélik, a bőrét a napon kiszárítják, és lesózzák. Ezután szalmával vagy más anyaggal kitömik, és a tetemet fejjel lefelé egy forgalmas téren kiállítják, a kezeket a fej fölé kötözik, mintha az illető *zonghut,* azaz engedelmességet gyakorolna.”

Pigafetta színes beszámolója a kínai szokásokról azt jelzi, hogy a krónikás diplomataként és tolmácsként szívesen ellátogatott volna a Középső Birodalomba, annál is inkább, mert ezeket a szerepeket az utazás során elég jól begyakorolta. Talán ha Magellán életben marad, lehet, hogy tett volna egy kitérőt, és megengedte volna, hogy Pigafetta kiélje ilyen irányú vágyait, Elcanónak azonban nem voltak ilyenfajta ambíciói. Kína tehát szívfájdítóan távoli vidék maradt.

Február 11-én, szerdán a kora reggeli órákban a *Victoria* fölszedte a horgonyt, és maga mögött hagyta Timor szigetét, délnyugat felé hajózva tovább. Jáva és Szumátra körvonalai eltűntek a horizontról, és a hajó a Jóreménység foka felé vette az irányt.

Az elemekkel folytatott küzdelem Timort elhagyva napokon belül azzal súlyosbodott, hogy a *Victoria* a déli szélességi fokok bizonytalan időjárásának játékszerévé vált. „Annak érdekében, hogy a Jóreménység fokát megkerülhessük, a 42. fokig le kellett hajóznunk a Déli-sark irányába. Kilenc hétig (kilenc hétig!) időztünk a fok közelében, úgyhogy a vitorláinkat be kellett vonni, mert nyugati, északnyugati szeleket kaptunk a hajóorrnál, és a legvadabb viharok ostromoltak minket – magyarázta Pigafetta. – Ez a legnagyobb és legveszélyesebb fok az egész világon” – figyelmeztetett, és igazat mondott.

Jóllehet a Jóreménység fokát elsőként Bartolomeu Dias hajózta körül 1488-ban, és kilenc évvel később Vasco da Gama követte őt – mindkettejük teljesítménye a portugál felfedezések történetének legdicsőbb fejezetei közé tartozik –, a fokot még mindig a legkockázatosabb helyek között tartották számon, és csak a legjobb hajókkal és a legtapasztaltabb kapitányokkal lehetett leküzdeni. A portugálok tudatában csaknem mitikus helyet foglalt el a fok mint az egész világ legfélelmetesebb pontja.

Sebastián Elcano soha nem tapasztalt még ilyen vad és kiszámíthatatlan szeleket, mint amilyenek a Cabo Tormentosónál tépázták a hajót; a feladat végletekig próbára tette navigációs szakértelmét, türelmét és merészségét. A legénység tagjai közül sokan inkább Madagaszkár szigetét választották, semmint hogy a fok megkerülésével kockára tegyék életüket, mert, ahogy Pigafetta írta: „a hajó erősen szivárgott, nagyon hideg volt, és főként azért, mert nem volt más ételünk, csak rizs és víz; sónk elfogyott, élelemkészletünk megrohadt”. A parton maradás egyenlő volt a száműzetéssel és a rabszolgasággal, Madagaszkár ugyanis portugál kézen volt, az India felé tartó és onnan visszatérő portugál hajók itt szakították meg útjukat.

Néhány bátor lélek azonban nem hagyta el a *Victoria* fedélzetét Madagaszkár kedvéért. Hűek maradtak elveikhez és Károly királynak tett esküjükhöz, és inkább a lehetséges halált választották, semmint azt, hogy életük hátralevő részét Afrika partjainál száműzetésben töltsék. Ezeknek az embereknek, ahogy Pigafetta fogalmazott, „sokkal fontosabb volt a becsületük, mint a saját életük, és elhatározták, hogy visszatérnek Spanyolországba – élve vagy halva”.

Ausztrália és Afrika között félúton a *Victoria* veszedelmesen szivárogni kezdett. Nagy megkönnyebbülésükre március 18-án megpillantották a

mai Amszterdam-sziget magasba nyúló körvonalait. Elcano abban reménykedett, hogy a vulkáni szigeten gyors javítási munkálatokat tudnak végrehajtani, ám a tengerrel és a viharral folytatott négynapos keserves küzdelem után belátták, hogy itt képtelenség horgonyt vetni. „Nagyon magas szigetet láttunk, és elindultunk feléje, hogy lehorgonyozzunk, de nem tudtunk a közelébe jutni; bevontuk a vitorlákat, és vártunk másnapig” – jegyezte föl Albo csalódottan.

Elcano végül föladta a próbálkozást, és a javítási munkálatokra a nyílt óceánon került sor. Munka közben az emberek minden bizonnyal láttak gyilkos bálnákat vagy elefántfókákat, és ha magasba emelték tekintetüket, látniuk kellett a fölöttük köröző albatroszt, ugyanazt a madárfajt, mely oly jóságosan mosolygott, hogy Samuel Taylor Coleridge képzelete a remény és ártatlanság szimbólumává formálta, melyet az ostoba erőszak tönkretett.

Amikor végre elkészültek a javításokkal, a *Victoria* újra nyugat felé vette útját. Az elkövetkező napokban és hetekben a legénység az éhezés szélén támolyogva attól rettegett, hogy újra fölüti fejét a skorbut, a tengerészek fölemésztették rizstartalékaikat, és aggódva várták, mit tartogat még számukra a sors.

Közben az Amszterdam-szigettől ezerötszáz mérfölddel keletre a *Trinidad* Tidore szigetének elhagyására készült. Április 6-án, több mint négy hónapos javítási munkálatok után, végre fölszedték a horgonyt, és vitorlát bontottak. A hajót roskadásig megrakták fűszerekkel; ötven tonnányi szegfűszeg nyomta a hajó rakterét, értékét tekintve több, mint amennyi az egész utazás költségeit fedezhette.

Magellán korábbi zászlóshajóját Gonzalo Gómez de Espinosa és a korábbi kormányos, Juan Bautista Punzerol parancsnokolta, akit „genovai kormányosként” jegyzett föl a hajózástörténet. Hiányzott azonban a tehetséges kormányos, Juan Carvalho, aki utóbb korrupt

főparancsnokká vált; Carvalho február 14-én, ismeretlen ok folytán elhalálozott.

A flotta *alguaciljaként,* azaz tábori rendőreként Espinosa Károly király hű alattvalójának bizonyult, és segített Magellánnak hatalmát fönntartani a gyakorta lázadozó legénység fölött. A Puerto San Julián-i lázadás idején, amikor Magellán három hajója fölött elveszítette az ellenőrzést, Espinosa sietett a segítségére, és mint hivatásos katona, veszélyes feladatát zokszó nélkül teljesítette. Ám kapitányként sehogy sem talált magára. Magellán tanácsai és segítsége nélkül nyilvánvalóvá vált, hogy hiányzik a szakértelme ahhoz, hogy veszélyes vizeken keresztülvigye a hajót; nincs hozzá elegendő tapasztalata, és nyílt, lojális karaktere sem alkalmas erre, hiszen elbizonytalanodott, amikor határozottnak kellett volna lennie, és naivnak bizonyult, amikor a helyzet éppenséggel ravaszságot igényelt. Nem az volt a baj, hogy fegyelmezetlen lett volna, vagy az emberek nem támogatták volna; a gondok abból fakadtak, hogy Espinosa alapjában véve katona volt, és egyszerűen hiányzott a tudása ahhoz, hogy egy hajó parancsnokaként helytálljon. A kihívás, hogy a *Trinidadot* a fél világon keresztül visszavezesse Spanyolországba, méghozzá elég gyakran az uralkodó széljárás ellenében, meghaladta képességeit, mi több, ez a feladat talán még Magellán erejét is meghaladta volna.

Espinosa úgy döntött, hogy négy embert Tidore szigetén hagy egy kereskedelmi kirendeltség üzemeltetésére. A kirendeltség szegfűszeg tárolásáról gondoskodna, és egyúttal a fűszer-szigeteki spanyol uralom szimbóluma is lehetne. A következők maradtak Ginés de Mafra leírása szerint: „Juan de Campos, Luis de Molino, egy genovai és egy bizonyos Guillermo Corco, akit Tidore királya választott ki, és akire a naók berakodását bízták.” A távoli poszton töltött szolgálati idejük alatt figyelmeztető híreket kaptak: „Néhány indián kereskedő, aki szegfűszeget vásárolt, elmondta nekik,

hogy egy portugál armada közeledik a Molukkák felé, értesültek ugyanis a kasztíliaiak jelenlétéről.” A portugálok is kereskedelmi kirendeltséget akartak telepíteni, de ezentúl az egész fűszer-kereskedelmet ellenőrzésük alá kívánták vonni. A szigeten maradt négy ember tehát egyik pillanatról a másikra roppant kényes helyzetben találta magát: egyfelől a portugál martalócok, másfelől a szigetlakók fenyegették őket, akiknek a lojalitása némi erődemonstrációval könnyen megvásárolható vagy átalakítható volt.

Vitorlát bontva Espinosa kelet felé vette az irányt, s azokon a vizeken haladt tovább, melyeket a flotta már fölfedezett, ismét elhajózott Gilolo és Morotai mellett, majd a Filippínó-tengerre érve, Komo szigetére érkezett, ahol a *Trinidad* megállt ellátmányt vételezni. Innentől kezdve makacs keleti ellenszelet kaptak, mely igencsak próbára tette a kapitány navigációs tudását. Espinosa ekkor úgy döntött, hogy továbbhajózik észak felé. A döntés katasztrofálisnak bizonyult. Jóllehet a Csendes-óceán méreteiről ekkor már fogalmat alkothatott, az északi féltekén elhelyezkedő földrészekről teljesen téves elképzelései voltak. Azt feltételezte, hogy Ázsia az amerikai kontinenshez kapcsolódik, és ebből a téves feltevésből vonta le azt a következtetést, hogy ha elég sokáig észak felé hajózik, akkor kedvező nyugati szeleket fog kapni. Csakhogy röviddel az indulása után beköszöntött a monszunidőszak, méghozzá szüntelen viharok és özönvízszerű esőzések formájában.

„Tíznapi hajózás után – írta De Mafra – elértük a Tolvajok szigetének egyikét.” Pozíciójuk kísértetiesen közel esett az Armada első kikötőhelyéhez a Csendes-óceán átszelésekor elszenvedett kilencvennyolc napos megpróbáltatás után. „Gonzalo de Vigo ott maradt a szigeten, teljesen kimerülve az utazástól.” Nem ő volt az egyetlen dezertőr – összesen három ember menekült el, Elcano baljóslatú hajója helyett a továbbiakra inkább a távoli csendes-óceáni szigetet választva. (De Vigo élete

hátralevő részét a Fülöp-szigeteken töltötte; a másik két szökevényt a szigetlakók megölték.)

De Mafra azt írta, hogy a *Trinidad* „addig haladt északkeletnek, mígnem elérte a 42. fokot”. Espinosának egyre erősebb széllel kellett szembehajóznia, s közben vad viharok ostromolták a magányos hajót. Ennél nagyobb melléfogást az útirány megválasztásával elképzelni se lehetett volna. Egyszerűen érthetetlen, miért kellett egészen Japánig észak felé hajóznia, egyre fagyosabb vizekre, miközben nyilvánvalóan távolodott az egyetlen ésszerű úti céltól, a Horn-foktól, mely tudvalevően Dél-Amerika legdélibb csücskénél helyezkedik el.

Ismét skorbut tizedelte a legénységet: „sokan haldokoltak – írja De Mafra –, és egyikük felnyitotta sebeit, hogy lássa, mi okozza a halálos betegséget, és kiderült, hogy testének szinte valamennyi vénája szétrobbant, mivel a vér elárasztotta belül az egész testet. Ettől kezdve mindenkin, aki megbetegedett, eret vágtak, mert azt hitték, hogy a vér megfojtja őket, de így sem kerülhették el a halált, ezért a betegeket menthetetlennek nyilvánították, és nem is kezelték őket”. A skorbut végül harminc ember életébe került, s most mindössze csak húszan maradtak. Kétségbeesett helyzetében a maroknyi túlélő ember valamiféle magyarázatot keresett szenvedései okára. „Némelyek azt állították, hogy a ternatei indiánok megmérgezték a kutat, ahol a legénység az úthoz szükséges vizet tárolta” – jegyezte meg De Mafra.

Végül aztán Espinosa is beismerte, hogy ez az útvonal a hajót pusztulásba viszi, részint az időjárás, részint pedig a betegségek miatt: „A vihar húsz napig tartott, és mivel elfogyott a kenyerünk, s az embereknek nem volt mit enniük, legtöbbjük nagyon lesoványodott, és amikor a vihar elvonult, és újra lehetett főzni a fedélzeten, a rengeteg féregtől, amely elárasztott minket, sokan rosszul lettek, és a legtöbbnek hányingere volt.”

Végül Espinosa észhez tért. „Amikor láttam az emberek szenvedését a viharok miatt, és rádöbbentem, hogy már öt hónapja vagyunk a tengeren, visszafordultam a Molukkák felé, és amire újra elértük a Fűszer-szigeteket… hét hónap telt el a tengeren, anélkül, hogy friss ételhez jutottunk volna.”

A Tolvajok szigetén töltött rövid pihenő után Espinosa végre eldöntötte, hogy a *Trinidadot* visszafordítja Tidore felé, de a visszafelé tartó úton döbbenetes hírek jutottak a tudomására. Május 13-án, öt héttel a *Trinidad* tidorei indulása után hét hajóból álló portugál flotta érkezett a szigetre, s mind a hét hajó Magellánt és az Armada de Moluccát kereste. A flotta parancsnoka António de Brito volt, aki egyúttal a Fűszer-szigetek kormányzói tisztjére szóló királyi kinevezéssel rendelkezett.

Állig felfegyverzett portugál katonái először is bebörtönözték azt a négy embert, akiket Espinosa a kereskedelmi lerakat fenntartására hátrahagyott. Brito ezt követően figyelmét Almanzorra, Tidore rádzsájára fordította, és arra követelt választ, miként fordulhatott elő, hogy a szigetén spanyol kereskedelmi kirendeltség fenntartását engedélyezte. Almanzor irgalomért esedezett, és azt magyarázta, hogy a spanyolok erőszakkal kényszerítették őt, de most, hogy Brito kapitány eljött, és megszabadította őt a spanyolok rabigájától, boldogan újítja fel korábbi hűségét a portugálok iránt. El lehet képzelni, hogy António de Brito kapitány milyen cinizmussal fogadta Almanzor magyarázkodását, mindenesetre a Fűszerszigeteket Portugália nevében visszakövetelte.

Espinosa csónakot menesztett, és levelet küldött Brito kapitánynak, melyben együttérzésért esedezett. Érzelgős történetet adott elő. Hajója nagyon rossz állapotban van, írta, egy vihar bármikor a tenger fenekére juttathatja, készletei pedig teljesen kimerültek. Ha Magellán élt volna, egészen bizonyos, hogy nem ír ilyen ostoba levelet annak a portugál kapitánynak, akit a foglyul

ejtésével bíztak meg, és eszébe nem jutott volna, hogy helyzetéről és gyengeségeiről ellenségének pontos képet adjon. Nyilván tisztában lett volna azzal, hogy nem számíthat irgalomra a portugáloktól.

Az együttérzés helyett, amit Espinosa remélt, a levél még jobban fölhergelte Britót. Háromévi keresés után a portugál kormányzó most végre megtudta, pontosan hol tartózkodik az Armada de Molucca, és elhatározta, ha a legénységet keze közé kaparintja, olyan kegyetlenül fog elbánni velük, ahogyan régóta vágyott rá.

Néhány nappal később egy portugál karavella húsz fegyveres emberrel a fedélzetén megrohamozta Benavonorát, azt a kikötőt, ahol Espinosa menedéket keresett. A katonák rárontottak a *Trinidad* fedélzetére, de a látvány, amely elébük tárult, megdöbbentette őket: ellenállás helyett haldokló emberekkel találták szembe magukat, nehéz szagok terjengtek, melyek betegségekről árulkodtak, és maga a hajó épp az elsüllyedés határán volt. Amit Espinosa a Britónak küldött levélben írt, szóról szóra igaznak bizonyult; a *Trinidad* és legénysége kétségbeejtő állapotban volt, és a portugálokra nézve semmiféle veszélyt nem jelentett.

A portugál katonák Espinosát letartóztatták, és a portugál tengerészeket utasították, hogy Magellán bűzös és rozoga zászlóshajóját vigyék Ternatéba. Brito elkobozta a *Trinidad* papírjait, hajónaplóit, kvadránsait és csillagászati mérőműszereit. A lefoglalt anyagok között volt Andrés de San Martín hajónaplója és Magellán személyes hajónaplója is. Brito elrendelte a hajó összes vitorlájának és kötélzetének a leszerelését, és a *Trinidad* ebben az állapotban teljesen tehetetlenül himbálózott egy horgonyon, egészen addig, amíg egy komolyabb vihar a szigethez nem csapta a hajótestet. A vad szelek darabokra szaggatták az egykoron oly büszke naót, és a hajótest széttört maradványait a hullámok a partra sodorták. Az Armada de Molucca zászlóshajója tehát hordalék faként fejezte be pályafutását.

Espinosa elpackázta a dicsőség esélyét. Ha sikerül a *Trinidadot* visszavezetnie Sevillába, beírja nevét a történelemkönyvekbe, és egy vagyont keres. Így viszont határozatlansága több tucat ember életébe került, az Armada megmaradt értékei, a szegfűszegszállítmány, a *Trinidad* tisztjeinek feljegyzései, beleértve Magellánét is, mind elvesztek vagy megsemmisültek.

Amikor Brito gondosan átolvasta a hajónaplókat, mélyen felháborodott, a feljegyzések ugyanis egyértelmű terhelő bizonyítékokat tartalmaztak arra vonatkozóan, hogy az Armada megsértette a portugál felségvizeket, és megpróbálta Portugáliától elorozni a Fűszer-szigeteket. Az információforrás támadhatatlan volt: a feljegyzések a flotta hivatalos asztronómusától, Andrés de San Martíntól származtak. S ami még rosszabb, Brito fölfedezte, hogy a csillagász titokban hamisan jelölte be a szárazföldek földrajzi helyeit, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy elfedje: a flotta behajózott a portugál féltekére, vagy legalábbis azokba a térségekbe, amelyeket a tordesillasi szerződés annak minősített. Ezen értesülések alapján Brito úgy érezte, minden oka megvan a bosszúállásra.

Első áldozata Pedro Afonso de Lorosa, a portugál renegát volt, aki az első kikötéskor a Fűszer-szigeteken csatlakozott a flottához. Lorosát lefejezték.

Brito ezután jó néhány tengerészt és kormányost is ki akart végeztetni, de végül úgy döntött, hogy inkább lassú kínhalálra ítéli őket a trópusi hőségben. Később a következőket jelentette a portugál királynak: „A Molukkákon tartottam őket, mert ez nagyon egészségtelen ország, és nem kétséges, hogy itt elpusztulnak. Lefejezésüket nem szívesen rendeltem volna el, mert nem voltam biztos abban, hogy Felségednek tetszene-e a döntés.” Brito abból indult ki, hogy az éghajlat rendkívüli mértékben megviselte saját csapatát; a parancsnoksága alá rendelt 200 emberből mindössze 50 túlélő maradt. A portugál kormányzó a fedélzetmester és a hajóács életét megkímélte, de csak

azért, hogy a saját szolgálatukra kényszerítse őket. A legénység többi tagját a ternatei erődítmény építésére vezényelte. A *Trinidad* hajótestének faanyagát a portugál erődítményhez használták föl, és Magellán zászlóshajójának ágyúi, a spanyol tengeri uralom jelképei, ettől kezdve a portugál erődítményt védték.

Espinosa, akit közönséges fogolyként kezeltek, először visszautasította Brito megalázó ultimátumait, de végül mégiscsak rákényszerült az engedelmességre. „Munkámat azzal jutalmazták, hogy megfenyegettek: fölakasztanak a főárbocra.” A portugálok Espinosa emberei közül sokat bilincsbe vertek, sőt Espinosa lábát is megbéklyózták, „megbecstelenítve és letolvajozva a bennszülött népek előtt, és semmi tiszteletet nem tanúsítva irántam, és – ez volt a legnagyobb sértés –, kijelentették, hogy most majd meglátjuk, ki az úr itt, Spanyolország vagy Portugália királya”.

Espinosa kénytelen volt elismerni, hogy a portugálok, és nem a spanyolok tartják kézben a Fűszer-szigeteket.

A *Trinidad* útja 1522 októberében szívszaggató módon ért véget. Már csak egyetlen hajó maradt az Armada de Molucca öt büszkeségéből. A *Victoria,* Elcano parancsnoksága alatt, melynek azonban a spanyolországi visszatérése, ha lehet, még a *Trinidadénál* is kétségesebb volt.

Hat hónappal korábban Elcano ismételten megkísérelte a Jóreménység fokának megkerülését, de minden nekirugaszkodása sikertelenül végződött, igaz, a hajó nagyobb sérüléseket nem szenvedett. A kudarcba fulladt kísérletek után a *Victoria* végül menedéket talált Dél-Afrika partjainál, alighanem Port Elizabeth kikötőjében. A meggyötört tengerészek azonban, legnagyobb csalódásukra, nem találtak segítőkész bennszülötteket, sőt egyáltalán senkit sem találtak a közelben; és persze élelmet sem. Értékes kalóriákat elégetve, a felfedezők megmásztak egy hegyet, hogy

fölmérjék a környéket, és döbbenetükre azt kellett megállapítaniuk, hogy a fokot még mindig nem kerülték meg. A veszedelmes kiszögellés még mindig ott feküdt előttük, messze keleten.

A *Victoria* kínkeservesen újra nekivágott a tengernek, és olyan időjárási körülményekkel vette föl a harcot, amilyen a világon sehol másutt nem létezik: ez pedig az Agulhas-áramlat és az örökké változó szelek együtthatása. Az Agulhas-áramlat északkelet felől a kontinentális peremet követve délnyugat felé halad, gyakorta hatcsomós sebességgel. Adott esetben ez éppen elég volt ahhoz, hogy a *Victoriát* eltérítse úti céljától. Ezen túl a hajónak óriási hullámokkal is meg kellett küzdenie, méghozzá azokon a szakaszokon, ahol nem az egyébiránt rendkívül erős Agulhas-áramlat, hanem a szélvihar uralja a tengert. A hullámok csaknem mindig délnyugat felől jönnek, míg a szélvihar pillanatok alatt északkeletiről délnyugatira képes váltani.

A szél még az áramlatnál is nagyobb veszélyt jelent. A dél-afrikai partvidék körüli szélöveket két magas nyomású rendszer, a dél-atlanti és az indiai-óceáni ciklon befolyásolja, amely az úgynevezett szubtrópusi vonulat része. Az ilyen rendszereket anticiklonoknak is nevezik. A szelek száz mérföldes óránkénti sebességre is felgyorsulhatnak, és a *Victoriá*nak olyan erejű szélrohamokat kellett megtapasztalnia, amelyek elferdítették az orrárbocot és a fő keresztvitorlarudat.

Hatvan láb magas hullámok, óriási vízfalak ostromolták az amúgy is megtépázott hajót. Minden hullámhegy azzal fenyegetett, hogy szétroppantja a törékeny, kicsiny tákolmányt, de valahogy mindig sikerült kijutni az örvénylő forgatagból és fölkecmeregni a következő hullámhegyre.

A nyomorúságos és kaotikus körülmények közepette aligha lehet csodálkozni azon, hogy a hajónaplók az útnak erről a szakaszáról szűkszavúan és helyenként ellentmondásosan számolnak be. Albo, a kormányos, és

Pigafetta feljegyzései, noha rendszerint összhangban álltak egymással, ezúttal jelentős eltéréseket mutatnak a mérföldek és az időpontok tekintetében. Nyilvánvalóan mindketten túlságosan is zaklatottak voltak ahhoz, hogy a viharban hánykolódó hajón részletes pontossággal vezethessék naplójukat.

A folyamatos szivattyúzás teljesen kimerítette az embereket, és örülhettek, ha egy-egy ritka pillanatban sikerült maroknyi ehető ételt, rendszerint rizst magukba tömni, és amikor végre egy nap véget ért, az maga volt a csoda. A vihar persze éjszaka is tombolt, pihenésről tehát szó sem lehetett, biztonságos kikötő nem volt a láthatáron, főzni nem tudtak, nem akadt egy száraz takarójuk sem, és senki nem tudhatta, hogy mikor lesz vége a szörnyű megpróbáltatásnak. Lehet, hogy néhány napon belül megkerülik a fokot, de ilyen teljesítményre még egyszer soha nem lesznek képesek. És ha arra kényszerülnek, hogy visszaforduljanak, akkor az Indiai-óceán nyílt vizén az éhenhalás fenyeget, vagy ami ugyanolyan halálos veszedelmet jelent: a portugálok kezére kerülhetnek. Ezért aztán újra és újra nekilendültek, az életükért küzdve, és reménykedve, hogy talán sikerül még egyszer kijátszaniuk a halált.

Éppen akkor, amikor végleg úgy tűnt, hogy a fok leküzdhetetlen, a szél kissé alábbhagyott, majd a vihar gyorsan lecsillapult. Elcano megragadta az alkalmat, hogy megkerülje az Agulhas-fokot, az afrikai kontinens legtávolabbi pontját, s ezt követően a Jóreménység fokán hamar túljutottak; a feladat, az előzőhöz képest, szinte már könnyű volt.

Az örvénylő vizekkel küzdve és olyan merészen ráállva a széllirányra, amennyire csak lehetett, Elcano végül megkerülte a Jóreménység fokát. Pigafetta nyilvánvaló megkönnyebbüléssel így írt: „Végül, Isten segítségével, megkerültük a fokot… tizenöt mérföldes távolságnál.” Ez persze csak becslés volt, hiszen a nagy ködben és párában a fok látszólag összezsugorodott, de

a láthatatlan, fenyegető veszélyt végül maguk mögött tudhatták. Újabb veszélyes kalandot éltek túl, és minden okuk megvolt arra, hogy hálát adjanak Istennek könyörületességéért.

1522. május 22-ére a szél alábbhagyott, és a *Victoria* rá tudott állni az északi irányra. Elcano elvezette a viharvert hajót és a meggyötört legénységet a ma Saldanha-öbölként ismert kikötőhelyre, a mai Cape Towntól (Fokváros) északra, ahol az emberek megpihenhettek. Semmi jel nem utal arra, hogy hősöknek tartották volna magukat, amiért leküzdötték a Jóreménység fokát; nem volt már bennük semmiféle becsvágy vagy büszkeség. Túl sokat szenvedtek; a tenger megkegyelmezett nekik, de meg is törte őket, s egyszerűen csak hálásak voltak, hogy egyáltalán életben maradtak. Ezen egyszerű tényhez képest semmi másnak nem volt jelentősége.

Amikor az emberek valamelyest erőre kaptak, sok feladat várt rájuk. Megpróbáltak a hazafelé vivő utolsó útszakaszhoz elegendő ivóvizet és tűzifát beszerezni. Most az egyszer nem voltak egyedül, az öbölben ugyanis egy portugál hajó is állomásozott, mely India felé készült. Elcano meggondolatlanul fölfedte jelenlétét a portugál kapitány előtt, aki szalutált, és elhajózott kelet felé; két hajó a világ végén, mindkettő a maga külön útját járva.

Jóllehet a *Victoria* kiállta a legnehezebb navigációs próbát, a legénységre kirótt kínszenvedések még mindig nem értek véget. 1522. június 8-án a hajó ismét átszelte az Egyenlítőt, a sevillai indulás óta ezúttal negyedszer. „Ezután északnyugat felé hajóztunk két hónapon át, folyamatosan, anélkül, hogy friss élelmet vagy vizet vettünk volna föl” – írta Pigafetta. A skorbut újfent kivédhetetlenül rátámadt a legyengült emberekre. „Huszonegyen haltak meg ezen rövid idő alatt. Amikor vízbe dobtuk őket, a keresztények arccal felfelé, az indiánok mindig arccal lefelé merültek el a hullámokban.” Az áldozatok között volt Martin de

Magalhães, Magellán fiatal unokaöccse, aki utasként szerepelt a szolgálati listán. Mindannak ellenére, amit ki kellett állniuk, Pigafetta megint erőt merített hitéből. „Ha Isten nem ad nekünk kedvező időt, az éhségtől mindannyian elpusztulunk.” A túlélők minden erejüket összeszedték, hogy folytathassák útjukat.

„Nagy terheinktől kényszerítve a szigetek felé vettük az irányt. Július 9-én, szerdán elértük a Szent Jakab-szigeteket” – ezen Pigafetta Santiagót érti, a Zöld-foki-szigetek legnagyobbikát, a nyugat-afrikai partoknál, vagyis azt a szigetcsoportot, amely a tordesillasi szerződés értelmében demarkációs vonalként szolgált. A szigetek portugál kézen maradtak, az áru- és emberkereskedelem központjai voltak. A Zöld-foki-szigeteket körülvevő vizeken a portugál tengerészek otthon érezték magukat, túlságosan is jártasak voltak errefelé ahhoz, hogy a *Victoria* biztonságban érezhesse magát. A spanyol hajó minél északabbra került, annál valószínűbb volt, hogy bosszúszomjas portugálokba ütközik.

Ahogy a *Victoria* Santiago-szigeten, Ribeira Grandénál horgonyt vetett, Espinosa azonnal partra küldött egy nagy csónakot, hogy az éhező legénység számára élelem-utánpótlásról gondoskodjék. Tartva attól, hogy a portugálok lecsapnak vetélytársaikra, az emberek kitaláltak egy történetet, mellyel megpróbáltak együttérzést kelteni, és egyúttal igyekeztek elfedni a kényelmetlen tényeket: „Elvesztettük az előárbocunkat az egyenlítői vonalnál (valójában a Jóreménység foknál), és amikor visszafordultunk érte, a főparancsnokunk a másik két hajóval eltűnt Spanyolország felé.”

A kitalált történet természetesen nem szólt a fűszer-szigeteki látogatásról, az értékes szegfűszegrakományról, Magellán haláláról, a lázadókról, a Jóreménység fokának megkerüléséről és a portugál felségvizeken tett kitérőkről sem, de ami a legfontosabb, bölcsen hallgatott a legfontosabb tényről, a földgolyó

körülhajózásáról. Ehelyett a *Victoriá*t egy szerencsétlen, viharvert spanyol teherhajónak állította be, melynek legénysége legfeljebb ha szánalmat érdemel. A történet hatásosnak bizonyult, és Pigafetta elégedetten állapította meg: „Ezen okos szavakkal és árucikkeinkkel két nagy csónakra való rizshez jutottunk.”

Elcanónak eszébe jutott az is, hogy partra küldött embereivel ellenőriztesse a pontos napot és hónapot, s megbizonyosodjék afelől, hogy a közel hároméves utazás során nem történt-e időeltolódás a hajónaplók vezetésénél. A portugálok válasza – csütörtök – megdöbbentette a tengerészeket. „Igencsak meglepődtünk, mivel a mi naplónk szerint szerdának kellett lennie, és egyszerűen nem értettük a hiba okát, hiszen mindig gondosan ügyeltem arra, hogy minden egyes napot pontosan följegyezzek, és soha nem volt kihagyás.” Hogyan feledkezhettek meg egy teljes napról? Később kiderült, hogy „nem történt hiba, hanem arról volt szó, hogy mivel folyamatosan nyugat felé haladtunk, és a Nap járását követve ugyanarra a helyre tértünk vissza, ezáltal nyertünk huszonnégy órát”. Ez a számítási hiba azonban azt is jelentette, hogy sorozatosan megsértették vallási előírásaikat: pénteken húst fogyasztottak, a húsvétvasárnapi feltámadást pedig hétfőn ünnepelték.

De itt nemcsak könyvviteli figyelmetlenségről volt szó: Albo, Pigafetta és a többi túlélő azért is tévedett, mert a nemzetközi dátumválasztó vonal ekkor még nem létezett. Ptolemaioszt is beleértve egyetlen nyugati kozmológus vagy csillagász sem látta szükségét a huszonnégy órás eltolódás miatti kompenzációnak. A Föld körülhajózása kellett ahhoz, hogy e huszonnégy órás időnyereség bebizonyosodjék. Általános megállapodás szerint a nemzetközi dátumválasztó vonal ma Guam szigetétől nyugatra, a Csendes-óceánon húzódik.

Amikor a *Victoria* megpróbált Santiago szigetéről „angolosan távozni”, Elcano komoly hibát követett el. „Hétfőn, július 14-én – írta Albo – a hajó csónakját partra küldtük rizsért. Másnap visszajött, majd újabb szállítmányért újabb fordulót tett. Estéig vártunk rá, de a csónak nem tért vissza. Aztán másnap is vártuk, de a csónakot többé nem láttuk.” Valami baj történhetett, de a fedélzeten senki nem tudta, hogy mi. Az egyik eshetőség, hogy a négy indián, akit partra küldtek, szegfűszegért próbált rizst vásárolni. Amikor a portugál hatóságok meglátták a csempészárut, mely csakis a Fűszer-szigetekről származhatott, gyanakodni kezdtek a *Victoria* ra.

De ez még nem minden. A santiagói tartózkodás alatt az egyik tengerész elkotyogta a hírt, hogy főparancsnokuk, Fernando Magellán halott. Pigafetta az incidenst kommentálva megemlíti, hogy ugyanaz a személy, aki Magellán halálát kiszivárogtatta, arról is fecsegett, hogy Elcano és a többiek aggódva térnek vissza Spanyolországba, s ez a megjegyzés végképp elég volt ahhoz, hogy komoly gyanút ébresszen. Simón de Burgosnak hívták a titkokat kifecsegő tengerészt, aki portugál származású volt, de kasztíliainak mondta magát, amikor az Armadánál munkára jelentkezett. A hamis személyazonosítás mögött alighanem egyéb szándék nem volt, mint hogy a matróz egyszerűen munkát akart kapni, és a portugálokra vonatkozó számbeli korlátozás miatt spanyolnak mondva magát, erre nagyobb esélyt látott, de nincs kizárva, hogy a megtévesztésre komolyabb oka is lehetett. Lehetséges, hogy Santiagón portugál honfitársakkal találkozva valami szívesség vagy jutalom fejében árulta el sokat szenvedett bajtársait. A portugálok reagálása mindenesetre arra utal, hogy Burgos beismerő vallomása – már ha valóban ez volt az információforrás – még ennél is több részletet tartalmazott az expedícióról, beleértve

olyan gyújtó hatású tények közlését, mint a Fűszer-szigetekre tett látogatás és a portugál felségvizek megsértése.

Nem Burgos volt az egyetlen, aki megpróbált menedéket találni a portugáloknál. Elcano például egy portugál kapitánynak tárta fel az expedíció valódi célját, miután a Jóreménység fokát megkerülték, és a távoli Fűszer-szigeteken Espinosa ugyancsak a portugáloknak könyörgött, hogy menekítsék ki őt. Feltételezve, hogy a legénység tagjai közül sokan éreztek késztetést arra, hogy a túlélés reményében megadják magukat a portugáloknak, Burgos beismerése inkább egyfajta diplomáciai tapogatózás volt, semmint bajtársainak elárulása. Hároméves szakadatlan szenvedés és megpróbáltatás után némi megértéssel kell megítélnünk az elkínzott emberek cselekedeteit. A temérdek hányattatás után érthető, hogy sokan a portugálok könyörületében látták a túlélés egyetlen esélyét.

Gyakorlatilag azonban az expedíció valódi céljának feltárása nem hozta meg a várt eredményt. „Közelebb mentünk a parthoz – folytatja Albo a beszámolóját –, hogy késlekedésük okát megtaláljuk, miközben egy hajó közelített felénk, és azt követelték, hogy adjuk meg magunkat, mert egy Indiából jövő hajóra akarnak minket föltenni, a mi hajónkat pedig saját embereik foglalják le, tisztjeiktől ugyanis ezt a parancsot kapták.”

Eltérően a nagy csónak legénységének magatartásától, a *Victoria* tisztjei makacsul ellenálltak. „Azt kértük tőlük, hogy küldjék vissza az embereinket és a nagy csónakot. Ők azt felelték, hogy kérésünket tisztjeiknek továbbítják. Mi megtanácskoztuk az ügyet, majd vitorlát bontottunk, és huszonkét emberrel – valamennyien betegek voltak – távoztunk.” Ez a létszám valószínűleg 18 európait és 4 foglyot foglalt magában. Huszonkét ember; ennyi maradt a Sevillából útra kelt 260-ból. Huszonkét túlélő a végtelen gyötrelmek, viharok, betegségek, tortúrák, kivégzések, öldöklések,

dezertálások után, és lám, most a végső megszégyenítés: a portugál fogság… A foglyok között volt Martín Méndez, a flotta könyvelője; Ricarte de Normandia hajóács; Raldan de Argote tüzér; négy matróz; egy tengerésztanonc: Vasquito Gallego, és két utas, akik túlélték a katasztrófákat, legalábbis az útnak eddig a szakaszáig.

„Tartva attól, hogy minket is foglyul ejthetnek bizonyos karavellák – írta Pigafetta –, sietve útnak indultunk.”

1522. július 15. volt aznap.

Maroknyi ember maradt a fedélzeten, olyan kevés, hogy már a hajó irányítása is gondot okozott. Elcano a *Victoriát* északi irányba, a spanyolországi célállomás felé vitte. A krónikások hallgatása az utolsó hetekben arra enged következtetni, hogy vagy nagyon elégedetlenek voltak Elcano szakmai teljesítményével, vagy őket is nagyon erősen megviselte a skorbut, az alultápláltság, a depresszió és a totális kimerültség. Mindennap ismerős tájak tűntek föl az észak-afrikai partok mentén, de túl sok örömöt ezek már nem hoztak – az alig tucatnyi embernek éppen elég volt a viharvert hajót egyáltalán menetképes állapotban tartani.

A *Victoria* folyamatosan szivárgott, és az amúgy is végletekig elcsigázott emberek arra kényszerültek, hogy éjjel-nappal a szivattyúknál dolgozzanak, másként a hajó egyszerűen elsüllyedt volna. A szüntelen fáradozás végül meghozta gyümölcsét, és július 28-án megpillantották Tenerifét, és leküzdve az északi szeleket, az Azori-szigetek felé közelítettek. Elcano először arra gondolt, hogy megállnak a portugál fennhatóság alatt álló szigeteken friss élelmet és ivóvizet vételezni, de aztán bölcsen úgy döntött, hogy túl kockázatos lenne kitenni magukat az őket üldöző portugáloknak, ezért inkább megállás nélkül továbbhajóztak.

A szivattyúknál küszködő emberek szeptember 4-én észak felé megpillantották a Szent Vince-fokot.

Megérkezés előtt ez volt az utolsó fontos tájékozódási pont; itt alapította meg Tengerész Henrik herceg hírneves hajózási akadémiáját, mely pontosan egy évszázaddal azelőtt kezdte meg úttörő munkáját, hogy erre a különös, nehéz és hősies utazásra sor került. Aztán a Szent Vince-fok is eltűnt a ködben, amint a „portugál szelek” kelet felé röpítették a *Victoria* csontváz-legénységét, egyenesen a Guadalquivir folyó torkolatához, ahol ugyanúgy örvénylett a víz, mint három évvel korábban, amikor a hajó, az Armada de Molucca büszke hajója, elindult a Fűszer-szigetek felé.

„1522. szeptember 6-án, szombaton behajóztunk a San Lúcar-öbölbe, mindösszesen tizennyolcan (európaiak), többségünk betegen – ennyien maradtunk abból a hatvanból, aki a Molukkákról útnak indult. Voltak, akik éhen haltak; mások elszöktek Timor szigetére; és voltak, akiket bűntetteikért halálra ítéltek.” Ilyen elégikusan kommentálta Pigafetta a megérkezést.

Rejtélyes utalása a „bűntettekre” arra enged következtetni, hogy Elcanónak is lázadással kellett szembenéznie az út végső szakaszán, és könnyen lehet, hogy a kapitány a kegyetlenségnek ugyanarra a szintjére süllyedt, mint Magellán, amikor a korábbi felkelést elfojtotta. Ez a lázadás azonban, ha egyáltalán valóban volt ilyen, alighanem szánalmas és tétova lehetett, hiszen más krónikás a témára egyetlen szót sem vesztegetett. Sokkal valószínűbb, hogy a Pigafetta által említett bűncselekmények valójában banális ügyek lehettek: a *Trinidad* szegfűszegkészletének megrövidítése vagy az élelemkészletek meg-dézsmálása. De az is lehet, hogy a bűnelkövetők a magukkal hurcolt indiánok közül kerültek ki.

Az Armada számos foglyot ejtett Indonéziában: révkalauzokat, más túszokat, akiket az alkudozásokhoz használtak föl, és nőket is, akiknek a fő szerepük az volt, hogy a háremben szolgáljanak. A flotta szolgálati listája

egyfelől rendkívül alaposan és részletesen nyomon követte a legénység európai tagjainál bekövetkezett változásokat, másfelől szinte semmi támpontot nem ad az indián utasok vonatkozásában. Még Pigafetta is igen csekély gondot fordít ezeknek az embereknek a számbavételére, dacára annak, hogy Óriás János szomorú történetét annak idején nagy együttérzéssel ecsetelte. Valószínűsíthető persze, hogy ezek a foglyok lehettek az elsők, akik a szökési lehetőségeket azonnal kihasználták, illetve vétkeikért nyilván őket ítélték először halálra.

Végezetül Pigafetta az Armada de Molucca teljesítményét illetően megenged magának egy büszke megjegyzést. „Az öböl elhagyásának idejétől a mai napig tizennégyezer-négyszázhatvan tengeri mérföldet tettünk meg, továbbá körbehajóztuk a világot keletről nyugatra.” Az Armada által megtett távolság tizenötször hosszabb volt, mint Kolumbusz első útja az Újvilágba, és a vállalkozás veszélyeit is ezzel az arányszámmal lehet mérni.

Világ körüli útjának befejezéséhez a *Victoria* megtizedelt legénységének le kellett küzdenie az utolsó szakaszt Sanlúcar de Barrameda kikötőjétől a Guadalquivir folyón Sevilláig. Elcano egy kis csónakért küldött, hogy a viharvert hajót és kimerült legénységét a nyüzsgő városig bevontassa, mely a példátlan utazás hírére most tele volt izgalommal és várakozással. Habár a hajó olyan rossz állapotban volt, és annyira szivárgott, hogy az embereknek végig szivattyúzniuk kellett ahhoz, hogy el ne süllyedjen, a *Victoria* végrehajtotta a nagy utazást, végighajózott a folyón Sevilláig, és szeptember 10-én kikötött.

A király és pénzügyőrei szigorú felügyelete mellett dokkmunkások kirakodták az értékes szállítmányt, amelyért a *Victoria* körülutazta a világot: a szegfűszeget. A pikáns fűszer értékesebb volt, mint az arany, és a

szegfűszeg az összes fűszer között is a legértékesebbnek számított. Még a négy hajó elvesztésével is a *Victoria* szegfűszegrakományának értéke elegendő volt ahhoz, hogy az expedíció támogatói haszonnal zárják a tranzakciót. A király ügynökei elégedetten állapították meg, hogy a szegfűszeg minősége első osztályú, messzemenően felülmúlja azokat az árukat, melyeket a hagyományos, szárazföldi útvonalakon járó kereskedőktől eddig beszereztek. A szegfűszeg nem kevesebb mint 381 zsákot töltött meg, 524 métermázsa súlyt nyomott. Pénzben kifejezhető értéke 7 888 864 maravédire rúgott. Királyi rendeletre a bevételt közvetlenül Cristobal de Harónak, az expedíció pénzügyi támogatójának juttatták. Néhány héten belül De Haro az értékes szegfűszeg birtokába jutott, s ő az árut nyomban tovább is adta értékesítésre Antwerpenbe, testvérének, Diegónak. A hasznon a Haro család és a csaknem fizetésképtelen spanyol korona osztozott.

A fűszerből eredő nyereségen túl Magellán expedíciója a spanyolok számára vízi utat nyitott a Fűszer-szigetekhez, amennyiben igényt tartottak rá. A presztízs és a politikai hatalom szempontjából a teljesítmény az űrverseny vagy reneszánszkori megfelelőjének tekinthető – a világ két tengeri nagyhatalmának, Spanyolországnak és Portugáliának a versengése a gazdasági és politikai értelemben is életbe vágóan fontos területekért. Hirtelen fordulattal változás következett be a hatalmi egyensúlyban, és Spanyolország készen állt arra, hogy ellenőrzése alá vonja a fűszer-kereskedelmet és szélesebb értelemben az egész világkereskedelmet.

A sevillai megérkezést követő napon a tizennyolc európai túlélő úgy, ahogy volt, szakadt ingben és térdnadrágban vezeklésre indult. Közöttük volt Elcano; Francisco Albo, a kormányos; Miguel de Rodas fedélzetmester; Juan de Acurio vitorlamester; Hernando Bustamente borbély és

felcser; Antonio Pigafetta, akinek emelkedett stílusú, olykor csak felnőtteknek szóló naplója az egész utazás elsődleges forrásanyagává vált, és tizenkét további tengerész, akinek oly sok veszélyen át mégiscsak sikerült túlélnie kevésbé szerencsés társait. Mezítláb, gyertyával a kézben lassan meneteltek, s még csak most kezdtek hozzászokni a különös érzéshez, hogy örökké imbolygó hajófedélzet helyett szilárd talaj van a lábuk alatt. Elcano vezette a komor zarándoklatot Sevilla keskeny, kacskaringós utcáin át a Santa Maria de la Victoria-templomhoz, ahol mindannyian letérdepeltek a Szent Szűz és a Gyermek oltára előtt. Bűnösökként és vétkesekként tértek vissza Sevillába, nem pedig világhódítókként. Utazásuk úgy indult, mint egy Shakespeare-dráma; jelentőségteljesen és szenvedélyektől hevítve, a hősi Magellán vezetésével. De a három év borzalmas áldozatokat követelt, s az expedíció végül úgy fejeződött be, mintha az utolsó felvonást Samuel Beckett írta volna. A túlélők harctéri sokktól szenvedő, elbizonytalanodott, meghajszolt emberekként tértek haza a szörnyű élmények után.

Bámészkodók kíváncsi tekintetétől kísérve fölkapaszkodtak egy fából ácsolt pontonhídra, mely a Guadalquivir folyón vezetett át, és egy másik szentélyhez, a Santa Maria dei Antiguához, Sevilla impozáns katedrálisához vonultak. A lenyűgöző méretű katedrális mellett a téren átcsoszogó tengerészek kicsiny csapata eltörpülni látszott.

Az imádságok végeztével a földgolyót elsőként megkerülő legénység megmaradt tagjai szétszéledtek. Megszabadultak a tengerről magukkal hozott rongyaiktól, új ruhát öltöttek, és visszavonultak szerény otthonukba.

Ma Sanlúcar de Barrameda egyik forgalmas terén, egy kopott épület homlokzatán kicsiny márványtábla látható.

Megfakult felirata a földgolyó első körülhajózásának tizennyolc túlélőjére emlékezik:

Juan Sebastián Elcano	kapitány
Francisco Albo	kormányos
Miguel de Rodas	fedélzetmester
Juan de Acurio	vitorlamester
Martín de Judicibus	matróz
Hernando Bustamente	borbély
Aacheni Hans	tüzér
Diego Carmona	matróz
Nicholas, a görög, Nápolyból	matróz
Miguel Sánchez, a rodoszi	matróz
Francisco Rodrigues	matróz
Juan Rodriguez de Huelva	matróz
Antonio Hernández Colmenero	matróz
Juan de Arratia	matróz
Juan de Santandres	közlegény
Vasco Gomes Gallego	közlegény
Juan de Zubileta	apród
Antonio Pigafetta	utas

Az egész listán az Armada eredeti listájáról csak Elcano, a kapitány, Bustamente, a borbély, és Pigafetta, Magellán krónikása számított úgynevezett fontos embernek. A többiek többnyire „egyszerű” emberek voltak, többségük jobbára húszas éveinek elején, vagy még ennél is fiatalabbak, akiket a tisztek és a mesteremberek meglehetősen lenéztek. Mindegy azonban, mi volt a státusuk, többet láttak a világból, mint bárki más őelőttük; a véletlen műve volt, vagy a sors akarta így, de nevük ott szerepel a történelem nagy felfedezői között.

Temérdek dolgot láttak, s jóllehet sok mindent nem értettek mindabból, amit megtapasztaltak, feljegyzéseik mégis alapot adtak ahhoz, hogy Európa kitágíthassa a világról alkotott ismereteit. Körülhajózták a földgolyót, és

ezzel bebizonyították, hogy a világ jóval nagyobb kiterjedésű, mint addig gondolták. Hétezer mérföldet hozzá kellett adni a glóbusz körméretéhez, és egy hatalmas kiterjedésű tengert: a Csendes-óceánt. Megtapasztalták, hogy Európán kívül meglehetősen nagyszámú és sokféle nép él; a patagóniai óriásoktól a kis termetű Fülöp-szigeteki „pigmeusokig”, a nagylelkű borneóiaktól a mactani veszedelmes szigetlakókig. Ugyanakkor bizonyos mesebeli jelenségekkel kapcsolatban szertefoszlatták a legendákat: megcáfolták a sellők létezését, az Egyenlítőnél felforró tengervizet vagy a mágneses szigeteket, melyek a hajószöget kihúzzák az arra haladó hajókból. A felfedezőút kétszáz emberéletet követelt, és elképesztően sok szenvedést. Nem volt még egy utazás a világtörténelemben, amely ennyire elhúzódott és ilyen bonyodalmassá vált volna; a nagy felfedezések korának egyetlen expedíciója sem bizonyult ennyire nagyszabásúnak és merésznek.

A nagy kaland tehát véget ért; Spanyolországra és a világtörténelemre gyakorolt hatása azonban éppen innentől kezdve érzékelhető.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET

Magellán után

Az *égő szemű tengerész,*
Kinek szakállát dér lepte már,
Eltűnt; s elment a násznép is.
És a menyasszony hiába vár.

Ahogy a viharvert *Victoria* csontváz-legénységével a fedélzetén a Guadalquivir folyón sevillai végállomása felé közeledett, Juan Sebastián Elcano, kiváló meggyőzőkészségét latba vetve, levelet fogalmazott Károly királynak, melyben ecsetelte sokirányú tevékenységét, hogy a Magellán halála utáni parancsnoki ténykedését megfelelően igazolja.

A korszak cirkalmas és bő lére eresztett stílusát alapul véve ez a jelentés maga volt a tömörítés csodája.

„Legjelesebb Királyi Felség!

Felséged tudomására hozom, hogy a Felséged által Magellán parancsnoksága alatt (dicsőség neki) a Fűszer-szigetek felfedezésére küldött öt hajó egyikének tizennyolc embere hogyan tért vissza útjáról; és így Felséged értesülhet azokról a főbb fejleményekről, amelyeken keresztülmentünk:

Először elértük az egyenlítői D 540°-ot, ahol találtunk egy szorost, mely átvezetett Felséged szárazföldjén keresztül az Indiai-tenger felé. Ez a szoros 100 mérföld hosszúságú volt, és három hónap és húsz nap alatt küzdöttük le, nagyon kedvező szelekkel, de szárazföldet nem találtunk, kivéve két lakatlan szigetet. Ezután egy sok szigetből álló szigetcsoportra bukkantunk, ahol temérdek arany volt. Kapitányunk, Fernando

Magellán elhalálozott, sok más társunkkal együtt, nagyon kevesen maradtunk életben, s mivel túl kevesen voltunk, egyik hajónktól megszabadultunk, és két megmaradt hajónkkal szigetről szigetre hajóztunk, keresve, hogyan találhatunk rá Isten kegyelmével a Maluco szigetekre [Fűszer-szigetek], és ehhez kapitányunk halálától számítva nyolc hónap kellett; és ott két hajónkat megrakodtuk fűszerekkel…

Miután az utolsó szigetről elindultunk, öt hónapon át csak búzán és rizsen éltünk, és csak vizet ittunk, sehol nem mertünk kikötni, mivel a portugál király összes domíniumán parancsba adta, hogy tartóztassák fel a flottánkat; […] és az ellátmány hiánya miatt 22 személy közülünk meghalt, s *így érkeztünk meg a Zöld-foki-szigetekre, melynek kormányzója az egyik csónakomat 13 emberrel elfogta, engem és embereimet kémkedéssel vádolva át akart rakatni egy Kálikutból Portugáliába tartó hajóra… de közösen elhatároztuk, hogy inkább meghalunk, semmint hogy a portugálok kezére kerüljünk. És így, nagyon nagy erőfeszítésekkel és éjjel-nappal folytatott szivattyúzással, hogy hajónkat a víztől megszabadítsuk, és olyan kimerülten, hogy ember még olyan fáradt nem volt, Isten és Miasszonyunk segedelmével három év elteltével megérkeztünk…*

Felséged fogja tudni a legjobban, amit a leginkább kell értékeim és csodálni, hogy felfedeztünk és megtettünk egy olyan utat, mely az egész világot megkerüli – méghozzá úgy, hogy folyamatosan nyugatnak haladtunk, és kelet felől térünk vissza…”

Miután eldicsekedett a felfedezéshez fűződő hőstettekkel, Elcano rátért az expedíció kereskedelmi aspektusának taglalására, és azt kérvényezte a királytól,

hogy az oly sokat szenvedett legénységnek, beleértve saját magát is, a fűszerek hasznából megfelelő részesedést bocsásson rendelkezésére:

> *„Felségedet arra kérem tisztelettel, hogy tekintettel a sok kínra, izzadásra, éhezésre, szomjúságra, hidegre és hőségre, amit ezeknek az embereknek Felséged szolgálatában el kellett szenvedniük, kegyeskedjék a velünk hozott vagyon negyedét és huszadát a rendelkezésünkre bocsátani. És ezzel zárba soraimat, csókolom a kezét és lábát Felségednek.*
>
> *Kelt a* Victoria *hajó fedélzetén, Sanlúcarban,*
> *1522. szeptember 6. napján.*
> *Juan Sebastián Elcano kapitány”*

A világ körüli útról szóló első beszámolót Elcano még azelőtt küldte el a királynak, hogy a hajó Sevillába ért volna, s ez pontosan jelzi, milyen sürgetőnek találta, hogy megfelelő magyarázatokkal szolgáljon. Levele azonban Magellán halálának rejtélyes körülményeiből nem sokat tár föl, mint ahogy arra sem ad magyarázatot, hogyan jutott Elcano, baszk tengerész létére, a flotta főparancsnoki posztjára. És a két esemény – Magellán halála és Elcano kinevezése – közötti egyéb összefüggések is homályban maradnak. A levél tehát többet hallgat el, mint amennyit feltár. Sok fontos kérdés maradt tisztázatlan az utazás körül; lázadások, a tengerészek kicsapongásai, a távoli vidékek asszonyaival folytatott orgiák, amelyeket egyébként a király kifejezetten tiltott, és ami a legfontosabb: Magellán parancsnoki ténykedése a tengeren, beleértve a kegyetlenkedéseket is.

Károly király soha nem gyászolta meg a főparancsnok elvesztését, jóllehet Magellán az ifjú uralkodóban mindig is az összes erény megtestesülését látta; feltétlen

hűséggel és odaadással szolgálta őt, és szenvedései igazolását látta benne. Fanatikus ragaszkodása azonban a királynál nem talált viszonzásra. Károly semmiféle rokonszenvet nem táplált a szenvedélyes portugál tengerész iránt, aki négy évvel korábban Valladolidnál mutatkozott be előtte, királyi támogatást kérve az expedícióhoz. Az Armada temérdek tudományos és földrajzi felfedezése, a Spanyolországnak megszerzett szigetek és szárazföldek tucatjai szinte hidegen hagyták a más ügyekbe belefeledkezett uralkodót, aki ezeket a javakat egész életében magától értetődő járandóságnak fogta fel. Károly király egyszerűen csak tudomásul vette, hogy Magellán erőfeszítéseinek köszönhetően mostantól az ismert világ nagy részére igényt tarthat Végül aztán mégiscsak elkezdett kérkedni az expedícióval, mely egy tele hajó szegfűszeggel, vagyis az arany illatozó megfelelőjével tért vissza. Számon tartotta a rozzant *Victoria* fedélzetén érkezett szegfűszeg métermázsáit, de csöppet sem érdekelték azok a lelkek, akiket Magellán és a papok keresztény hitre térítettek. Szemében az Armada de Molucca kereskedelmi sikerként elkönyvelhető teljesítmény volt; ennyi, és semmi más.

Károly egy kérkedő levelet írt flamand nagynénjének, Ausztriai Margit nagyhercegnőnek, Németalföld kormányzójának, közölve, hogy az értékes szállítmány, minden nehézség ellenére, körbeutazta a fél világot, és megérkezett. „Az Armada, melyet három évvel ezelőtt a Fűszer-szigetekre útnak indítottam, visszatért, és megfordult azon a helyen, ahol a nevezett fűszerek teremnek, és ahol a portugálok vagy más országok képviselői soha nem jártak...” – Ez ugyan messze nem fedte a valóságot, Károlynak azonban fönn kellett tartania a látszatot, hogy a Fűszer-szigeteket Spanyolország emberei érték el elsőként, következésképpen jogosan követelheti magának a területet. „És a szóban forgó Armada kapitánya azt állítja, útjuk során olyan messzire jutottak, hogy az egész

világot körbekalandozták.” Ez a hencegés egy 21 éves fiatalember tekintélyteremtési próbálkozását tükrözte. Egyúttal arra kérte nagynénjét, hogy segítsen a fűszer piaci értékesítésénél, „úgy, mintha a saját ügyemről lenne szó”. Megjegyezte, hogy „nagy árat fizettem ezért az új és kipróbálatlan erőfeszítésért, nem beszélve arról a munkáról és odaadásról, amit embereim hozzáadtak”. Arra is emlékeztette nagynénjét, hogy várhatóan egész birodalma, Spanyolországtól Németalföldig, hasznot fog húzni mindebből, ami más szavakkal annyit jelentett, hogy megszabadulnak a Haro családnak fizetendő adósságoktól. „Remélem, hogy birodalmam ezen az oldalon és az említett országokban, továbbá összes alattvalóm nagy hasznát látja az expedíciónak most és a jövőben is. A fűszerek értéke lehetővé teszi, hogy egy nagyobb armada útját előkészítsem, mely döntésem értelmében a lehető leghamarabb útnak fog indulni a Fűszer-szigetek felé.”

A nagyhercegnő ennyi gazdagság hallatán kellőképpen izgalomba jött, és arra kérte unokaöccsét, hogy jelölje ki Bruggét, a virágzó flamand várost az európai fűszer-kereskedelem új központjává. Károly azonban, a fűszerekben az adósságoktól való megszabadulás biztos forrását látva, ragaszkodott a spanyolországi központhoz, „mivel az árut ennek a birodalomnak a költségein találtuk meg”.

Még mindig a váratlan siker hatása alatt, Károly a valladolidi királyi rezidenciába rendelte Elcanót és két, általa kiválasztott embert, hogy részletes beszámolót adjanak az expedícióról. Elcan a kormányost, Albót vitte magával, és Bustamentét, a borbély-felcsert, hogy beszámolóját megerősítsék. Nem véletlen, hogy Pigafettát, mint Magellán hű emberét, véletlenül se választotta ki. A királyi jóindulat jeleként Elcanót és társát elhalmozták elegáns öltözetekkel és a valladolidi utazáshoz bőséges útielőleggel; minden biztosítva volt

tehát, hogy uralkodójukra megjelenésükkel kellő hatást gyakorolhassanak.

A Spanyolország közép-északi részén fekvő város a spanyol múlt kincsestára volt, évszázadokon át a mórok uralták, s ők adták a város nevét is. A 10. században a keresztények meghódították Valladolidot, és ettől kezdve kereskedelmi fellegvárrá vált, polgárai pedig arról voltak nevezetesek, hogy ők beszélnek a legtisztábban spanyolul, így aztán nem csoda, hogy a reneszánsz hajnalán a kasztíliai uralkodók éppen e helyet választották hivatalos királyi székhelyül. Aragóniái Ferdinánd király és Kasztíliai Izabella királynő 1469-ben itt kötött házasságot, és Kolumbusz Kristóf 1506-ban itt halt meg, s e városban töltötte fiatal éveit Magellán. Amikor Károly király Valladolidban állíttatta fel királyi rezidenciáját, a város zenitjéhez érkezett.

Károly október 18-án fogadta a három világjárót, melegen gratulált nekik teljesítményükhöz, hogy vízi úton eljutottak a Fűszer-szigetekre, és az értékes területhez jogalapot teremtettek Spanyolország számára.

Pontosan tudva, mi az, amit várnak tőle, Elcano ünnepélyesen bemutatta Őfelségének a Molukkákról hozott fűszermintákat, továbbá a törzsfőnökök leveleit, melyekben hűségnyilatkozatot tesznek a távoli ország ismeretlen uralkodójának. Mindez igen hatásos volt, de csak arra jó, hogy a lényegről elterelje a figyelmet.

A hűtlenség, mi több, a lázadás gyanúja lebegett a túlélők feje fölött. Közvetlenül Valladolidba való megérkezésük előtt nyugtalanító híresztelések jutottak el Károly királyhoz. Azt suttogták, hogy Magellánt nem a mactani harcosok ölték meg, hanem a flotta legénységének tagjai. Vajon Elcano is közöttük volt? És a Puerto San Julián-i lázadásról is ellentmondásos beszámolók érkeztek; egyesek a spanyol tiszteket hibáztatták a felkelés miatt, mások pedig a portugál kontingenst tették felelőssé.

Hogy a dolog végére járjanak, a három embert – Elcanót, Albót és Bustamentét – Valladolid elöljárója vizsgálat alá vonta, méghozzá magának Károly királynak az utasítására. Az eljárás október 18-án kezdődött, és tizenhárom kérdést tartalmazott. A kérdések két témakörre irányultak: a lázadásra és az utazás kereskedelmi vonatkozásaira. Elcano elegendő okot adott arra, hogy fölmerüljön vele kapcsolatban a hűtlenség gyanúja, a vizsgálat során azonban óvatosan kifarolt a lázadás vádja elől, Magellánt hibáztatva a történtekért, úgy rendezte át az eseményeket, hogy azt a látszatot keltse: a spanyol kapitányok kérték fel őt a főparancsnoki posztra. Azt is állította, hogy Magellán a saját rokonait részesítette előnyben a többiek, különösen a spanyol kapitányok kárára, és hogy Magellán megtagadta a király egyértelmű rendelkezéseit. „Elcano kijelentette, hogy Magellán azt mondta, nem kívánja végrehajtani Őfelsége neki adott instrukcióit” – olvasható az eljárás jegyzőkönyvében.

Elcano saját magát a spanyol becsület alázatos védelmezőjeként tüntette fel, s ezáltal ügyesen alájátszott Károly királynak, *kevésbé* sikeresen magyarázta *azonban* az expedíció kereskedelmi ügyleteit. Miért csak 524 métermázsa szegfűszeggel érkezett meg a *Victoria* Sevilla kikötőjébe – tudakozódtak az inkvizítorok –, amikor a hajó saját könyvelése világosan kimutatja, hogy a Fűszer-szigeteken nem kevesebb mint 600 métermázsát rakodtak be?

Válaszában Elcano óvatosan kifejtette, hogy berakodáskor a szigetlakók által megadott súlyokra hagyatkozott, akiktől a szegfűszeget vásárolta; hogy Sevillában személyesen ellenőrizte a szállítmány súlyát; és hogy a súlykülönbözet alighanem a hosszú utazás során bekövetkezett száradás következménye.

Ezután arról faggatták: miért nem vezetett naplót? A jegyzőkönyv szerint „Elcanót megkérdezték, nyilatkozzék

mindarról, amivel Őfelsége tulajdonát az út folyamán megkárosították”.

A baszk tengerész ezúttal is Magellánt próbálta okolni, azt állítva, hogy amíg Magellán élt, addig „nem mert naplót vezetni”, míg Magellán halála után mindent folyamatosan följegyzett. Ennek a megjegyzésnek semmi értelme nem volt, hiszen Magellán nagyon is sokat adott arra, hogy a flotta tevékenységének minden mozzanatát írásban rögzítsék, s erre bizonyíték akár Pigafetta naplója, akár Albo kormányosi jegyzőkönyve. Ezekről a kényelmetlen tényekről mélyen hallgatva, Elcano általánosságban és homályosan Magellán „rossz szolgálatairól” beszélt, és arról, hogy a főparancsnok a flottát „kíméletlenül sorsára hagyta”. Vádaskodásai amennyire terhelők voltak, annyira távol álltak a valós tényektől.

Végül Elcanót szembesítették a Magellán halála körül lábra kapott nyugtalanító híresztelésekkel. Rövid válaszában teljességgel a mactani szigetlakokra hárította a felelősséget. Azzal, hogy Magellán fölégette a falujukat, magyarázta Elcano, bosszúra sarkallta őket. E magyarázatát senki nem vonta kétségbe, így ez lett az alapja a Magellán halálával kapcsolatos hivatalos állásfoglalásnak.

Elcano vallomása elég ügyes volt ahhoz, hogy megóvja magát a kegyvesztettségtől vagy akár valami rosszabb következménytől is. S mivel két társa lényegében hasonló válaszokat adott, ez is az ő malmára hajtotta a vizet. Mire a vizsgálat lezárult, Károly király és tanácsadói világosan látták, hogy az utazás túlélői vagyonokat érő fűszert hoztak magukkal, s jogalapot teremtettek arra, hogy Spanyolország a Fűszer-szigeteket saját magának követelje, új vízi utat fedeztek föl a szigetekhez – s e felbecsülhetetlen értékek mellett nincs jelentősége annak, hogyan hajtották végre mindezt.

Végül Károly király elengedte a királyi illetéket a fűszereket hazaszállító emberek javára, és saját részesedésének egynegyedét fölajánlotta a három túlélőnek, aki Valladolidban vallomást tett. Elcano javadalmazása még ezen is túltett: évi ötszáz dukátos nyugdíjat kapott, lovagi rangot és egy címert, mely illett ahhoz a tengerészhez, aki körbehajózta a világot. A címer egy kastélyt ábrázolt, fűszereket, két maláj királyt és egy földgolyót, valamint ezt a feliratot:

Primus circumdedesti me
[Aki elsőként körbehajózott.]

És ami legalább ennyire fontos: Elcanónak a Magellán elleni lázadásban való részvételét a király hivatalosan megbocsátotta. Elcano ragaszkodott ahhoz, hogy az erről szóló dokumentumot nyilvánosságra hozzák, teljessé téve ezzel a tisztázást. Ilyen módon alkalmassá vált arra, hogy Kasztília nevében jövőbeli expedíciókat vezessen.

Az új keletű gazdagsághoz Elcano két szeretőt is szerzett magának, egyikük egy lányt, másikuk egy fiút szült neki, de egyikükkel sem élt együtt.

Az expedíció többi túlélője hasonló királyi kedvezményekben részesült. Martín Méndez, a *Victoria* könyvelője, Hernando Bustamente, a borbély; Miguel de Rodas, a *Victoria* fedélzetmestere, és Espinosa teljesítményük emlékére mind személyre szabott címert kaptak. (Mindeközben Magellán családi címere megrongálva és megbecstelenítve maradt, azóta, hogy Magellán Portugáliát elhagyta a spanyol király szolgálatáért – azért a királyért, aki teljességgel megfeledkezett róla.)

Azok az emberek, akik Magellán ellen lázadtak – egy teljes hajó megtelt velük –. kiszabadultak a börtönből, és bűneik alól felmentést kaptak. Alvaro de Mesquita, aki a *San Antonio* kapitányaként szolgált egészen addig, mígnem a lázadók felülkerekedtek, 1521 óta börtönben

sínylődött, vagyis azóta, hogy a hajó Sevillába visszatért. A *Victoria* túlélői megerősítették történetét, és a Magellánhoz rendíthetetlenül hű tengerész végül általános amnesztiával szabadult, mely az utazás körüli ellentmondásoknak szándékozott egyszer s mindenkorra véget vetni. Mesquita, egy életre megelégelve a spanyol igazságszolgáltatást, Portugáliába menekült.

Elcano ügyes önmosdatása és Károly király jóváhagyása ellenére a *Victoria* hazatérése után hamarosan egy újabb interpretáció is napvilágot látott. Maximilianus Transylvanus, Károly király egyik titkára, Valladolidban lecsapott Elcanóra, Albóra és Bustamentére, hosszasan faggatta őket, és nagy valószínűséggel Antonio Pigafettával, Magellán hivatalos krónikásával is elbeszélgetett. Néhány hónappal a *Victoria* hazatérése után benyújtotta hosszú jelentését Károly királynak.

Beszámolójában eltekint az expedíció belső hatalmi harcainak részletezésétől, hogy ezzel is hangsúlyozza, mostantól mennyire másként kell tekinteni a világ egészére. „Eltökélt szándékom, hogy olyan igaz módon írok, amennyire csak lehetséges – kezdi beszámolóját. – ügyeltem arra, hogy mindent pontosan följegyezzek, amit a kapitánytól és az útról vele visszatért tengerészektől megtudtam.” Ezek az emberek annyira őszintén vallottak, hogy Maximilianus számára nyilvánvaló volt: „Nemcsak magukról nem költöttek meséket, de megcáfoltak és elutasítottak minden mesébe illő történetet is, mely a régi szerzőktől ered.”

Az utazás messze leghitelesebb és legfennköltebb krónikája Antonio Pigafetta tollából származik, aki a teljes expedíció folyamán hűségesen vezette naplóját.

Számítva Elcano önmentegető torzításaira, Pigafetta nyomban előrebocsátotta saját szenvedélyes állásfoglalását Magellán mellett, hangsúlyozva a főparancsnok hősiességét, valamint a király és az egyház iránti feltétlen húségét. Emelkedett hangú

tanúvallomással szolgált Magellán haláláról, és ami ennél is fontosabb: életéről, úgy ábrázolta Magellánt, mint a régi keletű, makacs mítoszok félelmet nem ismerő megdöntőjét és az állhatatos téveszmék lerombolóját.

Sevillából közvetlenül Valladolidba sietve Pigafetta a 21 éves királyt „nem arannyal és nem ezüsttel, hanem olyasvalamivel” ajándékozta meg, „amit egy ilyen uralkodó igen nagyra értékel. Egyebek mellett adtam neki egy könyvet, melyet saját kezűleg írtam, és amely napról napra nyomon követi mindazt, ami az utazásunk során történt”. Vagyis a *Marco Polo utazásai* óta a távoli földekről szóló legfontosabb beszámolóval.

Pigafetta jó diplomáciai készségének ezúttal is hasznát vette, kézírásos beszámolóját ugyanis olyan uralkodók kezébe adta, akik gyakran elszánt ellenségekként fordultak egymás ellen. „Ezek után Portugáliába mentem, ahol João királynak átnyújtottam egy beszámolót mindarról, amit láttam. Majd ismét átutazva Spanyolországon, a másik féltekéről magammal hozott néhány ritka tárgyat Ferencnek, a »legkeresztényibb« [francia] királynak ajándékoztam, ezután Itáliába utaztam, a nagyon iparkodó úrhoz, Philippe Villiers de l'Isle-Adamhoz, Rodosz nagyhercegéhez, és fölajánlottam neki személyemet és szolgálataimat, legalábbis azt, amire képes vagyok.” Pigafetta minden oldalon gondosan terjesztett beszámolója biztosította, hogy Magellánnak a fölfedezésben játszott vezető szerepe az utókor számára megvilágosodjék – és persze, nem egészen véletlenül, a saját szerepe se merüljön feledésbe. „Megtettem az utat, és amit itt leírok, azt mind a saját szemmemmel láttam – esküdözik Pigafetta –, s mindezzel talán az utókor megőrzi nevem.”

Keresztülutazva Európán, Pigafetta hazaérkezett Velencébe, és nyomban nagy felbolydulást okozott. „Jött hozzánk egy velencei, egy kóbor lovag, a rodoszi lovagrend tagja, aki három évet töltött Indiában – írta

Marin Sanudo 1523. november 7-én Pigafetta látogatásáról. – És mindenki nagy figyelemmel hallgatta őt, és elmesélte a fél utazását… és vacsora után a dózsénak részletezte a dolgokat, úgy, hogy Őfőméltóságának és mindenki másnak elakadt a szava az Indiáról szóló beszámoló hallatán.”

A következő év augusztusában, ekkor már megtelepedve Velencében, Pigafetta kérelemmel fordult a dózséhoz és a városi testülethez, hogy engedélyezzék szenzációs beszámolója kinyomtatását. Két okkal támasztotta alá kérelmét: az események sorsdöntő jelentőségével és azzal, hogy a történtekről ő, azaz Pigafetta írta meg az egyetlen hiteles beszámolót.

„Igen Tisztelt Őfőméltósága, Excellenciás Uraim!

Alulírott Antonio Pigafetta, Jeruzsálem velencei lovagja, látni vágyva a világot, az elmúlt években a Császári Fenség [V. Károly] karavelláin hajóztam, melyek Új-India felfedezésére indultak útnak, ahol a fűszerek teremnek.

Az úton körbehajóztam az egész világot, és mivel ilyen hőstettet eleddig senki nem hajtott végre, összeállítottam egy rövid beszámolót az egész utazásról, amelyet szeretnék kinyomatni. E célból kérelmezem, hogy a művet húsz évig rajtam kívül senki más ne nyomathassa ki, büntetés terhe mellett, vagy ha másutt mégis kinyomatná, és idehozná, példányonként három líra büntetést legyen köteles megfizetni, a könyvek elkobzása mellett. Kérelmezem továbbá, hogy a büntetés végrehajtását e város bármely magisztrátusa elrendelje, akinek az eset tudomására jut; és a büntetésből befolyó összeg a következőképpen legyen szétosztva: egyharmad Őfőméltósága

kincstárát, egyharmad a vádlót és egyharmad a végrehajtót illesse.

Tisztelettel ajánlom szerénységemet kegyeikbe.”

Pigafetta kérelme kedvező fogadtatásra talált, és meg is kapta a garanciát, hogy „húsz évig rajta kívül senki más nem nyomathatja ki a művet”.

Az első példányok, melyeket Pigafetta az európai udvarokba magával vitt, kézzel írott változatok voltak, saját maga által kigondolt térképekkel illusztrálva, szó szerint egy-egy királynak szánva. Van egy olyan feltevés, mely szerint Pigafetta az alapművet velencei dialektusban írta, itáliai és spanyol kifejezésekkel keverve, de az eredeti változat elveszett. Ehelyett négy korai verzió, melyeket írásmásoló szakértők készítettek, élte túl az évszázadokat, a négyből egy olaszul, három franciául készült. Nincs vita afelől, hogy a legszebb, legteljesebb és legkülönlegesebben illusztrált változatot ma a Yale Egyetem Ritka Könyvek és Kéziratok Könyvtára őrzi. Ezeket a borjúbőrre írt oldalakat lapozgatva az ember azon nyomban ötszáz évet utazik vissza a múltba. Jóllehet Pigafetta a történetet többé-kevésbé kronológiai sorrendben mondja el, elbeszélése mégsem lineáris, inkább egyfajta egyvelege eseményeknek, illusztrációknak, idegen nyelvű szótáraknak, imádságoknak, leírásoknak, revelációknak és obszcén kiegészítéseknek, s mindez sűrűn kidekorálva széljegyzetekkel és színes, ragyogóan fekete, kék és vörös kódokkal. A mű mégiscsak személyes dokumentum, s mint ilyen, a korszakhoz képest meglehetősen szokatlan, hiszen az individuális öntudat még csak ekkoriban kezdett gyökeret ereszteni. Pigafetta krónikájának olvasója szinte hallja a szerző hangját, mely váltakozva merész, meglepett, kétségbeesett, elbűvölt és a végén ámuldozó attól a puszta ténytől, hogy megélte korának kegyetlenül csodálatos világát.

Jóllehet némely befolyásos hangok ünnepelték Magellán rendkívüli teljesítményét, és méltányolták a megpróbáltatásokat, Sevillától Lisszabonig a legtöbb hivatalos személy és megfigyelő megvetette és leszólta őt; mindkét országban árulónak tekintették, és az udvari történészek már hegyezték tollúkat Magellán elvetemült gonoszságainak és árulásának taglalásához. Paradox módon Magellán leglelkesebb csodálói Angliában voltak, ahol a politikai kommentátorok nem győzték sürgetni a szigetországot, hogy igyekezzék felülmúlni a bátor felfedezőt. III. János, Portugália királya (annak az uralkodónak a fia, aki Magellánt visszautasította), tajtékzott a hír hallatán, hogy az Armada de Molucca egyik hajója szegfűszeggel megrakva visszatért Sevillába. Felháborodottan tiltakozott Károly királynál, hangsúlyozva, hogy a Fűszer-szigetek valójában Portugáliához tartozik. Károly a maga részéről türelmesen, de kitartóan nyomást gyakorolt a Zöld-foki-szigeteken portugál fogságba került emberek szabadon bocsátása érdekében, és a következő évben a tengerészek kisebb csoportokban visszaszivárogtak Spanyolországba. A *Victoria* volt legénységének további túlélői a következők voltak: Roland de Argot tüzér, Martín Méndez, a flotta könyvelője, Pedro de Tolosa Simón de Burgos, aki gyaníthatóan elárulta társait a Zöld-foki-szigeteken, és egy fűszer-szigeteki személy, akit Manuelnak hívtak.

A *Victoria* túlélőinek két csoportja a kiállt megpróbáltatások ellenére sokkal szerencsésebb volt, mint az a hatvan ember, aki a *Trinidadot* választotta a hazafelé úthoz. A hatvan emberből mindössze négyen tértek vissza Spanyolországba vagy Portugáliába. Egy Juan Rodriguez nevű süket tengerész, aki 48 életévével a legöregebb túlélő volt, s egy Lisszabonba tartó portugál hajó fedélzetén jutott vissza Európába. Némi időt börtönben töltött, majd szabadon engedték, és visszatérhetett Sevillába. Kora, gyengesége és az

elszenvedett megpróbáltatások ellenére a Casa de Contratación alkalmazta őt még egy indiai útra.

Kényszermunkával és megaláztatásokkal teli hónapok után Espinosát a Molukkákról több társával együtt Kocsinba, a portugál kézen lévő nyugat-indiai városba szállították. Miután visszautasított egy portugál ajánlatot, hogy harcoljon az arabok ellen, levelet írt Károly királynak, elpanaszolva, hogy az alkirály, Vasco da Gama „megfenyegetett, hogy levágatja a fejemet, és durva szavakkal meggyalázott, és azt is mondta, hogy a többieket fölakasztatja”.

1526-ban négy rabságban töltött, nyomorúságos év után Gonzalo Gómez de Espinosa, a korábbi kapitány, és Ginés de Mafra, a szószátyár kormányos, valamint Hans Vargue tüzér fölkerültek egy Lisszabonba induló hajóra. A szabadulás azonban még váratott magára; megérkezésükkor a hős világjárókat börtönbe vetették. Vargue a fogságban meghalt, s minden földi javát – járandóságát és szegfűszegcsomagját – Espinosára hagyta.

A hányattatás éveitől megkeményedve De Mafra és Espinosa túlélték a lisszaboni börtön megpróbáltatásait, mint ahogy minden mást, és szabadon bocsátásuk után visszatértek Sevillába, ahol azonban újból börtön várt rájuk, ügyüket 1527-ben tárgyalták; végül fölmentették és szabadon engedték őket.

A Magellánhoz és Károly királyhoz olyannyira hű két ember sorsa éles ellentétben állt a lázadók sorsával, akik a *San Antonio* fedélzetén tértek vissza Sevillába; mindegyiküket szabadon bocsátották, kivéve Álvaro de Mesquitát, akit éppen lojalitása miatt ejtettek túszul a lázadók. Az igazságtalanság különösen Espinosa esetében volt szembetűnő, aki bármilyen hibákat követett is el kapitányként, mégiscsak ő volt az, aki alguacilnak bizonyult a válság pillanatában, és kulcsszerepet játszott abban, hogy Magellán a Puerto San Julián-i lázadás után visszanyerhesse uralmát a flotta

fölött. Magellán apósa, aki még mindig Sevillában élt, fölkarolta e két igazságtalanul meghurcolt túlélő ügyét, és megkockáztatta, hogy levelet ír védelmükben Károly királynak. Ahelyett, hogy a lázadókat hűtlenségükért megbüntették volna, „igen kedvező fogadtatásban és kezelésben részesítették őket Felséged költségén – jegyezte meg Barbosa –, miközben a kapitányt és másokat, akik Felséged iránt hűséget tanúsítottak, bebörtönözték, és minden joguktól megfosztották. Ez nagyon rossz példa azoknak, akik szívvel-lélekkel teljesíteni igyekeznek kötelességüket”.

A hazatérés után mindkettőjüknek jócskán volt oka a keserűségre. De Mafra megtudta, hogy felesége, halottnak gondolva őt, újra házasságot kötött, ráadásul új férjével volt hitvese teljes vagyonát felélte. Megelégelve a sorscsapásokat, De Mafra visszatért ahhoz az élethez, amelyet legjobban ismert: ismét kormányos lett a Csendes-óceánon, s 1542-ig a Fülöp-szigeteken szolgálta Spanyolországot.

Espinosának még különösebb sors jutott osztályrészül. 1527. augusztus 24-én Károly király hatalmas nyugdíjat – 112 500 maravédit – garantált számára, amit azonban soha nem kapott meg. A Casa de Contratación, szokásos rosszindulatával, visszatartotta a börtönben töltött évekre járó összeget, azzal érvelve, hogy ezt az időszakot „nem Spanyolország szolgálatában” töltötte el. Fölháborodva a lélektelen bürokraták viselkedésén, Espinosa kétszeres összegért perelt, ám végül az eredeti járandóságnak csak a felét kapta meg, s azt is úgy, hogy egy újabb fűszer-szigeteki expedícióba akarták őt besorozni. (A király hozzájárult, hogy a Hans Vargue által ráhagyott 15 000 maravédit megtarthassa.)

Espinosa érthető módon nem kívánt visszatérni arra a földre, ahol oly sok bajtársa vesztette életét, és ahol ő maga négy hosszú éven át raboskodott. 1529-ben Károly király úgy döntött, hogy újabb nyugdíjat folyósít hű

alattvalójának, ezúttal 30 000 maravédit, s mellette Espinosa kapott egy kényelmes felügyelői állást évi 43 000 maravédi fizetéssel. A révbe jutott tengerész élete hátralevő részét Sevillában élte le.

Spanyolország és Portugália megegyezett, hogy újabb konferenciát tartanak a demarkációs vonal meghatározása és a Fűszer-szigetek ügyében. A spanyol delegációnak olyan szakértői voltak, mint Sebastián Elcano, Giovanni Vespucci (Amerigo testvére) és Sebastian Cabot. A jó szándék és a tekintélyes szakértői csapat ellenére az esemény hamar bohózattá fajult.

A tanácskozás szigorú pártatlanságának jelképeként a csúcstalálkozót egy a Guadiana folyó fölött átívelő hídon, a spanyol-portugál határ közelében tartották, de a helyszín kis híján meghiúsította a konferenciát. Ahogy a portugál delegáció nagy tekintélyű tagjai átsétáltak a hídon, megállította őket egy kisfiú, aki megkérdezte tőlük, igaz-e, hogy Károly királlyal akarják felosztani a világot. A korábbi indiai kormányzó, Diogo Lopes de Sequeira azt felelte, hogy igen, erről van szó. Erre a kisfiú fölemelte az ingét, megfordult, hogy az ülepét mutassa, és kicsiny ujjával húzott egy vonalat a feneke közepén.

– A vonalatokat pontosan ide húzzátok! – indítványozta.

A felek átvonultak a folyó két partjára. A kozmológusok és az asztronómusok folytatták vitájukat a földrajzi hosszúságról, de egyetlen fok tekintetében sem tudtak egyetértésre jutni, *így* az a kérdés, hogy a Fűszer-szigetek valójában hol helyezkednek el, továbbra is eldöntetlen maradt. Magellán átszelte ugyan a Csendes-óceánt, ez vitathatatlan, de változatlanul nem tudta senki, hogy pontosan mekkora utat tett meg. A becslések pedig ekkora távolság esetében nem sokat érnek. Mindennek következtében a demarkációs vonal újrakijelölésére tett kísérlet kudarcba fulladt. Ahogy

várható volt, mindkét oldal győzelemről beszélt – és persze arról, hogy övé a Fűszer-szigetek.

Károly király, mit sem törődve a konferenciával, egy vagyont költött a Molukkákra küldendő következő expedícióra, tekintet nélkül arra, hogy ezek a vállalkozások milyen költségekkel és milyen kockázatokkal járnak.

1525-ben a Casa de Contratación megbízást adott egy jó kapcsolatokkal rendelkező tisztnek, Francisco Garcia de Loaysának a következő Armada de Molucca vezetésére. Sebastián Elcano, az első világ körüli hajós, másodparancsnoki kinevezést kapott. Az utazás elsődleges célja – jól felszerelt kereskedelmi posztot és erődöt kiépíteni a Fűszer-szigeteken – pontosan megmutatta, mennyire üresen csengtek Károly király megbékélésről szóló szavai. Spanyolország továbbra is eltökélt maradt, hogy a fűszer-kereskedelemben megtöri a portugál monopóliumot, és megszerzi a szigeteket, bármilyen áron.

A második Armada de Molucca azzal a reménnyel hagyta el Sevillát, hogy Magellán útját követve sokkal biztonságosabb és gyorsabb utazásban lesz részük, ám pontosan az ellenkezője történt. Magellán navigációs géniusza nélkül a második Armadára még kíméletlenebb sors várt, mint az elsőre. Elcano, minden tapasztalata ellenére, hibát hibára halmozott, és a Magellán által fölfedezett szoroshoz jelentős és veszedelmes késéssel érkezett meg. Ezen a szélességi fokon viharok ostromolták az Armadát, és az öt hajóból csak kettő maradt. A Csendes-óceánon a tisztek és a legénység körében kitört a skorbut, éppen úgy, ahogy Magellán átkelésekor, csakhogy ezúttal senkinek nem volt birsalmatartaléka, amely megvédte volna őket a pusztulástól, még magának a főparancsnoknak sem.

Loaysa meghalt, s egy Károly király által előkészített borítékot hagyott hátra, melyen megnevezte az utódját Amikor a pecsétet feltörték, kiderült, hogy a király

Elcanót jelölte meg a következő admirálisnak. A baszk tengerész tehát végre feljutott a csúcsra, de nem sok ideje maradt, hogy sikerét élvezhesse, mivel ekkor már ő is skorbutban szenvedett. Kis kabinjába visszavonulva megfogalmazta végakaratát; a dokumentum részletesen rendelkezett minden földi javáról, le egészen az utolsó ruhadarabjáig és az utolsó ív papiijáig; felsorolta jótékonysági adományait; külön ajándékokról gondoskodott szeretőinek; és kérte, hogy temetésére Guetariában, szülővárosában kerüljön sor. A végrendeletet hét tanú írta alá, valamennyien baszkok. Ót nappal ezután, 1526. augusztus 4-én Sebastián Elcano meghalt a tengeren, a nagy felfedezések korának újabb áldozataként. Testét a Csendes-óceán nyughatatlan mélységeinek adták át.

Magellán utazásának hátborzongató megismétlődéseként a második Armada de Molucca 5 hajója közül csupán 1 érte el a Fűszer-szigeteket. És a 450 ember közül, aki Spanyolországból útnak indult, mindössze 8 tért vissza Spanyolföldre, vagyis az emberéletekben keletkezett veszteség nagyobb volt annál, mint amekkorát Magellán legénysége elszenvedett.

A rendkívüli halálozási ráta – nem beszélve a költségekről – sem térítette el Károly királyt attól, hogy újra és újra megpróbálja elérni a Fűszer-szigeteket. A következő expedíció vezetésével Sebastian Cabót, a *piloto mayort,* azaz Sevilla főkormányosát bízta meg, de a balszerencsés tengerész csak a Rio de la Platáig jutott, és rossz szoroson próbált meg átkelni Dél-Amerika keleti partjairól. Nem sokkal később aztán a harmadik Armada de Moluccát visszavezette Spanyolországba, ahol azzal vádolták meg, hogy azért nem vágott neki az igazi szorosnak, mert megijedt a veszélyektől.

Röviddel e kudarc után mexikói állomáshelyéről, Aguatenjóból, Hernán Cortés, Mexikó meghódítója indult útnak saját expedíciójával a Fűszer-szigetek felé. Jóllehet

útja rövidebbnek ígérkezett, hiszen nem kellett átkelnie a szoroson, ez az expedíció is katasztrófával végződött. Csupán egyetlen hajó érte el a Fűszer-szigeteket, de portugálok elfogták a legénységet, és lefoglalták a hajó rakományát, s ezzel a misszió ott helyben meghiúsult.

A spanyol álom a Fűszer-szigeteken létrehozandó kereskedelmi lerakatról és arról, hogy spanyol ládákban hazaszállítják India kincseit, minden egyes kudarccal egyre inkább elhalványult, s ugyanakkor Magellán emberfölötti teljesítménye és rendíthetetlen eltökéltsége egyre dicsőbb fényben ragyogott.

A kedvezőtlen fordulatok ellenére Károly király nem adta fel a világgazdaság fölötti uralomról szőtt álmait. Az ötödik Armada útnak indítását is támogatta, melyet egy spanyol zászló alatt hajózó portugál, bizonyos Simon de Alcazaba vezetett, és ez a vállalkozás ígérkezett az összes közül a legtörtetőbbnek és a legagresszívebbnek. A flotta nyolc hajóból állt, és alkalmas volt arra, hogy egy nagy kontingens spanyol katonát is magával vigyen a Fűszer-szigetekre. Az volt a feladatuk, hogy elűzzék a portugálokat, és a szigeteket egyszer s mindenkorra a spanyol korona részévé nyilvánítsák. Ám még mielőtt a flotta útnak indult volna, Károly király kétségbeejtő anyagi helyzetbe került. A franciák elleni küzdelem kiürítette az államkasszát, ugyanakkor a régi financiális támogató, Cristobal de Haro és a Fugger-dinasztia nem volt hajlandó újabb kétes kimenetelű expedíciót támogatni, azok után, hogy a korábbiak oly sok bátor ember életébe kerültek. Az elkövetkező két évtizedben a Fugger-ház megpróbálta visszanyerni a kudarcba fulladt armadákra fordított befektetéseit, de a spanyol korona, folyamatosan a fizetésképtelenség szélén egyensúlyozva, nem tudta visszafizetni adósságait.

Ebben a kétségbeejtő pénzügyi helyzetben Károly nem volt képes újabb expedíciót útnak indítani a Fűszer-szigetekre. Célját azonban nem adta fel; diplomáciai megoldást keresett, hogy meghiúsítsa vagy legalábbis

megfékezze a portugál világuralmi ambíciókat. Bizottság fölállítását indítványozta a portugáloknak, hogy együtt tanulmányozzák a fűszer-szigeteki dilemmát, s egyúttal felkérte a Vatikánt, hogy járjon el az esetleges nézeteltéréseknél döntőbíróként. III. Jánosnak nem volt más választása, el kellett fogadnia az ajánlatot, ha nem akart a pápai hatósággal szemben ellenségesnek és tiszteletlennek mutatkozni. Ilyen módon Károly király a diplomácia eszközével érvényesíteni tudta befolyását a Fűszer-szigeteken – igaz, nem hosszú ideig.

Mivel korábbi támogatóitól nem tudott pénzt szerezni, Károly arra kényszerült, hogy a portugálokhoz forduljon segítségért 1529-ben hatalmas összeget – 350 000 dukátot – kölcsönzött III. Jánostól, és a kölcsön fedezeteként elzálogosította a Fűszer-szigeteket és az összes keleti szigetet. Mindkét ország aláírta a zaragozai szerződést, véget vetve ezzel a világkereskedelmi uralomért folytatott óriási küzdelemnek. Mindössze hét évvel Magellán utazása és három további sikertelen expedíció után Károly király a pénzügyi összeomlás határán állva föladta a szigeteket, és visszaszolgáltatta Portugáliának. Birodalmi ügyekben mindennek ára van.

1580-ban, azaz ötven évvel a *Victoria* hazatérése után egy másik felfedező, Sir Francis Drake hajózta körbe a Földet. Útja a Magellán-szoroson vezetett keresztül. Ahhoz, hogy hőstettét végrehajthassa, Drake-nek azokra az ismeretekre kellett hagyatkoznia, melyeket a hajdani főparancsnok és legénysége oly nagy gyötrelmek és hősi küzdelmek árán megszerzett.

A kicsiny Victoriának, az első hajónak, mely a Föld körbehajózását végrehajtotta, különös epilógus jutott osztályrészül. Senki se gondolt arra, hogy a viharvert hajót Magellán nagy tettének testamentumaként az utókornak megőrizze. Ehelyett a hajót rendbe hozták, 106 274 maravédiért eladták egy kereskedőnek, és a spanyolok amerikai hódításának igáslovaként újból

munkába állították. 1570-ben a *Victoria* még rótta az Atlanti-óceánt. Végül egy az Antillákról Sevillába tartó úton nyomtalanul eltűnt; legénységének minden tagja odaveszett. Feltehetően egy közép-atlanti vihar zúzta szét és küldte a tengerfenékre, szótlan sírfeliratát a nyughatatlan hullámokra írva.

A Magellán-szorosról az első pontos térkép 1531-ben jelent meg. Oronce Finé, a térkép készítője a szoros fekvését a dél-amerikai földrészen pontosan jelölte meg, s jóllehet a szorost a térkép nem nevezte meg, a Csendes-óceánt „Magellanicum” névvel illette. A *Magellanica,* illetve a Magellán Földje elnevezés sok későbbi térképen is megjelenik, általában Patagóniát vagy Chilét jelölve. Gerardus Mercator, a flamand térképész, híres glóbuszán 1541-ben szentesítette a szoros felfedezését. Ebben az időben kezdték a szorost Magellán nevével fémjelezni – a földet ekkor már nem; Magellán nevét tehát egyetlen olyan terület sem kapta meg, melynek örökül hagyásáról a nagy felfedező álmodozott. A Földön legalábbis ez a helyzet Fenn az égben azonban neve az expedíció csillagásza által fölfedezett két törpegalaxissal társul: a Magellán-felhőkkel, melyek a déli féltekéről láthatók.

Habár egyetlen kontinenst vagy országot sem neveztek el róla, Magellán expedíciója a nagy földrajzi felfedezések korának legnagyobb tengeri utazása volt. Hősies, az egész világot felölelő vállalkozása az ókori görögök és rómaiak nagy cselekedeteivel mérhető; azon tettekével, melyeket a reneszánsz kora oly nagy lelkesedéssel és meggyőződéssel fedezett föl újra. „Hajósaink valójában mélyebben bevésték nevüket az örökkévalóságba, mint az argonauták – írta Peter Martyr, Magellán kortársa s az Újvilág első történetírója. – És hajójuk sokkal inkább megérdemli, hogy a csillagok között kapjon helyet, mint a jó öreg *Argó;* hiszen azon csak Görögországból Pontoszig jutottak, míg a mieink az

egész nyugati és déli féltekét meghódították, behatoltak a Kelet mélyére, és újra visszatértek nyugatra.”

Szembeszállva az ókori világkép intellektuális és spirituális korlátjaival, s a régi tételeket a valóság végső kontrolljának vetve alá – azzal nevezetesen, hogy a földgolyót körbehajózta –, Magellán már a felvilágosodás korára, sőt azon túl, egészen korunkig tekintett előre. Neki és legénységének hatalomvágya, szexualitás iránti elragadtatása, hitbuzgalma, gyakran tragikus tudatlansága és sebezhetősége a történelem fordulópontját jelenítette meg.

E fölfedezők cselekedeteinek és jellemének hatása – jó és rossz értelemben egyaránt – a mai napig is erőteljesen érzékelhető.

TARTALOM